

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

BAHRÎ MEMLÜKLER'DE DİMAŞK KÂDILKUDÂTLARI

Doktora Tezi

MEHMET FATİH YALÇIN

İstanbul 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

BAHRÎ MEMLÜKLER'DE DİMAŞK KÂDILKUDÂTLARI

Doktora Tezi

MEHMET FATİH YALÇIN

Danışmanı: Prof. Dr. Nuh ARSLANTAŞ

İstanbul 2016

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

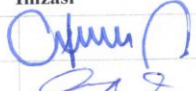
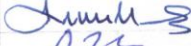
TEZ ONAY BELGESİ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Anabilim Dalı İSLAM TARİHİ Bilim Dalı
DOKTORA öğrencisi MEHMET FATİH YALÇIN'ın BAHRİ MEMLÜKLERDE DIMAŞK
KÂDILKUDÂTLARI adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 11.02.2016 tarih ve
2016-5/39 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Doktora Tezi
olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 11 / 07 / 2016

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1. Tez Danışmanı	Prof. Dr. NUH ARSLANTAŞ	
2. Jüri Üyesi	Doç. Dr. CENGİZ TOMAR	
3. Jüri Üyesi	Doç. Dr. CASİM AVCI	
4. Jüri Üyesi	Prof. Dr. LEVENT ÖZTÜRK	
5. Jüri Üyesi	Prof. Dr. FATİH YAHYA AYAZ	

ÖZET

Erken dönem İslâm toplumlarında kadılık müessesesi bulunmaktaydı. Ancak yargı sisteminde önemli değişiklik dört mezhepten birer kâdılkudât atanması ile Memlûk Devletin’de oldu. Atamalar ilk önce başkent Kahire’de ardından Dımaşk’ta gerçekleştirildi. Söz konusu atamalardan önce Memlûkler de selefleri Eyyûbîler gibi sadece Şâfiî kâdılkudât tayin etmekteydi. Bu tez, Memlûk Sultanı Baybars’ın 664 (1266) yılında dört mezhepten birer kâdılkudât atamasını yapmasından Bahrî Memlûkler döneminin sona erdiği yılına kadarki Dımaşk kâdılkudâtlarını ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Memlûkler, Dımaşk, Kâdılkudât, Ulemâ aileleri

ABSTRACT

The office of judge has existed in early Islamic society. But an important change in the judicial organization of the Mamluk state occurred with the establishment of a chief judge for each of the four schools of law. The appointments were made first in capitol city Cairo and then Damascus. Before a new development the Mamluks, as well as their predecessors, the Ayyubids, had only a single Shafi chief judge. This thesis covers from the Mamluk Sultan Baybars ordered the investiture of a chief judge a chief judge for each of the four schools of law in the year 664 (1266) to end of the Bahri Mamluk Period in 784 (1382).

Keywords: Mamluks, Damascus, Chief Judge, Ulama Families

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	V
GİRİŞ	1
I. KONU.....	1
II. KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR.....	3
a) Kaynaklar	3
b) Araştırmalar	19
III. MEMLÜKLER ÖNCESİ KÂDILKUDÂTLIK MÜESSESESİ ve DÖRT MEZHEPTEN KÂDILKUDÂT TAYİNİNİN ORTAYA ÇIKIŞI	22
BİRİNCİ BÖLÜM	32
KÂDILKUDÂTLARIN SOSYO-KÜLTÜREL KÖKENLERİ	32
I. ŞÂFİÎ KÂDILKUDÂTLAR	33
a) Eyyûbîler Döneminde Yetişen Kâdilkudâtlar	33
b) Memlükler Döneminde Yetişen Kâdilkudâtlar	39
II. HANEFÎ KÂDILKUDÂTLAR.....	57
a) Eyyûbîler Döneminde Yetişen Kâdilkudâtlar	57
b) Memlükler Döneminde Yetişen Kâdilkudâtlar	61
III. MÂLİKÎ KÂDILKUDÂTLAR.....	70
a) Eyyûbîler Döneminde Yetişen Kâdilkudâtlar	70
b) Memlükler Döneminde Yetişen Kâdilkudâtlar	73
IV. HANBELÎ KÂDILKUDÂTLAR.....	80
a) Eyyûbîler Döneminde Yetişen Kâdilkudâtlar	80
b) Memlükler Döneminde Yetişen Kâdilkudâtlar	85
İKİNCİ BÖLÜM.....	92
KÂDILKUDÂTLARIN TAYİNLERİ.....	92
I. ŞÂFİÎ KÂDILKUDÂTLARIN TAYİNİ	93
II. HANEFÎ KÂDILKUDÂTLARIN TAYİNİ	116
III. MÂLİKÎ KÂDILKUDÂTLARIN TAYİNİ	128
IV. HANBELÎ KÂDILKUDÂTLARIN TAYİNİ.....	137
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	148
KÂDILKUDÂTLARIN GÖREV ALANLARI ve FAALİYETLERİ	148

I. YARGISAL GÖREVLERİ	148
II. EĞİTİM İLE İLGİLİ GÖREVLER.....	172
a) Müderrislik.....	172
b) Medreselerin Teftişi.....	215
c) Müderris Ataması.....	215
III. İDARÎ VE DİNÎ GÖREVLER.....	217
a) Kazaskerlik	217
b) Şeyhuşşüyûhluk	218
c) Hatiplik ve İmamlık	221
d) Evkâf Nâzırlığı.....	226
e) Kadıları Tayin	227
f) Mahkeme Görevlilerinin Uyması Gereken Kuralları Düzenlemek	228
g) Çeşitli Teftişlerde Yer Almak.....	228
IV. SOSYAL İÇERİKLİ FAALİYETLER.....	230
a) Çeşitli Merâsimlere Katılmak	230
b) İlmî Münâzaralara Başkanlık Etmek	234
IV. BÖLÜM.....	239
KÂDILKUDÂTLARIN GÖREVLERİNİN SONA ERMESİ ve GÖREV SONRASI	
HAYATLARI	239
I- Görevlerinin Sona Ermesi	240
a) Vefat.....	240
b) Azil	247
c) Terfi.....	265
d) İstifa	267
II- Kâdilkudâtlıktan Sonraki Hayatları.....	269
a-) Merkez Teşkilatında Görev Alanlar	270
b-) Taşra Teşkilatında Görev Alanlar	273
c-) Merkez ve Taşra Teşkilatında Görev Alanlar	278
d-) Görev Almayanlar ve Tespit Edilemeyenler	279
SONUÇ.....	282
EKLER.....	285
BİBLİYOGRAFYA	292

KISALTMALAR

a.g.e	:	<i>Adı geçen eser</i>
a. mlf.	:	Aynı müellif
AÜİFD	:	<i>Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>
b.	:	İbn
bkz.	:	Bakınız
BSOAS	:	<i>Bulletin of the School of Oriental and African Studies</i>
c.	:	Cilt
çev.	:	Çeviren
ÇÜSBED	:	<i>Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i>
DBAAD	:	<i>Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi</i>
DİA	:	<i>Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i>
ed.	:	Editör
EI²	:	<i>Encyclopaedia of Islam (New Edition)</i>
GT	:	<i>Gazi Türkiyat Dergisi</i>
h.	:	Hicrî
haz.	:	Hazırlayan
IJMES	:	<i>International Journal of Middle East Studies</i>
ILS	:	<i>Islamic Law and Society</i>
İA	:	<i>İslâm Ansiklopedisi</i>

<i>İAD</i>	:	<i>İslâm Araştırmaları Dergisi</i>
<i>İSTEM</i>	:	<i>İslam Sanat, Tarih, Edebiyat ve Mûsikisi Dergisi</i>
<i>JAOS</i>	:	<i>Journal of the American Oriental Society</i>
<i>JESHO</i>	:	<i>Journal of the Economic and Social History of the Orient</i>
<i>MSR</i>	:	<i>Mamluk Studies Review</i>
<i>MW</i>	:	<i>Muslim World</i>
nşr.	:	Neşreden
<i>OA</i>	:	<i>Osmanlı Araştırmaları</i>
ö.	:	Ölüm yılı
s.	:	Sayfa
<i>SAÜİFD</i>	:	<i>Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>
<i>SI</i>	:	<i>Studia Islamica</i>
<i>TİAAD</i>	:	<i>Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi</i>
tür.yer.	:	Türlü yerde
t.y.	:	Tarihsiz
v.dğr.	:	Ve diğerleri
y.y.	:	Yayın yeri yok

GİRİŞ

I. KONU

İslâm tarihinde kâdılkudâtlık müessesesi ilk defa Abbâsîler’de (132-656/750-1258) görülmektedir. Müessesenin ortaya çıkışına kadar geçen süreçte bu alanda önemli gelişmeler yaşandığı gibi, söz konusu müessesenin ortaya çıkışından sonra da zaman içerisinde köklü değişiklikler olmuştur. Nitekim Memlûkler döneminde (648-923/1250-1517) dört mezhepten birer kâdılkudât atanmaya başlamış ve bu uygulama devletin yıkılışına kadar uzun yıllar devam ettirilmiştir. Hatta başkentin dışında Dımaşk’ta da dört mezhepten kâdılkudât tayini gerçekleştirilmiştir.

Bahrî Memlûkler döneminde (648-784/1250-1382) Dımaşk kâdılkudâtlarını çalışmak, söz konusu dönemde yargının işleyişine dair bilgi edinmenin yanı sıra, dönemin önde gelen âlimlerini de çalışmayı zorunlu kılmaktadır. Bu aynı zamanda söz konusu âlimlerin ilmî ve siyasî ilişkileri hakkında ipuçları elde etmeyi, medreseler başta olmak üzere, ulemâ ailelerinin izini sürmeyi de gerektirmektedir.

Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk kâdılkudâtlarının araştırma konusu yapılması sebepleri arasında onların ilmiye sınıfının en üstünde yer alması, kaynakların onlar hakkında yeterli düzeyde bilgi sunması ve bu konuyu doğrudan ele alan bir çalışmanın henüz yapılmamış olması yer almaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki kâdılkudâtlarla ilgili başka dönem veya coğrafyaya ait çalışmaların mevcut olması da karşılaştırma yapılabilmesinin yolunu açmıştır.

İslâm tarihinde dört mezhepten kâdılkudât tayini uygulaması ilk defa Fâtımî Devleti’nde (297-569/909-1171) görülmekle birlikte, bu uygulama çok kısa ömürlü olmuştu. Bu uygulamayı Fâtımîler’den sonra yürürlüğe koyan ilk devlet Memlûkler’dir. Devletin kuruluşundan kısa bir süre sonra Sultan Baybars (658-676/1260-1277), önce Şâfiî kâdılkudâta diğer mezheplerden *nâibler* tayin etmişti. Bu uygulamadan kısa bir sonra 663 (1265) yılında ise doğrudan dört mezhep için ayrı ayrı kâdılkudât tayin etme uygulamasına geçmiştir. Onun başlatmış olduğu bu uygulama, Memlûk Devleti’nin

sonuna kadar devam etmiştir. Ancak Memlûkler'in yaklaşık iki buçuk asır hüküm sürdüğü dikkate alındığında çalışma, söz konusu uygulamanın başladığı Bahrî Memlûkler dönemi ile sınırlandırılmıştır. Bu konunun Kahire'deki uygulaması Joseph Escovitz tarafından çalışılmıştır. Bu yüzden Dımaşk şehrini çalışmak uygun görülmüştür. Dolayısıyla çalışma, Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk kâdılkudâtları şeklinde sınırlandırılmıştır.

Çalışmada VII. ve VIII. (XIII. ve XIV.) yüzyıllarda atanan Dımaşk kâdılkudâtlarının göreve başlama ve görevlerinin sona ermesinde etkili olan faktörler, görev alanları, görev öncesi ve sonrasındaki sosyal konumları yer almaktadır.

Bu çalışma, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Girişte ilk olarak tezin konusu, amacı, kapsamı ve planı hakkında bilgi verilmiştir. Ardından, çalışmada kullanılan ana kaynaklar ve konu ile ilgili modern literatür hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra ise kâdılkudâtlık müessesesinin İslâm tarihindeki gelişimi ve Memlûk Sultanı Baybars'ın uygulamaya koyduğu dört kâdılkudât uygulamasının ortaya çıkışı ele alınmıştır.

Sosyo-kültürel kökenleri başlığını taşıyan birinci bölüm, kâdılkudâtların aileleri, Dımaşk'ta kâdılkudâtlık görevine getirilmeden önceki kariyerleri ve eğitimlerine ayrılmıştır. Bu bölümde Dımaşk kâdılkudâtlarının mensup olduğu ulemâ ailelerinin Eyyûbî döneminde de üst düzeyde görev alıp almadıklarının tespiti üzerinde de durulmuştur.

İkinci bölümde, Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk kâdılkudâtlığına getirilen dört mezhep kâdılkudâtlarının bu göreve atanmalarında etkili olan faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra kâdılkudâtların resmî olarak atanmaları ve göreve başlamalarında uygulanan merasim ele alınmıştır. Ayrıca onların göreve başlama yaşlarının mezheplere göre dağılımı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, ele alınan dönemde Dımaşk kâdılkudâtlarının görevleri yargı, eğitim, idarî ve dinî görevler ile sosyal içerikli faaliyetler olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir. Onların en temel görevi olan yargıya dair görevleri, mahkemelerde ve *dârüladl*deki mezâlim mahkemelerinde olmak üzere iki grupta incelenmiştir. Ayrıca söz konusu mahkemelerde görülen davalara ve yargının işleyişine dair değerlendirmelere yer verilmiştir. Dımaşk kâdılkudâtlarının önemli görevleri

arasında yer alan müderrislik de konu edinilmiştir. Onların görev aldıkları medreseler hakkında bilgi verilmiş ve bu medreselerdeki görev süreleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Kâdılkudâtlar, bulundukları makam dolayısıyla yaptıkları sosyal içerikli faaliyetler arasında bulunan inşaatı tamamlanan medreselerin açılışına ve bir medreseye yeni atanan bir müderrisin ilk dersine katılmak, şehrin önde gelen ulemâ ile ümerânın evlilik ve cenaze merasimine iştirak etmek gibi hususlardan da bahsedilmiştir. Kâdılkudâtların iyi ilişkileri neticesinde elde ettikleri kazaskerlik, *şeyhuşşüyûhluk*, evkâf nâzırlığı ve hatiplik gibi idarî görevleri de bu bölümün konusunu oluşturmaktadır.

Dördüncü bölümde, Dımaşk kâdılkudâtlarının görevden ayrılma şekilleri vefat, azil, terfî ve istifa olarak tespit edilmiştir. Bu bölümde onların görevlerinden azil, terfî ve istifa neticesinde ayrıldıktan sonraki hayatlarında getirildikleri vazifeler ve sosyal yaşantıları konu edinilmiştir. Ayrıca Dımaşk kâdılkudâtlarının görevlerinden azledilmeleri, kendi istekleri ile ayrılmaları ve bir üst rütbedeki başka bir göreve getirilme sebepleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

II. KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

a) Kaynaklar

Tarihçilik yönünden İslam tarihinin en parlak çağlarından biri olan Memlûkler döneminde ansiklopedik eser yazımının da oldukça yaygın hale geldiği görülmektedir. Bu eserlerde Dımaşk tarihine dair malzeme, Kahire tarihine dair bilgilerden az olmakla birlikte, dönemin diğer şehirlerine göre oldukça fazladır. Bu dönemde ayrıca Dımaşk tarihini de barındıran umûmî tarih ve biyografi türü eserler başta olmak üzere çok sayıda eser de telif edilmiştir. Dolayısıyla Memlûkler döneminde Dımaşk tarihini ele alan kaynakların fazlalığı ve çeşitlilik arz etmesi, araştırmacılar için önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bununla birlikte bu zengin malzemenin bazı kâdılkudâtların tayin ve azlinde etkili olan faktörlerin tespiti ile Dımaşk kâdılkudâtlığı görevinden sonraki hayatlarına dair bazı hususların aydınlatılmasında yetersiz kaldığının da belirtilmesi gerekmektedir.

Araştırma konumuz olan Bahrî Memlûkler dönemi Dımaşk kâdılkudâtlarının hayat hikayeleri ve görevleri hakkında tespitlerde bulunabilmek için biyografi türü

eserler ile umûmî tarih eserlerini karşılaştırmalı olarak kullanmak oldukça önemlidir. Bu kaynaklardan bir kısmı, bir olayla ilgili oldukça detaylı bilgiler sunarken, bazıları ise aynı olayı birkaç cümle aktarmakla yetinebilmektedir. Dolayısıyla uygulanacak olan karşılaştırma yöntemi ile bir kaynakta oldukça kısa şekilde aktarılan bir olay hakkında daha detaylı bilgilere ulaşma imkânı sağlar. Bu yöntem, aynı zamanda rivayetlerdeki anlatımlarda meydana gelen boşlukların doldurulması ve anlatılmak istenenin kavranmasında da yol gösterici olur. Hatta farklı rivayetlere ulaşp bunlar arasında karşılaştırma yapmak, yanlış aktarımların fark edilmesine de imkân verir. Yine bir olayla ilgili çağdaş kaynaklar ile olayın geçtiği yıla göre daha geç dönemde telif edilmiş kaynakların mukayesesi, muhakkik veya müstensih hatalarının ortaya çıkması bakımından da önem taşımaktadır.

Biyografik eserler, çalışmamız açısından oldukça zengin bilgiler ihtiva etmektedir. Bu tür eserlerde Dımaşk kâdılkudâtlarının doğum yerleri, doğum tarihleri, eğitimleri, hocaları, ilmî seyahatleri, ölüm tarihleri, görev süreleri gibi konularda bilgi bulmak mümkündür. Özellikle çalışma konumuz olan kâdılkudâtların isimlerinin ve künyelerinin tam olarak verilmesi, kâdılkudâtların ailelerinin tespitini kolaylaştırmıştır. Söz konusu eserler, kâdılkudâtların mensup oldukları ilmiye sınıfı veya devlet ricâli arasında yer alan aile fertleri hakkında da bilgi vermektedir. Dolayısıyla bu bilgiler, onların sosyal konumlarını tespit bakımından önemli katkılar sağlamıştır.

Sadece belirli bir mezhebe mensup âlimlerin biyografilerine yer veren eserler dikkate alındığında, Bahrî Memlûkler döneminde Şâfiî mezhebine mensup olan âlimlerin daha şanslı olduğunu belirtmek gerekir. Zira diğerlerine göre Şâfiî ulemânın biyografilerine dair daha çok eser telif edilmiştir. Bununla birlikte ele alınan dönemde yaşamış olan Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebine mensup âlimlerin biyografilerine dair bazı eserler de mevcuttur.

Umûmî tarih kitaplarının kronolojik esasa göre telif edilmesi, özellikle kâdılkudâtların tayin ve azillerini takipte büyük kolaylık sağlamaktadır. Bunun yanı sıra bu tür eserlerden Dımaşk kâdılkudâtlarının görev alanlarının tespiti konusunda da faydalanılmıştır.

Ele aldığımız dönemle ilgili bu zaman diliminde yaşamış tarihçilerin eserlerinin kısmen veya büyük oranda tamamen günümüze ulaşmış olmasının büyük bir şans olduğunu belirtmek gerekir. Bunlar arasında Bahrî Memlûkler döneminde Dimaşk'ta dört kâdılkudât uygulamasının başladığı Sultan Baybars döneminde (658-676/1260-1277) yaşamış olan iki tarihçinin eserlerini öncelikle zikretmek gerekir. Bunlardan birincisi on yedi yıl iktidarda kalan Sultan Baybars dönemini konu edinen İzzeddin İbn Şeddâd'ın (ö. 684/1285) *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*¹ isimli eseridir. Ne var ki bu eserin 670 (1271) yılından sultanın öldüğü 676 (1277) yılına kadarki bölümü günümüze ulaşmıştır. Bununla birlikte Sultan Baybars döneminde görev alan Dimaşk kâdılkudâtlarının bazılarının biyografilerine yer vermesi ve tayin tarihlerini gününe varıncaya kadar titiz bir şekilde kaydetmesi konumuz açısından oldukça faydalı olmuştur.

Sultan Baybars döneminde yaşamış olan ikinci tarihçi İbn Abdüzzâhir'dir (ö. 692/1293). Bu dönemde *Dîvânü'l-İnşâ*'da* görev yapan İbn Abdüzzâhir'in el-Melikü'l-Mansûr Kalavun (678-689/1279-1290) ve el-Melikü'l-Eşref Halîl (689-693/1290-1293) dönemlerinde de resmî görevlerde bulunduğu anlaşılmaktadır.² Dönemin en önde gelen *münşî*lerinden biri olan İbn Abdüzzâhir, yukarıda ismi geçen üç sultanın dönemlerini müstakil olarak ele alan üç ayrı eser telif etmiştir. Verdiği bilgilerin çoğunun resmî kayıtlara dayandığı düşünülen bu eserlerden Sultan Baybars dönemini ele alan *er-Ravzü'z-zâhir fî sîreti'l-Meliki'z-Zâhir*³ isimli eserden özellikle istifade edilmiştir. Sultan Baybars'ın 663 (1265) yılında her mezhepten birer kâdılkudât ataması kararından önce sadece Şâfiî kâdılkudât bulunmaktaydı. İbn Abdüzzâhir'in söz konusu eserinde bundan üç yıl önce 661 (1262-1263) yılında Kahire'de Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebinden birer kâdılkudât *nâibi* ataması yapıldığına işaret ederek bu *nâib*lerin isimlerini de zikretmesi, çalışmamıza önemli katkı sağlamıştır.

¹ İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir* (nşr. Ahmed Hutayt), Beyrut 1983.

* Memlûkler döneminde, devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı muhtelif divanlar bulunmaktadır. Bu divanlar arasında en önemlilerinden biri de *dîvânü'l-inşâ*dır. Söz konusu divan, devletlerarası yazışmaları ve tayin belgelerini hazırlamak gibi görevleri yürütürdü. Detaylı bilgi için bkz. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sa fî sinâati'l-inşâ* (nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin), I-XV, Beyrut 1987, I, 89-139; Abdülmun'im Mâcid, *Nüzûmu Devleti selâtini'l-Memâlik ve rûsûmühüm fî Mısır*, I-II, Kahire 1967-1979, I, 54-66; F. Yahya Ayaz, *Türk Memlûkler Döneminde Saray Ağalığı Üstâdârlık (1250-1382)*, İstanbul 2008, s. 31; Kazım Yaşar Koprıman, "Divan: Memlûkler'de Divan", *DİA*, IX, 383.

² İbn Abdüzzâhir'in hayatı için bkz. Asri Çubukçu, "İbn Abdüzzâhir", *DİA*, XIX, 289-291.

³ İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzü'z-zâhir fî sîreti'l-Meliki'z-Zâhir* (nşr. Abdülaziz el-Huveytir), Riyad 1976.

Yûnînî'nin (ö. 726/1326) 654-711 (1256-1312) yıllarını kapsayan *Zeylû Mir'âti'z-zamân*⁴ isimli eseri, erken dönem Bahrî Memlûkler tarihinin temel kaynakları arasındadır. Ömrünün büyük bir kısmını Şam bölgesinde geçiren eserin müellifi, Dımaşk'ta vuku bulan bazı olayları bizzat müşâhade etmiş ve bu yüzden bazı olaylar hakkında detaylı bilgiler aktarma imkânına sahip olmuştur. Bazı yılların başında Kahire ve Dımaşk'taki görevlilerin listesini vermektedir. Ayrıca her yıla ait olayları anlattıktan sonra o yıl vefat eden meşhur şahsiyetlerin hayatlarına dair bilgiler sunmuştur. Bu biyografiler arasında bazı Dımaşk kâdilkudâtları da bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bir kısım Dımaşk kâdilkudâtlarının tayin ve azil tarihlerinin, yargı ve yargı dışındaki bazı görevlerinin tespitine imkân vermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Mâlikî kâdilkudâtı Cemâleddin Muhammed b. Süleyman'ın bir davada dinî değerleri tahkir etmekle suçlanan Muhammed b. Abdürrahîm el-Bâcurbekî'nin idam edilmesi yönünde verdiği karara dair aktarmış olduğu bilgiler de çalışmamız açısından oldukça faydalı olmuştur.

Erken dönem kaynaklar arasında çalışmamız açısından önem arz eden bir diğer eser, ansiklopedist tarihçilerden Nüveyrî'ye (ö. 733/1333) ait olan *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*'dir.⁵ Sultan Muhammed b. Kalavun'un üçüncü döneminin (709-741/1310-1341) ilk yirmi yılı da dâhil 730 (1330) yılına kadarki olayları kapsamaktadır. Nüveyrî, dört kâdilkudât sisteminin uygulanmaya başlanmasına dair Sultan Baybars'ın 663 (1265) yılında aldığı kararda etkili olduğu söylenen Kahire kâdilkudâtı Tâceddin İbn bintü'l-E'azz'la (ö. 665/1276)* ilgili şikâyetler hakkında detaylı bilgi vermektedir. Onun aktardığı bu bilgilerden Makrîzî de istifade etmiştir. Aynı şekilde onun bu dönemde görülen bazı davalara ait aktardığı detaylı bilgiler, çalışmamızı zenginleştirdiği gibi bu döneme ait önemli tespitlere ulaşma imkânı da sağlamıştır. Dımaşk kâdilkudâtlarının biyografileri hakkında zengin bilgiler sunan bu eser, kâdilkudâtların kâdilkudâtlık görevine getirilme ve görevden ayrılma tarihlerinin ve

⁴ Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân* (nşr. Hamza Ahmed Abbas), I-III, Abu Dabi 2007.

⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, I-XVIII, Kahire, ts., XIX-XXVII (nşr. M. Ebû'l-Fazl-Ali M. el-Bicâvî-Hüseyin Nassâr v.dğr.), Kahire 1975-1985, XXIX (nşr. M. Ziyaeddin er-Reyyis-M. Mustafa Ziyâde), Kahire 1992, XXX (nşr. Muhammed A. Şaîre- M. Mustafa Ziyâde), Kahire 1990, XXXI (nşr. el-Bâz el-Arîmî-Abdülaziz el-Ehvânî), Kahire 1992; XXXII (nşr. Fehim M. Şeltût-Abdülaziz el-Ehvânî-Saîd A. Âşûr), Kahire 1998, XXXIII (nşr. Mustafa Hicâzî- M. Mustafa Ziyâde), Kahire 1997.

* Yeni adlî sistemin uygulanmasıyla birlikte Kahire'de ilk Şâfiî kâdilkudâtı olan Tâceddin'in hayatı için bkz. İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 258-263.

kâdilkudâtlıkları sırasında üstlendikleri diğer görevlerin tespiti hususunda oldukça faydalı olmuştur.

Erken dönem Memlûkler’de ilmiye sınıfı için önemli kaynaklardan biri de İbnü’l-Cezerî’nin (ö. 739/1338) *Havâdisü’z-zamân ve enbâühû ve vefeyâtü’l-ekâbir ve’l-a’yân min ebnâihî*⁶ adlı eseridir. Eserin günümüze ulaşan ve neşredilen kısmı 689 (1298) yılında vefat edenlerden başlayıp 738 (1338) yılı olayları ve bu yılda vefat edenlerle bitmektedir. Müellif, hemen hemen her yılın başında olayları anlatmaya geçmeden önce halife ve sultanı, daha sonra Kahire’de ve Dımaşk’taki önde gelen görevlilerin isim listesini zikretmektedir. Onun bu listelerde Dımaşk kâdilkudâtlarının isimlerini ihmal etmediği görülmektedir. Müellif, görgü tanığı olduğu olaylara da yer vermiştir. Bu durum, eserin önemini artırmaktadır. Bununla birlikte vefeyât kısmına daha çok yer verildiğini bildirmek gerekmektedir. İbnü’l-Cezerî’nin Dımaşk kâdilkudâtları ile ilgili olaylara büyük ilgi gösterdiğini söylemek mümkündür. Eser, el-Melikü’l-Eşref Halîl (689-693/1290-1293), el-Melikü’n-Nâsır Muhammed b. Kalavun (693-694/1293-1294, 698-708/1299-1309, 709-741/1310-1341), el-Melikü’l-Âdil Zeyneddin Ketboğa (694-696/1294-1296), el-Melikü’l-Mansûr Hüsâmeddin Lâçin (696-698/1296-1299) ve el-Melikü’l-Muzaffer Baybars el-Çaşnigîr (708-709/1309-1310) dönemlerinde Dımaşk kâdilkudâtlığı görevinde bulunanların tespiti, atanma ile azil tarihleri ve kâdilkudâtların baktığı davalar ile ilgili zengin malumat sunması bakımından önem taşımaktadır. Eser, bunun yanı sıra kendi zamanına kadar olan ilk dönem Dımaşk kâdilkudâtları hakkında da oldukça önemli bilgiler bulunmaktadır.

Çalışmamıza katkı sağlayan biyografik eserler arasında Zehebî’nin (ö. 748/1347) *el-İber fî haber men ‘aber*⁷ adlı eseri ile yine aynı müellifin hocalarına dair kaleme aldığı *el-Mu’cemü’l-Muhtas*⁸ isimli eserini zikretmek gerekir. *el-Mu’cemü’l-Muhtas*’ta müellifin hocaları arasında yer alan ve Dımaşk’ta kâdilkudâtlık yapan Ebü’l-Ferec İbn Kudâme, Alâaddin el-Konevî ve Cemâleddin İbn Cümle’nin biyografilerine dair birinci elden verdiği bilgiler oldukça önemlidir.

⁶ İbnü’l-Cezerî, *Havâdisü’z-zamân ve enbâühû ve vefeyâtü’l-ekâbir ve’l-a’yân min ebnâihî* (nşr. Ömer A. Tedmürî), I-III, Beyrut 1998.

⁷ Zehebî, *el-İber fî haber men ‘aber* (nşr. Ebû Hâcir Muhammed es-Saîd), I-IV, Beyrut 1985.

⁸ Zehebî, *el-Mu’cemü’l-Muhtas* (nşr. Muhammed el-Habîb), Taif 1988.

Kahireli müellif Yûsufî'nin (ö. 759/1358) *Nüzhetü'n-nâzır fî sîreti'l-Meliki'n-Nâsır*⁹ adlı eseri de çalışmamıza katkı yapan kaynaklar arasındadır. Sultan Kalavun devriyle (678-689/1279-1290) başlayan ve Sultan Hasan b. Muhammed b. Kalavun'un ikinci saltanatına kadar (755/1354) gelen bu eserden, Bedreddin İbn Cemaâ'nın biyografisi hakkında ve Celâleddin el-Kazvînî'nin Kahire kâdılkudâtlığı görevine dair verdiği bilgilerden istifade edilmiştir.

Safedî'nin (ö. 764/1363) *A 'yânü'l-'asr ve a 'vânü'n-nasr*¹⁰ adlı çağdaşı olan iki bin civarında kişinin biyografisini ele aldığı eseri, çalışmanın önemli başvuru kaynaklarından biridir. Bununla birlikte eser, Bahrî Memlûkler döneminin tamamını kapsamadığından bazı Dımaşk kâdılkudâtlarının biyografilerine yer vermemektedir. Ancak eserin müellifin diğer biyografik eseri *el-Vâfi bi'l-vefeyât*'a göre Dımaşk kâdılkudâtları hakkında daha fazla bilgi sunduğunu da belirtmek gerekir.¹¹

Dönemin kapsamlı biyografi kitaplarının müelliflerinden biri olan Safedî'nin *el-Vâfi bi'l-vefeyât*¹² hacimli biyografi eseri, İslam dünyasında erken dönemlerden müellifin kendi dönemine kadarki askerî ve ilmiye sınıfına mensup olanlar başta olmak üzere şöhret bulmuş on binden fazla biyografiyi ihtiva etmektedir. Oldukça kapsamlı olan bu eserde, Bahrî Memlûkler dönemi Dımaşk kâdılkudâtlarından pek azının biyografisine yer verilmektedir. Çünkü *A 'yânü'l-'asr ve a 'vânü'n-nasr*, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*'ın hem eksiklerini kapatmak için hem de zeyli olarak yazılmıştır.

Aynı müellifin Hulefâ-yi Râşidîn döneminden, kendi zamanına kadar Dımaşk'ta görev yapan emîr ve valilerin biyografilerini verdiği *Ümerâü Dımaşk fî'l-İslâm*¹³ isimli eseri de Dımaşk nâiblerini tespit etmek için kullanılmıştır.

Kütübî'nin (ö. 764/1364) İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a 'yân'*ına zeyil olarak yazdığı *Fevâtü'l-Vefeyât ve'z-zeylû aleyhâ*¹⁴ adlı eseri de, Bahrî Memlûkler'in ilk yıllarında görev alan Dımaşk kâdılkudâtlarının birkaçının hâl tercemelerini vermesi

⁹ Yûsufî, *Nüzhetü'n-nâzır fî sîreti'l-Meliki'n-Nâsır* (nşr. Ahmed Hutayt), Beyrut 1986.

¹⁰ Safedî, *A 'yânü'l-'asr ve a 'vânü'n-nasr* (nşr. Ali Ebû Zeyd v.dğr.), I-VI, Beyrut-Dımaşk 1998.

¹¹ Örneğin Cemâleddin ez-Zur'î için krş. *A 'yânü'l-'asr*, II, 451-452; *el-Vâfi*, XV, 254.

¹² Safedî, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-vefeyât* (nşr. Helmut Ritter v.dğr.), I-XXX, Wiesbaden 1962-2004.

¹³ Safedî, *Ümerâü Dımaşk fî'l-İslâm* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Beyrut 1983.

¹⁴ Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât ve'z-zeylû aleyhâ* (nşr. İhsan Abbas), I-V, Beyrut 1973-1974.

bakımından başvurduğumuz önemli kaynaklar arasındadır. Ancak onların biyografilerine dair aktarılan kayıtlar, yetersiz kalmaktadır.

Şâfiî âlimlerin biyografisine dair kaleme alınan ve çalışmamıza katkı sağlayan iki tabakat kitabı özellikle zikredilmelidir. Bunlardan biri Tâceddin es-Sübkî'ye, diğeri ise İsnevî'ye aittir. Tâceddin es-Sübkî'nin (ö. 771/1370) *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*¹⁵ adlı eseri oldukça kapsamlı olup İmam Şâfiî'den (ö. 204/820) müellifin zamanına kadarki Şâfiî ulemâsına dair biyografileri içermektedir. Müellifin babası Takıyyüddin es-Sübkî'nin biyografisi oldukça geniştir.¹⁶ Şâfiî fakîhi İsnevî'ye (ö. 772/1370) ait olan *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*¹⁷ isimli Şâfiî ulemâyaya ait biyografi eseri de başvuru eserlerdendir.

Şâfiî fakîhi ve Dımaşk tarihçisi İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) 768 (1367) yılına kadar gelen olayları anlattığı *el-Bidâye ve'n-nihâye*¹⁸ adlı umumî tarihi, araştırmanın her aşamasında önemli paya sahip kaynaklardan biridir. İbn Kesîr'in bu eserinden kendisinden sonra gelen birçok müellif faydalanmıştır. Eserde her yıla ait olaylar anlatıldıktan sonra, o yıl vefat eden meşhur şahsiyetlerin biyografileri de aktarılmıştır. Müellif, Dımaşk kâdıkudâtlarının önemli bir kısmı ile çağdaş olmasına rağmen, bu eserinde onların biyografilerine dair verdiği bilgileri oldukça kısa tutmuştur. Bununla birlikte Şâfiî fakîhlere dair kaleme aldığı *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*'deki biyografik bilgilerin ise daha detaylı olduğu görülmektedir.¹⁹ *el-Bidâye ve'n-nihâye* adlı eserin konumuz açısından sunduğu en önemli malzeme *dârüladl*deki* mezâlim mahkemesinde görülen pek çok dava hakkında ayrıntılı bilgiler aktarmasıdır. Daha da önemlisi, bu davalardan pek çoğuna mahkeme oturumlarına katılan müellifin bizzat tanıklık etmiş olmasıdır.

¹⁵ Tâceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ* (nşr. Mahmûd Muhammed Tanahi, Abdülfettah Muhammed el-Hulvî), I-X, Kahire 1964.

¹⁶ Eser ile ilgili ayrıca bkz. Bilal Aybakan, "Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ", *DİA*, XXIX, 303-304.

¹⁷ İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye* (nşr. Kemal Yusuf), I-II, Beyrut 1987.

¹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), I-XXI, Cize 1997-1998.

¹⁹ Örneğin İbn Hallikân için krş. İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyyîn* (nşr. Abdülhâfız Mansûr), I-II, Libya 2004, I, 829-830. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 588. Şehâbeddin el-Huveyyî için krş. İbn Kesîr, *a.g.e.*, I, 849-850; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 669-670.

* Mezâlim oturumlarının düzenlendiği yere *dârüladl* denilmektedir. Memlûkler döneminde *dârüladl* hakkında detaylı bilgi için bk. Ayaz, *Üstâdârlık*, s. 36; Nasser Rabbat, "The Ideological Significance of the Dârü'ladl in the Medieval Islamic Orient", *IJMES*, XXVII/1 (Cambridge 1995), s. 3-28.

İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-nihâye* adlı eserinde şahit olduğu hadiseleri ayrıntılı bir şekilde kaydetmesi, bu olayların bir kısmının Dimaşk kadıkudatlarının da katıldığı *dârüladl* toplantılarında gerçekleşmesi bu eserin önemini daha da artırmaktadır.

Şâfiî mezhebine mensup fakîhlere dair biyografik eser telif eden çağdaş üç Şâfiî fakîhten biri olan İbn Kesîr'in, mezhep taassubu içinde olduğu söylenebilir. Bu hususa Celâleddin el-Kazvînî'nin azledilmesine dair verilen bilgilerin karşılaştırılması örnek olarak gösterilebilir. 738 (1337) yılında Kahire Şâfiî kâdilkudâtlığından azledilen Celâleddin el-Kazvînî'nin azledilme sebebine dair Tâceddin es-Sübkî, herhangi bir sebep zikretmeksizin görevinden uzaklaştırıldığını ve Dimaşk kâdilkudâtlığına iade edildiğini nakletmektedir.²⁰ Aynı şekilde İsnevî de azledilmesine dair bir sebep göstermeksizin onun Hanefî ve Hanbelî kâdilkudâtlarla birlikte görevinden uzaklaştırıldığını ve Dimaşk kâdilkudâtlığına getirildiğini bildirmektedir.²¹ İbn Kesîr de tıpkı diğer Şâfiî müellifler gibi onun azledilme nedeni hakkında herhangi bir sebep zikretmez. Hatta ölümünden bahsederken onun anlatılması uzun bazı işler dolayısıyla sultanı kızdırması sebebiyle azledildiğini belirterek bu konuyu üstü kapalı geçmiştir.²² Ancak onunla aynı zamanda azledilen Kahire Hanbelî kâdilkudâtı Takiyyüddin İbn İvaz'ın (ö. 738/1338)²³ içine düştüğü zor durumdan ve oğlunun ödemesi için ferman çıkartılan üç yüz bin dirhem borcu nedeniyle görevden alındığını açık bir dille ifade eder.²⁴ Halbuki Makrîzî, diğer Şâfiî müelliflerin aksine, Celâleddin el-Kazvînî'nin azledilme sebeplerini açıkça zikretmiştir. Onun anlatımına göre oğlunun rüşvetçi biri olması ve eğlenceye düşkünlüğü onun azledilmesinde rol oynamıştır.²⁵ Ayrıca Makrîzî, görevinden azledilen Celâleddin el-Kazvînî'nin iki yüz otuz bin dirhem borcunu ödemek için Kahire'deki malını mülkünü sattığını haber vermektedir.²⁶

İbn Kesîr'in kronolojik olarak fakihleri on bir tabakada ele aldığı ve VIII. (XIV.) asrın başına kadar getirdiği *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'îyyîn* adlı eseri de çalışmada istifade edilen kaynaklar arasındadır. Nedeni tespit edilememekle birlikte müellifin bu

²⁰ Sübkî, *Tabakât*, IX, 158.

²¹ İsnevî, *Tabakât*, II, 167.

²² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 412

²³ İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 226.

²⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII s. 400

²⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk* (nşr. Muhammed Abdülkadir Atâ), I-VIII, Beyrut 1997, II, 236.

²⁶ Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 238.

eserinde, Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlarının pek azının biyografisine yer verdiği görülmektedir. Fakat onun verdiği biyografik bilgilerin oldukça detaylı olduğunu belirtmemiz gerekir.

Çalışmamızda başvurduğumuz kaynaklardan birisi Hanefî fakîhi Kureşî'ye (ö. 775/1373) aittir. Onun Hanefî ulemâsının hayatına dair kaleme aldığı *el-Cevâhirü'l-mudiyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*²⁷ adlı eseri, alfabetik olarak düzenlenmiştir. Kureşî'nin bu eseri, çağdaşı olan Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlarının biyografilerine dair verdiği bilgiler açısından önemlidir. Ancak onun verdiği bilgilerin kısa ve yüzeysel olduğunu da belirtmemiz gerekir.

Bahrî Memlûkler döneminde yaşayan tarihçilerden İbn Habîb'in (ö. 779/1377) 678-770 (1279-1369) yıllarını içine alan *Tezkiretü'n-nebîh fî eyyâmi'l-Mansûr ve benîh*²⁸ adlı eserinden de istifade edilmiştir. Memlûk Sultanı Kalavun ve oğulları dönemi için başvuru kaynakları arasında yer alan eserin biyografi ağırlıklı bir anlatıma sahip olduğu belirtilmelidir. Bununla birlikte Dımaşk kâdılkudâtlarının biyografilerine dair verdiği bilgilerin yeterli olmadığı da ifade edilmelidir. Dımaşk kâdılkudâtlarının tayin ve azil tarihlerinin çoğu zaman ay ve gün olarak kaydedilmediği ve kâdılkudâtların adlî görevlerine dair aktarılan bazı bilgilerin tafsilata girmeden nakledildiği görülmektedir. Örneğin İbn Habîb, Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Cemâleddin İbn Cümle'nin tazir cezasında aşırıya kaçması sebebiyle azledilerek hapis cezasına çarptırılması olayını, İbnü'l-Cezerî ve İbn Kesîr'in aksine çok kısa ve yüzeysel bir şekilde aktarmaktadır. Ayrıca o, bu olayın Ramazan 734 (Mayıs-Haziran 1334) tarihinde gerçekleştiğini bildiren tarihçilerin aksine, Ramazan 733 (Mayıs-Haziran 1333) tarihinde vuku bulduğunu zikreder.²⁹ Dolayısıyla bilgilerin mukayese edilmesinde katkı sağlayan İbn Habîb, Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı İbn Hallikân'a Haleb kâdılkudâtlığı görevinin de verildiğini kaydeden yegâne kaynak olması bakımından da önem taşımaktadır.³⁰

²⁷ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye fî tabakâti'l-Hanefiyye* (nşr. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv), I-V, Cize 1993.

²⁸ İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh fî eyyâmi'l-Mansûr ve benîh*, (nşr. Muhammed Muhammed Emin), I-III, Kahire 1986.

²⁹ İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh* II, 247.

³⁰ İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, I, 60.

Hanbelî âlimlerin biyografilerini içeren Hanbelî fakîhi İbn Receb'in (ö. 795/1393) *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*³¹ adlı eseri, İbn Ebû Ya'lâ'ya (ö. 526/1131) ait *Tabakâtü'l-Hanâbile*³² adını taşıyan eserin zeyli olup 750 (1349) yılına kadar vefat eden Hanbelî fakîhlerini kapsamaktadır. Söz konusu eser, Bahrî Memlûkler dönemindeki Hanbelî fakîhlerin biyografilerini doğrudan konu edinen tek eser konumundadır. Dolayısıyla Bahrî Memlûkler döneminde görev yapan on üç Hanbelî kâdılkudâtın ilk yedisi hakkındaki bilgiler için daha çok bu eserden faydalanılmıştır. Ancak onda yer almayan Bahrî Memlûkler döneminin diğer Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtları hakkındaki bilgiler için genel biyografik eserlerden istifade edilmiştir.

Mâlikî fakîhi İbn Ferhûn'un (ö. 799/1397) Mâlikî âlimlerine dair kaleme aldığı *ed-Dîbâcü'l-müzheb fî ma'rifeti ayâni ulemâi'l-mezheb*³³ adlı biyografik eser, Bahrî Memlûkler döneminde Mâlikî ulemâyı doğrudan konu edinen yegâne eserdir. Özellikle bu eserden Cemâleddin Muhammed b. Süleyman'ın biyografisine dair verdiği bilgilerden yararlanılmıştır.

İbnü'l-Furât'ın (ö. 807/1405) *Târîhu'd-düvel ve'l-mülûk*³⁴ adlı eserinin günümüze ulaşan kısımlarından da istifade edilmiştir. Eserde, her yılın sonunda o yıl vefat âlimlerin biyografilerine yer verilmiştir. Bunlar arasında Dımaşk kâdılkudâtlarının biyografilerine dair aktarmış olduğu bilgiler, çalışmamıza önemli katkılar sağlamıştır. Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı İzzeddin İbnü's-Sâiğ'in azledilme sebebine dair verdiği bilgiler, bunun en dikkat çekici örneğidir.

Uzun yıllar *divânü'l-inşâda* çalışan Kalkaşendî'nin (ö. 821/1418)³⁵ kaleme aldığı *Subhu'l-a'sa fî sinâati'l-inşâ*³⁶ isimli ansiklopedik eserinden de yararlanılmıştır. Müesseselere dair önemli bilgilerin yer aldığı bu eserin kaynakları arasında devlet arşivleri ve resmî belgeler de bulunmaktadır. Bu bakımından çalışmamızın önemli

³¹ İbn Receb, *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman b. Muhammed), I-V, Riyad 2005.

³² İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile* (nşr. Muhammed Hâmid el-Fıkî), I-II, Kahire 1952.

³³ İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü'l-müzheb fî marifeti ayâni ulemâi'l-mezheb* (nşr. Muhammed Ahmedî Ebü'n-Nûr), I-II, Kahire 1972.

³⁴ İbnü'l-Furât, *Târîhu'd-düvel ve'l-mülûk*, VII (nşr. Kostantin Züreyk), Beyrut 1942, VIII (nşr. Kostantin Züreyk-Necla İzzeddin), Beyrut 1939.

³⁵ Hayatı için bkz. Mehmet İpşirli, "Kalkaşendî", *DİA*, XXIV, s. 263-265.

³⁶ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sa fî sinâati'l-inşâ* (nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin), I-XIV, Beyrut 1987.

kaynakları arasında olan eserde, Dımaşk kâdılkudâtlarının tayin belgeleri ve kâdılkudâtların protokoldeki yerleri gibi bilgiler oldukça kıymetlidir.

Çalışmada Mısır tarih ekolünün en önemli temsilcilerinden biri olan Makrîzî'nin (ö. 845/1442) eserleri Mısır üzerinde yoğunlaşmakla birlikte, Mısır dışında kalan Memlûk topraklarındaki gelişmelere de yer vermiştir. Onun *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk* adlı mufasssal tarihi, Dımaşk kâdılkudâtlarının tayin ve azillerinde başvurulmuş bir eser olmuştur. Eserin müellifi Makrîzî'nin Kahire'deki görevliler hakkında detaylı ve zengin malumat vermesine rağmen, Dımaşk kâdılkudâtlarına dair verdiği bilgilerde bu zenginliği bulmak oldukça zordur. Diğer taraftan Bahrî Memlûkler döneminin kuruluş yıllarında görev yapan Dımaşk kâdılkudâtları hakkında aktardığı bilgiler, Nüveyrî'ye dayanmaktadır. Ancak onun Bahrî Memlûkler döneminin sonlarına doğru görev yapan Dımaşk kâdılkudâtlarının tayin ve azilleri ile ilgili verdiği bilgiler büyük önem taşımaktadır.

Makrîzî'nin kısaca *el-Hıtat* olarak meşhur olan Mısır'ın topografyası ve tarihi hakkındaki diğer önemli eseri *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hıtat ve'l-âsâr*³⁷ da çalışmada istifade ettiğimiz kaynaklar arasında yer almaktadır. Özellikle Kahire'de bulunan eğitim kurumları hakkında bilgi veren en kapsamlı kaynaklardan olan bu eserde, medrese, cami, zaviye gibi kurumların isimleri, kurucuları, kadroları ve burada görev yapanların biyografileri hakkında detaylı bilgi bulmak mümkündür. Bunlardan bir kısmında Dımaşk kâdılkudâtlığı yapanların bu görev öncesinde ve sonrasında olmak üzere hayatlarının bir bölümünde görev yapmış olmaları dolayısıyla bu eserden bir hayli istifade edilmiştir. Yine *dârüladl*de görülen mezâlim mahkemeleri ve kâdılkudâtların *dârüladl*deki oturma düzeni gibi protokole dair verdiği bilgiler, diğer eserlerde pek rastlayamadığımız önemli bilgilerdir.

Makrîzî'nin VIII. (XIV.) asrın ortalarına kadar Mısır'da doğan ya da buraya göç ederek yerleşen meşhur şahsiyetlerin biyografilerine dair kaleme aldığı *el-Mukaffa'l-kebîr*³⁸ adlı eseri de kaynaklarımız arasındadır. Bu eserde Kahire doğumlu ya da Kahire kâdılkudâtlığı görevinde bulunmuş olan az sayıdaki Dımaşk kâdılkudâtının biyografisine yer verilmiştir.

³⁷ Makrîzî, *Kitâbü'l-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hıtat ve'l-âsâr* (nşr. Halîl el-Mansûr), I-IV, Beyrut 1998.

³⁸ Makrîzî, *Kitâbü'l-mukaffa'l-kebîr* (nşr. Muhammed Ya'lâvî), I-VIII, Beyrut 1991.

Çalışmamızın temel kaynaklarından biri, İbn Kâdî Şühbe'nin (ö. 851/1448) *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*³⁹ isimli eseridir. Sübkî ve İsnevî gibi Şâfiî fakîhi olan müellif, bu eseri kendisinden önceki Dimaşklı önde gelen tarihçilerin eserlerine zeyl olarak hazırlamış ancak daha sonra ihtisar etmiştir. Eser, 741-810 (1340-1405) yıllarını kapsamaktadır. Sultan Muhammed b. Kalavun'dan sonra Dimaşk tarihine dair eser sayısındaki azalma dolayısıyla bu eserden özellikle Bahrî Memlûkler döneminin son yıllarında görev alan Dimaşk kâdilkudâtlarının biyografileri hakkında bir hayli istifade edilmiştir. Onun verdiği bilgiler, Makrîzî ve İbn Hacer'in verdiği bilgilerle karşılaştırılmalı olarak kullanılmıştır. Özellikle kâdilkudâtların tayin ve azil tarihlerine dair ihtilafların çözümünde bu yöntem yol gösterici olmuştur. Dolayısıyla bu eseri, İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-nihâye* adlı eserinin sona erdiği 768 (1367) yılı sonrası için, en çok başvurulmuş kaynaklar arasında zikretmek gerekir.

İbn Kâdî Şühbe'nin *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*⁴⁰ isimli biyografik eseri de başvuru kaynaklarımız arasındadır. Memlûkler öncesindeki önde gelen Şâfiî ulemâsı da dâhil olmak üzere 840 (1436-37) yılına kadarki Şâfiî âlimlerinin biyografisini ihtivâ etmektedir. Bu eser, İbn Kesîr, Sübkî ve İsnevî'deki Şâfiî kâdilkudâtlarının biyografilerinin karşılaştırılması ile İbn Kâdî Şühbe'nin umûmî tarih eserindeki rivayetlerin mukayese edilmesinde yararlı olmuştur. Yine Bahrî Memlûkler döneminin son yıllarında görev alan Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtlarının biyografilerine dair bilgi sunan mühim eserlerdendir.

Çalışmamızın temel biyografik kaynaklarından birisi de İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine*⁴¹ adlı eseridir. Müellif, 701-800 (1301-1398) yılları arasında vefat eden dört binden fazla meşhur şahsiyetin hal tercümesini alfabetik olarak vermiştir. Bunlar arasında Dimaşk kâdilkudâtları da bulunmaktadır. Onlar hakkında verdiği bilgiler, tayin ve azil tarihleri dışında sosyo-kültürel hayatları, kâdilkudâtlık dışındaki görevleri ve kâdilkudâtlıktan sonraki durumları gibi hususların tespitinde önemli katkılar sağlamıştır. Müellifin bu eseri ile aşağıda tanıtımı yapılacak olan *Ref'u'l-isr* isimli eserinde yer alan ortak isimler hakkında verilen bilgiler hemen hemen birbirinin aynıdır. Yine de *Ref'u'l-isr*'deki

³⁹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe* (nşr. Adnan Derviş), I-IV, Dimaşk 1994.

⁴⁰ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye* (nşr. el-Hâfız Abdülalim Han), Hindistan 1978-1980.

⁴¹ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine* (nşr. Abdülvâris M. Ali), I-IV, Beyrut 1997.

bilgilerin biraz daha detaylı olduğunu söylemek mümkündür.⁴² Bununla birlikte *ed-Dürerü'l-kâmine*, *Ref'u'l-isr*'e göre Dımaşk kâdılkudâtı hakkında daha fazla sayıda bilgi verdiğinden, çalışmamızda bu eserin biraz daha öne çıktığını belirtmemiz gerekir.

İbn Hacer'in bir diğer eseri *İnbâ'ü'l-gumr bi-ebnâ'i'l-'umr*'u⁴³ İbn Kesîr'in *el-Bidâye* isimli eserinin sona erdiği 768 (1367) yılı olaylarından sonrası için İbn Kâdî Şühbe ile birlikte ön plana çıkmıştır. *İnbâ'ü'l-gumr*'da, İbn Hacer'in doğduğu tarihten (773/1372) 850'ye (1446) kadar meydana gelen ve bir kısmı kendi müşahedelerine dayanan gelişmeler genellikle yıl, ay ve gün sırasıyla ele alınmıştır. Ayrıca her yılın sonunda vefat eden tanınmış şahsiyetler hakkında bilgi verilmiştir. Her ne kadar Mısır merkezli bir tarih kaynağı olsa da, Dımaşk kâdılkudâtlarının tayin ve azil tarihleri ile biyografilerini de ihtiva etmektedir.

İbn Hacer'in Mısır'ın Müslümanlar tarafından fethedilmesinden müellifin kendi zamanına kadar burada görev alan kadı ve kâdılkudâtı kronolojik sıraya göre ele aldığı *Ref'u'l-isr 'an kudâti Mısır*⁴⁴ adlı eseri de, çalışmanın kaynakları arasındadır. Kendisi de Kahire'de bir süre Şâfiî kâdılkudâtlığı görevinde bulunan İbn Hacer, bu eserinde özellikle Bahrî Memlûkler döneminde görev alan az sayıdaki Kahire kâdılkudâtını eserine almamıştır. Bu durum, söz konusu dönemde Kahire kâdılkudâtlığına dair çalışması ile tanınan Alman müsteşrik Escovitz'e göre, eserin son kontrollerinin müellif tarafından yapılmadığını ve günümüze bu şekilde ulaştığını göstermektedir.⁴⁵ İbn Hacer'in eserinde Kahire kâdılkudâtı için kâdılkudât unvanını kullandığına rastlanmamıştır. O genellikle 'kadı' unvanını kullanmakla yetinmiştir. Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk kâdılkudâtlığı görevinde bulunan bazı isimler, Kahire'de de kâdılkudâtlık görevini üstlenmişlerdir. Bu durum, İbn Hacer'in bu eserinden istifade etmemizi gerektirmiştir. Ayrıca, önemli bir ulemâ ailesine mensup Dımaşk kâdılkudâtlarının akrabalarının Kahire kâdılkudâtlığı görevinde bulunup bulunmadığı da bu eser sayesinde tespit edilmiştir.

⁴² Örneğin İbn Cemâa için krş. *Ref'u'l-isr*, s. 342-346; *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 281-283.

⁴³ İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr bi-ebnâ'i'l-'umr* (nşr. Hasan Habeşi), I-IX, Kahire 1969.

⁴⁴ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr an kudâti Mısır* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1998.

⁴⁵ Joseph Escovitz, *The Office of Qadi al-Qudat in Cairo under the Bahri Mamluks*, Berlin 1984, s. 5.

Aynî'nin (ö. 855/1451) '*İkdü'l-cümân fî târîhi ehli'z-zamân*⁴⁶ adlı eseri, dünyanın yaratılışından 850 (1446) yılına kadar meydana gelen olayları kapsamaktadır. Eserin, Memlûk tarihinin ele alındığı ciltleri, en önemli kısmını oluşturmaktadır. Eserde önce ele alınan yılda vuku bulan olaylara daha sonra ise o yılda ölen meşhur şahsiyetlerin biyografilerine yer verilmiştir. Biyografiler bazı yıllarda fazlaca yer tutmaktadır. Bu eser, Bahrî Memlûkler döneminden ziyade Burcî Memlûkler dönemi (784-923/1382-1517) için orjinallik arz eder. Bahrî Memlûkler döneminde görev alan Dımaşk kâdılkudâtı ile ilgili nakledilen bilgiler genelde Nüveyrî ve İbn Kesîr'den alınmıştır. Dımaşk kâdılkudâtlarının tayinlerine ve azillerine zaman zaman yer verilmiştir. Bununla birlikte eserdeki Dımaşk kâdılkudâtlarının biyografilerinin detaylı olmadığını söylemek mümkündür.

İbn Tağrıberdî'nin (ö. 874/1470) *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*⁴⁷ adlı eseri, Mısır'ın fethinden müellifin ölümünden iki yıl öncesine kadarki dönemi kapsamaktadır. İbn Tağrıberdî, bu kronolojik eserinde her sultan dönemini ayrı bir başlık altında ele almıştır. Ayrıca her yılın sonunda vefeyât bölümü bulunmaktadır. Hocası Makrîzî'ye göre verdiği biyografi bilgileri, daha uzundur. Bu eser, Makrîzî'nin Dımaşk kâdılkudâtlarına dair verdiği bilgileri teyit etme ve anlaşılmasına yardımcı olma bakımından katkı sağlamıştır.

Konumuzla ilgili oldukça faydalı bilgiler sunan İbn Tağrıberdî'nin bir diğer eseri olan *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfi ba'de'l-vâfi*⁴⁸ adlı eser, Safedî'nin *el-Vâfi bi'l-vefeyât* isimli eserinin hacimli bir zeylidir. Eser, daha çok Kahire merkezli devlet adamlarını ve meşhur şahsiyetleri ihtiva etmektedir. Bununla birlikte çağdaşı olmadığı halde Bahrî Memlûkler döneminde görev alan Dımaşk kâdılkudâtlarını da eserine dâhil etmiştir. Öte yandan eserde Dımaşk kâdılkudâtlarından Kahire'de görev yapanlarla ilgili verdiği bilgilerin daha zengin olduğunu da vurgulamak gerekmektedir. Konumuz açısından bu eserin müellifin diğer eseri *en-Nücûmü'z-zâhire*'deki biyografileri destekleyici ve tamamlayıcı mahiyette olduğunu belirtmek gerekir.

⁴⁶ Aynî, '*İkdü'l-cümân fî târîhi ehli'z-zamân* (nşr. Muhammed Muhammed Emin), I-IV, Kahire 1982.

⁴⁷ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kahire*, I-XII, Kahire 1956, XIII (nşr. Fehim M. Şeltût), Kahire 1970, XIV (nşr. Cemal Muhammed Muhriz-Fehim M. Şeltût), Kahire 1971, XV (nşr. İbrahim Ali Tarhan), Kahire 1972, XVI (Cemaleddin eş-Şeyyâl-Fehim M. Şeltût), Kahire 1972.

⁴⁸ İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfi ba'de'l-vâfi* (nşr. Muhammed Muhammed Emin), I-VIII, Kahire 1984-1999.

Araştırmaya katkı sağlayan bir diğer önemli eser de Abdülbâsî el-Malatî'ye (ö. 920/1514) aittir. Onun *Neylû'l-emel fî zeyli'd-düvel*⁴⁹ adlı eseri, Zehebî'nin *Düvelü'l-İslâm* isimli eserine zeyl olarak yazılmış ve 744-896 (1343-1491) yıllarını kapsamaktadır. Bu eserde Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtı Takiyyüddin es-Sübkî'nin kâdilkudâtlığı oğluna devretme girişimlerine dair aktarılan rivayet,⁵⁰ İbn Kâdî Şühbe'nin naklettiği rivayetleri tamamlaması yönünden önemlidir. Ancak bir ihtisar olan bu eserde, Dimaşk kâdilkudâtlarının görevlerine başlama ve görevlerinden ayrılma tarihlerinin çoğunlukla gün belirtmeksizin ay ve yıl şeklinde verilmesi, bu eser ile ilgili bir eksiklik olarak zikredilebilir. Bunun yanı sıra Haleb Mâlikî kâdilkudâtı olan Zeyneddin Ömer b. Saîd b. Yahya et-Tilimsânî'nin (ö. 756/1355) vefat haberi zikredilirken onun Dimaşk Mâlikî kâdilkudâtı olduğu kaydedilmektedir.⁵¹ Ancak bu bilgi, diğer eserlerde verilen bilgilerle karşılaştırıldığında bu konuda bir karışıklığın meydana geldiği anlaşılmaktadır.⁵²

Dimaşk'ta bulunan eğitim kurumları hakkında bilgi vermesi bakımından Nuaymî'nin (ö. 927/1521) *ed-Dâris fî târîhi'l-medâris*⁵³ adlı eseri özellikle zikredilmelidir. Eser, Dimaşk'taki medrese, cami ve zaviye gibi kurumların vâkıfları, idarî yapısı, buralarda görev alan başta müderrisler olmak üzere diğer görevlilerin biyografileri ile ilgili bilgiler sunmaktadır. Ancak bu bilgilerin sistemli ve ayrıntılı olmadığı belirtilmelidir. Bununla birlikte medreselerin öne çıkan bazı müderrislerinin ve vâkıflarının biyografilerinin nispeten daha detaylı olduğunu belirtmek gerekir. Nuaymî'nin medreselerde görev alan müderrislerin biyografilerini kronolojik olarak listelediği de görülmektedir. Onların göreve atandıkları ve görevlerinin sona eriş tarihlerini de zaman zaman zikretmektedir. Ancak genellikle bir medresedeki müderrislerin tam bir listesini nakletmemektedir. Bu durum, onun bir medresede görev alan müderrislerden önde gelenlerinin izini sürdüğünü düşündürmektedir. Nuaymî'nin bu eserinin Bahrî Memlûkler dönemine dair bilgilerde en önemli kaynağının İbn Kesîr olduğu görülmektedir. Bununla birlikte İbn Kesîr'de geçen bilgileri her zaman tam

⁴⁹ Abdülbâsî b el-Malatî, *Neylû'l-emel fî zeyli'd-düvel* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), I-IX, Beyrut 2002.

⁵⁰ Abdülbâsî el-Malatî, *Neylû'l-emel*, I, 279.

⁵¹ Abdülbâsî el-Malatî, *Neylû'l-emel*, I, 279.

⁵² Bkz. İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, III, 193; İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 167.

⁵³ Nuaymî, *ed-Dâris fî târîhi'l-medâris* (nşr. İbrahim Şemseddin), I-II, Beyrut 1990.

olarak derleyip naklettiğini söylemek de zordur. Dımaşk kâdılkudâtlarının kâdılkudâtlık esnasında ya da hayatlarının herhangi bir devresinde müderrislik yaptığı Dımaşk'taki medreseler hakkında oldukça faydalı bilgiler barındırması ve Dımaşk'taki kurumların bazısı hakkında kendi zamanındaki durumlarına dair bilgiler aktarması, bu eserden istifadeyi zorunlu kılmaktadır.

Nuaymî'nin öğrencisi olan İbn Tolun'un (ö. 953/1546) Selâhaddin el-Müneccid tarafından *Kudâtü Dımaşk* adıyla neşredilen *es-Sağrî'l-Bessâm fî zikri men vüllîye kazâe's-Şâm*⁵⁴ isimli eseri de, çalışmamız açısından önem arz etmektedir. Dımaşk'ın fethinden müellifin zamanına kadar Dımaşk'ta kadılık ve kâdılkudâtlık görevlerinde bulunanların hâl tercemelerini içeren bu eser, dört mezhebe göre düzenlenmiştir. Sırasıyla Şâfiî, Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî kâdılkudâtlar kronolojik sıra ile ele alınmıştır. Ancak Şâfiî kâdılkudâtlar kısmı daha tafsilatlıdır. Müellif, Osmanlılar'ın Dımaşk'a hâkim olmasından sonra görev alanları müstakil bir başlık altında incelemiştir. Eserde, Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk'ta görev alan yirmi bir Şâfiî, on beş Hanefî, on Mâlikî ve on iki Hanbelî kâdılkudât hakkında bilgi aktarılmaktadır. Buna göre Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk'ta görev alan Şâfiî kâdılkudâtların tamamını ihtiva etmektedir. Ancak bizim söz konusu dönemde görev yaptıklarını tespit ettiğimiz Hanefîlerden Hümmâdüddin İbn Kavvâmüddin, Mâlikîlerden Seriyüddin İsmail b. Hânî ve Zeyneddin el-Mâzûnî, Hanbelîlerden ise Alâaddin el-Askalânî'nin biyografisine yer verilmemiştir. Eserin, çalışma konumuzun tespitinde ve genel olarak kâdılkudâtların kolay bir şekilde listelenmesinde avantaj sağladığını belirtmek gerekmektedir. Ancak çalışmanın ortaya çıkmasında tek başına yeterli olmadığı vurgulanmalıdır. İbn Tolun'un Bahrî Memlûkler dönemine ait bilgilerde en çok yararlandığı kaynak, İbn Kesîr'dir. Bunun yanı sıra Birzâlî (ö. 739/1339), Zehebî, Safedî, İsnevî, İbn Habîb ve İbn Hiccî'ye de zaman zaman başvurmuştur. Ancak bunlardan naklettiği bilgiler oldukça muhtasar olup, tezin her safhasını ilgilendiren bilgiler genellikle mevcut değildir.

İbn Tolun'un ayrıca kronolojik olarak Memlûkler dönemindeki Dımaşk nâiblerini ve erken dönem Osmanlılardaki Dımaşk valilerini ana hatlarıyla tanıtan

⁵⁴ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Dımaşk 1956.

*İ'lâmü'l-verâ bi-men vüllîye nâiben mine'l-Etrâk bi-Dımaşki's-Şâmi'l-kübrâ*⁵⁵ adlı bir eseri daha vardır. Bu eser, zaman zaman diğer kaynaklarda ismen zikredilmeyen Dımaşk nâiblerinin tespiti ile Dımaşk nâiblerinin görev yaptığı yıllardan hareketle diğer kaynaklarda verilen isimlerin teyidi için kullanılmıştır. İbn Tolun'un bir diğer eseri *Nakdü't-tâlib li-zegali'l-menâsıb* ise kâdılkudât nâibliği hakkında verdiği bilgiler açısından önemlidir.⁵⁶

b) Araştırmalar

Çalışmamıza katkı sağlayan ve ele alınan konuyla dönem ve coğrafya farklılığı olmakla birlikte paralellik arz eden iki doktora tezinden öncelikle bahsedilmesi gerekir. Bunlardan ilki Jon Mandaville'ye, ikincisi Joseph Escovitz'e aittir. Mandaville'nin çalışmasında, Burcî Memlûkler döneminin son otuz yedi senesinde (885-923/1480-1517) Dımaşk'ta yargı sistemi ele alınmaktadır. Ağırlıklı olarak İbn Tolun'un eserine dayanan bu çalışma, Osmanlı öncesinde Dımaşk'taki adlî teşkilat hakkında verdiği bilgiler bakımından önemlidir.⁵⁷ Bunlardan ikinci çalışma Alman müsteşrik Escovitz'in 1978 yılında doktora tezi olarak hazırladığı ve daha sonra basılan kitabıdır. Bahrî Memlûkler döneminde Kahire'de kâdılkudâtlık yapanların muhtelif açıdan incelendiği bu çalışmanın özellikle planından yararlanılmış ve söz konusu dönemde Kahire ile Dımaşk'ın karşılaştırılmasının yapılması için bu çalışmaya başvurulmuştur.⁵⁸

Yukarıda bahsi geçen iki çalışmadan başka Joan Gilbert'in doktora tezinden de istifade edilmiştir.⁵⁹ Bu tezin ana konuları arasında VI. (XII.) ve VII. (XIII.) yüzyıllarda Dımaşk'ta ulemânın uzmanlaşmasına sebep olan faktörler, yönetici sınıf ve toplumla ilişkileri ile ulemâ aileleri bulunmaktadır. Bu tez, özellikle Eyyûbî dönemi kâdılkudâtlarına dair verdiği bilgiler açısından katkı sağlamıştır.

Doğrudan veya dolaylı olarak çalışma konumuzla ilgili olan makalelerden de istifade edilmiştir. Bunlardan Benjamin Jokisch'in "Socio-political factor of qada in

⁵⁵ İbn Tolun, *İ'lâmü'l-verâ bi-men vüllîye nâiben mine'l-Etrâk bi-Dımaşki's-Şâmi'l-kübrâ* (nşr. Muhammed Ahmed Dehman), Dımaşk 1984.

⁵⁶ İbn Tolun, *Nakdü't-tâlib li-zegali'l-menâsıb* (nşr. Muhammed Ahmed Dehmân - Hâlid Muhammed Dehmân), Beyrut 1992

⁵⁷ Jon Mandaville, *The Muslim judiciary of Damascus in the late Mamluk period* (basılmamış doktora tezi) Princeton University 1969.

⁵⁸ Joseph Escovitz, *The Office of Qadi al-Qudat in Cairo under the Bahri Mamluks*, Berlin 1984.

⁵⁹ Joan E. Gilbert, *The Ulama of Medieval Damascus and The International World of Islamic Scholarship*, University of California (yayınlanmamış doktora tezi), Berkeley 1977.

eighth/fourteenth century Syria” adlı makalesi,⁶⁰ VIII. (XIV.) yüzyılda Şam bölgesinde yer alan tüm şehirlerdeki kadı ve kâdılkudâtın biyografilerinden hareket ederek onların niteliklerini ve bu dönemde idarî yapı ile yargı sistemi arasındaki irtibattan hareketle yargı sisteminin bağımsızlığını ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmanın Memlûkler döneminde yargının işleyişine dair yapmış olduğu tespitler önemlidir.⁶¹

Memlûkler döneminde dört kâdılkudâtlık sisteminin kuruluşuna dair değerlendirmeleri içermesi bakımından Escovitz’in “The Establishment of four Chief Judgeships in the Mamluk Empire” adlı makalesine özellikle işaret edilmelidir.⁶² Bu bağlamda istifade edilen diğer makaleler arasında J. Nielsen’in “Sultan al-Zahir Baybars and the Appointment of four chief Qadis, 663/1265”,⁶³ S. Jackson’un, “The Primacy of Domestic Politics: Ibn Bint al-A’azz and the Establishment of the Four Chief Judgeships in Mamluk Egypt”⁶⁴ ile Yossef Rapoport’un, “Legal Diversity in the Age of Taqlid: The Four Chief Qadis under the Mamluks”⁶⁵ adlı makalelerini de zikretmek gerekir. Eyyûbîler döneminde Kahire’de mezheplerin gelişmesi, din politikasına dair I. Lapidus’un makalesinden de dört kâdılkudâtın ortaya çıkışına dair görüşlerinden istifade edilmiştir.⁶⁶

Jorgen S. Nielsen’in yüksek mahkeme niteliği taşıyan *dârüladl*deki mezâlim mahkemelerine dair çalışmalarından da istifade edilmiştir. Bunlardan “Mazalim and Dar al-’Adl under the early Mamluks” adlı makale, mahkemenin kuruluşu ve işleyişine dair bilgiler aktarması bakımından önemlidir.⁶⁷ Nielsen’in Bahrî Memlûkler dönemindeki mezâlim mahkemelerini incelediği kitabında ise bahsi geçen makalede ele alınan

⁶⁰ Benjamin Jokisch, “Socio-political factor of qada in eighth/fourteenth century Syria”, *al-Qantara: Revista de estudios árabes*, XX/ 2 (1999), s. 503-530.

⁶¹ Jokisch, *a.g.m.*, s. 507.

⁶² J. Escovitz, “The Establishment of four Chief Judgeships in the Mamluk Empire”, *JAOS* 102 (1982), s. 529-531.

⁶³ J. Nielsen, “Sultan al-Zahir Baybars and the Appointment of four chief Qadis, 663/1265”, *SI LX* (1984), s. 167-176.

⁶⁴ S. Jackson, “The Primacy of Domestic Politics: Ibn Bint al-A’azz and the Establishment of the Four Chief Judgeships in Mamluk Egypt”, *JAOS* 115 (1995), 52-65.

⁶⁵ Yossef Rapoport, “Legal Diversity in the Age of Taqlid: The Four Chief Qadis under the Mamluks”, *ILS X/2* (2003), s. 210-228.

⁶⁶ I. Lapidus, “Ayyubid Religious Policy and the Development of the Schools of Law in Cairo”, in *Colloque international sur l’histoire du Caire*, Cairo 1974, s. 279-86.

⁶⁷ Jorgen S. Nielsen, “Mazalim and Dar al-’Adl under the Early Mamluks”, *MW* 66 (1976), s. 114-132.

konunun hem zaman hem de coğrafya açısından genişletilerek incelendiği görülmektedir.⁶⁸

Mezâlim mahkemeleri ile ilgili verdiği bilgilerle katkı sağlayan çalışmalar arasında Linda Darling'ın Memlûk Kahiresinde mezâlim kavramının kullanımını ortaya koyan “Medieval Egyptian Society and the Concept of the Circle of Justice” adlı makalesi⁶⁹ ile Albrecht Fuess'in Kahire'de sultanın başkanlık ettiği mezâlim mahkemelerinin sultanların yargıya müdahalede bulunmak için nasıl kullanıldıklarını ve mezâlim yoluyla yapılan adaletsizlikleri konu edinen “Zulm by Mazalim? The Political Implications of the Use of Mazalim Jurisdiction by the Mamluk Sultans” adlı makalesi⁷⁰ de bulunmaktadır.

Her ne kadar Kahire üzerinde dursalar da yönetici sınıf ile kâdılkudâtlar arasındaki ilişkileri yansıtmaları açısından iki makale, bakış açısı kazandırması yönüyle önem arz etmektedir. Bunlardan Leonor Fernandes'e ait “Between Qadis and Muftis: To Whom Does the Mamluk Sultan Listen?” adlı makalede⁷¹ Kahire örneğinden yola çıkan yazar, kâdılkudâtlarla müftüler arasındaki ilişkiyi ortaya koyduktan sonra bunların toplum üzerindeki etkilerine değinmiş ve kâdılkudât ile müftünün verdiği hükümlerde sultanın etkisini ortaya koymaya çalışmıştır. Bahsi geçen konudaki ikinci makale Yossef Rapoport'a ait olan “Royal Justice and Religious Law: Siyasa and Shari'ah under the Mamluks”dur.⁷² Bu makalede Memlûkler döneminde siyasî aktörlerin hukuk üzerindeki etkisi ve hukuka müdahalesi ele alınmıştır.

Burcî Memlûkler döneminin ilk yıllarında birkaç kez Kahire Mâlikî kâdılkudâtlığı görevinde bulunan İbn Haldun'un (ö. 808/1406) Memlûk Kahiresindeki yargı sistemine dair gözlemlerini ve karşılaştığı sorunları ele alan Kosei Morimoto'un

⁶⁸ Jorgen S. Nielsen, *Secular Justice in an Islamic State: Mazalim Under the Bahri Mamluks*, İstanbul 1985.

⁶⁹ Linda Darling, “Medieval Egyptian Society and the Concept of the Circle of Justice”, *MSR* X/2 (2006), s. 1-17.

⁷⁰ Albrecht Fuess, “Zulm by Mazalim? The Political Implications of the Use of Mazalim Jurisdiction by the Mamluk Sultans”, *MSR* XIII/1 (2009), s. 121-147.

⁷¹ Leonor Fernandes, “Between Qadis and Muftis: To Whom Does the Mamluk Sultan Listen?”, *MSR* VI (2002) s. 95-108.

⁷² Yossef Rapoport, “Royal Justice and Religious Law: Siyasa and Shari'ah under the Mamluks”, *MSR* XVI (2012), s. 71-102.

“What Ibn Khaldūn Saw: The Judiciary of Mamluk Egypt”⁷³ adlı makalesi de bakış açısı kazandırması açısından başvurulacak önemli araştırmalardan biridir.

Arap dünyasında yapılmış olan çalışmalardan Assām M. Şebârû’nun kâdilkudâtlığın kuruluşundan Memlûkler dönemindeki uygulamasına kadarki tarihsel süreci ele aldığı *Kâdi’l-kudât fi’l-İslâm*⁷⁴ adlı kitabına da işaret edilmelidir. Ağırlıklı olarak Abbâsîler dönemindeki kâdilkudâtların idarî ve kültürel alanlardaki faaliyetleri üzerinde duran kitaptan özellikle Endülüs Emevîleri ve Abbâsîler dönemleri ile ilgili verdiği bilgilerden istifade edilmiştir. Memlûkler döneminde dört mezhepten kâdilkudât tayin etme uygulaması başta olmak üzere kâdilkudâtlara dair verdiği bilgiler, kaynaklardan aynen aktarma şeklinde olmuştur.

Memlûkler dönemiyle ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunan ülkemizde kâdilkudâtlık müessesesini kavramsal ve tarihsel boyutta ele alan ve müessesenin Memlûkler dönemindeki durumuyla ilgili değerlendirmelerde bulunan Şükrü Özen’in *DİA*’daki “kâdilkudât” maddesi de özellikle zikredilmelidir.⁷⁵

Bu araştırmalar dışında konuyla alakalı görülen muhtelif makale ve ansiklopedi maddelerinden de istifade edilmiştir.

III. MEMLÜKLER ÖNCESİ KÂDILKUDÂTLIK MÜESSESESİ ve DÖRT MEZHEPTEN KÂDILKUDÂT TAYİNİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Hizmet Peygamber, yargıya dair hususları ya doğrudan kendisi çözer ya da konunun çözülmesi için birini görevlendirirdi.⁷⁶ Hulefâ-yi Râşidîn döneminde (11-40/632-661) ise bu konuda resmî görevliler tayin edilmiştir.⁷⁷ Emevîler döneminde (41-132/661-750) doğrudan halife ya da eyaletlerdeki genel valiler tarafından atanan kadılar, çoğunlukla dinî hususlarla ilgili davalara bakarlardı. Onların yetkilerini aştığı için bakamadıkları davalar, mezâlim mahkemesinde akdedilirdi.⁷⁸ Söz konusu dönemde kadılara idarî, malî

⁷³ Morimoto Kosei, “What Ibn Khaldūn Saw: The Judiciary of Mamluk Egypt,” MSR VI (2002), s. 109-131. Bu makale, Türkçe’ye de çevrilmiştir. Bkz. “İbn Haldūn’un Tespitlerine Göre Memlûk Devleti Yargı Sistemi” (çev. Muhammed Tayyib Kılıç), İSTEM XI/21, 2013, s. 163-183.

⁷⁴ Assām M. Şebârû, *Kâdi’l-kudât fi’l-İslâm*, Beyrut 1988.

⁷⁵ Şükrü Özen, “Kâdilkudât”, *DİA*, XXIV, 77-82.

⁷⁶ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Fahreddin Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi*, Ankara 1979.

⁷⁷ Örneğin Hz. Ömer döneminde ilk defa Dımaşk kadılığına tayin edilen Ebü’d-Derdâ (ö. 32/652) için bkz. Abdullah Aydın, “Ebü’d-Derdâ”, *DİA*, X, 310-311.

⁷⁸ İsmail Yiğit, “Emevîler”, *DİA*, XI, 96.

ve eğitimle ilgili görevler de verilmiştir.⁷⁹ Abbâsîler döneminde de kadı tayinlerine devam edilmiştir. Ancak bazı büyük şehirlerde birden fazla kadı atanması ülke çapında kadıların sayısını artırmış ve genellikle başşehirin kadısına fahrî bir unvan olarak kâdılkudât denilmiştir.⁸⁰ Abbâsîler döneminin en önemli özelliklerinden biri, kâdılkudâtlık müessesesinin ortaya çıkmasıdır. Halife Hârûnürreşîd (170-193/786-809) yeni atanacak kadıların seçiminde halifeye yardımcı olması için Hanefî fakîhi Ebû Yûsuf'u (ö. 182/798), kâdılkudât olarak tayin etmiştir. Abbâsîler döneminin önceki dönemlerden bir diğer farkı da mezheplerin ortaya çıkması ve kadıların mezhep doktrinlerine göre hüküm vermeye başlamasıdır.⁸¹

Abbâsîler döneminde ilk kez kâdılkudât ataması yapılması ile hem yargı teşkilatında hem de ulemâ sınıfı içinde hiyerarşik bir yapı ortaya çıkmıştır.⁸² Abbâsîler döneminde tedricî bir şekilde yetkileri artırılan kâdılkudâtlar, III. (IX.) yüzyılın sonlarından itibaren açık bir şekilde bütün yargı sisteminden sorumlu hale getirilmişlerdir. Başlangıçta kâdılkudâtların kadı tayin etme ve azletme yetkisi bulunmazken zamanla bu yetkiye sahip oldukları görülmektedir.⁸³

Endülüs Emevîleri döneminde devletin kuruluş yıllarından itibaren kâdılkudât unvanı yerine *kâdılcemâa* unvanı kullanılmıştı. Başkent Kurtuba'da bulunan *kâdılcemâa*, ilk zamanlar kâdılkudâtın yetkilerine sahip olmasa da zamanla yetkileri genişletilmiştir.⁸⁴ Mâlikî fikhına göre hüküm vermekte olan *kâdılcemâa*lar, davalara genellikle Cuma namazı kılınan büyük camilerde bakmakla birlikte, kendi evinde ve diğer camilerde de bakmışlardır.⁸⁵

Kâdılkudâtlık müessesesinin gelişimi açısından Fâtımîler dönemi (297-567/909-1171) önemlidir. Bu dönemde kâdılkudâtlar, İsmâilî mezhebine mensup fakîhler arasından seçilmiştir. Bununla birlikte bazen, İsmâiliyye mezhebiyle hüküm vermek

⁷⁹ Atar, "Kadı", *DİA*, XIV, 67.

⁸⁰ Şükrü Özen, "Kâdılkudât", *DİA*, XXIV, 78.

⁸¹ Ayrıca bkz. Nahide Bozkurt, *Abbasiler*, İstanbul 2013, s. 159.

⁸² Irit Bligh-Abramski, "The Judiciary (Qādīs) as a Governmental-Administrative Tool in Early Islam", *JESHO* XXXV/1 (1992), s. 56.

⁸³ Özen, "Kâdılkudât", *DİA*, XXIV, 79.

⁸⁴ Assâm M. Şebârû, *Kâdi'l-kudât fi'l-İslâm*, Beyrut 1988, s. 27-28; Özen, "Kâdılkudât", *DİA*, XXIV, 79-80.

⁸⁵ Christian Müller, "Judging with God's Law on Earth: Judicial Powers of the Qadi al-jama'a of Cordoba in the Fifth/Eleventh Century", *ILS* VII/2 (2000), s. 163.

koşuluyla başka mezheplerden de *nâibler** tayin edilmiştir. Ancak bu durumun bir istisnası yaşanmış ve daha önce İslam tarihinde görülmemiş yeni bir uygulamaya gidilmiştir. 525 (1131) yılında gerçekleştirilen bu uygulama, İsmâîlî, İmâmî, Mâlikî ve Şâfiî mezheplerinden her biri, mensubu olduğu mezhebin hukuk anlayışına göre hüküm verecek olan dört kâdılkudât tayin edilmesidir. Ancak bu uygulama kısa süre yürürlükte kalmış ve 1 Rebîülevvel 526 (21 Ocak 1132) tarihinde sadece İsmâîlîler'den bir kâdılkudât atanarak eski sisteme dönmüştür.⁸⁶

Selâhaddîn-i Eyyûbî 567 (1171) yılında Kahire'yi ele geçirip Fâtımîler'e son verdikten kısa bir süre sonra sadece Şâfiîler'den bir kâdılkudât görevlendirmiştir. Eyyûbîler döneminde Kahire ve Dımaşk'ta kâdılkudâtlar Şâfiî mezhebine mensup olanlar arasından tayin edilmiştir.⁸⁷

Kahire'de Fâtımîler'den itibaren kâdılkudât unvanlı bir görevlinin varlığı bilinmektedir. Dımaşk'ta ise ilk kâdılkudâtın ne zaman tayin edildiği ve kim olduğuna dair kesin bir tespit yapılamamıştır. Ancak Nûreddin Zengî zamanında Kemâleddin eş-Şehrezûrî'nin (ö. 572/1176) Dımaşk kâdılkudâtı olarak görev aldığı belirtilmektedir.⁸⁸ Bu dönemde Kemâleddin eş-Şehrezûrî, kâdılkudâtlık görevi ile birlikte *şahnelik** görevini de üstlenmiştir. Nûreddin Zengî'nin ölümünden (569/1174) sonra Selâhaddîn-i Eyyûbî, Dımaşk'a hâkim olunca Kemâleddin eş-Şehrezûrî, *şahnelik* ile birlikte bu görevi de yürütmeye devam etmiştir.⁸⁹

Selâhaddîn-i Eyyûbî nezdinde büyük itibara sahip olan kâdılkudât Kemâleddin eş-Şehrezûrî'nin *şahnelik* görevine de devam ettiği ancak söz konusu görevin daha sonra kâdılkudâtlık görevi ile birleştirilmediği anlaşılmaktadır. Eyyûbîler döneminde yetkileri genişletilen bir diğer Dımaşk kâdılkudâtı Ebü'l-Me'âlî Muhammed'dir (588-598/1192-1202). Birkaç kez bu göreve getirilen Ebü'l-Me'âlî Muhammed, Dımaşk

* Devlet ricâlinin kendilerine yardımcı olmaları amacıyla tayin ettikleri görevlilere nâib denilmektedir. Nâib tayini, İslâm'ın ilk asırlarından itibaren uygulanmaktadır. Nâib hakkında detaylı bilgi için bkz. Casim Avcı, "Nâib", *DİA*, XXXII, 311-312.

⁸⁶ A. Allouche, "The Establishment of Four Chief Judgeships in Fatimid Egypt", *JAOS* 105 (1985), s. 317-20.

⁸⁷ Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, s. 381-382.

⁸⁸ Zehebî, *el-İber*, III, 63; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVI, 521; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 47.

* III. (IX.) yüzyılın sonlarından itibaren şehrin güvenliğinden sorumlu kişiyi ifade eden şahne için bkz. Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti*, İstanbul 1983, s. 119-120; Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, s. 420-422; Erdoğan Merçil, "Şahne", *DİA*, XXXVIII, 292-293.

⁸⁹ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 47.

kâdılkudâtlığı görevine ilaveten Haleb kadısı da olmuştur. Ancak bu ikinci görevin hangi tarihte onun uhdesine verildiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır.⁹⁰

Eyyûbîler döneminde sultanla iyi ilişkiler kurmak ya da bir kâdılkudâtın *nâibi* olmak Dımaşk kâdılkudâtlığı görevini üstlenebilmek için önemli bir avantajdı.⁹¹ Bunun yanı sıra söz konusu dönemde önde gelen ulemâ ailelerine mensup olmanın da Dımaşk kâdılkudâtlığı görevine atanma hususunda etkili olduğunu düşünmek mümkündür. Gilbert, her ne kadar Eyyûbîler döneminde Dımaşk kâdılkudâtlığının tek bir ailenin tekeline bırakılmamak için çaba sarf edildiğini ifade etse de⁹² bazı ailelerin kâdılkudâtlık görevini tekeline almaya gayret ettiği ve bunu önlemeye çalışan yönetici sınıfın bir ailenin gücünü kırarken başka bir aileyi güçlendirmek suretiyle denge sağlamaya çalıştığı anlaşılmaktadır.⁹³

Eyyûbîler döneminde yargının başında bulunan kâdılkudât, Şâfiî mezhebine mensuptu ve anlaşıldığı kadarıyla başlangıçta onun *nâibi* de Şâfiî idi.⁹⁴ Ancak ne zaman başladığı kesin olarak tespit edilemese de Şâfiî mezhebine mensup olan Dımaşk kâdılkudâtlarının zaman içerisinde Hanefî *nâib*ler de edinmişlerdir. Nitekim kâdılkudât Tahir b. Muhammed el-Kureşî (ö. 617/1220), ikisi Şâfiî ikisi de Hanefî olmak üzere dört *nâibe* sahipti.⁹⁵ Bu uygulamanın daha sonra da devam ettiği anlaşılmaktadır. 624

⁹⁰ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 53.

⁹¹ Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, s. 382-383, 386.

⁹² Gilbert, *The Ulama of Damascus*, s. 140-141.

⁹³ Örneğin Benî Asrûn ailesinden Şerefeddin Abdullah (ö. 585/1189) (hakkında bkz. İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 49-51), oğlu Muhyiddin Muhammed (ö. 601/1204) (hakkında bkz. İbn Tolun, *a.g.e.*, s. 51-52); Benî Kureşî Ebü'l-Me'âlî Muhammed (ö. 598/1202) (hakkında bkz. Ebû Şâme, *Terâcim*, s. 31-32; İbn Tolun, *a.g.e.*, s. 52-55); oğlu Tahir (ö. 617/1220) (hakkında bkz. Zehebî, *el-'İber*, III, 173; İbn Tolun, *a.g.e.*, s. 55-59); Benî Harastânî ailesinden Cemâleddin (ö. 614/1218) (hakkında bkz. Zehebî, *a.g.e.*, III, 163; İbn Tolun, *a.g.e.*, s. 60-63); oğlu İmâdüddin (ö. 662/1264) (hakkında bkz. İbn Tolun, *a.g.e.*, s. 67); Benî Seniyyüddeve ailesinden Şemseddin Yahya (ö. 635/1238) (hakkında bkz. Ebû Şâme, *a.g.e.*, s. 166-167; İbn Tolun, *a.g.e.*, s. 68.) ve oğlu Sadreddin (ö. 658/1260) (hakkında bkz. Zehebî, *a.g.e.*, III, 289; İbn Tolun, *a.g.e.*, s. 70); Benî Şehrezûrî ailesinden yukarıda bahsi geçen Cemâleddin (ö. 572/1176) ve kardeşinin oğlu Ziyâüddin b. Tâceddin (ö. 599/1203) (hakkında bkz. Ebû Şâme, *a.g.e.*, s. 35-36; İbn Tolun, *a.g.e.*, s. 49) söz konusu dönemde Dımaşk'ta kâdılkudâtlık görevinde bulunan Şâfiî fakihlerindendir.

⁹⁴ Nitekim Cemâleddin eş-Şehrezûrî'nin Şâfiî mezhebine mensup bir *nâib* edindiği aktarılmaktadır. Bkz. İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 47. Bu konuda bir başka örnek Ebü'l-Me'âlî Muhammed'dir. Birkaç kez Dımaşk kâdılkudâtlığı görevinde bulunan Ebü'l-Me'âlî Muhammed'in de Şâfiî mezhebine mensup bir *nâib* edindiği nakledilmektedir. Bkz. İbn Tolun, *a.g.e.*, s. 53.

⁹⁵ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 58.

(1226-1227) yılına ait bir rivayette Dımaşk kâdılkudâtı Şemseddin el-Huveyyî'nin (ö. 637/1240)⁹⁶ biri Şâfiî, diğer ikisi Hanefî olan üç *nâibinin* olduğu aktarılmaktadır.⁹⁷

Bununla birlikte Eyyûbîler döneminde Dımaşk kâdılkudâtlarının Hanbelî ya da Mâlikî mezhebinden *nâibler* edindiğine dair herhangi bir kayda rastlanmaz. Bu durum, ilk bakışta Dımaşk'ta Hanbelî ve Mâlikî mezhebi mensuplarının bulunmadığını akla getirebilir. Ancak bu dönemde Hanbelî ve Mâlikî mezhebi mensuplarının istifade etmesi için vakfedilen medreselerin inşasını ve bu medreselerde söz konusu mezheplerden müderrislerin görev yaptığını gösteren kayıtlar bu iddiayı pek doğrulamaz. Bununla birlikte Şâfiî ve Hanefîlere göre Hanbelî ve Mâlikî mezhebi mensuplarının sayılarının az olduğunu düşünmek mümkündür.

Eyyûbîler döneminde Kahire'de Hanbelî ve Mâlikî fikhının okutulduğu medreselerin yanı sıra, ilk defa dört mezhep fikhının okutulduğu bir medrese de mevcuttu. Eyyûbîler'in son yıllarına doğru el-Melikü's-Sâlih Necmeddin (637-647/1240-1249)⁹⁸ tarafından vakfedilen Sâlihiyye medresesinde 641 (1243-1244) yılından itibaren dört mezhep fikhı okutulmaya başlanmıştır.⁹⁹ Memlûk Devleti'nin kuruluşundan kısa bir süre önce başlayan bu uygulama, dört mezhepten birer kâdılkudât uygulamasına geçişte önemli bir adım teşkil etmiş olmalıdır.

İdarî yapılanmada Eyyûbîler'in devlet teşkilâtlanmasını esas alan Memlûkler, yargı alanında da onların uygulamalarını devam ettirmişlerdir. Devlet teşkilatının seyfiye (askerî zümreler), kalemiye (divân görevlileri) ve ilmiye (adlî ve dinî görevliler) şeklinde üç kategoride tasnif edildiği bu dönemde kâdılkudâtlık, ilmiye sınıfı içinde yer almaktadır.¹⁰⁰

Memlûkler Devleti'nin ilk yıllarında selefleri Eyyûbîler'de olduğu gibi Şâfiî mezhebinden tek bir kâdılkudât tayin edilmiştir. Ancak devletin kuruluşundan kısa bir süre sonra Sultan Baybars döneminde iki farklı uygulama peş peşe yürürlüğe konmuştur. İlk aşamada mevcut Şâfiî kâdılkudâta diğer mezheplerden *nâibler*

⁹⁶ Zehebî, *el-İber*, III, 229; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 249.

⁹⁷ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 66.

⁹⁸ Hakkında bkz. Bahattin Kök, "el-Melikü's-Sâlih, Eyyûb", *DİA*, XXIX, 80-82.

⁹⁹ Bu medrese hakkında bkz. Makrîzî, *Hıtat*, IV, 217-219.

¹⁰⁰ Memlûkler Devleti idarî yapılanması hakkında geniş bilgiler ve referanslar için bkz. Ayaz, *Üstâdârlık*, s. 25-38.

atanmıştır. Kısmen Eyyûbîler döneminde de mevcut olan bu uygulamaya göre Şâfiî mezhebine mensup olan kâdılkudâta Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebinden birer *nâib* görevlendirilmiştir. Erken dönem Memlûk kaynaklarından İbn Abdüzzâhir, 661 (1262-1263) yılında Sultan Baybars'ın Şâfiî mezhebine mensup kâdılkudât Tâceddin İbn bintü'l-E'azz'a Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebinden birer *nâib*¹⁰¹ atadığını ve insanların bu düzenleme ile hukukî meselelerini daha kolay bir şekilde hallettiğini bildirmektedir.¹⁰² Nüveyrî, Zilkade 660 (Eylül-Ekim 1262) tarihinde kâdılkudât Tâceddin'in sultanın emriyle *nâib* edildiğini bildirmektedir.¹⁰³ Nüveyrî ile aynı tarihi nakleden Makrîzî'ye göre 3 Ramazan 660 (22 Temmuz 1262) tarihinde bütün Mısır'ın kâdılkudâtı olarak tayin edilen Tâceddin'e iki ay sonra Zilkade 660 (Eylül-Ekim 1262) tarihinde Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinden birer *nâib* görevlendirilmiştir. Mısır tarihinde daha önce böyle bir uygulama ile karşılaşmadığını bildiren Makrîzî, bu *nâib*lerin Sâlihiyye medresesinde davalara baktığını nakletmektedir.¹⁰⁴ Makrîzî, bir başka yerde ise bu uygulamanın 661 (1262-1263) yılında gerçekleştiğini kaydetmektedir.¹⁰⁵ Bu iki farklı rivayetten hareketle bu yeni düzenlemenin 660 (1262) yılının sonunda yürürlüğe konduğu ve 661 (1262) yılının başında uygulanmaya başlandığını düşünmek mümkündür. İbn Hacer ise tarih belirtmeksizin Tâceddin'in dört mezhepten birer *nâibi* bulunduğunu ve sultanın izni ile *nâib* edildiğini böylece hukukî işlemlerde bir genişleme sağlandığını aktarmaktadır.¹⁰⁶ Ancak söz konusu bu rivayetlerde, sultanın bu isteğinin arkasında yatan nedene dair açık bir kayıt mevcut değildir.

Devlet teşkilatlanmasında önemli yapısal değişikliklere imza atan Sultan Baybars, Şâfiî mezhebinden olan kâdılkudâta Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebinden birer *nâib* görevlendirmesinden sadece iki yıl sonra 663 (1265) yılında adlî sistemde çok önemli bir düzenleme yapılmasına karar verdi. Sultan Baybars'ın bu ikinci aşamadaki uygulamasına göre, Şâfiî kâdılkudâta ilave olarak Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinden de birer kâdılkudât atadı. Önce Kahire'de uygulanmaya başlayan bu

¹⁰¹ Kâdılkudât nâibliği için bkz. İbn Tolun, *Nakdû't-tâlib li-zegali'l-menâsib*, s. 195-196.

¹⁰² İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzü'z-zâhir fî sîreti'l-Meliki'z-Zâhir* (nşr. Abdülaziz el-Huveytır), Riyad 1976, s. 182.

¹⁰³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 39.

¹⁰⁴ Makrîzî, *es-Sülûk*, I, 544.

¹⁰⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, I, 562.

¹⁰⁶ İbn Hacer, *Ref'û'l-isr*, s. 262.

yeni sistem, birkaç ay sonra Dimaşk'ta da yürürlüğe konmuştur. Bu yeni uygulama, zamanla ülkenin diğer şehirlerine de yayılmıştır. Dört mezhepten kâdılkudât tayin edilmesi uygulaması Memlûkler'in yıkılmasına kadar devam etmiştir.¹⁰⁷

Kaynaklar genel olarak, Sultan Baybars'ın hayata geçirdiği adlî sistemdeki yeni düzenleme ile ilgili dönemin kâdılkudâtı Şâfî fakîh Tâceddin İbn bintü'l-E'azz'ın kendi mezhebinin görüşlerine aykırı hukukî kararları uygulama noktasındaki çekincesi ve ondan hoşlanmayan dönemin önemli emîrlerinden Cemâleddin Aydoğdu'nun (ö. 664/1266)¹⁰⁸ baskısı üzerinde durmaktadır. Bu hususta en detaylı bilgileri Nüveyrî ve Makrîzî aktarmaktadır. Bu iki müellifin naklettiğine göre, 663 (1265) yılının sonlarına doğru Kahire'de Sultan Baybars'ın başkanlığında gerçekleştirilen *dârüladl*deki bir mezâlim duruşmasında kâdılkudât Tâceddin hakkında bazı şikâyetler dile getirilmiştir. Bu şikâyetlerden iki tanesi zikredilmektedir. Bunlardan biri, Tâceddin'in bir memlûkün şahitliğini kabul etmemesidir. Orada bulunanlar bunun nedenini sorduklarında Tâceddin, herhangi bir açıklama yapmaya gerek olmadığını belirtmiştir. Diğer şikâyet konusu ise Tâceddin'in vakıflarla ilgili görüşüdür. Buna göre, Eyyûbîler'in Dimaşk hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır Yûsuf'un (648-658/1250-1260)¹⁰⁹ ailesi, Dimaşk kâdılkudâtı Bedreddin es-Sincârî (ö. 663/1265)¹¹⁰ henüz hayatta iken onun evini satın almıştır. Bedreddin es-Sincârî ölünce, vârisleri onun bu evi vakfettiğini ileri sürerek mezâlim mahkemesine başvurmuşlardır. *Dârüladl*deki mezâlim duruşmasında ilk sözü Emîr Cemâleddin Aydoğdu almış ve fakîhleri eleştirmiştir. Bunun üzerine Sultan Baybars, kâdılkudât Tâceddin'e dönerek vakıf olduğu iddia edilen ev ile ilgili düşüncelerini sormuştur. Tâceddin'in verdiği cevaplar Sultanı kızdırırken, Tâceddin'in vakıflara dair verdiği bir başka hüküm de o esnada sultana iletilmiş ve duyulan rahatsızlık dile getirilmiştir.¹¹¹

İbn Kesîr ve Aynî gibi bazı tarihçiler ise kâdılkudât Tâceddin'in Şâfî mezhebinin doktrinine muhalif olan görüşleri uygulamaması ve emîr Cemâleddin Aydoğdu'nun sultana telkinleri ile dört kâdılkudât uygulamasına geçildiğini

¹⁰⁷ Özen, "Kâdılkudât", *DİA*, XXIV, 79.

¹⁰⁸ Hakkında bkz. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 85; Zehebî, *el-İber*, III, 310; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 467-468.

¹⁰⁹ Hakkında bkz. Cengiz Tomar, "el-Melikü'n-Nâsır, Yûsuf", *DİA*, XXIX, 78-79.

¹¹⁰ Hayatı için bkz. İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 474-475.

¹¹¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 75-77; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 27-28.

kaydetmektedirler.¹¹² Sübkî ise daha çok Şâfiî mezhebi mutaassıbı bir tutum sergileyerek bu olayı nakleder ve dört kâdılkudât uygulamasını eleştirir.¹¹³

Modern araştırmacılar ise Sultan Baybars'ın aldığı bu kararı demografik, siyasî ve dinî faktörlerle açıklamaya çalışmışlardır. Bahrî Memlûkler döneminde Kahire kâdılkudâtlığına dair çalışmasında demografik faktörlere dikkat çeken Alman müsteşrik Escovitz, Moğol baskısı ve siyasî istikrarın olmaması gibi muhtelif sebeplerle yapılan göçler neticesinde Kahire'nin nüfusunun arttığını ve dolayısıyla Şâfiî mezhebi dışında Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebinin de müntesiplerinin arttığını ve bu gelişmelere Baybars'ın kayıtsız kalmayarak yeni adlî sisteme geçmeye karar verdiğini ifade etmektedir.¹¹⁴ O, bu yeni sistemin bir devrimden ziyade süreç içerisinde aşama aşama geline bir sonuç olduğu fikrindedir.¹¹⁵

Dört kâdılkudât düzenlemesine dair çalışmasında dinî ve siyasî faktörlere dikkat çeken Nielsen, bu düzenlemeyi Memlûkler'in Hanefî mezhebini güçlendirmek adına genel politikalarının bir parçası olarak görmektedir.¹¹⁶ Nielsen'in bu görüşü Richard Van Leeuwen tarafından da kabul görmüştür. Osmanlı döneminde Dimaşk şehrinin gelişiminde vakıfların işlevini konu edindiği eserinde Leeuwen, Dimaşk'ta en yaygın mezhep Şâfiîlik olmasına rağmen XIII. yüzyıldaki gelişmelerden sonra vakıflardan en çok yararlananların Hanefîler olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁷ Ona göre söz konusu yüzyıldaki önemli gelişmelerden biri, Sultan Baybars'ın Kahire'den sonra Dimaşk'ta da dört mezhepten kâdılkudât ataması girişimidir. Bu girişim, Eyyûbîler tarafından kurulan ve güçlendirilen Şâfiî ulemânın yargı sistemindeki gücünü kırma isteğinden kaynaklanmaktadır.¹¹⁸

Mezhepler açısından bu yeni düzenlemeyi yorumlayan bir diğer araştırmacı S. Jackson, Nielsen ile benzer düşüncelere sahiptir. Ona göre Baybars'ın Kahire

¹¹² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 460-461; İsnevî, *Tabakât*, I, 78; Aynî, *'İkdü'l-cümân*, I, 407-408; İbn Tağrıberdî, *Nücûm*, VII, 109-110; Kalkaşendî, *Subh*, I, 419.

¹¹³ Sübkî, *Tabakât*, VIII, 319-321.

¹¹⁴ J. Escovitz, "The Establishment of four Chief Judgeships in the Mamluk Empire", *JAOS* 102 (1982), s. 529-531.

¹¹⁵ Escovitz, *a.g.m.*, s. 531

¹¹⁶ J. Nielsen, "Sultan al-Zahir Baybars and the Appointment of four Chief Qadis, 663/1265", *SI* 60 (1984), s. 167-76.

¹¹⁷ Richard Van Leeuwen, *Bir Osmanlı Şehri Şam: Vakıflar ve Şehir* (çev. H. Ebru Aksoy), İstanbul 2012, s. 89.

¹¹⁸ Leeuwen, *a.g.e.*, s. 99.

kâdilkudâtı Tâceddin İbn bintü'l-E'azz'ı azletmek yerine üç mezhepten daha kâdilkudât ataması Şâfiî mezhebinin etkisini kırmak için yapılan bir hamledir.¹¹⁹ Yine bu minvalde kanaat belirten Lapidus ise yeni uygulamayı Memlûk Devleti'nin meşruiyetini artırıcı bir politika olarak yorumlamaktadır.¹²⁰

Dört mezhepten birer kâdilkudât tayini meselesindeki görüşleri ile ikinci grupta yer alanlar, bunun ihtiyaçtan doğduğunu düşünmektedirler. Bunlardan *DİA*'daki "kâdilkudât" maddesi yazarı Özen, Şâfiî kâdilkudât Tâceddin'in yargı sisteminin işleyişini sekteye uğrattığını ve bu durumun çözümünün diğer üç mezhepten de kâdilkudât atanmasında bulunduğunu ifade etmektedir.¹²¹

Rapoport, Memlûkler döneminde dört mezhepten kâdilkudât atanmasının yargıda çeşitliliği artırdığını ve böylece devletin yargıyı kontrol ederek sosyal ve iktisadî konular başta olmak üzere yargı eliyle topluma müdahalesinin kolaylaştırıldığını savunmaktadır.¹²² Bir başka makalesinde Rapoport, bu konuda Şâfiî fakîh Firkâh'ın (ö. 690/1291)¹²³ 662 (1264) yılında Sultan Baybars'ın bir sorusuna verdiği cevabı nakletmektedir. Buna göre Firkâh, bir mezhebe bağlı olan kâdilkudâtın başka bir mezhebe göre hüküm vermekten çekindiğini ve bunun sıkıntılara yol açtığını, bu durumun yönetici sınıf tarafından yapılacak bir düzenleme ile giderilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹²⁴ Rapoport'un bu düşüncesini destekleyici bir başka bilgiyi biraz daha sonraki dönem için olsa da Kalkaşendî'nin eserinde bulmak mümkündür. Kalkaşendî'nin naklettiği Dımaşk Hanbelî kâdilkudâtı Alâaddin İbnü'l-Müneccâ'nın (ö. 750/1349) kâdilkudâtlığa atanmasına dair *tevkî*'inde*, Dımaşk'ta Hanbelî mezhebinden bir kâdilkudâtın atanmasının gerekçeleri tek tek belirtilmiştir.¹²⁵

¹¹⁹ S. Jackson, "The Primacy of Domestic Politics: Ibn Bint al-A'azz and the Establishment of the Four Chief Judgeships in Mamluk Egypt", *JAOS* 115 (1995), 52-65.

¹²⁰ I. Lapidus, "Ayyubid Religious Policy and the Development of the Schools of Law in Cairo", in *Colloque international sur l'histoire du Caire* (Cairo 1974), s. 279-86.

¹²¹ Özen, "Kâdilkudât", *DİA*, XXIV, 79.

¹²² Yossef Rapoport, "Legal Diversity in the Age of Taqlid: The Four Chief Qadis under the Mamluks", *ILS* X/2 (2003), s. 228.

¹²³ Beşir Gözübenli, "Firkâh", *DİA*, XIII, 135.

¹²⁴ Yossef Rapoport, "Royal Justice and Religious Law: Siyasa and Shari'ah under the Mamluks", *MSR* XVI (2012), s. 77.

* Memlûkler döneminde daha çok tayin belgesi anlamında kullanılan *tevkî*' için bkz. Erdoğan Merçil, "Tevkî", *DİA*, XLI, 35-36.

¹²⁵ Kalkaşendî, *Subh*, XII, 57.

Buraya kadar birbirini destekleyici bu yorumlara sonuç açısından bakıldığında itiraz etmek pek mümkün olmayabilir. Ancak sonuç üzerinden yapılan bu yorumlar yerine uygulamanın başladığı döneme bakılarak yapılan yorumların, kaynaklarda uygulamanın ortaya çıkışına dair verilen bilgilerle daha uyumlu olduğunu söylemek gerekir.

Neticede 663 (1265) yılında önce Kahire’de hemen ardından da Dımaşk’ta Memlkler döneminde dört mezhepten birer kdlkudt tayin edilmesi uygulamasına geçilmiştir. Bu alışmada Bahr Memlkler dönemindeki Dımaşk kdlkudtları ve müessesenin işleyişi ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÂDILKUDÂTLARIN SOSYO-KÜLTÜREL KÖKENLERİ

Bahrî Memlûkler'in ilk dönemlerinde Dımaşk kâdılkudâtlığında bulunan bazı isimler, Eyyûbîler döneminde yetişmiş kâdılkudâtlardır. Bunlardan bir kısmının ilmiye sınıfına mensup aile çocukları olduğunu belirtmek gerekir. Öte yandan ilmiye sınıfına mensup bazı ailelerden, birden fazla kâdılkudât çıkabilmiştir. Bahrî Memlûkler döneminde kâdılkudât yetiştiren bu ailelerin çok azının birkaç asır boyunca ilmiye teşkilatında etkili olabildikleri görülmektedir.

Bu bölümde Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk kâdılkudâtlık görevinde bulunan âlimlerin öncelikle mensup oldukları aileler ve bu ailelerin toplum içindeki konumları belirlenmeye çalışılacaktır. Bunun neticesinde Dımaşk kâdılkudâtlarının mensubu bulundukları ailelerin Memlûkler dönemindeki etkinliği hakkında bazı ipuçları yakalanmaya çalışılarak kâdılkudâtların doğuştan elde ettikleri sosyo-kültürel avantajlar tespit edilecektir. Bu göreve getirilenlerin Dımaşk'ın yerlilerinden olup olmadığı ve Dımaşk'ın yerlisi olanlarla sonradan buraya gelenler arasında Dımaşk kâdılkudâtlığını üstlenme hususunda sayısal açıdan nasıl bir farkın mevcut olduğu ortaya konacak; ardından bu âlimlerin öğrenim süreçleri, talebe-hoca ilişkileri ve kâdılkudâtlık makamına getirilmeden önce bulundukları görevler tespit edilmeye çalışılacaktır. Dımaşk kâdılkudâtlığı görevinden önce adlî bir görevde bulunarak bu hususta tecrübe elde etmenin Dımaşk kâdılkudâtlığına atanmada bir nevî ön şart olup olmadığı ele alınacaktır. Dımaşk kâdılkudâtlarının tek tek sosyo-kültürel konumlarının tespit edilmeye çalışıldığı bu bölümde, âlimlerin mensup oldukları mezheplere göre bir tasnifinin yapılması uygun görülmüştür. Bu tasnifte rütbece üstünlük esas alınmış ve üstten asta mezhepler sıralanmıştır. Kâdılkudâtlar, Hanbelîler hariç her bir mezhebin

başlığı altında Eyyûbîler ve Memlûkler dönemlerinde yetişenler şeklinde iki alt başlıkta ele alınmış ve göreve atanma tarihi esas alınarak dizilmiştir. Burada unutulmaması gereken önemli bir husus da bazı isimlerin iki, üç veya dört kez kâdılkudât olarak görevlendirilmiş olmasıdır. Bu durum kronolojik kopukluk varmış gibi bir izlenim yaratsa da göreve yeniden atanan kâdılkudâtın tekrar ele alınmadığı unutulmamalıdır.

I. ŞÂFÎ KÂDILKUDÂTLAR

a) Eyyûbîler Döneminde Yetişen Kâdılkudâtlar

Eyyûbîler döneminde sadece Şâfî mezhebinden kâdılkudât ataması yapılmıştı. Memlûkler Devleti'nin ilk yıllarında da söz konusu uygulama devam etmiştir. Ancak 664 (1266) yılından itibaren devletin müesseselerinin temellerinin atılmasında önemli rol oynayan Sultan Baybars, aldığı bir kararla başkent Kahire'den sonra Dımaşk'ta dört mezhepten birer kâdılkudât ataması yaptı.

Yeni uygulanmaya başlanan bu adlî sistemle birlikte Dımaşk Şâfî kâdılkudâtlığına getirilen ilk isim İbn Hallikân (ö. 681/1282) oldu. O, bu göreve 664-669 (1266-1271), 677-679 (1278-1280) ve 679-680 (1280-1281) yılları arasında üç kez atanmıştı. Memlûkler'in Dımaşk'ta hâkimiyet sağlamasından kısa bir süre sonra ilk kez Dımaşk kâdılkudâtı olarak görevlendirilen İbn Hallikân, adlî sistemdeki yeni uygulama ile de görevine Dımaşk Şâfî kâdılkudâtı olarak devam etti. Tarihçiliği ile meşhur olan İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*¹ isimli biyografik eserin müellifidir. Eyyûbîler döneminde fıkıh ilminde temayüz eden ve getirildiği dinî görevlerle tanınan bir aileye mensup olan İbn Hallikân, tarihçilerin çoğuna göre 11 Rebûlâhir 608 (22 Eylül 1211) tarihinde Erbil'de doğdu. İbn Tağrıberdî, diğerlerinden farklı olarak 11 Cemâziyelâhir'de (20 Kasım) doğduğunu nakletmektedir.²

İlimle uğraşan bir aileye mensup olan İbn Hallikân, ilk tahsilini Erbil'de müderris görevinde bulunan babasından aldı ve ondan fıkıh okudu. Ayrıca yine Erbil'de *Sahîh-i Buharî*'yi *semâ*^{*} yoluyla aldı. Babasının ölümünden sonra 18 yaşında Musul'a

¹ Bu eser hakkında bilgi için bkz. Abdülkerim Özeydin, "İbn Hallikân", *DİA*, XX, 18-19.

² İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, VII, 299.

^{*} Bir hadisi hocadan bizzat işiterek öğrenme anlamındaki *semâ* için bkz. Abdullah Aydın, "Semâ", *DİA*, XXXVI, 457-458.

gitti ve burada fıkıh ilmiyle ilgilendi. Daha sonra Haleb'e geçti ve aralarında Kemâleddin İbn Yunus (ö. 639/1242) ile Bahâeddin İbn Şeddâd'ın (ö. 632/1234) da bulunduğu hocalardan hadis ve fıkıh dersi aldı. Ayrıca Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *el-Vecîz* isimli fıkıh kitabını okudu. Bahâeddin İbn Şeddâd'ın ölümünden sonra Dımaşk'a geçerek ilim tahsiline burada devam etti. Daha sonra Kahire'ye gitti ve buraya yerleşti. Çok sayıda icazet aldığı nakledilen İbn Hallikân'ın öğrencileri arasında meşhur muhaddis Mizzî (ö. 742/1341), muhaddis ve tarihçi yönleriyle tanınan Birzâlî gibi isimler bulunmaktadır.³

İbn Hallikân'ın meslekî kariyeri boyunca müderrislik başta olmak üzere muhtelif görevlerde bulunduğu görülmektedir. Bu görevlerin ilki, Eyyûbîler döneminin sonuna tesadüf eden 645 (1247) yılında Kahire kâdilkudâtı Bedreddin es-Sincârî'nin (ö. 663/1265)⁴ nâibliğine getirilmesidir. Memlûkler döneminde de 659 (1260-1261) yılına kadar uzun bir süre bu görevine devam etti. 664 (1265) yılında Dımaşk'ta uygulamaya konulan dört kâdilkudâtlıktan önce Sultan Baybars dönemine tesadüf eden Zilhicce 659 (Ekim-Kasım 1261) yılında Dımaşk kâdilkudâtı oldu ve bu görevine ilaveten Emevî Cami Nâzırlığı başta olmak üzere bazı vakıfların idaresi ona tevdi edildi. Ayrıca Âdiliyye, Nâsırıyye, 'Azrâviyye, Felekiyye, Rükniyye ve Behnesiyye gibi Dımaşk'ın önde gelen medreselerinin müderrisliği verildi. Dımaşk kâdilkudâtlığı görevine 664 (1265) yılına kadar devam ettiği ve yeni adlî sistemin uygulanmasıyla birlikte bu tarihte Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı olduğu anlaşılmaktadır. Eyyûbîler'in sonu ile Memlûkler'in kuruluş yıllarında elde ettiği görevler ona hem yargı hem de tedris faaliyetleriyle ilgili önemli deneyimler kazandırdı. Yeni adlî sistemin uygulanmasından önce elde ettiği kâdilkudâtlık bu hususta özellikle zikredilmelidir. Tarihçilerin çoğunluğu, 73 yaşında iken 26 Receb 681 (30 Ekim 1282) Cumartesi günü Dımaşk'ta öldüğünü rivayet etmektedirler.⁵ Ancak Nüveyrî, 16 Receb (20 Ekim) Cumartesi günü;⁶ Kütübî ise 6 Receb'de (10 Ekim) vefat ettiğini aktarmaktadırlar.⁷ Aynı ay içerisinde altılı rakamlara

³ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 212-214.

⁴ Hayatı hakkında bkz. İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 374-375.

⁵ Zehebî, *el-İber*, III, 347; Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, I, 110-111; Safedî, *el-Vâfi*, VII, 201-203; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, VIII, 33; İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukâhâi's-Şâfi'iyyîn*, II, 829-830; Makrîzî, *el-Mukaffa*, I, 617; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 212-214; Özeydî, "İbn Hallikân", s. 17-19.

⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 62.

⁷ Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, I, 111.

tesadüf eden bu birkaç günlük farklılığın yazım yanlışlığından kaynaklandığını düşünmek mümkündür.

İbn Hallikân'dan sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığını İzzeddin İbnü's-Sâiğ üstlendi. Kaynaklarda 669-676 (1271-1278) ve 680-682 (1281-1283) yılları arasında iki kez bu görevde bulunduğu belirtilen İzzeddin İbnü's-Sâiğ'in ailesinden bahsedilmemektedir. Bu durum, onun önemli bir ulemâ ailesinden gelmediğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir. Eyyûbîler döneminde doğduğu kesin olan İzzeddin İbnü's-Sâiğ'in doğum yılı hakkında iki farklı rivayet mevcuttur. Tarihçilerin çoğunluğuna göre o, Şâban 628 (Haziran-Temmuz 1231) tarihinde doğdu.⁸ İbn Tağrıberdî ise onun 626 (1228-1229) yılında doğduğunu belirtir.⁹ Eldeki veriler ışığında bu iki tarihten birini kesinleştirmek oldukça güçtür. İzzeddin İbnü's-Sâiğ, özellikle fıkıh ve hadis ilimleriyle ilgilendi. Dımaşk kâdılkudâtlığından önce bazı görevlere tayin edildiği görülen İbnü's-Sâiğ'in, yargı ile ilgili herhangi bir göreve getirilmediği ve bu bakımdan tecrübe sahibi olmadan Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına atandığı anlaşılmaktadır. Onun atandığı ilk görevi, Şemseddin İbnü'l-Makdisî ile müştereken yürüttüğü eş-Şâmiyyetü'l-Berrâniyye medresesi müderrisliği idi. Daha sonra buradaki görevinden ayrılarak beytülmal vekilliğini* üstlendi. Hayatının sonlarına doğru bir süre hapiste yatmıştır. O, tarihçilerin çoğunluğuna göre 9 Rebîulâhîr 683 (26 Mayıs 1284) tarihinde 55 yaşında iken Dımaşk'ta ölmüştür.¹⁰ Onun oğlu Bedreddin'e Şevval 727 (Ağustos-Eylül 1327) tarihinde Dımaşk kâdılkudâtlığı teklifinde bulunulmuş ama o kabul etmemiştir.¹¹

İbnü's-Sâiğ'den sonra İbn Hallikân, ikinci kez bu göreve tayin edildi. Onun ardından söz konusu göreve Necmeddin İbn Seniyyüddeve getirildi. 679 (1280) yılında birkaç ay bu görevi yürüten İbn Seniyyüddeve'nin doğum tarihiyle ilgili tarihçiler arasındaki ihtilaf, diğerlerine göre çok daha fazladır. Zehebî ve Nüveyrî, 616 (1219-

⁸ Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, IV, 150; Zehebî, *el-İber*, III, 353-354; Sübkî, *Tabakât*, VIII, 74; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 255.

⁹ İbn Tağrıberdî, *Menhel*, X, 120.

* Devlet bütçesi ile yapılan her türlü alım satım işleriyle ilgilenen beytülmal vekilliği hakkında bkz. Kalkaşendî, *Subh*, IV, 36-37; İsmail Yiğit, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler*, VII, İstanbul 1991, s. 203.

¹⁰ Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, IV, 150; Zehebî, *el-İber*, III, 353-354; Sübkî, *Tabakât*, VIII, 74; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 253-255; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, X, 121. Aynî ise bu tarihi 9 Rebîülevvel olarak nakletmektedir. Bkz. *İkdü'l-cümân*, II, 334.

¹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 281.

1220),¹² İbn Kesîr 610 (1213-1214),¹³ İbn Kâdî Şühbe, onun doğumuyla ilgili Muharrem 615 (Mart-Nisan 1218) ve 616 (1219-1220) yıllarının geçtiğini, kendisinin 615 (1218) tarihini tercih ettiğini bildirir.¹⁴ İbn Tağrıberdî ise onun doğum tarihini 630 (1232-1233) olarak vermektedir.¹⁵ Eyyûbîler döneminin önemli ulemâ ailelerinden birine mensup olup babası ve dedesinin de Dımaşk kâdılıkudâtlığı yaptığı bildirilmektedir. Necmeddin, ilk tahsilini muhtemelen babasından almış olmalıdır. Onun özellikle münazara ve usûl ilminde temayüz ettiği belirtilmektedir. Getirildiği ilk görevin Dımaşk kâdılıkudâtı olan babası Sadreddin'in (ö. 658/1260) *nâibliği* olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra dört kâdılıkudâtlık sistemi kurulmadan ve Memlûk Sultanı Kutuz'un (ö. 658/1260) tahta çıktığı (657/1259) yılından önce Dımaşk kâdılıkudâtlığına atandı. Fakat bu görevinde bir yıl kalabildi ve azledilerek malları müsadere edildi. Dört kâdılıkudâtlık sisteminin uygulanmaya başlandığı 664 (1265) yılından sonra, Dımaşk kâdılıkudâtlığını üstlendiği 679 (1280) yılından önce Haleb kâdılıkudâtlığı görevine getirildi. Haleb kâdılıkudâtlığına atandığı tarih tam olarak zikredilmediğinden bu görevi hangi sultan ya da sultanlar döneminde yürüttüğü anlaşılamamaktadır. Onun getirildiği bu kâdılıkudâtlık görevleri, İbn Hallikân gibi, yargı ile ilgili işlerde önemli deneyimler elde etmesini sağlamış olmalıdır. 669 (1271) yılında Dımaşk'ta Emîniyye medresesi müderrisliğine getirilen Necmeddin İbn Seniyyüddevele, 8 Muharrem 680 (29 Nisan 1281) Dımaşk'ta vefat etti. Yukarıda bahsedildiği gibi doğum tarihindeki farklı rivayetler sebebiyle İbn Seniyyüddevele'in kaç yaşında öldüğü kesin olarak bilinmemektedir.¹⁶

İzzeddin İbnü's-Sâîğ'in ikinci kez üstlendiği Dımaşk kâdılıkudâtlığından sonra onun yerine Bahâeddin İbnü'z-Zekî getirildi. 682-685 (1283-1287) yılları arasında bu görevde bulunan İbnü'z-Zekî, Zilhicce 640 (Mayıs-Haziran 1243) tarihinde muhtemelen Dımaşk'ta doğmuştur. Bazı kaynaklarda soyunun Hz. Osman'a dayandığı zikredilmekte ise de Ebû Şâme el-Makdisî (ö. 665/1267)* bunun doğru olmadığını belirtir.¹⁷ O,

¹² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 56; Zehebî, *el-İber*, III, 345.

¹³ İbn Kesîr, *Tabakât*, II, 822.

¹⁴ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 187.

¹⁵ İbn Tağrıberdî, *Menhel*, IX, 272.

¹⁶ İbnü's-Sukâî, *Tâlî*, s. 143; Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, L, 363; İsnevî, *Tabakât*, I, 266-267; İbn Kesîr, *Tabakât*, II, 822; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 128; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 187; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, IX, 272-273; Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 142-143.

* Hayatı hakkında bkz. Tayyar Altıkulaç, "Ebû Şâme el-Makdisî", *DİA*, X, 233-235.

özellikle Eyyûbîler döneminde ve Memlûkler'in ilk yıllarında yetiştirdiği kâdılkudâtlarla tanınan Dımaşklı Benî'z-Zekî ailesindendir. Bu aileden Dımaşk kâdılkudâtlığı görevini üstlenen son kişi Bahâeddin'dir. İlk tahsilini Eyyûbîler döneminde Dımaşk kâdılkudâtı olan ve şehirde önemli bir nüfûzu bulunan babası Muhyiddin'den (ö. 598/1202)* alan İbnü'z-Zekî, naklî ilimler yanında aklî ilimlerle de ilgilendi. Onun ilim tahsil etmek için başta Dımaşk olmak üzere Kahire'de de muhtelif hocalardan ders aldığı ve özellikle hadis okuduğu vurgulanmaktadır. Hadis ilminin dışında fıkıh ve fıkıh usûlünde temayüz eden İbnü'z-Zekî'nin çok sayıda öğrenci yetiştirdiği ve meşhur öğrencileri arasında Birzâlî'nin de bulunduğu belirtilir. Uzun yıllar üst düzey görevleri elinde tutan önemli bir ulemâ ailesine mensup olmasının yanı sıra ilmî yeterliliğe sahip bulunması ve yetiştirdiği öğrenciler ona haklı bir şöhret kazandırmıştır. Nitekim Zehebî, İbnü'z-Zekî'nin babasından daha fazla şöhret sahibi olduğunu ifade eder.¹⁸ İbnü'z-Zekî, 11 Zilhicce 685 (28 Ocak 1287) tarihinde 45 yaşında iken Dımaşk'ta öldü.¹⁹

İbnü'z-Zekî'den sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına getirilen Şehâbeddin el-Huveyyî, 686-693 (1287-1294) yılları arasında bu görevde bulundu. el-Huveyyî, Receb 626 (Mayıs-Haziran 1229) tarihinde Dımaşk'ta doğdu.²⁰ Onun Eyyûbîler döneminin ulemâ ailelerinden birine mensup olduğu anlaşılmaktadır. Babası Şemseddin'in (ö. 637/1240)* Eyyûbîler döneminde Dımaşk kâdılkudâtlığı yaptığı rivayet edilir. O, babasını henüz 11 yaşında iken kaybetti.²¹ Şehâbeddin el-Huveyyî, babasının ölümünün ardından Âdiliyye medresesinde ikamet etmeye devam etti. Dımaşk'ın önde gelen medreselerinden biri olan Âdiliyye'de ikamet etmesi, onun ilmî gelişimine önemli avantajlar sağlamıştı. Muhtemelen Âdiliyye'nin kütüphanesinden de istifade etmiş olacak ki, kaynaklarda onun çok sayıda kitabı hıfzettiği özellikle vurgulanmıştır. Bu sayede ilimle meşguliyeti daha sıkı olmuş ve akranları arasında kısa sürede temayüz

¹⁷ Ebû Şâme, *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn*, s. 31-32.

* Muhyiddin ile ilgili bkz. İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 72-73.

¹⁸ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, LI, 252.

¹⁹ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, LI, 252-253; Sübkî, *Tabakât*, VIII, 365; İsnevî, *Tabakât*, I, 309; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 604; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 267

²⁰ İbn Fazlullah el-Ömerî, Şevval 626 (Ağustos-Eylül 1229) tarihinde doğduğunu kaydetmektedir. Bkz. *Mesâlikü'l-epsâr*, VI, 217.

* Hayatı için bkz. Sübkî, *Tabakât*, VIII, 16-17.

²¹ İbn Tağrıberdî, *Menhel*, IX, 273.

etmiştir. Tefsir, fıkıh ve hadis alanlarında temayüz eden İbnü's-Salâh (ö. 643/1245)* başta olmak üzere devrinin tanınmış âlimlerinden hadis dinleyen el-Huveyyî'nin cebir ilminde de temayüz ettiği belirtilmektedir. Onun ilk görevi ed-Dimâğîyye medresesi müderrisliği oldu. Genç yaşta üstlendiği bu görevinden sonra sırasıyla Kudüs, Haleb ve Kahire kâdılkudâtı oldu. el-Huveyyî, 67 yaşında iken 25 Ramazan 693 (19 Ağustos 1294) tarihinde Dimaşk'ta vefat etti.²² Bu bilgiler doğrultusunda onun Dimaşk kâdılkudâtlığına atanmadan önce, daha bahsi geçen İbn Hallikân ve Necmeddin İbn Seniyyüddeve gibi dikkate değer bir tecrübeye sahip olduğunu söylemek gerekir. Bununla birlikte Kahire kâdılkudâtlığından sonra Dimaşk kâdılkudâtlığını üstlenmesi, onun tenzil-i rütbeye tâbi tutulduğunu göstermektedir.

Bahrî Memlûkler döneminde Dimaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına getirilen isimlerden beşi, Eyyûbî döneminde yetişmiştir. Bunlardan sadece ikisi Dimaşklı olup biri Eyyûbî ve Memlûk sınırları dışında Erbil'de doğmuş, ikisi hakkında ise kaynaklarda doğum yerleri ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bahsi geçen beş kâdılkudâtı dördü, ilmiye sınıfına mensup bir aileden gelmektedir. Bunlardan İbn Hallikân'ın mensup olduğu aile, ondan sonra Memlûkler döneminde üst düzeyde görev alacak bir başka bürokrat yetiştirememiştir. Bir diğeri Necmeddin İbn Seniyyüddeve, babası ve dedesi kâdılkudâtlık görevinde bulunsa da kendisinden sonra ailesinden bu görevi üstlenen başka biri çıkmamıştır. İlmiye sınıfına mensup bir aileden gelen üçüncü isim, Bahâeddin İbnü'z-Zekî'dir. O, uzun yıllar Dimaşk kâdılkudâtlığını elinde bulunduran bir aileye mensup olmakla birlikte, kendisinden sonra bu aileden herhangi biri kâdılkudâtlık görevinde bulunmamıştır. Eyyûbî döneminde yetişen Şâfiî kâdılkudâtlardan bir ulemâ ailesine mensup son isim, Şehâbeddin el-Huveyyî'dir. Dimaşk ve Kahire kâdılkudâtlığı gibi üst düzey görevlerde bulunsa da, kendisinden sonra ailesinden herhangi biri kâdılkudâtlık görevine getirilmedi. Eyyûbî döneminde yetişen ve Dimaşk Şâfiî kâdılkudâtlığını üstlenen İzzeddin İbnü's-Sâiğ'in ailesi ile ilgili kaynaklarda

* Hayatı için bkz. Yaşar Kandemir, "İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî", *DİA*, XXI, 198-200.

²² Zehebî, *el-İber*, II, 380; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 670; İbn Kesîr, *Tabakât*, II, 849-850; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 197; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 248-249; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, 324-325; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, IX, 273-274.

herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Bu durum onun nüfûz sahibi bir aileden gelmediğini göstermektedir.

b) Memlûkler Döneminde Yetişen Kâdılkudâtlar

Şehâbeddin el-Huveyyî'den sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına getirilen Bedreddin İbn Cemâa (ö. 733/1333), bu görevi 693-696 (1294-1297) ve 699-702 (1300-1302) yılları arasında olmak üzere iki kez üstlenmiştir. İbn Cemâa, Benî Cemâa olarak bilinen seçkin bir ulemâ ailesine mensuptur. Bu aileden Memlûkler döneminde kâdılkudâtlığa getirilen ilk isimdir. 4 Rebûlâhîr 639 (12 Ekim 1241) tarihinde Hama'da doğmuştur.²³ Doğduğu bu tarihte Eyyûbîler Devleti hâlâ ayakta olsa da onun yetişmesinin daha çok Memlûkler döneminde olması ve mensup olduğu ulemâ ailesinin Eyyûbîler döneminde kâdılkudâtlık görevinde bulunmaması dolayısıyla, onun bu başlık altında ele alınması uygun görülmüştür.

Mensup olduğu ailenin çok önemli bir ismi olan İbn Cemâa'nın hayatı ile ilgili kaynaklarda detaylı bilgiler mevcuttur. O, ilk tahsilini Hama'da, muhaddis, fakîh ve sûfî olan babasından aldı. Babasından hadis ve fıkıh başta olmak üzere dinî ilimleri okuyan İbn Cemâa'nın daha sonra Dımaşk'a geldiği, meşhur tarihçi ve Şâfiî fakîhi Ebû Şâme gibi dönemin önemli hocalarından icazet aldığı belirtilir.²⁴

17 yaşında iken babasıyla birlikte hacca giden ve Mekke'deki âlimlerle tanışma fırsatı bulan İbn Cemâa, daha sonra 661 (1263) yılında Kahire'ye gelerek ilim tahsiline devam etmiştir. Yaklaşık 8 yıl boyunca kaldığı Kahire'den 669 (1271) yılında ayrılarak Dımaşk'a gitmiş ve burada da fıkıh ve hadis ilmiyle meşgul olmuştur. Muhtelif ilim merkezlerinde çok sayıda hocayla tanışma fırsatı bulan ve bazılarından icazet de alan İbn Cemâa'nın okuduğu eserler arasında Ebû İshak eş-Şirâzî'nin (ö. 476/1083)* *et-Tenbîh* isimli fıkıh eseri ile Kâsım b. Firruh eş-Şâtûbî'nin (ö. 590/1194)** kırâat ilmine dair yazdığı *eş-Şâtûbiyye* zikredilebilir.²⁵

²³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 357.

²⁴ Cemil Akpınar, "İbn Cemâa, Bedreddin", *DİA*, XIX, 388-389.

* Hayatı hakkında bkz. Bilal Aybakan, "Şirâzî, Ebû İshak", *DİA*, XXXIX, 184-186.

** Hayatı hakkında bkz. Abdurrahman Çetin, "Şâtûbî, Kâsım b. Firruh", *DİA*, XXXVIII, 376-377.

²⁵ Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 297; Safedî, *el-Vâfi*, II, 15; a.mlf., *A 'yânü'l- 'asr*, IV, 208-209.

Dımaşk kâdılkudâtılığından önce çok sayıda görevde bulunan İbn Cemâa'nın ilk görevi müderrislik oldu. O, Şâban 681 (Kasım 1282) tarihinde Dımaşk Kaymeriyye medresesi müderrisliğini daha sonra da Kudüs Mescid-i Aksa hatipliğini ve bir süre sonra bu göreve ilaveten Ramazan 687 (Ekim 1288) tarihinde Kudüs kadılığını üstlendi. Üç yıl sonra Kahire'ye davet edildi ve 14 Ramazan 690 (10 Eylül 1291) tarihinde Kahire Şâfiî kâdılkudâtılığı tevdi edildi. Bu göreve gelmesiyle onun şöhretinin arttığı ifade edilmektedir. Kahire Şâfiî kâdılkudâtılığına ilaveten Ezher Cami hatipliği ile Sâlihiyye medresesi müderrisliğini de üstlenen İbn Cemâa, üç yıl sonra 693 (1293) yılında meydana gelen taht değişikliği ile birlikte kâdılkudâtlıktan ve hatiplikten azledildi. Bu azilden sonra Dımaşk kâdılkudâtılığına atanana kadar birkaç ay Kahire'de ikamet etti ve bu süre zarfında Nâsırıyye ile Sâlihiyye medreselerinde müderrislik yaptı. Aralarında Zehebî, Birzâlî, İbn Kesîr ve Tâceddin es-Sübkî gibi ünlü isimlerin de bulunduğu çok sayıda öğrenci yetiştiren İbn Cemâa, Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtları arasında en uzun ömürlüsü olup 21 Cemâziyelevvel 733 (7 Şubat 1333) tarihinde 94 yaşında iken Dımaşk'ta öldü.²⁶

İbn Cemâa ile ilgili belirtilmesi gereken bir husus daha vardır. Dımaşk ve Kahire'de birden fazla kâdılkudâtlık görevine getirilen İbn Cemâa'dan sonra aynı aileden başka isimler de Kahire Şâfiî kâdılkudâtılığı görevinde bulundular. Bunlar, oğlu İzzeddin (ö. 767/1366) ile torunu Burhâneddin'dir (ö. 790/1388).²⁷ Bu açıdan bakıldığında İbn Cemâa'nın ailesi, şu ana kadar ele alınan Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtların ailelerinden ayrılmaktadır.

İbn Cemâa'dan sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı olan İmâmüddin el-Kazvînî (ö. 699/1300), 696-699 (1297-1300) yılları arasında bu görevi üstlendi. O, 653 (1255-1256) yılında Memlûk Devleti'nin sınırları dışında Tebriz'de doğdu. Moğol işgalinin oluşturduğu kaos neticesinde batıya doğru göç etmek zorunda kalan ailesiyle birlikte Anadolu'ya geldi. Burada ilimle meşgul olurken, babası da kadılık görevinde bulundu. Ayrıca dedesinin de kadılık görevinde bulunduğu nakledilmektedir. Onun yakın

²⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 620; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 298; Safedî, *el-Vâfi*, II, 16; a.mlf., *A'yânü'l-'asr*, IV, 209-213; Sübkî, *Tabakât*, IX, 139-146; İsnevî, *Tabakât*, I, 386-387; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 357-358; İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 281-283; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, 342-346; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, IX, 220; Akpınar, "İbn Cemâa, Bedreddin", *DİA*, XIX, 388-389.

²⁷ Kamal Salibi, "The Banu Jama'a: A Dynasty of Shafi'ite Jurists in the Mamluk Period", *SI* IX (1958), s. 97-109.

çevresinden tahsil aldığına dair herhangi bir rivayet bulunmamakla birlikte ileride ele alınacağı gibi, kardeşi Celâleddin'in ilk tahsilini babasından almış olması, İmâmüddin de ilk tahsilini kuvvetle muhtemel babasından aldığını düşündürmektedir. Aynı şekilde kaynaklarda hocalarından fazlaca bahsedilmediği görülmektedir. Tarihi bilinmemekle birlikte babasının vefatından sonra Sultan Eşref Halîl döneminde (689-693/1289-1293) kardeşiyle birlikte Anadolu'dan Dımaşk'a göç ettikleri bildirilmektedir.²⁸ İmâmüddin, burada kâdilkudâtlık görevini üstlenmeden önce 694 yılının Şevval ayının sonunda (Eylül 1295) ez-Zâhiriyyetü'l-Berrâniyye medresesi müderrisliğine getirildi.²⁹ Ayrıca Emîniyye medresesi müderrisliği de yaptı. İmâmüddin, 46 yaşında iken 25 Rebûlâhîr 699 (19 Ocak 1300) tarihinde Kahire'de öldü.³⁰ İmâmüddin, Dımaşklı bir ulemâ ailesinden olmayıp, batıya doğru göç ederek istikrarlı bir ilim merkezi olan Dımaşk'a yerleşti. Burada müderrislik dışında önemli başka bir görev üstlenemediği halde Şâfiî kâdilkudâtlığına getirildi. Bu özellikleri bakımından İmâmüddin, Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtları arasında daha önce bahsi geçen İzzeddin İbnü's-Sâiğ hariç tutulacak olursa, daha önceki tahsil ve görev hayatı bakımından en zayıfı denilebilir.

Bedreddin İbn Cemâa'nın Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığındaki ikinci döneminden sonra atanan Necmeddin İbn Sasrâ, bu görevi 702-723 (1302-1323) yılları arasında üstlendi. İbn Sasrâ, kaynaklarda yaklaşık dört asır boyunca aile üyelerinin biyografilerinden bahsedilen Benî Sasrâ ailesine mensuptur. Çok sayıda âlim yetiştiren Dımaşklı bu ailenin üyelerinin Şâfiî oldukları bilinmektedir.³¹ Başta Eyyûbîler dönemi olmak üzere bu ailenin mensupları muhtelif devlet görevlerinde bulunsalar da kâdilkudâtlık görevine getirilmemişlerdir. İbn Sasrâ, bu ailenin en meşhur şahsiyetidir. Bu yüzden ailenin diğer üyelerine göre hakkında daha fazla bilgi bulmak mümkündür. İbn Sasrâ'dan sonra bu aileden başka kâdilkudât çıkmamıştır. O, 17 Zilkade 655 (26 Kasım 1257) tarihinde muhtemelen Dımaşk'ta doğdu. Dımaşk ve Kahire'de ilim tahsil eden İbn Sasrâ'nın ilk tahsilini aile büyüklerinden aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim babası, amcaları, annesi ve dedesinden hadis dinlediği bildirilmektedir.³² Daha çocuk

²⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 244.

²⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 675.

³⁰ İsnevî, *Tabakât*, II, 167; Sübkî, *Tabakât*, VIII, 310; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 732; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 245.

³¹ Bu aile için bkz. Cengiz Kallek, "Benî Sasrâ", *DİA*, V, 451-454.

³² İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 263.

yaşlarda hadis âlimi Reşîd el-Attâr'ın (ö. 662/1264)* ders halkasına iştirak etmiştir. Bu bilgilerden onun henüz yedi yaşına ulaşmadan ders halkasına katıldığı anlaşılmaktadır.³³ Aralarında geniş bir kütüphane sahibi olmasıyla ünlü Şâfiî fakîhi Firkâh'ın (ö. 690/1291)* * da bulunduğu hocalarından fıkıh, usûl ve nahiv okumuştur. Yaklaşık 180 âlimden icazet aldığı belirtilen İbn Sasrâ'nın Dımaşk kâdilkudâtılığından önce müderrislik başta olmak üzere Dımaşk'ta önemli görevler edindiği ifade edilir. Müderrislik yaptığı medreseler arasında 682 (1283) yılında getirildiği Küçük Âdiliyye, 690 (1291) yılında Emîniyye ve 694 (1295) yılında Gazzâliyye medreseleri bulunmaktadır.³⁴ Tedris faaliyeti dışında da bazı önemli görevlere getirilen İbn Sasrâ, 694 yılının Ramazan ayı sonunda (Ağustos 1295) Dımaşk kazaskerliğine getirildi.³⁵ Bundan başka Dımaşk şeyhuşüyûhluğu da yaptı.³⁶ Ancak bu göreve ne zaman getirildiği ve bu görevi kaç yıl sürdürdüğüne dair bilgi bulunmamaktadır. Dımaşk'ın İlhanlı hükümdarı Gâzân Han (694-703/1295-1304) tarafından ele geçirilmesi üzerine, 699 (1300) yılında onunla yapılan diplomatik görüşmelerde yer alan İbn Sasrâ, İbn Teymiyye (ö. 728/1328) karşıtı olarak tanınmaktadır. 16 Rebûlevvel 723 (25 Mart 1323) tarihinde 68 yaşında iken Dımaşk'ta vefat etti.³⁷

Necmeddin İbn Sasrâ'dan sonra Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtılığına Cemâleddin ez-Zur'î getirildi. 723-724 (1323-1324) yılları arasında görev yapan ez-Zur'î, aslen Mağribli olup Dımaşk'ın güneyinde bulunan Ezriât'ta* doğmuştur. Kaynaklarda doğum tarihi ile ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Rivayetlerin çoğunluğu 645 (1247-1248) yılını işaret etmekle birlikte 644 (1246-1247), 656 (1258) ve 658 (1259-1260) yılları da zikredilmektedir. Babası Ömer'in hatiplik yaptığı bilinmekle birlikte, hakkında başka bir bilgi mevcut değildir. İlim tahsil etmek için genç yaşta önce Dımaşk'a daha sonra

* Hayatı için bkz. Tevhit Bakan, "Reşîd el-Attâr", *DİA*, XXXV, 11-12.

³³ Memlükler döneminde bazı alimler, küçük yaştaki çocuklarını ders halkalarına kaydederlerdi. Bu hususta örnekler için bkz. Halit Özkan, *Memlüklerin Son Devrinde Hadis (Kahire 1392-1517)*, İstanbul 2014.

** Hayatı için bkz. Beşir Gözübenli, "Firkâh", *DİA*, XIII, 135.

³⁴ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 326-327.

³⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 674-675.

³⁶ Kütübî, *Fevât*, I, 126.

³⁷ Zehebî, *el-İber*, IV, 67; Sübkî, *Tabakât*, IX, 20-22; Makrîzî, *el-Mukaffa*, I 715-718; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 327-328; İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 263-264; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, II, 97-99; M. Brinner, "The Banû Sasrâ: A Study in the Transmission of a Scholarly Tradition", *Arabica*, VII/2 (Leiden 1960), s. 190-192; Kallek, "Benî Sasrâ", *DİA*, V, 451-454.

* Ezriât, günümüzde Ürdün'de yer almaktadır. Bu şehir hakkında bkz. Yâkut, *Mu'cem*, I, 130-131.

Kahire'ye gelmiştir. Onun özellikle hadis ve fıkıh ilimleriyle ilgilendiği bildirilmektedir.³⁸ O, Dımaşk kâdilkudâtılığından önce adlî görevleri sebebiyle hukukî konularda önemli bir tecrübeye sahip oldu. Onun atandığı ilk adlî görev 713 (1313-1314) yılında Ezriât kadılığı olmuştur. Bunun yanı sıra tarih belirtilmemekle birlikte, Şeyzer kadılığı yaptığı da bildirilmektedir.³⁹ Bu iki küçük şehirdeki adlî görevlerinden sonra kariyer basamaklarını tırmanmaya devam eden ez-Zur'î, Bedreddin İbn Cemâa'nın yedişer yıl Dımaşk ve Kahire'de kâdilkudât nâibliğini yaptı. el-Melikü'n-Nâsir Muhammed'in tahta çıkmasıyla Kahire Şâfiî kâdilkudâtı Bedreddin İbn Cemâa'nın azledilmesi üzerine onun yerine 710 (1310) yılında ez-Zur'î atanmıştır. Fakat o, bu görevini bir yıl sürdürebilmiştir. Kahire Şâfiî kâdilkudâtılığından azlinden sonra yine Kahire'de kazaskerlik ve Mansûriyye medresesi başta olmak üzere bazı medreselerde müderrislik yapmıştır. O, yaklaşık 89 yaşında iken 6 Safer 734 (17 Ekim 1333) tarihinde Kahire'de öldü.⁴⁰

Cemâleddin ez-Zur'î'den sonra Celâleddin el-Kazvînî (ö. 739/1338) Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı oldu. Bu görevde 724-727 (1324-1327) ve 738-739 (1337-1338) yılları arasında iki kez bulunan Celâleddin'in soyu Abbasî kumandanlarından Ebû Dülef el-İclî'ye (ö. 225/839)* dayandırılmaktadır.⁴¹ Kaynaklarda Ebû Dülef'in neslinden siyasi ve kültürel alanda çok sayıda etkili kişiden bahsedilmekte ve merkezi İran'ın Cibâl bölgesinde olan Dülefler hanedanını (825-897) kurdukları bildirilmektedir.⁴² Bu bilgilerden, Celâleddin'in atalarının Tahran yakınlarındaki Kerec asıllı olduğu ve daha sonra göç ettikleri anlaşılmaktadır.

Celâleddin el-Kazvînî, 22 Şâban 666 (7 Mayıs 1268) tarihinde Memlük Devleti'nin sınırları dışında Musul'da doğdu.⁴³ Daha önce belirtildiği gibi ağabeyi İmâmüddin 653 (1255-1256) yılında Tebriz'de doğmuştu. Onun doğumundan bir süre

³⁸ Safedî, *A'yânü'l-'asr*, II, 451-452; a. mlf., *el-Vâfi*, XV, 254; Sübkî, *Tabakât*, X, 39; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 368; İbn Hacer, *ed-Dürer*, II, 159; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, VI, 47.

³⁹ İbn Hacer, *ed-Dürer*, II, 160.

⁴⁰ Zehebî, *el-İber*, IV, 98; Safedî, *A'yânü'l-'asr*, II, 451-452; a. mlf., *el-Vâfi*, XV, 254; Sübkî, *Tabakât*, X, 39-40; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 368; İbn Hacer, *ed-Dürer*, II, 160-161; a. mlf., *Ref'u'l-isr*, 164-165; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, VI, 47; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 85-86.

* Hayatı hakkında bkz. Ahmet Nedim Serinsu, "Ebû Dülef el-İclî", *DİA*, X, 123.

⁴¹ Sübkî, *Tabakât*, IX, 158.

⁴² Serinsu, "Dülefler", *DİA*, X, 21. Bu hanedan için ayrıca bkz. Saim Yılmaz, *Mu'tazid ve Müktefi Döneminde Abbâsîler*, İstanbul 2006, s. 83-95.

⁴³ İbn Tağrıberdî, *Menhel*, X, 105.

sonra Moğollar, Bağdat'a kadar gelip burayı da işgal etmişti.⁴⁴ Bu bilgiler, ailenin batıya doğru daha güvenli yerlere bir göç hareketi içinde olduğunu göstermektedir. Kaynaklar, Kazvîni ailesinin Musul'a ne zaman geldiğine işaret etmese de, İmâmüddin'in doğum tarihi dikkate alındığında, ailenin 653 (1255-1256) yılı sonrasında Musul'da olduğu kesindir. Moğol tehlikesi yüzünden Celâleddin el-Kazvîni'nin çocukluk dönemini Musul, sonrasında ise Anadolu'da geçirdiği anlaşılmaktadır. Babası ve dedesinin de kadılık görevinde bulunduğu zikredilen Celâleddin, ilk tahsilini babasından almıştır. Babasının vefatından sonra Memlûk sultanı Eşref Halîl döneminde kardeşiyle birlikte Anadolu'dan ayrılarak Dimaşk'a yerleşti. Babalarının ölüm tarihi ise bilinmemektedir. Şâfiî mezhebine mensup olmakla birlikte Hanbelî mezhebine mensup hocaları da bulunan Celâleddin el-Kazvîni, Dimaşk Hanbelî kâdilkudâtı Takiyyüddin Süleyman (ö. 715/1316), Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtı Şehâbeddin b. Mecdüddîn (ö. 738/1337) ve Birzâlî gibi önemli isimlerden ders aldı. Aklî ve naklî ilimlere ilgi gösteren Celâleddin el-Kazvîni'nin hadis, fıkıh, usûl, Arapça, meânî ve beyan ilmi ile ilgilendiği bildirilmektedir. Dimaşk kâdilkudâtlığına getirilmeden önce müderrislik ve kâdilkudât nâibliği gibi görevlerde bulunduğu görülmektedir. Kaynaklardaki bilgilerden Celâleddin'in Dimaşk'taki ilk görevinin el-Bâderâiyye medresesi* muîdliği** olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵ Daha sonra 29 Şâban 693 (25 Temmuz 1294) tarihinde Mesrûriyye müderrisi olmuştur. Buradaki yoğun katılımlı ilk dersine başta ağabeyi İmâmüddin olmak üzere Şâfiî kâdilkudât Şehâbeddin el-Huveyyî ve İbn Teymiyye'nin de katıldığı belirtilir.⁴⁶ Bu durum onun onurlandırılması bakımından önemlidir. Şevval 694 (Eylül 1295) tarihinde ise ez-Zâhiriyyetü'l-Berrâniyye medresesi müderrisliğini üstlenmiştir.⁴⁷ Receb 699 (Nisan 1300) tarihinde ise Emîniyye müderrisliğine atanmıştır.⁴⁸ Bütün bunların yanı sıra Ümmü's-Sâlih medresesi müderrisliği yaptığı da bilinmektedir.

⁴⁴ Abdülazîz ed-Dûrî, "Bağdat", *DİA*, IV, 431.

* Necmeddin Abdullah b. Muhammed (ö. 654/1257) tarafından yaptırılan bu medrese hakkında bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 349-350; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 154-161.

** Bir alim için müderrislikten daha düşük rütbedeki bir görev olup, müderris yardımcılığı ifade eder. Bkz. Chamberlain, *Ortaçağ'da Bilgi ve Sosyal Pratik*, s. 108. Chamberlain, George Makdisi'nin ileri düzey lisansüstü öğrencisi olarak tanımladığı muîd'in Dimaşk'ta bu tasvire uygun bir muîd örneği bulamadığını ifade eder. Bkz. Chamberlain, *Ortaçağ'da Bilgi ve Sosyal Pratik*, s. 108-109, dipnot: 55.

⁴⁵ Sübkî, *Tabakât*, IX, 158.

⁴⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 666.

⁴⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 675.

⁴⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 728-729. Yûnînî, bu tarihi 11 Şaban (2 Mayıs) olarak vermektedir. Bkz. *Zeylû Mirâti'z-zamân*, I, 305.

Müderreslik dışında üstlendiği görevlerden biri de Dımaşk kâdılkudât nâibliğidir. Cemâziyelâhir 696 (Mart-Nisan 1297) tarihinde önce kardeşi İmâmüddin'in,⁴⁹ ardından İbn Sasrâ'nın nâibliğine atanmıştır.⁵⁰ Fakat İbn Sasrâ ile aralarının bozulması üzerine nâiblikten azledilmiş ve 706 (1307) yılında Emevî Cami hatipliğine getirilmiştir.⁵¹ Bütün bu bilgiler, Kazvînî ailesinden Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına getirilen iki kişiden biri olan Celâleddin'i ağabeyi İmâmüddin'e kıyasla adlî ve idarî işlerde daha tecrübeli kılmış olabileceğini göstermektedir. Celâleddin, 73 yaşında iken 739 (1338) yılında 15 Cemâziyelevvel (29 Kasım) veya 15 Cemâziyelâhir (29 Aralık) tarihinde Dımaşk'ta ölmüştür.⁵²

Celâleddin el-Kazvînî'den sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı olan Alâaddin el-Konevî, 727-729 (1327-1329) yılları arasında bu görevi üstlendi. 668 (1269-1270) yılında Konya'da doğan el-Konevî'nin babası ile ilgili olarak kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte Konevî'nin kaynaklarda bahsi geçen üç oğlunun ulemâ sınıfından olduğu, fakat kâdılkudâtlık görevinde bulunmadıkları görülmektedir. Kendisinden sonra ailesinden üst düzey göreve getirilen biri bulunmayan Konevî, Konya'da öğrenim gördükten sonra 25 yaşında iken 693 (1294) yılının başında Dımaşk'a gitmiştir.⁵³ Kaynakların verdiği bu bilgilerden, uzun yıllar Konya'da kaldığı anlaşılmaktadır. Dımaşk'ta da öğrenimine devam eden Konevî, burada kısa sürede tanındı ve İkbâliye medresesi müderresi oldu. 700 (1300-1301) yılında Kahire'ye giderek burada da öğrenimine devam etti ve aralarında Kahire Şâfiî kâdılkudâtı İbn Dakîkul'id'in (ö. 702/1302)* de bulunduğu bazı hocalardan fıkıh, usûl ve hadis okudu. Bir süre sonra burada Şerefiyye medresesi müderresliğine, 710 (1310-1311) yılında ise Kahire şeyhuşşüyûhluğuna** getirildi. Ayrıca İbn Tolun Camii'nde de ders okuttu.

⁴⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 697.

⁵⁰ Sübkî, *Tabakât*, IX, 158.

⁵¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 65.

⁵² Safedî, *A'yânü'l-'asr*, IV, 493, V, 167; a. mlf., *el-Vâfi*, III, 199-200; İsnevî, *Tabakât*, II, 167; Sübkî, *Tabakât*, IX, 159-160; XVIII, 412; Makrîzî, *el-Mukaffa*, VI, 38-40; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 378-379; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, IX, 234; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, X, 105.

⁵³ Safedî, *A'yânü'l-'asr*, III, 288.

* Hayatı hakkında bkz. Ahmet Özel, "İbn Dakîkul'id", *DİA*, XIX, 407-409.

** Kahire'deki sufi vakıfları ile ilgilenen bu vazife hakkında detaylı bilgi için bkz. Harun Yılmaz, "Meşihatüşşüyûh'un Doğuşu ve Mısır'da İki Hankah: Sa'idü's-Sü'adâ Siryâkûs", *TİAAD*, XV/34 (2014), s. 1-21. Dımaşk şeyhuşşüyûhluğu, kâdılkudâtların idarî ve dinî görevleri başlığı altında ele alınacaktır.

Dımaşk kâdılkudâtlığından önce herhangi bir adlî görev elde edemeyen Konevî, 61 yaşında iken 14 Zilkade 729 (9 Eylül 1329) tarihinde Dımaşk'ta öldü.⁵⁴

Alâaddin el-Konevî'den sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına getirilen Alameddin el-İhnâî, bu görevde 730-732 (1329-1332) yılları arasında bulundu. O, Kahire'de uzun yıllar kâdılkudâtlık gibi önemli görevler uhdesinde bulunduran İhnâî ailesine mensuptur. Aile, Mâlikî mezhebine mensup olmaları ile tanınmaktadır. Ailenin geçmişi hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Ailenin kâdılkudât olan ikinci üyesi Alameddin, 10 Receb 664 (17 Nisan 1266) Kahire'de doğdu. Alameddin'in babası hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak oğulları Tâceddin (ö. 763/1361) 750-756 (1349-1355) yılları arasında altı yıl;⁵⁵ diğer oğul Burhâneddin (ö. 777/1375) 763-777 (1361-1375) yılları arasında on dört yıl;⁵⁶ kardeşi Takiyyüddin'in (ö. 750/1349) 718-750 (1318-1355) yılları arasında otuz iki yıl⁵⁷ ve torunu Bedreddin'in (ö. 784/1382) 777-778 (1375-1377) yılları arasında yaklaşık bir yıl⁵⁸ Kahire Mâlikî kâdılkudâtlığı görevinde bulundukları nakledilmektedir.⁵⁹ Bu bilgidен de anlaşıldığı üzere, Alameddin'in başta çocukları olmak üzere torunları da Mâlikî mezhebine mensup olup kâdılkudâtlık görevinde terfi edilebilecek en üst makam olan Kahire kâdılkudâtlığında getirildikleri görülmektedir.

Kaynaklarda Alameddin'in öğrenimi, hocaları ve talebeleri ile ilgili detaylı bilgi bulmak mümkün değildir. Onun fıkıh ve hadis ilmiyle ilgilendiği bilinmektedir. Hocaları arasında Kahire Şâfiî kâdılkudâtı İbn Dakîkul'îd (ö. 702/1302), en tanınmış olanıdır. Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığından önce İskenderiye kadılığı görevinde bulunarak önemli bir tecrübe elde eden Alameddin, 68 yaşında iken 13 Zilkade 732 (6 Ağustos 1332) tarihinde Dımaşk'ta öldü.⁶⁰

⁵⁴ Zehebî, *el-İber*, IV, 87; a. mlf., *el-Mu'cemü'l-Muhtas*, s. 162; Safedî, *A'yânü'l-'asr*, III, 288-290; İsnevî, *Tabakât*, II, 171; Sübkî, *Tabakât*, X, 132-135; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 319; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 357-359; İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 24-29; İbn Tağrîberdî, *Menhel*, VIII, 50-51.

⁵⁵ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 412.

⁵⁶ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 34.

⁵⁷ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 352.

⁵⁸ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 264.

⁵⁹ Bu hususta detaylı bilgi için bkz. Escovitz, *The Office of Qadi al-Qudat*, s. 50-51.

⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 574-575; Safedî, *el-Vâfi*, II, 194; Safedî, *A'yânü'l-'asr*, IV, 360-361; Sübkî, *Tabakât*, IX, 309-310; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 351; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 373-374; İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 407; İbn Tağrîberdî, *Menhel*, IX, 238-239; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûm*, X, 194.

Alameddin el-İhnâî'nin ardından Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı olan Cemâleddin İbn Cümle (ö. 738/1338), 733-734 (1332-1334) yılları arasında bu görevi yürüttü. O, 682 (1283) ya da 686 (1287-1288) yılında Dımaşk'ta doğan İbn Cümle'nin babası hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Tahsiline Dımaşk'ta başlayan İbn Cümle, Medine'ye de giderek burada bazı hocalardan ders aldı. Başlangıçta Hanbelî fıkhnı yönelik öğrenim görmüşse de, daha sonra mezhep değiştirerek Şâfiîliği seçti. Fıkıh yanında hadiste de temayüz eden İbn Cümle'nin hocaları arasında en tanınmış Haleb Şâfiî kâdilkudâtılığı görevi ile meşhur olan İbnü'z-Zemlekânî'dir (ö. 727/1327)*. İbn Cümle, Dımaşk kâdilkudâtılığından önce Rebûlevvel 723 (Mart-Nisan 1323) tarihinde ed-Devlâiyye medresesi müderrisliğini üstlendi. Bunun yanı sıra Kaymeriyye medresesi müderrisliği yaptığı bilinmektedir. Bunların yanı sıra Dımaşk kâdilkudâtı Celâleddin el-Kazvînî'nin ve Alâaddin el-Konevî'nin de *nâibliğini* üstlendi. Böylece önde gelen bir ulemâ ailesine mensup olmadığı halde müderrislik ve adlî bir görev elde etme başarısı göstererek Dımaşk kâdilkudâtılığı öncesinde önemli bir tecrübeye sahip oldu. İbn Cümle, 52 ya da 56 yaşında iken 14 Zilkade 738 (3 Haziran 1338) tarihinde Dımaşk'ta öldü.⁶¹

İbn Cümle'nin ardından Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtılığına getirilen Şehâbeddin b. Mecdüddîn, 734-738 (1334-1337) yılları arasında bu görevde bulundu. 662 (1263-1264) yılında doğan Şehâbeddin b. Mecdüddîn, aslen Erbilli olup muhtemelen Moğol tehlikesi yüzünden daha sonra Dımaşk'a gelmişti. O, bir süre ders aldığı babasını henüz 15 yaşında iken kaybetti. Özellikle fıkıh, hadis, hilâf** ve usûl ilimleriyle ilgilenen Şehâbeddin'in hocaları arasında hadis hâfızı İbnü's-Sâbûnî (ö. 680/1282)*** gibi önemli muhaddisler vardı. Dımaşk kâdilkudâtılığından önce bazı görevleri üstlendi. Bunlar arasında ilk olarak İkbâliyye medresesi müderrisliğini üstlendi. Bunun yanı sıra Revâhiyye ve Ümmüssâlih medreseleri müderrisliği görevinde bulundu. Ayrıca Dımaşk beytûlmâl vekili *nâibliği* ve beytûlmâl vekilliği de yaptı. Onun Dımaşk beytûlmâl vekili

* Hayatı hakkında bkz. Mehmet Günay, "İbnü'z-Zemlekânî", *DİA*, XXI, 242-243.

⁶¹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 1061-1602; Zehebî, *el-Mu'cemü'l-Muhtas*, 297-299; Safedî, *A'yânü'l-'asr*, V, 596; Sübkî, *Tabakât*, X, 392-393; İsnevî, *Tabakât*, I, 188; İbn Râfi', *Vefeyât*, I, 225-226; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 404-405; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 399; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 443-444; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, IX, 232.

** Hilâf, amelî mezhepler arasındaki ihtilafları konu edinen bir ilim dalıdır. Detaylı bilgi için bkz. Özen, "Hilâf", *DİA*, XXVII, 527-538.

*** Hayatı hakkında bkz. İsmail Hakkı Ünal, "İbnü's-Sâbûnî", *DİA*, XXI, 193.

iken Dımaşk kâdılkudâtılığına getirildiği ifade edilmektedir. Bu bilgilere göre o, Dımaşk kâdılkudâtılığından önce herhangi bir adlî görevde bulunmadı ve yargı işleriyle ilgili tecrübeye sahip olamadı. Erkek çocuğu bulunmayan Şehâbeddin, 76 yaşında Cemâziyelevvel 738 (Kasım-Aralık 1337) tarihinde Dımaşk'ta öldü.⁶²

Celâleddin el-Kazvînî'nin Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtılığının ikinci döneminden sonra Takiyyüddin es-Sübkî, 739-756 (1338-1355) yılları arasında bu görevi üstlendi. O, Dımaşk kâdılkudâtları arasında en etkili Şâfiî aile olan Sübkî ailesine* mensuptur. Bu aile mensuplarının Kahire ve Dımaşk'ta uzun yıllar önemli görevler üstlendiği bilinmektedir. Ailenin ilk Dımaşk kâdılkudâtı olan Takiyyüddin, 1 ya da 3 Safer 683 (19 ya da 21 Nisan 1284) tarihinde Nîl deltasının güneybatısında bulunan Menûfiyye köylerinden Sübk'te doğdu.⁶³ İlk tahsilini aldığı babasından fıkıh okudu. Yakın çevresindeki bazı âlimlerden ders aldıktan sonra çocuk yaşta babası ile birlikte Kahire'ye giderek burada öğrenimine devam etti. Henüz 15 yaşında iken amcasının kızıyla evlendi. İlim tahsili için 704 (1304-1305) yılında İskenderiye'ye, 706 (1306-1307) yılında da Dımaşk'a gitti. Bu esnada İbn bintü'l-E'azz, İbn Dakîkul'îd, Mizzî, Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344) ve İbn Atâullah el-İskenderî (ö. 709/1309) gibi dönemin tanınmış âlimlerden fıkıh, usûl, kelâm, mantık, nahiv, lügat, tefsir, kıraat, hadis ve tasavvuf dersleri aldı. İlmî alandaki başarısı sayesinde pek çok hocasının takdirini elde ederek şöhret bulan es-Sübkî, 24 yaşında tekrar geldiği Kahire'de telif, tedris ve fetva faaliyetlerine başladı. Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtılığından önce Kahire'de Mansûriyye, Seyfiyye ve Hakkâriyye medresesinde müderrislik ve İbn Tolun Camii'nde müderrisliği görevlerinde bulundu. Takiyyüddin, Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtılığını üstlenen diğer aile bireylerinden de uzun yaşadı. O, 73 yaşında iken 3 Cemâziyelâhir 756 (15 Haziran 1355) tarihinde Kahire'de öldü.⁶⁴

Takiyyüddin es-Sübkî'den sonra oğlu Tâceddin es-Sübkî (ö. 771/1370) Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtılığına getirildi. Tâceddin es-Sübkî, 756-759 (1355-1358), 759-763

⁶² İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, III, 1049-1050; Safedî, *A'yânü'l-'asr*, IV, 537; a. mlf., *el-Vâfi*, III, 295; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 740; XVIII, 403; İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 467; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, IX, 230; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, X, 159.

* Sübkî ailesi hakkında geniş bilgi için bkz. J. Schacht-C. E. Bosworth, "al-Subkî", *EP*, IX, 743-744.

⁶³ İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 63; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, VIII, 106.

⁶⁴ Safedî, *el-Vâfi*, XXI, 166-169; Sübkî, *Tabakât*, X, 144-338; İsnevî, *Tabakât*, I, 350; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 566; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, III, 48-53; İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 66-71; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, VIII, 106-108; Bilal Aybakan, "Sübkî, Takiyyüddin", *DİA*, XXXVIII, 14-15.

(1358-1362), 764-769 (1363-1368) ve 770-771 (1368-1370) yılları arasında dört kez bu göreve getirildi. Sübkî ailesinden Dımaşk kâdılkudâtlığını üstlenen ikinci isim olan Tâceddin es-Sübkî, 727 (1326-1327) yılında Kahire’de doğdu. İlk tahsilini Dımaşk kâdılkudâtlığı da yapan babası Takiyyüddin es-Sübkî’den aldı. Küçük yaşta Kur’an’ı ezberleyen ve 739 (1338) yılında babası Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına atandığında henüz 12 yaşında olan Tâceddin es-Sübkî, babasıyla birlikte Dımaşk’a gitti ve burada öğrenimine devam ederek birçok âlimden ders aldı. Zekası ve yeteneğiyle genç yaşta akranları arasında öne çıkan Tâceddin’in tanınmış hocaları arasında Zehebî, Mizzî, Ebû Hayyân el-Endelüsî, kâdılkudât Bedreddin İbn Cemâa ve İbn Seyyidünnâs (ö. 734/1334) gibi âlimler bulunmaktadır.⁶⁵ Tâceddin’in fıkıh, hadis, tabakat, fıkıh usûlü ve Arap dili gibi alanlarda temayüz ettiği nakledilmektedir. Tâceddin’in Dımaşk kâdılkudâtı olmadan önce Dımaşk’ta bazı görevler üstlendiği ve bu görevler sayesinde şehrin nüfûz sahibi isimleriyle yakın ilişkiler kurduğu, ayrıca yargı işlerine dair tecrübe elde ettiği anlaşılmaktadır. Bu görevler arasında 754 (1353) yılında tayin edildiği Dımaşk *nâibinin* özel kâtipliği ile ağabeyi Cemâleddin’in ölümünden (755/1354) sonra yaklaşık bir yıl süreyle üstlendiği Dımaşk kâdılkudâtı olan babasının *nâibliği* bulunmaktadır. Böylece Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına tayin edilen en genç isim olmasına rağmen az da olsa adlî bir görevde bulunarak tecrübe sahibi oldu. Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtları arasında en kısa ömürlüsü olan Tâceddin, 7 Zilhicce 771 (2 Temmuz 1370) tarihinde 44 yaşında iken Dımaşk’ta vebadan öldü.⁶⁶

Tâceddin es-Sübkî’nin Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığındaki ikinci döneminden sonra yerine Bahâeddin es-Sübkî (ö. 773/1372) atandı. 763-764 (1362) yılları arasında bu görevi üstlenen Bahâeddin, Sübkî ailesinden Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığını üstlenen üçüncü isimdir. O, 20 Cemâziyelâhir 719 (8 Ağustos 1319) tarihinde Kahire’de doğdu. Daha önce zikri geçen Takiyyüddin es-Sübkî’nin büyük oğlu, Tâceddin es-Sübkî’nin de ağabeyidir. Küçük yaştan itibaren ilimle meşgul olmaya başlayan Bahâeddin, çocuk yaşta Kuran’ı ezberledi. İlk tahsilini babasından aldıktan sonra Dımaşk ve Kahire’de bulunan dönemin önde gelen hocalarından ders aldı. Hocalarının önemli kısmının

⁶⁵ Aybakan, “Sübkî, Tâceddin”, *DİA*, XXXVIII, 11-12.

⁶⁶ İbn Râfi‘, *Vefeyât*, II, 362-364; İbnü’l-İrâkî, *ez-Zeyl*, s. 303-306; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, III, 140-143; İbn Hacer, *ed-Dürer*, II, 425-427; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, VII, 385-386; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, XI, 86.

kardeşi Tâceddin'in de hocalığını yaptığı görülmektedir. Arap dili, meânî, belâgat, fıkıh ve hadis gibi alanlarda ders aldığı hocaları arasında Ebû Hayyân el-Endelüsî, kâdılkudât Celâleddin el-Kazvînî, kâdılkudât Bedreddin İbn Cemâa ve Mizzî gibi âlimler bulunmaktadır. Kardeşi Tâceddin gibi genç yaşta yeteneği ve çalışkanlığı ile öne çıktı ve şöhret buldu. Dımaşk kâdılkudâtlığına getirilmeden önce müderrislik başta olmak üzere bazı görevler edindi. Bu görevlerden ilki henüz 20 yaşında iken, 739 (1338) yılında tayin edildiği ve uzun yıllar fıkıh dersi verdiği Kahire'deki Mansûriyye müderrisliğidir. O, bu görevi Dımaşk kâdılkudâtlığına tayin edilen babası Takiyyüddin'in yerine üstlendi. Bahrî Memlûkler döneminin önemli bir Şâfiî ailesine mensup Bedreddin İbn Cemâa'nın oğlu olan İzzeddin, onun genç yaşta müderris olma ehliyetine sahip olduğu hususunda şahitlik etmiştir.⁶⁷ Bu bilgi, onun genç yaşta babasının yerine müderris olmasının tartışmaya neden olduğunu düşündürmektedir. Bahâeddin'in görevleri arasında yine babasının yerine üstlendiği başka görevler de vardır. Bunlar arasında, İbn Tolun Cami *mîâdlığı*,* Zâhir Cami *mîâdlığı*, Haşşâbiyye müderrisliği, Hakkâriyye müderrisliği, Seyfiyye Müderrisliği ve İbn Tolun Cami tefsir müderrisliği zikredilmektedir. Bunların yanı sıra dört mezhebe de tahsis edilen Şeyhûniyye medresesinin ilk Şâfiî müderrisi de olmuştur.⁶⁸ Bahâeddin'in müderrislik yaptığı medreselerden biri de Atabekiyye'dir. O, buradaki görevini 26 Şevval 762 (29 Ağustos 1361) tarihinde oğluna devredene kadar sürdürdü. Ayrıca yine Kahire'de 752 (1351) yılında kazaskerlik ve *Dârüladl* müftülüğü de yaparak adlî işlere dair tecrübe edindi. Bahâeddin, 54 yaşında iken 17 Receb 773 (24 Ocak 1372) tarihinde Mekke'de öldü.⁶⁹

Bahâeddin'den sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına Tâceddin es-Sübkî, üçüncü kez getirildi. Onun ardından ise söz konusu göreve Sirâcüddin el-Bulkînî (ö. 805/1403) tayin edildi. O, 769-770 (1367-1368) yılları arasında bu görevde bulunan, Sirâcüddin el-

⁶⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, III, 104.

* Medrese ya da camiilerde belirli günlerde yapılan vaazlara denilen *mîâd* hakkında detaylı bilgi için bkz. Özkan, *Memlûklerin Son Devrinde Hadis*, s. 317-319.

⁶⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, III, 104-105.

⁶⁹ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber* (nşr. Sâlih Mehdî Abbas), Beyrut 1989, s. 334-336; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, III, 105-106; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 202-203; İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 211-216; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, I, 408-413; Receb Cici, "Sübkî, Bahâeddin", *DİA*, XXXVIII, 11.

Bulkînî, aslen Askalânî'dir^{**}. Bulkînî ailesinden ilk kâdılkudâttır. Mensup olduğu Bulkînî ailesi, Burcî Memlûkler döneminde Kahire'nin önde gelen Şâfiî ailelerinden biri haline geldi. Nitekim bu dönemde, Abdurrahman b. Ömer el-Bulkînî (ö. 824/1421)* ile Sâlih b. Ömer el-Bulkînî (ö. 868/1464) Kahire Şâfiî kâdılkudâtlığında bulundu.⁷⁰ Dolayısıyla Sirâcüddin'den sonra da aile bireyleri arasında kâdılkudâtlıkta bulunanlara rastlamak mümkündür. Hatta bazı aile üyelerinin en üst düzey adlî görev olan Kahire Şâfiî kâdılkudâtlığına getirildikleri görülmektedir. Bu durum ailenin nüfûzunu bir süre devam ettirdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Bulkînî ailesinin kâdılkudâtlık görevinde bulunan ilk üyesi olan Sirâcüddin, 12 Şâban 724 (4 Ağustos 1324) tarihinde Kahire'nin kuzeyinde bulunan Bulkîne'de doğdu. Bulkînî ailesinin en önemli temsilcilerinden olan Sirâcüddin'in babası hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Onun ilk tahsilini Bulkîne'de aldığı bilinmektedir. Zekâsıyla öne çıkan Sirâcüddin, yedi yaşında hafız oldu. 12 yaşında iken babası ile birlikte Kahire'ye gitti ve öğrenim hayatının önemli bir kısmını geçirdiği Kahire'ye yerleşti. Onun hocaları arasında Mizzî ve Zehebî gibi hadis âlimleri ile Şâfiî fakîhi kâdılkudât Takiyyüddin es-Sübki ve dil bilimci kâdılkudât Celâleddin el-Kazvinî gibi tanınmış pek çok isim vardır. Onun bazı ilimlere dair ana metinleri ezberlediği nakledilmektedir. Onun Şâfiî fihhına dair bir eseri *el-Muharrer*, İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) fıkıh usûlüne dair eseri *el-Muhtasar*, İbn Mâlik'in (ö. 672/1274) nahivle ilgili eseri *el-Kâfiye* ile kıraat ilmine dair *eş-Şâtibiyye* adlı eserleri ezberlediği belirtilir. Bunların dışında ferâiz ve hadis ilimleriyle de ilgilenen Sirâcüddin'in öğrencileri arasında Bedreddin ez-Zerkeşî (ö. 794/1392), hadis âlimi ve fakîh Veliyyüddin el-İrâkî (ö. 826/1423), hadis âlimi ve tarihçi İbn Hacer (ö. 852/1449) ile Hanefî fakîhi, tarihçi ve hadisçi Bedreddin el-Aynî (ö. 855/1451) gibi dönemin önemli isimleri yer alır. Sirâcüddin, 752 yılında kendisinden çokça istifade ettiği hocası Bahâeddin İbn Akîl'in (ö. 769/1367) kızıyla evlendi. Kahire'de nüfûzlu bir âlimle akrabalık bağı kurması sebebiyle başkentte bazı görevlere getirildiği görülmektedir. Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığından önce atandığı bu görevler sayesinde tedris faaliyetleri içerisinde

^{**} Günümüzde Filistin'de bulunan bu tarihî şehir, Akdeniz kıyısındadır. Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Fayda, "Askalân", *DİA*, III, 487-488.

* Hayatı hakkında bkz. Yaşar Kandemir, "Bulkînî, Abdurrahman b. Ömer", *DİA*, VI, 409-410.

⁷⁰ Mustafa Uzunpostalcı, "Bulkînî, Sâlih b. Ömer", *DİA*, VI, 411-412.

bulundu ve adlî işlerle ilgili tecrübe sahibi oldu. Bu görevler, 756 (1355) yılında İbn Tolun Cami müderrisliği ile Kahire Kazaskerliği, 759 (1358) yılında Kahire Şâfiî kâdılıkudâtı olan kayınpederi Bahâeddin İbn Akîl'in nâibliği, 765 (1363-1364) yılında Kahire'de *dârüladl* müftülüğü, 767 (1365-1366) yılında Kahire'de Hicâziyye medresesi müderrisliği, kayınpederi Bahâeddin İbn Akîl'in 769 (1367) yılında ölümünden sonra Zaviye müderrisliği ve Burhâneddin İbn Cemâa'nın azlinden sonra İbn Tolun Camii fıkıh müderrisliği şeklinde sıralanabilir. Burada dikkat çeken bir diğer husus, onun Sultan Mansûr Selâhaddin döneminde (762-764/1361-1363) yapılan Kahire Şâfiî kâdılıkudâtlığı teklifini reddetmesidir. Kaynaklarda, Sirâcüddin el-Bulkînî'nin Dımaşk Şâfiî kâdılıkudâtlığından (769-770/1367-1368) önce yapılan Kahire Şâfiî kâdılıkudâtlığı teklifini kabul etmeme sebebi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak onun, Emîr Yelboğa el-Ömerî'nin (ö. 768/1366) tahakkamünde olan devlet yönetiminde⁷¹ böyle bir görevi kabul etmediği düşünülebilir. Zira Emîr Yelboğa'nın ortadan kaldırılmasından kısa bir süre sonra Dımaşk Şâfiî kâdılıkudâtlığına getirildiği görülmektedir. Sirâcüddin, 81 yaşında iken 10 Zilkade 805 (1 Haziran 1403) tarihinde Kahire'de vefat etti.⁷²

Tâceddin es-Sübki'nin Dımaşk Şâfiî kâdılıkudâtlığındaki dördüncü döneminden sonra yerine Kemâleddin el-Ma'arrî (ö. 783/1381) getirildi. 772-773 (1370-1372) ve 773-775 (1372-1373) yılları arasında bu görevi iki kez üstlenen el-Ma'arrî, 711 (1311-1312) ya da 712 (1312-1313) yılında muhtemelen Maarretünnu'mân'da⁷³ doğdu. Kaynaklarda babası hakkında bilgi olmayan Kemâleddin el-Ma'arrî'nin Hama'da bazı hocalardan fıkıh eğitimi aldığı, bunun yanı sıra hadislerle ilgilendiği aktarılmaktadır. Bununla birlikte İbn Kâdî Şühbe, zenginliği ile meşhur olduğunu söylediği el-Ma'arrî'yi ilimden pek haz almayan biri olarak tavsif eder.⁷⁴ İbn Hacer de İbn Kâdî Şühbe'yi destekler mahiyette, Kemâleddin'in çok az fıkıh tahsili yaptığı ve alenen rüşvet aldığı

⁷¹ Yelboğa hakkında bkz. F. Yahya Ayaz, "Türk Memlûkler Döneminin Büyük Emîrlerinden Yelboğa el-Ömerî (ö. 768/1366) ve İdaredeki Nüfuzu", *ÇÜSBED*, XVI/1 (2007), s. 81-100.

⁷² İbn Hicce, *Târîh*, I, 587-588; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, IV, 43-49, 51; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, II, 245-247; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi li-ehli'l-karni't-tâsi*, I-X, Beyrut, t.y., VI, 85-90; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 115; Uzunpostalcı, "Bulkînî, Ömer b. Raslân", *DİA*, VI, 410-411. Burada, Bahâeddin İbn Akîl'in Dımaşk kâdılıkudâtı olduğu ve Sirâcüddin'in onun nâibliğini üstlendiği bilgisi verilmektedir. Ancak bu bilgiyi kaynaklardan tespit edemedik.

⁷³ Dımaşk'ın kuzeyinde Halep yolu üzerinde bulunan tarihî bir şehirdir. Bkz. Işın Demirkent, "Maarretünnu'mân", *DİA*, XXVII, 274-276.

⁷⁴ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 75-76.

bilinen biri olduğunu söyler.⁷⁵ Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtları arasında ilmî zafiyetine atıf yapılan tek kişi Kemâleddin'dir. Onun ilmî açıdan yetersiz olduğunu gösteren bu kayıtlara rağmen önemli görevlerde bulunduğu görülmektedir. Bu durumun onun sosyal ilişkilerinden kaynaklandığı düşünülebileceği gibi, sultanla kurmuş olabileceği yakın ilişkiden kaynaklandığını düşünmek de mümkündür. Bu görevlerinden bir kısmı da onun Dımaşk kâdilkudâtlığı öncesine rastlamaktadır. Bu görevler arasında 733 (1332-1333) yılında atandığı Ma'arre kadılığı, daha sonra Trablus kadılığı, 753 (1352-1353) atandığı yılında Haleb kâdilkudâtlığı ile Haleb'deki bazı medreselerde müderrislik bulunmaktadır. Görüldüğü üzere muhtelif şehirlerden adlî görevlerde bulunarak Dımaşk kâdilkudâtlığına atanmadan önce önemli tecrübeler elde eden Kemâleddin'in 71 yaşında Receb 783 (Eylül-Ekim 1381) tarihinde Haleb'de öldüğü rivayet edilir.⁷⁶

Kemâleddin el-Ma'arrî'nin ardından Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı olan Bahâeddin Ebü'l-Bekâi es-Sübkî (ö. 777/1375), bu görevi 773 (1372) yılında ve 775-777 (1373-1375) yılları arasında iki kez üstlendi. Sübkî ailesinden Dımaşk kâdilkudâtlığını üstlenen dördüncü kişi olan Bahâeddin Ebü'l-Bekâi, daha önce Dımaşk kâdilkudâtlığı görevinde bulunmuş olan Takiyyüddin es-Sübkî'nin amcasının torunu olup Rebîülevvel 707 (Ağustos-Eylül 1307) tarihinde Kahire'de doğdu. Kaynaklarda babası Abdülber b. Yahya hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kahire ve Dımaşk'ta öğrenim gören Bahâeddin Ebü'l-Bekâi fıkıh, fıkıh usûlü, kelam ve tefsir ilimlerinde temayüz etti. Bunların dışında nahiv, meânî ve hadis ilimleriyle de ilgilenen Bahâeddin Ebü'l-Bekâi'nin hocaları arasında dedesi Sadreddin Yahya, kâdilkudât Alâaddin el-Konevî, kâdilkudât Celâleddin el-Kazvînî, amcasının oğlu Takiyyüddin Ebü'l-Feth (ö. 744/1344), Ebû Hayyân el-Endelüsî, Bîrzâlî ve Mizzî gibi dönemin tanınmış şahsiyetleri de vardır.⁷⁷ Kaynaklar öğrenimi sırasında okuduğu kitaplara da işaret etmektedir. Bu eserlerden bazıları Celâleddin el-Kazvînî'nin belâgata dair *Telhîsü'l-miftâh*'ı, Buhârî'nin *Sahîh*'i, Beyzâvî'nin fıkha dair *et-Tenbîh*'i ile fıkıh usûlüne dair eseri *Minhâc*'dır. Dımaşk kâdilkudâtlığına getirilmeden önce Kahire'de ve Dımaşk'ta başta müderrislik olmak üzere bazı görevlerde bulundu. Bu görevlerden 766-773 (1365-

⁷⁵ İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 248-249.

⁷⁶ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl*, s. 530; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 75-76; İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 177; a.mlf., *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 248-249; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, XI, 176-177.

⁷⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, III, 171-172.

1371) yılları arasında yedi yıl üstlendiği Kahire Şâfiî kâdilkudâtlığı ve kazaskerliği önemlidir. Ayrıca Mansûriyye, Atabekiyye, ez-Zâhiriyyetü'l-Berrâniyye, Revâhiyye ve Kaymeriyye medreselerinin müderrisliği ile Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtı Takiyyüddin es-Sübkî'nin *nâibliği*, Kahire Şâfiî kâdilkudâtı İzzeddin İbn Cemâa'nın *nâibliği*, Kahire beytûlmâl vekilliği de bulunmaktadır. Tedris faaliyetleri dışında böyle bir adlî bir görev de üstlenerek deneyim kazanan Bahâeddin Ebü'l-Bekâi, yaklaşık 70 yıllık bir ömrün ardından Dimaşk'ta öldü. Onun 777 (1375) yılında 70 yaşında öldüğü hususunda ittifak bulunmakla birlikte, hangi ayda öldüğü hususunda farklı rivayetler aktarılmaktadır. Rivayetlerde Rebûlevvel (Temmuz-Ağustos), Rebûlâhir (Ağustos-Eylül) ya da Cemâziyelevvel (Eylül-Ekim) ayında öldüğü zikredilmektedir.⁷⁸

Bahâeddin Ebü'l-Bekâi es-Sübkî'nin ardından Kemâleddin el-Ma'arrî, ikinci kez Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtı olarak tayin edildi. Onun yerine ise söz konusu göreve Bahâeddin Ebü'l-Bekâi es-Sübkî iade edildi. Onun Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtlığındaki ikinci döneminden sonra yerine oğlu Veliyyüddin (ö. 785/1383) getirildi. Bu görevi 777-785 (1375-1383) yılları arasında üstlenen Veliyyüddin, Sübkî ailesinden Bahrî Memlûkler döneminde Dimaşk kâdilkudâtlığını üstlenen beşinci ve son kişidir. Yukarıda bahsi geçen Bahâeddin Ebü'l-Bekâi'nin oğlu olan Veliyyüddin, İbn Kâdî Şühbe'ye göre Cemâziyelâhir 735 (Ocak-Şubat 1335) tarihinde Kahire'de doğdu.⁷⁹ İbn Hacer, onun doğumunu 725 (1324-1325) yılı olarak zikretmektedir.⁸⁰ Buradaki çelişkinin yazım yanlışlığı ya da muhakkik hatası olabileceğini düşünmek mümkündür. Veliyyüddin, ilk tahsilini aldığı babasından, fıkıh okudu. Fıkıh dışında fıkıh usûlü, tefsir, hadis ve Arap dili ile de ilgilendi. Yakın çevresi başta olmak üzere Kahire'de bazı hocalardan ders aldı. Onun ilim tahsil etmek için Dimaşk'ta da bulunduğu kaydedilmektedir. Veliyyüddin'in hocaları ve talebeleri hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak, onun hadis alanında temayüz eden Mizzî'den ders aldığı nakledilmektedir.⁸¹ Bu bilgiden hareketle onun dönemin önde gelen hocalarından ders aldığını söylemek mümkündür. Şâfiî fıkının en çok rağbet gören eserlerinden *el-*

⁷⁸ Safedî, *el-Vâfi*, III, 174; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl*, s. 406-408; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 499-501; a.mlf., *Tabakât*, III, 173-174; İbn Hacer, *Ref'û'l-isr*, 360-364; a.mlf., *ed-Dürer*, III, 490; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, XI, 110; a.mlf., *Menhel*, X, 92-93.

⁷⁹ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, III, 209.

⁸⁰ İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 283.

⁸¹ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl*, s. 548-549; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, III, 209-210; İbn Hacer, *ed-Dürer*, II, 292; a.mlf., *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 283-284; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, XI, 244.

Hâvi's-Sagîr'i⁸² ezberlediği ve öğrencilerine okuttuğu nakledilen Veliyyüddin'in okuttuğu kitaplar arasında Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* isimli tefsiri de bulunmaktadır. Veliyyüddin, Dimaşk kâdilkudâtlığından önce kâdilkudât nâibliği ve müderrislik gibi görevlerde bulunarak önemli bir tecrübeye sahip olmuştur. Bu görevler arasında bulunan Kahire ve Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevini yürüten babası Bahâeddin Ebü'l-Bekâî'nin nâibliği ve yakın akrabalarından Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtı Tâceddin es-Sübkî'nin nâibliği ona adli işlerle ilgili önemli bir deneyim kazandırmıştır. Kâdilkudât nâibliği dışında eş-Şâmiyyetü'l-Cevvâniyye, Revâhiyye, Atâbekiyye ve Kaymeriyye medreseleri müderrisliğini yapan Veliyyüddin, bunların yanı sıra beytül-mâl vekilliği görevinde de bulundu. Ele alınan dönemin son Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtı olan Veliyyüddin, 50 yaşında iken 7 Şevval 785 (3 Aralık 1383) tarihinde Dimaşk'ta öldü.⁸³

Memlükler'in ilk döneminde daha çok Eyyûbî döneminde yetişmiş kâdilkudâtlar atanmıştır. Eyyûbîler döneminde yetişen Dimaşk Şâfiî kâdilkudât sayısı beştir. Bu beş isimden İbn Hallikân üç kez, İbnü's-Sâiğ iki kez, diğerleri ise birer kez Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına getirilmiştir. Bunlardan sadece ikisinin Dimaşklı olduğu bilinmektedir. Öte yandan bu kâdilkudâtların biri hariç hepsi ilmiye sınıfına mensup köklü bir aileden gelmektedir. Bununla birlikte Eyyûbîler döneminde yetişip Memlükler döneminde Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtlığını üstlenen bu beş isimden sonra kendi ailelerinden herhangi biri Dimaşk kâdilkudâtlığı görevinde bulunmamıştır. Eyyûbîler döneminde önemli görevlerde bulunmuş aileler, yirmi dokuz yıl boyunca Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevini üstlenebilmişlerdir. 693 (1294) yılından itibaren bu aileler Dimaşk kâdilkudâtlığı makamını tamamen kaybetmişlerdir.

Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtlarından on altısı, Bahrî Memlükler döneminde yetişmiştir. Bu dönemde yetişen ilk kâdilkudât Bedreddin İbn Cemâa'dır. Bununla birlikte o, Eyyûbî hâkimiyeti altındaki Hama'da doğmuştur. Memlük hâkimiyetindeki topraklarda doğan ilk kâdilkudât ise Necmeddin İbn Sasrâ'dır. Bu on altı kâdilkudâtın, Bedreddin İbn Cemâa, Celâleddin el-Kazvînî, Tâceddin es-Sübkî ve Bahâeddin Ebü'l-Bekâî es-Sübkî birden fazla kez bu Dimaşk kâdilkudâtlığına getirilmiştir.

⁸² Kallek, "el-Hâvi's-Sagîr", *DİA*, XVI, 535-536.

⁸³ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl*, s. 548-549; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, III, 209-210; İbn Hacer, *ed-Dürer*, II, 292; a.mlf., *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 283-284; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, XI, 244.

Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlarının önemli bir kısmının Dımaşklı olmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan Eyyûbî ve Memlûk toprakları dışında doğup, yetişip muhtelif sebeplerle Kahire ve Dımaşk'a göç eden kâdılkudâtlar da bulunmaktadır. Bu bilgilerden hareketle, Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı için Dımaşklı yerel bir aileye mensup olmak elzem değildir. Ancak onların çoğu, önemli bir ulemâ ailesine mensuptur. Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı açısından bakıldığında Sübkî, Cemâa, Kazvînî, Sasrâ, Konevî, İhnâî ve Bulkînî aileleri öne çıkmış olup ilmiye sınıfına mensup bu ailelerin bazılarından birden fazla Dımaşk kâdılkudâtı yetişmiştir. Şöhret bulmuş çok sayıda Şâfiî ailesinin mevcudiyeti, Şâfiîler arasında rekabeti artırmaktadır.

Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlarından ilmî anlamda iyi bir eğitimden geçmişlerdir. Onlardan İmâmüddin el-Kazvînî'nin tahsiline dair kaynaklarda çok az rivayet bulunmaktadır. Onların tahsil süreçleri, sadece Dımaşk'la sınırlı kalmamıştır. Bu duruma, onların daha çok Dımaşk dışında doğması neden olmuştur. Bunun neticesinde onlar, muhtelif şehirlerde bulunabilmiş ve çok sayıda hocayla tanışma fırsatı elde etmişlerdir.

Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlarının ortalama hayat süreleri altmış beştir. Bu bilgi, diğer mezheplerle kıyaslandığında Şâfiîlerin ortalama hayat sürelerinin daha az olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Onlar hayatları boyunca önemli görevleri elde etmeyi başarmışlardır. Bu görevden bir kısmı, Dımaşk kâdılkudâtlığı görevine getirilmeden önce üstlendikleri görevlerdendir. Onların Dımaşk kâdılkudâtlığından önce tedris faaliyeti başta olmak üzere kâdılkudât *nâibliği* gibi daha alt düzeyde adlî görevlerde ve bazı idarî görevlerde bulundukları görülür. Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlarının önemli bir kısmı, bu görevlere getirilmeden önce adlî bir görev elde ederek bu hususta tecrübe sahibi olmuştur. Onların adlî konularda tecrübeli olmasının kâdılkudâtlığa atanmalarında doğrudan etkisinin olduğu düşünülmemektedir. Bununla birlikte rekabetin fazla olduğu bir ortamda böyle bir tecrübe, kâdılkudât adaylığı için önemli bir avantaj olmalıdır.

II. HANEFÎ KÂDILKUDÂTLAR

a) Eyyûbîler Döneminde Yetişen Kâdilkudâtlar

Dört kâdilkudâtlık uygulamasının başlamasıyla birlikte Memlûkler döneminin ilk Dımaşk Hanefî kâdilkudâtı Şemseddin İbn Atâ (ö. 673/1274) oldu. 664-673 (1265-1274) yılları arasında Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlığı görevinde bulunan Şemseddin İbn Atâ'nın 595 (1198-1199) yılında doğduğu nakledilmekte, fakat doğduğu yer belirtilmemektedir. Bununla birlikte günümüzde Ürdün sınırları içerisinde kalan Ezriât'a nispetle el-Ezraî olarak anılmasından onun, Şam bölgesinde doğduğu ancak Dımaşklı olmadığı düşünülebilir. Hanbelî olan babasıyla birlikte Dımaşk'ın kuzeyindeki Ba'lebek'te bulundu ve ilk tahsilini babasında yapan İbn Atâ, Hanbelî mezhebine mensup bazı hocalardan ders aldı. Daha sonra babası ona Hanefî fıkıhıyla ilgilenmesini söyledi ve bunun üzerine Hanefî fakîhlerden ders aldı. Hanefî âlimi Kudûrî'nin (ö. 428/1037)* *el-Muhtasar* isimli fıkıh kitabını ezberledi. İlim tahsil etmek amacıyla geldiği Dımaşk'ta bazı hocalardan ders aldı ve çok sayıda Hanefî fıkıh eseri okudu. Fıkıh yanında hadis de ilgilene Şemseddin İbn Atâ'nın öğrencileri arasında Şemseddin İbnü'l-Harîrî gibi Dımaşk kâdilkudâtlığı yapmış meşhur isimler de vardır. Şemseddin İbn Atâ, dört kâdilkudâtlık uygulamasından önce Eyyûbîler'in son yıllarında Dımaşk'ta Şâfiî kâdilkudât Sadreddin İbn Seniyyüddeve'nin (ö. 658/1260) *nâibliğini* üstlendi.⁸⁴ Müderrislik yaptığı medreseler arasında el-Hâtûniyyetü'l-Cevvâniyye, Muazzamiyye ve Mürşidiyye medresesi bulunmaktadır. Mürşidiyye medresesinin ilk müderrisi olduğu kaydedilmektedir. Ayrıca Şâfiî mezhebine mensup Dımaşk kâdilkudâtı İbn Seniyyüddeve'nin *nâibliğinde* de bulunmuştur. Hanefî mezhebi doktrini çerçevesinde davalara baktığı aktarılmaktadır.⁸⁵ Yeni adlî sistemin uygulanmasından önce uzun süre bulunduğu Dımaşk'ta müderrislik dışında yargı ile ilgili bir görev de alması, Dımaşklı bir ulemâ ailesinden olmadığı halde onun avantajına olmuştur. Şemseddin İbn Atâ, yaklaşık 78 yıl yaşında iken 8 ya da 9 Cemâziyelevvel 673 (9-10 Kasım 1274) tarihinde Dımaşk'ta vefat etmiştir.⁸⁶

* Hakkında bkz. Kallek, "Kudûrî", *DİA*, XXVI, 321-322.

⁸⁴ Yûnînî, *Zeylû Mirâti'z-zamân*, III, 95.

⁸⁵ İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebâr*, VI, 95.

⁸⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 139; Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, L, 132; Aynî, *İkdü'l-cümân*, II, 135; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, VII, 112-114; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 188.

Şemseddin İbn Atâ'nın ardından kâdilkudâtlığa getirilen Mecdüddîn İbnü'l-Adîm'in (ö. 677/1278) doğumu hakkında ise farklı rivayetler vardır. Bununla birlikte rivayetlerin işaret ettiği yıllar arasında çok fazla bir farkın olmadığı görülmektedir. Onun doğum tarihi hakkında Yûnînî ile Nüveyrî Cemâziyelevvel 614 (Ağustos 1217),⁸⁷ Zehebî ile Safedî ise 613 (1216-1217)⁸⁸ yılını zikretmektedir. Haleb'de doğan Mecdüddîn, Eyyûbîler döneminde vezirlik ve Haleb kadılığı yapmış önemli devlet adamlarından ve Haleb tarihi ile ilgili *Buğyetü't-taleb* isimli önemli bir tarih eseriyle meşhur babası İbnü'l-Adîm'den (ö. 660/1262)* ilk tahsilini almıştır. Haleb'de çok sayıda hocadan ders aldıktan sonra Dimaşk, Kahire ve İskenderiye'de de ilim tahsil etmek için bulunmuş ve buralarda bazı hocalardan icazet almıştır. Özellikle hadis ilmiyle ilgilenmiş, bunun yanı sıra fıkıh öğrenimi de görmüştür. Dimaşk kâdilkudâtlığına atanmadan önce Kahire ve Dimaşk'ta bazı görevlerde bulunduğu nakledilmektedir. Kahire'deki Zâhiriyye medresesinin ilk müderrisliği ile ez-Zâhirî Cami hatipliği ve el-Hâkim Camisinin ilk Hanefî hatipliğini üstlenen İbnü'l-Adîm, Dimaşk'ta ise Sultan Baybars'ın 676 (1277) yılında ölümünün hemen ardından Sultan Saîd Bereke'den Baybars'ın türbesine yakın olma isteğini iletmış ve bu isteğe olumlu cevap aldıktan sonra Zâhiriyye medresesi müderrisi olarak görevlendirilmiştir. Dimaşk kâdilkudâtlığından önce herhangi bir adlî görevde bulunmayan İbnü'l-Adîm'in bu göreve getirilmesinde Halebli önemli bir Hanefî ailesine mensup olmasının kendisine avantaj sağladığını düşünmek mümkündür. İbnü'l-Adîm, yaklaşık 63 yaşında iken 16 Rebûlâhir 677 (6 Eylül 1278) tarihinde Dimaşk'ta ölmüştür.⁸⁹

İbnü'l-Adîm'in ardından kâdilkudât olan Sadreddin Süleyman b. Ebü'l-İzz'in (ö. 677/1278), kaynaklarda doğum tarihi zikredilmemektedir. Bununla birlikte 6 Şâban 677 (23 Aralık 1278) tarihinde Dimaşk'ta 83 yaşında iken öldüğü bilgisi aktarılmaktadır. Bu bilgiye göre İbn Ebü'l-İzz'in 594 (1197-1198) yılında doğduğu söylenebilir. İbn Ebü'l-İzz, Kahire ve Dimaşk'ta ilim tahsil etmiştir. Ondandır övgüyle bahseden Zehebî, onu mezhebinin inceliklerini bilen bir âlim olarak niteler ve onunla birlikte Kahire ve

⁸⁷ Yûnînî, *Zeylû Mirâti'z-zamân*, III, 307; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 250.

⁸⁸ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, L, 272; Safedî, *el-Vâfi*, XVIII, 119.

* Hayatı hakkında bkz. Ali Sevim, "İbnü'l-Adîm", *DİA*, XX, 478-479.

⁸⁹ Yûnînî, *Zeylû Mirâti'z-zamân*, III, 307; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 250; Zehebî, *el-İber*, III, 336; Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, L, 272-274; Safedî, *el-Vâfi*, XVIII, 119-120.

Dımaşk'ta Hanefî mezhebinin riyasetinin bittiğini aktarır.⁹⁰ İbn Kesîr de aynı şekilde ondan övgüyle bahseder ve dönemindeki Hanefî âlimlerinin şeyhü'l-Hanefiyyesi olduğunu belirtir.⁹¹ Bazı Eyyûbî melikleriyle yakın ilişkiler kuran İbn Ebü'l-İzz'in el-Melikü'l-Muazzam'ın (615-624/1218-1277) cariyesi ile evlendiği nakledilmektedir. Ayrıca Memlûk Sultanı Baybars ile de iyi ilişkiler kuran İbn Ebü'l-İzz'in, bu sayede Dımaşk kâdılıkudâtılığından (677/1278) önce Kahire'de ve Dımaşk'ta bazı önemli görevler üstlendiği görülmektedir. Onun müderrislik görevini üstlendiği medreseler Kahire'de Sâlihiyye, ilk müderrisi olarak tayin edildiği Dımaşk'taki ez-Zâhiriyyetü'l-Cevvâniyye ile el-Mukaddemiyyetü'l-Cevvâniyye, 'Azrâviyye, ez-Zâhiriyyetü'l-Berrâniyye ve Kaymâziyye şeklinde sıralanabilir. Müderrislik görevinin yanı sıra dört kâdılıkudâtlık uygulaması başlamadan önce Kahire kâdılıkudâtı olan Şâfiî Tâceddîn b. bintü'l-E'azz'ın nâibliğine getirildi. Daha sonra ise 663 (1264) yılında dört kâdılıkudât uygulaması ile birlikte Kahire'nin ilk Hanefî kâdılıkudâtı oldu. O, Kahire Hanefî kâdılıkudâtlığını on dört yıl sürdürdü.⁹² Tedris faaliyeti dışında adlî görevler de elde ederek önemli bir tecrübe kazanan İbn Ebü'l-İzz, Hanefîler arasında Dımaşk'tan önce Kahire'de kâdılıkudâtlığa atanan ilk kişidir. Bununla birlikte Kahire Hanefî kâdılıkudâtlığından sonra üstlendiği Dımaşk Hanefî kâdılıkudâtlığının onun için tenzil-i rütbe olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda İbn Ebü'l-İzz'in oğlu Şemseddin Muhammed'e (ö. 699/1300) de kâdılıkudâtlık teklifi yapıldığı ancak onun bu görevi kabul etmediği görülmektedir. İlk önce Nûriyye medresesi müderrisliği yapan Şemseddin, daha sonra babasının Kahire Hanefî kâdılıkudâtlık nâibliği görevini üstlenmiştir. Ancak bunun ardından kendisine yapılan kâdılıkudâtlık teklifini reddetmiştir.⁹³ Kaynaklarda onun bu görevi niçin kabul etmediğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Biraz önce geçtiği gibi İbn Ebü'l-İzz'in, 'Azrâviyye medresesi müderrisliği görevinde bulunmuştu. Bu görevi esnasında oğlu Şemseddin'i nâib edindi. Sadreddin, 663 (1264) yılında Kahire Hanefî kâdılıkudâtı olana dek 'Azrâviyye medresesi müderrisliğini sürdürdü ve onun yerine oğlu Şemseddin müderris oldu.⁹⁴ Bir diğer oğlu Takiyyüddin Ahmet ise 18 Cemâziyelevvel 676 (17 Ekim 1277) tarihinde

⁹⁰ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, I, 266.

⁹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 546.

⁹² Krş. bkz. İbnü's-Sukâî, *Tâlî*, s. 76; Yûnînî, *Zeylû Mirâti'z-zamân*, III, 302; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 546; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, VI, 57-58. Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 386, 422, 441, 458.

⁹³ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, VIII, 153.

⁹⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 422.

İkbâliyye medresesi müderrisi oldu.⁹⁵ Oğulları hakkında verilen bu bilgilerden Şemseddin'in herhangi bir kâdılkudâtlık görevine getirilmeden önce de Dımaşk'ta İmadüddin et-Tarsûsî'nin oğlu Necmeddin'in itibarlı bir konumda olduğunu, ayrıca Kahire'de kâdılkudâtlık görevi üstlendikten sonra da Dımaşk'taki itibarını koruduğunu söylemek mümkündür.

İbn Ebü'l-İzz'den sonra kâdılkudâtlığa Hüsâmeddin er-Rûmî (ö. 699/1299) getirildi. O, bu görevi 677-696 (1279/1296) ve 698-699 (1299) yılları arasında olmak üzere iki kez üstlenen Hüsâmeddin er-Rûmî, Anadolu'daki ulemâ ailelerinden birine mensup olup, 13 Muharrem 631 (19 Ekim 1233) tarihinde Aksaray'da doğdu.⁹⁶ Bu yönüyle onun Dımaşk Hanefî kâdılkudâtları arasında Anadolu'dan gelip Dımaşk kâdılkudâtlığına getirilen iki kişiden ilki olduğunu belirtmek gerekmektedir. Öğrenim hayatı boyunca ağırlıklı olarak fıkıh ilmiyle meşgul olan ve bu alanda temayüz eden Hüsâmeddin er-Rûmî, bazı hocalardan da hadis dinledi. Öğrenim hayatından sonra babası gibi Anadolu'da kadılık görevinde bulunan Hüsâmeddin, yirmi yıldan fazla Malatya kadılığı yaptı. Böylece küçük bir şehirde de olsa uzun yıllar adlî bir görevde bulunması ona tecrübe kazandırdı. O, 675 (1276-1277) yılında Moğol tehlikesi yüzünden hayatının tehdit altında olduğu düşüncesiyle Dımaşk'a göç etti.⁹⁷ Onun Dımaşk kâdılkudâtlık görevi esnasında katıldığı bir savaştan bahsedilmektedir. Dımaşk kâdılkudâtlığı görevine ilaveten kazaskerlik edindiğine dair bir bilgiye kaynaklarda tesadüf edilmemesine rağmen, bir savaşa katılmasını onun cihat gayretiyle açıklanabilir. Katıldığı bu savaştan sonra kaybolduğu ve kendisinden haber alınamadığı rivayet edilmektedir. Bu yüzden onun ölüm tarihi ve yeri hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Onun, 27 Rebûlevvel 699 (22 Aralık 1299) tarihine kadar hayatta olduğu bilgisi verilmektedir. Fakat bu tarihten itibaren onunla ilgili herhangi bir haber alınamadığından, akıbeti ile ilgili sağlıklı bir bilgi vermek kolay değildir. Makrîzî, Hüsâmeddin hakkında sıhhati belli olmayan bazı haberlerin halk arasında dolaştığından bahseder. Buna göre o, savaşta öldürülmemiş ve esir alınarak Kıbrıs'a götürülmüştür. Bir diğer habere göre savaşta esir alındıktan bir süre sonra öldüğü nakledilmektedir. 735

⁹⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 363.

⁹⁶ İbn Fazlullah el-Ömerî, çoğunluğun aksine 2 Muharrem'de (8 Ekim) doğduğunu nakletmektedir. Bkz. *Mesâlikü'l-ıbsâr*, VI, 100.

⁹⁷ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, LII, 398; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 732; İbn Hacer, *ed-Dürer*, II, 10; a.mlf., *Ref'u'l-isr*, 125-126. Babası Ebu'l-Mefâhir hakkında bkz. Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, I, 156.

(1334-1335) yılında Dımaşk'ta çıkan bir şaiyaya göre, onun Kıbrıs'ta ve hayatta olduğu, buradaki esir hayatından kurtulmak istediğine dair haber yolladığı iddia edildi.⁹⁸ Hüsâmeddin'den sağlıklı bir haber alınamamasının hemen ardından oğlu Celâleddin, onun yerine Dımaşk kâdılkudâtı olarak atandı ve babasının elinde bulunan Hâtûniyye ve Mukaddemiyye medreselerinin müderrisliğine de getirildi.⁹⁹ Bu durumu, Hüsâmeddin'in, selefi İbn Ebü'l-İzz gibi Dımaşk'ta ve hatta Kahire'de itibarlı bir konuma sahip olduğunun bir göstergesi olarak yorumlamak mümkündür. Öte yandan Hüsâmeddin'in savaşta kaybolmasının ortaya çıkardığı üzücü sonuç, ailesinin teselli edilmesi için onun yerine oğlu Celâleddin'in atanmasına da neden olmuş gözükmektedir.

b) Memlûkler Döneminde Yetişen Kâdılkudâtlar

Memlûkler döneminde yetişen ilk Dımaşk Hanefî kâdılkudâtı, babası Hüsâmeddin er-Rûmî'den sonra kâdılkudâtlığa getirilen Celâleddin er-Rûmî'dir (ö. 745/1344). O, 651 (1253-1254) ya da 652 (1254-1255) yılında Ankara'da doğmuştur. İlk tahsilini aldığı babası başta olmak üzere yakın çevresinden ve çok sayıda hocadan fıkıh okuyan Celâleddin er-Rûmî, bunun dışında hadis, tefsir ve nahiv ilimleriyle de ilgilendi. Hanefî mezhebinin temel kaynaklarına yaptığı şerhlerle tanınan Attâbî'nin¹⁰⁰ (ö. 586/1190) *el-Câmiü'l-kebîr* ve *ez-Ziyâdât* isimli eserlere yaptığı şerhleri okudu. Dımaşk'a geldiğinde hilâf ve ferâiz ilmine dair eserler okudu. Dımaşk kâdılkudâtlığından önce bazı görevlerde bulunan Celâleddin, çok genç yaşta Harput kadısı oldu. Onun 17 yaşında iken bu görevi üstlendiği nakledilmektedir. Buradan hareketle ailesinin, yönetici elit ile olan ilişkisinin üst düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, ayrıca onun ilmî seviyesinin göstergesi olarak da yorumlanabilir. Dımaşk'ta Kâssâin, 'Azrâviyye, Mukaddemiyye ve Şibliyye medreselerinin müderrisliğini, bunların yanı sıra babasının Dımaşk kâdılkudâtlığı esnasında *nâibliğini* üstlendi. Böylece genç yaşından itibaren adlî işlerde deneyim sağladı ve babasının nüfûzundan faydalanarak kariyer basamaklarını tırmandı. Celâleddin, ele alınan dönemde Dımaşk Hanefî kâdılkudâtları arasında en uzun ömürlüsü olup, yaklaşık 93 yaşında iken 19 Receb 745 (26 Kasım 1344) tarihinde

⁹⁸ Makrîzî, *el-Mukaffa*, III, 304.

⁹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 702.

¹⁰⁰ Attâbî için bkz. Halit Ünal, "Attâbî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, IV, 93.

Dımaşk'ta öldü ve burada inşa ettiği Celâliyye* diye bilinen medresesindeki türbesine defnedildi.¹⁰¹

Celâleddin er-Rûmî'nin babası Hüsâmeddin'in ikinci kâdilkudâtılığından sonra bu görevi 699-705 (1300-1306) yılları arasında Şemseddin İbnü'l-Harîrî (ö. 728/1328) üstlendi. Dımaşk'ta 10 Safer 653 (21 Mart 1255) tarihinde doğdu. Şemseddin'in babası ipek taciri olduğu için "harîrî" nisbesiyle tanınırdı. Şemseddin İbnü'l-Harîrî, fıkıh, hadis ve nahiv ilimleriyle ilgilendi ve bu ilimlerle ilgili bazı eserleri ezberledi. Fıkıh ilminde temayüz eden Şemseddin İbnü'l-Harîrî'nin ezberlediği eserler arasında Hanefî fıkının muteber eserlerinden Merginânî'nin (ö. 593/1197) *el-Hidâye* isimli eseri de vardı. Ayrıca bu esere bir şerh de yazdığı belirtilmektedir. Dımaşk kâdilkudâtılığından önce Dımaşk'taki bazı medreselerin müderrisliğini yaptığı kaydedilmektedir. Buna göre 681 (1282-1283) yılında Ferruhşâhiyye medresesi, 698 (1298-1299) yılında el-Hâtûniyyetü'l-Berrâniyye medresesi müderrisi oldu.¹⁰² Nuaymî'nin verdiği bilgilerden onun el-Hâtûniyyetü'l-Berrâniyye müderrisi olmadan iki yıl önce 13 Muharrem 696 (11 Kasım 1296) tarihinde Kaymâziyye medresesi müderrisliğine atandığını anlaşılmaktadır.¹⁰³ Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla o, Dımaşk kâdilkudâtılığından önce herhangi bir adlî görevde bulunmamıştır. Şemseddin İbnü'l-Harîrî, 75 yaşında iken 4 ya da 5 Cemâziyelâhir 728 (16 ya da 17 Nisan 1328) tarihinde Kahire'de öldü.¹⁰⁴

Şemseddin İbnü'l-Harîrî'den sonra kâdilkudât olan Şemseddin el-Ezraî (ö. 712/1312), Dımaşk'ın güneyinde Şam bölgesi içinde yer alan Ezriât'ta doğdu. Kaynaklar, doğum tarihi ile ilgili 640 (1242-1243) ve 644 (1246-1247) yıllarını zikretmektedirler. İlk tahsiline babasının yanında başladı. Fakîh olan babasından fıkıh okudu. Daha sonra 665 (1266-1267) yılında geldiği Dımaşk'ta da bazı hocalardan fıkıh okudu. Fıkıh dışında usûl, nahiv ve hadis ilminde de kendini yetiştirdi. Dımaşk'tan sonra Haleb'e gitti ve burada fetva vermeye başladı. Ayrıca el-Hallâviyye medresesi

* Söz konusu medrese hakkında bkz. Nuaymî, *Dâris*, I, 374.

¹⁰¹ İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebâr*, VI, 108-109; İbn Râfî, *el-Vefeyât* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I-II, Beyrut 1982, I, 492-493; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 475; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, I, 155; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, 127; İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 117-118; Aynî, *'İkdü'l-cümân*, III, 384; İbn Tağrîberdî, *Menhel*, I, 266; X, 28; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 192.

¹⁰² İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 194-195.

¹⁰³ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 442.

¹⁰⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIII, 196-197; Safedî, *el-Vâfî*, IV, 67; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 307; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, III, 250; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 39.

müderresi oldu. Daha sonra Dımaşk'a dönerek 673 (1274-1275) yılında Şibliyye müderresliğini üstlendi. Bu bilgilere göre Şemseddin el-Ezraî'nin Dımaşk kâdilkudâtlığından önce, daha çok tedris faaliyetleriyle meşgul olduğu görülmektedir. O, 68 ya da 72 yaşında iken Receb 712 (Kasım 1312) tarihinde Kahire'de öldü.¹⁰⁵

Şemseddin el-Ezraî'den sonra kâdilkudât olan ve bu görevi 706-727 (1307/1327) yılları arasında sürdüren Sadreddin el-Busrâvî (ö. 727/1327), 3 Receb 642 (5 Aralık 1244) tarihinde Dımaşk'ın güneyinde bugünkü Ürdün sınırına yakın olan Busrâ'da doğdu. Burada müderreslik yapan babası Ebu'l-Kâsım'dan (ö. 680/1281-1282)* ilk tahsilini aldı ve kendisinden fıkıh okudu. Hocaları arasında meşhur muhaddis ve tarihçi Birzâlî de bulunmaktadır. Birzâlî'den hadis dinlediği aktarılmaktadır. Ayrıca hocalarından Dımaşk Hanefî kâdilkudâtı Şemseddin İbn Atâ'nın yanında uzun yıllar bulunduğu ve ondan ders aldığı kaydedilmektedir. Kaynaklarda Şemseddin İbn Atâ ile Sadreddin el-Busrâvî arasında bir akrabalık bağı bulunduğu dair rivayetler de mevcuttur. Ancak bu konuda verilen bilgilerde farklılıklar söz konusudur. İbnü'l-Cezerî, Sadreddin el-Busrâvî'nin Şemseddin İbn Atâ'nın kızıyla evlendiğini belirtirken,¹⁰⁶ İbn Tağrıberdî ise, Sadreddin el-Busrâvî'nin annesinin Şemseddin İbn Atâ ile evlendiğini nakletmektedir.¹⁰⁷ Bu evlilikler ile ilgili başka bir bilgiye sahip olunmadığından verilen bilgilerde bir hata olup olmadığını söylemek kolay değildir. Bunun yanı sıra bu evliliklerin tarihi de zikredilmediğinden, kurulan akrabalık bağının Sadreddin el-Busrâvî'nin Dımaşk kâdilkudâtlığından önce ya da sonra gerçekleştiğini tespit etme imkânı da vermemektedir. Bahsi geçen evliliklerin tarihi konusunda herhangi bir bilgi bulunmaması, şu hususun kapalı kalmasına neden olmaktadır: Bu da Hanefîlerin önde gelen âlimlerinden Şemseddin İbn Atâ ile tesis edilen akrabalık bağının, Sadreddin el-Busrâvî'nin statüsü yüksek olan Dımaşk kâdilkudâtlığına geldiğinden dolayı mı kurulduğu veya kurulan bu bağdan sonra mı Dımaşk kâdilkudâtlığına getirildiği hususu. Dımaşk kâdilkudâtlığından önce Dımaşk'ın önde gelen medreselerinden el-Mukaddemiyyetü'l-Cevvâniyye medresesi müderresliğine 10

¹⁰⁵ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, III, 5-6; İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 278; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, IX, 158.

* Babası Ebu'l-Kâsım hakkında bkz. Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, IV, 113.

¹⁰⁶ Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 222;

¹⁰⁷ İbn Tağrıberdî, *Menhel*, VIII, 34.

Ramazan 699 (30 Mayıs 1300) tarihinde atandı.¹⁰⁸ Bunun yanı sıra 15 Safer 701 (20 Ekim 1301) tarihinde, Nûriyye medresesi müderrisi oldu.¹⁰⁹ Her iki medresedeki müderrisliğine de kâdılkudâtılık göreviyle birlikte devam etti. İbnü'l-Cezerî'nin, Hanefî âlimlerinden önde gelenlerinden biri olarak tavsif ettiği Sadreddin el-Busrâvî, 3 Şâban 727 (24 Haziran 1327) tarihinde 85 yaşında iken Dımaşk'ta vefat etti.¹¹⁰

Sadreddin el-Busrâvî'den sonra Dımaşk kâdılkudâtılığına İmâdüddin et-Tarsûsî (ö. 748/1348) getirildi. İmâdüddin, aslen Tarsuslu bir ulemâ ailesinin mensubu olup, bu aileden Dımaşk kâdılkudâtı olmayı başaran iki kişiden ilkidir. O, 2 Receb 669 (14 Şubat 1271) tarihinde Kahire'de doğdu. Hocaları arasında bulunan Bahâeddin İbnü'n-Nehhâs'tan (ö. 698/1299)¹¹¹ hilâf ilmini; ferâiz ilmini ise bu alandaki şöhreti ile bilinen Ebü'l-Alâ el-Kelâbâzî'den (ö. 700/1300)¹¹² okudu. Öğreniminin büyük kısmını gördüğü Dımaşk'ta hadis ve fıkıh da okuyan İmâdüddin et-Tarsûsî, Dımaşk Hanefî kâdılkudât nâibi Şemseddin İbnü'l-İzz'in kızıyla evlendi. Dımaşk kâdılkudâtı olmadan önce kâdılkudât Sadreddin el-Busravî'nin nâibliğini yapmış, böylece adlî işlerle ilgili deneyim de elde etmişti. Okumaya düşkünlüğü ile bilinen ve ömrünün sonlarına doğru kendini ibadete veren İmâdüddin et-Tarsûsî, yaklaşık 79 yaşında iken 28 Zilhicce 748 (30 Mart 1348) tarihinde Dımaşk'ta öldü.¹¹³

İmâdüddin et-Tarsûsî, Dımaşk kâdılkudâtılığından sonra yerine oğlu Necmeddin'i (ö. 758/1357) getirmeyi başardı. Kaynaklarda Necmeddin et-Tarsûsî'nin doğumu hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Konuyla ilgili olarak 718 (1318-1319), 719 (1319-1320), 2 Muharrem 720 (13 Şubat 1320) ve 721 (1321-1322) rivayetleri zikredilse de Dımaşk'ın kuzeyinde bulunan Mizze köyünde dünyaya geldiği hususunda ittifak vardır. Dımaşk kâdılkudâtı olan babasından fıkıh okuyan Necmeddin, ilim hayatının merkezinde bulunan Dımaşk'a gelerek burada öğrenimine devam etmiş; fıkıh, fıkıh usûlü, hadis ve Arapça'da temayüz etmişti. Onun ayrıca hadis öğrenimi gördüğü

¹⁰⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 459.

¹⁰⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 477.

¹¹⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXIII, 189; Zehebî, *el-İber*, IV, 82; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, II, 586, 629; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 139.

¹¹¹ İsmail Durmuş, "İbnü'n-Nehhâs el-Halebî", *DİA*, XXI, 177-178.

¹¹² Bilal Saklan, "Kelâbâzî, Mahmûd b. Ebû Bekir", *DİA*, XXV, 191-192.

¹¹³ İbn Râfî', *el-Vefeyât*, II, 58; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 216; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, II, 535-536; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, I, 524-525; İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 18-19; İbn Tağrîberdî, *Menhel*, VIII, 37-38; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûm*, X, 144.

de zikredilmektedir. Dımaşk kâdılkudâtlığı görevinden önce 24 Şevval 734 (28 Haziran 1334) tarihinde İkbâliyye medresesi müderrisliğine başladı. İki yıl sonra da Şibliyye medresesi müderrisi oldu. O ayrıca, babası kâdılkudâtlık görevinde iken *nâibliğini* de üstlenmişti. Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlarının en kısa ömürlüsü olan Necmeddin, 4 Şâban 758 (23 Temmuz 1357) tarihinde Dımaşk'ta vefat etti.¹¹⁴

Necmeddin et-Tarsûsî'den sonra Dımaşk kâdılkudâtlığına getirilen Şerefüddin el-Kefrî (ö. 776/1374), Bahrî Memlûkler döneminde özellikle XIV. yüzyılın ikinci yarısında bazı üyeleri Dımaşk kâdılkudâtlığı görevinde bulunan Kefrî ailesine mensuptur. Şerefüddin el-Kefrî, Safer 691 (Ocak-Şubat 1292) tarihinde doğdu. Kaynaklarda doğum yeri ile ilgili herhangi bir bilgi nakledilmemektedir. Babası başta olmak üzere çok sayıda âlimden ders aldı. Hadis ve *kırâat-i seb'a* öğrenimine önem verdiği, fıkıh ilminde temayüz ettiği bilinmektedir. Kâsım b. Firruh eş-Şâtıbî'nin (ö. 590/1194) *kırâat-i seb'a*'ya dair kasidesi *eş-Şâtıbiyye*'yi¹¹⁵ okuyan el-Kefrî'nin öğrencileri arasında tanınmış âlimlerden İbn Râfî', Zeynüddin el-İrâkî (ö. 806/1404) ve İbn Hiccî (ö. 816/1413) gibi önemli isimler bulunmaktadır. Dımaşk kâdılkudâtlık görevinden önce Turhâniyye, Kılıciyye ve Rükniyye medreselerinde müderrislik yapan el-Kefrî, Dımaşk kâdılkudât *nâibliği* görevinde bulunması sebebiyle adlî işlerle ilgili de tecrübe kazanmıştı. Şerefüddin, 85 yaşında iken Safer 776 (Temmuz/Ağustos 1374) tarihinde öldü.¹¹⁶ Ölüm yeri hakkında herhangi bir bilgi kaydedilmemiştir. Birkaç kez Dımaşk kâdılkudâtlığına getirilen Şerefüddin, kendisinden sonra yerine oğlu Cemâleddin'i Dımaşk kâdılkudâtı olarak tayin ettirmeyi başarmıştır.¹¹⁷ Bu durum onun hem saray eşrafı hem de ulemâ arasında itibarlı bir konumda bulunduğunu göstermektedir.

Şerefüddin el-Kefrî'den sonra Dımaşk kâdılkudâtlığına getirilen Cemâleddin es-Sirâc'ın (ö. 770-771/1369) nüfûzlu bir ulemâ ailesinden gelmediği görülmektedir. Doğum yeri bilinmediği gibi doğum tarihi konusunda da ihtilaflar vardır. İbn Hacer ve

¹¹⁴ Safedî, *A'yanü'l-'asr*, I, 100; İbn Râfî', *el-Vefeyât*, II, 202-203; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 118; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, I, 402; I, 129-130; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, X, 255; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 198; Muharrem Kılıç, "Tarsûsî, Necmeddin" *DİA*, XL, 114-115.

¹¹⁵ Fatih Çollak, "eş-Şâtıbiyye", *DİA*, XXXVIII, 377-379.

¹¹⁶ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl*, s. 389; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 453; İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 125; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 79; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, XI, 106; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, I, 287.

¹¹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 655.

İbn Tağrıberdî gibi bazı tarihçiler, onun 694 (1294-1295) yılında doğduğunu belirtseler¹¹⁸ de, İbn Râfi‘ ve İbn Kâdî Şühbe, bu görüşü zayıf olarak nitelendirmektedirler.¹¹⁹ Kaynaklarda onun ilim tahsil etmek için hangi şehirlere seyahat ettiğine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Fakat Cemâleddin’in hadis ve nahiv ilimlerini öğrenmeye önem verdiği, fıkıh ve usûl ilimlerinde ise temayüz ettiği nakledilmektedir. Tedris faaliyetine önem veren Cemâleddin’in öğrencileri arasında ünlü muhaddis el-Heysemî (ö. 807/1405) ile Zeyneddin el-İrâkî (ö. 806/1404) de bulunmaktadır. O, Dımaşk kâdilkudâtlığından önce 728 (1327-1328) yılında Reyhâniyye müderrisliğini üstlenmiştir. Bunun dışında Hâtûniyye medresesi müderrisliği ve yine bazı medreselerin müderrisliğine getirilmiştir. Buna göre o, Dımaşk kâdilkudâtlığından önce herhangi bir adlî görevde bulunmamıştır. Cemâleddin’in yaklaşık 76 yaşında iken 770 yılı sonu veya 771 yılı başında (Ağustos 1369) Dımaşk’ta öldüğü belirtilmektedir.¹²⁰

Birkaç kez Dımaşk kâdilkudâtlığına getirilen Şerefüddin el-Kefrî’den sonra oğlu Cemâleddin (ö. 766/1364) Dımaşk kâdilkudâtlığına tayin edildi. Cemâleddin, Kefrî ailesinden Dımaşk kâdilkudâtlığı yapan ikinci şahsiyettir. Cemâziyelevvel ya da Cemâziyelâhir 724 (Nisan-Haziran 1324) tarihinde doğan Cemâleddin’in doğum yeri bilinmemektedir. O, ilim tahsil etmek için dönemin önemli ilim merkezlerinden Dımaşk ve Kahire’de bulundu. Aralarında İbnü’ş-Şihne’nin de bulunduğu bazı hocalardan hadis dinlediği belirtilmektedir. Fakat İbnü’ş-Şihne olarak anılan Hanefî ailenin mensuplarından hangisinin kast edildiği tespit edilememiştir. Fıkıh ile ilgilenen, Arap dilinde temayüz eden Cemâleddin el-Kefrî, Dımaşk kâdilkudâtlığından önce Yelboğa Cami hatipliği ile babasının kâdilkudât nâibliğini üstlenmiş, 1 Safer 766 (28 Ekim 1364) tarihinde 42 yaşında iken ölmüştü.¹²¹

Kefrî ailesinden sonra Benî’l-Kişk ya da Benî’l-İzz olarak isimlendirilen ulemâ ailesinin Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlığını uzun süre elinde tutmayı başardığı

¹¹⁸ İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 323; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, XI, 84.

¹¹⁹ İbn Râfi‘, *el-Vefeyât*, II, 349; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 358.

¹²⁰ İbn Râfi‘, *el-Vefeyât*, II, 348-349; Kureşî, *el-Cevâhirü’l-mudıyye*, III, 435-436; İbnü’l-İrâkî, *ez-Zeyl*, s. 278; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 359; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 322-323; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, XI, 84; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, XI, 198.

¹²¹ İbn Râfi‘, *el-Vefeyât*, II, 296-297; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 694; İbnü’l-İrâkî, *ez-Zeyl*, s. 180-181; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 269; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 446; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, XI, 69; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, XII, 197.

görülmektedir. Bahrî Memlûkler'den itibaren Burcî Memlûkler döneminde de birçok âlim yetiştiren bu ailenin ilk Dımaşk kâdılkudâtı İmâdüddin İbnü'l-İzz'dir. İmâdüddin'in doğum tarihi konusunda Memlûk tarihçileri ihtilaf etmektedir. Onun Şevval 783 (Aralık 1381-Ocak 1382) tarihinde Dımaşk'ta öldüğünde ittifak olmakla birlikte, Makrîzî, İbn Hacer ve İbn Tağrıberdî 90'lı yaşlarda;¹²² İbn Kâdî Şühbe ise 70'li yaşlarda iken öldüğünü belirtmektedirler.¹²³ Bu bilgiler, tarihçiler arasında onun doğum tarihi ile ilgili yaklaşık yirmi yıllık bir farkın olduğunu göstermektedir. Bir ilim merkezi olan Dımaşk'ta yetişen İmâdüddin, muhtemelen ilk tahsilini babasından ve yakın çevresinden almıştır. Kaynaklarda fıkıh ilmiyle ilgilendiği ve usûl ile Arapça'da temayüz ettiği bildirilmektedir. Dımaşk kâdılkudâtlığından önce İmâdüddin et-Tarsûsî'nin uzun yıllar *nâibliğini* yaparak, adlî konularda önemli bir birikim elde etmiştir. Bunun dışında o, Tenkiz Cami hatipliğini de üstlenmiştir.¹²⁴

Benî'l-Kişk (Benî'l-İzz) ailesinin yetiştirdiği ikinci Dımaşk kâdılkudâtı Necmeddin'dir (ö. 799/1397). Yukarıda bahsi geçen İmâdüddin'in oğlu olan Necmeddin, takriben 720 (1320-1321) yılında Dımaşk'ta doğdu. İlmî hayatının önemli bir kısmını Dımaşk'ta geçiren Necmeddin, Dımaşk'ın yanı sıra Kahire ve Kudüs'te de ilim tahsil etmek için bulundu. İlk tahsilini aldığı babasından fıkıh okumuş; bunun yanında hadis ilmiyle de ilgilendi. Hadis alanında *Sahîh-i Buhârî*'yi sema yoluyla okudu. Onun, bu eseri daha sonra Kahire'deki öğrencilerine okuttuğu da nakledilmektedir. Çok sayıda hocadan icazet alan Necmeddin'in hocaları arasında bazı kadın hocaları da vardı. Tedris faaliyetine önem veren Necmeddin'in meşhur öğrencileri de oldu. Mesela İbn Hacer'in ondan icazet aldığı belirtilir. Necmeddin, Dımaşk kâdılkudâtlığından önce çok sayıda medresede müderrislik yaptı. Bunlardan ilki babasının 747 (1346-1347) yılında devrettiği Mürşidiyye medresesi müderrisliğidir. O, bundan bir sene sonra da İbn Üleyye medresesi müderrisi oldu. 750 (1349-1350) yılına gelindiğinde ise Dımaşk kâdılkudât *nâibliğine* getirildi. Bir süre bu görevi yürüten Necmeddin, adlî işlerle ilgili tecrübe imkânı buldu. 760 (1358-1359) yılında ise Şerefüddin el-Kefrî'nin yerine Rûkniyye medresesi müderrisliğine atandı. 762 (1360-

¹²² Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 132; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 243; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, XI, 176.

¹²³ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 69.

¹²⁴ Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 132; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 69; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 243; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 481.

1361) yılında es-Sâdiriyye medresesi müderrisliğini yapan babası görevini ona bıraktı. Necmeddin, yaklaşık 80 yaşında iken 2 Zilhicce 799 (27 Ağustos 1397) tarihinde Dimaşk'taki evinde aklî dengesi bozuk biri tarafından öldürüldü.¹²⁵

Benî'l-Kişk (Benî'l-İzz) ailesinin yetiştirdiği üçüncü Dimaşk kâdilkudâtı Sadreddin'dir (ö. 792/1390). O, 12 ya da 22 Zilhicce 731 (16 ya da 26 Eylül 1331) tarihinde doğdu. Kaynaklar, doğum yerini belirtmemekle birlikte Dimaşk'ta doğmuş olması muhtemeldir. Ferhat Koca, Sadreddin'in dedesi Muhammed'in kâdilkudât olduğunu¹²⁶ belirtse de, tespitimize göre o, kâdilkudât nâibliği görevinde bulunmuştur.¹²⁷ Muhtemelen ilk tahsilini aile çevresinden alan Sadreddin'in fıkıh, usûl ve Arapça başta olmak üzere muhtelif ilim dallarında temayüz ettiği bildirilmektedir. Kaynaklarda onun ilim tahsili için Dimaşk dışında başka bir yere gittiğinden bahsedilmemektedir. Sadreddin'in Dimaşk kâdilkudâtlığından önce müderrislik ve hatiplik gibi bazı görevlerde bulunduğu görülmektedir. O, henüz 17 yaşında iken 748 (1347-1348) yılında Kaymâziyye müderrisliğine getirildi. Genç yaşta müderrislik görevini üstlenmesi, Sadreddin'in İslamî ilimlerdeki yetkinliğiyle izah edilebilir. Bununla birlikte ailesinden Kahire ve Dimaşk Hanefî kâdilkudâtlarının çıkmasının da onun genç yaşta müderris olmasını kolaylaştırdığını söylemek mümkündür. İlerleyen yıllarda Cevheriyye medresesi müderrisliği ile Efrem Cami hatipliğini de üstlendi. Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Sadreddin, Dimaşk kâdilkudâtlığından önce herhangi bir adlî görevde bulunmamıştır. Ömrünün sonralarına doğru kısa bir süre hapsedilen Sadreddin, daha sonra fakir bir şekilde hayatını sürdürdü. Sadreddin, 61 yaşında iken Zilkade 792 (Ekim/Kasım 1390) Dimaşk'ta vefat etti.¹²⁸

Bahrî Memlûkler döneminde Dimaşk Hanefî kâdilkudâtlarından bahsedilecek son kişi, Hümâmüddin İbn Kavvâmüddin'dir (ö. 784/1382). Köklü bir ulemâ ailesine mensup olmayan Hümâmüddin İbn Kavvâmüddin, askerî sınıftan ilmiye sınıfına geçen tek Dimaşk Hanefî kâdilkudâtıdır. Kaynaklarda onun doğum tarihi zikredilmemekle

¹²⁵ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 626-627; İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 107; a.mlf., *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 531-532; a.mlf., *Ref'u'l-isr*, 43; a.mlf., *el-Mecme'u'l-müesses*, I, 255-256; İbn Tağrîberdî, *Menhel*, I, 241-242; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 609.

¹²⁶ Koca, "İbn Ebü'l-İz", *DİA*, XIX, 468.

¹²⁷ İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 48-49.

¹²⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 359; İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 87; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 408-409; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, 278; İbn Tağrîberdî, *Menhel*, VIII, 127-129.

birlikte, yaklaşık 50 yaşında iken Rebûlâhir ya da Cemâziyelevvel 784 (Haziran-Ağustos 1382) tarihinde Dımaşk'ta öldüğü nakledilmektedir.¹²⁹ Bu bilgiden onun 734 (1333-1334) yılı civarında doğduğu söylenebilir. Asker asıllı olan Hümâmüddin'in ilmî yönünün zayıf olduğu konusunda rivayetler ittifak halindedir. Onun Dımaşk'ta çok az ilimle ilgilendiğini belirten İbn Hacer, onu cahil biri olarak nitelendirir.¹³⁰ Buradan hareketle İbn Hacer'in mezhep taassubu içinde olduğunu söylemek mümkündür. Zira İbn Tağrîberdî ona göre daha insaflıdır ve o, babasına göre ilmen daha zayıf olduğunu,¹³¹ kâdilkudâtılık görevi esnasında ulemânın onun *nâib*lerine itimat ettiğini söylemektedir. O, Dımaşk kâdilkudâtılığı vazifesini üstlenmeden kısa bir süre önce 779 yılı sonunda (Nisan 1378) Dımaşk muhtesibliğine getirildi. Onun bu tarihe kadar asker olduğu belirtilmektedir. Kaynaklar, bu atamanın insanlarda şaşkınlık yarattığını belirtmektedirler. Bu atamadan kısa bir süre sonra da el-İzziyye el-Berrâniyye müderrisliğine getirildiği kaydedilmektedir. İbn Hacer, onun askerî sınıftan ilmiye sınıfına geçişinden sonra tuhaf olaylar yaşandığını ve Hanefî âlimlerden zorla tedris ile ilgili görevleri aldığı bilgisini aktarmaktadır.¹³² Bu bilgiler ışığında Dımaşk Hanefî kâdilkudâtılığından önce adlî işlerle ilgili tecrübe edinemeyen Hümâmüddin'in Hanefî meslektaşları arasında ilmen en yetersiz kişi olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Hanefî kâdilkudâtılığında bulunanların 4'ü Eyyûbîler döneminde, 13'ü Memlûkler döneminde yetişmiştir. Eyyûbîler döneminde yetişenlerden Hüsâmeddin er-Rûmî söz konusu göreve iki kez getirilmiştir. Bunlardan ilkinde kendisinden sonra oğlu Celâleddin bu göreve tayin edilmiştir.

Memlûkler döneminde yetişen Dımaşk Hanefî kâdilkudâtları arasında önde gelen ulemâ ailelerine mensup oldukları görülmektedir. Bunlar Tarsûsî, Kefrî ve Benî'l-Keşk (Benî'l-İzz) aileleridir. Ele alınan dönemde bu ailelerden birden fazla kişi, Dımaşk kâdilkudâtılığı görevine getirilmiştir.

Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlarının yarısından fazlası Dımaşk doğumludur. Onların ortalama hayat süreleri 70'tir. Buna göre onların ortalama hayat süreleri Şâfiîlerden daha fazladır. Onlar arasında hayatları boyunca önemli görevler elde etmeyi

¹²⁹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 95; İbn Tağrîberdî, *Menhel*, III, 101.

¹³⁰ İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 265.

¹³¹ İbn Tağrîberdî, *en-Nücûm*, XI, 241.

¹³² İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 265.

başarmışlardır. Bu görevden bir kısmı, Dımaşk Hanefî kâdılkudâtılığından öncedir. Onların Dımaşk Hanefî kâdılkudâtılığından önce tedris faaliyeti başta olmak üzere kâdılkudât nâibliği gibi daha alt düzeyde adlî görevlerde ve bazı idarî görevlerde bulundukları tespit edilmiştir.

III. MÂLİKÎ KÂDILKUDÂTLAR

a) Eyyûbîler Döneminde Yetişen Kâdılkudâtlar

Yeni adlî sistemle birlikte Memlûkler döneminde ilk Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtı olan Abdüsselâm ez-Zevâvî (ö. 681/1282-1283), Cezayir'in sahil kenti Bicâye'de doğdu. Zevâvî nisbesi, Bicâye'nin dağlık kesimlerinde yaşayan, zamanla Mısır ve Şam'a kadar yayılan Berberî kabilesi Zevâve ile irtibatlıdır.¹³³ Bazı kaynaklarda, onun 589 (1193) yılında doğduğu nakledilmektedir.¹³⁴ Bununla birlikte Zehebî, bir eserinde 589 (1193) yılından önce de doğmuş olabileceğini zikretmektedir.¹³⁵ Nüveyrî, Zehebî'nin bu görüşünü destekleyebilecek bir bilgi vermektedir. Onun ifadesine göre, Abdüsselâm ez-Zevâvî 588 (1192-1193) ya da 589 (1193) yılında doğmuştur.¹³⁶ Doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda mevcut olan ihtilafa rağmen onun 681 (1282-1283) yılında Dımaşk'ta öldüğüne dair görüş birliği vardır. Bazı kaynaklar, onun vefat tarihini 8 Receb 681 (12 Ekim 1282) olarak gün ve ay ile birlikte zikretmektedir.¹³⁷ Bu bilgiler ışığında onun 92 veya 93 yaşında öldüğünü kabul etmek gerekecektir. Ancak İbn Kesîr, onun 681 (1282-1283) yılında vefat ettiğini bildirmekle birlikte, 83 yıl yaşadığını kaydetmektedir.¹³⁸ Belki de bu on yıllık farklılık, onun vefat tarihinden geriye dönük yaptığı hesaplamadaki hatadan kaynaklanmaktadır. Abdüsselâm ez-Zevâvî'nin 92 veya 93 yaşında vefat ettiği dikkate alındığında onun Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtları arasında en uzun yaşayan kâdılkudât olduğunu söylemek gerekecektir.

Abdüsselâm ez-Zevâvî'nin eğitim hayatıyla ilgili detaylı bilgileri, Zehebî'nin eserinde bulmak mümkündür. Buna göre, 26 yaşında iken 615 (1218-1219) yılında

¹³³ Adem Yerinde, "Zevâvî", *DİA*, XLIV, 305.

¹³⁴ Zehebî, *el-İber*, IV, 348; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, VII, 265.

¹³⁵ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, III, 1350.

¹³⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 61.

¹³⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 61.

¹³⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 587.

Kahire'ye gelerek burada bazı hocalardan *kırâat-i seb'a* ile ilgili bazı eserleri okumuş ve icazet almıştır. Daha sonra 616 (1219-1220) yılında Dımaşk'a giden Abdüsselâm ez-Zevâvî burada bazı hocalardan *kırâat-i seb'a* ile ilgili dersler almıştır. Onun, kıraat ilmi yanında Mâlikî fıkhiinde da öne çıktığı ve aynı zamanda hadis ilmiyle de ilgilendiğı kaydedilmektedir.¹³⁹ Dımaşk kâdılkudâtılığından önce, Mâlikî mezhebi mensuplarına tahsis edilen Dımaşk'taki az sayıdaki medreselerden biri olan Mâlikî Zaviyesi¹⁴⁰ müderrisliği ile Ümmü's-Sâlih türbesinde *meşyehatü'l-ikrâ** görevini 22 yıl boyunca yürüttü.¹⁴¹ Buna göre Abdüsselâm, Dımaşk kâdılkudâtılığından önce adlî bir görev elde edemedi.

Abdüsselâm ez-Zevâvî'den sonra kâdılkudâtılığa getirilen damadı Cemâleddin Yusuf (ö. 683/1285) hakkında kaynaklarda ölüm tarihi dışında hayatı ve öğrenimi ile ilgili başka bir bilgiye rastlanılmamıştır. Kaynaklarda Cemâleddin Yusuf'un genç yaşta öldüğüne veya genç yaşta Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtılığına getirildiğine dair herhangi bir ipucu da bulunmamaktadır. Bu sebeple o da Eyyûbîler döneminde yetişen Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtıları arasına dâhil edilmiştir. Onun Hacca gitmek üzere yola çıktığında, Tebük yakınlarında 5 Zilkade 683 (13 Ocak 1285) tarihinde öldüğü bildirilmektedir.¹⁴² Cemâleddin Yusuf'un Dımaşk kâdılkudâtılığından önce kâdılkudât olan kayınpederi Abdüsselâm'ın *nâibliğini* yaptığı bilinmektedir.¹⁴³ Bu *nâibliği* döneminde onun adlî işlerde tecrübe elde ettiğini söylemek mümkündür.

Cemâleddin Yusuf'un ardından kâdılkudâtılığa getirilen Cemâleddin Muhammed b. Süleyman'ın (ö. 717/1317) doğum yeri ile ilgili herhangi bir bilgi nakledilmemektedir. Ancak İbn Tolun, Mağrib'den Kahire'ye geldiğini ve burada ilimle meşgul olduğunu belirtir. İbn Tolun, her ne kadar onun doğum yerini bizzat zikretmese de bu ifade onun Mağrib bölgesinde doğduğunu akla getirmektedir.¹⁴⁴ Bununla birlikte onun doğum tarihi ile ilgili farklı rivayetler aktarılmaktadır. Safedî ve İbn Hacer, onun

¹³⁹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, III, 1350.

¹⁴⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 3.

* *Meşyehatü'l-ikrâ*, kıraat hocalarının görevlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye* (nşr. G. Bergstraesser), I-II, Beyrut 1982, I, 34.

¹⁴¹ Zehebî, *el-İber*, IV, 348

¹⁴² Bkz. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 82; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 596; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, XII, 219.

¹⁴³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 139.

¹⁴⁴ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 245.

630'lu (1232 sonrası) yıllarda,¹⁴⁵ Makrîzî ise 631 (1233-1234) yılında doğduğunu ancak zayıf olmakla birlikte 633 (1235-1236) yılının da zikredildiğini aktarmaktadır.¹⁴⁶ İbn Tolun ise doğum tarihi ile ilgili diğer tarihçilerden daha erken bir tarihe işaret eder. Ona göre Cemâleddin, 629 (1231-1232) yılında doğmuştur.¹⁴⁷ 645 (1247-1248) yılında Kahire'ye gelen Cemâleddin¹⁴⁸ genç yaşta İskenderiye'de de bulunarak burada ilim tahsil etmiş; fıkıh ve hadis öğrenimini öncelemiştir. İyi bir öğrenim gördüğü anlaşılan Cemâleddin'in, Mâlikî mezhebinin önemli fakîhleri arasında yer aldığı kaydedilmektedir.¹⁴⁹ Onun hangi medreselerde müderrislik yaptığı zikredilmese de *Sahîh-i Müslim*, *Muvatta* ve Kadı İyaz'ın *eş-Şifâ* isimli eserlerini okuttuğu kaydedilmektedir.¹⁵⁰ Doğum tarihindeki ihtilafa rağmen rivayetler, onun 9 Cemâziyelâhir 717 (19 Ağustos 1317) tarihinde Dımaşk'ta öldüğü hususunda hemfikirdir. Doğum tarihindeki farklı rivayetlere rağmen, onun 84-88 yaşları civarında öldüğünü söylemek mümkündür. Kaynaklar, uzun ömrüne rağmen onun hayatı boyunca üstlendiği görevlere çok az işaret etmektedir. Ancak Cemâleddin'in Dımaşk kâdilkudâtlığından önce Kahire Hanefî kâdilkudâtlık nâibliği yaptığı belirtilmektedir.¹⁵¹ Bu durum, ona adli işlerde tecrübeli hale getirdiği gibi başkent Kahire'de önemli ilişkiler kurma fırsatı da vermiş olmalıdır.

Bahrî Memlûkler dönemi Dımaşk Mâlikî kâdilkudâtlarından üçü Eyyûbî devrinde yetişmiştir. Ancak onlardan herhangi birinin Eyyûbî topraklarında doğduğuna dair bir bilgi yoktur. Bunların ilmiye sınıfına mensup köklü bir aileden geldiğini söylemek de zordur. Burada vurgulanması gereken önemli bir husus, ilk Dımaşk Mâlikî kâdilkudâtı Abdüsselâm ez-Zevâvî'nin kızını verdiği Cemâleddin Yusuf'un Abdüsselâm'dan sonra kâdilkudâtlığı üstlendiğidir. Ancak bu ailenin daha sonra kâdilkudâtlık görevinde bulunan başka bir mensubu yoktur.

¹⁴⁵ Safedî, *el-Vâfi*, III, 115; İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 448.

¹⁴⁶ Makrîzî, *el-Mukaffa*, V, 691.

¹⁴⁷ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 245.

¹⁴⁸ İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcû'l-müzeheb*, II, 320.

¹⁴⁹ Safedî, *el-Vâfi*, III, 115; Makrîzî, *el-Mukaffa*, V, 692; İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 448.

¹⁵⁰ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 246.

¹⁵¹ Safedî, *el-Vâfi*, III, 115; Makrîzî, *el-Mukaffa*, V, 691; İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 448.

b) Memlûkler Döneminde Yetişen Kâdılkudâtlar

Cemâleddin Muhammed b. Süleyman'dan sonra kâdılkudât olarak atanan Fahreddin b. Sellâme (ö. 718/1319), Şevval 671 (Nisan-Mayıs 1273) tarihinde doğdu. Fahreddin'in, İskenderiye'nin saygın ailelerinden birine mensup olduğu kaydedilmektedir.¹⁵² Bu bilgiden hareketle onun İskenderiye doğumlu olduğunu söylemek mümkündür. Kaynaklardan bazıları, Fahreddin'in 1 Zilhicce 718 (24 Ocak 1319) tarihinde Dımaşk'ta öldüğünü nakletmektedir.¹⁵³ Bu bilgilerden onun 47 yaşında iken öldüğü anlaşılmaktadır. Ancak Zehebî ve İbnü'l-İmâd, onun doğum tarihini zikretmemekle birlikte, 57 yaşında iken Zilhicce 718 (Ocak-Şubat 1319) yılında öldüğünü ifade etmektedirler.¹⁵⁴ Fahreddin'in kaç yıl yaşadığına dair bu on yıllık farklılığa rağmen o, Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtları arasında en genç vefat edendir. Fahreddin'in tahsil hayatı boyunca fıkıh başta olmak üzere bazı ilimlerle ilgilendiği kaydedilmektedir.¹⁵⁵ Fahreddin, Memlûk topraklarında doğan ve aynı zamanda önde gelen bir ulemâ ailesine sahip olan ilk Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtıdır. O, Dımaşk kâdılkudâtlığından önce İskenderiye'de kadı nâibliği görevinde bulunmuş¹⁵⁶ ve böylece adlî işlerde tecrübe kazanmıştır.

Fahreddin b. Sellâme'nin ardından Dımaşk kâdılkudâtlığına İbn Hatîbu'l-Feyyûm (ö. 748/1347) atanmıştır. Zehebî, onun 2 Muharrem 748 (14 Nisan 1347) tarihinde 80 küsur yaşında öldüğünü belirtmektedir.¹⁵⁷ Tarihçilerin bir kısmı ise onun 73 yaşında iken, 3 Muharrem 748 (15 Nisan 1347) tarihinde Dımaşk'ta öldüğünü kaydeder.¹⁵⁸ İbn Râfi', doğum tarihini Şevval 665 (Haziran-Temmuz 1267) olarak belirtirken, ölüm tarihini Zehebî ile aynı şekilde 2 Muharrem 748 (14 Nisan 1347) olarak zikretmektedir.¹⁵⁹ Buradan hareketle İbn Râfi', Fahreddin b. Sellâme'nin yaşını 83 olarak vermektedir. Dolayısıyla Zehebî ile İbn Râfi'nin görüşlerinin birbiriyle mutabık olduğunu söylemek mümkündür. Ancak onların diğer tarihçilerle İbn Hatîb'in doğum yılı hususunda ihtilaf yaşadıkları görülmektedir. İlme önem veren biri olarak

¹⁵² İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 140.

¹⁵³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 224; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 189-190.

¹⁵⁴ Zehebî, *el-İber*, IV, 51; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 86.

¹⁵⁵ İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 140.

¹⁵⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 189.

¹⁵⁷ Zehebî, *el-İber*, IV, 145.

¹⁵⁸ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 66; a.mlf., *el-Mukaffa*, V, 438; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, IX, 246.

¹⁵⁹ İbn Râfi', *Vefeyât*, II, 41.

nitelendirilen İbn Hatîb, fıkıhla ve tasavvufuyla ilgilenmiştir.¹⁶⁰ Makrîzî, İbn Hatîb'in babasının, Kahire'nin güneyinde yer alan Feyyûm* a'yânından olduğunu ifade etmektedir. Makrîzî'nin verdiği bu bilgi doğrultusunda İbn Hatîb'in, Feyyûm doğumlu olması muhtemeldir. Feyyûm'dan Kahire'ye daha sonra geldiği anlaşılan İbn Hatîb'in öğrenimine burada devam ettiği anlaşılmaktadır.¹⁶¹ İbn Hatîb'in öldüğünde geride servet bıraktığı bilgisi,¹⁶² Feyyûm a'yânı olan babasının İbn Hatîb'e büyük miktarda miras bıraktığı şeklinde yorumlanabilir. İbn Hatîb, Dımaşk kâdilkudâtılığından önce, Kahire'de önemli bir ulemâ ailesine mensup olan Kahire Mâlikî kâdilkudâtı Takiyyüddin el-İhnâî'nin nâibliğini üstlenmiştir.¹⁶³ Böylece devletin başkenti Kahire'de adlî bir görev elde etmeyi başararak tecrübe kazanmış ve şehrin önemli isimleriyle yakın ilişkiler kurma fırsatı yakalamıştır.

İbn Hatîbu'l-Feyyûm'dan sonra Dımaşk kâdilkudâtılığına getirilen Cemâleddin el-Mesellâtî'nin (ö. 771/1370) doğum yeri ve doğum tarihi zikredilmemekle birlikte, öldüğünde onun yaklaşık 70 yaşında olduğu belirtilmektedir.¹⁶⁴ Bunun yanı sıra onun 13 Zilkade 771 (8 Haziran 1370) tarihinde Kahire'de öldüğü bilinmektedir.¹⁶⁵ Buna göre o, 701 (1301-1302) yılında doğmuş olmalıdır. Kahire, İskenderiye ve Dımaşk'ta hadis başta olmak üzere bazı ilimleri tahsil eden Cemâleddin el-Mesellâtî'nin hocaları arasında Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı Alâaddin el-Konevî ile Ebû Hayyân gibi meşhur isimler bulunmaktadır.¹⁶⁶ Cemâleddin el-Mesellâtî ile ilgili önemli bir husus da, Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtılarının en nüfûzlu ailesi olan Sübkî ailesi ile ne tür bir hısımlık kurduğu ifade edilmese de, akrabalık bağı oluşturduğu kaydedilmektedir.¹⁶⁷ Ayrıca bu akrabalık neticesinde Cemâleddin el-Mesellâtî'nin oğlu Seriyyüddin'in Şâfiî mezhebine geçtiği bildirilmektedir.¹⁶⁸ Cemâleddin el-Mesellâtî'nin uzun süre Dımaşk kâdilkudâtılığı yapmasında ve diğer oğlu Zeyneddin el-Mâzûnî'nin de Dımaşk kâdilkudâtı olarak

¹⁶⁰ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, X, 144.

* Feyyûm, Yukarı Mısır'da bulunan bir şehirdir. Geniş bilgi için bkz. Seyyid Muhammed es-Seyyid, "Feyyûm", *DİA*, XII, 514-515.

¹⁶¹ Makrîzî, *el-Mukaffa*, V, 437.

¹⁶² İbn Râfi', *Vefeyât*, II, 42.

¹⁶³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 229.

¹⁶⁴ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl*, s. 300.

¹⁶⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 338; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 377.

¹⁶⁶ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl*, s. 301.

¹⁶⁷ İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 11.

¹⁶⁸ İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 12.

atanmasında¹⁶⁹ bu aile ile kurduğu evlilik bağının önemli bir etkisi olduğu düşünülebilir. Öldüğünde büyük bir miras bıraktığı nakledilen¹⁷⁰ Cemâleddin, Dımaşk kâdılkudâtlığından önce Dımaşk kâdılkudâtlık *nâibliği* görevinde bulundu.¹⁷¹ Kâdılkudâtlık görevinden önce Dımaşk'ın önde gelen bir ailesiyle akrabalık bağı kurması ve adlî tecrübe edinmesi, onun itibarını artırmış olmalıdır.

Cemâleddin el-Mesellâtî'den sonra kâdılkudât olan Şerefüddin el-Bağdâdî (ö. 781/1379), 10 Muharrem 697 (28 Ekim 1297) tarihinde Bağdat'ta doğdu. İlk tahsilini aldığı babasından hadis okuduğu bilinmekle birlikte öğrenim hayatı ile ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır. Dımaşk kâdılkudâtlığından önce Bağdat'ta el-Mustansiriyye müderrisliği, Dimyat kadılığı ve Bağdat kadılığı yaptı. Böylece adlî işlerde tecrübe sahibi oldu. Uzun yaşayan Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlarından biri olan Şerefüddin, 84 yaşında iken 26 Şaban 781 (7 Aralık 1379) tarihinde Kahire'de öldü.¹⁷²

İkinci kez kâdılkudâtlık görevine getirilen Cemâleddin el-Mesellâtî'den sonra kâdılkudâtlığa getirilen Seriyyüddin İsmail b. Hânî'nin (ö. 771/1369) hayatı hakkında yeterince bilgi sahip olduğumuzu söyleyebiliriz. Onun 708 (1308-1309) yılında Gırnata'da doğduğu ve oradan Kahire'ye geldiği bilinmektedir. Kahire başta olmak üzere Dımaşk ve Hama'da ilim tahsil eden Seriyyüddin İsmail, Arap dilindekiengin bilgisi ile meşhur oldu. Onun Arap dili ile ilgili telif faaliyetlerinden biri, Ebü'l-Bekâ Muhibbüddin Abdullah b. el-Ukberî'nin¹⁷³ *et-Telkîn fi'n-nahv* isimli eserine yazdığı şerhtir. Arap dili dışında hadis ve fıkıh ilmine de önem veren Seriyyüddin İsmail, İmam Mâlik'in (ö. 179/795) *Muvatta* isimli meşhur eserini ezberledi. Seriyyüddin İsmail, 63 yaşında iken 20 Rebûlâhir 771 (21 Kasım 1369) tarihinde Kahire'de öldü.¹⁷⁴ Kaynaklar, 63 yıllık ömrünün sonlarına doğru getirildiği Dımaşk kâdılkudâtlığından önce sadece bir görevine işaret ederler. Bu görev de yargı ile ilgili olup Hama'nın ilk

¹⁶⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 336

¹⁷⁰ İbn Râfî', *Vefeyât*, II, 360.

¹⁷¹ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl*, s. 301.

¹⁷² Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 77; İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 168-169; a.mlf., *İnbâ*, I, 201; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 466.

¹⁷³ Selamî Bakırcı, "Ukberî", *DİA*, XLII, 66-67.

¹⁷⁴ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl*, s. 291-292; İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 380-381; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 378.

Mâlikî kâdılkudâtılığıdır.¹⁷⁵ Böylece o, Dımaşk kâdılkudâtılığından önce adlî işlerle ilgili tecrübe kazanmıştır.

Üç kez kâdılkudâtılık yapan Cemâleddin el-Mesellâtî'den sonra yerine oğlu Zeyneddin el-Mâzûnî (ö. 779/1378) atandı.¹⁷⁶ Onlar, Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtları arasında baba-oğul halef-selef olarak kâdılkudât olan yegâne örneklerdir. Daha önce de değinildiği üzere bu durumun ortaya çıkmasında ailenin Sübkî ailesi ile akrabalık bağı kurmasının etkisi olmalıdır. Kaynaklarda, Zeyneddin el-Mâzûnî'nin doğum tarihi ve babası gibi doğum yeri ile ilgili bir bilgi yoktur. Zeyneddin el-Mâzûnî'nin ölüm tarihi ile ilgili ise iki farklı rivayet vardır. Makrîzî'ye göre ölümü Şevval 778 (Şubat-Mart 1377) tarihindedir.¹⁷⁷ Şevval 779 (Ocak-Şubat 1378) tarihini işaret eden diğer tarihçilerden İbn Hacer, ondan naklen İbnü'l-İmâd, İbn Kâdî Şühbe ve İbn Tolun'dur. Bununla birlikte bahsi geçen tarihçiler onun tahminen 60 yaşında öldüğünü ifade etmektedirler.¹⁷⁸ Bu bilgiden yola çıkarak Zeyneddin el-Mâzûnî'nin 718 (1318-1319) ya da 719 (1319-1320) yılında doğduğunu söylemek mümkündür. Bu yıllarda 17 ya da 18 yaşında bir genç olan babasının ilim tahsil etmek ya da üstlendiği bir görev dolayısıyla bulunduğu yeri de tespit edememekteyiz. Yaklaşık 60 yıl yaşayan Zeyneddin el-Mâzûnî'nin tahsil hayatı ile ilgili kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte kâdılkudât olan babası Cemâleddin el-Mesellâtî'nin onun ilk tahsilinde rol oynaması muhtemeldir. Kaynaklar, Dımaşk kâdılkudâtılığından önce onun sadece bir görevine işaret etmektedir. Bu görev de Kahire kâdılkudât nâibliğidir.¹⁷⁹ Buradan hareketle Zeyneddin el-Mâzûnî'nin adlî işlerle ilgili tecrübe edinmiş olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynaklarda doğum yeri ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte Mağrib asıllı olduğu söylenen bir başka kâdılkudât, Burhâneddin İbrahim b. Muhammed b. Yahya'dır (ö. 803/1401). O, 732 (1331-1332) yılında doğmuştur. Makrîzî, onun doğumunu 732 yılının sonu (1332) olarak vermektedir. Yine Makrîzî, ölümünü 18 Cemâziyelevvel 803 (4 Ocak 1401) şeklinde zikrederken, tarihçilerin

¹⁷⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 718; Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 293.

¹⁷⁶ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 336

¹⁷⁷ Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 26.

¹⁷⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 567; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 161-162; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 249; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 451.

¹⁷⁹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 567.

önemli bir kısmı ise onun ölümünü ay ve yıl olarak Cemâziyelevvel 803 (Aralık 1400-Ocak 1401) şeklinde aktarmaktadırlar.¹⁸⁰ Dolayısıyla onun 71 yaşında öldüğü söylenebilir. Kaynaklarda Burhâneddin'in hangi merkezlerde ilim tahsil ettiği ile ilgili herhangi bir kayıt yer almamaktadır. Bununla birlikte bazı hocalardan *kırâat-i seb'a* dersi aldığı ifade edilmektedir. Ayrıca Osman ed-Dârimî'nin *er-Red ale'l-cehmiyye* isimli kitabı hocasından okuduğu ve daha sonra bu kitap yüzünden hapsedildiği belirtilmektedir.¹⁸¹ Kaynaklarda hakkında yeterince bilgi bulunmayan Burhâneddin İbrahim b. Muhammed b. Yahya'nın Dımaşk kâdılkudâtlığından önce getirildiği herhangi bir görevden de bahsedilmemektedir.

Kaynaklarda doğum yeri zikredilmeyen bir başka kâdılkudât Burhâneddin İbrahim es-Sinhâcî'dir (ö. 796/1394). 717 (1317-1318) yılında doğan Burhâneddin İbrahim es-Sinhâcî'nin doğum tarihi ile ilgili İbn Hacer'in çelişkiye düştüğü görülmektedir. *ed-Dürer* isimli eserinde 718 (1318-1319) yılını, *İnbâ'*da ise 717 (1317-1318) yılını vermektedir. İbn Kâdî Şühbe ise onun 79 yaşında öldüğünü aktarmaktadır. Bu bilgidен hareketle İbn Kâdî Şühbe'nin Burhâneddin İbrahim es-Sinhâcî'nin doğum tarihini 717 (1317-1318) yılı olarak verdiği anlaşılmaktadır. Hadis ilmine önem veren Burhâneddin İbrahim es-Sinhâcî'nin *Muvatta'*yı ezberlediği, *Sahîh-i Müslim*'i okuduğu, fıkıh ilmini öğrendiği hocası Sadreddin el-Gumârî'nin kızıyla evlendiği bildirilmektedir. Onun fıkıh ilmiyle beraber usûl ve Arap dilinde temayüz ettiği ifade edilmektedir. Şâfiî fıkhiyla da ilgilendiği fakat çoğu zaman Mâlikî fıkhiyla karıştırdığı söylenmektedir. Dımaşk'ta ölen es-Sinhâcî'nin ölüm tarihi ile ilgili iki rivayet söz konusudur. Bu rivayetlerden biri 19 Rebûlevvel 796 (22 Ocak 1394) tarihini, diğeri ise Rebûlâhîr 796 (Şubat-Mart 1394) tarihini işaret etmektedir.¹⁸² Ölüm tarihindeki bu bir ya da iki aylık farklılıkla birlikte onun 79 yaşında öldüğü görülmektedir. Burhâneddin İbrahim es-Sinhâcî, Dımaşk kâdılkudâtlığından önce 17 yıl boyunca eş-Şerâbîşîyye medresesi

¹⁸⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, VI, 70; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, II, 150; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, I, 155-156; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IX, 39-40.

¹⁸¹ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, I, 155.

¹⁸² İbn Hiccî, *ez-Zeyl*, s. 50-51; İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 30; a.mlf., *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 477-478; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 589.

müdürlüğü görevinde bulunması yanında¹⁸³ 770 (1368-1369) yılında Haleb kâdılkudâtlığına getirilmiştir.¹⁸⁴

Bahrî Memlûkler döneminin son Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtı Alameddin el-Kafsî'nin (ö. 805/1402) kaynaklarda doğum tarihi belirtilmemiştir. Bununla birlikte 21 Muharrem 805 (21 Ağustos 1402) tarihinde öldüğü kaydedilmektedir.¹⁸⁵ Tarihçilerin çoğunluğu onun 60 yıl civarında yaşadığını kabul etmektedir.¹⁸⁶ Fakat Makrîzî, onun 70 yıl yaşadığını belirtir.¹⁸⁷ Bu bilgilerden hareketle el-Kafsî'nin 735 (1334-1335) ya da 745 (1344-1345) yılında doğduğunu söylemek mümkündür. Kaynaklarda doğum yeri belirtilmemekle birlikte, Tunus yakınlarındaki Kafsa¹⁸⁸ şehrine nisbetle el-Kafsî olarak anıldığı bilinmektedir. el-Kafsî'nin ilmî hayatıyla ilgili herhangi bir kayda rastlanılmamakla birlikte, dedesinin 719 (1319-1320) yılında Dımaşk'a gelerek kâdılkudât İbn Hatîbu'l-Feyyûm ve Cemâleddin el-Mesellâtî'nin nâibliğini yaptığı bilinmektedir. Ayrıca babasının bir asker olduğu ve ilerleyen yaşlarında ilimle meşgul olmaya başladığı söylenmektedir.¹⁸⁹ Alameddin el-Kafsî ise Dımaşk kâdılkudâtlığından önce Haleb'de kâdılkudâtlık görevinde bulunmuştur.¹⁹⁰ Dolayısıyla onun Dımaşk kâdılkudâtlık görevine getirilmeden önce adlî konularda tecrübe kazandığını belirtmek gerekir.

Memlûkler'in ilk yıllarında Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığına, Eyyûbîler döneminde yetişmiş kâdılkudâtlar atanmıştır. Eyyûbîler döneminde yetişen Dımaşk Mâlikî kâdılkudât sayısı üçtür. Bu üç kâdılkudât, toplam elli üç yıl görev yapmıştır. 717 (1317) yılından itibaren Eyyûbî devrinde yetişen birinin Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığına getirilmediği görülmektedir.

Bahrî Memlûkler döneminde yetişen dokuz Mâlikî kâdılkudâtın ilki, Fahreddin b. Sellâme'dir. Ayrıca o, Memlûk sınırları içerisinde doğan ilk kâdılkudâttır. Bunlardan Cemaleddin el-Mesellâtî üç kez Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığını üstlenirken, diğerleri bir kez bu göreve getirilmiştir. Cemaleddin el-Mesellâtî'nin birkaç kez Dımaşk

¹⁸³ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 524.

¹⁸⁴ İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, III, 330.

¹⁸⁵ İbn Hicci, *ez-Zeyl*, II, 556.

¹⁸⁶ İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, II, 252; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 525; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IX, 83.

¹⁸⁷ Makrîzî, *es-Sülûk*, VI, 93.

¹⁸⁸ Yâkut, *Mu'cem*, IV, 382.

¹⁸⁹ İbn Hicci, *ez-Zeyl*, II, 555; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, II, 252.

¹⁹⁰ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 551.

kâdilkudâtlığını üstlenmesinde meşhur Şâfiî ailesi Sübkî ile kurduğu akrabalık bağının da etkisi olmalıdır.

Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Mâlikî kâdilkudâtlarının önemli bir kısmının Mağrib asıllı olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle Memlûk coğrafyası dışında doğan ve daha sonra Dımaşk'a göç eden çok sayıda Dımaşk Mâlikî kâdilkudât bulunduğunu söylemek gerekir. Bu durum, Dımaşk Mâlikî kâdilkudâtlarının Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk'ta köklü bir aile geleneğini henüz oluşturmamasında da rol oynamış olmalıdır. Onlardan sadece Cemaleddin el-Mesellâtî'den sonra oğlu Zeyneddin el-Mâzûnî'nin Dımaşk Mâlikî kâdilkudâtlığına atanmış, bunun yanı sıra Dımaşk'ın ilk Mâlikî kâdilkudâtı olan Abdüsselâm ez-Zevâvî'den sonra da damadı Cemâleddin Yusuf'un bu görevi üstlenmiştir. Dolayısıyla Bahrî Memlûkler döneminde Şâfiî, Hanefî ve Hanbelî kâdilkudâtlarında görülen ilmiye sınıfından köklü bir aileye mensup olma özelliği Mâlikî kâdilkudâtlarda mevcut değildir.

Bahrî Memlûkler döneminde görev alan Dımaşk Mâlikî kâdilkudâtlarına dair bilgiler, bu görevi üstlenen diğer mezhep mensubu kâdilkudâtlara göre daha sınırlıdır. Bu durum onların tahsil hayatları ile ilgili bilgilerde de söz konusudur. Onlar hakkında Memlûk kaynaklarındaki daha az bilgi bulunması, onların önemli bir kısmının Mağrib kökenli olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Öte yandan onların Mağrib'den Kahire ve Dımaşk'a gelmesi, ilim tahsili için farklı şehirlerde bulunmalarına ve farklı hocalardan ders almalarına imkân vermiştir.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı üzere Dımaşk Mâlikî kâdilkudâtlarının ortalama hayat süreleri yetmiş dördttür. Onlar, diğer üç mezhep mensubu Dımaşk kâdilkudâtları ile karşılaştırıldığında ortalama hayat süreleri bakımından ilk sırada yer almaktadır. Onlar hayatları boyunca Kahire ve Dımaşk başta olmak üzere muhtelif şehirlerde bazı görevlerde bulunmuşlardır. Bu görevlerden bir kısmına, Dımaşk kâdilkudâtlığından önce getirilmişlerdir. Onlardan bazıları Dımaşk kâdilkudâtlığından önce müderrislik ve bunun yanı sıra kâdilkudât *nâibliği* gibi daha alt düzeyde adlî görevleri üstlenmişlerdir. Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Mâlikî kâdilkudâtlığını üstlenen on iki isimden sekizi kâdilkudât *nâibliği* ve bazı küçük şehirlerde kadılık görevinde bulunmuşlardır. Bunlardan üçü Dımaşk üçü de Kahire'de kâdilkudât *nâibliği* yapmıştır. Dımaşk Mâlikî kâdilkudâtlığından önce adlî bir görevde bulunarak bu

hususla tecrübe sahibi olmaları onların Dımaşk kâdılkudâtlığına atanmalarında rol oynamış olabilir.

IV. HANBELÎ KÂDILKUDÂTLAR

a) Eyyûbîler Döneminde Yetişen Kâdılkudâtlar

Memlûkler döneminde Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlarının önemli bir kısmının Kudâme ailesine mensup olduğu görülmektedir. Filistin asıllı olan Kudâme ailesi, XII-XVI. asırlar arasında çok sayıda âlim yetiştirmiştir. Bu aile üyeleri, uzun süre kâdılkudâtlık gibi önemli görevlere gelmeyi başarmışlardır. Aile üyelerinin uzun yıllar üst düzey görevlere gelebilmelerini sağlayan faktörler arasında Zengî, Eyyûbî ve Memlûk sultanları ile iyi ilişkiler geliştirmeleri ve Filistin asıllı önde gelen bazı ailelerle akrabalık bağları kurmaları büyük rol oynamıştır. Bununla birlikte Kudâme ailesinin nüfuzu Bahrî Memlûkler'in son yıllarına tesadüf eden XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerilemeye başlamıştır. Bu gerileyişle birlikte ailenin zamanla Dımaşk kâdılkudâtlığını da tamamen kaybettiği görülmektedir.¹⁹¹ Cezire ve Filistin'den Moğol ve Haçlılardan kaçarak Dımaşk'a sığınan Hanbelîlerin göçmenler arasında Benî Kudâme, Dımaşk'taki bazı yerli ulemâ ailelerin tepkisini çekmişti. Bu ailelerden birinin Benî'z-Zekî olduğu aktarılmaktadır. Bu tepkinin arkasında yatan sebepler arasında kelimî tartışmalar olduğu gibi, özellikle Emevî Camii'nin kullanımı da yer almaktadır. Şehrin önde gelen Şâfiî ailelerinin Benî Kudâme ailesinin Emevî Camii'nde ders vermesini ve burada nüfûz elde etmesini istemediği anlaşılmaktadır. Dımaşk'a hâkim olan Şâfiî aileleri şehrin en önemli ilmî ve kültürel yapısı olan Emevî Camii merkezli rekabette, şehre göç yoluyla gelen Hanbelîleri saf dışı etmek için uğraş vermişlerdir.¹⁹²

Kudâme ailesine mensup olup Memlûkler döneminde Dımaşk kâdılkudâtlığını üstlenen ilk kişi, Ebü'l-Ferec İbn Kudâme'dir (ö. 682/1283). O, 27 Muharrem 597 (7 Kasım 1200) tarihinde Dımaşk'ta doğdu.¹⁹³ İbnü'l-İmâd, onun Şevval ayının başında (Temmuz) doğduğuna dair bir rivayetin olduğundan da bahsetmektedir.¹⁹⁴ Ebü'l-Ferec

¹⁹¹ Ferhat Koca, "Kudâme Ailesi", *DİA*, XXVI, 310.

¹⁹² Bkz. Chamberlain, *Ortaçağ'da Bilgi ve Sosyal Pratik*, s. 214-215.

¹⁹³ Zehebî, *el-Mu'cemü'l-Muhtas*, s. 300; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 180.

¹⁹⁴ İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 658.

İbn Kudâme, 85 yaşında iken Rebîulâhir 682 (Temmuz 1283) tarihinde Dımaşk'ta öldü.¹⁹⁵ Ebü'l-Ferec, ilk eğitimini babası Ebû Ömer Muhammed ile amcası Muvaffakuddin İbn Kudâme'den (ö. 620/1223)¹⁹⁶ aldı. Yakın çevresi dışında başta Dımaşk olmak üzere Mekke'de de çok sayıda hocadan ders ve icazet alan ve 60 yıl hadis okuttuğu belirtilen Ebü'l-Ferec İbn Kudâme, hadis dışında fıkıh ve usûlü ile kıraat ve nahiv ilimlerinde temayüz etti. Dımaşk'ta Hanbelî fıkının önemli otoriteleri arasında yerini alarak şeyhülislam unvanı ile anıldı. Onun yetiştirdiği öğrenciler arasında fikirleri ile büyük bir etki oluşturan İbn Teymiyye gibi meşhur isimler de vardır.¹⁹⁷ Dımaşk kâdilkudâtlığından önce herhangi bir adlî görevde bulunmayan Ebü'l-Ferec İbn Kudâme, Dımaşk'ta Muzafferî Câmii'nde hatiplik, Eşrefiyye *Dârühadisi* ve Ziyâiyye Medresesi müderrisliği yaptı. Onun, Eşrefiyye'nin ilk müderrisi olduğu belirtilmektedir.¹⁹⁸

Ebü'l-Ferec İbn Kudâme'den sonra oğlu Necmeddin Ahmed (ö. 689/1290), Dımaşk kâdilkudâtlığına getirildi. Kudâme ailesinden bu göreve atanan ikinci kişi olan Necmeddin Ahmed'in ne zaman doğduğu ile ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Bununla birlikte bunları iki grupta toplamak mümkündür. Bu iki grup içinde onun 649 veya 651 yılında doğduğunu ifade edenler de vardır. 649 (1251-1252) yılında doğduğunu nakleden ilk isim, İbn Kesîr'dir. İbn Kesîr, Necmeddin Ahmed'in doğum tarihini doğrudan belirtmemekle birlikte 12 Cemâziyelâhir 689 (23 Mayıs 1290) tarihinde öldüğünü ve bu tarihte yaklaşık 40 yaşında olduğunu nakletmektedir.¹⁹⁹ Ancak Nuaymî, İbn Kesîr'in verdiği bu bilginin hatalı olduğu görüşündedir.²⁰⁰ Onun 649 (1251-1252) yılında doğduğunu nakleden ikinci isim, Makrîzî'dir. O, Necmeddin'in 689 (1290) yılında yaklaşık 40 yaşında iken Dımaşk'ta öldüğünü bildirmektedir.²⁰¹ Necmeddin Ahmed'in 651 (1253-1254) yılında doğduğunu söyleyen ilk isim, erken dönem Memlûk tarihçilerinden İbnü'l-Cezerî'dir. İbnü'l-Cezerî, onun 651 (1253-1254) yılında doğduğunu ve 38 yaşında iken 12 Cemâziyelevvel 689 (23 Mayıs 1290) tarihinde

¹⁹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 591; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, VII, 212.

¹⁹⁶ Koca, "İbn Kudâme, Muvaffakuddin", *DİA*, XX, 139-142.

¹⁹⁷ İbn Receb, *Tabakât*, IV, 174-181.

¹⁹⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 37; Koca, "İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec", *DİA*, XX, 138.

¹⁹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 630.

²⁰⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 26.

²⁰¹ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 220.

öldüğünü belirtmektedir.²⁰² Bu bilgiden hareketle İbnü'l-Cezerî ile İbn Kesîr'in Necmeddin Ahmed'in ölüm tarihi hususunda görüş birliği içinde oldukları anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Necmeddin Ahmed'in sadece ölüm tarihini aktaran Nüveyrî de onlarla aynı görüştedir.²⁰³ Necmeddin Ahmed'in 651 (1253-1254) yılında doğduğunu nakleden diğer tarihçiler ise Safedî, İbn Receb ve İbn Tağrıberdî'dir. Safedî ve İbn Tağrıberdî, onun 38 yaşında iken 689 (1290-1291) yılında öldüğünü zikretmektedirler.²⁰⁴ İbn Receb, doğumu ile ilgili ilave bir bilgi vererek 651 yılının Şâban ayında (Eylül-Ekim 1253) doğduğunu ifade etmektedir.²⁰⁵ İbn Tolun ise onun ölüm tarihini 3 Cemâziyelevvel 689 (14 Mayıs 1290) olarak vermektedir.²⁰⁶ Kaynaklardaki bu bilgilerden hareketle Necmeddin'in 38 veya 40 yaşında öldüğünü söylemek mümkündür. Netice itibariyle Necmeddin, Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Hanbelî kâdilkudâtlarının en kısa ömürlüsüdür. Necmeddin, ilk tahsilini aldığı babası Ebü'l-Ferec İbn Kudâme'den fıkıh okudu. Necmeddin'in fıkıh dışında hadis ilmiyle de ilgilendiği aktarılmaktadır.²⁰⁷ Genç yaşta hayatını kaybeden Necmeddin'in kaynaklarda çok sayıda medresede müderrislik yaptığı belirtilmekle birlikte, Dımaşk kâdilkudâtlığından önce hangi medreselerde ders verdiği hususu açık değildir. Bunun dışında söz konusu süreç içerisinde onun adlî alanda görev yaptığını gösteren herhangi bir kayıt da bulunmamaktadır.

Necmeddin'den sonra Kudâme ailesinden Dımaşk kâdilkudâtlığını üstlenen üçüncü kişi olan Şerefüddin el-Makdisî'nin 695 (1296) yılında öldüğü hususunda ihtilaf yoktur. Ancak onun doğum tarihi ve kaç yaşında öldüğü hususunda iki yıllık bir fark mevcuttur. Onun Şevval 638 (Nisan-Mayıs 1241) tarihinde doğduğunu zikreden İbn Receb'e göre vefat ettiğinde 57 yaşında olmalıdır.²⁰⁸ Ancak İbn Tolun, onun vefat ettiğinde 59 yaşında olduğunu kaydetmektedir. Buna göre onun 636 (1238-1239) yılında doğmuş olması gerekir. İbnü'l-Cezerî ve İbn Kesîr, 22 Şevval 695 (23 Ağustos 1296) tarihinde öldüğünü zikrederken;²⁰⁹ İbn Tolun, ölüm tarihini 12 Şevval 695 (13

²⁰² İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, I, 16.

²⁰³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 111.

²⁰⁴ Safedî, *el-Vâfi*, VII, 31; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, I, 330.

²⁰⁵ İbn Receb, *Tabakât*, IV, 233.

²⁰⁶ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 274.

²⁰⁷ İbn Receb, *Tabakât*, IV, 232.

²⁰⁸ İbn Receb, *Tabakât*, IV, 275-276.

²⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, I, 313; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 689.

Ağustos 1296) olarak vermektedir.²¹⁰ Gün ve ay belirtmeyen Makrîzî de, onun 57 yaşında iken 695 (1295-1296) yılında öldüğünü teyit eder.²¹¹ Bu bilgiden hareketle Makrîzî'ye göre Şerefüddin el-Makdisî'nin doğum tarihi 638 (1240-1241) yılı olmalıdır. Tahsil hayatına yakın çevresinden başladığı anlaşılan Şerefüddin, fıkıh eğitimini amcasından aldı ve fıkıhla birlikte hadis ilmine de ilgi gösterdi. Onun Hanbelî fakîhler arasında önemli bir konumda yer aldığı bildirilmektedir.²¹² Bununla birlikte kaynaklarda onun kâdilkudâtlıktan önce elde ettiği görevlere işaret edilmemiştir.

Şerefüddin el-Makdisî'den sonra Kudâme ailesinden Dımaşk Hanbelî kâdilkudâtlığını üstlenen dördüncü kişi, Takiyyüddin Süleyman'dır (ö. 715/1316). Kaynaklardaki bilgilere göre onun 715 (1316) yılında Dımaşk'ta öldüğü konusunda ihtilaf bulunmamaktadır. Bununla birlikte tarihçilerin çoğu onun 628 (1230-1231) yılında doğduğunu belirtirken, Zehebî, onun Zilkade 715 (Ocak-Şubat 1316) tarihinde 88 yaşında iken öldüğünü belirtmektedir.²¹³ Bu bilgiden hareketle Zehebî'ye göre onun doğumu 627 (1229-1230) yılındadır. Fakat Zehebî'nin verdiği bu bilginin yanlış olma ihtimali çok yüksektir. Tarihçilerin çoğu, onun doğumunu 15 Receb 628 (19 Mayıs 1231), ölümünü 21 Zilkade 715 (16 Şubat 1316) tarihi olarak vermektedir.²¹⁴ Bu ihtilafa rağmen Dımaşk Hanbelî kâdilkudâtları arasında en uzun süre yaşayanın Takiyyüddin Süleyman olduğu belirtilmelidir. Hadis, fıkıh, Arap dili ve ferâiz gibi ilimlere ilgi duyan Takiyyüddin, *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim* gibi eserleri okumuş ve bunlardan icazet almıştır. Mezhebinin mümeyyiz isimleri arasında yer aldığı ifade edilen Takiyyüddin'nin müderrislik yaptığı medreselerde de Hanbelî fakîhi Muvaffakuddin İbn Kudâme'nin (ö. 620/1223) fıkha dair eserlerinden *Muknî* ile *el-Kâfî* ve *Sahîh-i Buhârî*'yi okuttuğu bildirilmektedir. Öğrencileri arasında oğlu kâdilkudât İzzeddin, kâdilkudât İbn Müsellem, İbn Teymiyye ile Şâfiî mezhebine mensup Mizzî ve İbn Râfi' gibi önemli isimler yer almaktadır. Dımaşk kâdilkudâtlığından önce el-Muzafferî

²¹⁰ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 275.

²¹¹ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 270.

²¹² Safed, *el-Vâfi*, XII, 59.

²¹³ Zehebî, *el-İber*, IV, 42.

²¹⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 177; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 148; İbn Receb, *Tabakât*, IV, 399, 403.

Camii'nde müderrislik yapan Takiyyüddin Süleyman, herhangi bir adlî göreve getirilmemiştir.²¹⁵

Takiyyüddin Süleyman'dan sonra sırası ile Şehâbeddin el-Makdisî, Şemseddin İbn Müsellem ve İzzeddin Muhammed b. Takiyyüddin Süleyman Dımaşk Hanbelî kâdilkudâtlığı görevinde bulundu. İzzeddin'den sonra ise Eyyûbîler döneminde yetişen beşinci Dımaşk Hanbelî kâdilkudâtı olan Şerefüddin Abdullah el-Makdisî söz konusu göreve getirildi. Şerefüddin Abdullah el-Makdisî, bu görevi 731-732 (1331-1332) yılları arasında üstlendi. Kudâme ailesi mensubu olup, kardeşi Şehâbeddin el-Makdisî de Dımaşk Hanbelî kâdilkudâtlığı yaptı. İbnü'l-Cezerî ile İbn Kesîr, Şerefüddin'in Ramazan 646 (Aralık 1248-Ocak 1249) tarihinde doğduğunu ve Cemâziyelevvel 732 (Şubat 1332) tarihinde de Dımaşk'ta öldüğünü ifade etmektedir.²¹⁶ Bu bilgilerden anlaşıldığına göre Şerefüddin 86 yaşında vefat etti. Fakat Şerefüddin'in öğrencileri arasında yer alan Zehebî, onun Cemâziyelevvel 732 (Şubat 1332) tarihinde 88 yaşında öldüğünü belirtmektedir.²¹⁷ Dolayısıyla Zehebî'ye göre onun doğumu 644 (1246-1247) yılıdır. Şerefüddin'in 641(1243-1244) yılında doğduğunu söyleyen İbn Tolun'a göre ise, o 732 (1331-1332) yılında öldü. İbn Tolun, eserinde Zehebî'nin 88 yıl yaşadığına dair verdiği bilginin yanlış olduğunu ve onun 86 yıl yaşadığını bildirmektedir. İbn Tolun'un bu açıklamasına rağmen Şerefüddin'in doğum yılını 641 olarak zikretmesi²¹⁸ zühul eseri olmalıdır. İlk tahsilini muhtemelen yakın çevresinden alan Şerefüddin, bazı hocalardan da icazet aldı. Onun özellikle hadis ve fıkıh ilimleriyle ilgilendiği haber verilmektedir.²¹⁹ Fakat bu ilimlere dair mümeyyiz herhangi bir özelliği zikredilmemiştir. O, Dımaşk kâdilkudâtlığından önce kardeşi Şehâbeddin'in ve Şemseddin İbn Müsellem'in Dımaşk kâdilkudât nâibliğini üstlendi.²²⁰ Böylece Dımaşk kâdilkudâtlığına adlî işlerde tecrübeye sahip olarak atanan ikinci Hanbelî oldu.

²¹⁵ İbn Fazlullah el-Ömerî, *el-Mesâlik*, s. 297-298; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 83; Safedî, *el-Vâfi*, XV, 229; İbn Receb, *ez-Zeyl*, IV, 400-401; İbn Hacer, *ed-Dürer*, II, 146.

²¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 555; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 349.

²¹⁷ Zehebî, *el-İber*, IV, 93.

²¹⁸ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 280-281.

²¹⁹ İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 175.

²²⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 555.

b) Memlûkler Döneminde Yetişen Kâdılkudâtlar

Memlûkler döneminde yetişen ilk Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtı Şehâbeddin el-Makdisî'dir (ö. 710/1310). Şehâbeddin, bu göreve Takiyyüddin Süleyman'dan sonra getirilmiştir. O, 12 Safer 656 (18 Şubat 1258) tarihinde doğmuştur. İbn Hacer, onun Mısır'da doğduğunu ifade etse²²¹ de, diğer kaynaklar tarafından bu bilgi teyit edilmemektedir. Şehâbeddin, 54 yaşında iken 29 Rebûlevvel 710 (26 Ağustos 1310) tarihinde Dımaşk'ta ölmüştür. Hanbelî fakîhler arasında önde gelenler arasında yer aldığı belirtilen Şehâbeddin'in hadis ve fıkıh ilmiyle meşgul olduğu nakledilmektedir. Dımaşk kâdılkudâtlığından önce Sâhibiyye medresesi müderrisliği ve Emevî Camii'nde Hanbelî mihrabının imameti görevlerinde bulundu. Ayrıca Emevî Camii'nde ders halkası da vardı.²²² Görüldüğü gibi kâdılkudâtlıktan önce herhangi bir adlî görevde bulunmamıştır.

Memlûkler döneminde yetişen Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlarının ikincisi, Şemseddin İbn Müsellem'dir (ö. 726/1326). O, Kudâme ailesinden olmadığı gibi, önemli bir ulemâ ailesinden gelmediği halde Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığına getirilmiştir. Onun Safer 662 (Aralık 1263-Ocak 1264) tarihinde Sâlihiyye'de doğduğu bildirilmektedir.²²³ Kaynaklarda hakkında detaylı bilgi yoktur. Henüz 6 yaşında iken babasını kaybettiği haber verilmektedir. Fakirlik ve sefalet içinde büyüyen Şemseddin, fıkıh ve Arap dilinde temayüz etmesi yanında hadis ilmiyle de ilgilenmiştir.²²⁴ Şemseddin İbn Müsellem, hac yolculuğu sırasında hastalığının artması üzerine 64 yaşında iken 23 Zilkade 726 (21 Ekim 1326) tarihinde Medine'de ölmüştür.²²⁵

Şemseddin İbn Müsellem'den sonra Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığını 727-731 (1327-1330) yılları arasında İzzeddin Muhammed b. Takiyyüddin Süleyman (ö. 731/1330) üstlendi. Kudâme ailesinden bu göreve getirilen yedinci kişi olan İzzeddin, 20 Rebûlâhîr 665 (18 Ocak 1267) tarihinde doğdu ve 9 Safer 731 (22 Kasım 1330) tarihinde 66 yaşında iken öldü. Onun başta babası olmak üzere, yakın çevresinden ve çok sayıda âlimden fıkıh tahsil ettiği, hadis ilmiyle de ilgilendiği haber verilmektedir. O

²²¹ İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 120.

²²² İbn Receb, *Tabakât*, IV, 379-380; Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 29.

²²³ İbn Receb, *Tabakât*, IV, 468.

²²⁴ Safedî, *el-Vâfi*, V, 20; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 258.

²²⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXIII, 164; Safedî, *el-Vâfi*, V, 20; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 274; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 258; İbn Receb, *Tabakât*, IV, 468-474.

ayrıca, Kudüs'ü de çok defa ziyaret ederek buradaki âlimlerden de istifade etmiştir. Zehebî, onu orta seviyede ilim sahibi biri olarak tanıtmaktadır.²²⁶ Onun Dımaşk kâdılkudâtılığından önce müderrislik ve kâdılkudât nâibliği yaptığı da belirtilir. Buna göre Dımaşk kâdılkudâtı olan babası Takiyyüddin Süleyman, Cevziyye medresesi müderrisliğini ona devretti. O ayrıca babasının ve Şemseddin İbn Müsellem'in kâdılkudât nâibliğini üstlendi. Bunların yanı sıra babasının ölümünden sonra 715 (1316) yılında onun yerine Eşrefiyye darülhadişi müderrisi oldu.²²⁷ Böylece babasının nüfuzu ile Dımaşk'ın önde gelen medreselerinde müderris oldu. Bunun yanı sıra Dımaşk kâdılkudâtılığından önce adlî bir görev elde etmeyi başararak, tecrübe kazanan ilk Hanbelî'dir.

Şerefüddin Abdullah el-Makdisî'den sonra Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtılığı getirilen Alâaddin İbnü'l-Müneccâ (ö. 750/1349), 732-750 (1332/1349) yılları arasında bu görevi üstlendi. O, Kudâme ailesinin önemli rakiplerinden biri olan ve Kudâme ailesinin gerileyişiyle etkinliği arttığı anlaşılan Münecâ ailesine²²⁸ mensuptur. Zengîler ve Eyyübîler döneminde de varlığı bilinen Münecâ ailesinin ilk Dımaşk kâdılkudâtı Alâaddin'dir. O, Şâban 677 (Aralık 1278-Ocak 1279) tarihinde doğdu. Alâaddin, 73 yaşında iken 8 Şâban 750 (22 Ekim 1349) tarihinde Dımaşk'ta öldü.²²⁹ İlk eğitimini aldığı babasını 22 yaşında iken kaybetti. Onun fıkıh ve hadis öğrenimi gördüğü ve *Sahîh-i Müslim*'i okuduğu bildirilmektedir.²³⁰ Dımaşk kâdılkudâtılık görevinden önce Mismâriyye ve Sadriyye müderrisliği yaptı.²³¹ Buna göre onun kâdılkudâtılıktan önce herhangi bir adlî görevde bulunmadığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle Sultan Nâsır Muhammed döneminde, Dımaşk kâdılkudâtılığının Kudâme ailesinden Münecâ ailesine geçişinde adlî işlerde tecrübe şartı aranmadığını söylemek mümkündür.

Alâaddin İbnü'l-Müneccâ'dan sonra Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtılığının yeniden Kudâme ailesine geçtiği anlaşılmaktadır. 750-767 (1349-1366) yılları arasında Dımaşk

²²⁶ Zehebî, *el-İber*, IV, 89.

²²⁷ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 476; Safedî, *A'yânü'l-'asr*, IV, 458- 459; İbn Receb, *Tabakât*, V, 24-25.

²²⁸ Eyyübîler döneminden itibaren varlığı bilinen Hanbelî bir ailedir. Ailenin kurucusu diyebileceğimiz Esad el-Ma'arrî (ö. 606/1209), Nureddin Zengî devrinde bir süre Harran kadılığı yapmış, daha sonra ise Dımaşk'a göç etmiştir. Ailenin Memlükler döneminde etkinliğinin daha da arttığı anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili olarak bkz. Gilbert, *The Ulama of Damascus*, s. 177-178.

²²⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 114; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, I, 695.

²³⁰ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, IV, 155.

²³¹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, I, 696.

kâdilkudâtlığını üstlenen Cemâleddin el-Merdâvî (ö. 769/1367), Kudâme ailesinden bu göreve getirilen sekizinci kişidir. Cemâleddin, küçük bir ulemâ ailesi olan Merdâvî ailesine mensup olmakla birlikte, Kudâme ailesiyle kurdukları akrabalık bağı sebebiyle Kudâme ailesi içinde zikredilmektedir. Onun doğum yılı tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte bazı kaynaklar, 8 Rebiülevvel 769 (2 Kasım 1367) yılında 70 yaşlarında öldüğünü bildirmektedir.²³² Buna göre, Cemâleddin el-Merdâvî'nin takriben 700 (1300-1301) yılı civarında doğduğu kabul edilebilir. O, Arapça'da, Hanbelî fıkında ve usûl ilminde temayüz etmiş biri olarak anılmaktadır.²³³ Kâdilkudât Takiyyüddin Süleyman ve kâdilkudât Şemseddin İbn Müsellem gibi dönemin önemli isimlerinden ders aldı. Öğrenimini tamamladıktan sonra Muzafferî Camii'nde ders vermeye başladı. Öğrencileri arasında aynı zamanda damadı da olan ve çok sayıda âlim yetiştiren İbn Müflih ailesinin ilk önemli ismi Şemseddin İbn Müflih gibi bazı isimler de bulunmaktadır.²³⁴ Kaynaklar, Cemâleddin el-Merdâvî'nin kâdilkudâtlıktan önce herhangi bir adlî görevde bulunduğu işaret etmemektedir.

Cemâleddin el-Merdâvî'den sonra Kudâme ailesinden Dımaşk kâdilkudâtlığını üstlenen dokuzuncu kişi, İbn Kâdî'l-Cebel'dir (ö. 771/1370). O, babası Şerefüddin el-Makdisî'nin kâdilkudâtlık yaptığı Dımaşk'ta 9 Şâban 693 (5 Temmuz 1294) tarihinde doğdu. İbn Kâdî'l-Cebel, 78 yaşında iken 13 Receb 771 (10 Şubat 1370) tarihinde Dımaşk'ta öldü. O, başta babası olmak üzere, yakın çevresinden ilk tahsilini aldı. Onun hocaları arasında dönemin önde gelen isimlerinden kâdilkudât Takiyyüddin Süleyman, kâdilkudât Alâaddin İbnü'l-Müneccâ ve İbn Teymiyye de vardı. Bu meşhur hocalardan fık başta olmak üzere muhtelif ilim dallarında ders aldı. Aralarında devrin önemli âlimlerinin bulunduğu bir grup hocadan hadis dinledi ve icazet aldı. Çok yönlü bir âlim olmanın gereği olarak nahiv, usûl ve mantık başta olmak üzere pek çok ilim dalıyla ilgilendi. Akranları arasında temayüz ederek genç yaşta fetva vermeye başladı.²³⁵ Bazı derslerine hocası İbn Teymiyye'nin de katıldığı ve onu övdüğü belirtilmektedir.²³⁶ Dımaşk kâdilkudâtlığından önce Kahire ve Dımaşk'ta öğretim ve fetva ile meşgul

²³² İbn Râfi', *el-Vefeyât*, II, 325; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 344; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 470; İbn Tağrîberdî, *Menhel*, XII, 240.

²³³ İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 470.

²³⁴ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 344; Koca, "Merdâvî, Yusuf b. Muhammed", *DİA*, XXIX, 178.

²³⁵ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 365-366; İbn Tağrîberdî, *Menhel*, I, 285-286; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 376-377.

²³⁶ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl*, s. 294.

olduğu nakledilmektedir. Kaynaklardaki bilgilere göre ilk müderrisliğe, 761 (1360) yılında Kahire'deki Sultan Hasan Medresesi'nde başlamıştır. O, bu görevinin yanında Saîdüssuadâ Hankahı'nın* *şeyhuşşüyûhluğuna* da getirildi. Bir müddet sonra Dımaşk'a dönen İbn Kâdî'l-Cebel, burada Cevziyye, Sâhibiyye ve Ebû Ömer medreselerinde müderrislik yaptı. Bunların yanı sıra Emeviyye Camii'nde de ders verdi.²³⁷ Bu bilgilere göre, daha çok tedris faaliyetleriyle öne çıkan İbn Kâdî'l-Cebel, kâdılkudâtlıktan önce adlî bir görevde bulunmamıştır.

Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlarından önemli bir ulemâ ailesine mensup olmayan ender isimlerden biri de, Alâaddin el-Askalânî'dir (ö. 776/1375). Kaynaklarda onun hakkında yeterince bilgi bulunmamaktadır. Onun 710'larda (1310 sonrası) doğduğu ifade edilmektedir. Özellikle fıkıh ve hadis ilimleriyle ilgilenen Alâaddin el-Askalânî'nin hocaları arasında en meşhur olanı Hanefî fakîhi İbnü's-Şihne'dir. Onun bazı âlimlerden icazet aldığı da nakledilmektedir. Alâaddin el-Askalânî, Dımaşk kâdılkudâtlığından önce Kahire'de kâdılkudât *nâibliği* görevinde bulunarak, adlî işlerle ilgili tecrübe sahibi oldu. Alâaddin el-Askalânî, 60'lı yaşlarında iken 15 Şevval 776 (19 Mart 1375) tarihinde öldü.²³⁸

Bahrî Memlûkler döneminin son Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtı İbn Takiyyüddin el-Merdâvî (ö. 788/1386), Kudâme ailesinden bu göreve getirilen onuncu kişidir. Daha önce bahsi geçen Cemâleddin el-Merdâvî, onun amcasıdır. Hayatı hakkında çok az bilgi bulunan İbn Takiyyüddin, 714 (1314-1315) yılında doğdu. Fıkıh ve hadis öğrenimi gördü. İbn Takiyyüddin, 74 yaşında iken 29 Ramazan 788 (24 Ekim 1386) tarihinde Dımaşk'ta öldü.²³⁹ Kaynaklarda onun Dımaşk kâdılkudâtlığından önce adlî yahut eğitimle ilgili herhangi bir göreve getirildiğinden bahsedilmemektedir.

Memlûkler'in ilk döneminde Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığını üstlenenlerin beşi, Eyyûbî döneminde yetişmiştir. Bu görevi iki kez üstlenen Takiyyüddin Süleyman dışındaki diğer Hanbelî kâdılkudâtlar bu görevde sadece birer kez bulunmuşlardır. Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığına getirilen on üç kişiden on biri

* Selâhaddîn-i Eyyûbî tarafından yaptırılan ve sûfilere tahsis edilen bu hankah, Salâhiyye Hankahı olarak da bilinmektedir. Hakkında detaylı bilgi için bkz. Makrîzî, *Hıtat*, IV, 282-284.

²³⁷ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl*, s. 294-295; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 365.

²³⁸ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl*, s. 385; Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 382; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 88; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 462; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, II, 85.

²³⁹ İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 327-328; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 205-206.

Dımaşklı'dır. Bu bilgidan hareketle, Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığı için Dımaşklı yerel bir aileye mensup olmanın önemli olduğunu fakat tek başına yeterli olamayacağını belirtmek gerekir. Öte yandan bu kâdılkudâtların ikisi hariç hepsi, ilmiye sınıfına mensup köklü bir aileden gelmektedir. Bu dönemde Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığında Kudâme, Merdâvî ve Müneccâ aileleri öne çıkmaktadır. Burada Merdâvî ailesinin Kudâme ailesiyle akrabalık kurduğu hatırlandığında, Merdâvî ailesinin de Kudâme ailesi içinde kabul edilmesi mümkündür. Dolayısıyla Dımaşk'ta Hanbelîler arasında şöhret bulmuş çok sayıda ailenin mevcut olmadığı anlaşılmaktadır. Bu ailelerden Kudâme ailesi, Dımaşk kâdılkudâtlığını üstlenme bakımından en önde gelenidir. Bu aile mensupları, köklü bir aileden gelmeyen Şemseddin İbn Müsellem'in 715 (1316) yılında Dımaşk kâdılkudâtlığına atanmasına kadar elli bir yıl kesintisiz bir şekilde bu görevde bulunmuşlardır. Bahsi geçen ailelerde, Dımaşk kâdılkudâtlığının her zaman babadan oğula şeklinde intikal etmediği görülmektedir.

Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtları arasında Eyyûbî ve Memlûk toprakları dışında doğan ve daha sonra hayatının herhangi bir bölümünde muhtelif sebeplerle Kahire ve Dımaşk'a göç eden birine rastlanmamaktadır.

Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlarının öğrenim süreçleri ile ilgili detaylı bilgiler bulmak mümkün değildir. Bununla birlikte Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlarına göre daha fazla bilgi sahibi olunduğu belirtilmelidir. Hanbelî kâdılkudâtların tamamının bazı ilimleri tahsil ettiğine dair bilgiler mevcuttur. Onlar, öğrenimlerini daha çok Dımaşk merkezli sürdürmüş olsalar da, Kudüs ve Mekke'de de ilim tahsil etmek için bulunan az sayıda kâdılkudât vardır. Hemen hepsi köklü bir ulemâ ailesinden geldiğinden tahsil hayatlarının bir kısmını özellikle yakın çevrelerinde geçirmişlerdir.

Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlarının ortalama hayat süreleri 69'dur. Bu ortalama ile onlar, Mâlikî ve Hanefîlerin ardından gelmektedirler. Onlar hayatları boyunca bazı önemli görevlerde bulunmuşlardır. Bu görevden bir kısmı ise Dımaşk kâdılkudâtlığından öncedir. Onlardan bazılarının Dımaşk kâdılkudâtlığından önce eğitim faaliyeti yanı sıra kâdılkudât *nâibliği* gibi daha alt düzeyde adlî görevlerde bulundukları tespit edilmiştir. Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlarından sadece üçü Dımaşk kâdılkudâtlığından önce adlî bir görevde bulunmuştur. Bunlardan ikisi Dımaşk, biri de Kahire Hanbelî kâdılkudâtlık *nâibliği* görevini üstlenmiştir. Buradan hareketle, Dımaşk

Hanbelî kâdılkudâtlığına tayin edilebilmek için adlî bir görev elde ederek bu konuda tecrübe sahibi olmanın doğrudan bir etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Az sayıda nüfuzlu ailenin Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığını üstlenme hususunda öne çıktığı bir ortamda aile mensupları arasındaki rekabetin de fazla olabileceğini belirtmek gerekir.

Dımaşk kâdılkudâtlarının bazıları hakkında onların evliliği ile ilgili kaynaklarda bilgi verilmektedir. Verilen bu bilgiler ışığında, kâdılkudâtların önemli şahsiyetlerle kurdukları akrabalık bağına kaynakların işaret ettiği sonucuna varmak mümkündür.

Ele alınan dönemde kâdılkudâtlar arasında askerî sınıfa mensup bir aileden tek kâdılkudât Hanefî Hümâmüddin İbn Kavvâmüddin'dir. Onun dışındakiler ilmiye sınıfına mensup bir aileden gelmekte olup onlardan bazıları önde gelen ulemâ ailelerine mensupturlar. Dikkat çeken bir husus da, Eyyûbîler döneminin önde gelen bazı ailelerin Memlûkler döneminde zayıfladığı ve kâdılkudâtlık gibi önemli bir görevde bulunamadıklarıdır.

Dımaşk kâdılkudâtlarının mensubu oldukları ailelerden bazıları, ilmin nesiller boyunca aktarımında başarılı olabilmişlerdir. Onlar, ilmî ve kültürel alanda statülerini uzun bir süre devam ettirebilmişler, ancak zaman içinde Dımaşk'taki konumlarını yitirmişlerdir. Birkaç asırlık ömre sahip bu ailelerin ilmî ve kültürel alanda var olma mücadelesini anlamak için müstakil bir çalışma yapmak dahi mümkündür.

Ele alınan dönemdeki Dımaşk kâdılkudâtlarının Moğollar tehlikesi gibi nedenlerden dolayı istikrarın bozulduğu şehirlerden kaçmak suretiyle veya Dımaşk'tan daha küçük yerleşim birimlerinde yaşayanların istihdam olanağının yüksek olduğu Dımaşk'a geldiğini söylemek mümkündür.

İlim tahsil etmek isteyen bir gencin yapması gereken şeyler arasında tanınmış âlimlerle irtibat kurmak olduğunu söylemek gerekmektedir. Dımaşk kâdılkudâtlarının bir kısmı tahsilleri sırasında dönemin meşhur âlimlerden istifade etmişlerdir. Ancak önde gelen hocalardan ders almak avantaj kazandırmış olsa da kâdılkudâtlığa getirilmek için doğrudan bir etkiye sahip değildir.

Kâdılkudâtların tahsil süreçleriyle ilgili kayıtlar, onların sadece fıkıhla ilgilenmediğini, hadis başta olmak üzere İslâmî ilimlerin diğer kollarında da temayüz edecek seviyede başarı yakaladıklarını göstermektedir. Bunun neticesinde tek bir ilmî

sahada uzmanlaşmak yerine birçok alanda bilgi sahibi de olunmuştur. Tüm kâdılkudâtlar hakkında olmasa bile, bazılarının ilmî sahadaki başarıları övücü ifadelerle takdir edilmektedir. Bu durum, onların ilmî seviyesini göstermesi bakımından önemlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

KÂDILKUDÂTLARIN TAYİNLERİ

Bir âlimin kâdilkudât olarak atanmasında en tabii yol, kişinin zaman içerisinde başta ilmî ehliyet olmak üzere, bazı yeterliliklere sahip olarak bu göreve getirilmesidir. Kâdilkudâtların sosyo-kültürel konumlarının incelendiği birinci bölümde, onların ilmî yeterlilikleri de tespit edilmeye çalışılmış ve onlardan sadece Hümâmüddin İbn Kāvîmüddin'nin ilmî hususta zayıf olduğundan bahsedilmiştir. Öte yandan bir kâdilkudâtlık görevi için ilmî yeterliliğe sahip birden fazla adayın mevcut olduğu bir durumda atamanın gerçekleşmesinde ilmî birikim dışında etkili olan başka faktörler de bulunmaktadır.

Dımaşk kâdilkudâtları, belirli âdet ve usûllere göre sultan tarafından atanırdı. Ancak çocuk sultanların iktidarda olduğu dönemlerde atamalarda bazı emîrlerin etkili olduğu görülmektedir. Kaynaklarda Dımaşk kâdilkudâtlığı görevine atama yapıldığını belirtmek için muhtelif kavramlar kullanılmıştır. Bunlar arasında *tevellâ*¹, *vüllîye*², *istekarra*,³ *bâşera*⁴, *kurrîre*⁵ ve *hulî'a*⁶ kavramları genellikle tercih edilmiştir. Bununla

¹ Mesela Şerefüddin el-Makdisî'nin Dımaşk Hanbelî kâdilkudâtlığına getirildiğini ifade etmek için bu tabir kullanılmıştır. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 689.

² Mesela Bedreddin İbn Cemâa'nın Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına tayin edildiğini ifade etmek için kullanılmıştır. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 357-358.

³ Mesela Celâleddin er-Rûmî'nin Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlığına tayin edildiğini ifade etmek için kullanılmıştır. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 702.

⁴ Mesela Şemseddin İbn Müsellem'in Dımaşk Hanbelî kâdilkudâtlığını üstlenmesi bu kelime kullanılarak ifade edilmiştir. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 274.

⁵ Mesela Necmeddin et-Tarsûsî'nin Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlığına tayini bu kelime ile ifade edilmiştir. Bkz. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylî'l-emel*, I, 125.

⁶ Mesela Necmeddin İbn Sasrâ'nın Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığını üstlenmesi bu kelime kullanılarak ifade edilmiştir. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 17.

birlikte göreve atanmayı kabul etmediği halde mecbur bırakılanlar da bulunmaktadır.⁷ Bunun yanı sıra kâdilkudâtlık görevi teklif edildiği halde bunu kabul etmeyenler de mevcuttur.⁸

Bu bölümde, bir âlimin kâdilkudât olarak atanabilmesi için etkili olan faktörler tespit edilmeye çalışılacaktır. Öncelikle her bir mezhep kendi içinde değerlendirilecek; ardından da mezhepler arası karşılaştırma yapılacaktır. Bu bölümde ayrıca farklı mezheplere mensup kâdilkudâtların atama merasimleri ele alınarak mezhepler arasında merasim farklılıkları da incelenecektir.

I. ŞÂFÎ KÂDILKUDÂTLARIN TAYİNİ

664 (1266) yılında Dımaşk'ta dört mezhepten birer kâdilkudât tayin uygulamasının başlamasıyla birlikte Şâfi mezhebinin ilk kâdilkudâtı İbn Hallikân oldu. O, bu yeni uygulamadan önce 9 zilhicce 659 (4 Kasım 1261) Cuma günü Dımaşk kâdilkudâtlığına tayin edilmişti. Henüz bu yıllarda Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî kadıları onun *nâibi* durumundaydı. İbn Hallikân'ın görev bölgesinin sınırları Sina bölgesinin kuzeyinde yer alan Arîş'ten Fırat'a kadar uzanmaktaydı. Ona kâdilkudâtlıkla birlikte evkâf nazırlığı ve yedi medresenin de müderrisliği verildi.⁹

İbn Hallikân, dört mezhepten birer kâdilkudât ataması gerçekleştirildiğinde Dımaşk Şâfi kâdilkudâtı olarak görevini sürdürdü. Bu göreve getirilişinden yaklaşık beş yıl sonra 669'da (1271) Sultan Baybars tarafından azledildi ve yerine İzzeddin İbnü's-Sâiğ atandı. İbn Hallikân'ın azil tarihi ile ilgili rivayetlerde gün farklılığı söz konusudur. Erken dönem Memlük kaynaklarından İbn Şeddâd, bu tarihi 19 Şevval (31 Mayıs) olarak verirken; Makrîzî, sadece ay belirterek Şevval ayına (Mayıs-Haziran) işaret etmektedir. İbn Tağrıberdî ise 15 Şevval (27 Mayıs) tarihini nakletmektedir.¹⁰ Fakat bu üç tarihçiden farklı olarak İbn Tolun, hem tarih hem de atanan isim konusunda onlardan ayrılmaktadır. Buna göre İbn Tolun, İbn Hallikân'dan sonra Necmeddin İbn Seniyyüddeve'nin kâdilkudât olarak atandığını belirtmektedir. O, bu atama tarihini de

⁷ Örnek olarak bkz. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 79.

⁸ İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, II, 191.

⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*, I, 538-539.

¹⁰ İbn Şeddâd, *Târîhü'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 236; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 71; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, VII, 138.

11 Zilkade 668 (2 Temmuz 1270) olarak vermektedir.¹¹ Fakat yine o, dört kâdılkudât uygulamasının başladığı 664 (1266) yılında İbn Hallikân'ın Şâfiî kâdılkudâtılığına devam ettiğini ve 669 (1270-1271) yılında azledilerek yerine İzzeddin İbnü's-Sâîğ'in getirildiğini bildirmektedir.¹² Dolayısıyla kendi içerisinde çelişkiye düşen İbn Tolun'un Necmeddin İbn Seniyyüddeve'nin 668 (1270) yılında kâdılkudâtılığı üstlendiğine dair verdiği bilgi yanlış olmalıdır.

Sultan Baybars'ın ölümünün (Muharrem 676/Haziran 1277) ardından tahta geçen oğlu Bereke, Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtılığı görevinde yaklaşık yedi yıldır bulunan İzzeddin İbnü's-Sâîğ'i azlederek yerine İbn Hallikân'ı getirmiştir. Dolayısıyla ikinci kez Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtılığına getirilen İbn Hallikân'ın bu göreve gelişinde iktidar değişikliği etkili olmuştur. Bu olayın gerçekleşme zamanı ile ilgili rivayetlerde gün ve ay olarak ihtilaf bulunmaktadır. Buna göre erken dönem Memlûk kaynaklarından Nüveyrî, 676 yılı Receb ayında (Kasım-Aralık 1277) İzzeddin İbn es-Sâîğ'in azledilip yerine İbn Hallikân'ın atandığını bildirmektedir. Daha sonra Kahire'de bulunan Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı İbn Hallikân'ın 27 Zilhicce 676 (21 Mayıs 1278) tarihinde Dımaşk'a doğru yola çıktığını ve 23 Muharrem 677 (16 Haziran 1278) tarihinde Dımaşk'a ulaştığını ifade etmektedir.¹³ İbn Kesîr ise İbn Hallikân'ın 676 yılının Zilhicce ayının sonunda (Mayıs 1278) bu göreve getirildiğini, İzzeddin İbnü's-Sâîğ'in 6 Muharrem 677 (30 Mayıs 1278) tarihinde adlî işleri bıraktığını aktarmaktadır. 23 Muharrem (16 Haziran) Perşembe günü Dımaşk'a gelen İbn Hallikân'ı Dımaşk *nâibi* İzzeddin Aydemir'in beraberindeki heyetle birlikte karşıladığını, halkın bu atamayı sevinçle karşıladığını ifade etmektedir.¹⁴ Makrîzî, İbn Hallikân'ın göreve iade edildiği tarihi 17 Zilhicce 676 (11 Mayıs 1278) olarak verirken,¹⁵ İbn Tağrıberdî, Kahire'de bulunan İbn Hallikân'ın 7 Zilhicce 676'da (1 Mayıs 1278) bu göreve atandığını ve Dımaşk'a doğru harekete geçtiğini bildirmektedir.¹⁶ İbn Tolun ise, 677 yılının başında (1278) Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı İzzeddin İbnü's-Sâîğ'in azledildiğini ve yerine İbn Hallikân'ın getirildiğini, halkın bu azil dolayısıyla sevinç yaşadığını belirtmektedir. Ardından

¹¹ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 74.

¹² İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 76.

¹³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 241.

¹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 542.

¹⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 110.

¹⁶ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, VII, 226-227.

İzzeddin İbnü's-Sâig'in 680 yılının başında (1281) kâdılkudâtlık görevine iade edildiğini bildirir.¹⁷

İbn Hallikân'ın Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevinin ikinci dönemi iki yıldan biraz fazlaca sürmüştür. Onun görevinin azille bittiği hususunda rivayetlerde ittifak olmakla birlikte görevinden azledildiği tarih ile ilgili rivayetlerde gün ve ay olarak farklılıklar söz konusudur. Bu farklı rivayetler arasında yaklaşık bir aylık bir zaman diliminin bulunduğu görülmektedir.

İkinci kez Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevinden azledilen İbn Hallikân'ın ardından Necmeddin İbn Seniyyüddeve bu göreve atanmıştır. Ancak kaynaklarda onun bu göreve atandığı tarihe dair kesin bir kayıt mevcut değildir. Bunun yanı sıra İbn Hallikân'ın azil tarihine dair de farklı rivayetler bulunmaktadır.¹⁸ Bununla birlikte bu rivayetler onun 679 yılının Safer ayı (Haziran 1280) içerisinde azledildiğini göstermektedir.

Necmeddin İbn Seniyyüddeve'nin Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevine başlama tarihine dair bir bilgi bulunmasa da bu göreve getirilişinde Sencer el-Halebî'nin (ö. 692/1292-1293)¹⁹ etkisinin olduğu zikredilmektedir. Sultan Kalavun tarafından Dımaşk'taki isyanı bastırmakla görevli olan Sencer, Necmeddin'in söz konusu göreve getirilmesini sağlamıştır. Nüveyrî, Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevine gelmek isteyen Necmeddin'in Sencer el-Halebî'ye rüşvet verdiğinin iddia edildiğini aktarmaktadır.²⁰

Göreve getirilişinden kısa bir süre sonra Necmeddin, Sultan Kalavun tarafından azledilmiş ve yerine üçüncü kez İbn Hallikân getirilmiştir.²¹ Necmeddin'in göreve getiriliş tarihinde olduğu gibi görevden azledilme tarihine dair de kesin bir kayıt bulunmamaktadır.

Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevine getirilen İbn Hallikân, kısa bir süre önce Dımaşk *nâibi* olarak atanan Sencer el-Halebî'nin elinden *hil'at** giydi ve ardından onunla birlikte Âdiliyye medresesine gitti. Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığının ikinci

¹⁷ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 77.

¹⁸ Krş. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 565; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 133-134; a.mlf., *el-Mukaffa*, I, 616.

¹⁹ Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 662; İbn Tağrîberdî, *Menhel*, VI, 76-78.

²⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 44

²¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 43; Makrîzî, *el-Mukaffa*, I, 616.

* *Hil'at*, sultan tarafından devlet ricâlini taltif etmek üzere verilen değerli elbiseyi ifade eder. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Şeker, "Hil'at", *DİA*, XXVII, 22-25.

döneminde Sultan Kalavun'un muhaliflerini destekleyen ve bu yüzden görevden azledilen İbn Hallikân'ın yakaladığı ilk fırsatta Sultan Kalavun'a özrünü beyan ettiğini ve Kalavun'un da onu affettiğini belirten Makrîzî, bu olayın şiddetten sonra ferahlama olarak nitelendirildiğini aktarmaktadır.²² İbn Kesîr, Zilhicce 679 (Mart-Nisan 1281) tarihinde İbn Hallikân'ın *taklidinin** Dimaşk'a ulaştığını haber vermektedir.²³

Üçüncü kez getirildiği Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevine başlamasından bir yıl geçmeden İbn Hallikân'ın bu görevden son kez azledildiği görülmektedir. Onun yerine İzzeddin İbnü's-Sâiğ, getirilmiştir. Nüveyrî, onun bu görevi kabul etmek için bazı şartlar sunduğunu ve bunların kabul edildiğini bildirirken, şartların ne olduğu hakkında ise herhangi bir bilgi vermemiştir.²⁴ Yine aynı müellif, söz konusu görev değişikliğini 28 Muharrem 680 (19 Mayıs 1281) tarihinde verirken,²⁵ İbnü'l-Furât ile Makrîzî 22 Muharrem (13 Mayıs),²⁶ Aynî ise 29 Muharrem (20 Mayıs) olarak vermektedir.²⁷

Yaklaşık iki buçuk yıl kâdilkudâtlık görevinde bulunan İzzeddin İbnü's-Sâiğ, 21 Receb 682 (15 Ekim 1283) Cuma günü Emevî Camii'ne çağrılarak burada kendisine azledildiği ve yerine Bahâeddin İbnü'z-Zekî'nin atandığı bildirildi.²⁸ İbn Habîb, Bu atamanın tarihini 682 yılı Receb ayı (Eylül-Ekim 1283) olarak aktarmaktadır.²⁹ Bahâeddin İbnü'z-Zekî'nin atanması ile ilgili doğrudan kayıt bulunmamakla birlikte tahtın el değiştirmesinden kısa bir süre sonra göreve getirilmesi onun atanma sebebi hakkında yorum yapmaya imkân tanır. Benî'z-Zekî ailesinden Dimaşk kâdilkudâtlığı görevini üstlenen son kişi olan Bahâeddin, kâdilkudâtlık görevini iki yıldan biraz fazla sürdürdü. Onun bu görevi, 11 Zilhicce 685 (28 Ocak 1287) tarihinde ölümü ile sona

²² Makrîzî, *el-Mukaffa*, I, 617.

* Taklid, tayin belgesi anlamındaki bir terimdir. Detaylı bilgi için bkz. Aydın Usta, "Taklid", *DİA*, XXXIX, 465-467.

²³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 567.

²⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 54.

²⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 53.

²⁶ İbnü'l-Furât, *Târîhü'd-düvel*, VII, 207; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 141.

²⁷ Aynî, *'İkdü'l-cümân*, II, 266.

²⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 64-65; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 174.

²⁹ İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, I, 81.

erdi.³⁰ Onun ölümünün ardından Şehâbeddin el-Huveyyî, Kahire Şâfiî kâdîlkudâtlığından Dimaşk Şâfiî kâdîlkudâtlığına nakledildi.³¹

Şehâbeddin el-Huveyyî'nin Dimaşk Şâfiî kâdîlkudâtlığına atanma tarihi hususunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Bununla birlikte Kâhire'den Dimaşk'a nakledilmesi ile ilgili Nüveyrî, önemli bir bilgi sunmaktadır. Şâfiî fakîhi Takiyyüddin İbn binti'l-İzz (ö. 695/1296)* ile aralarındaki rekabete bağlamaktadır. Takiyyüddin, Dimaşk Şâfiî kâdîlkudâtı Bahâeddin İbnü'z-Zekî'nin ölüm haberini öğrendikten sonra Şehâbeddin el-Huveyyî'nin Dimaşk'a nakledilmesi için çaba sarf etmiştir. Nüveyrî'ye göre bu çaba başarılı olmuş, ancak sebebini aktarmamakla birlikte, bu atamadan dolayı daha sonra Takiyyüddin'in pişman olduğunu belirtmektedir. O ayrıca el-Huveyyî'nin 15 Muharrem 686 (2 Mart 1287) tarihinde Sultan Kalavun'un huzuruna çıktığını ve *hil'at* giydiğini ardından 15 Safer'de (1 Nisan) Dimaşk'a doğru yola çıktığını ve 13 Rebûlevvel'de (28 Nisan) Dimaşk'a kâdîlkudât olarak geldiğini belirtir.³² İbn Kesîr ise 13 Rebûlevvel'de (28 Nisan) Dimaşk'a ulaşan el-Huveyyî'nin burada 1 Rebûlâhir (16 Mayıs) Cuma günü *taklîdinin* okunduğunu haber verir.³³ İbnü'l-Furât, onun 13 Safer'de (30 Mart) Dimaşk'a doğru yola çıktığı, 13 Rebûlevvel'de (28 Nisan) Dimaşk'a ulaştığı ve âdet olduğu üzere Âdiliyye medresesinde davalara bakmaya başladığını belirtmektedir.³⁴ İbn Habîb, bu atamanın gününe işaret etmeksizin ay ve yıl olarak Safer 686 (Mart-Nisan 1287) şeklinde kaydetmektedir.³⁵ Makrîzî ise, Muharrem 686 (Şubat-Mart 1287) tarihinde el-Huveyyî'nin Kahire Şâfiî kâdîlkudâtlığından Dimaşk'a nakledildiğini bildirmekle yetinmektedir.³⁶

Yaklaşık yedi buçuk yıl Dimaşk Şâfiî kâdîlkudâtlığı görevinde bulunan Şehâbeddin el-Huveyyî'nin bu görevi ölümüyle sona ermiş ve onun yerine Bedreddin İbn Cemâa getirilmiştir. Nüveyrî, 19 Safer 693 (19 Ocak 1294) tarihinde Kahire Şâfiî kâdîlkudâtlığından azledilen Bedreddin İbn Cemâa'nın, Şehâbeddin el-Huveyyî'nin 15 Ramazan 693 (9 Ağustos 1294) tarihinde ölümüne kadar Kahire'de müderrislik

³⁰ İbnü's-Sukâî, *Tâîf*, s. 169; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 604; İbnü'l-Furât, *Târîhü'd-düvel*, VIII, 47.

³¹ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 249; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, 325.

* Hayatı hakkında bkz. İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222-224.

³² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 97.

³³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 607.

³⁴ İbnü'l-Furât, *Târîhü'd-düvel*, VIII, 48.

³⁵ İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, I, 109.

³⁶ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 197.

yapmaya devam ettiğini belirtir. Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına atanan Bedreddin İbn Cemâa'nın 14 Zilhicce'de (5 Kasım) Dımaşk'a ulaştığı bildirilmektedir.³⁷ Dımaşk'a giriş yapan Bedreddin İbn Cemâa, Dımaşk *nâibi* ve devlet adamları tarafından karşılanmıştır. Onun karşılama alayı ile Dımaşk'a girişi, sultanlarınkine benzetilmektedir. Ardından büyük bir kalabalık, ona eşlik ederek Âdiliyye medresesine kadar takip etmiştir. Âdiliyye medresesine gelindiğinde şehrin önde gelen şairleri tarafından Bedreddin İbn Cemâa hakkında methiyeler seslendirilmiştir. Daha sonra bu medresede kılınan Cuma namazını müteakip Dımaşk *nâibinin* huzurunda *taklidi* okunmuştur. Üç gün sonra da kâdılkudâtlık görevi için *nâib* edinmiştir.³⁸

Bedreddin İbn Cemâa'nın kâdılkudâtlık süresi yaklaşık iki buçuk yıldır. Sultan Lâçin'in tahta oturmasından kısa bir süre sonra 696 yılı Cemâziyelâhir ayında (Mart-Nisan 1297) Dımaşk'a ulaşan fermana göre, Şâfiî kâdılkudât Bedreddin İbn Cemâa görevinden azledildi ve yerine İmâdüddin el-Kazvîni getirildi. Mazul Bedreddin İbn Cemâa ise hatiplik görevine ve İmâdüddin el-Kazvîni'nin elinde bulunan el-Kaymeriyye müderrisliğine getirildi. Burada 2 Receb'de (26 Nisan) ilk dersini verdi. İktidar değişikliği dolayısıyla Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına getirilen İmâmüddin, 8 Receb'de (2 Mayıs) Dımaşk'a geldi ve Âdiliyye medresesinde davalara bakmaya başladı. 15 Receb'de (9 Mayıs) ise burada ilk dersini verdi. Dersten sonra kardeşi Celâleddin'i kâdılkudâtlık görevi için *nâib* edindi. 17 Receb (11 Mayıs) Cuma namazından sonra İmâmüddin'in *taklidi* Dımaşk *nâibi* ve devlet erkânı huzurunda okundu.³⁹ Dımaşk *nâibinin* avda olması dolayısıyla İmâdüddin'in *taklidinin* geç okunduğu belirtilmektedir.⁴⁰ Bu bilgiden anlaşıldığına göre, Dımaşk *nâibi* olmadan *taklid* okunamamaktadır. Nüveyrî, İmâdüddin'in Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına dair *taklidinin* 14 Cemâziyelevvel'de (10 Mart) yazıldığını bildirir.⁴¹ İbnü'l-Cezerî, İmâdüddin'in *taklidinin* Kahire'de 4 Cemâziyelevvel'de (28 Şubat) yazıldığını, Sultan Lâçin'in onu Kahire Şâfiî kâdılkudâtlığına getirmek istediğini fakat İmâdüddin'in Dımaşk'ı tercih ettiğini bildirir.⁴² İbn Habîb, Cemâziyelevvel (Şubat-Mart);⁴³ Makrîzî

³⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 175. Ayrıca bkz. Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 256.

³⁸ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, I, 205.

³⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 697; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 82-83.

⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, I, 340

⁴¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 204.

⁴² İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, I, 340.

ise onun 4 Cemâziyelevvel'de (28 Şubat) Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına getirildiğini ifade eder.⁴⁴

İmâdüddin'in üç yıl süren kâdilkudâtlık görevi, onun 25 Rebîülâhir 699 (19 Ocak 1300) tarihinde ölümüyle sona ermiştir. Onun ölümünün ardından Bedreddin İbn Cemâa Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevine ikinci kez getirilmiştir.⁴⁵ Nüveyrî, bu atamanın tarihini 5 Şâban (26 Nisan) olarak verirken,⁴⁶ Yûnînî⁴⁷ ve İbn Kesîr⁴⁸ 15 Şâban (6 Mayıs), Makrîzî ise 15 Cemâziyelâhir (8 Mart) olarak vermektedir. Burada Makrîzî, önemli bir bilgi daha ilave ederek, bu atamanın *üstâdâr** Sellâr (ö. 710/1310)⁴⁹ tarafından gerçekleştirildiğini söylemektedir.⁵⁰

Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevindeki ikinci dönemi yaklaşık üç yıl süren Bedreddin İbn Cemâa, Kahire Şâfiî kâdilkudâtı Takiyyüddin İbn Dakîkul'îd'in ölümüne (Safer 702/Ekim 1302) kadar bu görevini yürütmüştür. Nüveyrî, 17 Safer'de (11 Ekim) Dımaşk'a ulaşan ferman gereğince Bedreddin İbn Cemâa'nın 19 Safer'de (13 Ekim) Kahire'ye doğru yola çıktığını ve oraya 1 Rebîulevvel (24 Ekim) ulaştığını bildirir. Onun yerine Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı olarak atanan Necmeddin İbn Sasrâ'nın *taklidinin* 10 Cemâziyelevvel'de (31 Aralık) yazıldığını ifade eder. Yani o, Bedreddin İbn Cemâa'nın Kahire'ye ulaşılmasından yaklaşık iki ay sonrasını işaret etmektedir. Nüveyrî, Necmeddin İbn Sasrâ'nın Emevî Camii'nde Dımaşk *nâibinin* huzurunda *taklidinin* okunma tarihini ise 21 Cemâziyelevvel (11 Ocak) Cuma günü olarak verir.⁵¹ Nüveyrî'nin verdiği bilgiye göre Bedreddin İbn Cemâa, İbn Dakîkul'îd'in ölümünden kısa bir süre sonra Kahire'ye davet edilmiştir. Makrîzî ise, 4 Rebîulevvel'de (27 Ekim) Dımaşk kâdilkudâtı Bedreddin İbn Cemâa'nın Kahire'ye çağrılarak Kahire Şâfiî kâdilkudâtlığına getirildiğini, onun yerine ise Necmeddin İbn Sasrâ'nın atandığını

⁴³ İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, I, 195.

⁴⁴ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 279-280.

⁴⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 253; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 333.

⁴⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 253.

⁴⁷ Yûnînî, *Zeylû Mirâti'z-zamân*, I, 304.

⁴⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 728-729.

* Sultana ait emlakın yönetiminden sorumluk olan bir görevlidir. Üstâdârlık müessesesi Memlûkler döneminde en parlak zamanını yaşamıştır. Detaylı bilgi için bkz. Ayaz, *Üstâdârlık*, tür.yer.; a.mlf., "Üstâdüddâr", *DİA*, 393-395.

⁴⁹ İbnü's-Sukâi, *Tâîl*, s. 89; Safedî, *A'yânü'l-'asr*, II, 489-494, Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 86-89.

⁵⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 330.

⁵¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 12.

belirtir.⁵² Bu bilgilerden de anlaşıldığı üzere Makrîzî, Nüveyrî'nin verdiği tarihinden biraz sonrasını işaret eder ve her iki atamanın da aynı günde yapıldığını belirtir. İbn Hacer, Bedreddin İbn Cemâa'nın Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtlığından Kahire'ye nakledilirken hangi tarihte atandığını belirtirken, onun yerine Dimaşk'a kimin ne zaman atandığı bilgisini vermemektedir. Ona göre, İbn Dakîkul'îd'in ölümünün ardından Bedreddin İbn Cemâa, Şâban 702 (Mart-Nisan 1303) tarihinde Kahire Şâfiî kâdilkudâtlığına nakledildi ve Kahire Şâfiî kâdilkudâtlığı Safer ayından (Eylül-Ekim) Şâban ayına (Mart-Nisan) kadar altı ay boş kaldı.⁵³ Bazı tarihçiler ise Bedreddin İbn Cemâa'nın ardından Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına yapılan atamanın tarihini sadece yıl olarak vermekle yetinmektedirler.⁵⁴

Bedreddin İbn Cemâa'dan sonra Dimaşk kazaskerliği görevine ilaveten Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevine de getirilen Necmeddin İbn Sasrâ, ölümüne kadar yaklaşık yirmi bir yıl bu görevi sürdürmüştür. Onun ölüm tarihini İbnü's-Sukâî (ö. 726/1326), 16 Rebûlevvel 723 (25 Mart 1323),⁵⁵ Makrîzî, 26 Rebûlevvel 723 (4 Nisan 1323) olarak vermektedir.⁵⁶ Yine o, başka bir yerde ise bu ölüm haberinin 23 Muharrem 723 (1 Şubat 1323) tarihinde Kahire'de öğrenildiğini bildirir.⁵⁷ İbn Hacer ile İbn Tolun, onun ölümü için gün belirtmeksizin Rebûlevvel ayını (Mart-Nisan) zikretmektedir.⁵⁸ Necmeddin İbn Sasrâ'nın ölüm tarihine dair aktarılan bu rivayetlerle Makrîzî'nin onun ölüm haberinin Kahire'ye ulaştığını belirttiği rivayet arasında çelişki olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Makrîzî, Necmeddin İbn Sasrâ ile ilgili önemli bazı bilgiler paylaşmaktadır. Buna göre, ölümünden sonra çok sayıda mal ve memlûk bırakan İbn Sasrâ, kâdilkudât görevinde iken Kahire ve Dimaşk'da görevli üst düzey devlet adamlarını ziyaret eder ve onlara hediyeler verirdi. Makrîzî'ye göre döneminin büyük fakîhleri arasında yer alan İbn Sasrâ'nın uzun süre görevde kalması, ziyaret ve hediyeler aracılığı ile kurduğu iyi ilişkilere bağlıdır.⁵⁹ Anlatımına Necmeddin İbn Sasrâ'yı överek devam eden Makrîzî, onun halkla da iyi ilişkiler kurmasını bildiğini, her Cumartesi

⁵² Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 354.

⁵³ İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, 343.

⁵⁴ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, IX, 185.

⁵⁵ İbnü's-Sukâî, *Tâîf*, s. 190.

⁵⁶ Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 68.

⁵⁷ Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 60.

⁵⁸ İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 263; İbn Tolun, *Kudâtü Dimaşk*, s. 85.

⁵⁹ Makrîzî, *el-Mukaffa*, I, 716.

onlara zengin bir sofrâ hazırlatarak ikramda bulunduğunu ifade eder.⁶⁰ Bununla birlikte Makrîzî'nin anlatımından Necmeddin İbn Sasrâ'nın bazı düşmanlarının olduğu anlaşılmaktadır. Onun bu düşmanları, kâdılkudâtlığı esnasında yanlış kararlar vermesi ve böylece hem yöneticilerin hem de halkın gözünden düşmesi için çok çabalamışlardır. Fakat o, bütün bu çabaları boşa çıkartmıştır. Makrîzî'ye göre onu işinde başarılı kılan titizliği ve kazancına haram bulaştırmaması kaygısıdır.⁶¹

Necmeddin İbn Sasrâ'nın ölümünden kısa bir süre sonra Cemâleddin ez-Zur'î Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevine getirilmiştir. Yedi yıl Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı nâibliği görevinde bulunan Cemâleddin ez-Zur'î'nin 24 Rebûlevvel 723 (2 Nisan 1323) Cuma günü Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığını üstlendiği zikredilmektedir. Kâdılkudâtlık *hil'atini* Kahire'de giyen Cemâleddin ez-Zur'î, 4 Cemâziyelevvel'de (11 Mayıs) geceleyin Dımaşk'a ulaşmış ve Âdiliyye'de konaklamıştır.⁶²

Yaklaşık bir yıl Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevinde bulunan Cemâleddin ez-Zur'î'nin görevi azil ile sona ermiştir. Nüveyrî'ye göre, Dımaşk nâibi Tenkiz'in* (712-740/1312-1340) şikâyeti üzerine gerçekleşen bu azlin haberi 25 Rebûlâhîr 724 (21 Nisan 1324) tarihinde Dımaşk'a ulaşmıştı. Azilden sonra kâdılkudâtlık görevi, Burhâneddin b. Tâceddin'e (ö. 728/1328)** verilmiştir. Fakat o, hastalığını ileri sürerek bu görevi kabul etmemiştir. Bunun üzerine Sultan Muhammed b. Kalavun tarafından davet edilen Celâleddin el-Kazvînî, Kahire'ye 23 Cemâziyelevvel'de (18 Mayıs) ulaşmıştır. Sultanla kıldığı Cuma namazının ardından Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı olarak atanmıştır. 13 Cemâziyelâhîr (7 Haziran) Perşembe günü ise *hil'at* giymiş ve ardından sultan ona ihsanlarda bulunmuştur. Daha sonra 24 Cemâziyelâhîr'de (18 Haziran) Dımaşk'a doğru yola çıkmış ve 5 Receb'de (28 Haziran) Dımaşk'a varmıştır. Dımaşk'a varışının ertesi günü ikinci kez *hil'at* giymiştir.⁶³ Safedî'ye göre Cemâziyelevvel 724'te (Nisan-Mayıs 1324) Sultan, Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı nâibliği de yapan Celâleddin el-Kazvînî'yi çağırarak onun Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı olmasını istemiştir. Teklifinin

⁶⁰ Makrîzî, *el-Mukaffa*, I, 717.

⁶¹ Makrîzî, *el-Mukaffa*, I, 718.

⁶² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 225.

* Hayatı için bkz. Fatma Akkuş Yiğit, "Emir ve Devlet: Dımaşk Nâibi Emir Tengiz'in Hayatı", *Gazi Türkiyat*, XIV (2014), s. 127-144.

** Hayatı hakkında bkz. İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 154.

⁶³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXIII, 57.

kabul edildiğini gören Sultan, ona büyük ihsanlarda bulunarak, Dımaşk *nâibi* Tenkiz'in belirttiği üzere, borç batağındaki oğlunu, babasına yük olmaktan kurtarak hem borçlarını ödemiş hem de muhtemelen bir mansıpta görevlendirmek üzere Kahire'ye davet etmiştir. Bolca taltif gören Celâleddin el-Kazvînî, Kahire'den ayrılarak 5 Receb'de (28 Haziran) Dımaşk'a dönmüş ve kâdılkudâtılık ile birlikte Emevî Cami hatipliği görevine başlamıştır. Safedî, her iki görevi de başarılı bir şekilde yürüttüğünü belirtmektedir.⁶⁴ Safedî'nin anlatımından Sultan ile Tenkiz'in iyi ilişki içinde olduğu, Tenkiz'in de Dımaşk kâdılkudâtılığı için Celâleddin el-Kazvînî'yi düşündüğü anlaşılmaktadır. İbn Kesîr, Emevî Camii hatibi Celâleddin el-Kazvînî'nin 2 Cemâziyelevvel (27 Nisan) Cuma günü Kahire'ye çağrıldığı haberinin geldiğini, Kahire'ye gittikten sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtılığına atandığını ve Dımaşk'a 5 Receb'de (28 Haziran) döndüğünü bildirir.⁶⁵ Makrîzî ise Cemâleddin ez-Zur'î'nin azil tarihini Muharrem 724 (Aralık 1323-Ocak 1324) olarak vermektedir. Onun yerine atanması için teklif yapılan Celâleddin el-Kazvînî'nin 11 Cemâziyelevvel'de (6 Mayıs) Kahire'ye çağrıldığını, 23 Cemâziyelevvel'de (18 Mayıs) Kahire'ye ulaştığını ve 13 Cemâziyelâhir'da (7 Haziran) sultan tarafından ona Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtılığına atandığına dair *hil'at* giydirildiğini haber verir.⁶⁶

Cemâleddin ez-Zur'î'nin azil haberinin 25 Rebûlâhir 724 (21 Nisan 1324) tarihinde Dımaşk'a ulaştığı bilgisini veren İbn Tolun, bu hususta Nüveyrî ile aynı bilgiyi paylaşmaktadır. Fakat o, burada başka bir bilgi daha vermektedir. Ona göre, azil haberi Cemâleddin ez-Zur'î'ye tebliğ edilince, o davalara bakmayı bırakarak on beş gün Âdiliyye'de ikamet etmiş, daha sonra da kâdılkudâtılık görevinin ardından müderrisliğini sürdürdüğü Atabekiyye medresesine intikal etmiştir. Onun ardından Burhâneddin b. Tâceddin'e kâdılkudâtılık teklif edilmiştir. İbn Tolun, Nüveyrî'den farklı olarak onun ısrarlara rağmen o bu görevi kabul etmediğini aktarırken, kabul etmemesinin sebebine dair herhangi bir bilgi vermemektedir. Onun bu görevi kabul etmemesi üzerine Celâleddin el-Kazvînî'ye teklif götürülmüş ve o, bu görevi kabul ederek kâdılkudât olarak atanmıştır.⁶⁷ Celâleddin el-Kazvînî'nin, bu göreve atanmadan

⁶⁴ Safedî, *A 'yânü 'l- 'asr*, IV, 493-494.

⁶⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 239-240.

⁶⁶ Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 72.

⁶⁷ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 86-87.

önce Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı kardeşi İmâdüddin ile Necmeddin İbn Sasrâ'nın *nâibliğini* yaptığı bilinmektedir.⁶⁸

Celâleddin el-Kazvî'nin yaklaşık üç yıl süren Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtılığı görevi, onun Kahire Şâfiî kâdilkudâtılığına nakledilmesi ile sona ermiştir. Kahire Şâfiî kâdilkudâtı olan Bedreddin İbn Cemâa, ilerlemiş yaşı ve gözlerindeki rahatsızlığı dolayısıyla kâdilkudâtlıktan istifa etmişti.⁶⁹ Celâleddin, 29 Cemâziyelâhir 727 (22 Mayıs 1327) tarihinde Kahire Şâfiî kâdilkudâtı olarak *hil'at* giymiştir. Sultan Muhammed b. Kalavun, onun oğlunu da Emevî Cami hatibi ve eş-Şâmiyyetü'l-Cevvâniyye medresesi müderrisi olarak görevlendirdi. Nüveyrî, onun Dımaşk'a ulaşmasının 17 Şâban'da (8 Temmuz) gerçekleştiğini bildirmektedir.⁷⁰ Celâleddin el-Kazvî'nin terfî etmesi ve oğlunun da Dımaşk'ta bazı görevlere getirilmesi, Sultan Muhammed b. Kalavun'un nezdindeki konumunu göstermesi bakımından önemlidir.

Celâleddin el-Kazvî'nin ardından boşalan Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtılığına atanması için Haleb kâdilkudâtı Kemâleddin İbnü'z-Zemlekânî'nin Kahire'ye davet edildiği görülmektedir. Bu konudaki fermanın 8 Şâban'da (29 Haziran) Kahire'den Dımaşk'a, Dımaşk'tan da Haleb'e gittiği ve Kemâleddin İbnü'z-Zemlekânî'ye ulaştığı bildirilmektedir. Bunun üzerine Kemâleddin İbnü'z-Zemlekânî, önce Dımaşk'a geldi ve buradaki tebrikleri kabul etti. Ardından Dımaşk'tan ayrılarak Kahire'ye doğru yola çıktı (25 Şâban/16 Temmuz).⁷¹ Fakat o, Kahire yolunda öldü. Bunun üzerine Dımaşk *nâibi*, Emevî Camii'nde itikafta olan ve Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı İzzeddin İbnü's-Saiğ'in oğlu Bedreddin'i (ö. 739/1338)⁷² huzuruna çağırarak, onunla Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtılığı hakkında konuştu. Fakat Dımaşk *nâibinin* yoğun ısrarlarının hasta ettiği belirtilen Bedreddin İbnü's-Saiğ, bu görevi kabul etmedi. Sultan Muhammed b. Kalavun ise Alâaddin el-Konevî'nin Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı olmasına karar vermişti.⁷³ Bu sırada Alâaddin el-Konevî, Kahire'de *şeyhuşşüyûhluk* görevini yürütmekteydi.⁷⁴ O, 26 Şevval'da (14 Eylül) sultanın huzuruna çıktı. Aynı gün içinde Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı

⁶⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 378.

⁶⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 98.

⁷⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXIII, 175.

⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 190.

⁷² İbn Tağrıberdî, *Menhel*, XI, 72-73.

⁷³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXIII, 180; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 88-89.

⁷⁴ İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, II, 171.

olarak atandı ve *hil'at* giydi. Törenin ardından Sultan, ona ihsanda bulundu ve ailesiyle Dımaşk'a ulaşana kadar her gün için belirli bir harcırah ödenmesini emretti. Alâaddin el-Konevî, ailesiyle birlikte 9 Zilkade'de (26 Eylül) Dımaşk'a doğru yola çıktı ve on altı gün sonra Dımaşk'a ulaştı. Dımaşk *nâibi* ile *dârüssaâdede** buluştu ve burada ikinci kez *hil'at* giydi. Ardından Dımaşk *nâibi* ile birlikte Âdiliyye medresesine gitti ve burada *taklidi* okunduktan sonra davalara bakmaya başladı. Birkaç gün sonra da Mâlikî kâdilkudâtın elinde bulunan Dımaşk *şeyhuşşüyûhluğu* görevi de ona verildi.⁷⁵

İbn Tağrıberdî, Alâaddin el-Konevî'nin Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına atanması ile ilgili diğer kaynaklarda rastlayamadığımız bazı önemli bilgiler aktarmaktadır. Buna göre, onun bu göreve getirilmesinin uygun olduğuna dair bazı bilgiler, Sultan Muhammed b. Kalavun'a iletildi. Alâaddin el-Konevî'nin lehine çalışanlar hakkında açıkça isim zikretmeyen İbn Tağrıberdî, Sultan Muhammed b. Kalavun'un Alâaddin'e çok sayıda soru sorduğunu ve Alâaddin'in bu sorulara mazeret sadedinde cevaplar verdiğini bildirmektedir. İbn Tağrıberdî'nin anlatımından Alâaddin'in Dımaşk'a gitmek istemediği anlaşılmaktadır. Alâaddin, küçük çocuklarının olduğunu ve onlarla Dımaşk'a gitmenin meşakkatli olacağını belirtiyordu. Sultan ise, Alâaddin'e çocuklarını omuzlarında taşıyabileceğini söyleyerek onun Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığını kabul etmesi gerektiği hususunda ısrar ediyordu.⁷⁶ İbn Tağrıberdî'nin verdiği bu bilgiler, Sultan'ın, Alâaddin el-Konevî'nin Dımaşk'a varana kadar her gün için ücret tahsis etmesinin altında yatan nedeni de ortaya koymaktadır.

Alâaddin el-Konevî'nin iki yıl süren kâdilkudâtlık görevi onun ölümüyle sona ermiştir. Onun yerine İskenderiye'de kâdilkudâtlık görevinde bulunan Alameddin el-İhnâî getirildi.⁷⁷ Alâaddin el-Konevî'nin ölüm tarihi, 14 Zilkade 729 (9 Eylül 1329) olarak zikredilmektedir.⁷⁸ Rivayetler, onun ölümünden sonra kâdilkudâtlığa getirilen Alameddin el-İhnâî'nin atanma tarihini 4 Muharrem 730 (28 Ekim 1329) olarak vermektedir. Bununla birlikte onun atanma süreci ile ilgili bazı farklı aktarımlar söz konusudur. Bu hususta Nüveyrî ve İbnü'l-Cezerî'nin anlatımları birbirlerine

* Dımaşk'ın idarî merkezi olan *dârüssaâde*, Dımaşk *nâibinin* çalışma ofisi ve ikametgâhı durumundaydı. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 560-561

⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 196; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXIII, 181.

⁷⁶ İbn Tağrıberdî, *Menhel*, VIII, 51.

⁷⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 373.

⁷⁸ Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 123.

uymaktadır. Ancak onlar arasındaki önemli fark, Nüveyrî'nin Alâaddin el-Konevî'nin ölümünü öğrenen sultanın onun yerine geçecek isim için istişarede bulunduğu ve bu istişarelerin nihayetinde İskenderiye kâdılkudâtı Alameddin el-İhnâî'nin isminin ortaya çıktığını bildirmesidir. Bu iki tarihçiye göre, Sultanın daveti üzerine Alameddin, 1 Zilhicce 729 (26 Eylül 1329) tarihinde Kahire'ye geldi ve 4 Muharrem'de (28 Ekim) sultan ona *hil'at* giydirdi. Ardından Dımaşk'a doğru yola çıkan Alameddin, 24 Muharrem 730 (17 Kasım 1329) tarihinde Dımaşk'a vardı. Ancak nedeni bilinmemekle birlikte Dımaşk'a vardığında *taklidi*ni hemen okunmadığı anlaşılmaktadır. Onun Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı ile ilgili *taklidi*, Emevî Camii'nde 1 Safer (24 Kasım 1329) Cuma günü okunmuştur.⁷⁹ İbn Kesîr de Alameddin'in 4 Muharrem 730 (28 Ekim 1329) tarihinde Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına atandığını ve 24 Muharrem'de (17 Kasım) Dımaşk'a gelerek âdet olduğu gibi Âdiliyye medresesine geldiğini ve önce burada, daha sonra da Gazzaliyye'de ders verdiğini belirtir. Ardından da kâdılkudâtlık görevi için *nâib* edildiğini ifade eder.⁸⁰ Çok kısa bir şekilde Alameddin'in atamasına yer veren Makrîzî ise, Alâaddin el-Konevî'nin ölümünden sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına getirilen Alameddin'in atanma tarihini 4 Muharrem (28 Ekim) olarak vermekle yetinir.⁸¹

Alameddin el-İhnâî'nin yaklaşık üç yıl süren kâdılkudâtlık görevi, 13 Zilkade 732 (6 Ağustos 1332) tarihinde ölümüyle sona ermiştir.⁸² Onun ardından Cemâleddin İbn Cümle bu göreve getirilmiştir. İbnü'l-Cezerî, 8 Rebûlevvel 733 (27 Kasım 1332) tarihinde Cemâleddin'in Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına atandığını bildiren fermanın Dımaşk'a ulaştığını ve *taklidi*ni tarihinin ise 1 Rebûlevvel 733 (20 Kasım 1332) olarak vermektedir.⁸³ Safedî ise Hanbelî iken Şâfiî mezhebine geçtiğini belirttiği Cemâleddin'in atanmasında etkili olan hususu öne çıkartarak değerli bir bilgi sunmaktadır. Buna göre, Cemâleddin'in Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına getirilmesinde Dımaşk *nâibi* Tenkiz'in rolü önemlidir. Tenkiz, bu atamanın gerçekleşmesi için çaba

⁷⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXIII, 227; İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 378, 381; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 93.

⁸⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 321.

⁸¹ Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 127.

⁸² İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 574.

⁸³ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 591.

sarf etmiş ve aracıları vasıtasıyla Sultan Muhammed b. Kalavun'a ulaşarak bu atamanın yapılmasını talep etmiştir.⁸⁴

İbn Kesîr'e göre Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına atanan Cemâleddin İbn Cümle, 15 Rebûlevvel 733 (4 Aralık 1332) tarihinde *dârüssaâdede hil'at* giydi ve hemen ardından Emevî Camii'ne, oradan da Âdiliyye medresesine geldi ve burada *taklid* okundu. 22 Rebûlevvel (11 Aralık) Çarşamba günü önce Âdiliyye'de sonra da Gazzaliyye'de ders verdi. 24 Rebûlevvel'de (13 Aralık) kardeşine Kaymeriyye medresesi müderrisliğini devretti ve onu kâdılkudâtlık görevi için *nâib* edindi. Ancak o, ertesi gün bu görevden azledildi.⁸⁵ İbn Tolun, Cemâleddin İbn Cümle'nin Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı *nâibliği* görevinden sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı olduğunu bildirir.⁸⁶

Cemâleddin İbn Cümle'nin bir buçuk yıl süren kâdılkudâtlık görevi, 734 yılı Ramazan ayında (Mayıs-Haziran 1334) azledilmesi ve ardından hapsedilmesi ile sona erdi.⁸⁷ Cemâleddin İbn Cümle'den sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevine Şehâbeddin b. el-Mecdüddîn getirildi. Onun atanma süreci ile ilgili en detaylı bilgiyi İbnü'l-Cezerî vermektedir. İbnü'l-Cezerî'ye göre Cemâleddin İbn Cümle'nin azledilmesinden sonra Kahire'den gönderilen beytûlmâl vekili Şehâbeddin b. el-Mecdüddîn'in Cemâleddin İbn Cümle'nin yerine Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı olduğuna dair *taklid*, Dımaşk'a 27 Zilkade 734 (30 Temmuz 1334) Cumartesi günü ulaştı. Ertesi gün Dımaşk *nâibi* başta olmak üzere Dımaşk'ın önde gelen devlet adamlarının huzurunda *dârüssaâdede taklid* okundu ve ardından aynı katılımcılarla birlikte İkbâliyye medresesine gidilerek burada da *taklid* okundu. *Taklid*in ikinci kez okunmasının ardından yeni kâdılkudât burada bir davaya baktı. Davanın bitiminin ardından kâdılkudât bir süre dinlenmek için evine geçti. Dinlendikten sonra medreseye gelerek burada tebrikleri kabul etti ve fakirlere sadaka dağıttı. İbnü'l-Cezerî, bu medresenin ismini açıkça zikretmemektedir. Bununla birlikte bu medresenin Âdiliyye olduğunu düşünmek mümkündür. Anlatımına devam eden İbnü'l-Cezerî, onun Âdiliyye, Gazzaliyye ve daha sonra Atabekiyye'de ders verdiğini bildirir. Ayrıca, uhdesinde bulunan İkbâliyye medresesindeki görevini de kâdılkudâtlıkla birlikte

⁸⁴ Safedî, *A'yanü'l-'asr*, V, 596.

⁸⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 353

⁸⁶ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 95.

⁸⁷ Zehebî, *el-İber*, IV, 99.

yürütmeye devam ettiğini ifade eder.⁸⁸ Bu atamaya dair verdiği bilgiler çok kısa olan Safedî, İbnü'l-Cezerî'nin Şehâbeddin b. el-Mecdüddîn'in *taklidinin* okunduğu tarih olarak verdiği 28 Zilkade'yi (31 Temmuz), yeni kâdılkudâtın *hil'at* giydiği tarih olarak vermektedir.⁸⁹ İbn Kesîr, İbnü'l-Cezerî'nin önemli detaylar vererek anlattığı bu atama ile ilgili onunla çelişen herhangi bir bilgi zikretmemektedir.⁹⁰

Şehâbeddin b. el-Mecdüddîn'in üç buçuk yıl süren kâdılkudâtlık görevi, onun ölümü ile sona erdi. Onun ölüm tarihi ile ilgili Zehebî, Cemâziyelevvel sonunu 738 (Aralık 1337),⁹¹ İbn Kesîr, Cemâziyelevvel başını (Kasım),⁹² Makrîzî ile İbn Hacer, Cemâziyelevvel 738 (Kasım-Aralık 1337),⁹³ İbn Habîb, 738 yılı Cemâziyelâhir ayında (Aralık-Ocak 1337-1338),⁹⁴ İbn Tolun ise Cemâziyelâhir başını (Aralık 1337) zikretmektedir.⁹⁵

Şehâbeddin b. el-Mecdüddîn'in ölüm tarihine dair rivayetler ihtilaf etse de, onun yerine Celâleddin el-Kazvî'nin Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevine ikinci kez getirildiği hususunda ittifak bulunmaktadır. Kahire Şâfiî kâdılkudâtı iken azledilen Celâleddin el-Kazvî'nin bu görevden azledildiği tarih ile ilgili tıpkı selefi Şehâbeddin b. el-Mecdüddîn'in ölüm tarihinde olduğu gibi, farklı rivayetlerle karşılaşılmaktadır. İbnü'l-Cezerî, onun 28 Cemâziyelevvel 738 (22 Aralık 1337) tarihinde azledilip ailesiyle birlikte 9 Cemâziyelâhir 738 (2 Ocak 1338) tarihinde Dımaşk'a doğru yola çıktığını,⁹⁶ Makrîzî ise Şehâbeddin b. el-Mecdüddîn'in Cemâziyelevvel ayında (Kasım-Aralık) öldüğünü ifade etmekle yetinir.⁹⁷

Celâleddin el-Kazvî'nin Kahire Şâfiî kâdılkudâtlığından azil tarihini 27 Cemâziyelevvel 738 (21 Aralık 1337) olarak veren İbn Kesîr, Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Şehâbeddin b. el-Mecdüddîn'in de ölüm haberinin aynı tarihte ulaştığını belirtir.⁹⁸ İbn Kesîr, bir başka yerde ise Celâleddin el-Kazvî'nin işleri yavaş yürütmesi dolayısıyla

⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü 'z-zamân*, II, 679-680.

⁸⁹ Safedî, *A 'yânü 'l-'asr*, IV, 537.

⁹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 365.

⁹¹ Zehebî, *el-İber*, IV, 110.

⁹² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 403.

⁹³ Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 249; İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 467.

⁹⁴ İbn Habîb, *Tezkiretü 'n-nebîh*, II, 289.

⁹⁵ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 99.

⁹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü 'z-zamân*, II, 1021.

⁹⁷ Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 249.

⁹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 400.

Kahire Şâfiî kâdılkudâtlığından azledildiğini ve Dımaşk'a sürüldüğünü bildirir. Ancak Şehâbeddin b. el-Mecdüddîn'in ölüm haberinin ulaşması üzerine Sultan Muhammed b. Kalavun'un onu Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevine getirdiğini ifade eder.⁹⁹ İbn Hacer ise onun kâdılkudâtlıktan azledildiği tarihi 15 Cemâziyelâhir 738 (8 Ocak 1338) olarak zikretmektedir. İbn Hacer, İbn Kesîr'den farklı olarak onun Kahire Şâfiî kâdılkudâtlığından azledilmesinden sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına getirilmesini bir sürgün olarak yorumlamaktadır.¹⁰⁰ Oysa İbn Kesîr, önce sürgün edildiğini daha sonra bu göreve getirildiğini ifade etmektedir. Bu anlatımlardan Şehâbeddin b. el-Mecdüddîn'in Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığından azledilmesi ile Celâleddin el-Kazvî'nin onun yerine atanması arasında kısa bir süre geçtiği anlaşılmaktadır.

Celâleddin el-Kazvî'nin Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına atanmasından sonraki sürecin İbnü'l-Cezerî tarafından daha detaylı ele alındığı görülmektedir. Onun verdiği bilgilerden Kahire'den yola çıkan Celâleddin el-Kazvî'nin Dımaşk'a varışının normalden uzun sürdüğü anlaşılmaktadır. Ona göre, 17 Receb'de (8 Şubat) Dımaşk'a gelen Celâleddin, oğulları ile birlikte *dârüssaâdeye* giderek Dımaşk *nâibinin* huzuruna çıktı. Oradan da Emevî Camii'ne giderek kâdılkudâtlar, emîrler, devlet erkânı ve halkın tebriklerini kabul etti. Öğle namazını kıldıktan sonra Âdiliyye medresesine gitti. 21 Receb (12 Şubat) Cuma günü ise Emevî Camii'nde *taklidi* okundu.¹⁰¹

Celâleddin el-Kazvî'nin yaklaşık bir yıl süren ikinci Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevi, ölümü ile sona erdi. Bazı tarihçiler, onun ölüm tarihini 15 Cemâziyelevvel 739 (29 Kasım 1338),¹⁰² bazıları ise 16 Cemâziyelevvel (30 Kasım) olarak vermektedir.¹⁰³ İbn Kesîr ise onun ölümünü 739 yılının başı (1338) olarak ifade etmektedir.¹⁰⁴ Onun ölümünden sonra yerine Takiyyüddin es-Sübkî atanmıştır. Zehebî, Receb 739 (Ocak-Şubat 1339) tarihinde onun Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı olarak Dımaşk'a geldiğini,¹⁰⁵ İbn Kesîr, ay belirtmeksizin onun 739 (1338-1339) yılında kâdılkudâtlığa atandığını ve Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtların âdeti üzerine Âdiliyye medresesinde

⁹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 412.

¹⁰⁰ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, 66.

¹⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 1025.

¹⁰² Zehebî, *el-İber*, IV, 113; Safedî, *A'yânü'l-'asr*, IV, 493; Safedî, *el-Vâfi*, III, 199; Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 262; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 5.

¹⁰³ İbn Râfi', *el-Vefeyât*, I, 258.

¹⁰⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 412.

¹⁰⁵ Zehebî, *el-İber*, IV, 112.

davalara baktığını bildirir.¹⁰⁶ Atama tarihini gününe kadar tam olarak veren Makrîzî, 19 Cemâziyelâhir 739 (2 Ocak 1339) tarihini işaret ederken,¹⁰⁷ İbn Kâdî Şühbe, gün belirtmeksizin Cemâziyelâhir ayında (Aralık-Ocak) atandığını ve bu görevi on altı yıldan biraz fazlaca sürdürdüğünü belirtir.¹⁰⁸

Göreve geldikten dört yıl sonra 18 Rebûlâhir 743 (20 Eylül 1342) tarihine gelindiğinde kâdılkudât Takiyyüddin es-Sübkî'nin Emevî Cami hatipliğini üstlendiğine dair *taklid* Dımaşk'a ulaştı. Bundan haberdar olan Dımaşk *nâibi* Seyfeddin Dokuztemur (ö. 746/1345)¹⁰⁹ bu atamaya tepki gösterdi. İbn Kâdî Şühbe, burada merhum Celâleddin el-Kazvî'nin çocuklarının fakir olduğunu belirtmektedir.¹¹⁰ Bu bilgidен, yapılan atamadan oldukça rahatsız olduğu anlaşılan Dımaşk *nâibinin* hatiplik görevinin Celâleddin el-Kazvî'nin çocuklarından birine verilmesi gerektiği kanaatinde olduğunu düşünmek mümkündür. Bununla birlikte bu atamadan kısa bir süre sonra Cemâziyelevvel ayında (Ekim) Takiyyüddin es-Sübkî'nin Kahire Şâfiî kâdılkudâtlığına nakledilmesi de dikkat çekmektedir. İbn Kâdî Şühbe, kâdılkudât Takiyyüddin'in yetim mallarının kullanımı hususunda usûlsüzlük yaptığı iddiası ile aleyhinde dava açıldığı ve dava neticesinde malî cezaya çarptırıldığı bir dönemde bu atamanın yapıldığını, bu görevlendirme ile onun bu zor durumdan kurtulduğunu ifade eder.¹¹¹ Bununla birlikte Kahire'deki görevinin uzun sürmediği görülmektedir. 8 Receb'de (7 Aralık) Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı ve Emevî Cami hatibi olarak Dımaşk'a döndü. Bunun üzerine Dımaşk *nâibi*, onun hatiplik görevini engelleme çabalarına girişse de, bu çabalar ilk etapta bir sonuç vermedi. Fakat artan baskılar ve tehditler neticesinde tahammülü kalmayan Takiyyüddin, Emevî Cami hatipliğini 20 Receb (19 Aralık) Cuma günü Celâleddin el-Kazvî'nin oğluna bıraktı. Bu durumu halkın memnuniyetle karşıladığı ve Cuma namazı için yoğun bir kalabalığın bulunduğu bildirilmektedir.¹¹²

Yaklaşık on yedi yıl kâdılkudâtlık görevinde bulunan Takiyyüddin es-Sübkî'nin, ömrünün sonlarına doğru kendisinden sonra oğlu ve *nâibi* Tâceddin'in Dımaşk Şâfiî

¹⁰⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 410.

¹⁰⁷ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 223.

¹⁰⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, III, 50.

¹⁰⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 482.

¹¹⁰ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, I, 306.

¹¹¹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, I, 306.

¹¹² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 456- 457; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, I, 309-310.

kâdilkudâtı olması için gayret ettiği görülmektedir. Burada Takiyyüddin'in diğer oğullarından ziyade, Tâceddin'in Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına getirilmesi için gösterdiği çaba üzerinde kısaca durmak gerekir. Tâceddin'in ağabeylerinden Cemâleddin'in 755 (1354) yılında ölmesi ve ilerde tekrar zikredileceği gibi Bahâeddin'in de Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevine istekli olmaması ve muhtemelen Kahire'deki medreselerde yaptığı müderrisliği tercih etmesi, Takiyyüddin'in oğlu Tâceddin lehine çaba sarf etmesine yol açmış olmalıdır.

İbn Kesîr'e göre 14 Safer 756 (28 Şubat 1355) tarihinde Takiyyüddin es-Sübki'nin oğlu Tâceddin'in Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı üstlendiğini bildiren *taklid* Dımaşk'a geldi. Bunun üzerine 26 Rebûlâhir'da (10 Mayıs) Takiyyüddin, oğlu ve ailesiyle birlikte Kahire'ye doğru yola çıktı.¹¹³ İbn Kesîr'in verdiği bu bilgiler, Takiyyüddin henüz hayatta iken oğlu Tâceddin'in kâdilkudâtlık görevine başladığı kanaatini uyandırmaktadır. İbn Kesîr ile İbn Kâdî Şühbe'nin verdikleri bilgiler karşılaştırıldığında her ne kadar zikredilen tarihler birbirinden farklı olsa da durum biraz daha açıklığa kavuşmaktadır. İbn Kâdî Şühbe'ye göre Takiyyüddin, kendisinden sonra oğlu Tâceddin'in Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı olmasını istiyordu. Bu isteğini sultana ilettiğinde sultandan olumlu bir cevap aldı. Ardından Tâceddin es-Sübki'nin Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı olduğuna dair yazılan *taklid* Rebûlevvel 756 (Mart-Nisan 1355) tarihinde Dımaşk'a ulaştı. Cemâziyelâhir ayında (Haziran-Temmuz) Kahire'de ölen Takiyyüddin'in haberi Dımaşk'a ulaşınca Tâceddin'in kâdilkudâtlık görevi başlamış oldu.¹¹⁴ Makrîzî ise kısa ve öz bir şekilde Safer 756 (Şubat-Mart 1355) tarihinde Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı Takiyyüddin'in oğlu Tâceddin için babası hayatta iken onun kâdilkudâtlık *nâibliği*, ölümünden sonra ise Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığını üstlenmesi için *taklid* yazıldığını bildirmektedir.¹¹⁵

Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevine başlamasından 3 yıl sonra Tâceddin es-Sübki, Hanefî ile Mâlikî kâdilkudâtlarla birlikte azledilmiştir. İbn Kesîr'e göre 9 Şâban 759 (17 Temmuz 1358) tarihinde Dımaşk'taki Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî kâdilkudâtlar azledildi. 27 Şâban'da (6 Eylül) Tâceddin'in yerine, kardeşi Bahâeddin'in oğlu

¹¹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 565-566.

¹¹⁴ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 76-78.

¹¹⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 220.

Bahâeddin Ebü'l-Bekâi âdet olduğu üzere kâdılkudâtlığa atandı.¹¹⁶ İbnü'l-İrâkî, bu atamanın tarihini sehven 758 (1356-1357) yılı olarak verir ve Bahâeddin Ebü'l-Bekâi'nin Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığında kısa bir süre kaldığını ifade eder.¹¹⁷ Yaklaşık bir ay Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevinde bulunan Bahâeddin Ebü'l-Bekâi es-Sübkî'nin azledilmesinden sonra yerine Tâceddin es-Sübkî yeniden atanmıştır.¹¹⁸

Tâceddin es-Sübkî'nin ikinci kez getirildiği Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevi dört yıl sürdü. Onun ardından kardeşi Bahâeddin es-Sübkî, bu göreve getirildi. Tâceddin ise, Kahire'ye çağrıldı ve Bahâeddin'in müderrislik görevleri ona verildi. Bahâeddin ise Dımaşk'a giderek kardeşi Tâceddin'den sonra 763 (1362) yılında Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı oldu. Söz konusu atamanın tarihine dair farklı rivayetler nakledilmektedir. Makrîzî'nin aktardığı rivayette bu atamanın sadece yılı zikredilmiştir.¹¹⁹ İbn Kâdî Şühbe ise, onun Şâban 763 (Mayıs-Haziran 1362) tarihinde Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığını “kerhen” kabul ettiğini ifade etmektedir. İbn Kâdî Şühbe'nin başka bir yerde de kerhen ifadesini kullandığı görülmektedir.¹²⁰ İbn Hacer, 763 (1362) yılını belirtirken herhangi bir ay zikretmemektedir. Bununla birlikte bu atamanın emîr Yelboğa'nın iktidarı elinde bulundurduğu dönemde gerçekleştiğine dikkat çekmektedir.¹²¹ İbn Tolun, 5 Şâban'da (30 Mayıs) hem Dımaşk nâibinin hem de Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Tâceddin'in azledildiğine dikkat çekerek bazı bilgiler sunmaktadır. Buna göre, Dımaşk'ın yeni nâibi Seyfeddin Kaştemur (ö. 770/1368),* 1 Ramazan'da (24 Haziran) Dımaşk'a girdi. Daha önce Kahire'den tanıdığı Bahâeddin'i Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığını kabul etmesi için ona baskı yaptı ve bu baskısı netice verdi.¹²²

Söz konusu görevde yaklaşık bir buçuk yıl bulunan Bahâeddin es-Sübkî'nin Safer 764 (Kasım-Aralık 1362) tarihinde azledilmesinden sonra yerine kardeşi Tâceddin üçüncü defa getirildi. İbn Kesîr, 16 Safer 764 (5 Aralık 1362) tarihinde Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Bahâeddin es-Sübkî'nin Kahire'ye doğru yola çıktığını, uğurlama esnasında kardeşi Tâceddin'in Kahire'de Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı için *hil'at* giydiğini haber

¹¹⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 587-588.

¹¹⁷ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl*, s. 407.

¹¹⁸ İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 490.

¹¹⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 261.

¹²⁰ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, III, 105; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 203.

¹²¹ İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 211-213.

* Hayatı hakkında bkz. İbn Tağriberdî, *Menhel*, IX, 67-68.

¹²² İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 104.

verdiğini ve onu uğurlayanlar arasında kendisinin de olduğunu ifade etmektedir. Bahâeddin Kahire'ye ulaşınca kardeşi de Dimaşk'a doğru yola çıktı. İbn Kesîr, önemli bir hususa daha işaret ederek, Bahâeddin'in Kahire'ye gitmesinin sevinç verici bir hadise olduğunu, zira onun Dimaşk'ta yaşamak istemediğini bildirmektedir.¹²³ İbn Kesîr'in verdiği bu bilgi, yukarıda bahsi geçen ve İbn Kâdî Şühbe'nin dile getirdiği Bahâeddin'in Dimaşk Şâfiî kâdılkudâtlığını kerhen kabul ettiği ifadesini desteklemektedir.

İbn Kesîr'e göre 14 Rebîulâhir 764 (31 Ocak 1363) tarihinde yeni Dimaşk Şâfiî kâdılkudâtı Tâceddin Dimaşk'a ulaştı ve Dimaşk *nâibinin* huzuruna çıktı. Sonra Âdiliyye medresesine gitti ve burada tebrikleri kabul etti. 16 Rebîulâhir (2 Şubat) Perşembe günü *dârüssaâdede hil'at* giydi. Ardından âdet olduğu üzere Âdiliyye'ye gitti ve *taklidi* okundu.¹²⁴ Makrîzî, Tâceddin'in Dimaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına 22 Rebîulevvel'de (9 Ocak),¹²⁵ İbn Kâdî Şühbe, Safer ayında iade edildiğini bildirmektedir.¹²⁶

Tâceddin'in yaklaşık beş yıl süren üçüncü görev dönemi azille sona erdi. 769 (1367-1368) yılında Sirâcüddin el-Bulkînî, Tâceddin es-Sübki yerine Dimaşk Şâfiî kâdılkudâtı olarak atandı. Fakat onun bu görevi kısa sürdü ve Kahire'ye geri döndü. Makrîzî, 28 Cemâziyelâhir 769 (19 Şubat 1368) tarihinde atandığını ve *hil'at* giydiğini,¹²⁷ İbn Kâdî Şühbe ise, Cemâziyelâhir sonunda (Ocak-Şubat) kâdılkudâtlıkla birlikte Emevî Cami hatipliğini üstlendiğini bildirmektedir.¹²⁸ İbn Tağrıberdî, bu atamanın 3 Zilkade'de (20 Haziran) olduğunu fakat Sirâcüddin el-Bulkînî'nin bu görevde fazla kalmadığını ve azledildiğini, yerine de Tâceddin'in yeniden atandığını bildirmektedir.¹²⁹ İbn Kâdî Şühbe, İbn Tağrıberdî'den farklı olarak el-Bulkînî'nin azledilmediğini onun göreve geldikten kısa bir süre sonra görevden istifa ettiğini

¹²³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 668.

¹²⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 669.

¹²⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 267.

¹²⁶ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 218.

¹²⁷ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 316.

¹²⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 315.

¹²⁹ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, XI, 42.

bildirmektedir.¹³⁰ İbn Tolun ise, 28 Receb'de (19 Mart) Dımaşk'a Şâfiî kâdılıkudâtı olarak geldiğini ve âdet olduğu üzere kâdılıkudâtlığı üstlendiğini belirtmektedir.¹³¹

Safer 770 (Eylül-Ekim 1368) tarihinde Kahire'den gelen ferman gereğince el-Bulkînî'nin Dımaşk Şâfiî kâdılıkudâtlığına devam edeceği bildirildi. Bununla birlikte hatiplik görevinden alındı ve bu görev Tâceddin es-Sübki'ye verildi.¹³² Ancak Makrîzî'ye göre, yaklaşık bir ay sonra Rebûlevvel ayında Tâceddin es-Sübki Dımaşk Şâfiî kâdılıkudâtlığına iade edildi.¹³³ İbn Kâdi Şühbe ise, 10 Rebûlevvel'de (23 Ekim) Dımaşk Şâfiî kâdılıkudâtı el-Bulkînî'nin kâdılıkudâtlık görevinde bulunduğu dört ay yirmi gün boyunca, kâdılıkudâtlık ile birlikte verilen diğer görevlerinin elinden alınıp başkalarına tevdi edilmesinden duyduğu rahatsızlık nedeniyle görevi bırakmak için ailesiyle birlikte Kahire'ye gittiğini bildirir.¹³⁴ el-Bulkînî'nin görev süresini dört ay yirmi gün şeklinde ifade eden İbn Kâdi Şühbe'nin verdiği bu bilgi, İbn Tağrıberdî'nin el-Bulkînî'nin 3 Zilkade 770'te (9 Haziran 1369) atandığına dair verdiği bilgiyi desteklerken, kendisinin daha önce Cemâziyelâhir sonu (Şubat) olarak verdiği bilgi ile çelişmektedir. İbn Tolun ise, 17 Rebûlâhir'da (29 Kasım) onun azledildiğini ve yerine Tâceddin es-Sübki'nin getirildiği bilgisini vermektedir.¹³⁵

Sirâcüddin el-Bulkînî'nin kâdılıkudâtlık görevinin nasıl bittiği hususunda kaynaklar ihtilaf etmektedir. Onun azledilmesi veya istifası neticesinde boşalan Dımaşk kâdılıkudâtlığına Tâceddin es-Sübki dördüncü defa getirildi. Tâceddin es-Sübki'nin son kez Dımaşk Şâfiî kâdılıkudâtlığını üstlendiği ve bir yıldan biraz fazla kâdılıkudâtlık görevini icra ettiği görülmektedir. Onun bu görevi, 7 Zilhicce 771 (2 Temmuz 1370) tarihinde ölümüyle 44 yaşında sona erdi.¹³⁶ Onun ölüm haberi Zilhicce ayının sonunda (Temmuz) Kahire'ye ulaştı. Onun ardından Haleb Şâfiî kâdılıkudâtı Kemâleddin el-Ma'arrî atandı.¹³⁷ Kemâleddin el-Ma'arrî'nin Dımaşk'a ulaşması, Safer 772 (Ağustos-Eylül 1370) tarihi olarak verilmektedir.¹³⁸

¹³⁰ İbn Kâdi Şühbe, *Tabakât*, IV, 46.

¹³¹ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 110.

¹³² İbn Kâdi Şühbe, *Târîh*, II, 345-346.

¹³³ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 325.

¹³⁴ İbn Kâdi Şühbe, *Târîh*, II, 347.

¹³⁵ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 110.

¹³⁶ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 337; İbn Kâdi Şühbe, *Târîh*, II, 375; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, XI, 86.

¹³⁷ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 336; İbn Kâdi Şühbe, *Târîh*, II, 363.

¹³⁸ İbn Kâdi Şühbe, *Târîh*, II, 380.

Kemâleddin el-Ma‘arrî’nin Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevinin iki yıldan biraz fazla sürdüğü ve azledildiği anlaşılmaktadır. Onun yerine 5 Cemâziyelâhir 773 (14 Kasım 1371) tarihinde Kahire Şâfiî kâdılkudâtlığı görevinden azledilen Bahâeddin Ebü’l-Bekâi es-Sübkî’nin ikinci kez atandığı ve Kemâleddin el-Ma‘arrî’nin Haleb Şâfiî kâdılkudâtlığına iade edildiği bildirilmektedir. Fakat kaynaklar Bahâeddin Ebü’l-Bekâi es-Sübkî’nin atanma tarihi ile ilgili bazı farklı tarihleri işaret etmektedir. Bu hususta Makrîzî, diğerlerinden ayrılmaktadır. Rivayetinde Makrîzî, Bahâeddin Ebü’l-Bekâi’nin 27 Şâban 774 (21 Şubat 1373) tarihinde Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına atandığını,¹³⁹ İbn Kâdî Şühbe ise Kemâleddin el-Ma‘arrî’nin Şâban 773 (Şubat-Mart 1372) tarihinde azledildiğini ve yerine Bahâeddin Ebü’l-Bekâi es-Sübkî’nin atandığını bildirir. Ancak kısa bir süre sonra Bahâeddin Ebü’l-Bekâi es-Sübkî istifa ederek Kemâleddin’in yeniden Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı olarak görevlendirdiğini bildirir. Anlatımına devam eden İbn Kâdî Şühbe, Kemâleddin el-Ma‘arrî’nin Muharrem 775 (Haziran-Temmuz 1373) tarihinde Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığından azledildiğini¹⁴⁰ ve Bahâeddin Ebü’l-Bekâi’nin Muharrem sonu 775 (Temmuz 1373) tarihinde Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı olduğuna dair *hil‘ati* üçüncü kez giydiğini belirtmektedir.¹⁴¹ İbn Hacer, İbn Kâdî Şühbe’nin verdiği bu bilgileri desteklemektedir. Ona göre, bir süre boş kalan Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına Kahire’de bazı görevlere sahip olan Bahâeddin Ebü’l-Bekâi Muharrem 775 (Haziran-Temmuz 1373) tarihinde atandı ve atamanın ardından yeni kâdılkudât Dımaşk’a doğru yola çıktı.¹⁴² İbn Tolun ise, Bahâeddin Ebü’l-Bekâi’den bahsetmemektedir. Ona göre Kemâleddin el-Ma‘arrî’den sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına Bahâeddin Ebü’l-Bekâi’nin oğlu Veliyyüddin getirilmiştir.¹⁴³ Abdülbâsıt el-Malatî ise 24 Şâban 775 (8 Şubat 1374) tarihinde Bahâeddin Ebü’l-Bekâi’nin Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına atandığını bildirmektedir.¹⁴⁴

Bahâeddin Ebü’l-Bekâi’nin üçüncü kez getirildiği kâdılkudâtlık görevi ölümüyle sona erdi. Onun 70 yaşında iken öldüğü bilinmekle birlikte hangi ayda öldüğü hususunda farklı rivayerler söz konudur. İbn Kâdî Şühbe’nin aktardığı rivayete göre o,

¹³⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 365-366.

¹⁴⁰ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 75.

¹⁴¹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 430.

¹⁴² İbn Hacer, *Ref‘u ‘l-isr*, 364.

¹⁴³ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 112.

¹⁴⁴ Abdülbâsıt el-Malatî, *Neylü ‘l-emel*, II, 63.

Rebûlâhir 777 (Ağustos-Eylül 1375) tarihinde öldü ve onun yerine oğlu Veliyyüddin Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı olarak atandı.¹⁴⁵ İbnü'l-İrâkî, Veliyyüddin'in Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına getirilmeden önce Tâceddin es-Sübkî'nin ve babası Bahâeddin Ebü'l-Bekâi'nin Dımaşk Şâfiî kâdılkudât *nâibliği* görevlerinde bulunduğu bilgisini vermektedir. Anlatımına devam ederek Veliyyüddin'in Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına atanmasının babası Bahâeddin'in ölümünden sonra 777 (1375-1376) yılında olduğunu aktarmaktadır.¹⁴⁶ Bir başka yerde ise Bahâeddin Ebü'l-Bekâi'nin ölümünü 13 Rebûlâhir 777 (11 Eylül 1375) tarihi olarak aktarmaktadır.¹⁴⁷ Makrîzî, Veliyyüddin'in kâdılkudâtlığa getirilişini Rebûlâhir (Ağustos-Eylül) olarak verir ve *taklidi* ile *hil'atinin* Kahire'den gönderildiğini belirtir.¹⁴⁸ Ayrıca Makrîzî, 5 Muharrem 783 (1 Nisan 1381) tarihinde Veliyyüddin'in Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına devam ettiğine dair *hil'at* giydiğini haber vermektedir.¹⁴⁹

Veliyyüddin'in kâdılkudâtlık görevi onun ölümüyle sona ermiştir. Makrîzî, 23 Cemâziyelâhir 785 (23 Ağustos 1383) tarihinde öldüğünü,¹⁵⁰ İbn Kâdî Şühbe, onun Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevinin sekiz buçuk yıl sürdüğünü ve Şevval 785 (Kasım-Aralık 1383) tarihinde öldüğünü belirtmektedir.¹⁵¹ İbn Hacer ise, ölüm tarihini 7 Şevval 785 (3 Aralık 1383) şeklinde vermektedir.¹⁵²

Bahrî Memlûkler dönemi Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlarının kâdılkudâtlık görevine tayinleri, *hil'at* giydirilmesi ve *taklid* okunması ile yapılmaktadır. *Taklid*lerin büyük çoğunluğu Âdiliyye medresesinde okunmaktadır. Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlarının atanmasında muhtelif faktörler etkili olmuştur. Bunlar arasında belirli bir ulemâ ailesinden gelme, önceki kâdılkudâtın *nâibliğini* yapma, iktidar değişikliği, Kahire'de yönetimi ele geçiren bir emîrin müdahalesi ve Dımaşk *nâibinin* çabası zikredilebilir. Söz konusu faktörlerin tek başına yeterli olduğunu her zaman söylemek zordur. Bununla birlikte Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevinin uzun bir süre Sübkî ve Kazvînî ailesinin imtiyazında olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca İzzeddin İbnü's-Sâiğ,

¹⁴⁵ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 501.

¹⁴⁶ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl*, s. 549.

¹⁴⁷ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl*, s. 406.

¹⁴⁸ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 388.

¹⁴⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 101.

¹⁵⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 161.

¹⁵¹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 122-123.

¹⁵² İbn Hacer, *ed-Dürer*, II, 292.

Bahâeddin İbnü’z-Zekî, Bedreddin İbn Cemâa ve Necmeddin İbn Sasrâ gibi önde gelen ulemâ aileleri mensubu olanlar da bulunmaktadır.

II. HANEFÎ KÂDILKUDÂTLARIN TAYİNİ

Sultan Baybars döneminde uygulanmaya başlayan dört mezhepten kâdilkudât ataması neticesinde, Dımaşk’ın ilk Hanefî kâdilkudâtı 6 Cemâziyelevvel 664 (13 Şubat 1266) tarihinde bu göreve başlayan Şemseddin İbn ‘Atâ el-Ezraî olmuştur.¹⁵³ Şemseddin İbn ‘Atâ, Dımaşk Mâlikî ve Hanbelî kâdilkudâtlığı görevine atananların aksine görevi hemen kabul etmiştir.¹⁵⁴ Şemseddin İbn ‘Atâ, adlî sistemindeki yeni uygulamadan önce Şâfî mezhebi mensupları arasından atanan Dımaşk kâdilkudâtlarının bazılarının *nâibliğini* yapmıştır. Yeni uygulamanın ardından Hanefî kâdilkudâtı olmuş ve 8 Cemâziyelevvel 673 (9 Kasım 1274) tarihinde ölene kadar bu görevini sürdürmüştür.¹⁵⁵

Dokuz yıl kâdilkudâtlık görevini sürdüren Şemseddin İbn ‘Atâ’nın ölümünün ardından 673 yılını Şâban ayında (Ocak-Şubat 1275) Mecdüddîn İbnü’l-Adîm Dımaşk Hanefî kâdilkudâtı olarak görevlendirilmiştir.¹⁵⁶ İbn Şeddâd, onun 674 yılının başında (Haziran-Temmuz 1275) göreve başladığını bildirmektedir.¹⁵⁷ Yaklaşık iki buçuk yıl kâdilkudâtlık yapan Mecdüddîn İbnü’l-Adîm’in görevinin sona erme tarihi ile sebebi hakkında kaynaklarda farklı rivayetler mevcuttur. Buna göre erken dönem Memlûk kaynaklarından İbn Şeddâd, onun görevinin Sultan Baybars’ın ölümüyle sona erdiğini ifade eder¹⁵⁸ ve Baybars’ın ölümünü 28 Muharrem 676 (30 Haziran 1277) tarihi olarak verir.¹⁵⁹ Ancak müellif, Sultan Baybars merkezli bir eser kaleme aldığı için Mecdüddîn İbnü’l-Adîm’in görevini onun ölümüne kadar devam ettirdiğini ifade etmek istemiş olmalıdır. Yine erken dönem Memlûk kaynaklarından İbnü’s-Sukâî ve Nüveyrî, Mecdüddîn İbnü’l-Adîm’in ölümü ile kâdilkudâtlık görevinin sona erdiğini ve onun ölümünün 677 yılı Rebîulâhir ayında (Ağustos-Eylül 1278) gerçekleştiğini aktarırlar.¹⁶⁰

¹⁵³ İbn Tağrıberdî, *Menhel*, VII, 113.

¹⁵⁴ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 31.

¹⁵⁵ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 188.

¹⁵⁶ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 90.

¹⁵⁷ İbn Şeddâd, *Târîhü’l-Meliki’z-Zâhir*, s. 237.

¹⁵⁸ İbn Şeddâd, *Târîhü’l-Meliki’z-Zâhir*, s. 237.

¹⁵⁹ İbn Şeddâd, *Târîhü’l-Meliki’z-Zâhir*, s. 223.

¹⁶⁰ İbnü’s-Sukâî, *Tâlî*, s. 103; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, XXX, 250.

İbnü's-Sukâî ve Nüveyrî'den farklı olarak İbnü'l-Furât, onun 16 Rebûlâhir 677 (6 Eylül 1278) tarihinde gerçekleşen ölümüyle;¹⁶¹ İbn Tolun ise 16 Rebûlevvel 677 (7 Ağustos 1278) tarihindeki ölümüyle sona erdiğini aktarmaktadır.¹⁶² Bu bilgiler ışığında erken dönem Memlûk kaynaklarından İbn Şeddâd, Mecdüddîn'in görevinin iktidar değişimi neticesinde olduğunu belirten, diğer tarihçiler onun ölümü ile kâdilkudâtlık görevinin sona erdiği hususunda ittifak ederlerken yaklaşık bir aylık farklılıkla onun ölüm tarihini zikrederler.

Mecdüddîn İbnü'l-Adîm'in yerine Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlığına İbn Ebü'l-İzz atanmıştır. Onun bu göreve getirilişinde Sultan Baybars'a olan muhabbet bağının etkisine dair Nüveyrî'nin verdiği bir bilginin önemli olduğunu düşünmekteyiz. Nüveyrî, İbn Ebü'l-İzz'in Sultan Baybars'ın ölümünden (676/1277) hemen sonra Dımaşk'a gitmek ve orada Baybars'ın türbesine yakın bir medresede müderris olmak isteğini Sultan Bereke'ye bildirmişti. Sultan Bereke, onun bu isteğini kabul ederek ona Zâhiriyye müderrisliğine getirdi. İbn Ebü'l-İzz, burada ilk dersi 3 Safer 677 (26 Haziran 1278) tarihinde verdi. Onun Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlığına ne zaman atandığı hakkında bilgi vermeyen Nüveyrî, bu göreve geldikten dört ay sonra 6 Şâban 677 (23 Aralık 1278) tarihinde öldüğünü aktarmaktadır.¹⁶³ Dolayısıyla Nüveyrî'nin verdiği bilgilerden İbn Ebü'l-İzz'in Rebûlâhir ayında (Ağustos-Eylül) kâdilkudât olarak atandığı ve babası Baybars'a duyduğu muhabbetten dolayı Sultan Bereke'nin, İbn Ebü'l-İzz'i Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlığına tayin ettiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Sultan Bereke'nin İbn Ebü'l-İzz'in isteğini yerine getirerek ona görev vermesi de sultanın sevgisini göstermesi bakımından önemlidir.

Makrîzî ise İbn Ebü'l-İzz'in kâdilkudâtlığa atanmasına iki yerde temas etmektedir. Bunlardan ilkinde onun 10 Cemâziyelevvel 677 (29 Eylül 1278) tarihinde kâdilkudât olduğunu, ancak göreve gelişinden sadece dört ay sonra öldüğünü bildirmektedir.¹⁶⁴ Bu bilgidен hareketle Makrîzî'ye göre Sadreddin, 677 yılı Ramazan ayında (Ocak-Şubat 1279) ölmüştür. Fakat bu tarih, Nüveyrî'nin aktardığı rivayet ile uyuşmamaktadır. Makrîzî, ikinci yerde Sadreddin'in göreve gelişinden üç ay sonra

¹⁶¹ İbnü'l-Furât, *Târîhu'd-düvel*, VII, 122.

¹⁶² İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s.190.

¹⁶³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 250. Ayrıca bkz. İbnü'l-Furât, *Târîhu'd-düvel*, VII, 115.

¹⁶⁴ Makrîzî, *es-Sülûk*, II 113.

öldüğünü bildirmektedir.¹⁶⁵ Burada aktardığı bilgiden Sadreddin'in Şâban ayında (Aralık-Ocak) vefat ettiği ve bu tarihin Nüveyrî'nin nakelttiği rivayetle uyduğuna belirtmek mümkündür. İbn Tolun da Nüveyrî ile aynı rivayeti vermektedir.¹⁶⁶ Dolayısıyla çelişkiye düşen Makrîzî'nin verdiği ikinci bilginin doğru olma ihtimali daha yüksektir.

İbn Ebü'l-İzz'den sonra 29 Ramazan 677 (13 Şubat 1279) tarihinde Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığına getirilen Hüsâmeddin er-Rûmî getirildi. Makrîzî, onun Anadolu'da kadılık yapmaktayken Dımaşk'a getirtildiği bilgisini de vermektedir.¹⁶⁷ Yaklaşık on dokuz yıl bu görevi sürdüren Hüsâmeddin er-Rûmî, 696 (1296) yılı başında Kahire Hanefî kâdılkudâtlığına terfî edince oğlu Celâleddin, Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığına getirildi (2 Safer 696/30 Kasım 1296). Babasının Dımaşk Hanefî kâdılkudât nâibliği görevini yürüten Celâleddin'in Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığına getirilmesinde, Hüsâmeddin'in Sultan Lâçin'le ilişkisinin iyi olmasına bağlanmaktadır. Fakat Lâçin'in tahtan indirilmesi ve Muhammed b. Kalavun'un ikinci kez tahta çıkması Hüsâmeddin'in Kahire, Celâleddin'in Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığı görevlerini sonu oldu. Hüsâmeddin, Kahire Hanefî kâdılkudâtlığından azledilerek 6 Zilhicce 698 (4 Eylül 1299) Perşembe günü oğlunun yerine Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığına ikinci kez getirildi ve *hil'at* giydi. Ayrıca müderrislik başta olmak üzere, bazı görevleri de üstlendi.¹⁶⁸ Böylece Celâleddin'in, yaklaşık üç yıl süren Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığı görevi bitmiş oldu. Hüsâmeddin'in Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığındaki ikinci döneminin kısa sürdüğü görülmektedir. O, göreve gelişinden kısa süre sonra patlak veren Vâdi el-Hazindâr savaşı* katıldı. Memlûklerin yenilgisiyle sonuçlanan bu savaşta, Hüsâmeddin er-Rûmî'nin kaybolduğu zikredilmektedir.¹⁶⁹

27 Rebûlevvel 699 (22 Aralık 1299) tarihinden itibaren Hüsâmeddin er-Rûmî'den herhangi bir haber alınamadığı ve bunun üzerine onun yerine atama yapıldığı bildirilmektedir. Fakat tarihçiler, bu atamanın tarihi ile ilgili farklı rivayetlerden söz

¹⁶⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 114.

¹⁶⁶ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 190.

¹⁶⁷ İbnü'l-Furât, *Târîhü'd-düvel*, VII, 115-116; Makrîzî, *es-Sülûk*, II 113.

¹⁶⁸ Yûnînî, *Zeylû Mirâti'z-zamân*, I, 207.

* Bu savaş hakkında bkz. Mustafa Uyar, "İlhanlı-Memlûk Mücadelesinde Bir Kırılma Noktası: Vâdi el-Hazindâr Savaşı," *International Congress of Asian and North African Studies*, Ankara 2007, s. 3225-3231.

¹⁶⁹ Makrîzî, *el-Mukaffa*, III, 304.

etmektedirler. Erken dönem Memlûk tarihçilerinden Yûnînî, Şemseddin İbnü'l-Harîrî'nin 21 Şâban 699 (12 Mayıs 1300) Çarşamba günü bu görevi üstlendiğini ve ertesi gün de bu göreve başladığını kaydetmektedir.¹⁷⁰ Nüveyrî'ye göre ise Hanefîlerin yeni kâdîlkudâtı Şemseddin İbnü'l-Harîrî'nin ataması, 21 Rebûlâhir 699 (15 Ocak 1300) tarihinde gerçekleşmiştir.¹⁷¹ Onun verdiği bu tarih, Yûnînî'nin aktardığı rivayetten dört ay öncesine, Hüsâmeddin er-Rûmî'nin kayboluşundan yaklaşık bir ay sonraya tekabül etmektedir. Fakat Nüveyrî'den farklı olarak İbn Habîb, sadece ay ve yıl belirtmek suretiyle Celâleddin'in 700 yılı Zilkade ayında (Temmuz-Ağustos 1301) kâdîlkudâtlığa getirildiğini kaydetmektedir.¹⁷² İbn Habîb'in verdiği bu tarih, ileride ele alınacağı üzere Şemseddin İbnü'l-Harîrî'nin yetkisiz bir şekilde kâdîlkudâtlıktan azledildikten sonra yeniden bu göreve getirildiği tarih olmalıdır. İbn Tolun ise Yûnînî'nin verdiği tarihinden on gün sonrasını zikrederek Hüsâmeddin er-Rûmî'nin kayboluşundan yaklaşık altı ay sonra, 2 Ramazan 699 (22 Mayıs 1300) bu atamanın gerçekleştiğini bildirmektedir.¹⁷³

Şemseddin İbnü'l-Harîrî, söz konusu göreve başladıktan bir yıl sonra yetkisiz bir şekilde görevinden alıkonulmuştur. İbn Kesîr, Şemseddin İbnü'l-Harîrî'nin 23 Zilkade 700 (30 Temmuz 1301) tarihinde azledildiğini ve yerine Celâleddin er-Rûmî'nin atandığını belirttikten sonra bu atamanın Dimaşk *nâibi* Cemâleddin Akkuş el-Efrem (ö. 716/1316)* ile Vezir Şemseddin Sungur el-A'sar'ın (ö. 709/1309-1310)* * ittifakıyla gerçekleştiğini bildirmektedir.¹⁷⁴ Makrîzî, Cemâleddin er-Rûmî ile Şemseddin İbnü'l-Harîrî arasındaki azil hadisesine değinmeksizin, Şemseddin İbnü'l-Harîrî'nin 6 Cemâziyelâhir 701 (6 Şubat 1302) tarihinde kâdîlkudâtlığı üstlendiğini belirtir.¹⁷⁵ Makrîzî'nin burada verdiği tarih, Şemseddin İbnü'l-Harîrî'nin Dimaşk *nâibi* ve veziri tarafından azledildikten sonra görevine Sultan tarafından iade edildiği tarih olmalıdır.

İbn Tolun ise Şemseddin İbnü'l-Harîrî'nin selefi Hüsâmeddin er-Rûmî'nin oğlu Celâleddin'in girişimleri ile azledildiğini ve bu azlin geçerli olmadığını belirtmektedir.

¹⁷⁰ Yûnînî, *Zeylû Mirâti'z-zamân*, I, 305.

¹⁷¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 253.

¹⁷² İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, I, 234.

¹⁷³ İbn Tolun, *Kudâtü Dimaşk*, s. 193.

* Hayatı hakkında bkz. Safedî, *A'yânü'l-'asr*, I, 561-572; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 519.

** Hayatı hakkında bkz. Safedî, *A'yânü'l-'asr*, II, 478-480; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 99.

¹⁷⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 740.

¹⁷⁵ Makrîzî, *el-Mukaffa*, VI, 201.

Zira bu azlin sultan tarafından değil de, *nâib* ve vezir tarafından gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Fakat bu *nâib* ve vezirin Dımaşk'takiler mi yoksa Kahire'dekiler mi olduğunu belirtmemiştir. İbn Tolun, bu azille ilgili bilgi vermeye devam ederek kâdılkudâtlığı üstlenen Celâleddin'in herhangi bir yetkisi olmadığını ve bu yüzden davalara da bakmadığını belirtmiştir. Celâleddin'in kâdılkudâtlığı gasp ettiği süreyi altı ay yirmi sekiz gün olarak veren İbn Tolun, 5 Cemâziyelâhir 701 (5 Şubat 1302) tarihinde sultanın *taklidi* ile Şemseddin İbnü'l-Harîrî'nin görevine iade edildiğini bildirmektedir.¹⁷⁶ Bu hususta İbn Tolun'un verdiği tarih, Makrîzî'den bir gün öncesine işaret eder.

Yaklaşık dört yıl Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığı görevinde bulunan Şemseddin İbnü'l-Harîrî'nin azil tarihi gün, ay ve yıl şeklinde tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte onun 705 (1305-1306) yılında azledildiği anlaşılmaktadır.¹⁷⁷ Onun yerine söz konusu göreve Şemseddin el-Ezraî'nin getirildiği hususunda ittifak bulunmaktadır. Ancak rivayetler onun atanma tarihi hususunda farklılık arz etmektedir. Erken dönem Memlûk kaynaklarından Yûnînî, Şemseddin el-Ezraî'nin 12 Zilkade 705 (26 Mayıs 1306) Perşembe günü atandığını haber vermektedir.¹⁷⁸ Yûnînî'den daha erken bir tarihe işaret eden Nüveyrî ise Şibliyye medresesi müderrisi Şemseddin el-Ezraî'nin *taklidinin* Dımaşk'a ulaşma tarihini 2 Zilkade 705 (16 Mayıs 706) olarak vermektedir.¹⁷⁹ Bir başka yerde Nüveyrî, Şemseddin el-Ezraî'nin *taklidinin* Dımaşk'a ulaşma tarihini 20 Rebûlâhir 706 (29 Ekim 1306) olarak vermektedir.¹⁸⁰ Safedî, onun *taklidinin* 706 yılı Rebûlâhir ayında (Ekim-Kasım 1306) Dımaşk'a ulaştığını haber vermektedir.¹⁸¹

Şemseddin el-Ezraî'nin Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığı görevinin tam bir yıl sürdüğü ve kâdılkudâtlık görevinin azille sona erdiği bildirilmektedir.¹⁸² Şemseddin el-Ezraî'nin azlinden birkaç gün sonra söz konusu göreve Sadreddin el-Busrâvî atanmıştır. Erken dönem Memlûk tarihçilerinden Yûnînî, Sadreddin el-Busrâvî'nin kâdılkudâtlığa tayin edildiğine dair *taklidin*, 1 Zilkade 706 (4 Mayıs 1307) tarihinde Dımaşk'a

¹⁷⁶ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 193.

¹⁷⁷ Makrîzî, *el-Mukaffa*, VI, 201; a.mlf., *es-Sülûk*, II, 389-390.

¹⁷⁸ Yûnînî, *Zeylû Mirâti'z-zamân*, I, 854.

¹⁷⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 84.

¹⁸⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 89.

¹⁸¹ Safedî, *A 'yânü'l-'asr*, IV, 222.

¹⁸² Safedî, *A 'yânü'l-'asr*, IV, 221; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, IX, 211.

ulaştığını kaydetmektedir.¹⁸³ Ayrıca, Sadreddin el-Busrâvî'nin 29 Zilkade 706 (1 Haziran 1307) Cuma günü Dımaşk'a ulaştığını ve Emevî Camii'ne geldiğini, burada *taklidinin* okunduğunu, ardından Nûriyye medresesine giderek burada davalara bakmaya başladığını haber vermektedir.¹⁸⁴ Bazı tarihçiler ise onun göreve getirilme tarihini 29 Zilkade 706 (1 Haziran 1307) şeklinde nakletmektedirler.¹⁸⁵

Şemseddin el-Ezraî'nin azlinden sonra kâdilkudâtlığa getirilen Sadreddin el-Busrâvî, daha önce bahsi geçen kâdilkudât Şemseddin İbn 'Atâ'nın damadı ve öğrencisidir. Sadreddin el-Busrâvî'nin yirmi yıldan fazla bulunduğu kâdilkudâtlık görevi, 3 Şâban 727 (24 Haziran 1327) tarihindeki ölümü ile sona ermiştir.¹⁸⁶

İbn Kesîr, Sadreddin el-Busrâvî'nin ölümünden sonra kâdilkudâtlık makamına, onun *nâibliğini* yapan İmâdüddin et-Tarsûsî'nin 15 Ramazan 727 (4 Ağustos 1327) tarihinde getirildiğini haber vermektedir. İbn Kesîr, anlatımına devam ederek İmâdüddin'in *taklidinin* Emevî Camii'nde okunduğunu ve ardından *hil'at* giyerek göreve başladığını söylemektedir.¹⁸⁷ İbnü'l-Cezerî, bu anlatımdan biraz farklı olarak, ayın 16'sında sultanın *taklidinin* Dımaşk'a ulaştığını, 17 Ramazan (6 Ağustos) Perşembe günü yeni kâdilkudâtın *hil'at* giydiğini ve Nûriyye medresesinde davalara bakmaya başladığını bildirmektedir.¹⁸⁸ Yine o, İmâdüddin'in aynı gün içinde kendisine *nâib* edindiğini, ertesi gün ise kâdilkudâtların ve devlet erkânının huzurunda *taklidinin* okunduğunu haber vermektedir.¹⁸⁹ Nüveyrî ise, 7 Ramazan'da (27 Temmuz) Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlığına getirilen İmâdüddin et-Tarsûsî'nin *taklidinin* 16 Ramazan'da (5 Ağustos) Dımaşk'a ulaştığını ve âdet olduğu üzere kâdilkudâtlığı üstlendiğini haber vermektedir.¹⁹⁰

Yaklaşık on dokuz yıl Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlığı görevinde bulunan İmâdüddin et-Tarsûsî, 746 yılı Zilhicce ayında (Mart-Nisan 1346) kâdilkudâtlık

¹⁸³ Yûnînî, *Zeylû Mirâti'z-zamân*, I, 1122-1123.

¹⁸⁴ Yûnînî, *Zeylû Mirâti'z-zamân*, I, 1124. Ayrıca bkz. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 91.

¹⁸⁵ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 222; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 410; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 195.

¹⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 222; Safedî, *A'yânü'l-'asr*, III, 472; Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 104.

¹⁸⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 280.

¹⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 191.

¹⁸⁹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 192.

¹⁹⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXIII, 183.

görevinden genç yaştaki oğlu ve aynı zamanda *nâibi* Necmeddin lehine çekildi.¹⁹¹ Safedî, ayrıca İmâdüddin'in bu isteğini önce emir Seyfeddin Yelboğa'ya açtığını, Yelboğa'nın bu isteğe olumlu baktığını ve durumu Sultana ilettiğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Takiyyüddin es-Sübki'nin de Necmeddin'in kâdılkudâtlık ile ilgili yeterliliği hakkında sultana görüş bildirdiğini de ilave eder. İbn Kesîr, bu olayın tarihini 747 yılı başı (1346) olarak vermektedir.¹⁹² Makrîzî ise, lehine herhangi bir çekilmeden bahsetmeksizin babanın yerine oğlunun atandığını haber vermektedir.¹⁹³ Fakat 748 (1348) yılında İmâdüddin et-Tarsûsî'nin ölüm haberini verirken, onun kâdılkudâtlık görevini oğluna devrettiğini bildirmektedir.¹⁹⁴ İbn Tağrıberdî, 747 (1346-1347) yılında görevinden istifa ettiğini ve oğlu Necmeddin'in bu makama atanmasını istediğini ve bu isteğinin de kabul edildiğini bildirir.¹⁹⁵ Bu isteğin kabul edilmesinde etki edebileceğini düşündüğümüz önemli bir faktörü de, Safedî zikretmektedir. Buna göre İmâdüddin et-Tarsûsî, on dokuz yıl boyunca sürdürdüğü kâdılkudâtlık görevi sırasında başta Dımaşk *nâibleri* olmak üzere yöneticilerin ona büyük saygı duyduklarını ve verdiği kararlarının eleştirilmediğini bildirmektedir.¹⁹⁶

Necmeddin et-Tarsûsî'nin yaklaşık on bir yıl sürdürdüğü Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığı görevi Şâban 758 (Temmuz-Ağustos 1357) tarihinde ölümüyle sona erdi.¹⁹⁷ Ölümünden birkaç gün sonra *nâibi* Şerefüddin el-Kefrî, onun yerine tayin edildi.¹⁹⁸ Şerefüddin el-Kefrî'nin Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığındaki ilk döneminin kısa sürdüğü ve Şâfiî ile Mâlikî kâdılkudâtlarla birlikte azledildiği görülmektedir. Bu üç kâdılkudâtlın azledilme tarihine dair farklı rivayetler bulunmaktadır. Bunlardan İbn Kesîr'in aktardığı rivayete göre, onlar 9 Şâban 759 (17 Temmuz 1358) tarihinde azledildi.¹⁹⁹ Yine aynı müellif, Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığına 27 Şâban'da (4 Ağustos) Cemâleddin es-Sirâc'ın atandığını belirtmektedir. Yeni atanan Şâfiî kâdılkudâtlarla birlikte *dârüssaâdede hil'atlerini* giydiler ve ardından Emevî Camii'ne

¹⁹¹ Safedî, *A 'yânü 'l- 'asr*, I, 101; Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 20; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, I, 452; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 198.

¹⁹² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 484.

¹⁹³ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 20.

¹⁹⁴ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 65.

¹⁹⁵ İbn Tağrıberdî, *Menhel*, I, 38.

¹⁹⁶ Safedî, *A 'yânü 'l- 'asr*, III, 271.

¹⁹⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 118.

¹⁹⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 116; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 199.

¹⁹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 587.

geldiler. Burada *taklid*lerinin okunmasından sonra orada her ikisi de bir davaya baktı. Daha sonra iki kâdılkudât birlikte Gazzaliyye medresesine geldiler ve orada Şâfiî kâdılkudât ders verdi. Bu esnada Hanefî kâdılkudât onun sağına oturdu. Buradaki dersin bitiminden sonra her ikisi de Nûriyye medresesine birlikte gittiler. Bu defasında, burada Hanefî kâdılkudât Cemâleddin ders verdi ve Şâfiî kâdılkudât da bu derste dinleyenler arasında yer aldı.²⁰⁰

İbn Kâdi Şühbe, Dımaşk Hanefî, Şâfiî ve Mâlikî kâdılkudâtlarının azledilme tarihini İbn Kesîr'de geçen rivayetten farklı olarak 3 Şâban 759 (11 Temmuz 1358) olarak verir ve tarih belirtmeksizin onların yerine atanan isimleri zikreder.²⁰¹ Makrîzî ise, bu atamaları Muharrem 759 (Aralık 1357-Ocak 1358) tarihinde zikretmektedir.²⁰² İbn Tolun, İbn Kesîr'i destekler mahiyette Şâban ayının sonlarına (Ağustos) doğru bu atamaların olduğunu belirtmektedir.²⁰³

Dımaşk'ta üç kâdılkudâtın azledilerek yerlerine yeni atamalar yapılmasında Sultan Hasan'ın ikinci saltanat döneminde Kahire *atabekü'l-asâkir** olan Sırkatmış'ın (ö. 759/1358)²⁰⁴ müdahalesi olduğu belirtilmektedir. Onun bu müdahalesinden sonra atanan kâdılkudâtların görev sürelerinin uzun olmadığı görülmektedir. Zira Sırkatmış'ın tutuklanması ile daha önce azledilen Hanefî ve Şâfiî kâdılkudâtlar iade edildi. Bunun üzerine Cemâleddin es-Sirac, tadilat halindeki evine dönerken, 4 Şevval'de (9 Eylül) Şerefüddin el-Kefrî'nin yeniden Hanefî kâdılkudâtı olduğuna dair *taklidi* geldi.²⁰⁵ Şerefüddin el-Kefrî'nin 5 Şevval'de (10 Eylül) *hil'at* giydiği bildirilmektedir.²⁰⁶ Dolayısıyla kâdılkudâtlık makamına gelebilmek için nüfûzlü bir emîrin himayesine giren âlimin, emîrin gücünü artırması ile kâdılkudât olmayı başardığı ve söz konusu emîrin iktidarını kaybetmesi ile de kâdılkudâtlık görevinden uzaklaştırıldığı görülmektedir.

²⁰⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 588.

²⁰¹ İbn Kâdi Şühbe, *Târîh*, II, 133.

²⁰² Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 235.

²⁰³ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 199.

* Memlükler döneminde askerî sınıfa mensup olan *atabekü'l-asâkir*, ordu komutanı olarak nitelendirilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Kalkâşendî, *Subh*, IV, 18, V, 455; Ayaz, *Üstâdârlık*, s. 27.

²⁰⁴ Hayatı için bkz. Safedî, *A'yânü'l-'asr*, II, 555-559; İbn Hacer, *ed-Dürer*, II, 206-207; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, VI, 342-343.

²⁰⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 590.

²⁰⁶ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 199.

Şerefüddin el-Kefrî, Dımaşk Hanefî kâdılkudâtı olarak görevlendirildikten sonra oğlunu da, *nâibi* olarak atadı.²⁰⁷ 18 Rebîulâhîr 763 (14 Şubat 1362) tarihine gelindiğinde, Şerefüddin el-Kefrî'nin oğlu Cemâleddin'e kâdılkudâtlık *hil'atı* verilerek babasıyla müştereken kâdılkudâtlık görevini yürütmeye başladı. Sultan, *tevkîide* Cemâleddin için de kâdılkudât unvanını kullanmıştı. Cemâleddin, *dârüssaâdede hil'at* giydikten sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Tâceddin es-Sübkî ile Nûriyye medresesine gittiler. Burada Kur'an-ı Kerim okundu. Fakat Cemâleddin, ders vermedi. Kur'an-ı Kerim kıraatinin ardından insanlar kendisini tebrik etti.²⁰⁸ 10 Cemâziyelevvel 763 (7 Mart 1362) Pazartesi sabahı Dımaşk *nâibi*, elinde bir fermanla geldi. Fermanda Cemâleddin el-Kefrî'nin Dımaşk Hanefî kâdılkudâtı olarak atandığı kayıtlı idi. Bunun üzerine babası Şerefüddin, kâdılkudâtlığı ona devretti ve *dârüssaâdede* Cemâleddin *hil'at* giydi. Protokolde Hanefî kâdılkudâtı Mâlikî kâdılkudâtıtan önce gelmesine rağmen, Cemâleddin, Mâlikî kâdılkudâtıtan sonra yer aldı. Emevî Camii'nde *taklidi* okunduktan sonra kâdılkudâtlar onunla birlikte Nûriyye medresesine geldiler ve burada o ders verdi. Fakat herhangi bir sebep belirtilmeksizin bu derse babası Şerefüddin'in gelmedi.²⁰⁹ Makrîzî, bu atamanın gününü zikretmeksizin Cemâziyelevvel 763 (Şubat-Mart 1362) şeklinde sadece ay ve yılını belirtmektedir.²¹⁰ İbn Kâdî Şühbe, İbn Kesîr'in aktardığı anlatımına paralel bir şekilde bu olaya temas etmektedir.²¹¹ İbn Tolun, 9 Cemâziyelevvel 763 (6 Mart 1362) tarihinde Cemâleddin el-Kefrî'nin kâdılkudâtlığı üstlendiğini belirtmekle yetinmektedir.²¹²

Cemâleddin el-Kefrî'nin ölümüyle yaklaşık iki yıl süren Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığı görevi sona ermiştir. Fakat onun ölüm tarihine Makrîzî ve İbn Tağrıberdî gibi tarihçiler sadece yıl zikrederek 766 (1364-1365) senesine işaret ederken,²¹³ İbn Kâdî Şühbe, Safer 766 (Ekim-Kasım 1364) şeklinde yıl yanında ayı da zikretmiştir.²¹⁴ Makrîzî, Cemâleddin el-Kefrî'nin yerine kâdılkudâtlık görevine getirilen Cemâleddin es-Sirâc'ın tayininin 20 Safer 766 (16 Kasım 1364) tarihinde gerçekleştiğini

²⁰⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 116.

²⁰⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 654.

²⁰⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 655.

²¹⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 262.

²¹¹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 201.

²¹² İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 201.

²¹³ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV; 281; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, XI, 69.

²¹⁴ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 269.

bildirmektedir.²¹⁵ Kaynaklarda Cemâleddin el-Kefrî'den sonra Hanefî kâdılkudâtlığının bir süre boş kaldığına dair herhangi bir bilgiye de rastlanılmadığından onun ölüm tarihi ile ilgili İbn Kâdî Şühbe'nin işaret ettiği Safer 766 (Ekim-Kasım 1364) tarihi kabul edilebilir. Böylece onun ölümünden bir süre sonra Cemâleddin es-Sirâc kâdılkudât olarak ikinci kez atanmıştır.

Yaklaşık beş yıl Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığı görevini üstlenen Cemâleddin es-Sirâc'ın bu görevi onun ölümü ile sona ermiştir. İbn Kâdî Şühbe, Cemâleddin es-Sirâc'ın ölümünden kısa bir süre sonra İbnü'l-Kişk'in Muharrem 771 (Ağustos-Eylül 1369) tarihinde Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığına getirildiğini bildirmektedir.²¹⁶ Bunun yanı sıra İbn Kâdî Şühbe, İbnü'l-Kişk'in ölümünü haber verirken bazı bilgiler de ilave etmektedir. Buna göre, bir süre kâdılkudât İmâdüddin et-Tarsûsî'nin *nâibliğini* de yapan İbnü'l-Kişk, Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığını kerhen kabul etmişti ve göreve getirilişinden yedi ay sonra bu görevden ferâgat ederek yerine oğlu Necmeddin'in geçmesini sağladı.²¹⁷ İbn Kâdî Şühbe, bir başka yerde oğlunun Zilkade 771 (Mayıs-Haziran 1370) tarihinde bu görevi üstlendiğini belirtmektedir.²¹⁸ Makrîzî ise İbnü'l-Kişk'in kâdılkudâtlığa getiriliş tarihini, 18 Muharrem 771 (22 Ağustos 1369) şeklinde vermektedir.²¹⁹ Ayrıca onun verdiği bilgiye göre İbnü'l-Kişk, Zilkade sonu 771 (Ağustos 1369) tarihinde kendi isteğiyle oğlu Necmeddin İbnü'l-Kişk lehine kâdılkudâtlıktan çekilmiştir. Dolayısıyla İbnü'l-Kişk'in görev süresinin yaklaşık on ay olduğu anlaşılmaktadır.²²⁰

Necmeddin İbnü'l-Kişk'in görev süresi ise babasına göre oldukça uzundu. O, beş yıldan biraz fazla Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığı görevini üstlendi. Muharrem başı 777 (Haziran 1375) tarihinde Necmeddin'in amcasının oğlu Sadreddin b. el-İzz'in Dımaşk kâdılkudâtı olduğuna dair *tevkîi* geldi. Necmeddin de Dımaşk kâdılkudâtlığından Kahire Hanefî kâdılkudâtlığına nakledildi.²²¹ Makrîzî ise, bu olayın Muharrem ayının sonunda (Haziran) gerçekleştiğini söylemektedir.²²² İbn Kâdî

²¹⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 277.

²¹⁶ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 360.

²¹⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 69.

²¹⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 626.

²¹⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 333.

²²⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 335.

²²¹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 478; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, VIII, 127.

²²² Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 387.

Şühbe'ye göre Necmeddin İbnü'l-Kišk, beş ay sonra Cemâziyelâhir 777 (Ekim-Kasım 1375) tarihinde Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığına iade edildi. Bunun üzerine Necmeddin, amcasının oğlu Sadreddin b. el-İzz'in de Kahire Hanefî kâdılkudâtlığına getirilmesi için çaba gösterdi ve başarılı oldu. Fakat Sadreddin'in Kahire Hanefî kâdılkudâtlığını kerhen kabul ettiği ve sadece dört buçuk ay sonra Kahire'den gizlice çıktığı zikredilmektedir.²²³ Makrîzî'deki anlatıma göre ise 5 Cemâziyelâhir'da (1 Kasım) Sadreddin, Kahire'den çıkarak gizlice Dımaşk'a geldi. Bu, daha çok bir kaçışa benziyordu. O, Kahire'yi ve halkını sevmemişti. 5 Receb'de (30 Kasım) Sadreddin, Dımaşk Hanefî kâdılkudâtı olarak *hil'at* giydi.²²⁴

İbn Kâdî Şühbe, Sadreddin b. el-İzz'in ölümünü haber verirken, amcasının oğlu Necmeddin'in Kahire Hanefî kâdılkudâtlığına nakledildiğinde onun da Muharrem 779 (Mayıs-Haziran 1377) tarihinde Dımaşk Hanefî kâdılkudâtı olduğunu haber vermektedir. Yaklaşık beş ay sonra Cemâziyelâhir ayında (Ekim-Kasım) Necmeddin Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığına iade edilince kendisi Kahire Hanefî kâdılkudâtı oldu. Bu görevi iki ay sürdürmesinin ardından istifa ederek Dımaşk'a döndü.²²⁵

Makrîzî, Necmeddin İbnü'l-Kišk'in Zilhicce 799 (Ağustos-Eylül 1397) tarihinde öldüğünü belirttikten sonra 777 (1375-1376) yılında Kahire Hanefî kâdılkudâtı olduğunu ve sonra istifa ettiğini bildirmektedir. Ayrıca onun birkaç kez Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığını üstlendiğini bildirmektedir.²²⁶ İbn Tolun, Necmeddin'den bahsetmezken, Sadreddin b. el-İzz'e yer vermiştir. Onun anlatımına göre Sadreddin, Muharrem 769 (Ağustos-Eylül 1367) tarihinde Dımaşk Hanefî kâdılkudâtı olmuştur. Sonra Necmeddin'in ardından Kahire Hanefî kâdılkudâtı olmuş fakat bir ay sonra istifa ederek Dımaşk'a geri dönmüştür.²²⁷

Rebûlâhir sonunda 780 (Ağustos 1378) yılında Hümâmüddin İbn Kavvâmüddin, Necmeddin İbnü'l-Kišk yerine Dımaşk Hanefî kâdılkudâtı olarak atandı ve *hil'at* giydi. Makrîzî, Necmeddin'in bu makamı para ile Hümâmüddin'e sattığını

²²³ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 481.

²²⁴ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 389.

²²⁵ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 359.

²²⁶ Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 405.

²²⁷ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 201.

bildirmektedir.²²⁸ İbn Kâdî Şühbe, Cemâziyelevvel 780 (Ağustos-Eylül 1378) tarihinde Hanefî kâdılkudâtı olarak Hümâmüddin Dımaşk'a geldiğini aktarmaktadır.²²⁹ Bir başka yerde Rebûlâhîr'de (Temmuz-Ağustos) Necmeddin'in azledildiğini ve Hümâmüddin'in bu görevi üstlendiğini bildirir.²³⁰

Hümâmüddin İbn Kavvâmüddin'in yaklaşık 4 yıl süren kâdılkudâtlık görevi onun azledilmesiyle sona erdi. Onun yerine 1 Safer 784 (16 Nisan 1382) tarihinde Necmeddin İbnü'l-Kišk Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığına dördüncü kez getirildi.²³¹ İbn Kâdî Şühbe, Hümâmüddin İbn Kavvâmüddin'in Dımaşk muhtesibliği sırasında halkın beğenisini kazandığını ve Rebûlâhîr 780 (Temmuz-Ağustos 1378) tarihinde Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığına terfî ettiğini bildirmektedir. Fakat bazı medreselerin müderrislikleri ile ilgili Necmeddin İbnü'l-Kišk ile aralarında çıkan ihtilaf Rebûlevvel 784 (Mayıs-Haziran 1382) tarihinde azledilmesi ile sonuçlanmıştır.²³² Bununla birlikte o, eserinin bir başka yerinde Necmeddin'in iade tarihini Safer 784 (Nisan-Mayıs 1382) olarak vermektedir.²³³

Necmeddin İbnü'l-Kišk'in yerine Rebûlevvel 785 (Mayıs-Haziran 1383) tarihinde Takiyyüddin b. el-Kefrî getirildi.²³⁴ Makrîzî, bu tarihi Şâban 785 (Eylül-Ekim) olarak vermektedir.²³⁵ Ayrıca Necmeddin'in Burcî Memlûkler döneminde de birkaç kez kâdılkudâtlığı üstlendiği bildirilmektedir.²³⁶

Ele alınan dönemde Rûmî, Benî'l-Keşk ve Kefrî ailelerinin birden fazla Dımaşk Hanefî kâdılkudâtı çıkardığı görülmektedir. Bunların dışında bu göreve getirilenler arasında yer alan Sadreddin el-Busrâvî ile ilk Dımaşk Hanefî kâdılkudâtı Şemseddin İbn 'Atâ arasında evlilik yoluyla kurulan akrabalık bağı söz konusudur. Akrabalık bağı dışında Hanefîler arasında bir emîrin himayesinde yer almak da, kâdılkudât olmada etkili olmuştur. Bu faktörlerin yanı sıra sâbık kâdılkudâtın *nâibi* olmak, iktidar değişikliği ve yeni ultanın nazarında çok güçlü bir saygınlığa sahip olmak da, Dımaşk

²²⁸ Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 49-50.

²²⁹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 574.

²³⁰ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 626.

²³¹ Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 136.

²³² İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 95.

²³³ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 626.

²³⁴ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 105.

²³⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 155.

²³⁶ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 626-627.

Hanefî kâdılkudâtlığına atanmak için etkili olmuştur. Yeni atanan Dımaşk Hanefî kâdılkudâtının çoğunlukla *dârüssaâdede hil'at* giydiği, Emevî Camii'nde *taklidi*nin okunduğu ve bunların ardından Nûriyye medresesinde ders verdiği görülmektedir.

III. MÂLİKÎ KÂDILKUDÂTLARIN TAYİNİ

Dört mezhepten birer kâdılkudât tayin edilmesi kararı alınması ile birlikte Dımaşk'ın ilk Mâlikî kâdılkudâtı 75 yaşında iken bu göreve getirilen Abdüsselâm ez-Zevâvî olmuştur. Onun bu göreve atanmasına dair *taklidi*, Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığına getirilen Ebü'l-Ferec Ahmed İbn Kudâme'ninki ile birlikte 6 Cemâziyelevvel 664 (13 Şubat 1266) tarihinde Dımaşk'a ulaştı. Ancak Mâlikî kâdılkudâtlığına getirilen Abdüsselâm ez-Zevâvî ve Hanbelî kâdılkudâtlığına atanan Ebü'l-Ferec Ahmed İbn Kudâme, bu görevi kabul etmediler. Bunun üzerine Sultan Baybars, bu görevi kabul etmedikleri takdirde ellerindeki bütün görevlerden azledileceklerini ve ülkeden sürgün edileceklerini bildirdi. Bunun üzerine her ikisi de bu görevi kabul ettiler.²³⁷

Görevi kerhen kabul eden Abdüsselâm ez-Zevâvî'nin, kâdılkudâtlık görevi karşılığında herhangi bir ücret almadığı ifade edilmektedir.²³⁸ Ayrıca İbnü's-Sukâî, onun *hil'at* de giymediğini ilave etmektedir.²³⁹ Abdüsselâm ez-Zevâvî, Dımaşk Hanefî kâdılkudâtı Şemseddin İbn 'Atâ'nın 9 Cemâziyelevvel 673 (10 Kasım 1274) tarihinde ölümü üzerine onun ölümünden sonra kâdılkudâtlık yapmak istemediğini belirterek görevinden istifa etmiştir. Bunun üzerine onun yerine *nâibi* ve damadı Cemâleddin Yusuf getirilmiştir.²⁴⁰ Fakat İbn Şeddâd, daha önce Hanefî kâdılkudât Mecdüddîn İbnü'l-Adîm'in görevinin sona ermesinde de bahsedildiği gibi Abdüsselâm ez-Zevâvî'nin görevinin de Sultan Baybars'ın 28 Muharrem 676 (30 Haziran 1277) tarihinde ölümüyle sonra erdiğini ifade etmektedir.²⁴¹

Cemâleddin Yusuf, hac için çıktığı Hicaz yolunda 5 Zilkade 683 (13 Ocak 1285) tarihinde vefat edene kadar yaklaşık iki yıl boyunca bu görevini sürdürdü.²⁴² Onun

²³⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 79.

²³⁸ İbn Receb, *ez-Zeyl*, IV, 177-179; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 31.

²³⁹ İbnü's-Sukâî, *Tâlî*, s. 106.

²⁴⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 139; XXXI, 62.

²⁴¹ İbn Şeddâd, *Târihü'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 237.

²⁴² Aynî, *İkdü'l-cümân*, II, 334; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, XII, 219.

ölümünün ardından Cemâleddin Muhammed b. Süleyman atanana kadar Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığı yaklaşık üç buçuk yıl boş kalmıştır. Onun atanma tarihine dair rivayetlerde gün ve ay farklılıkları vardır. Safedî, İbn Kesîr ve Makrîzî onun Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtı olarak 10 Cemâziyelevvel 687 (12 Haziran 1288) tarihinde Kahire'den Dımaşk'a geldiğini aktarmaktadırlar.²⁴³ Nüveyrî, İbnü'l-Furât ve İbn Hacer ise gün ve ay belirtmeksizin onun 687 (1288) yılında atandığı bilgisi vermektedirler.²⁴⁴ İbn Habîb ise, 687 yılının Cemâziyelevvel ayında (Haziran-Temmuz 1288) bu göreve getirildiğini nakletmektedir.²⁴⁵

Cemâleddin Muhammed b. Süleyman'ın bu göreve atanmasını daha önce geçtiği gibi, 10 Cemâziyelevvel 687 (12 Haziran 1288) tarihinden öncesine işaret eden Makrîzî, bu hususa dair bir başka yerde daha bilgi verdiği ve bu iki bilginin birbiriyle çeliştiği görülmektedir. Burada Makrîzî, onun 687 yılı Zilhicce ayında (Aralık 1288-Ocak 1289) bu göreve getirildiğini belirtmektedir.²⁴⁶

Cemâleddin Muhammed b. Süleyman, otuz yıl Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığı görevinde bulunmuştur. Onun bu görevinin nasıl ve hangi tarihte sona erdiği hususunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Bunlardan İbnü's-Sukâi, onun 705 (1305-1306) yılında felç geçirdiği ve 10 Cemâziyelâhir (20 Ağustos) ölene kadar bu görevde kaldığı bilgisini vermektedir.²⁴⁷ Safedî ve Makrîzî, İbnü's-Sukâi'den farklı olarak Cemâleddin Muhammed b. Süleyman'ın 9 Cemâziyelâhir 717 (19 Ağustos 1317) tarihinde gerçekleşen ölümünden yirmi gün önce azledilmesi ile görevinin sona erdiğini nakletmektedirler.²⁴⁸ Bu bilgidен hareketle onun 19 Cemâziyelevvel'de (30 Temmuz) azledildiği anlaşılmaktadır. İbn Hacer ise Safedî ve Makrîzî ile aynı bilgiyi paylaşarak onun ölümünden yirmi gün önce görevinden azledildiği bilgisini vermektedir. Ancak onlardan farklı olarak onun ölüm tarihi hususunda gün belirtmeksizin 717 yılı Cemâziyelâhir ayına (Ağustos-Eylül 1317) dair rivayeti nakletmektedir.²⁴⁹

²⁴³ Safedî, *A 'yânü'l-'asr*, IV, 457; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 613; Makrîzî, *el-Mukaffa*, V, 692.

²⁴⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 104; İbnü'l-Furât, *Târîhü'd-düvel*, VIII, 71; İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 448.

²⁴⁵ İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, I, 115.

²⁴⁶ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 208.

²⁴⁷ İbnü's-Sukâi, *Tâlî*, s. 181.

²⁴⁸ Safedî, *A 'yânü'l-'asr*, IV, 456-7; Makrîzî, *el-Mukaffa*, V, 692.

²⁴⁹ İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 448.

Rivayetler, Cemâleddin Muhammed b. Süleyman'dan sonra Fahreddin b. Sellâme'nin Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığına getirildiği hususunda ittifak etmektedir. Ancak Nüveyrî, 8 Rebûlevvel 721 (7 Nisan 1321) tarihinde ölen Mecdüddîn b. Zâfir'in 710 (1310-1311) yılında Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığı *hil'atî* giydiği, fakat sonra bu görevi kabul etmeyerek istifa ettiği bilgisini aktarmaktadır.²⁵⁰ Dımaşk kâdılkudâtlarına dair eserinde İbn Tolun ise, Mecdüddîn b. Zâfir'den bahsetmemektedir.

Nüveyrî, Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtı olarak tayin edilen Fahreddin b. Sellâme'nin Dımaşk'a 27 Cemâziyelevvel 717 (7 Ağustos 1317) tarihinde geldiği bilgisini verir.²⁵¹ Nüveyrî'den farklı olarak İbn Kesîr'e göre Fahreddin b. Sellâme, 29 Rebûlâhir 717 (11 Temmuz 1317) tarihinde kâdılkudât olarak Kahire'den Dımaşk'a geldi. Fahreddin'in Dımaşk'a ulaşmasından bir gün sonra 12 Rebûlâhir (24 Haziran) tarihli görevlendirme belgesi Emevî Camii'nde okundu.²⁵²

Nüveyrî ve İbn Kesîr'den farklı olarak Makrîzî, Cemâleddin Muhammed b. Süleyman'ın ölümünden sonra Fahreddin b. Sellâme'nin kâdılkudât olarak görevlendirildiğini ve bu görevlendirmenin Cemâziyelevvel ayında (Temmuz-Ağustos) gerçekleştiğini, Fahreddin'in Kahire'den Dımaşk'a 20 Cemâziyelevvel'de (31 Temmuz) ulaştığını aktarmaktadır.²⁵³ Gün belirtmekten kaçınan İbn Hacer ise, onun kâdılkudât olarak Cemâziyelevvel ayında (Temmuz-Ağustos) Dımaşk'a geldiğini belirtmektedir.²⁵⁴ Yaklaşık bir buçuk yıl boyunca söz konusu görevi başarılı bir şekilde üstlendiği belirtilen Fahreddin b. Sellâme'nin görevi, Zilhicce 718 (Ocak 1319) tarihinde vuku bulan ölümüyle sona erdi.²⁵⁵

Fahreddin b. Sellâme'nin ölümünün ardından yaklaşık altı ay sonra 5 Cemâziyelâhir 719 (24 Temmuz 1319) tarihinde Kahire'den Dımaşk'a gelen İbn Hatîbu'l-Feyyûm, Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığı *hil'atî* giydi ve 9 Rebûlevvel (30 Nisan) tarihli *taklidi* Emevî Camii'nde okundu.²⁵⁶ Nüveyrî, İbn Hatîbu'l-Feyyûm'un Kahire Mâlikî kâdılkudâtı Takiyyüddin el-İhnâî'nin *nâibliğinden* bu göreve getirildiğini

²⁵⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXIII, 24

²⁵¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 193.

²⁵² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 165

²⁵³ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 527.

²⁵⁴ İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 140.

²⁵⁵ Zehebî, *el-İber*, IV, 51; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 189; Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 9; İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 140.

²⁵⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 191-192

bildirmektedir.²⁵⁷ Safedî'ye göre onun Kahire ve Dımaşk *nâib*leriyle arası iyidir.²⁵⁸ Muhtemelen bu husus onun kâdılkudât olmasında ve uzun süre bu görevde kalışında etkili olmuştur.

İbn Hatîbu'l-Feyyûm'un yaklaşık yirmi dokuz yıl sürdürdüğü kâdılkudâtlık görevi, 3 Muharrem 748 (15 Nisan 1347) tarihinde Dımaşk'ta gerçekleşen ölümüyle sona erdi.²⁵⁹ İbn Hatîbu'l-Feyyûm'un ölümünü Zehebî ile ondan aktaran İbn Tolun, 2 Muharrem (14 Nisan) olarak vermektedir.²⁶⁰ İbnü'l-İrâkî ise bu tarihi 10 Zilkade 748 (11 Şubat 1348) şeklinde nakleder.²⁶¹ Onun ölüm tarihine dair rivayet arasında on aya varan farklılıklar arasında tercih yapmak zor görünmektedir. Öte yandan İbn Hatîbu'l-Feyyûm'dan sonra Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığı görevinin bir süre boş kaldığına dair herhangi bir bilgi bulunmadığını da belirtmek gerekir. Aynı şekilde İbn Hatîbu'l-Feyyûm'dan sonra yapılan atamanın tarihi de, bu rivayetler arasında tercih yapmaya imkân tanımamaktadır.

İbn Hatîbu'l-Feyyûm'un ölümünden sonra Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtı *nâibi* Cemâleddin el-Mesellâtî, terfi ederek Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtı olarak tayin edildi.²⁶² O, söz konusu göreve 748 yılı Zilhicce ayında (Mart 1348) getirildi.²⁶³ Cemâleddin el-Mesellâtî'nin yaklaşık on bir yıl süren bu görevi azille sona erdi. Emîr Sıratmış'ın iktidarı ele geçirmesi neticesinde 9 Şâban 759 (17 Temmuz 1358) Salı günü Kahire'den gelen fermana göre, Mâlikî kâdılkudâtı Cemâleddin el-Mesellâtî ile birlikte kâdılkudâtlar da azledildi.²⁶⁴ Bu ferman uyarınca yeni Şâfiî ve Hanefî kâdılkudâtların ataması hemen yapılırken Mâlikî kâdılkudâtın ise Kahire'den geleceği haber veriliyordu.²⁶⁵ Yaklaşık bir ay sonra 8 Ramazan'da (14 Ağustos) Şerefüddin Ahmet el-Bağdadî, azledilen Cemâleddin el-Mesellâtî'nin yerine Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtı olarak Kahire'den geldi. Ona *hil'at* giydirildikten sonra Emevî Camii'nde

²⁵⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 229

²⁵⁸ Safedî, *el-Vâfi*, II, 270.

²⁵⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 66; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, IX, 246.

²⁶⁰ Zehebî, *el-İber*, IV, 145.

²⁶¹ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl*, s. 300.

²⁶² İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl*, s. 301

²⁶³ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 64.

²⁶⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 587.

²⁶⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 588.

kâdılkudâtların ve devlet erkânının huzurunda *taklidi* okundu.²⁶⁶ Ancak kısa bir süre sonra Kahire’de güç dengelerinin değişmesi sonucu kâdılkudâtların da değiştiği görülmektedir. Yönetimi ele alan Sultan Hasan, azledilen kâdılkudâtların iadesi için *mersûm* çıkardı. Bunun üzerine Dımaşk kâdılkudâtlığından azledilenler görevlerini bıraktılar. Ancak onlar, bayram sabahı Emevî Camii’ne gelerek burada Dımaşk *nâibi* ile birlikte âdet olduğu üzere namaz kıldılar. İbn Kesîr, onların korku içinde olduklarını, kâdılkudâtlıkla birlikte verilen müderrislik görevlerinden de azledildiklerini belirtir. Görevinden azledilen Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtı Şerefüddin’in Sâlihiyye’ye gittiğini ve insanların onun durumuna çok üzüldüğünü, zira onun fakir ve borçlu biri olduğunu ifade etmektedir. Ancak kısa süre sonra İbn Kesîr’in ifadesine göre müjdeli bir haber Dımaşk’a ulaştı. Bu haber, Şerefüddin’in görevinden azledilmediğini ve görevine devam edebileceğini bildirmekteydi. Burada önemli bir detayı daha aktaran İbn Kesîr, Sultan Hasan’ın onunla Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığı için daha önce konuştuğunu ve Sultan’ın bu konuşmayı hatırlayarak onu görevinde bıraktığını ifade etmektedir.²⁶⁷

Şerefüddin el-Bağdâdî’nin yaklaşık altı ay süren Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığı görevi 4 Rebûlevvel 760 (3 Şubat 1359) tarihinde azille sona erdi. Onun yerine Cemâleddin el-Mesellâtî bu göreve ikinci kez getirildi.²⁶⁸ İbn Hacer, Cemâleddin el-Mesellâtî’nin önce Dımaşk Mâlikî kâdılkudât *nâibliği* görevinde bulunduğunu ardından Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığına getirildiğini aktarmaktadır.²⁶⁹ Cemâleddin el-Mesellâtî’nin ikinci görev dönemi yedi yıl sürdü ve söz konusu görevi azledilmesi ile sona erdi. Onun 767 yılı Şâban ayında (Nisan/Mayıs 1366) görevinden azledildiği ve yerine Hama kadısı Seriyyüddin İsmail b. Hânî getirildiği bildirilmektedir.²⁷⁰

Seriyyüddin’in Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlık görevi azledilmesiyle sona erdi. Rivayetlerde onun azil tarihine dair kesin bir kayıt yer almamaktır. İbn Hacer’in aktardığı rivayete göre, herhangi bir tarih bulunmaksızın onun Hama kadılığına iade edildiğini aktarmaktadır.²⁷¹ Bununla birlikte İbn Kâdî Şühbe’nin aktardığı rivayete göre

²⁶⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 588-589.

²⁶⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 590.

²⁶⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 146; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 248.

²⁶⁹ İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 11.

²⁷⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 718; Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 293.

²⁷¹ İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 380-1.

o, yaklaşık iki yıl iki ay Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığı görevinde bulundu.²⁷² Bu rivayetten hareketle onun azlinin 769 yılı Şevval ayında (Mayıs-Haziran 1368) gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Makrîzî ise, onun ardından 15 Zilhicce 770 (21 Temmuz 1369) tarihinde Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığına Cemâleddin el-Mesellâtî'nin üçüncü kez getirildiğini haber vermektedir.²⁷³ Dolayısıyla verilen bilgileri doğru kabul edecek olursak, Seriiyyüddin'in azledilmesinden sonra Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığı görevine yaklaşık bir yıl atama yapılmamıştır.

Cemâleddin el-Mesellâtî'nin on bir ay süren üçüncü görev dönemi, 13 Zilkade 771 (8 Haziran 1370) tarihinde gerçekleşen ölümüyle sona erdi.²⁷⁴ Cemâleddin el-Mesellâtî'nin ölümünden sonra oğlu Zeyneddin el-Mâzûnî, 9 Zilhicce 771 (4 Temmuz 1370) tarihinde bu göreve getirildi.²⁷⁵ Zeyneddin el-Mâzûnî'nin görevinin ne zaman bittiği hususunda kesin bir tarih belirtilmemiştir. Bunun yanı sıra onun söz konusu görevinin nasıl sona erdiğine dair farklı bilgiler bulunmaktadır. Aynı şekilde onun ölüm tarihi hakkında iki farklı rivayet mevcuttur. Makrîzî, onun ölümünü 778 yılı Şevval ayı (Şubat-Mart 1377),²⁷⁶ İbn Tolun ise 779 yılı Şevval ayı (Ocak-Şubat 1378) olarak vererek²⁷⁷ Makrîzî'nin aktardığı rivayetten bir yıl sonrasına işaret etmektedir. Onun ölüm tarihini gün ve ay belirtmeksizin 779 (1377-1378) yılı olarak nakleden İbn Kâdî Şühbe, kâdılkudâtlık görevinde yaklaşık yedi yıl kaldığını, azledildikten sonra Haleb Mâlikî kâdılkudâtlığına atandığını fakat bu görevde iki ayını tamamlamadan azledilerek Dımaşk'a geldiğini ve burada *battâl** olarak ölene kadar yaşadığını belirtmektedir.²⁷⁸ Bu bilgilerden hareketle Zeyneddin el-Mâzûnî'nin 778 (1376-1377) yılında Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığı görevinden azledildiği anlaşılmaktadır. İbn Hacer, Zeyneddin el-Mâzûnî'nin 778 (1376-1377) yılında Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığına getirilen

²⁷² İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 368.

²⁷³ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 329.

²⁷⁴ İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 11.

²⁷⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 336.

²⁷⁶ Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 26.

²⁷⁷ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 249.

* Battâllık, sultanın cezalandırması sonucu görev ve unvanın alınarak geçici veya sürekli olarak sürgünde olma halidir. Battâl olan kişiler, sultan tarafından belirlenen şehirde kalırlardı. Geniş bilgi için bkz. Altan Çetin, "Memlûk Devletinde Battâllık ve Tarhanlık", *Ramazan Şeşen Armağanı*, İstanbul 2005, s. 427-432; D.P. Little, "Relations Between Jerusalem and Egypt", *History and Historiography of The Mamluk*, London 1986, s. 79-80; Muammer Gül, "Mısır Memlûklarında Bir Sürgün Sistemi Olarak Battâllık ve Kudüs", *Belleten*, LXVI/246, Ağustos 2002, s. 361-367.

²⁷⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 567.

Burhâneddin es-Sinhâcî et-Tâdelî'nin yerine Haleb Mâlikî kâdılkudâtlığını üstlendiğini ve kısa süre sonra da bu görevden azledildiğini belirtilmektedir.²⁷⁹ İbn Hacer'in verdiği bu bilgiler, İbn Kâdî Şühbe'yi destekler mahiyettedir.

Zeyneddin el-Mâzûnî'nin ardından Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığı görevinin sık sık el değiştirdiği görülmektedir. Bu el değiştirmelerde Burhâneddin İbrahim b. Muhammed b. Yahya, Burhâneddin İbrahim es-Sinhâcî ve Alameddin el-Kafsî olmak üzere üç isim karşımıza çıkmaktadır. Fakat burada Zeyneddin el-Mâzûnî'den sonra kimin geçtiği hususunda bazı problemler vardır. Makrîzî, 778 yılı Zilkade ayında (Mart-Nisan 1377) Haleb Mâlikî kâdılkudâtlığı Burhâneddin es-Sinhâcî'nin Zeyneddin el-Mâzûnî'nin yerine Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığı görevine getirildiğini belirtmektedir.²⁸⁰ Makrîzî'nin aktardığı bu bilgiler, yukarıda İbn Hacer ve İbn Kâdî Şühbe'den nakledilen bilgilerle uyumaktadır. İbn Kâdî Şühbe, Zeyneddin el-Mâzûnî'den sonra 778 yılı Ramazan ayında (Ocak-Şubat 1377) Haleb Mâlikî kâdılkudâtı Burhâneddin İbrahim b. Muhammed b. Yahya'nın geçtiğini söylemektedir.²⁸¹

Makrîzî, Burhâneddin İbrahim b. Muhammed b. Yahya'nın 18 Cemâziyelevvel 803 (4 Ocak 1401) yılında öldüğünü belirttikten sonra Zeyneddin el-Mâzûnî'nin yerine 778 (1376-1377) yılında Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtı olarak getirildiğini belirtmektedir.²⁸² Yine o, 20 Zilhicce 779 (19 Nisan 1378) tarihinde Burhâneddin es-Sinhâcî yerine Alameddin el-Kafsî'nin getirildiğini haber vermektedir.²⁸³ İbn Kâdî Şühbe ise 779 yılı Receb ayında (Kasım-Aralık 1377) Alameddin el-Kafsî'nin Burhâneddin İbrahim b. Muhammed b. Yahya yerine getirildiğini, ancak yirmi gün sonra her ikisinin de eski görevlerine iade edildiğini bildirmektedir.²⁸⁴ Makrîzî'nin bu anlatımından Zeyneddin el-Mâzûnî'nin ölümüyle kâdılkudâtlık görevinin bittiğini ve ondan sonra Burhâneddin es-Sinhâcî'nin kâdılkudâtlığa getirildiğini ve Burhâneddin İbrahim b. Muhammed b. Yahya ile aynı kişi olduğu şeklinde anlamak mümkündür. Fakat 786 yılı Receb ayının sonunda (Eylül 1384) Alameddin el-Kafsî'nin yerine Burhâneddin İbrahim eş-Şâzelî'nin atandığını belirtmesi, her ikisinin de farklı şahıslar

²⁷⁹ İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 449.

²⁸⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 20.

²⁸¹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 509.

²⁸² Makrîzî, *es-Sülûk*, VI, 70.

²⁸³ Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 41.

²⁸⁴ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 551.

olduğunu düşünmemizi gerektirmektedir.²⁸⁵ Hatta et-Tâdelî yazımının müstensih ya da muhakkik hatası olabileceği, bunun doğrusunun eş-Şâzelî şeklinde olabileceği de akla gelmektedir.

Burhâneddin İbrahim b. Muhammed b. Yahya ile ilgili İbn Tolun'un verdiği bilgilere bakıldığında onunla Burhâneddin İbrahim es-Sinhâcî'nin farklı kişiler olduğu hemen anlaşılmaktadır. Ona göre, Burhâneddin İbrahim b. Muhammed b. Yahya et-Tâdelî, 783 (1381-1382) yılında Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtılığı görevini üstlendi ve bu görevde muhtelif zamanlarda on kez bulundu.²⁸⁶ İbn Kâdî Şühbe'nin de 780 yılı Şâban ayında (Kasım-Aralık 1378) Burhâneddin et-Tâdelî'nin Alameddin el-Kafsî'nin yerine kâdılkudâtılığa iade edildiğini bildirdiğini görmekteyiz.²⁸⁷

Makrîzî'den farklı olarak İbn Hacer ve İbn Tolun, Zeyneddin el-Mâzûnî'nin ölümünden üç ay önce 779 yılı Receb ayında (Kasım-Aralık 1377) Alameddin el-Kafsî'nin kâdılkudâtılık getirildiğini bildirmektedir.²⁸⁸ Dolayısıyla, Zeyneddin el-Mâzûnî'nin kâdılkudâtılık görevi Makrîzî'ye göre ölüm ile bitmişken, İbn Tolun'a göre henüz hayatta iken bu görevle ilişkisi kesilmiştir. Fakat İbn Tolun, görevinin azille mi yoksa istifa ile mi sona erdiğini belirtmemiştir.

İbn Tolun ile Makrîzî arasındaki ihtilaflardan biri de, Burhâneddin İbrahim es-Sinhâcî ile ilgilidir. Makrîzî, 778 yılı Zilkade ayında (Mart-Nisan 1377) Burhâneddin es-Sinhâcî'nin Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtılığı görevine getirildiğini belirtmektedir.²⁸⁹ Fakat İbn Hiccî, bu görevi birkaç kez üstlenen Burhâneddin es-Sinhâcî'nin 783 yılı Safer ayında (Nisan-Mayıs 1381) ilk defa getirildiğini belirtirken,²⁹⁰ İbn Tolun ise onun ilk atamasını sadece yıl olarak 783 (1381-1382) şeklinde kaydetmiştir.²⁹¹ Fakat Makrîzî, 783 yılı Rebûlevvel ayı sonunda (Haziran 1381) kâdılkudâtılığa iade edilen Alameddin el-Kafsî'nin Burhâneddin İbrahim es-Sinhâcî yerine bu göreve getirildiğini

²⁸⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 167.

²⁸⁶ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 250.

²⁸⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 577.

²⁸⁸ İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, II, 252; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 249.

²⁸⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 20.

²⁹⁰ İbn Hiccî, *ez-Zeyl*, s. 51.

²⁹¹ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 251.

bildirmektedir.²⁹² Dolayısıyla kâdılkudâtlık görevini üstlenme hususunda hem tarihler hem de kişiler arasında bir ihtilaf söz konusudur.

İbn Kâdî Şühbe de hem Burhâneddin es-Sinhâcî'den hem de Burhâneddin et-Tâdelî'den bahsetmektedir. Ayrıca o, İbn Tolun ve Makrîzî'den farklı bilgiler de vermektedir. Ona göre, 783 yılı Safer ayında (Nisan-Mayıs 1381) Burhâneddin es-Sinhâcî'nin Burhâneddin et-Tâdelî'nin yerine Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtı olduğuna dair *tevkî* Dımaşk'a ulaştı. Fakat Burhâneddin es-Sinhâcî bu görevi kabul etmedi ve kâdılkudâtlık Cemâziyelevvel ayına (Temmuz-Ağustos) kadar boş kaldı ve Alameddin el-Kafsî kâdılkudât oldu.²⁹³ Fakat başka bir yerde İbn Kâdî Şühbe, bu tarihten daha erken atandığına işaret etmekte ve çelişkiye düşmektedir. Buna göre, 783 yılı Rebîulevvel ayında (Mayıs-Haziran 1381) Alameddin el-Kafsî üçüncü kez Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığına getirildi.²⁹⁴ İbn Kâdî Şühbe, bir sene sonra 784 yılı Rebîulevvel ayında (Mayıs-Haziran 1382) Alameddin el-Kafsî'nin bu görevden azledildiğini, onun yerine Burhâneddin et-Tâdelî'nin dördüncü kez kâdılkudâtlığa tayin edildiğini bildirmektedir.²⁹⁵

Sonuç olarak Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığına tayin yapıldığında Şâfiî ve Hanefîler'de olduğu gibi *hil 'at* giydirildiği ve çoğunlukla Emevî Camii'nde *taklid* okunduğu görülmektedir. Söz konusu dönemde Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığına atanma, birkaç faktörle açıklanabilir. Bunlar arasında güçlü bir emîrin himayesinde bulunma ve kâdılkudât *nâibliği* görevinde bulunma önde gelenler arasındadır. Şâfiî ve Hanefî kâdılkudâtların aksine Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlarında akrabalık bağı, kâdılkudâtlık görevine getirilmede daha az etkili olmuştur. Ele alınan dönemde Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlarının çok azı belirli bir ulemâ ailesi mensubudur. Bu durum, muhtelif ailelere mensup olan ve Dımaşk'a yerleşen Mâlikî âlimlerin kâdılkudâtlık görevine gelebilme şansını artırmış olmalıdır.

²⁹² Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 119.

²⁹³ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 57.

²⁹⁴ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 59.

²⁹⁵ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 81.

IV. HANBELÎ KÂDILKUDÂTLARIN TAYİNİ

Dört mezhep mensuplarından birer kâdilkudât ataması uygulanmasının başlaması ile birlikte Dımaşk'ın ilk Hanbelî hâdilkudâtı Ebü'l-Ferec Ahmed İbn Kudâme oldu. İlmi ve verdiği hükümlerde Müslümanların faydasını gözetmekle tanınan Ebü'l-Ferec Ahmed İbn Kudâme'nin kâdilkudâtlık görevini kerhen kabul ettiği hatta kabul etmek zorunda kaldığı nakledilmektedir. 664 yılı Muharrem ayında (Ekim 1265) Hanefî Şemseddin İbn 'Atâ, Mâlikî Abdüsselâm ez-Zevâvî ve Hanbelî Ebü'l-Ferec Ahmed İbn Kudâme'ye Kahire'den gönderilen üç ferman ile yeni sistem dolayısıyla onların kendi mezheplerine kâdilkudât olarak atandıkları bildirildi. Onların *taklidleri* Dımaşk'a 6 Cemâziyelevvel 664 (13 Şubat 1266) tarihinde ulaştı. Şemseddin İbn 'Atâ, görevi kabul etti ve Dımaşk Hanefî kâdilkudâtı oldu. Fakat Hanbelî âlim Ebü'l-Ferec Ahmed İbn Kudâme ile Mâlikî âlim Abdüsselâm ez-Zevâvî bu görevi kabul etmedi. Bunun üzerine Kahire'den ikinci bir emir daha geldi. Bu emir, onların söz konusu görevi üstlenmeleri konusunda bağlayıcılık içermekteydi. Aksi durumda ellerinde bulunan kendi mezheplerine ait vakıflara el konulacağı ifade edilmekteydi. Zor durumda kalan Ebü'l-Ferec Ahmed İbn Kudâme ve Abdüsselâm ez-Zevâvî, kendilerine teklif edilen kâdilkudâtlık görevini kabul etmek zorunda kaldılar. Fakat onlar bu görev dolayısıyla herhangi bir ücret almak istemediklerini, kazançlarının yeterli olduğunu bildirdiler. Bu istekleri makul göründü ve herhangi bir yaptırım uygulanmadı.²⁹⁶ Bu bilgilerle hemen hemen benzer anlatıma sahip olan Makrîzî, kâdilkudâtlık görevini kabul etmeyen Ebü'l-Ferec Ahmed İbn Kudâme ve Abdüsselâm ez-Zevâvî ile ilgili farklı bir bilgi daha aktarmaktadır. Buna göre, onlar bu görevi kabul etmeyince, onların bu görevlerinin Hanefî kâdilkudâta verileceği bildirildi. Dımaşk Hanefî kâdilkudâtı olarak atanan Şemseddin İbn 'Atâ'nın bu durumu kabul etmesi üzerine Ebü'l-Ferec Ahmed İbn Kudâme, Hanbelî kâdilkudâtlığı görevini kabul etmek zorunda kaldı.²⁹⁷

Ebü'l-Ferec Ahmed İbn Kudâme, yaklaşık on iki yıl kâdilkudâtlık görevinde bulundu ve 28 Muharrem 676 (30 Haziran 1277) tarihinde Sultan Baybars'ın ölümüyle kendi isteğiyle görevinden ayrıldı.²⁹⁸ Onun söz konusu görevden istifasından sonra

²⁹⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 79; İbn Receb, *ez-Zeyl*, IV, 177-179.

²⁹⁷ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 31.

²⁹⁸ İbn Şeddâd, *Târihü'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 237.

Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığı görevine bir süre atama yapılmadığı görülmektedir. Fakat onun 682 (1283) yılında gerçekleşen ölümünden önce oğlu Necmeddin bu göreve tayin edilmiştir. Ancak rivayetlerde, Necmeddin'in söz konusu göreve getirilişi ile ilgili gün, ay ve yıl olarak farklılıklar bulunmaktadır. Erken dönem Memlûk tarihçilerinden Nüveyrî, 28 Muharrem 680 (13 Mayıs 1281) Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığında değişiklik olduğundan bahsetmekte, ardından da Hanbelî kâdılkudâtlığına Necmeddin'in atandığını haber vermektedir. Ayrıca Necmeddin'in Hanbelî kâdılkudâtlığına babasının çabası neticesinde getirildiğini ve onun yeni atanan Şâfiî kâdılkudâtla birlikte *hil'at* giydiğini belirtmektedir.²⁹⁹ İbnü'l-Cezerî ise onun 651 (1253-1254) yılında doğduğunu ve henüz 30 yaşını doldurmadan kâdılkudâtlığı üstlendiğini belirtmektedir. Anlatımının devamında, Ebü'l-Ferec Ahmed İbn Kudâme'nin Sultan Kalavun'la görüşerek oğlu Necmeddin'in kâdılkudâtlığa atanmasını talep ettiğini ve sultanın da bu talebe olumlu cevap verdiğini ifade etmektedir.³⁰⁰ İbnü'l-Cezerî'nin verdiği bu bilgiden hareketle onun 681 (1282-1283) yılından önce atandığını söylemek mümkündür. İbn Kesîr de Necmeddin'in Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına atama yapıldıktan Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığına getirildiğini ve onun 680 yılının Safer ayı başında (Mayıs 1281) görevine başladığını kaydetmektedir.³⁰¹ İbn Habîb, 680 yılının Safer ayında (Mayıs-Haziran 1281) Necmeddin'in bu görevi üstlendiği bilgisini vermektedir.³⁰² İbn Receb, babasının ölümüne yakın bir zamanda oğlu Necmeddin'in söz konusu göreve atandığını bildirmektedir.³⁰³ Aynı müellif Ebü'l-Ferec Ahmed İbn Kudâme'nin ölüm tarihini 682 yılının Rebûlevvel sonu (Haziran 1283) olarak aktarmaktadır.³⁰⁴ Bunun yanı sıra o, eserinin bir başka yerinde daha önce geçtiği gibi İbnü'l-Cezerî ile aynı bilgiyi naklederek 681 (1282-1283) yılından önce bu göreve getirildiğini ifade etmektedir.³⁰⁵ İbnü'l-Furât ile Makrîzî, 22 Muharrem 680 (13 Mayıs 1281)³⁰⁶ olarak vermektedir.

Necmeddin'in Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığına getirildiği tarih ile ilgili bu rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla 676 (1277-1278) yılında babasının bu görevden istifa

²⁹⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 53.

³⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdis'üz-zamân* I, 16.

³⁰¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 571.

³⁰² İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, I, 64.

³⁰³ İbn Receb, *ez-Zeyl*, IV, 177.

³⁰⁴ İbn Receb, *ez-Zeyl*, IV, 181.

³⁰⁵ İbn Receb, *ez-Zeyl*, IV, 232.

³⁰⁶ İbnü'l-Furât, *Târîhu'd-düvel*, VII, 207; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 141.

etmesinin ardından dört yıl boyunca Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığına atama yapılmadığı anlaşılmaktadır. Bu kadar uzun bir süre böyle önemli bir göreve atama yapılmamasının nedeni hakkında kaynaklar herhangi bir açıklama yapmamaktadır. Oğlu Necmeddin'in bu göreve atanmasına aracılık eden Ebü'l-Ferec Ahmed İbn Kudâme, muhtemelen Hanbelî kâdılkudâtlığına bir süredir atama yapılmamasından rahatsız olmuş ya da kâdılkudâtlığın boş kalmasından istifade ederek oğlunun bu göreve getirilmesini sağlamıştır.

Necmeddin'in ölümüyle Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığı sona erdi ve yerine amcasının oğlu Şerefüddin el-Makdisî atandı. Nüveyrî, Necmeddin'in 12 Cemâziyelevvel 689 (23 Mayıs 1290) tarihinde gerçekleşen ölümünden sonra Dımaşk *nâibi* Hüsâmeddin Lâcin'in ileride ele alacağımız gibi 732 (1332) yılında Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığına getirilen Alâaddin İbnü'l-Müneccâ'nın ağabeyi Zeyneddin İbnü'l-Müneccâ (ö. 723/1323),³⁰⁷ Şerefüddin el-Makdisî'den sonra söz konusu göreve getirilen Takiyyüddin Süleyman ve Şerefüddin el-Makdisî olmak üzere üç isim belirlediğini ve bu isimleri Sultan Kalavun'a ilettiğini söylemektedir. Anlatımına devam eden Nüveyrî'nin Sultan Kalavun'un da bu üçü arasından belirlediği ismi fermanıyla birlikte Dımaşk *nâibine* gönderdiğini, 1 Cemâziyelâhir'da (11 Haziran) ulaşan fermanla Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığına Şerefüddin el-Makdisî'nin atandığını aktarmaktadır. Bunun üzerine Dımaşk *nâibi* yeni kâdılkudâtın *taklidini* yazdığını ve ayın 9'unda Pazartesi günü *hil'at* giydirildiğini belirtmektedir. *Hil'at*ın ardından âdet olduğu üzere Emevî Camii'nde oturduğunu ve davalara baktığını söyleyerek anlatımını tamamlar.³⁰⁸ İbn Kesîr, bu atama ile ilgili iki yerde bilgi vermektedir. Birinci yerde Nüveyrî'nin aksine bir bilgi aktararak bu atamanın Necmeddin ölmeden önce gerçekleştiğini bildirmektedir.³⁰⁹ İkinci yerde ise 689 yılının sonlarına doğru (1290) bu göreve getirildiği bilgisini vererek³¹⁰ kendi içinde çekişkiye düşmektedir. Nüveyrî ile aynı görüşte olan Makrîzî, bu atamanın Necmeddin'in ölümünden sonra yapıldığını kaydetmektedir. Ancak Nüveyrî'den farklı olarak o, bu atamanın 689 yılının Cemâziyelâhir ayında (Haziran 1290) gerçekleştiğini bildirmektedir. Ayrıca Sultan

³⁰⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 250.

³⁰⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 111. Ayrıca bkz. İbnü'l-Furât, *Târîhü'd-düvel*, VII, 91.

³⁰⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 625.

³¹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 689.

Kalavun'un emriyle yapılan bu atamanın görevlendirme yazısının Dımaşk *nâibi* Hüsâmeddin Lâçin tarafından 9 Cemâziyelâhir'da (19 Haziran) yazıldığını aktarmaktadır.³¹¹ Bu bilgilere göre Necmeddin'in görev süresi yaklaşık dokuz yıl olmuştur. Bununla birlikte kuvvetle muhtemel Şerefüddin, söz konusu göreve Necmeddin'in ölümünden sonra getirilmiştir.

Şerefüddin el-Makdisî'nin ölümüyle altı yıldan biraz fazla süren kâdilkudâtlık görevi sona erdi. İbn Kesîr ve İbnü'l-Furât onun ölümü ile ilgili 22 Şevval 695 (23 Ağustos 1296) tarihini verirken yaşını zikretmemiştir.³¹² Makrîzî, 695 (1295-1296) yılında öldüğünü belirtmiş, fakat hangi gün ve ayda öldüğünden bahsetmemiştir.³¹³ İbn Tolun ise 12 Şevval'de (13 Ağustos) öldüğünü aktarmıştır.³¹⁴

Şerefüddin el-Makdisî'nin ölümünden sonra Takiyyüddin Süleyman Dımaşk Hanbelî kâdilkudâtlığına atandı.³¹⁵ Ona 16 Zilkade 695'te (15 Eylül 1296) kâdilkudâtlık *hil'at*i giydirildi. Aynı gün Dımaşk'ın diğer kâdilkudâtlarına da *hil'at* giydirildiği aktarılmaktadır.³¹⁶ Takiyyüddin Süleyman'ın on dört yıl süren ilk Dımaşk Hanbelî kâdilkudâtlığı görevi azille sona erdi. Fakat çok kısa bir süre sonra görevine yeniden atandı. 709 yılının Cemâziyelâhir ayı başında (Kasım 1309) Takiyyüddin Süleyman yerine Şehâbeddin el-Makdisî'nin (ö. 710/ 1310) kâdilkudât olarak görevlendirildiği, ancak onun sadece üç ay süreyle bu görevi yürüttüğü ve Şâban ayının sonunda (Ocak) Takiyyüddin Süleyman'ın göreve iade edildiği bildirilmektedir.³¹⁷ Nüveyrî, Sultan Muhammed b. Kalavun tarafından 24 Şâban 709 (27 Ocak 1310) Pazartesi günü Hanbelî kâdilkudâtlığına iade edilen Takiyyüddin Süleyman'ın, Çarşamba günü *hil'at* giydiğini ve Perşembe günü davalara bakmaya başladığını haber verir.³¹⁸ Onun Cevziyye medresesinde davalara baktığı bildirilmektedir.³¹⁹ Bazı tarihçiler ise, Şehâbeddin el-Makdisî'nin Sultan Baybars el-Çaşnigîr tarafından Dımaşk kâdilkudâtı olarak atandığını, Muhammed b. Kalavun tahta tekrar çıkınca söz konusu görevden

³¹¹ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 215.

³¹² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 689; İbnü'l-Furât, *Târîhü'd-düvel*, VII, 213.

³¹³ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 270.

³¹⁴ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 275.

³¹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 689; İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebih*, I, 189.

³¹⁶ İbnü'l-Furât, *Târîhü'd-düvel*, VII, 213.

³¹⁷ İbnü's-Sukâî, *Tâlî*, s. 8; İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 120.

³¹⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 114.

³¹⁹ Nuaymi, *Nihâyetü'l-ereb*, II, 40.

azledildiğini belirtmektedirler.³²⁰ Dolayısıyla bu bilgilerden onun Muhammed b. Kalavun aleyhtarı olduğunu ve Baybars el-Çaşnigîr'i desteklediği anlaşılmaktadır.

Takiyyüddin Süleyman'ın yaklaşık yirmi yıl süren kâdilkudâtlık görevi, onun 21 Zilkade 715 (16 Şubat 1316) tarihinde ölümüyle sona erdi.³²¹ Dönemin çağdaşı Nüveyrî, 8 Safer 716 (2 Mayıs 1316) Cumartesi günü Şemseddin İbn Müsellem'in Dimaşk Hanbelî kâdilkudâtı olduğuna dair *taklidin* Dimaşk'a ulaştığını, bu *taklidin* Emevî Camii'nde kâdilkudâtların ve devlet erkânının huzurunda okunduğunu ifade eder. Ayrıca *taklidin* okunmasının ardından onların Emevî Camii'sinden *dârüssaâdeye* doğru yürüdüğünü, burada Dimaşk *nâibinin* huzuruna çıktığını bildirir. Şemseddin İbn Müsellem'in âdetlerin aksine bazı uygulamalara imza atarak herhangi bir kutlama olmadan 17 Safer'de (11 Mayıs) davalara bakmaya başladığını belirtmektedir. Nüveyrî, bu bilgileri güvenilir bir kaynaktan aldığını da özellikle ifade etmiştir.³²² İbn Kesîr'e göre, Şemseddin İbn Müsellem'in 6 Zilhicce 715 (2 Mart 1316) tarihli Hanbelî kâdilkudatlığına ve evkâf nâzırlığına atandığına dair *taklidi* 16 Safer 716 (10 Mayıs 1316) Pazar günü Emevî Camii'nde kâdilkudâtların ve devlet erkânının huzurunda okundu. Şemseddin İbn Müsellem'in *taklidi* okunduktan sonra üzerinde *hil'at* bulunduğu bir halde *dârüssaâdeye* gelerek Dimaşk *nâibinin* huzuruna çıktı ve ardından Sâlihiyye'ye gitti. Ertesi gün Cevziyye medresesine gelerek burada âdet olduğu üzere davalara bakmaya başladı. Birkaç gün sonra da kendisine *nâib* edildi.³²³ İbn Kesîr'in bu olayla ilgili verdiği tarih, Nüveyrî'nin aktardığı bilgiyle uyuşmaktadır.

Nüveyrî ve İbn Kesîr'den farklı olarak Makrîzî, Şemseddin İbn Müsellem'in 8 Safer 716 (2 Mayıs 1316) tarihinde göreve başladığını ve görevlendirme yazısının Kahire'den gönderildiğini bildirmektedir.³²⁴

Şemseddin İbn Müsellem'in yaklaşık on yıl sürdürdüğü kâdilkudâtlık görevi, 64 yaşında iken 726 yılı Zilkade ayında (Ekim 1326) ölümüyle sona ermiştir. Onun ölümünün ardından Dimaşk Hanbelî kâdilkudâtlığı görevinin yaklaşık dört ay boş kaldığı anlaşılmaktadır. Kâdilkudât Şemseddin İbn Müsellem'in ölümünden sonra *nâibi*

³²⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 114; İbn Receb, *ez-Zeyl*, IV, 380.

³²¹ Zehebî, *el-İber*, IV, 42; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 511.

³²² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 177.

³²³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 149-150. Ayrıca bkz. İbn Tolun, *Kudâtü Dimaşk*, s. 278-279.

³²⁴ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 515.

İzzeddin b. Takiyyüddin Süleyman Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığına atandı.³²⁵ Onun *taklidi*, 18 Rebûlevvel 727 (11 Şubat 1327) Perşembe günü Dımaşk'a ulaştı. O, ertesi günü *hil'at* giydi ve ardından *taklidi* okundu. Merasimin ardından âdet olduğu üzere Cevziyye medresesinde davalara bakmaya başladı.³²⁶ İzzeddin, hem babası Takiyyüddin Süleyman'ın hem de Şemseddin İbn Müsellem'in *nâibliğini* yapmıştır.³²⁷

İzzeddin b. Takiyyüddin Süleyman'ın görev süresinin dört yıldan biraz az olduğu belirtilmektedirler.³²⁸ Onun kâdılkudâtlık görevi Safer 731 (Kasım 1330) tarihinde ölümüyle sona ermiştir. Onun yerine söz konusu göreve 731 yılı Rebûlevvel ayı sonunda (Ocak 1331) Şerefüddin Abdullah el-Makdisî atanmıştır.³²⁹ Şerefüddin, bu göreve gelmeden önce 709 (1309) yılında kısa süre kâdılkudâtlık yapan kardeşi Şehâbeddin'in ve daha sonra Şemseddin İbn Müsellem'in *nâibliğini* yapmıştı.³³⁰ İbnü'l-Cezerî, onun bu göreve gelişine halkın çok sevindiğini belirtmektedir.³³¹ İbn Tolun, onun Hanbelî kâdılkudâtlık *hil'atini* Rebûlevvel sonunda (Ocak) giydiğini, âdet olduğu üzere kâdılkudâtlığı üstlendiğini ve kardeşini kâdılkudâtlık görevi için *nâib* edindiğini bildirir.³³²

Şerefüddin Abdullah el-Makdisî'nin yaklaşık bir yıl bir ay sürdürdüğü kâdılkudâtlık görevi, 732 yılı Cemâziyelevvel ayında (Şubat 1332) Cevziyye medresesinde bir davaya bakarken ölümüyle sona ermiştir.³³³ Onun ölümünden yaklaşık bir ay sonra *taklidi* yazılan Alâaddin İbnü'l-Müneccâ, 11 Receb 732 (8 Nisan 1332) tarihinde âdet olduğu üzere göreve başlamıştır.³³⁴

Alâaddin İbnü'l-Müneccâ'nın yaklaşık on sekiz yıl iki ay sürdürdüğü kâdılkudâtlık görevi 73 yaşında iken 8 Şâban 750 (22 Ekim 1349) tarihindeki ölümüyle sona ermiştir.³³⁵ Onun ölümünden kısa bir süre sonra 750 yılının Ramazan ayının başında (Kasım 1349) kâdılkudât olarak Cemâleddin el-Merdâvî atanmıştır. İbn Hacer,

³²⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 274.

³²⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXIII, 183.

³²⁷ Safedî, *A'yânü'l-'asr*, IV, 458; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 338.

³²⁸ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 476; Safedî, *A'yânü'l-'asr*, IV, 459.

³²⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 333; Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 140.

³³⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 555.

³³¹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 476; Safedî, *A'yânü'l-'asr*, IV, 459.

³³² İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 280-281.

³³³ Zehebî, *el-İber*, IV, 93.

³³⁴ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 522-523; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 281.

³³⁵ Zehebî, *el-İber*, IV, 155.

onun kâdilkudâtlığı önce reddettiğini, ancak daha sonra kabul ettiğini bildirmektedir.³³⁶ İbn Kesîr, bu atamadan haber verirken onun mezhebini açıkça zikretmek yerine “*Mezhebinin kâdilkudâtlığına atandı.*” şeklinde daha kapalı bir ifade kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Yine İbn Kesîr’in verdiği bilgilere göre, Cemâleddin bu görevi kabul etmekten çekinmiştir. Israrlar da onun bu kararını değiştirmeye yetmemiştir. Onun ısrarlara rağmen bu görevi kabul etmeyişindeki tavrını aşırı bulan İbn Kesîr, görevi kabul etmediğini ifade ettikten sonra kızgın bir şekilde Sâlihiyye’ye gittiğini bildirmektedir. Bir süre sonra diğer kâdilkudâtlar onun peşinden gitmişlerdi. Onlar, Cemâleddin el-Merdâvî’yi ikna ederek Sâlihiyye’den alıp Dımaşk *nâibinin* huzuruna getirmişler ve göreve başlamasını sağlamışlardır. Burada, onun kâdilkudâtlık görevini kabul etmesi için diğer mezhep kâdilkudâtlarının neden çaba sarf ettiği sorusu akla gelmektedir. Bu soruya da yanıt verdiğini düşündüğümüz İbn Kesîr, Cemâleddin’in dindar, fazilet sahibi ve güvenilir biri olduğunu, bu hasletleri dolayısıyla kâdilkudâtların ve halkın onun kâdilkudât olmasını büyük bir memnuniyetle karşıladıklarını ve onun göreve gelişinden birkaç gün sonra damadı Şemseddin İbn Müflih’i (ö. 763/1362)³³⁷ *nâibi* olarak tayin ettiğini ifade etmektedir.³³⁸ Makrîzî’nin ise, Cemâleddin el-Merdâvî’nin Dımaşk Hanbelî kâdilkudâtlığına atanmasına iki yerde temas etmektedir. Bunlardan birinde Cemâleddin el-Merdâvî’nin Alâaddin İbnü’l-Müneccâ’nın ölümünün ardından 745 yılının Zilhicce ayında (Nisan/Mayıs 1345) söz konusu göreve getirildiğini³³⁹ ve Alâaddin İbnü’l-Müneccâ’nın da bu yıl içerisinde 73 yaşında öldüğünü belirtir.³⁴⁰ İkinci yerde ise Cemâleddin el-Merdâvî’nin 750 yılının Zilhicce ayında (Şubat/Mart 1350) Alâaddin İbnü’l-Müneccâ’nın ölümünden sonra kâdilkudât olarak atandığını ve Alâaddin İbnü’l-Müneccâ’nın bu yıl içinde 73 yaşında iken vefat ettiğini kaydetmektedir.³⁴¹ Makrîzî’nin birbiri ile aynı ifadeleri hem 745 (1345) yılında hem de 750 (1350) yılında sehven vermiş olduğunu ve bu bilgilerden birincinin yanlış olduğunu belirtmek gerekir.

³³⁶ İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 470.

³³⁷ Koca, “İbn Müflih, Şemseddin”, *DİA*, XX, 217-218.

³³⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 518.

³³⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 428.

³⁴⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 431.

³⁴¹ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 111, 114.

Cemâleddin el-Merdâvî'nin on yedi yıl sürdürdüğü kâdilkudâtlık görevi, 24 Ramazan 767 (4 Haziran 1366) Perşembe günü azledilmesi neticesinde sona erdi. Bu azlin sebebi olarak hakkındaki suçlamaları gösteren İbn Kesîr, 24 Şâban'da (6 Mayıs) Cemâleddin el-Merdâvî'den sonra, daha önce bahsi geçen Dımaşk Hanbelî kâdilkudâtı Şerefüddin el-Makdisî'nin oğlu İbn Kâdî'l-Cebel'in (ö. Receb 771/Şubat 1370) atandığını bildirmektedir.³⁴² Makrîzî ve İbn Tolun ise herhangi bir gün belirtmeksizin İbn Kâdî'l-Cebel'in 767 yılı Şâban ayında (Nisan 1366) bu göreve getirildiğini belirtmektedirler.³⁴³

Burada İbn Kâdî'l-Cebel'in kâdilkudât olarak atanmasında etkili olabileceğini düşündüğümüz bazı hususlardan bahsetmek istiyoruz. Öncelikle, İbn Kâdî'l-Cebel'in henüz kâdilkudâtlık görevine getirilmediği 28 Ramazan 762 (1 Ağustos 1361) tarihinde, aralarında bazı kâdilkudâtların da bulunduğu heyette yer aldığını ve önemli bir misyon icra eden bu heyetin Gazze'deki bir kaleye sığınan isyancıların sulh yoluyla teslim olmasını sağladığını belirtmemiz gerekir.³⁴⁴ Sultan Mansûr Selâhaddin tarafından görevlendirilen bu heyet, tahta henüz geçmiş olan yeni sultanın iktidarını sağlamlaştırması için destek olmuştur. Bunun yanı sıra *atabekü'l-asâkir* Yelboğa el-Ömerî tarafından 15 Cemâziyelâhir 764 (2 Mart 1363) ve 765 yılı başında (Ekim 1363) Kahire'ye davet edilmesi,³⁴⁵ ayrıca Dımaşk Hanbelî ve Mâlikî kâdilkudâtların öncülüğünde Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı Tâceddin es-Sübkî aleyhinde yapılan faaliyetlerde Tâceddin'i destekleyen Dımaşk *nâibinin* yanında yer alması³⁴⁶ İbn Kâdî'l-Cebel'in hem Kahire'yle hem de Dımaşk'taki saltanat *nâibi* ile iyi ilişkiler içinde olduğunu göstermektedir. Bu iyi ilişkilerin onun kâdilkudâtlığa atanmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür.

İbn Kâdî'l-Cebel, yaklaşık altı yıl kâdilkudâtlık yapan babası Şerefüddin el-Makdisî'ye göre biraz daha az süre kâdilkudâtlık görevinde bulunmuştur. Dört yıldan biraz fazlaca bu görevi yürüten İbn Kâdî'l-Cebel'in söz konusu görevi, 10 Receb 771 (7 Şubat 1370) tarihinde 78 yaşında iken gerçekleşen vefatı üzerine sona ermiştir. Onun yerine getirilen isim ile ilgili tarihçilerin çoğu Alâaddin el-Askalânî'yi işaret etmektedir.

³⁴² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 717.

³⁴³ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV; 292-293; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 285.

³⁴⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 639-640.

³⁴⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 673-673, 683-684.

³⁴⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 709-711.

Bununla birlikte onlar arasında Alâaddin el-Askalânî'nin kâdılkudâtlığa atanması ile ilgili üç aylık bir farklılık mevcuttur. Makrîzî ve İbn Tağrıberdî, onun 24 Receb'de (21 Şubat) atandığını ifade etmektedirler.³⁴⁷ İbn Kâdî Şühbe ile İbn Hacer ise Makrîzî ve İbn Tağrıberdî'den farklı olarak gün belirtmeksizin Zilkade (Mayıs/Haziran) ayında bu atamanın gerçekleştiğini bildirmektedir.³⁴⁸

Bu tarihçilerin aksine İbn Tolun, İbn Kâdî'l-Cebel'den sonra, daha önce bahsi geçen kâdılkudât Alâaddin İbnü'l-Müneccâ'nın yeğeni Alâaddin Ali İbnü'l-Müneccâ'nın Dimaşk Hanbelî kâdılkudâtlığını üstlendiğini belirtmektedir. Fakat o, bu atamanın ne zaman gerçekleştiğinden bahsetmemektedir. Bununla birlikte onun Dimaşk Şâfiî kâdılkudâtı Tâceddin es-Sübkî'nin aracılığıyla Hanbelî kâdılkudât İbn Kâdî'l-Cebel'in *nâibliğini* üstlendiği ve 13 Receb 800 (1 Nisan 1398) tarihinde öldüğünü aktarmaktadır.³⁴⁹ Fakat İbn Tolun'un İbn Kâdî'l-Cebel'den hemen sonra Alâaddin Ali İbnü'l-Müneccâ'nın Hanbelî kâdılkudâtlığını üstlendiğine dair verdiği bu bilginin yanlış olduğu kanaatindeyiz. Bu konuda hem İbn Hacer hem İbnü'l-İmâd'ın verdiği bilgiler de, bu görüşümüzü desteklemektedir. Onlara göre Alâaddin Ali İbnü'l-Müneccâ'nın Dimaşk'ta Hanbelî kâdılkudâtlığını üstlenmesi, İbn Takiyyüddin el-Merdâvî'nin ölümünden sonra 788 (1386-1387) yılında gerçekleşmiştir.³⁵⁰ Buradan hareketle İbn Tolun'un Dimaşk'ta Hanbelî kâdılkudâtlığını üstlenen Alâaddin el-Askalânî'yi eserine dâhil etmediğini söylemek mümkündür.

Alâaddin el-Askalânî'nin beş yıl üç ay süren kâdılkudâtlık görevi 18 Şevval 776 (22 Mart 1375) tarihindeki ölümüyle sona erdi. Onun ölümünün ardından bu göreve, kâdılkudât Cemâleddin el-Merdâvî'nin yeğeni İbn Takiyyüddin el-Merdâvî 22 Şevval'de (26 Mart) atandı.³⁵¹ Amcası Cemâleddin el-Merdâvî'nin ve Alâaddin el-Askalânî'nin kâdılkudât *nâibliği* görevinde de bulunmuştu. Onun yaklaşık on iki yıl süren kâdılkudâtlık görevi 29 Ramazan 788 (24 Ekim 1386) tarihinde 74 yaşında iken ölümü ile sona erdi.³⁵² Burada dikkat çeken bir husus da Alâaddin el-Askalânî'yi

³⁴⁷ İbn Tağrıberdî, *Menhel*, I, 286; Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 334, 337.

³⁴⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 462; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 88.

³⁴⁹ İbn Tolun, *Kudâtü Dimaşk*, s. 286.

³⁵⁰ İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, II, 27; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 622.

³⁵¹ İbn Tağrıberdî, *Menhel*, VIII, 184; Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 376, 382.

³⁵² İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 206.

eserine dâhil etmeyen İbn Tolun'un İbn Takiyyüddin el-Merdâvî'den de bahsetmemiş olmasıdır.

Söz konusu dönemde Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığına atananların Mâlikî meslektaşlarına göre daha farklı bir resim sunduğu görülmektedir. Hanbelî kâdılkudâtlar arasında Kudâme ailesinin önemli bir yeri vardır. Bu aile mensubu olmak özellikle ilk Hanbelî kâdılkudâtlar arasında oldukça yaygındır. Bunun dışında Müneccâ ve Merdâvî ailelerine mensup olmak da Hanbelî kâdılkudâtlığı görevine tayin hususunda önemli bir faktör olmuştur. Aile bağının yanı sıra nüfûz sahibi bir emîrin himayesinde bulunmak ve kâdılkudâtlık *nâibliği* görevi yapmış olmak da Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığına atanmada önemli faktörler arasındadır. Yeni tayin edilen Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlarının *hil'at* giydiği ve *taklidinin* Emevî Camii'nde okunduğu görülmektedir. Merasimin ardından onlar, Cevziyye medresesine giderek burada davalara bakmaya başlamışlardır.

Dört mezhepten birer kâdılkudât atanması kararında Dımaşk Mâlikî ve Hanbelî kâdılkudâtlığı teklif edilenler bu yeni uygulamaya ilk etapta direnç göstermişler; ancak ısrarlar sonucu görevi kabul etmeye mecbur kalmışlardır. Yine ilginçtir ki ele alınan dönemde Mâlikî ve Hanbelî kâdılkudâtlığı görevlerine geçici de olsa zaman zaman atama yapılmamıştır.

Dört mezhep kâdılkudâtı için tayin merasiminin hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk'a atanan bir kâdılkudâta, devlet erkânının da katıldığı bir merasim yapılmaktadır. Bununla birlikte bazı kâdılkudâtlar merasim yaptırmamışlardır. Yeni atanan kâdılkudâta öncelikle şeref nişânesi olarak *hil'at* giydirilir daha sonra *dârüssaâde* ya da Emevî Câmiine gidilerek burada kâdılkudâtlığa tayin edildiğine dair yazılı belge halka okunurdu. Bu kararın bazen bir medresede okunduğu da görülmektedir. Ancak bu medreseler, mezheplere göre değişmektedir. Bu merasimlerin yapıldığı mekânların Memlûkler'in selefleri tarafından inşa edilmiş olması ilgi çekicidir. Yeni atanan kâdılkudât, genellikle mezhebinin en önemli medresesinde ders verir ve daha sonra ilk davasına bakardı. Daha sonra kâdılkudâtın yargısal işlerine yardımcı olacak olan *nâib* edildiği görülmektedir.

Dımaşk kâdılkudâtları çoğu zaman kendilerinden sonra yerlerine geçecek kişileri belirleyememişlerdir. Bununla birlikte itibarlarının zirvesinde olan az sayıdaki kâdılkudât buna güç yetirebilmiş ve kendilerinden sonra oğulları ya da yakınları lehine kâdılkudâtlıktan çekilmişlerdir. Ancak Dımaşk kâdılkudâtlığını baba oğul ve torun şeklinde bir nesilden diğer bir nesile aktarım olmadığını belirtmek gerekir.

Dımaşk kâdılkudâtlarının atanmasında Dımaşk *nâib*lerinin müdâhil olduklarına ilişkin bazı örnekler mevcuttur. Bunlar arasında Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Cemâleddin İbn Cümle, Dımaşk Hanefî kâdılkudâtı Celâleddin er-Rûmî ve Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtı İbn Hatîbu'l-Feyyûm örnek olarak gösterilebilir. Ancak bu müdahalenin devamlı surette, her atama için gerçekleştiğine dair bir delil mevcut değildir. Dımaşk *nâibi* Lâçin örneğinde ise *nâib* kâdılkudâtlık için üç isim belirlemiş ve sultan da bunlar arasından birini tayin etmiştir.

Mâlikî kâdılkudâtlığı hariç diğer mezhep kâdılkudâtlıklarında bazı ailelerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu önemli vazifenin bir ailenin tekelinde uzun süre yürütülmesini önlemeye yönelik açık bir çabanın var olduğu söylenemez. Bununla birlikte Eyyûbîler döneminin önde gelen ailelerinin, Memlûkler döneminde önemini yitirmesi dikkat çekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÂDILKUDÂTLARIN GÖREV ALANLARI ve FAALİYETLERİ

Kâdilkudâtların adlî görevlerinin yanı sıra, siyasî, idarî, sosyal ve kültürel alanları da kapsayan çok geniş yükümlülükleri mevcuttur. Dımaşk kâdilkudâtları, Dımaşk ve buraya bağlı taşra teşkilatındaki yargının başında bulunan en yetkili isimlerdi. Bunlar, kendilerine tahsis edilen mahkemelerde davalara bakarlardı. Ayrıca sultan ya da çoğunlukla Dımaşk *nâibi* tarafından *dârüladl*de düzenlenen mezâlim mahkemelerine de katılırlardı. Kâdilkudâtlar, yargı dışında eğitim alanında da önemli birtakım görevler üstlenmekteydi. Bunların dışında bazıları, doğrudan kâdilkudâtlık alanına girmeyen idarî görevler ile sosyal içerikli faaliyetler de üstlenmişlerdir. Burada öncelikle kâdilkudâtların resmî görevleri olan yargı ve eğitim ile ilgili görevleri, ardından idarî ve dinî görevleri, son olarak da sosyal içerikli faaliyetleri dört başlık altında incelenecektir.

I. YARGISAL GÖREVLERİ

Kâdilkudâtların en temel adlî işlevi, kendilerine getirilen davaları hukuka uygun bir şekilde karara bağlamaktır. Onların bu vazifesinde *nâib* adlı görevlinin önemli bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Buradaki temel sorun, *nâib*lerin yetkisinin sınırlarını belirleyebilmektir. Bu mesele müstakil bir çalışmanın konusudur. Bununla birlikte bazı dönemlerde çok sayıda *nâib* edinildiğinden *nâib*lerin sayısında sınırlamaya gidildiği belirtilmelidir.¹

¹ Bkz. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, II, 172.

Kâdilkudâtlar, her mezhep için ayrı ayrı belirlenen medreselerde davalara bakarlardı. Bu medreseler, kâdilkudâtların çoğunlukla kâdilkudâtlık görevi esnasında müderrislik yaptığı ve ikâmet ettikleri yerlerdi. Mâlikî mezhebi dışında kâdilkudâtların mezheplere göre hangi medreseleri mahkeme olarak kullandıklarını tespit etmek mümkündür.

Mezhep kâdilkudâtlarının davalara baktıkları medreselerin daha çok Emevî Camii civarında olduğu görülmektedir. Dımaşk Şâfîî kâdilkudâtının mahkeme celseleri çoğunlukla el-Âdiliyyetü'l-kübrâ isimli medresede akdedilmiştir.² Kuruluşundan itibaren bu medresede davalara bakılmıştır. Ancak Gâzân Han'ın 699 (1300) yılında Dımaşk'ı istilası³ sebebiyle bir süre burada davalara bakılamamıştır. Gâzân Han tehlikesinin bertaraf edilmesinin ardından medrese binası yenilenmiş ve 704 yılı Receb ayında (Ocak-Şubat 1305) Necmeddin İbn Sasrâ, bu medresede yeniden davalara bakmaya başlamıştır.⁴

Dımaşk Hanefî kâdilkudâtının mahkemesi el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesi yakınındaki en-Nûriyyetü'l-kübrâ'da,⁵ Hanbelî kâdilkudâtın mahkemesi ise en-Nûriyyetü'l-kübrâ yakınındaki Cevziyye'de⁶ bulunmaktaydı. Ancak kaynaklar, onların zaman zaman Emevî Camii'nde de mahkeme kurduklarını aktarmaktadır. Nitekim Nüveyrî, Necmeddin Ahmed'in burada davalara baktığını haber vermektedir.⁷ Bununla birlikte bu durumun sebebine dair herhangi bir bilgi verilmemektedir.

Bahrî Memlûkler döneminde Mâlikî kâdilkudâtının belirli bir medreseyi sürekli mahkeme olarak kullandığını gösteren herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Bununla birlikte Nuaymî'nin Burcî Memlûkler'in ilk yıllarına ait verdiği bir kayıt, Mâlikî kâdilkudâtın davalara nerede baktığına dair bir bilgiyi de içermektedir. Bu bilgiye göre Mâlikî kâdilkudât, el-Âdiliyyetü'l-kübrâ'nın doğusunda yer alan ez-Zâhiriyyetü'l-

² Örnek için bkz. İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 92, 95, 96, 110.

³ Mustafa Uyar, "İlhanlı-Memlûk Mücadelesinde Bir Kırılma Noktası: Vâdî el-Hazindâr Savaşı", *International Congress of Asian and North African Studies*, Ankara 2007, s. 3225-3231; Ayaz, "Memlûk-İlhanlı İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Şakhâb Savaşı (702/1302)", *SAÜİFD*, XV (2007), s. 10; Abdülkadir Yuvalı, "Gâzân Han", *DİA*, XIII, 430.

⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 47.

⁵ Örnek için bkz. Yûnînî, *Zeylû Mirâti'z-zamân*, I, 1124; İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 191.

⁶ Örnek için bkz. Zehebî, *el-İber*, IV, 93; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 148, 150; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 278-279.

⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 111.

Cevvâniyye medresesinde bir davaya bakmıştır.⁸ ez-Zâhiriyyetü'l-Cevvâniyye medresesinin de Emevî Camii civarında olması Bahrî Memlûkler döneminde de bu medresenin Mâlikî kâdılkudâtlar tarafından davalara bakmak için mahkeme olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

Kaynaklarda aktarılan dava örneklerinden yapılan tespite göre kâdılkudâtlar, kendi mahkemelerinde Pazartesi,⁹ Salı,¹⁰ Çarşamba,¹¹ Perşembe,¹² Cuma,¹³ Cumartesi¹⁴ ve Pazar¹⁵ olmak üzere haftanın hemen her günü davalara baktıklarına dair örnek bulmak mümkündür. Bu sebeple mezhep kâdılkudâtlarının kendilerine has olarak davalara bakmadığı günü tespit etmek pek mümkün görünmemektedir.

O dönemlerde mahkemelerde yazılı ya da sözlü başvuru neticesinde dava açılabilirdi. Bunun dışında bizzat kâdılkudâtın kendi bilgisi dâhilindeki bir hususla ilgili de kamu davası açabildiği görülmektedir.¹⁶

Yargılamanın sağlıklı bir şekilde yapılmaması, muhâkeme sırasında adil davranılmaması ya da karar verildikten sonra muhâkemenin usûlüne uygun yapılmadığının tespit edilmesi halinde bir kâdılkudâtın aldığı kararın başka bir kâdılkudât tarafından bozulabildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, 704 (1305) yılında yargılamanın usûlüne uygun, ancak Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtının tarafı bir şekilde almış olduğu kararın Hanbelî ve Hanevî kâdılkudâtlar tarafından düzeltilmesine dair örnekten takip edilebilir.¹⁷

Günümüzdeki ifadeyle yerel mahkeme diyebileceğimiz Dımaşk'a bağlı bölgelerde görülen davalar, Dımaşk'taki kâdılkudâtlara sevk edilebilmekteydi. Bu konuda iki örnek tespit edilmiştir. Bunlardan birincisinde 11 Receb 756 (22 Temmuz 1355) tarihinde Mâlikî kâdılkudât Cemâleddin el-Mesellâfî, Davud b. Sâlim isimdeki

⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 14.

⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 468. Ayrıca bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, II, 34.

¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 106-107. Ayrıca bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 266; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 386-387.

¹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 567.

¹² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 66-67.

¹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 612.

¹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 622.

¹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 618-619.

¹⁶ Bu dava örneği için bkz. İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 674.

¹⁷ Bu örnek, ileride detaylı olarak incelenecektir. Bkz. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 66-67. Ayrıca bkz. Yûnînî, *Zeylû Mirâti'z-zamân*, I, 1120-1121; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 48, 248.

Ba‘lebekli köylü bir Hıristiyan’ı ölüm cezasına mahkûm etmiştir. Bunun öncesinde Ba‘lebek’te görülen mahkemede, onun Hz. Peygamber’e galîz sözlerle hakaret ettiği ve iftira attığı hususunda şahitler dinlenmiştir.* Ayrıca onun da itirafıyla suçlu olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu dava, daha sonra Dımaşk’taki Mâlikî kâdılkudâta intikal etmiş ve o da idam edilmesi yönünde karar vermiştir. Mâlikî kâdılkudâtın verdiği hüküm, ikinci ezanından sonra Sûkû’l-hayl’da infaz edilmiştir.¹⁸

Taşrada görülen bir davanın Dımaşk kâdılkudâtına intikal etmesi hususundaki ikinci dava, irtidat ile ilgilidir. Bu olayda, İsa b. Yahya (ö. 751/1350) isimli Hıms’ta yaşayan bir Hıristiyan ihtidâ ederek İslâmiyet’i kabul etmiş ancak bir süre sonra Hz. Peygamber hakkında galîz sözler sarf etmesi dolayısıyla Hıms kadısına şikâyet edilmiştir.* Hıms kadısı, İsa b. Yahya’ya bazı nasihatlerde bulunmuş ve davayı Dımaşk’a havale etmiştir. Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Takiyyüddin es-Sübkî’ye gelen dava, Şâfiî kâdılkudât tarafından Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtı Cemâleddin el-Merdâvî’nin sorumluluğuna bırakılmıştır. Cemâleddin el-Merdâvî, yargılama sonucunda İsa b. Yahya’nın mürted olduğuna ve idam edilmesine karar vermiştir. İsa b. Yahya, 5 Şevval 751 (6 Aralık 1350) Pazartesi günü dört kâdılkudâtın huzurunda infaz edilmiştir.¹⁹

Bir kâdılkudâtın gördüğü bir dava, başka mezhepteki bir kâdılkudâta havale edilebilmektedir. Bu husus, ele alınan dönemde üç kez yaşanmıştır. Birincisinde dava, Hanbelî kâdılkudâttan Mâlikî kâdılkudâta,²⁰ diğesinde ise Hanefî kâdılkudâttan Şâfiî kâdılkudâta sevk edilmiştir.²¹ Bu sevk işlemlerinin nasıl yapıldığına dair açık bir bilgi

* İslâm hukukuna göre zimmîler, Müslümanların kutsal kabul ettikleri hususlara inanmak zorunda değillerdir. Ancak inanmasalar da Hz. Peygamber’e ve diğ.er mukaddesâta hakaret edemezler. Buna muhalif davrananlar cezalandırılırlar. Bu husus hakkında bkz. Mâverdî, *el-Ahkâmü’s-Sultâniyye ve’l-Velâyâtü’d-Diniyye*, Beyrut 1985, s. 184-185; Levent Öztürk, *İslâm Toplumunda Hıristiyanlar*, İstanbul 1998, s. 288-290; Nuh Arslantaş, *İslâm Toplumunda Yahudiler*, İstanbul 2008, s. 176-177.

¹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 567.

* Hz. Peygamber döneminden itibaren mürtedlerin varlığı bilinmektedir. İslâm hukukunda İslâm’ı kabul eden bir gayrimüslimin, halkı ifsat edecek ve fitneye düşürecek hareketlerden sakınması gerekmektedir. Aksine davrananlar ise cezalandırılmıştır. Bkz. Mâverdî, *el-Ahkâmü’s-Sultâniyye*, s. 184-185; Arslantaş, *İslâm Toplumunda Yahudiler*, 177-179; İsrâfil Balcı, “Mürtedlerin Yakılarak Öldürüldüğüne Dair Rivayetlerin Tahlili”, *DBAAD VI/4* (2006), s. 23-47; Şükrü Özen, “İslâm Hukukuna Göre Zındıklık Suçu ve Molla Lütî’nin İdamının Fıkhîliği”, *İAD VI* (2001), s. 17-62.

¹⁹ Safedî, *A‘yanü’l-‘asr*, III, 728-729.

²⁰ İbnü’l-Cezerî, *Havâdisü’z-zamân*, II, 106-107. Ayrıca bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 266; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 386-387.

²¹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 448.

bulunmamaktadır. Ancak bir diğer dava örneğinde kâdılkudâtın karara bağladığı bir davanın başka bir kâdılkudât tarafından mahkeme edilmesi için Dımaşk *nâibinin* görevlendirme yaptığı görülmektedir. Nitekim mahkemenin verdiği karar Dımaşk *nâibine* ulaştırılmış ve Dımaşk *nâibi* karara bağlanmış olan bu davayı başka bir kâdılkudâta intikal ettirmiştir. Bunun neticesinde daha önce verilen karar bozulmuştur.²²

Mahkemelerde yapılan yargılama neticesinde verilen cezalar, hapis²³ ya da ölüm cezası²⁴ olabilmektedir. Bazı rivayetler ışığında hapis cezalarının ömür boyu sürmediği anlaşılmaktadır.²⁵ Bir başka örnekte hapis cezasına çarptırılan bir âlimin, hapse atılmadan önce şehirde teşhir ve tahkir amaçlı dolaştırıldığı görülmektedir.²⁶

Verilen cezalardan bazılarının muhtemelen yeterince tedbir alınmaması dolayısıyla uygulanmadığı da anlaşılmaktadır. Nitekim yargılama sonucunda verilen idam cezası, mahkûmun kaçması sebebiyle infâz edilememiştir.²⁷ O dönemlerde özellikle ölüm cezalarının halka açık yerlerde infaz edilmesi dikkat çekmektedir.²⁸ Bu durumda tellâların halka duyurular yaptığı sıklıkla nakledilmektedir.²⁹ Muhtemelen cezaların caydırıcı olması için bu tür yöntemlere başvurulmaktadır. Bazı durumlarda mahkûmun idam edilmesinden sonra halkın cesedi yaktığı ve başının gövdesinden ayrıldığı da belirtilmektedir.³⁰ Ölüm cezası infaz edilmeden önce mahkûmun son isteğinin yerine getirildiği de kaydedilmektedir.³¹

Kaynaklarda ele alınan dönemde mahkemeye konu olan dava örnekleri ile ilgili kayıtlar oldukça azdır. Bu kayıtların az olmasının sebepleri arasında mahkeme kayıtlarının günümüze ulaşmaması ve tarihçilerin sadece ilginç buldukları olayları zikretmeleri düşünülebilir.

²² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 687.

²³ Örnek olarak bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 268.

²⁴ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 106-107. Ayrıca bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 266; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 386-387.

²⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 618-619.

²⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 123.

²⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 66-67.

²⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 567.

²⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 422-423.

³⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 560-561. Özellikle sapkın görüşlere sahip olanların ölüm cezaları infâz edildikten sonra, cansız bedene bu tip uygulamalar yapılmaktadır. Ayrıca bkz. Cüneyt Kanat, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*, İstanbul 2010, s. 55.

³¹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 106-107. Ayrıca bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 266; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 386-387.

Tarihçilerin aktardıklarına göre, Dımaşk kâdılkudâtlarının mahkemede baktıkları dava konularından biri, zındıklık ile ilgilidir.* Nitekim 726 (1326) yılına ait olan bu konuyla ilgili davaya önce Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtı Şemseddin İbn Müsellem tarafından bakılmıştır. Onun huzurunda iki gün sorgulanan ve çok sayıda zındıklık belirtisi gösterdiği ifade edilen Nâsır b. Ebû'l-Fazl b. İsmail b. el-Heytî isimli bir şahıs, hakkındaki zındıklık suçlamaları kesinlik kazanınca dava, Mâlikî kâdılkudât İbn Hatîbü'l-Feyyûm'a nakledilmiştir. Ertesi gün 21 Rebûlevvel 726 (25 Şubat 1326) Salı günü Mâlikî kâdılkudât, İbnü'l-Heytî'nin tevbe etse de idamına karar vermiştir. Bu hususta bazı âlimlerin farklı görüş serdetmelerine rağmen Mâlikî kâdılkudât kararından vazgeçmemiştir. Mâlikî kâdılkudât, yanındaki bazı fakîhlerle birlikte Sûku'l-hayl denilen çarşıya gelerek burada Dımaşk nâibinin gönderdiği bir temsilci ile görüşmüşler ve ona durumu aktarmışlardır. Bu görüşme sonucunda verilen kararın uygulanması yönünde *mersûm* çıkarılmıştır. İdam öncesi İbnü'l-Heytî'nin iki rekat namaz kılmasına izin verildiği nakledilmektedir.³²

Zındıklıkla ilgili bir diğer dava örneği de 776 yılı Ramazan ayına (Şubat-Mart 1375) aittir. Her şeyi bildiği iddiasında olan Muhammed el-Makâri'î isimli bir âmâ, küfür niteliğinde ifadeler kullanmış, ayrıca zındıklık alametleri göstermiştir. Bu durum, bazı Hanbelîlerin tepkisini çekmiş ve onu Hanefî kâdılkudât Sadreddin İbnü'l-İzz'e şikâyet etmişlerdir. Bununla birlikte Hanbelî mensuplarının şikâyetlerini Hanefî kâdılkudâta iletme sebebi hakkında herhangi bir bilgi aktarılmamaktadır. Onlar, bir süre sonra davanın ondan alınarak Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Bahâaddin Ebû'l-Bekâi es-Sübkî'ye nakledilmesini sağlamışlardır. Şâfiî kâdılkudât, sanığı huzuruna getirtmiş ve ona bazı sorular sormuştur. Muhammed el-Makâri'î, Eş'arî olduğunu ve kendisini suçlayanların mutaassıp derecede İbn Teymiyye hayranı olduğunu ifade etmiştir. Yargılama sonunda Şâfiî kâdılkudât, onu önce hapis cezasına çarptırmış ve üç ay sonra

* İslâm toplumunda yaşayan, Allah'ı veya Allah'ın birliğini inkâr ettiği halde inanmış gibi görünen, ancak eski inanç ve kültürlerinin üstünlüğüne inanan zındıklar, Müslümanlara karşı reaksiyoner tavır içinde olmuşlar veya İslâm dininin emir ve yasaklarını katı kabul etmişlerdir. Geniş bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. yüzyıllar)*, İstanbul 1998, s. 1-70; Bekir Topaloğlu, "Zındık", *İA*, XIII, 558-561; Mustafa Öz, "Zındık", *DİA*, XLIV, 390-391; Mehmet Özdemir, "IX. Yüzyıl Endülü'sü'nde Zındıklık Suçlamaları", *AÜİFD* XXXVIII (1998), s. 195-224; Özen, "İslâm Hukukuna Göre Zındıklık Suçu ve Molla Lütî'nin İdamının Fıkîhîliği", *İAD*, VI (2001), s. 17-62.

³² İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 106-107. Ayrıca bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 266; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 386-387.

Zilhicce ayında (Mayıs-Haziran) onun müslüman olduğuna kanaat getirerek serbest bırakmıştır.³³

Bu dönemle ilgili aktarılan bir diğer dava konusu, Kur'an-ı Kerîm'de belirtilen muhkem ayetlere aykırı beyanâtta bulunanlarla ilgilidir. Bu dava konusunun örneği, 19 Muharrem 762 (29 Kasım 1360) Pazar günü Mâlikî kâdîlkudâtın mahkemesinde görülmüştür. Hasan isimli bir zamanlar terzilik yapan, yaşlı ve cahil biri zindandan çıkarılarak Mâlikî kâdîlkudât Cemâleddin el-Mesellâtî'nin huzuruna getirilmiş ve Firavun'un ölmeden önce İslâmiyet'i kabul edip etmediğine dair görüşleri hakkında sorular sorulmuştur. Bunun üzerine Kur'an'daki Firavun'la ilgili bazı ayetleri okumaya başlamıştır. İbn Kesîr, iddialarına delil getirmekten aciz biri olarak nitelediği Hasan'ın zihninde bazı şüphelere sahip olduğunu belirtmektedir. Yine onun aktardığına göre başka bir gün aynı kâdîlkudâtın huzuruna çıkarılmış ancak o, sapkınlığında ısrar etmiştir. Bunun üzerine kırbaçlanmaya başlanan Hasan, tevbe etmiştir. Ancak kâdîlkudât, onun zindana götürülmesini istemiştir. Üçüncü gün kâdîlkudâtın huzuruna getirildiğinde tevbesini yenilemiş ve serbest bırakılmıştır.³⁴

Bir diğer dava konusu, bir vakfın maksadına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığı ile ilgilidir.* 1 Cemâziyelevvel 765 (5 Şubat 1364) tarihinde Dımaşk Şâfiî kâdîlkudâtı Tâceddin es-Sübkî, Emir Tâz'ın (ö. 763/1362)* hocası Cemâleddin Abdullah b. Muhammed b. İsa et-Tedmûrî'nin vakfettiği medresenin *dârülhadis*ine şeyh olarak atanmıştır. Cemâleddin Abdullah b. Muhammed b. İsa et-Tedmûrî, daha önce ev olarak kullandığı bu mekânı Hanbelî mezhebi mensuplarının menfaati için vakfetmiş ve Hanbelî âlimi İbn Kayyim el-Cevziyye'nin oğlu Burhâneddin İbrahim'i müderris olarak belirlemişti. Dımaşk Şâfiî kâdîlkudâtı Tâceddin'in ilk dersine bazı Hanbelîler de katılmıştır. İbn Kesîr, bu ilk dersten sonra anlatması uzun bazı olaylar yaşandığını belirttiikten sonra, sebep zikretmeksizin Dımaşk *nâibinin* derse Hanbelî *şühûd*larla beraber geldiğini nakletmektedir. Kuvvetle muhtemel Hanbelîler, kendilerine ait bu

³³ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 448.

³⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 618-619.

* Hukukî bir işlemle kurulan ve hayır müessesesi olan vakıf, vakfiyesinde belirtilen şartlara uygun bir şekilde yönetilmeli, vakfın işletilmesinde ve elde edilen gelirlerin hak sahiplerine dağıtılmasında vakıf yararının titizlikle korunması gerekmektedir. Vakfın hukukî boyutu hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Günay, "Vakıf", *DİA*, XLII, 475-479.

** Hayatı hakkında bkz. Safedî, *A 'yanü'l-'asr*, II, 567-571; a.mlf., *el-Vâfi*, XVI, 383-384.

medreseye Şâfiî Tâceddin'in atanmasından şikâyetçi olmuşlardır. Dersin bitmesinden sonra Dimaşk *nâibi*, onlara şahitlik ettikleri hususları tek tek sorarak detaylı bilgi almıştır. Ancak Dimaşk *nâibi*, onların konuyla ilgili verdikleri bilgilerde birbirleriyle ve sicil kayıtları ile çelişkilerini fark etmiştir. Bunun üzerine onlar aleyhine tutanak tutulmuştur. Tahkikat daha da derinleştirilince vâkıfın Tâz ailesine yüklü miktarda borcu olduğu da ortaya çıkar. Bunun üzerine Dimaşk *nâibi*, Mâlikî kâdılkudâtın Hanbelî kâdılkudâtın daha önce bu vakıfla ilgili verdiği hükmü iptal etmesi talebinde bulunur. Ancak Mâlikî kâdılkudât, bu konuda tereddüt göstermiştir. Bununla birlikte İbn Kesîr, Mâlikî kâdılkudâtın bu konudaki tereddüdünü belirtmekte ancak verilen nihâi kararı zikretmemektedir. Sadece metnin sonunda sultanın emriyle 21 Cemâziyelevvel (25 Şubat) Pazartesi günü dört kâdılkudâtın maiyyetindeki bazı vazifelilerin görevden alındığını kaydetmektedir.³⁵

Kâdılkudâtlar, mahkemelerde mürtedlerin durumunu da karara bağlamaktadırlar. Bunun örneği, Hıristiyan iken meşhur âlim Takiyyüddin İbn Teymiyye vesilesiyle İslâmiyet'i kabul eden bir şahıstı. Bu Hıristiyan, Müslüman olduktan sonra Emevî Camiinin civarında yaşamaya başlamıştı. Ancak daha sonra irtidat ederek Kuran'ın üçte birinin İncil'den, üçte birinin Tevrat'tan alıntı olduğunu ve geri kalanının da insanlar tarafından yazıldığını, Musa ve İsa'nın dininin hak olduğunu dile getirmiştir. Bunun üzerine Mâlikî kâdılkudât İbn Hatîbü'l-Feyyûm'un huzuruna getirilerek yargılanmıştır. Yargılama esnasında sanık, herhangi bir savunma yapmaksızın hakkındaki suçlamaları kabul etmiştir. Bunun üzerine Mâlikî kâdılkudât, onun idam edilmesine ve ardından cesedinin yakılmasına hükmetmiştir. Kâdılkudâtın verdiği bu karar, 18 Cemâziyelevvel 726 (22 Nisan 1326) Salı günü infâz edilmiştir.³⁶

Mürtedlerle ilgili bir diğer dava örneği, 782 (1380) yılına aittir. Bu yılın Ramazan ayında (Kasım-Aralık) önceden Hıristiyan iken daha sonra Müslüman olan bir kişi irtidat ettiği gerekçesiyle şikâyet edildi. Tertip edilen mahkemede Mâlikî kâdılkudât, Müslüman bir kadınla evli olan ve çocukları bulunan bu kişinin mürted olmadığına karar verdi. Ancak daha sonra kendisine birtakım deliller sunulan Mâlikî kâdılkudâtın *nâibi*, bu kişinin mürted olduğuna karar vererek onu hapis cezasına

³⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 687.

³⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 108.

çarptırdı. Bunun üzerine Mâlikî kâdılkudât, kendisine danışılmaksızın karar veren *nâibine* kızmış ve onun kararını bozarak tutukluyu serbest bırakmıştır. Ardından *nâib* de görevinden istifa etmiş ve kâdılkudât ile aralarındaki bu husus mahkemeye taşınmıştır. Bu ikisi arasındaki mahkemeleşme sürecini anlatan rivayetin sonunda yukarıda zikri geçen Hristiyan'ın durumu görüşülmüştür. İrtidat etmekle suçlanan sanığın, mürted olduğu hususunda kâdılkudâtlar arasında ittifak sağlanmıştır. Ardından Hanbelî ve Mâlikî kâdılkudâtlar onun idamına karar vermişlerdir. Ancak Mâlikî kâdılkudât, mürtedin tevbe etmesi halinde idamın kalkacağına dair görüş bildirmiştir. İbn Hacer, idam kararının uygulandığını ve cesedin de yakıldığı bilgisini vermektedir.³⁷ Bu bilgilerden hareketle bazı konuların kararında zaman zaman kâdılkudât ile *nâibi* arasında sorun çıktığı bazen de farklı mezhep kâdılkudâtları arasında görüş ayrılığı yaşandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bir kâdılkudât *nâibinin* her zaman davaya bakamayacağı, bu konuda kâdılkudât tarafından yetkilendirildiği takdirde ona vekil olarak davayı görebileceği sonucuna ulaşmak mümkündür. Buradan çıkarılması muhtemel bir diğer sonuç da, *nâibin* yetki sınırının kâdılkudât tarafından belirlendiği hususudur.

Dinî değerleri tahkir etmek de bu dönemde kâdılkudâtların mahkemede baktığı dava konularından biridir. Olayın çağdaşlarından olan ancak davanın konusu hakkında bilgi vermeyen Nüveyrî'ye göre Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtı Cemâleddin Muhammed b. Süleyman, şahitleri dinledikten sonra 2 Zilkade 704 (27 Mayıs 1305) Perşembe günü ikinci vaktinden sonra Şâfiî ulemâdan bir müderrisin oğlu olan Muhammed b. Abdürrahîm el-Bâcurbekî'nin (ö. 724/1324)* idamına ve tevbe etse bile bunun kabul edilmeyeceğine hükmetmiştir.³⁸ Bu olayın sebebine dair açıklama İbn Habîb'in eserinde yer almaktadır. Ona göre Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtının el-Bâcurbekî hakkında verdiği idam kararının sebebi, onun Allah Teala ve Hz. Peygamber hakkındaki küçümseyici sözleridir.³⁹ Nüveyrî'nin anlatımının devamında verilen idam kararı uygulanmadan önce el-Bâcurbekî'nin kaçmayı başardığı belirtilmektedir. Bundan yaklaşık iki yıl sonra 17

³⁷ İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 219-220.

* Hayatı için bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 248; Safedî, *el-Vâfi*, III, 204-205; Kütübî, *Fevât*, III, 397-399; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 12-14.

³⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 66. Olayın çağdaşı olan Nüveyrî'nin bu anlatımı ile İbn Kesîr'in anlatımı birbiriyle örtüşmektedir. Ancak İbn Kesîr'de bu olayın gerçekleşme tarihi 22 Zilkade 704 (16 Haziran 1305) Perşembe günü olarak verilmektedir. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 48, 248.

³⁹ İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, I, 264.

Ramazan 706 (22 Mart 1307) tarihinde Hanbelî kâdılkudât Takiyyüddin Süleyman, Mâlikî kâdılkudâtın ve şahitlerin el-Bâcurbekî'ye olan düşmanlıklarını ortaya çıkarmış ve onların şهادetlerinin geçersiz olduğuna karar vererek, yargılamada tarafsız davranmayan Mâlikî kâdılkudâtın verdiği idam kararını bozmuştur. Onun verdiği bu kararı Haneffî kâdılkudât Şemseddin İbnü'l-Harîrî de uygun bulmuştur. Ancak Mâlikî kâdılkudât, onların aldığı bu karara itiraz ederek verdiği hükmün uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Nüveyrî, kâdılkudâtlar arasındaki bu ihtilaftan dolayı el-Bâcurbekî hakkındaki idam kararının uygulanmadığını aktarmaktadır.⁴⁰

Kâdılkudâtların, sahâbeye iftira atan ve Kur'an-ı Kerîm'de Allah'ın vahyi dışında bazı bilgiler bulunduğunu iddia edenleri de mahkemelerde yargıladıkları görülmektedir. Bu dava örneği, 21 Cemâziyelevvel 744 (11 Ekim 1343) Pazartesi günü görüşülmüştür. Kaynaklarda hakkında detaylı bilgi bulunamayan Hasan es-Sekkâkî isimli bir şahıs, Hz. Ebubekir ve Ömer'i tekfir, Hz. Âişe ve Hafsa'ya zina isnadı yapmak ve Cebrail'in yanlış yaparak Hz. Muhammed'e vahyi getirdiğini iddia etmek gibi suçlamalar ile Mâlikî kâdılkudât İbn Hatîbü'l-Feyyûm'un huzuruna getirilmiştir. Çok sayıda şahit, bu hususta şهادet etmiştir. Yargılama sonucunda kâdılkudât, onu ölüm cezasına çarptırmıştır.⁴¹

Mahkemede görülen davalardan biri de Hz. Peygamber'e iftira atmakla ilgilidir. Bu hususun bir örneği, 16 Ramazan 761 (31 Temmuz 1360) Cuma gününe aittir. Osman isimli bir şahıs, Hz. Peygamber hakkında galîz ifadeler kullandığı iddiası ile Mâlikî kâdılkudât Cemâleddin el-Mesellâtî'nin huzuruna çıkarılmıştır. İbn Kesîr'in ifadesiyle bir araya gelip yalan üzerine ittifak etmesi mümkün olmayan bir grubun şهادeti ile suçu sabit olmuştur. Bunun üzerine sanık, deli numarası yapmıştır. Kâdılkudât ise onun katledilmesine dair karar vermiş ve bu idam kararı infaz edilmiştir.⁴²

Halka açık dinî içerikli vaazları sırasında mezhep imamlarını mesnetsiz bir şekilde eleştirenlerin Dımaşk kâdılkudâtları tarafından yargılanabildiği ve bu yargılama neticesinde hapis cezasına çarptırılabilirdiği görülmektedir. Bu konudaki tek örnek, hakkında fazla bilgi bulunmayan Mısırlı Şeyh Ali b. el-Bennâ ile ilgilidir. Münzevî bir

⁴⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 66-67. Ayrıca bkz. Yûnînî, *Zeylû Mirâtî'z-zamân*, I, 1120-1121.

⁴¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 468. Ayrıca bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, II, 34.

⁴² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 612.

hayat tarzına sahip olan Ali b. el-Bennâ, Emevî Camii'nde kürsüye çıkmaksızın halka yönelik dinî içerikli konuşmalar yapıyordu. Konuşmasını darb-ı mesellerle ve nükterle süsleyerek halkın anlayabileceği bir dil kullanıyor ve dinleyenlerini sık sık güldürüyordu. Bu şekilde çok sayıda insanın gönlünü kazandığı ifade edilen Ali b. el-Bennâ, herhangi bir metne bağlı kalmaksızın irticâlen konuşmaktaydı. O konuşmalarından birisinde Ebû Hanîfe'ye yönelik asılsız ve abartılı eleştirilerde bulunmuştur. Durumdan haberdar olan Hanefî kâdilkudât Şerefüddin el-Kefrî, 5 Cemâziyelevvel 762 (24 Mart 1360) Cumartesi günü onu huzuruna getirtmiş ve burada tevbe ettirmiştir. Ardından onu dinî sohbetten men etmiş ve hapse atmıştır. Ancak aynı gün içinde serbest bıraktırmıştır.⁴³

Görüşleri dolayısıyla meşhur âlimlerin mahkemede yargılandıkları ve bu yargılama sonucunda hapis cezasına çarptırıldıkları görülmektedir. Cevziyye medresesi imamı, meşhur Hanbelî âlimi İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350),* hocası İbn Teymiyye'den dokuz gün sonra 15 Şaban 726 (17 Temmuz 1326) Çarşamba günü Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtı Celâleddin el-Kazvînî tarafından İbn Teymiyye'nin yakın çevresinden bazı kişilerle birlikte Dimaşk kalesinde hapse atılmıştır. İbn Kesîr, bunun Dimaşk nâibinin *mersûmu* ile yapıldığını aktarmaktadır. Hapsedilenlerden İbn Kayyim dışındakiler kısa süre sonra serbest bırakılmıştır.⁴⁴ Rivayette açıkça zikretmese de İbn Kayyim, muhtemelen görüşleri ve İbn Teymiyye ile birlikte bulunması dolayısıyla zindana atılmıştır. Yaklaşık iki yıl hapis yatan İbn Kayyim, hocası İbn Teymiyye'nin ölümünden bir ay sonra 20 Zilhicce 728 (26 Ekim 1328) tarihinde serbest bırakılmıştır.⁴⁵ Apaydın, İbn Kayyim'in hocası İbn Teymiyye kadar tehlikeli görülmediği için serbest bırakıldığı görüşündedir.⁴⁶ İbn Kayyim ile ilgili İbnü'l-Cezerî'de yer alan bilgiler, muhtemelen onun serbest bırakılmasından hemen sonra yaşanan olaylara işaret etmektedir. Anlatımına göre hapisten çıkarılan İbn Kayyim, Şâfiî kâdilkudât Alâaddin el-Konevî'nin huzuruna getirilmiş ve ondan tevbe etmesi istenmiştir. Ancak tevbeden önce kâdilkudât ona iki yüz dirhem vermiş ve bazı şartlar öne sürerek bunları kabul etmekle yükümlü tutmuştur. Bunları kabul eden İbn Kayyim,

⁴³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 622.

* Hayatı hakkında bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 400-403.

⁴⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 268.

⁴⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 303.

⁴⁶ Apaydın, "İbn Kayyim el-Cevziyye", *DİA*, XX, 110.

kâdılkudâtın huzurunda tevbe etmiştir. Bunun üzerine kâdılkudât, ona evine gitmesi için izin vermiştir.⁴⁷ Buradaki anlatımdan görüşü sebebiyle hapsedilen bir âlimin hapis cezasını çektikten sonra yeniden kâdılkudât huzuruna getirilerek tevbe ettirildiği anlaşılmaktadır.

Kâdılkudâtların zaman zaman müftüleri de fetva vermekten men ettiğini görmekteyiz. İbn Kesîr'in verdiği bilgiye göre 1 Ramazan 754 (30 Eylül 1353) tarihinde bir grup müftü, yıkılan kiliselerin tekrar yapılabileceğine dair fetva vermişlerdir. Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Takiyyüddin es-Sübkî, bu fetvaya tepki göstermiş ve fetvayı verenleri azarlamıştır. Ayrıca onları fetva vermekten men etmiştir. Takiyyüddin es-Sübkî, yıkılan Kiliselerin durumu ile ilgili *Keşfü'd-desâis fî hedmi'l-kenâis** isminde bir risale de kaleme almıştır.⁴⁸

Dımaşk'ta müderris kadrolarına atamanın doğrudan kâdılkudât tarafından yapılmadığı ancak yapılan atamalara Dımaşk nâibinin itirazı olması durumunda kâdılkudâtın bu davaya bakabildiği görülmektedir. Bu olayın bir örneği, 710 (1310) yılının başında yaşanmıştır. Kahire'de ikamet etmesi dolayısıyla Şâfiî fakîh İbnü'l-Vekîl'den (ö. 718/1319)** 'Azrâviyye ve eş-Şâmiyyetü'l-Cevvâniyye medreselerindeki müderrislikleri alınarak başkalarına verilmiştir. Daha sonra Haleb nâibinin araya girmesiyle bu iki medresenin müderrisliği de İbnü'l-Vekîl'e iade edilmiştir. Ancak aradan bir ay geçmeden İbnü'l-Vekîl'in bu görevlere iade edilmemesi gerektiğini düşünen Dımaşk nâibi, harekete geçmiş ve Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtı Takiyyüddin Süleyman'a giderek onun hakkında şikâyetle bulunmuştur. Anlatımın devamından Dımaşk nâibinin, İbnü'l-Vekîl'in görevden alınmasının yanı sıra ölüm cezasına çarptırılmasını istediği anlaşılmaktadır. Bu hususta İbnü'l-Vekîl'in 'Azrâviyye medresesi müderrisliği hususunda aralarındaki rekabetin düşmanlığa dönüştüğü Şâfiî fakîh Sadreddin Süleyman b. Musa'nın (ö. 722/1322-1323)* ** etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü o, İbnü'l-Vekîl'i inançsızlık ve ahlaksızla suçlayan bir şikâyet

⁴⁷ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 277.

* Bu risale doktora tezi olarak çalışılmıştır. Bkz. Seth Ward, *Construction and Repair of Churches and Synagogues in Islamic Law: A Treatise of Taqî al-Dîn Alî b. Abd al-Kâfî al-Subkî*, (yayınlanmamış doktora tezi) Yale University 1984.

⁴⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 558.

** Hayatı hakkında bkz. Safedî, *el-Vâfi*, IV, 186-199.

*** Hayatı hakkında bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, II, 165.

mektubu yazmıştır. Kuvvetle muhtemel İbnü'l-Vekîl'in ölüm cezasına çarptırılmasını isteyen Dımaşk *nâibi* de bu mektubu delil olarak kâdilkudâta sunmuş olmalıdır. Fakat Hanbelî kâdilkudât, Dımaşk *nâibinin* isteğinin aksine bir karara hükmederek İbnü'l-Vekîl'in bu göreve layık olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine ölüm cezasından kurtulan İbnü'l-Vekîl'in Eşrefiyye *dârülhadisi* dışında başka bir medresede müderrislik görevi kalmamıştır. Burada kısa bir süre ders vermeye devam eden İbnü'l-Vekîl, bu görevinden de azledilmiş ve Haleb'e göç etmek zorunda bırakılmıştır.⁴⁹

Yapılan atamalarda liyakatın yerinde olup olmadığına dair davalara kâdilkudâtın bakabildiği görülmektedir. Her ne kadar elimizdeki bu örnek, kâdilkudâtın müderris atama yetkisi olduğunu göstermese de, yapılan atamalarla ilgili davalarda karar verebilecek yetkide oldukları anlaşılmaktadır. 17 Şevval 725 (26 Eylül 1325) tarihinde Şâfiî fakîh Hüsâmeddin el-Karemî'nin (ö. 746/1345)* Dımaşk'ın önde gelen medreselerinden 'Azrâviyye ve Zâhiriyye medresesi müderrisliğine, Şâfiî fakîh Kemâleddin İbnü's-Şîrâzî'nin (ö. 736/1335)* * eş-Şâmiyyetü'l-Berrâniyye medresesi müderrisliğine tayin edildiğine dair *tevkî*'leri Dımaşk'a ulaşmıştır. Ancak Şâfiî kâdilkudât Celâleddin el-Kazvînî, bu atamaları görüşmek için *nâiblerini* toplamıştır. Toplantı sonucunda onların bu medreselerde ders vermek için liyakat sahibi olmadıkları anlaşılmış ve bu medreselerin müderrislik kadrolarına yeni atamalar yapılmıştır.⁵⁰

Liyakata dair bir diğer dava örneği 25 Rebûlevvel 714 (9 Temmuz 1314) Çarşamba gününe aittir. Şâfiî kâdilkudât Necmeddin İbn Sasrâ'nın evinde toplanan mahkemede *kırâat-i seb'a* âlimlerinden Bedreddin b. Bashân'ın (ö. 743/1343)*** kırâatlerinden bazısının beğenilmediğine dair şikâyetler görüşülmüştür. Toplantı sonucunda onun Emevî Camii'ndeki kırâati terk etmesi istenmiştir. Ancak birkaç gün sonra bu hususta ona tekrar izin verilmiş ve o da âdet olduğu üzere öğle ile ikindi arasında Emevî Camii'ndeki kırâatlerine devam etmiştir.⁵¹

⁴⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 229-230.

* Hayatı hakkında bkz. Safedî, *A'yanü'l-'asr*, II, 194-195.

** Hayatı hakkında bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 388.

⁵⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 257; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 119.

*** Hayatı hakkında bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 462.

⁵¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 136

Kâdilkudâtlar, mahkemelerde zikredilen davalara bakmıştı. Onlar, buradaki duruşmalar dışında bugünkü anlamda yüksek mahkeme diyebileceğimiz mezâlim davalarının görüldüğü *dârüladl*deki toplantılardaki davalar katılmaktaydı. Görev alanı ve yetkisi bakımından şehirdeki en yüksek mahkeme olan mezâlîme sultan ya da *nâibi* başkanlık ederdi. Eldeki verilere göre Bahrî Memlûk döneminde sultanlar, Dımaşk'taki *Dârüladl* duruşmalarına sadece bir kez başkanlık ettiği görülmektedir.⁵²

Bu mahkemede belirli bir oturma düzeni mevcuttu. Buna göre mahkeme başkanının sağına sırasıyla Şâfiî, Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî kâdilkudâtlar otururdu. Hanbelî kâdilkudâtın sağında ise sırasıyla Şâfiî ve Hanefî Kazasker yer alırdı. Başkanın sol tarafında ise sır kâtipleri ve diğer bürokratlar bulunurdu.⁵³ Bir Hanefî mutaassıbı olarak bahsedilen Sultan Hasan döneminde (755-762/1354-1361) *emîr-i meclis** ve *atabekü'l-asâkir* görevlerinde bulunan Yelboğa el-Ömerî tarafından bu protokol düzeni değiştirilmek istenerek Hanefî kâdilkudâtına protokol önceliği verilmek istendi. Ancak bu hususta Yelboğa, başarıya ulaşamamıştır.⁵⁴

Dımaşk'ta mezâlim duruşmalarının düzenlenmesi için *dârüladl* binasının Nûreddin Mahmud Zengî (ö. 569/1174) tarafından yaptırıldığı kaydedilmektedir.⁵⁵ Memlûkler döneminde ise kaynakların Dımaşk'taki *dârüladl* ile *dârüssaâdeyi* birbirlerinin yerine kullandıkları görülmektedir. Bu durum, *dârüladl*in *dârüssaâde* içinde olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim İbn Kesîr'in 741 (1341) yılında toplanan bir meclis ile ilgili verdiği bilgi bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. O, söz konusu yıldaki mezâlim mahkemesinin *dârüssaâdenin* içinde yer alan *dârüladl*de görüldüğünü kaydetmektedir.⁵⁶ Dımaşk *nâib*lerinin burada ikamet ettikleri ancak bazen

⁵² İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, VII, 214; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 188.

⁵³ Kalkaşendî, *Subh*, IV, 195-196.

* Emîr-i meclis, Sultan Baybars tarafından ihdas edilen bu görev, sultanın iştirak ettiği toplantılarda önemli sorumluluklara sahiptir. Detaylı bilgi için bkz. Kalkaşendî, *Subh*, V, 455; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 336; Hasan el-Bâşâ, *el-Fünûn*, I, 256-264.

⁵⁴ Ayaz, "Türk Memlûkler Döneminin Büyük Emîrlerinden Yelboğa el-Ömerî (ö. 768/1366) ve İdaredeki Nüfuzu", *ÇÜSBED*, XVI/1 (2007), 96-97. Bir istisna olarak Necmeddin et-Tarsûsî genç yaşta Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlığına getirildiğinde Dımaşk Mâlikî kâdilkudâtının yaşı büyük olması dolayısıyla protokol sırasının değiştiği ve Mâlikî kâdilkudâtın Hanefî'nin önüne geçirildiği bildirilmektedir. Mâlikî kâdilkudât ölünce eskisi gibi oturma düzenine devam edilmiştir. Bkz. Abdülbasit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, I, 284.

⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 404; Makrîzî, *Hıtât*, III, 363.

⁵⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 422.

de başka yerlerde de ikamet edebildikleri anlaşılmaktadır.⁵⁷ *Dârüladl*de kurulan mezâlim mahkemesinin başında sultanın Dımaşk'taki temsilcisi olan Dımaşk *nâibi* bulunmaktaydı. Ancak sultanın nadiren de olsa Dımaşk'taki bu mahkemede bulunduğu ve oturuma başkanlık ettiği belirtilmelidir.⁵⁸

Kaynaklardaki dava örneklerinden yola çıkılarak Bahrî Memlûkler döneminde mezâlim mahkemelerinin Pazartesi,⁵⁹ Salı⁶⁰ ve Perşembe⁶¹ günleri *Dârüladl*'de davalara baktığı anlaşılmaktadır. Bu mahkemenin Çarşamba günü de toplandığını gösteren tek bir kayıt mevcuttur. Ancak bu toplantı, *dârüladl*den başka bir mekanda, Emevî Camii'nde yapılmıştır.⁶²

Mezâlim mahkemelerine kâdılkudât *nâib*lerinin de katılabildiği ve görüş bildirdikleri anlaşılmaktadır. Nitekim 16 Cemâziyelevvel 755 (8 Haziran 1354) Pazartesi günü Emevî Câmîinde sahâbenin önde gelenlerinden bazıları hakkında lanet okuyan biri, olaya şahit olan Dımaşk Şâfiî kâdılkudatı tarafından hapsedilmiştir. 19 Cemâziyelevvel (11 Haziran) Perşembe günü *dârüladl*deki mezâlim mahkemesinde sahâbeye hakaret eden bu adamın durumu görüşülmüştür. Dört kâdılkudâtın da iştirak ettiği bu duruşmada, Mâlikî kâdılkudât *nâib*inin sanığın katline dair görüşü benimsenmiş ve mahkûm idam edilmiştir.⁶³

Herhangi bir sebepten ötürü *dârüladl*deki bir duruşmanın gizli yapıldığına dair kayıt bulunmamaktadır. Yine aynı şekilde, buradaki duruşmaların halka açık olduğuna dair bir kayıt da mevcut değildir. Ancak *dârüladl*de doğrudan bir görevi olmadığı halde bazı âlimlerin de bu duruşmalarda bulunabildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Dımaşk Mâlikî kâdılkudatı Cemaleddin el-Mesellâtî'nin azledilmesi ile sonuçlanan 767 (1366) yılındaki *dârüladl* duruşmalarını herhangi bir resmî görevi bulunmayan İbn Kesîr'in de izlediği anlaşılmaktadır.⁶⁴ Yine İbn Kesîr'in Dımaşk'taki diğer *dârüladl* oturumlarına dair verdiği bilgilerden onun başka oturumlara da katıldığı izlenimini edinmek mümkündür.

⁵⁷ Nielsen, *Secular Justice*, 52.

⁵⁸ Mandavelli, *The Muslim Judiciary of Damascus*, s. 69.

⁵⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 522.

⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü 'z-zamân*, I, 152-153.

⁶¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 560-561.

⁶² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 110.

⁶³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 560-561.

⁶⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 708-709.

Nadir de olsa *dârüladl*de alınan kararlara üst düzey devlet ricalinin müdahale edebildiği anlaşılmaktadır. Tabii ki tek bir örnek üzerinden geneli teşmil etmek yargının işleyişi hakkında doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ancak 10 Muharrem 737 (19 Ağustos 1336) tarihinde Karmatî inancına sahip olmakla itham edilen bir Şâfiî fakîh, mezâlim mahkemesine getirilmiş ve buradaki yargılama sonucunda ölüm cezasına çarptırılmıştır. Fakat verilen karar uygulanmadan önce bir grup emîr ve fakîh araya girerek onu bu cezadan kurtarmayı başarmışlardır. Fakat fakîhin insanlarla konuşması yasaklanmıştır.⁶⁵

*Dârüladl*de bakılan davalar esnasında kâdılıkudâtların görüşlerini ifade ettikleri ve farklı görüşlerin de ortaya çıkabildiği görülmektedir. Ancak kaynaklarda görüş farklılığına düşülen vakıflarla ilgili bir dava örneğinde, davanın sonucunda alınan karardan bahsedilmemektedir. Nitekim 29 Muharrem 692 (9 Ocak 1293) Salı günü Hanefî kâdılıkudât Hüsâmeddin er-Rûmî, *ed-debbâge*'nin Hz. Ali ve Hz. Ca'fer'in oğullarına ait bir vakıf olduğuna dair karar alınması yönünde görüş bildirmiştir. Ancak Şâfiî kâdılıkudât Şehâbeddin el-Huveyyî, bu görüşe itiraz etmiştir. İbnü'l-Cezerî, bunun iki yüzyıllık müzmin bir mesele olduğunu, bu süre zarfında çok sayıda devletin Dımaşk'ta hâkimiyet kurduğunu ancak bu mesele ile ilgili nihaî bir karar alınamadığını belirtmektedir.⁶⁶

*Dârüladl*deki mezâlim mahkemelerinde görülen davaları iki grupta toplamak mümkündür. Bunlardan ilki, herhangi bir mezhep kâdılıkudâtının baktığı dava sonucunda verdiği karara itiraz edilmesi durumunda söz konusu davanın diğer mezhep kâdılıkudâtlarının da bulunduğu *dârüladl*deki mezâlim mahkemesine intikal etmesidir. Kaynaklarda bu tür örnekler oldukça azdır. İkinci gruptakiler ise herhangi bir alt mahkemede görülmeden doğrudan *dârüladl*in gündemine gelen davalardır. Bu tür davalarla ilgili elimizde çok sayıda örnek mevcuttur. Doğrudan mezâlim mahkemesine getirilen bir dava örneğinden şikâyetin yazılı yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 712 (1312) yılında bir medresede vaaz eden ve vaazı esnasında Kur'an-ı Kerîm ve bazı âlimler hakkında yersiz ifadeler kullandığı belirtilen bir âlim, bir grup âlim tarafından

⁶⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 392.

⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü 'z-zamân*, I, 152-153.

yazılı olarak şikâyet edilmiştir. Yapılan şikâyet üzerine suçlamalar, *dârüladlde* görüşülmüştür.⁶⁷

*Dârüladlde*ki mezâlim duruşmalarında vakıflarla ilgili hususlar, vakfiyelerde belirtilen şartların uygulanıp uygulanmadığı, mülhidlik, sahâbeye sövmek, fetvalar, özel mülkler, alım-satım akidleri ve üst düzey devlet görevlilerinin yargılanması gibi konularda davalara bakıldığı görülmektedir. Gerek *dârüladlde* görülen davaların konularını ve gerekse az önce ele alınan *dârüladlde*ki mezâlim mahkemesinin işleyişini görmek bakımından kaynakların aktarmış olduğu örnekleri ele almak yerinde olacaktır.

Dımaşk'taki mezâlim duruşmalarında bakılan dava konularından biri de vakıflarla ilgilidir. Bu davalardan biri, 17 Cemâziyelâhir 751 (22 Ağustos 1350) Pazartesi gününe aittir. *Dârüladlde* yapılan toplantıda Hanbelî kâdılkudât Cemâleddin el-Merdâvî, Ebû Ömer medresesine bitişik olan evin yıkılması yönünde görüş bildirmiştir. Ancak bu evin *dârülkurâna* eklenmiş olması ve çok sayıda fakir buradan istifade ettiğinden Şâfiî kâdılkudât Takiyyüddin es-Sübkî, Hanbelî kâdılkudâtın vermiş olduğu bu kararın uygulanamayacağı görüşünde olduğunu belirtmiştir. Diğer kâdılkudâtlar da Takiyyüddin'e destek çıkmışlar ve bu evin tamamının yıkılamayacağını belirtmişlerdir. Toplantı sonucunda bu eve yeni bir kapı daha açılarak buranın *dârülhadis* olması kararlaştırılmıştır. Diğer kâdılkudâtların almış oldukları bu kararın gerekçesi olarak Hanbelî mezhebinde bir vakfa ait yapının tamamının yıkılması ya da ondan istifade eden herhangi birinin kalmaması durumunda satılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Olayı nakleden İbn Kesîr, Hanbelî kâdılkudâtın aldığı kararın yanlış olduğuna dair izahatta da bulunmaktadır.⁶⁸

Vakıflarla ilgili bir başka dava konusu, Hanbelîler arasında yaşanan tartışma üzerine ortaya çıkan vakıf malının *münâkalesine** dairdir. Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtı Cemâleddin el-Mesellâtî, Hanbelî fakîh İbn Kâdî'l-Cebel'e *hâcibülhüccâb** Seyfeddin

⁶⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 123.

⁶⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 522.

* Bir vakıf malının mülk olan başka bir mal ile değiştirilmesini ifade eder. Vakıf hukukunun üzerinde en çok tartışılan konularından biridir. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Akgündüz, "İstibdâl", *DİA*, XXXIII, 319-320.

* Hâcibülhüccâb, Memlükler döneminde askerî sınıfa mensup görevlilerden biri olup ümerâ ve askerler arasındaki ihtilafın giderilmesi ile vazifelidir. Detaylı bilgi için bkz. İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, s. 58; Kalkaşendî, *Subh*, IV, 19, 38; Ayaz, *Üstâdârlık*, s. 29.

Taydemir el-İsmâîlî'nin** vakıf malı olan evini mülk, onun yerine başka bir araziye de vakıf malı olarak değiştirmesi hususunda izin vermiştir. Şâfiî ve Hanefî kâdılkudâtlar da onun verdiği bu kararı onaylamışlardır. Ancak Hanbelî kâdılkudât Cemâleddin el-Merdâvî, alınan bu karara tepki göstermiş ve bu hususun görüşülmesi için bir meclisin toplanmasını sağlamıştır. 28 Cemâziyelevvel 757 (29 Mayıs 1356) Pazartesi günü toplanan mecliste çok uzun tartışmalar yaşanmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla bu tartışmanın temelinde *münâkale* konusunda Ahmed b. Hanbelî'den iki farklı görüşün nakledilmesi yatmaktadır. Hanbelî kâdılkudâtın esas aldığı bir görüşe göre, vakıf malının nakledilebilmesi için ondan istifade etme imkânının ortadan kalkmış olması gerekir. Sadece menfaat elde etmek ve maslahat gereği vakıf malı nakledilemez. Nitekim İbn Teymiyye'nin görüşü de bu yöndedir. Ancak Ahmed b. Hanbelî'den nakledilen bir diğer görüşe göre ise, vakıf malının sadece menfaat elde etmek ve maslahat gereği nakledilmesi de caizdir. Buradaki tartışmada diğer üç kâdılkudât tarafından Ahmed b. Hanbelî'nin ikinci görüşü esas alınarak Seyfeddin Taydemir'in vakıf malı olan evinin nakledilmesi yönünde karar alınmış ve Mâlikî kâdılkudâtın başlangıçta vermiş olduğu karar kabul edilmiştir. Olayı aktaran İbn Kesîr de Hanbelî kâdılkudât dışındaki diğer üç kâdılkudâtı haklı bulmaktadır.⁶⁹ Hanbelî kâdılkudât Cemâleddin el-Merdâvî'nin kaleme aldığı ve neşredilen *münâkale* ile ilgili risalesinde bu hükme itiraz etme gerekçesi, Mâlikî kâdılkudâtın Hanbelî fikhına göre fetva vermesini doğru bulmamasıdır. Çünkü ona göre, fetva veren Mâlikî kâdılkudât diğer mezheplerin fikhını bilecek kadar mutlak müctehid değildir.⁷⁰

Mezâlim mahkemesinde görüşülen bir başka dava konusu vakfın maksadına uygun kullanılıp kullanılmadığına dairdir. Kahire'den gelen *mersûm* gereğince 767 yılı Cemâziyelâhir ayında (Şubat-Mart 1366) Pazartesi günü öğleden sonra *dârüladl*de bir oturum düzenlenmiştir. Bu oturumda Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtı Cemâleddin el-Merdâvî'nin mezhep şartlarına uymaksızın bazı vakıfları sattığı ve bu hususta baskı

** Hayatı hakkında bkz. Safedî, *el-Vâfi*, XVI, 294.

⁶⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 570-571.

⁷⁰ Muhammed Süleyman el-Eşkâr, *Mecmu' fi'l-münâkele ve'l-istibdal bi'l-evkaf*, Kuveyt 1989, s. 127-136. Vakıfların münâkelesi ile ilgili İbn Kâdî'l-Cebel'in de 766 (1364-1365) yılında telif ettiği bir risale bulunmaktadır ve bu risâle de neşredilmiş durumdadır. Muhammed Süleyman el-Eşkâr, *Mecmu'*, s. 45-124.

yaptığına dair suçlamalar görüşülmüştür.⁷¹ İbn Kesîr, davanın sonucu ile ilgili nihâi kararı aktarmamakla birlikte bu davadan bir süre sonra Hanbelî kâdılkudât Cemâleddin el-Merdâvî'nin 24 Şaban'da (6 Mayıs) azledildiğini bildirmektedir.⁷²

Vaazlarında Kur'an-ı Kerîm ve önde gelen âlimler hakkında söyledikleri sözler sebebiyle *dârüladle*de yargılananlar da olmuştur. Bu konudaki dava örneği, 712 yılı Rebûlâhir ayına (Ağustos-Eylül 1312) aittir. Şehrin önde gelen âlimlerinden biri olan Şeyh Muhammed b. Kavvâm (ö. 718/1318)* ve beraberindeki bir grup, Kellâse'de vaaz veren İbn Zühre el-Mağrîbî'nin Kur'an-ı Kerîm'i ve âlimleri tahkir edici konuşmalar yaptığına dair bir tutanak hazırlamışlardır. Bunun üzerine hakkındaki suçlamaları görüşmek üzere İbn Zühre *dârüladle* çağırılmıştır. Herhangi bir zorluk çıkarmadan kendisi teslim olan İbn Zühre'nin canı bağışlanmıştır. Ancak ağır bir şekilde tazir cezasına çarptırılmıştır. Sırtı kırbaçlanarak ve başı açık bir vaziyette merkebe ters bindirilmek suretiyle şehrin her yerinde gezdirilmiştir. O, bu vaziyette şehirde gezilirken tellâllar de yüksek sesle, "Bilgisiz bir şekilde ilmî konularda konuşmanın cezası işte budur." şeklinde bağırılmışlardır. Daha sonra hapsedilen İbn Zühre, hapiste kısa bir süre kaldıktan sonra serbest bırakılmıştır. Serbest kaldıktan sonra Dimaşk'ta kalmayı tercih etmemiş ve Kahire'ye gitmiştir. Ancak bir süre sonra Şaban (Eylül-Ekim) ayında geri dönmüştür.⁷³

*Dârüladle*de görüşülen dava konularından biri de mülhidlik** ile ilgilidir. Nitekim mülhidlik ile suçlanan bir zanlının durumunun görüşülmesi için 741 yılı Şevval ayının sonu (17 Nisan 1341) Salı günü *dârüladle*de bir meclis oluşturulmuştur. Âdet olduğu üzere kâdılkudâtlar ve Dimaşk'ın önde gelenlerinin de katıldığı bu mecliste aynı zamanda Şâfiî fakîhi de olan meşhur tarihçi İbn Kesîr de hazır bulunmuştur. Meclise ünlü mutasavvıf Hallâc-ı Mansûr'un (ö. 309/922) dahi kullanmadığı ve büyük günah

⁷¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 713.

⁷² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 717.

* Hayatı hakkında bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 183-184.

⁷³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 123.

** İslâm'a aykırı inanç ve görüşlere sahip olan veya İslâm'ın temel hükümlerini inkâr eden manasına gelen mülhid, Câhiliye ahlâkının karakteristik özelliğini taşıması dolayısıyla İslâm toplumlarında cezalandırılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Ocak, *Zındıklar ve Mülhidler*, s. 1-70; İsmail Erünsal, "XV-XVI. Asır Osmanlı Zendeke ve İlhad Tarihine Bir Katkı", *OA XXIV* (2004), s. 127-157.

içeren sözleri sarf ettiği suçlamasıyla Osman ed-Dekkâkî⁷⁴ isminde biri sanık olarak getirilmiştir. İbn Kesîr, onun hakkında kınayıcı sözler sarf etmektedir. Yargılama esnasında onun bâtinî ve aşırı tasavvufî görüşlere sahip olduğuna ve ilahlık iddia ettiğine dair deliller sunulmuştur. Bu suçlamalar karşısında o, Hanbelî kâdılkudât Alâaddin İbnü'l-Müneccâ'ya hakaret etmiş ve Mâlikîleri de tekfir etmiştir. Ayrıca bazı şahitler hakkında ileri geri konuşarak onların ön yargılı olduğunu iddia etmiştir. Bunun üzerine o, zincire vurularak hapsedilmiştir. Yaklaşık bir ay hapiste kalan Osman ed-Dekkâkî, 21 Zilkade (8 Mayıs) Salı günü *dârüladle* yeniden getirilerek burada kâdılkudâtların ve emîrlerin huzuruna çıkarılmıştır. Daha önce şahitler hakkında söylediği sözleri ispatlaması istenmiştir. Fakat o, iddialarını ispatlayamamıştır. Bunun üzerine Mâlikî kâdılkudât İbn Hatîbü'l-Feyyûm'dan onun hakkındaki görüşünü sordular. O da tevbe etse bile bu tevbenin kabul edilmeyeceğini ifade ederek onu ölüm cezasına çarptırılmasına hükmetmiştir. Bu görüş, diğer kâdılkudâtlar tarafından da onaylanmıştır. Ardından mahkûm Sûku'l-hayl çarşısına getirilerek hüküm burada infaz edilmiştir. İnfaz sırasında tellâllar, "Batınî görüşlere sahip olanların cezası işte budur." diyerek bağırılmışlardır.⁷⁵

Halka açık mahallerde sahâbenin önde gelen isimlerine lanet okumak suretiyle halkı rahatsız eden ve tahrik edenlerin durumunun da *dârüladle*de karara bağlandığı anlaşılmaktadır. 16 Cemâziyelevvel 755 (8 Haziran 1354) Pazartesi günü Hille* halkından bir Râfizî Emevî Camii'ne gelerek sürekli olarak "*Peygamber'in ailesine ilk zulmeden adama lanet olsun.*" diyerek namaz kılan insanları rahatsız etmekteydi. Bu sırada aralarında Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Takiyyüddin es-Sübkî'nin de bulunduğu kalabalık bir topluluk cenaze namazı kılmaktaydı. O, cenaze namazına iştirak etmemiş, insanlar bir tarafta namaz kılarken yüksek sesle sövmeye devam etmiştir. Namazın ardından insanlar ona tepki göstermiştir. İbn Kesîr, kendisinin de bu adamın yanına gittiğini ve ona Hz. Peygamber'in ailesine kimin zulmettiğini sorduğunu aktarmaktadır. Adamın "Ebû Bekir" diye cevap verdiğini, ardından yüksek bir sesle, "*Allah, Ebû Bekir'e, Ömer'e, Osman'a, Muaviye'ye ve Yezid'e lanet etsin.*" dediğini

⁷⁴ Metnin nâşiri bu ismi diğer nishalarda ez-Zekkâkî, ez-Zükâkî veya ed-Dükâkî şeklinde geçtiğinden bahsetmektedir. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 422, dipnot: 3.

⁷⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 422-423.

* Hille, Bağdat'ın güneyinde bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Yâkût, *Mu'cem*, II, 294.

kaydetmektedir. Daha sonra orada bulunan Şâfiî kâdılkudât onun hapsedilmesini emretmiştir. Mâlikî kâdılkudât ise onu huzuruna getirterek kırbaçlatmıştır. Ancak adam, bu esnada da sövmeye ve lanet okumaya devam etmiştir. Bunun üzerine 19 Cemâziyelevvel (11 Haziran) Perşembe günü *dârüladl*de onunla ilgili bir meclis tertip edilmiştir. Bu mecliste dört kâdılkudâtın da hazır bulunduğunu belirten İbn Kesîr, Mâlikî kâdılkudât *nâibinin* onun katline hükmettiğini ve kısa süre sonra hemen idam edildiğini nakletmektedir. İdam edilmesinden sonra halk, cesedi yakmış ve kellesini şehirde dolaştırmıştır. İbn Kesîr, bu cahil adamla Mâlikî kâdılkudâtın evinde münazara yaptığını, onun aşırı Râfîzîlerin görüşlerine sahip olduğunu aktarmaktadır.⁷⁶

Dönemin âlimlerinin vermiş oldukları fetvalar sebebiyle *dârüladl*de mahkemeye çıkarıldıkları da olmuştur. Nitekim İbn Teymiyye'nin talak ile ilgili görüşü sebebiyle 22 Receb 720 (28 Ağustos 1320) Perşembe günü *dârüladl*de bir oturum düzenlenmiştir. Dımaşk *nâibinin* huzurunda toplanan bu meclise dört mezhepten kâdılkudâtlar ve müftüler de katılmıştır. Talak ile ilgili görüşü dolayısıyla İbn Teymiyye kınanmış ve alınan karar üzerine aynı gün içinde kalede hapsedilmiştir.⁷⁷ Yaklaşık altı ay hapiste kalan İbn Teymiyye, 10 Muharrem 721 (9 Şubat 1321) tarihinde sultanın *mersûmu* ile serbest kalabilmiştir.⁷⁸

Mezâlim mahkemesinde ele alınan konulardan biri de, özel mülklerle ilgilidir. Bahrî Memlûkler döneminde bunun tek örneği Sultan Baybars döneminde yaşanmıştır. Yıl zikredilmeksizin Dımaşk kâdılkudâtlarının Sultan Baybars'ın isteği üzerine Dımaşk'taki *dârüladl*de toplandıkları belirtilmektedir. Sultan Baybars'ın başkanlık ettiği bu toplantıda Dımaşk'taki bazı bahçe ve arazilerin durumu ele alınmıştır. Moğollar'ın işgalinden sonra şehirde yeni düzenlemeler yapmak gayesinde olan Sultan Baybars, buradaki bazı arazilere el koymak istemiştir. Mecliste bulunan kâdılkudâtlar ve fakîhler, haşmetinden korktukları için Sultan Baybars'ın isteği doğrultusunda görüş bildirmişlerdir. Ancak Şemseddin İbn Atâ, Sultan Baybars'ın isteğine karşı gelerek, bahçe ve arazilere müdahale etmenin bir Müslüman için helal olmadığını ve onların sahiplerinde kalması gerektiğini belirtmiştir. Bu söze çok içerleyen Baybars, *dârüladl*li terk etmiştir. Emîrlere araya girerek onu sakinleştirmişlerdir. Daha sonra Baybars'ın

⁷⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 560-561.

⁷⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 202.

⁷⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 206; Ayrıca bkz. Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 31.

Şemseddin İbn Atâ'nın gösterdiği müsamahasız tavrından dolayı onu takdir ettiği ifade edilmektedir.⁷⁹ Söz konusu metinde bu olayın sonucu hakkında bilgi verilmemektedir. Ancak İbn Kesîr'in verdiği bilgiden Sultan Baybars'ın daha sonra istediği gibi fetvayı aldığı ve bu arazilere el koyduğu anlaşılmaktadır. Onun verdiği bilgiye göre kendisinden sonra tahta geçen oğlu Bereke, 26 Zilhicce 677 (10 Mayıs 1279) tarihinde *dârüladlde* yapılan toplantıda el konulan bahçe ve arazilerin sahiplerine iade edilmesine dair karar çıkartmıştır.⁸⁰

Mezâlim mahkemesinde alım-satıma dair davalara da bakıldığı görülmektedir. Bu konuya dair dava örneği İbn Kesîr tarafından aktarılmaktadır. Onun anlatımına göre 1 Cemâziyelevvel 711 (15 Eylül 1311) tarihinde Şâfiî kâdılkudât Necmeddin İbn Sasrâ'nın *nâibi* Necmeddin ed-Dımaşkî (ö. 726/1326),* Dımaşk veziri İzzeddin İbnü'l-Kalânîsî'nin (ö. 729/1329)** bir şahsın terekesinden satın aldığı malların fiyatlarının piyasa değerinden düşük olduğu gerekçesi ile bu alım-satım akdinin batıl olduğuna hükmetmiştir. Ancak bu dava, anlaşıldığı kadarıyla daha sonra ikinci kez *dârüladlde* görüşülmüştür. Burada Hanbelî kâdılkudât Takiyyüddin Süleyman, bu satışın sahih olduğuna hükmetmiş ve Necmeddin ed-Dımaşkî'nin verdiği hükmü feshetmiştir. Diğer kâdılkudâtlar da onun görüşünü uygun bulmuşlardır.⁸¹

Görevini kötüye kullanan bir Dımaşk kâdılkudâtının da *dârüladlde* yargılandığı görülmektedir. Bahrî Memlûkler döneminde bu durumun tespit edebildiğimiz yegâne örneği, 734 yılına (1334) aittir. Bu yılın Ramazan ayının son haftasında (Mayıs-Haziran) Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Cemâleddin İbn Cümle ile onun kâdılkudât olmasında aracılık eden Şeyh Zahîrüddin'in (ö. 749/1358)*** aralarının açıldığı bildirilmektedir. Safedî'ye göre Cemâleddin İbn Cümle'nin kâdılkudât olmak için rüşvet verdiği dair Şeyh Zahîrüddin'in sarf ettiği sözler, onların arasının açılmasına neden olmuştur.⁸² Bunun üzerine *dârüladlde* bulundukları bir sırada ikisi arasında bazı münakaşalar yaşanmış ve her ikisi de birbirlerini tekzip edici yeminler etmişlerdir.

⁷⁹ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, VII, 214; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 188.

⁸⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 544. Ayrıca bkz. Nielsen, *Secular Justice*, s. 97-98.

* Hayatı hakkında bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 274-275; İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 190.

** Hayatı hakkında bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 320; İbn Hacer, *ed-Dürer*, II, 75-76.

⁸¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 111

*** Hayatı hakkında bkz. Safedî, *A'yanü'l-'asr*, II, 636-637.

⁸² Safedî, *A'yanü'l-'asr*, II, 637.

Ardından *dârüladli* terk eden Şâfiî kâdılkudât Cemâleddin İbn Cümle, mahkemesinin de bulunduğu el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesindeki evine gitmiştir. Ancak o, burada aldığı bir kararla Şeyh Zahîrüddin'i tazir cezasına çarptırmıştır. 27 Ramazan (1 Haziran) tarihinde Cemâleddin İbn Cümle, onun yakalanmasını ve eşeğe bindirilerek şehirde teşhirini emretmiştir. O, bu şekilde şehirde gezdirilirken bir taraftan kırbaçlanmış, diğer taraftan da tellâllar “*Şeriatı yalanlayanın cezası budur.*” şeklinde bağırışlardır. Şehir halkı ise araya girerek oruçlu bir adama bu şekilde davranılmasını engellemeye çalışmıştır. Şeyh Zahîrüddin'e bin yüz yetmiş bir sopa vurulduğu söylenmektedir. 29 Ramazan (3 Haziran) tarihinde Dimaşk *nâibi* Tenkiz, kâdılkudâtların, müftülerin ve fakîhlerin katılımıyla bir meclis tertip etmiştir. Oldukça kalabalık olduğu aktarılan bu meclise, İbnü'l-Cezerî'nin anlatımına göre Şeyh Zahîrüddin, yediği sopaların etkisiyle sedye üzerinde getirilmiştir.⁸³ Mahkemede sanık olarak yer alan Cemâleddin İbn Cümle'nin oturmasına izin verilmemiş ve uzun bir süre ayakta bekletilmiştir. Cemâleddin İbn Cümle, kendi arzusu doğrultusunda hüküm vermekle ve verdiği cezada aşırıya kaçmakla itham edilmiştir. Ancak o, hakkındaki bu suçlamaları kabul etmese de, aleyhine şahitlik eden çok sayıda insanın bulunduğu kaydedilmektedir. Mâlikî kâdılkudât İbn Hatîbü'l-Feyyûm, Cemâleddin İbn Cümle'nin fâsık olduğuna, kâdılkudâtlık görevinden azledilmesine ve hapis cezasına çarptırılmasına hükmettikten sonra toplantı sona ermiştir. Ardından Cemâleddin İbn Cümle, 'Azrâviyye medresesinde hapsedilmiştir.⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, İbn Kesîr'de yer almayan bazı bilgiler vererek Cemâleddin İbn Cümle'nin zaten kâdılkudâtlık görevinden istifa etmek niyetinde olduğunu ifade etmektedir. Yine İbnü'l-Cezerî, sadece Cemâleddin İbn Cümle'nin cezalandırılmadığını, Şeyh Zahîrüddin'i dövenlerin de Mâlikî kâdılkudât tarafından ayaklarına yüz bir sopa vurulmak ve hapsedilmek suretiyle cezalandırıldığını kaydetmektedir. Cemâleddin için Mâlikî kâdılkudât tarafından alınan bu kararın onaylanması için Kahire'ye yollandığı anlaşılmaktadır. Nitekim 22 Şevval (26 Haziran) tarihinde sultanın gönderdiği ferman, Kahire kâdılkudâtlarının Cemâleddin İbn Cümle hakkında verilen kararı onayladığını bildirmekteydi. Bunun üzerine ertesi gün Dimaşk kâdılkudâtları *dârüladli*de yeniden toplanmışlardır.⁸⁵ Mâlikî kâdılkudât, Cemâleddin İbn

⁸³ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü 'z-zamân*, II, 674.

⁸⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 363-364.

⁸⁵ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü 'z-zamân*, II, 675.

Cümle'nin 'Azrâviyye medresesinden alınarak onu daha da sıkıntıya sokacak şekilde kaledeki zindanda hapsedilmesine hükmetmiştir. Öte yandan bazıları Cemâleddin İbn Cümle'nin tazir cezasına çarptırılmasını istemiştir. Fakat Hanbelî kâdılkudât Alâaddin İbnü'l-Müneccâ, ona tazir cezasının uygulanmasına gerek olmadığını yönünde görüş bildirmiştir. Ona göre Cemâleddin İbn Cümle'nin kâdılkudâtlara ait olan kıyafeti çıkarılmış bir şekilde meclise yürüyerek getirilmesi, mecliste hakkındaki suçlamaları ayakta dinlemesi tazir niteliğini taşımaktadır. Mâlikî kâdılkudât da onun bu görüşünü desteklemiş ve bunun üzerine meclis dağılarak Cemâleddin İbn Cümle, hapse gönderilmiştir.⁸⁶ İbn Kesîr, verilen bu kararın doğru olduğu kanaatindedir. Ona göre Cemâleddin İbn Cümle, kâdılkudâtlık görevi sırasında baktığı davalarda isabetli kararlar vermiş, ancak bu son olayda hatalı davranmıştır.⁸⁷

Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Cemâleddin İbn Cümle'nin yargılandığı bu dava örneğinden Dımaşk kâdılkudâtlarının Dımaşk'taki *dârüladl*deki mahkemede yargılandıklarını, yargılama sonucunda alınan kararın Kahire'ye sunulduğu ve Kahire'nin onayı durumunda kararın yürürlüğe girebildiği görülmektedir. Ayrıca Dımaşk kâdılkudâtlarının göreve atanma hususunda olduğu gibi görevden alınma hususunda da tek yetkili merciin Kahire olduğu anlaşılmaktadır.

Dımaşk'taki dört kâdılkudâtın Dımaşk *nâibinin* başkanlık etmediği ya da katılmadığı zamanlarda *dârüladl* dışında başka bir yerde davalara baktıklarını gösteren tek bir örnek mevcuttur. 17 Rebîülevvel 711 (3 Ağustos 1311) Çarşamba günü, mahkemelerde görevli *şühûdlardan* (şahit) bazılarının karıştığı sahtecilik ile ilgili durumun aslını ortaya çıkarmak ve suçluları cezalandırmak üzere dört kâdılkudât, Emevî Camii'nde bir araya gelmiştir. Burada suçlulara ne tür bir ceza verildiğinden bahsedilmemektedir. Ancak daha sonra durumdan haberdar olan Dımaşk *nâibinin* çok kızdığı ve suçluların derhal cezalandırılmasını istediği kaydedilmektedir. Bununla

⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 676.

⁸⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 364. Bu olayla ilgili ayrıca bkz. Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer*, s. 112. İbnü'l-Verdî, *Tetimmatü'l-muhtasar*, II, 305-306; Safedî, *A 'yanü'l- 'asr*, V, 596-597; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 97. İbn Habîb, bu olayın 733 yılı Ramazan ayında (Mayıs-Haziran 1333) olduğunu aktarmaktadır. İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, II, 247.

birlikte söz konusu olayı aktaran İbn Kesîr, neticede bu tür olayların tekrar yaşandığını ve durumun fazla değişmediğini aktarmaktadır.⁸⁸

II. EĞİTİM İLE İLGİLİ GÖREVLER

Kâdılkudâtların doğrudan yargı ile ilgili olmayan görevlerinin başında eğitim alanına dair görevleri gelmektedir. Onların eğitimle ilgili görevleri arasında müderrislik, başta gelmektedir. Bunun yanı sıra medreseleri teftiş görevlerinin de bulunduğu görülmektedir. Ayrıca kâdılkudâtların doğrudan yetkisi altında olmadığı halde bazı durumlarda verilen bir yetkiye dayanarak medreselere müderris de atayabilmişlerdir. Kâdılkudâtların bu görevleri sayesinde toplumsal nüfûzlarını artırma imkânı buldukları ve şehirdeki medrese ve vakıfların devlet kontrolü altında tutulmasını sağladıkları söylenebilir.⁸⁹

a) Müderrislik

Kâdılkudâtların yargı dışında üstlendikleri görevlerin büyük bir kısmı eğitim-öğretim faaliyeti ile ilgili olmuştur. Kâdılkudâtların hepsi, kâdılkudâtlıkları esnasında müderrislik de yapmıştır. Onların sosyo-kültürel kökenlerinin incelendiği birinci bölümde, Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk kâdılkudâtlığı görevinde bulunanların tamamının fıkıh ya da hadis ilmine dair öğrenim gördüğü ve bu alanlarda ders verebilme yeterliliğine sahip olduğu ile ilgili örnekler verilmişti. Onlar arasında az da olsa müderrislik görevini ifa edebilecek yeterliliğe sahip olabilecek bir eğitim sürecinden geçmeyenlerin de mevcut olduğu ifade edilmişti. Bunlar ilmiye sınıfından gelmeyip askerî sınıftan bu göreve getirilmişti. Bunun tek istisnasının ilmiye sınıfından gelmeyen ve askerî sınıfa mensup olup bu göreve getirilen Hanefî kâdılkudât Hümâmüddin İbn Kavvâmüddin olduğunu belirtmek gerekir. Ancak liyakat sahibi olmadığı halde kâdılkudâtlık sırasında ve hatta sonrasında kendilerini müderris olarak tayin ettirmeyi başaranlar da bulunmaktadır.

⁸⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 110.

⁸⁹ Leeuwen, *Bir Osmanlı Şehri Şam*, s. 97.

Dımaşk'ta özellikle XII. yüzyılla birlikte devlet adamlarının çok sayıda medrese kurdukları görülmektedir. Bu medreselerden bazıları, geniş vakıflara ve dolayısıyla da geniş imkânlarla sahip olmuştur. Bu tür medreselerde müderrislik kadrosuna sahip olmak için âlimler arasında rekabet yaşanmış olduğunu tahmin etmek oldukça kolaydır. Bu rekabette Dımaşk kâdılkudâtlığı görevinde bulunmanın bir imtiyaz kazandırdığı düşünülebilir.

Dımaşk'ta kâdılkudâtlar tarafından müderrisliği yürütülen bazı medreseler için *medârisü'l-kazâ* (kâdılkudâtlık medreseleri) ifadesi kullanılmıştır.⁹⁰ Bu şekilde nitelenen medreselerde kâdılkudâtlık görevinde bulunanlar ders vermektedir. Bununla birlikte bir kâdılkudâtın müderrisi olduğu medresede dersi her zaman kendisinin vermek zorunda olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim kâdılkudâtların herhangi bir sebepten dolayı Dımaşk dışına çıkmaları dolayısıyla medresedeki müderrislik görevleri için bir *nâib* edindikleri ve *nâib*inin onun yerine ders verdiği aktarılmaktadır.⁹¹ Burada Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk kâdılkudâtlığı görevinde bulunanların söz konusu görev sırasında müderrislik yaptığı medreseler ve buradaki görev süreleri hakkında bilgi verildi.

1. el-Âdiliyyetü'l-kübrâ

Dımaşk'ın en önemli medresesi olarak nitelendirebileceğimiz el-Âdiliyyetü'l-kübrâ'nın çok geniş imkânlarla sahip olduğu anlaşılmaktadır. Merkezî bir statüsü bulunan bu medreseyi, daha önce de belirtildiği gibi, Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtları ve *nâib*leri mahkeme olarak kullanmışlardır.⁹² Bunun yanı sıra bu medrese, onların mesken olarak barınma ihtiyaçlarını da karşılamaktadır.⁹³ Öte yandan Kahire'den gelen ulemâ sınıfına mensup üst düzey görevlilerin de Dımaşk'ta kaldıkları sürece bu medresede ikamet ettikleri nakledilmektedir.⁹⁴ Zengin bir kütüphaneye de sahip⁹⁵ olan bu

⁹⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 217; George Makdisi, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim* (çev. Ali Hakan Çavuşoğlu-Tuncay Başoğlu), İstanbul 2012, s. 294.

⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, I, 337.

⁹² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 312.

⁹³ Örnek olarak Necmeddin İbn Sasrâ için bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 47. Alameddin el-İhnâî için bkz. İbn Kesîr, *a.g.e.*, XVIII, 321. Takiyyüddin es-Sübkî için bkz. İbn Kesîr, *a.g.e.*, XVIII, 410.

⁹⁴ Örneğin, 4 Rebîulâhîr 721 (3 Mayıs 1321) tarihinde Dımaşk'a gelen Kahire Hanbelî kâdılkudâtı Takiyyüddin İbn İvaz, burada birkaç gün kaldığı belirtilmektedir. Bkz. İbn Kesîr, *a.g.e.*, XVIII, 206. 699 (1300) yılında yine bu medresede bir süre konaklayan bir *şeyhuşşüyûh* için bkz. İbnü'd-Devâdârî, *Kenz*, IX, 27.

⁹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 293.

medresenin müderrisliğine Şâfiî kâdılkudâtı sahiptir. Önemli maddî kazanım sağlaması dolayısıyla olsa gerek İbn Kesîr, bu medresenin müderrisliğini dünyevî görev olarak nitelendirmiştir.⁹⁶

Eyyûbîler döneminde Dımaşk'ta inşa edilen en eski medreselerden biri olan el-Âdiliyyetü'l-kübrâ'nın yapımı uzun sürmüştür. İnşasına Nûreddin Mahmud Zengî'nin (ö. 569/1174) emriyle başlanmış, ancak inşaat tamamlanmadan önce Nûreddin vefat etmiştir. Daha sonra el-Melikü'l-Âdil Seyfeddin (596-615/1200-1218) döneminde inşaatın tamamlanması için gayret edilmişse de onun ölümünden kısa bir süre sonra oğlu el-Melikü'l-Muazzam (615-624/1218-1227) tarafından 619 (1222-1223) yılında tamamlanabilmiş ve medreseye el-Melikü'l-Âdil Seyfeddin'e nispetle el-Âdiliyyetü'l-kübrâ adı verilmiştir.⁹⁷ Şâfiî mezhebi mensuplarına tahsis edilmiş medreselerden biri olan el-Âdiliyyetü'l-kübrâ'da, kuruluşundan Eyyûbîler dönemi sonuna kadar Dımaşk kâdılkudâtlarından bazılarının müderrislik yaptığı kaydedilmektedir.⁹⁸

Memlükler döneminde ise el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesi müderrisliği, Dımaşk kâdılkudâtlığı ile birleştirilmiştir. Dört kâdılkudâtlık sistemiyle birlikte 664 (1266) yılında Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına getirilen İbn Hallikân, kâdılkudâtlık görevi yanında el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesinin müderrisliğini de üstlenmiştir. O, bu medresenin müderrisliğine 659 (1261) yılında tayin edilmişti. Kaynaklarda verilen bilgilerden onun yeni adlî sistemin uygulanmasıyla birlikte getirildiği Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevine ilaveten bu medresedeki müderrisliğinin devam ettiği anlaşılmaktadır. 669 (1271) yılında azledilmesine kadar süren Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığındaki ilk döneminden sonra 677-679 (1278-1280) ve 679-680 (1280-1281) yılları arasında olmak üzere iki dönem daha bu görevde bulunmuş ve kâdılkudâtlıkla birlikte el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesi müderrisliği de yapmıştır.⁹⁹ Dolayısıyla İbn Hallikân, yaklaşık on dört yıl el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesi müderrisliği yapmış olup bunun dokuz yılı kâdılkudâtlık görevi ile birliktedir.

Bahrî Memlükler döneminde Dımaşk'ın ikinci Şâfiî kâdılkudâtı olan İzzeddin İbnü's-Sâiğ, 669-676 (1271-1278) ve 680-682 (1281-1283) yılları arasında iki dönem

⁹⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 228.

⁹⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 271-272.

⁹⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 273-274.

⁹⁹ Makrîzî, *el-Mukaffa*, I, 616-617; Özaydın, "İbn Hallikân", *DİA*, XX, 18.

bu görevde bulunmuş ve el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesi müderrisliği de yapmıştır.¹⁰⁰ İzzeddin İbnü's-Sâîğ'in Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtılığı göreviyle birlikte el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesinde toplam dokuz yıl ders verdiği anlaşılmaktadır.

İbn Hallikân'ın ikinci döneminden sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı olan Necmeddin İbn Seniyyüddeve, 679 (1280) yılında kısa süren görevi esnasında kâdılkudâtılık ile birlikte yedi medresenin müderrisliğine getirilmiştir. Bunlar arasında başta el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesi müderrisliği olmak üzere Nâsiriyye, 'Azrâviyye, Felekiyye, Rükniyye, İkbâliyye ve Behnesiyye medreselerinin müderrisliğini ve şehirdeki vakıfların nâzirliğini üstlendiği nakledilmektedir.¹⁰¹

İzzeddin İbnü's-Sâîğ'in ikinci döneminden sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtılığına getirilen Bahâeddin İbnü'z-Zekî, 682-685 (1283-1287) yılları arasında bu görevde bulunmuştur. Kâdılkudâtılık görevi ile birlikte seleflerinden Necmeddin İbn Seniyyüddeve gibi çok sayıda medresede müderrislik yapmıştır. Bununla birlikte bu müderrisliklerin hepsinin Necmeddin İbn Seniyyüddeve'nin görev yaptığı medreseler olmadığı görülmektedir. Bahâeddin İbnü'z-Zekî'nin kâdılkudâtılık görevi esnasında müderrislik yaptığı ve aralarında Dımaşk'ın en önemli medreselerinin de yer aldığı bu medreseler arasında el-Âdiliyyetü'l-kübrâ, Aziziye, Takaviyye, Felekiyye, Mücâhidiyye ve Kellâse bulunmaktadır. Ancak Nüveyrî, isimlerini zikretmemekle birlikte başka medreselerin de olduğunu ifade etmektedir.¹⁰²

Bahâeddin İbnü'z-Zekî'den sonra kâdılkudâtılık görevine getirilen Şehâbeddin el-Huveyyî, 686-693 (1287-1294) yılları arasında bu görevi yürütmüştür. O, kâdılkudâtılık görevine atanınca el-Âdiliyyetü'l-kübrâ ve Gazzâliyye medresesi müderrisliğini de üstlenmiştir. İbn Kesîr, isim zikretmemekle birlikte bunların dışındaki medreselerde de müderrisliğe getirildiğini ifade etmektedir. 25 Ramazan 693 (19 Ağustos 1294) tarihinde ölüne kadar kâdılkudâtılık görevi ile birlikte yedi yıl el-Âdiliyyetü'l-kübrâ'da müderrislik yapmıştır.¹⁰³

Şehâbeddin el-Huveyyî'den sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtılığına getirilen Bedreddin İbn Cemâa, 693-696 (1294-1297) ve 699-702 (1300-1302) yılları arasında iki

¹⁰⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 275.

¹⁰¹ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 74.

¹⁰² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 90; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 267-268; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 275.

¹⁰³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 670

dönem kâdılkudâtılık görevinde bulunmuştur. Dimaşk Şâfiî kâdılkudâtılığına ilk defa atandığı 14 Zilhicce 693 (5 Kasım 1294) tarihinde eş-Şâmiyyetü'l-Berrâniyye, Nâsiriyye medreseleri müderrisliği ile hatiplik görevini de üstlenmiştir. 20 Zilhicce'de (11 Kasım) el-Âdiliyyetü'l-kübrâ'da ilk dersini vermiştir.¹⁰⁴ Bedreddin İbn Cemâa, Dimaşk Şâfiî kâdılkudâtılığına ikinci kez getirilince de başta el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesi müderrisliği olmak üzere hatiplik ve nâzirlik görevlerini de üstlenmiştir.¹⁰⁵ Bedreddin İbn Cemâa, iki dönem yürüttüğü Dimaşk Şâfiî kâdılkudâtılığı görevi esnasında toplam altı yıl el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesi müderrisliği görevinde bulunmuştur.

Bedreddin İbn Cemâa'nın birinci döneminden sonra 696-699 (1297-1300) yılları arasında Dimaşk Şâfiî kâdılkudâtılığı görevinde İmâdüddin el-Kazvînî bulunmuştur. 696 yılı Cemâziyelâhir ayında (Mart-Nisan 1297) bu göreve atanan İmâdüddin, 8 Receb'de (2 Mayıs) Dimaşk'a giriş yaparak el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesine gitmiş ve burada *hil'at* giyerek davalara bakmaya başlamıştır. Bu medresedeki ilk dersini ise 15 Receb'de (9 Mayıs) vermiş ve dersten sonra da kardeşi Celâleddin'i kâdılkudâtılık görevi için *nâib* edinmiştir.¹⁰⁶

Bedreddin İbn Cemâa'nın ikinci döneminden sonra 702-723 (1302-1323) yılları arasında Dimaşk Şâfiî kâdılkudâtılığı görevini yürüten Necmeddin İbn Sasrâ, kâdılkudâtılıkla birlikte el-Âdiliyyetü'l-kübrâ, Gazzâliyye ve Atâbekiyye medreselerinin müderrisliği ile *şeyhuşşüyûhluk* görevi de verilmiştir. Ancak Necmeddin İbn Sasrâ, daha sonra bu görevlerden bazılarından ferâgat etmiştir.¹⁰⁷ Yirmi bir yıl boyunca Dimaşk Şâfiî kâdılkudâtılığı ile el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesi müderrisliği görevini birlikte yürüten Necmeddin İbn Sasrâ'nın yerine 24 Rebîulevvel 723 (2 Nisan 1323) tarihinde Cemâleddin ez-Zur'î getirilmiştir. Ona kâdılkudâtılıkla birlikte el-Âdiliyyetü'l-kübrâ, Gazzâliyye, Atâbekiyye medreseleri müderrisliği, *şeyhuşşüyûhluk* ve kazaskerlik görevleri verilmiştir.¹⁰⁸ Ancak Cemâleddin ez-Zur'î, bu görevleri uzun süre birlikte götürememiştir. Yaklaşık bir yıl sonra 25 Rebîülâhir 724'te (21 Nisan 1324) Dimaşk

¹⁰⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 667.

¹⁰⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 7.

¹⁰⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 697.

¹⁰⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 228; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 327.

¹⁰⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 224-225.

Şâfiî kâdilkudâtlığından azledilmiş ve yerine Celâleddin el-Kazvînî atanmıştır.¹⁰⁹ 5 Receb'de (28 Haziran) Dımaşk'a gelen Celâleddin el-Kazvînî, kâdilkudâtlıkla birlikte el-Âdiliyyetü'l-kübrâ, Gazzâliyye medreseleri müderrisliği, hatiplik ve kazaskerlik görevlerine de getirilmiştir.¹¹⁰ Celâleddin el-Kazvînî, 724-727 (1324-1327) ve 738-739 (1337-1338) yılları arasında toplam dört yıl süren kâdilkudâtlık görevi ile birlikte el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesinde ders vermiştir.

Celâleddin el-Kazvînî'nin birinci döneminden sonra yerine Alâaddin el-Konevî atanmıştır. 25 Zilkade 727 (12 Ekim 1327) tarihinde Dımaşk'a giriş yapan Alâaddin el-Konevî, âdet olduğu üzere *hil'at* giymiş ve el-Âdiliyyetü'l-kübrâ'ya giderek orada ders vermeye başlamıştır.¹¹¹ Alâaddin el-Konevî'nin yaklaşık iki yıl süren Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevinden sonra 4 Muharrem 730 (28 Ekim 1329) tarihinde yerine Alameddin el-İhnâî tayin edilmiş ve el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesi müderrisi olarak ilk dersini vermiştir.¹¹²

Alameddin el-İhnâî'den sonra 15 Rebûlevvel 733 (4 Aralık 1332) tarihinde Cemâleddin İbn Cümle, Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına getirilmiştir. Atandıktan üç gün sonra da el-Âdiliyyetü'l-kübrâ ve Gazzâliyye'de ilk dersini vermiştir.¹¹³

Cemâleddin İbn Cümle'den sonra 28 Zilkade 734 (31 Temmuz 1334) Şehâbeddin b. Mecdüddîn, Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına getirilmiştir. Ona kâdilkudâtlıkla birlikte el-Âdiliyyetü'l-kübrâ, Gazzâliyye, Atâbekiyye ve İkbâliyye müderrisliğini de üstlenmiştir.¹¹⁴ Şehâbeddin b. Mecdüddîn, 734-738 (1334-1337) yılları arasında dört yıl boyunca kâdilkudâtlıkla birlikte el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesi müderrisliğini yürütmüştür.

Celâleddin el-Kazvînî'nin ikinci döneminden sonra 739 (1338) yılında Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı olarak Takiyyüddin es-Sübki atanmıştır. Ona kâdilkudâtlıkla birlikte el-Âdiliyyetü'l-kübrâ, Gazzâliyye, Atabekiyye, Mesrûriyye ve eş-Şâmiyyetü'l-Berrâniye müderrisliği de verilmiştir.¹¹⁵ O, 739-756 (1338-1355) yılları arasında on

¹⁰⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 239.

¹¹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 240.

¹¹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 281.

¹¹² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 321.

¹¹³ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü 'z-zamân*, II, 679-680; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 353.

¹¹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 365.

¹¹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 410; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 101.

yedi yıl boyunca Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı ile birlikte el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesi müderrisliğini yürütmüştür. Ondan sonra oğlu Tâceddin es-Sübkî, Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevine getirilmiştir. O, kâdılkudâtlıkla birlikte el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesinde de ders vermeye başlamıştır.¹¹⁶ Ayrıca babasının yürüttüğü Takaviyye, Mesrûriyye ve Kaymeriyye medreseleri müderrisliğini de üstlenmiştir.¹¹⁷ Tâceddin es-Sübkî'nin Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığındaki ilk dönemi 759 (1358) yılında sona ermiştir. Ancak kısa bir süre sonra yeniden tayin edildiği 763 (1362) yılına kadar sürdürdüğü Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevi ile birlikte diğer görevlerine de iade edilmiştir.¹¹⁸

Bahâeddin es-Sübkî'nin Kahire'ye dönerek Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığından önce buradaki görevlerine iade edilmesinin ardından¹¹⁹ Tâceddin es-Sübkî, üçüncü kez (764-769/1363-1368) kâdılkudâtlık görevine getirilmiş ve 14 Rebûlâhir 764 (31 Ocak 1363) tarihinde daha önce olduğu gibi kâdılkudâtlıkla birlikte el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesi müderrisliğine başlamıştır.¹²⁰

Tâceddin es-Sübkî, Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığının dördüncü döneminde de (770-771/1368-1370) 17 Rebûlâhir 770 (29 Kasım 1368) tarihinde kâdılkudâtlıkla birlikte el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir.¹²¹

Tâceddin es-Sübkî'nin ikinci döneminden sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı olarak atanan Bahâeddin es-Sübkî, 763-764 (1362) yılları arasında yaklaşık bir yıl bu görevi sürdürmüştür. Ona kâdılkudâtlıkla birlikte el-Âdiliyyetü'l-kübrâ, Gazzâliyye ve Nâsiriyye medreselerinin müderrisliği de verilmiştir.¹²²

Tâceddin es-Sübkî'nin üçüncü döneminden sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına Sirâcüddin el-Bulkînî tayin edilmiştir. 769-770 (1367-1368) yılları arasında yaklaşık bir yıl kâdılkudâtlık görevinde bulunan Sirâcüddin, el-Âdiliyyetü'l-kübrâ ve Gazzâliyye medreseleri müderrisliğini de üstlenmiştir.¹²³

¹¹⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 278.

¹¹⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 78.

¹¹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 590.

¹¹⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 267.

¹²⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 669.

¹²¹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 347-348.

¹²² İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, III, 105; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 277.

¹²³ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 345.

Tâceddin es-Sübki'nin dördüncü döneminden sonra Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına atanan Kemâleddin el-Ma'arrî, 772-773 (1370-1372) yılları arasında bir yıldan biraz fazla süre bu görevi yürütmüştür. Kâdilkudâtlıkla birlikte el-Âdiliyyetü'l-kübrâ, Nâsiriyye, Gazzâliyye ve Eşrefiyye *dârülhadisi* müderrisliği de yapmıştır.¹²⁴

Kemâleddin el-Ma'arrî'nin ardından Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevine getirilen Bahâeddin Ebü'l-Bekâi es-Sübki, 773 (1372) yılında ve 775-777 (1373-1375) yılları arasında toplam üç yıl bu görevi yürütmüştür. Ona kâdilkudâtlık görevi sırasında el-Âdiliyyetü'l-kübrâ, Gazzâliyye, Nâsiriyye ve Eşrefiyye *dârülhadisi* müderrisliği de verilmiştir.¹²⁵

Bahâeddin Ebü'l-Bekâi es-Sübki'nin ikinci döneminden sonra Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına oğlu Veliyyüddin tayin edilmiştir. O, kâdilkudâtlık ile birlikte el-Âdiliyyetü'l-kübrâ, Gazzâliyye, Nâsiriyye, Eşrefiyye *dârülhadisi* müderrisliği ve Emevî Camii hatipliğini de üstlenmiştir.¹²⁶

2. Gazzâliyye

Zâviyeden dönüşmüş olan bu medrese, burada ilk dersi veren Nasr el-Makdisî'ye (ö. 490/1096) nispetle önceleri el-Medresetü'n-Nâsiriyye diye anılmış, daha sonra ise Ebû Hâmid el-Gazzâlî'ye (ö. 505/1111) nispet edilerek Gazzâliyye diye meşhur olmuştur. Memlûkler döneminde Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevi ile birlikte bu medresenin müderrisliği üstlenen ilk kişi Şehâbeddin el-Huveyyî'dir. 686-693 (1287-1294) yılları arasında Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı yapan Şehâbeddin el-Huveyyî, İbn Kesîr'e göre kâdilkudâtlık ile birlikte burada müderrislik görevine tayin edilmiş ve 25 Ramazan 693 (19 Ağustos 1294) tarihinde gerçekleşen ölümüne kadar her iki görevi birlikte yürütmüştür.¹²⁷ Nuaymî ise onun bu medresede ne zaman göreve başladığını belirtmemekte ancak ölümüyle birlikte buradaki görevinin sona erdiğini ifade etmek kaydıyla İbn Kesîr'i teyit etmektedir.¹²⁸ Bu bilgilerden hareketle Şehâbeddin el-

¹²⁴ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 75.

¹²⁵ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 500; a. mlf., *Tabakât*, III, 173; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 30, 278.

¹²⁶ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 122.

¹²⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 670.

¹²⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 321.

Huveyyî'nin yaklaşık yedi yıl kâdilkudâtlıkla birlikte Gazzâliyye medresesinde ders verdiğini söylemek mümkündür.

Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevi sırasında Gazzâliyye'de müderrislik yapan bir diğer kişi Necmeddin İbn Sasrâ'dır. Henüz kâdilkudâtlığa getirilmeden yaklaşık yedi buçuk yıl önce diğer bazı görevlerle birlikte 694 yılının Şevval ayının sonlarında (Eylül 1295) Gazzâliyye medresesi müderrisi olarak atanmıştır. 702 (1302) yılında getirildiği ve yaklaşık yirmi bir yıl sürdürdüğü Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevi boyunca da burada müderrisliğe devam etmiştir. Ancak 723 (1323) yılındaki ölümüyle bu görevleri sona ermiştir.¹²⁹ Bu bilgiler ışığında Necmeddin İbn Sasrâ'nın Gazzâliyye'deki müderrisliğinin yirmi dokuz yıl sürdüğü ve bunun yirmi bir yılının Şâfiî kâdilkudâtlığı görevi esnasında olduğunu belirtmek gerekir.

Necmeddin İbn Sasrâ'nın yerine 723 (1323) yılında Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına getirilen Cemâleddin ez-Zur'î de bu görevi boyunca Gazzâliyye'de ders vermiştir. O, 724 (1324) yılında Şâfiî kâdilkudâtlığından azledilince Gazzâliyye medresesi müderrisliği de sona ermiştir.¹³⁰ Cemâleddin ez-Zur'î'nin ardından 5 Receb 724 (28 Haziran 1324) tarihinde kâdilkudâtlığa atanan Celâleddin el-Kazvîni, aynı zamanda Gazzâliyye medresesi müderrisliğini de üstlenmiştir.¹³¹ Onun 727 (1327) yılında Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığından Kahire Şâfiî kâdilkudâtlığına terfi etmesiyle, yaklaşık üç yıldır sürdürdüğü Gazzâliyye medresesi müderrisliği görevi de sona ermiştir.¹³² Bu veriler ışığında Necmeddin İbn Sasrâ'nın Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına atandığı 702 (1302) yılından Celâleddin el-Kazvîni'nin Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevinin sona erdiği 727 (1327) yılına kadar yaklaşık yirmi beş yıl Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı ile Gazzâliyye medresesi müderrisliği görevlerinin birleştirildiği görülmektedir.

Yaklaşık üç yıllık aradan sonra Alameddin el-İhnâî'nin Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına atanmasıyla birlikte Şâfiî kâdilkudâtlığı göreviyle Gazzâliyye medresesi müderrisliğinin yeniden birleştirilmiştir. Alameddin'in kâdilkudât olarak Gazzâliyye'de ilk dersini 3 Safer 730 (26 Kasım 1329) tarihinde verdiği

¹²⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 228; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 321.

¹³⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 368; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 321-322.

¹³¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 240.

¹³² Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 322.

kaydedilmektedir.¹³³ O, 730-732 (1329-1332) yılları arasındaki kâdılkudâtlık göreviyle birlikte yaklaşık iki yıl burada müderrislik yapmıştır. Onun ardından kâdılkudâtlığa getirilen Cemâleddin İbn Cümle, 22 Rebûlevvel 733 (11 Aralık 1332) tarihinde Gazzâliyye’de ilk dersini yapmıştır.¹³⁴ Cemâleddin İbn Cümle’nin yaklaşık bir yıl süren kâdılkudâtlık ve müderrislik görevi ölümü ile sona ermiştir. Cemâleddin İbn Cümle’den sonra 28 Zilkade 734 (31 Temmuz 1334) tarihinde kâdılkudâtlığa getirilen Şehâbeddin b. Mecdüddîn, Gazzâliyye medresesi müderrisliğini de üstlenmiştir.¹³⁵ Şehâbeddin b. Mecdüddîn, 738 (1337) yılında kâdılkudâtlıktan azledilene kadar burada ders vermeye devam etmiştir.

Şehâbeddin b. Mecdüddîn’den yaklaşık bir yıl sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına getirilen Takiyyüddin es-Sübkî, Gazzâliyye medresesi müderrisliğine de tayin edilmiştir.¹³⁶ Böylece kısa bir aradan sonra kâdılkudâtlık ile Gazzâliyye medresesi müderrisliği yeniden birleştirilmiştir. Takiyyüddin es-Sübkî, 756 (1355) yılında ölene kadar on yedi yıl bu iki görevi birlikte yürütmüştür. Nuaymî, Takiyyüddin es-Sübkî’den sonra oğlu Bahâeddin es-Sübkî’nin bu medresede ders verdiğini nakletmektedir.¹³⁷ Ancak Nuaymî’nin işaret ettiği bu tarihte daha önceden de geçtiği gibi Bahâeddin, henüz Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevine tayin edilmemiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Nuaymî dışında onun Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığından önce Gazzâliyye medresesinde müderrislik yaptığına dair başka bir nakil mevcut değildir. Ayrıca İbn Kesîr, 27 Şaban 759 (4 Ağustos 1358) tarihinde Bahâeddin Ebü’l-Bekâi es-Sübkî’nin Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı ile birlikte Gazzâliyye medresesi müderrisi olduğunu ve burada ilk dersini verdiğini kaydetmektedir.¹³⁸ Buradan hareketle, Nuaymî’nin Gazzâliyye medresesi müderrislerine dair verdiği listede bir yanlışlık olduğunu düşünmek mümkündür.

Bahâeddin Ebü’l-Bekâi es-Sübkî’nin çok kısa süren kâdılkudâtlık görevinden dört yıl sonra, Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı ile Gazzâliyye medresesi müderrisliği görevi yeniden birleşmiştir. Nitekim Bahâeddin es-Sübkî, 763 (1362) yılında Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı olunca Gazzâliyye’de müderrislik görevine de getirilmiştir. Ancak ertesi yıl

¹³³ Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, XXXIII, 227.

¹³⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 353; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 322.

¹³⁵ İbnü’l-Cezerî, *Havâdisü’z-zamân*, II, 679-680; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 365.

¹³⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 410.

¹³⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 322.

¹³⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 588.

Dımaşk'taki vazifelerini bırakarak Kahire'ye dönmüştür.¹³⁹ Buradan hareketle Bahâeddin es-Sübkî'nin yaklaşık bir yıl kâdılkudâtlıkla birlikte Gazzâliyye'de hocalık yaptığını söylemek mümkündür.

Bahâeddin es-Sübkî'den beş yıl sonra Sirâcüddin el-Bulkînî, 769-770 (1367-1368) yılları arasında bir yıldan daha az süren kâdılkudâtlık görevi esnasında Gazzâliyye'de müderrislik de yapmıştır.¹⁴⁰ Sirâcüddin el-Bulkînî'nin Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevinden ayrılmasından iki yıl sonra bu göreve getirilen Kemâleddin el-Ma'arrî, Gazzâliyye medresesi müderrisliğini de üstlenmiş ve böylece bu iki görev yeniden birleştirilmiştir. Yaklaşık bir yıl boyunca bu iki görevi birlikte yürüten Kemâleddin el-Ma'arrî, 773 (1372) yılında Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığından azledilmiştir.¹⁴¹

Nuaymî'nin verdiği bilgilerden, Kemâleddin el-Ma'arrî'nin yerine kâdılkudât olarak atanan Bahâeddin Ebü'l-Bekâi es-Sübkî'nin birkaç ay süren görevi esnasında Gazzâliyye medresesi müderrisliğini de üstlendiğini ve ardından Kemâleddin el-Ma'arrî'nin yeniden kâdılkudâtlığa ve Gazzâliyye müderrisliğine iade edildiği bildirilmektedir.¹⁴² Kemâleddin el-Ma'arrî'nin ikinci kez getirildiği Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevi, 773-775 (1372-1373) yılları arasında bir yıldan biraz uzun sürmüştür. Onun ardından Bahâeddin Ebü'l-Bekâi es-Sübkî, yeniden kâdılkudâtlığa atanmış¹⁴³ ve 775-777 (1373-1375) yılları arasında Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı ile Gazzâliyye müderrisliğini birlikte yürütmüştür. Ondan sonra Bahrî Memlûkler döneminin Dımaşk'taki son Şâfiî kâdılkudâtı Veliyyüddin tayin edilmiştir. O da kâdılkudâtlıkla birlikte Gazzâliyye müderrisliğine getirilmiştir.¹⁴⁴ Kaynaklardaki veriler ışığında 777-785 (1375-1383) yılları arasında sekiz yıl Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevinde bulunan Veliyyüddin'in aynı zamanda Gazzâliyye müderrisliği de yaptığı anlaşılmaktadır.

¹³⁹ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, III, 105.

¹⁴⁰ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 345.

¹⁴¹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 75.

¹⁴² Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 322.

¹⁴³ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, III, 173.

¹⁴⁴ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 122.

3. en-Nâsırıyyetü'l-Cevvâniyye

Eyyûbîler'in Dımaşk ve Haleb'deki son hükümdarı olan el-Melikü'n-Nâsır Yûsuf (634-658/1236-1260)¹⁴⁵ tarafından şehir surları içinde kurulan bu medresenin yapımı, 653 yılı sonunda (1256) bitmiştir. Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı ile birlikte bu medresede ders vermeye başlayan ilk kişi Necmeddin İbn Seniyyüddeve'dir. Onun 679 (1280) yılında kısa süren kâdilkudâtlık görevinden sonra İbn Hallikân, Şâfiî kâdilkudâtlığına ve Nâsırıyye müderrisliğine getirilmiştir.¹⁴⁶ İbn Hallikân'ın kâdilkudâtlıkla birlikte bu medresede kaç yıl müderrislik yaptığı kesin olarak tespit edilememektedir. İbn Hallikân'dan sonra bir süre bu müderrislik, Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevi ile birleştirilmemiştir. 14 Zilhicce 693 (5 Kasım 1294) tarihine gelindiğinde Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı olan Bedreddin İbn Cemâa, Nâsırıyye medresesi ve bunun yanı sıra bazı medreselerin müderrisliğine de getirilmiştir.¹⁴⁷ İki yıl süren Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevinden azledilmesinin hemen akabinde 696 yılının Muharrem ayının sonunda (Kasım 1296) Nâsırıyye müderrisliğinden de alınmıştır.¹⁴⁸ Bedreddin İbn Cemâa, Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevinin ikinci döneminde (699-702/1300-1302) sadece üç ay Nâsırıyye'de müderrislik yapmıştır. O, 15 Rebûlâhir 701 (18 Aralık 1301) tarihinde burada müderrisliğe getirilmiş ve 14 Cemâziyelâhir 701 (14 Şubat 1302) tarihinde de bu medresedeki müderrislik görevinden azledilmiştir.¹⁴⁹

Bedreddin'den sonra Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı olarak atanan Necmeddin İbn Sasrâ, görevinin on yedinci yılında 5 Safer 719 (28 Mart 1319) tarihinde Nâsırıyye'ye müderris olmuştur. Ancak iki ay sonra 4 Rebûlâhir (25 Mayıs) tarihinde müderrislik görevinden azledilmiştir.¹⁵⁰ Necmeddin İbn Sasrâ'dan sonra kırk dört yıl Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı ile Nâsırıyye medresesi müderrisliği birleşmemiştir. 763-764 (1362) yılları arasında yaklaşık bir yıl Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevinde bulunan Bahâeddin es-Sübkî, Nâsırıyye medresesi müderrisliğini de üstlemiştir.¹⁵¹ Ondan sonra

¹⁴⁵ Bkz. Tomar, "el-Melikü'n-Nâsır Yûsuf", *DİA*, XXIX, 78-79.

¹⁴⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 351.

¹⁴⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 667.

¹⁴⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 352.

¹⁴⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 352.

¹⁵⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 353.

¹⁵¹ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, III, 105; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 277.

Tâceddin es-Sübkî, üçüncü kez Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına getirilmiş ve 26 Rebûlâhir 764 (12 Şubat 1363) Pazar sabahı Nâsırıyye’de ilk dersini vermiştir.¹⁵² Cemâziyelâhir 769 (Ocak-Şubat 1368) tarihinde hem kâdılkudâtlık hem de Nâsırıyye’deki müderrislik görevinden azledilmiştir.¹⁵³ Böylece Tâceddin es-Sübkî, beş yıl süreyle kâdılkudâtlıkla Nâsırıyye müderrisliğini birleştirmiştir.

Tâceddin es-Sübkî’nin yerine Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı olarak Sirâcüddin el-Bulkînî tayin edilmiş ve kısa bir süre sonra Safer 770 (Eylül-Ekim 1368) tarihinde Nâsırıyye’de ilk dersini vermiştir.¹⁵⁴ Ancak yaklaşık bir ay sonra kâdılkudâtlıktan azledilmiştir.¹⁵⁵ Sirâcüddin el-Bulkînî’nin kâdılkudâtlık görevine ilaveten yürüttüğü Nâsırıyye müderrisliği çok kısa sürmüştür. Ondan sonra kâdılkudâtlıkla Nâsırıyye müderrisliğini birleştiren isim Kemâleddin el-Ma‘arrî’dir. O, 772 (1370) yılında bu iki görevi de üstlenmiştir. Ancak bir yıldan daha az bir süre sonra Nâsırıyye’deki müderrisliğini bırakmıştır.¹⁵⁶ Kemâleddin el-Ma‘arrî’den sonra Bahâeddin Ebü’l-Bekâi es-Sübkî, Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığının ikinci döneminde (775-777/1373-1375) iki yıl süreyle bu iki görevi birlikte üstlenmiştir.¹⁵⁷ Onun ardından oğlu Veliyyüddin Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı olarak tayin edilmiş ve Nâsırıyye medresesi müderrisliğini de üstlenmiştir.¹⁵⁸ Bahrî Memlûkler döneminin son Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı olan Veliyyüddin, dört yıldan bu yana sürdürdüğü Nâsırıyye medresesi müderrisliğini Zilkade 781 (Şubat-Mart 1380) tarihinde devretmiştir.¹⁵⁹

4. Atâbekiyye

Şâfiî mezhebine mensup kimseler için vakfedilen bu medrese, el-Melikü’l-Eşref Musa’nın (597-635/1200-1237) hanımı tarafından şehir surları dışında Sâlihiyye mahallesinde inşa ettirilmiştir.¹⁶⁰ Ebû Şame, onun ismini Berekât Hatun (ö. 640/1242)

¹⁵² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 671.

¹⁵³ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 374.

¹⁵⁴ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 346.

¹⁵⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 325.

¹⁵⁶ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 75.

¹⁵⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, III, 173.

¹⁵⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 122.

¹⁵⁹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 11.

¹⁶⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 96.

olarak vermektedir.¹⁶¹ Bu medresenin kuruluşundan itibaren uzun süre, Dımaşk kâdılkudâtlığı görevi ile buranın müderrislik görevinin birleştirilmediği görülmektedir.

Memlûkler döneminde Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevinde iken burada ders veren ilk kişi, Necmeddin İbn Sasrâ'dır. O, burada ilk dersini kâdılkudâtlığının on üçüncü yılında 9 Cemâziyelâhir 715 (10 Eylül 1315) tarihinde vermiştir. Kâdılkudâtlıkla birlikte bu görevi 16 Rebûlevvel 723 (25 Mart 1323) tarihinde ölümüne kadar yaklaşık sekiz yıl sürdürmüştür.¹⁶²

Necmeddin İbn Sasrâ'dan sonra kâdılkudâtlık görevine getirilen Cemâleddin ez-Zur'î, aynı zamanda Atâbekiyye medresesi müderrisliğini de üstlenmiştir. Ancak bu iki görevi birlikte sadece bir yıl yürütmesinin ardından 724 (1324) yılında kâdılkudâtlıktan azledilmiştir. Ancak Atâbekiyye'deki müderrislik görevi bir süre daha devam etmiştir.¹⁶³

Bir süre kâdılkudâtlıktan ayrı yürütülen bu medresenin müderrisliği Cemâleddin ez-Zur'î'den dokuz yıl sonra Cemâleddin İbn Cümle ile yeniden kâdılkudâtlıkla birleştirilmiştir.¹⁶⁴ Yaklaşık bir yıl boyunca bu iki görevi yürüten Cemâleddin İbn Cümle, her ikisinden de azledilmiştir. Onun ardından Şehâbeddin b. Mecdüddîn, 734 (1334) yılında kâdılkudâtlık ve Atâbekiyye müderrisliği görevine getirilmiştir.¹⁶⁵ Şehâbeddin b. Mecdüddîn'in dört yıl birlikte yürüttüğü bu iki görevden 738 (1337) yılından azledildiği kaydedilmektedir.¹⁶⁶ Ondaki kısa bir süre sonra Takiyyüddin es-Sübkî, Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı ile Atâbekiyye müderrisliği görevlerini yeniden birleştirmiştir.¹⁶⁷ Onun bu medresede kaç yıl müderrislik yaptığı kesin olarak tespit edilememiştir.

5. Emîniyye

Emîniyye medresesi, Dımaşk'ta Şâfiîler için inşa edilen ilk medresedir. Suriye Selçukluları döneminde Atabek Emînüddeve Rebûlislâm Gümüştigin b. Abdullah (ö.

¹⁶¹ Ebû Şâme, *Zeyl*, s. 172.

¹⁶² Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 98-99.

¹⁶³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 368; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyyeti'l-kübrâ*, X, 40.

¹⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 602.

¹⁶⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 365.

¹⁶⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 100.

¹⁶⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 410.

541/1146)¹⁶⁸ tarafından 514 (1120) yılında yaptırılmıştır.¹⁶⁹ Eyyûbîler döneminde Dımaşk'ta kâdilkudâtılık yapan bazı isimlerin ve Bahrî Memlûkler döneminin ilk yıllarında da Şâfiî fikhında öne çıkmış bazı âlimlerin bu medresede müderrislik yaptığı kaydedilmektedir.¹⁷⁰

Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtılığı göreviyle birlikte bu medresede müderrislik yapan ilk kişi İbn Hallikân'dır. Onun Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtılığının üçüncü döneminde bu medresede müderrisliğe başladığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kaynaklar, bu müderrisliğe başlama tarihini kaydetmemektedir. İbn Hallikân, Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtılığından azledildiği 680 (1281) yılından Receb 681 (Ekim 1282) tarihindeki ölümüne kadar burada ders vermeye devam etmiştir.¹⁷¹

İbn Hallikân'dan on altı yıl sonra Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtılığı ile Emîniyye medresesi müderrisliğinin yeniden birleştirildiği görülmektedir. Necmeddin İbn Sasrâ'dan sonra 30 Ramazan 694 (13 Ağustos 1295) tarihinde bu medresede müderrisliğe başlayan İmâdüddin el-Kazvîni, bu tarihte henüz Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı olarak tayin edilmemişti. Ancak iki yıl sonra 696 (1297) yılında İmâdüddin, kâdilkudâtı olarak atanınca buradaki müderrisliği de devam etmiştir. Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı İmâdüddin el-Kazvîni'nin buradaki görevi 25 Rebûlâhir 699 (19 Ocak 1300) tarihinde ölümüne kadar sürmüştür.¹⁷² İmâdüddin'in dört buçuk yıllık müderrisliğinden sonra kardeşi Celâleddin el-Kazvîni, burada müderrisliğe başlamıştır. Uzun yıllar bu medresede müderrislik yapan Celâleddin el-Kazvîni'nin Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtılığı ile birlikte buradaki derslerinin sona erdiği anlaşılmaktadır. Nitekim o, 724 (1324) yılında Cemâleddin ez-Zur'î yerine kâdilkudât olunca bu görevinden azledilmiştir.¹⁷³

Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtılığı ile Emîniyye medresesi müderrisliğini birleştiren İmâdüddin el-Kazvîni'den altmış dört yıl sonra Tâceddin es-Sübkî, bu iki görevi aynı anda yeniden üstlenmiştir. O, 759 (1358) yılında Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı olduktan dört yıl sonra 14 Rebûlevvel 763 (11 Ocak 1362) tarihinde Emîniyye müderrisliğine

¹⁶⁸ Zehebî, *el-İber*, XXXVII, s. 57-58.

¹⁶⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 132.

¹⁷⁰ Bu müderrisler için bkz. Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 134-143.

¹⁷¹ Kütübî, *Fevât*, I, 111; İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukâhâi's-Şâfi'iyyîn*, II, 830.

¹⁷² Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 146-147.

¹⁷³ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 147.

atanmıştır.¹⁷⁴ Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı ile birlikte yaklaşık beş ay bu medresede ders vermiş ve Şaban 763 (Mayıs-Haziran 1362) Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığından azledilmiştir. Fakat Emîniyye başta olmak üzere bazı medreselerin müderrisliklerine devam etmiştir.¹⁷⁵ Safer 764 (Kasım-Aralık 1362) tarihinde yeniden Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına iade edilen Tâceddin es-Sübki, Emîniyye medresesi müderrisliğini de sürdürmüştür. Yaklaşık beş yıl boyunca Emîniyye'deki müderrisliği ile Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığını yürüten Tâceddin, Cemâziyelâhir 769 (Ocak-Şubat 1368) tarihinde kâdilkudâtlık ve Emîniyye medresesi müderrisliği başta olmak üzere bazı görevlerden azledilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra Zilkade (Haziran-Temmuz) ayında Emîniyye medresesi müderrisliğine iade edilmiştir. Rebûlâhir 770 (Kasım-Aralık 1368) tarihinde Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına dördüncü kez atanmıştır.¹⁷⁶ Bu tarihten itibaren Emîniyye'deki müderrislik görevinden azledildiğine dair bir bilgi yoktur. Ayrıca Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığındaki dördüncü döneminin 7 Zilhicce 771 (2 Temmuz 1370) tarihinde ölümüne kadar devam ettiği de kaydedilmektedir.¹⁷⁷ Bu bilgilerden hareketle onun Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığındaki dördüncü döneminde, Emîniyye müderrisliğini yaklaşık bir buçuk yıl sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Bahrî Memlûkler döneminde Tâceddin es-Sübki'den sonra Dımaşk'ta Şâfiî kâdilkudâtlık ile Emîniyye medresesi müderrisliği görevini aynı anda üstlenen başka biri bulunmamaktadır.

6. Necîbiyye

Eyyûbî hükümdarı el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'un (637-647/1240-1249) *üstâdârlığını* ve Dımaşk *nâibliğini*, Memlûk sultanı Baybars'ın da Dımaşk *nâibliğini* yapan Cemâleddin Akkuş en-Necîbî (ö. 677/1278) tarafından şehir surları içinde yaptırılmıştır.¹⁷⁸ Memlûk devri yapılarından olan bu medrese, Şâfiî mezhebi mensuplarına tahsis edilmiştir. Bu medrese, Cemâleddin'in ölümünden yedi ay sonra 10 Zilkâde 677 (25 Mart 1279) başında açılmıştır. Medresenin açılış dersini, Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığının ikinci döneminin ilk yılında olan İbn Hallikân vermiştir. Daha sonra buranın müderrisliğini oğluna devretmiştir. Nuaymî'nin verdiği bilgiye göre İbn

¹⁷⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 651.

¹⁷⁵ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 202.

¹⁷⁶ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 374.

¹⁷⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 375.

¹⁷⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 358.

Hallikân'ın oğlu 690 (1291) yılına kadar burada müderrislik yapmıştır.¹⁷⁹ Ancak bazı tarihçilerin aktardığı bilgilerden İbn Hallikân'ın 679-680 (1280-1281) yılları arasındaki Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığının üçüncü döneminde de Necîbiyye medresesi müderrisliğini üstlendiği anlaşılmaktadır. Hatta kâdılkudâtlıktan azledildikten sonra da Receb 681 (Ekim 1282) tarihindeki ölümüne kadar buradaki müderrislik görevine devam etmiştir.¹⁸⁰ Dolayısıyla Nuaymî'nin verdiği bilgi, İbn Hallikân'ın ölümünden sonra oğlunun Necîbiyye'de ders vermeye başladığına ve bu görevinin dokuz yıl sürdüğüne işaret ediyor olmalıdır. Yaklaşık iki buçuk yıl kâdılkudâtlıkla birlikte Necîbiyye medresesi müderrisliğini yürüten İbn Hallikân'dan sonra bu medresede önemli bazı âlimler müderrislik yapmışsa da bunların hiçbirisi kâdılkudâtlık ile birlikte bu görevi üstlenmemiştir.

7. 'Azrâviyye

Eyyûbî ailesinden Azrâ bint Şâhinşâh b. Eyyûb (ö. 593/1196) tarafından şehir surları içinde yaptırılan bu medrese, Hanefî ve Şâfiî mezhebi mensuplarına vakfedilmiştir.¹⁸¹ Eyyûbîler döneminde aralarında İbn Seniyyüddavle ve Benî'z-Zekî ailesi mensuplarının da bulunduğu önde gelen Şâfiî fakîhlerin bu medresede müderrislik yaptığı kaydedilmektedir.¹⁸²

Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk kâdılkudâtlığı ile birlikte burada müderrislik yapan üç Şâfiî kâdılkudâtı tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, İzzeddin İbnü's-Sâiğ'dir.¹⁸³ Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığının ilk döneminde (669-676/1271-1278) bu medresede ders veren İzzeddin İbnü's-Sâiğ'in buradaki ilk dersini ne zaman verdiği tespit edilememiştir. Kâdılkudâtlık ile 'Azrâviyye medresesi müderrislik görevini birleştiren ikinci isim, Necmeddin İbn Seniyyüddavle'dir.¹⁸⁴ Daha önce de geçtiği gibi, onun 679 (1280) yılındaki kâdılkudâtlık görevi birkaç ay sürmüştür.

Necmeddin İbn Seniyyüddavle'den yaklaşık seksen beş yıl sonra Dımaşk'ta Şâfiî kâdılkudâtlığı ile 'Azrâviyye müderrisliğini yeniden birleştiren Tâceddin es-Sübkî

¹⁷⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 543; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 359.

¹⁸⁰ Kütübî, *Fevât*, I, 111; İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukâhâ'i's-Şâfi'iyyîn*, II, 830; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 213.

¹⁸¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 283.

¹⁸² Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 285.

¹⁸³ Zehebî, *el-İber*, III, 354; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, X, 120.

¹⁸⁴ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 74.

olmuştur. Tâceddin es-Sübkî'nin bu medresedeki ilk dersini ne zaman verdiği ve ikinci kez Dımaşk Şâfîî kâdılkudâtlığına getirildiği 759 (1358) yılında 'Azrâviyye medresesi müderrisliğini de üstlenip üstlenmediği hususunda herhangi bir bilgi nakledilmemektedir. Bununla birlikte kâdılkudâtlıktan azledildiği 763 (1362) yılından sonra da 'Azrâviyye medresesi müderrisliğine devam ettiği bilinmektedir. Dımaşk kâdılkudâtlığının üçüncü döneminde de (764-769/1363-1368) 'Azrâviyye'deki müderrisliğini sürdürmüştür. Üçüncü döneminde beş yıl kâdılkudâtlıkla 'Azrâviyye müderrisliğini yürüttüğü anlaşılan Tâceddin es-Sübkî, kâdılkudâtlıktan azledildiği 769 (1368) yılında buradaki müderrislik görevinden de alınmıştır.¹⁸⁵

8. Felekiyye

Eyyûbî ailesinden el-Melikü'l-Âdil Seyfeddin'in anne bir kardeşi Feleküddin Süleyman (ö. 599/1202) tarafından sur içinde yaptırılan bu medrese, Şâfîî mezhebine mensup kimseler için vakfedilmiştir.¹⁸⁶ Eyyûbîler döneminde bu medresede, bir süre İbn Seniyyüddeve ailesi mensuplarının müderrislik yaptığı kaydedilmektedir. Memlûkler döneminde ilk yıllarında önemini koruyan bu medresede, sadece üç kişinin kâdılkudâtlıkla Felekiyye müderrisliğini birlikte üstlendiği tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Necmeddin İbn Seniyyüddeve'dir. Onun 679 (1280) yılındaki kısa süren kâdılkudâtlık görevi esnasında bu medresede müderrislik yaptığı kaydedilmektedir.¹⁸⁷ Ancak onun buradaki müderrislik görevinden ne zaman azledildiği hakkında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Bununla birlikte Nuaymî, onun yerine kâdılkudâtlığa getirilen İbn Hallikân'ın bu medresede müderrislik yaptığını aktarmaktadır.¹⁸⁸ Eldeki veriler, Necmeddin İbn Seniyyüddeve'nin kâdılkudâtlıktan sonra Felekiyye medresesi müderrisliğine devam ettiğini de göstermemektedir. Bu bilgilerden hareketle İbn Hallikân'ın 679-680 (1280-1281) yılları arasındaki üçüncü kâdılkudâtlık döneminde Felekiyye'de müderrislik yaptığını söylemek mümkündür. Kâdılkudâtlık görevi esnasında Felekiyye medresesinde müderrislik yapan son isim Bahâeddin İbnü'z-

¹⁸⁵ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 373-374; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 287.

¹⁸⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 327.

¹⁸⁷ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 74.

¹⁸⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 328.

Zekî'dir.¹⁸⁹ Eldeki veriler ışığında onun 682-685 (1283-1287) yılları arasında her iki görevi birlikte yürüttüğü anlaşılmaktadır.

9. Behnesiyye

Şehrin surları dışındaki bu medrese, Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Eşref Musa dönemi (597-635/1200-1237) vezirlerinden Mecdüddîn el-Behnesî (ö. 628/1230-1231) tarafından Şâfiî mezhebine mensup kimseler için vakfedilmiştir. Henüz yeni adlî sistem uygulamaya konmadan önce burada müderrislik görevine getirilen İbn Hallikân, dört kâdilkudâtlık uygulaması ile birlikte 664 (1266) yılında Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı olunca da bu medresedeki müderrislik görevine devam etmiştir.¹⁹⁰ Nuaymî, İbn Hallikân'ın buradaki müderrisliğe ne zaman atandığı hususunda bir tarih zikretmese de 659 (1261) yılında bu medresenin müderrisliğine getirildiği belirtilmektedir.¹⁹¹

Kâdilkudâtlık göreviyle birlikte Behnesiyye medresesi müderrisliğine getirilen bir diğer isim, Necmeddin İbn Seniyyüddeve'dir. Nuaymî'nin anlatımından onun kâdilkudâtlıktan önce de bir süre bu görevi üstlendiği anlaşılmaktadır. Ona göre Necmeddin'den sonra İbn Hallikân bu medresede müderrisliğe getirilmiş ve daha sonra İbn Hallikân azledilerek Necmeddin, tekrar müderrisliğe iade edilmiştir.¹⁹² Ancak Nuaymî, bu bilgileri aktarırken herhangi bir tarih zikretmemektedir. Bu yüzden Necmeddin'in bu medresede toplam müderrislik süresi hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Bununla birlikte Nuaymî'nin verdiği bilgilerle İbn Tolun'un aktardığı bilgiler bir arada değerlendirildiğinde, Necmeddin'in ikinci kez Behnesiyye müderrisliğine getirildiği yılı tespit edebilmek mümkündür. İbn Tolun'a göre Necmeddin Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına atandığında ayrıca ona Behnesiyye medresesi müderrisliği verilmiştir.¹⁹³ İbn Tolun'un verdiği bu bilgiden, daha önce geçtiği gibi Necmeddin'in İbn Hallikân'ın yerine kâdilkudât olarak atandığı 679 (1280) yılında Behnesiyye medresesi müderrisi olduğu anlaşılmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken bir diğer husus, Necmeddin'in kâdilkudâtlığı gibi Behnesiyye medresesi müderrisliğinin de

¹⁸⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 90; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 166.

¹⁹⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 162.

¹⁹¹ Özeydî, "İbn Hallikân", *DİA*, XX, 18.

¹⁹² Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 162.

¹⁹³ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 74.

kısa süreli olması ve müderrisliği oğluna devretmesidir.¹⁹⁴ Bu durum Necmeddin'in nüfûzunu göstermesi bakımından da önemlidir.

10. el-Eşrefiyyetü'l-Cevvâniyye Dârülhadisi

el-Melikü'l-Eşref Musa (597-635/1200-1237) tarafından şehrin surları dışında yaptırılan bu medresenin inşaatına, 628 (1230-1231) yılında başlanmıştır. İki yılda tamamlanan bu medrese, 15 Şaban 630 (27 Mayıs 1233) tarihinde açılmıştır.¹⁹⁵ Medresenin ilk müderrisleri arasında meşhur hadis âlimi İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245), meşhur Şâfiî fakîhi ve tarihçi Ebû Şâme el-Makdisî, meşhur hadis âlimi Nevevî (ö. 676/1277) gibi isimler bulunmaktadır.¹⁹⁶

Memlükler döneminde adlî sistemde uygulanmaya başlanan dört mezhepten birer kâdilkudât atanması kararından yetmiş sekiz yıl sonra Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevi esnasında Takiyyüddin es-Sübki, Eşrefiyye dârülhadisi müderrisliğine de getirilmiştir. O, kâdilkudâtlık görevinin üçüncü yılında 17 Rebûlevvel 742 (31 Ağustos 1341) tarihinde burada ders vermeye başlamıştır.¹⁹⁷ Takiyyüddin'in buradaki derslerinde, tembel öğrencileri uykusundan uyandırmak için çok çaba harcadığı ve bu çaba dolayısıyla tükenmek üzere olduğu aktarılmaktadır.¹⁹⁸ Takiyyüddin, kâdilkudâtlıkla birlikte Eşrefiyye dârülhadisi müderrisliğini on dört yıl sürdürmüştür. Onun yerine kâdilkudâtlık ve Eşrefiyye dârülhadisi müderrisliği görevine 26 Rebûlâhîr 756 (10 Mayıs 1355) tarihinde oğlu Tâceddin getirilmiştir.¹⁹⁹ Tâceddin es-Sübki, 763 (1362) yılında Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığından azledildiğine Eşrefiyye dârülhadisi müderrisliği ile kâdilkudâtlık görevlerini birlikte yürütmüştür. Ancak onun kâdilkudâtlık görevinden azledildikten sonra da Eşrefiyye dârülhadisi müderrisliğine devam ettiği nakledilmektedir.²⁰⁰

Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına atanmasıyla birlikte Eşrefiyye dârülhadisi müderrisliğine getirilen bir diğer kişi Kemâleddin el-Ma'arrî'dir. O, 772 (1370) yılında kâdilkudât olunca bu medresede ders vermeye de başlamıştır. Ancak o, bir yıl sonra 773

¹⁹⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 162.

¹⁹⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 15.

¹⁹⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 16-19.

¹⁹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 429-430.

¹⁹⁸ Chamberlain, *Ortaçağ'da Bilgi ve Sosyal Pratik*, s. 206.

¹⁹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 566.

²⁰⁰ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 202-203, 373-374.

(1372) yılında kâdılkudâtılık görevinden azledilmiştir.²⁰¹ Kemâleddin el-Ma‘arrî’nin Eşrefiyye *dârülhadisi*ne müderris olarak atanmasını ilginç bulan İbn Hacer, buradaki müderrisliğini İbn Kesîr’e devrettiğini kaydetmektedir.²⁰² İbn Kesîr’in 774 (1373) yılında ölümüne kadar burada ders verdiğini söylemek mümkündür. Nitekim Bahâeddin Ebü’l-Bekâi es-Sübkî, 774 yılının sonunda (1373) Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı ve Eşrefiyye *Dârülhadisi* müderrisi olarak atanmıştır. Bu iki görevi 777 (1375) yılında ölümüne kadar yaklaşık iki yıl yürütmüştür.²⁰³ Onun ölümünün ardından oğlu Veliyyüddin, Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtılığına ve Eşrefiyye *Dârülhadisi* müderrisliğine getirilmiştir. Veliyyüddin, kâdılkudâtılık görevini 785 (1383) yılındaki ölümüne kadar sürdürmüştür.²⁰⁴ İbn Kâdî Şühbe, Veliyyüddin’den sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı olarak atanan Burhâneddin İbn Cemâa’nın (ö. 790/1388) kâdılkudâtılıkla birlikte Eşrefiyye *Dârülhadisi* müderrisliğine de getirildiğini nakletmektedir.²⁰⁵ Buradan hareketle Veliyyüddin’in Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtılığı ile Eşrefiyye *dârülhadisi* müderrisliğini sekiz yıl birlikte sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

11. İkbâliyye

İkbâliyye medresesi, Nûreddin ve Selâhaddîn devrinin önde gelen devlet adamlarından Cemâleddin İkbâl (ö. 603/1207) tarafından sur içinde kurulmuştur. O, kendisine ait olan iki evden küçük olanı Haneffî büyük olanı ise Şâfiî mezhepleri mensuplarına vakfetmiştir. Yapımı 628 (1230-1231) yılında tamamlanmış olup ilk müderrisleri arasında İbn Seniyyüddeve ailesi mensupları da bulunmaktadır.²⁰⁶ Bahrî Memlûkler döneminde kâdılkudâtılık ile İkbâliyye medresesi müderrisliği görevini birlikte üstlenen ilk kişi, Necmeddin İbn Seniyyüddeve’dir.²⁰⁷ O, bu iki görevi 679 (1280) yılında kısa bir süre yürütmüş ve azledilmiştir.

Necmeddin İbn Seniyyüddeve’den elli beş yıl sonra Şehâbeddin b. Mecdüddîn’in kâdılkudâtılık ile İkbâliyye müderrisliğini yeniden birleştirdiği görülmektedir. Şehâbeddin b. Mecdüddîn, Şevval 700 (Haziran-Temmuz 1301)

²⁰¹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 75.

²⁰² İbn Hacer, *İnbâ’ü’l-gumr*, I, 249.

²⁰³ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 500.

²⁰⁴ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 122.

²⁰⁵ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 130.

²⁰⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 118-119.

²⁰⁷ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 74.

tarihinde ilk defa İkbâliyye’de ders vermeye başlamıştır.²⁰⁸ Bu tarihten itibaren uzun yıllar bu medresede müderrislik yapan Şehâbeddin b. Mecdüddîn, 28 Zilkade 734 (31 Temmuz 1334) tarihinde atandığı Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevi esnasında da burada ders vermeye devam etmiştir. Yaklaşık dört yıl sürdürdüğü kâdilkudâtlık görevi ile yaklaşık 38 yıl sürdürdüğü İkbâliyye medresesi müderrisliği 738 (1337) yılında ölümüyle sona ermiştir.²⁰⁹

12. eş-Şâmiyyetü’l-Berrâniyye

Eyyûbî ailesinden, Selâhaddîn’in kız kardeşi Zümrüt Hâtun (ö. 616/1220) tarafından vakfedilen bu medrese, Zümrüt Hatun’un oğlu Hüsâmeddin Ömer’e (ö. 587/1191) nispetle Hüsâmiyye ismiyle de anılmaktadır.²¹⁰ Şehir surları dışında yer alan bu medresenin kuruluş tarihi, Humphreys’e göre Şaban 582 (Ekim-Kasım 1186) tarihidir.²¹¹ Medresenin ilk müderrislerinin daha çok Benî’z-Zekî ve İbn Seniyyüddevele ailelerinden olduğu kaydedilmektedir.²¹²

Memlükler döneminde Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevi esnasında eş-Şâmiyye el-Berrâniyye medresesinde ders veren ilk kişi, Bedreddin İbn Cemâa’dır. O, 693 (1294) yılında Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına ve eş-Şâmiyyetü’l-Berrâniyye medresesi müderrisliğine getirilmiştir.²¹³ Bedreddin İbn Cemâa’nın bu medresedeki müderrislik görevinin ne zaman sona erdiği kesin olarak tespit edilememiştir. Ancak İbn Kesîr’in naklettiği bir bilgiden, onun, Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığından azledildiği 696 (1297) yılından önce buradaki müderrisliğinin sona erdiği anlaşılmaktadır.²¹⁴

Bedreddin İbn Cemâa’dan yaklaşık kırk dokuz yıl sonra Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı Takiyyüddin es-Sübkî, eş-Şâmiyyetü’l-Berrâniyye medresesi müderrisliğine getirilmiştir. O, Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığının altıncı yılında 21 Zilkade 745 (26 Mart 1345) tarihinde burada ilk dersini vermiştir.²¹⁵ Ancak beş ay sonra 22 Rebîülâhir 746

²⁰⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 121.

²⁰⁹ İbnü’l-Cezerî, *Havâdisü’z-zamân*, II, 679-680; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 365.

²¹⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 208-209.

²¹¹ Humphreys, “Women as Patrons of Religious Architecture in Ayyubid Damascus”, *Muqarnas*, XI (1994), s. 47.

²¹² Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 209-210.

²¹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 667.

²¹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 692.

²¹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 477.

(22 Ağustos 1345) tarihinde buradaki müderrisliği oğlu Cemâleddin Hüseyin'e devretmiştir.²¹⁶

Bahrî Memlûkler döneminde Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtı iken eş-Şâmiyyetü'l-Berrâniyye'de ders veren son kişi Tâceddin es-Sübki'dir. O, Ramazan 759 (Eylül 1358) tarihinde Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtı olarak ikinci kez atandıktan üç ay sonra eş-Şâmiyyetü'l-Berrâniyye müderrisliğine de getirilmiştir. 763 (1362) yılında azledilene kadar dört yıl boyunca bu iki görevi birlikte yürütmüştür.²¹⁷

13. eş-Şâmiyyetü'l-Cevvâniyye

Daha önce bahsi geçen Zümrüt Hâtun tarafından vakfedilen ikinci medresedir. Şehir surları içinde yer alan bu medrese, evden medreseye dönüştürülmüştür.²¹⁸ Bahrî Memlûkler döneminde sadece Celâleddin el-Kazvînî, Dimaşk Şâfiî kâdilkudâtılığı görevi sırasında bu medresede ders vermiştir. O, kâdilkudâtılığa getirildikten iki yıl sonra 5 Ramazan 726 (5 Ağustos 1326) tarihinde eş-Şâmiyyetü'l-Cevvâniyye medresesi müderrisliğini de üstlenmiştir.²¹⁹ Sekiz ay bu iki görevi birlikte yürüten Celâleddin, 15 Cemâziyelâhîr 727 (8 Mayıs 1327) tarihinde Kahire Şâfiî kâdilkudâtılığına terfi almıştır. Bunun üzerine oğlu Bedreddin, eş-Şâmiyyetü'l-Cevvâniyye medresesi müderrisliğine getirilmiştir.²²⁰

14. Kaymeriyye

Bu medrese, Emîr Nâsiruddîn Hüseyin b. Abdülazîz el-Kaymerî (ö. 665/1266) tarafından vakfedilmiştir.²²¹ el-Kaymerî, medreseyi belirli bir müderrise ve ailesine tahsis etmiştir. Buna göre medresenin ilk müderrisi, Şemseddin Ali b. Mahmud eş-Şehrezûrî (ö. 675/1276-1277) olarak tayin edilmiştir. Vakfiyede eş-Şehrezûrî'den sonra onun neslinden müderrislik için ehil olanların getirilmesi şart koşulmuştur. Bu şart gereğince eş-Şehrezûrî'den sonra oğlu Selâhaddîn Muhammed (ö. 681/1282) burada müderrisliğe getirilmiştir. Selâhaddîn Muhammed, ölünceye kadar burada müderrislik yapmıştır. Fakat Selâhaddîn Muhammed'in ölümünün ardından vakfiyede şart koşulmuş

²¹⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 480-481.

²¹⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 373.

²¹⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 227.

²¹⁹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü 'z-zamân*, II, 118.

²²⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 268.

²²¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 335.

olmasına rağmen Kaymeriyye müderrisliği dönemin önde gelen Şâfiî ailelerinden birine mensup olan Bedreddin İbn Cemâa'ya verilmiştir.²²² Müderrisliğin başka bir aileye devredilmesinde eş-Şehrezûrî'nin soyundan ehil olan başka birinin olmaması, etkili olmalıdır. Nitekim Selâhaddîn Muhammed'den üç ay sonra kardeşi Şerefüddin'in de vefat ettiği bildirilmektedir.²²³ Yine Selâhaddîn Muhammed'in oğlu Şemseddin (ö. 748/1347-1348) ise küçük yaşta idi.²²⁴ Bu medrese ile ilgili öne çıkan önemli bir husus da Osmanlı döneminde de faal olmasıdır.²²⁵

Bedreddin İbn Cemâa, meslek kariyerinde henüz Dımaşk ve Kahire Şâfiî kâdılıkudâtlığını üstlenmeden önce, Kaymeriyye müderrisliğine getirilmiştir. 687 (1288) yılında Bedreddin İbn Cemâa, Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksâ'nın hatipliğine getirilince, onun yerine 678-679 (1279-1281) yılları arası Kahire Şâfiî kâdılıkudâtlığı görevinde bulunan Tâceddin İbn Bintü'l-Eaz (ö. 665/1267)* müderris olarak atanmıştır. O, bu görevine 691 (1292) yılında azledilene kadar devam etmiştir.²²⁶ Ondan sonra, 679-680 yılları arasında Kahire Şâfiî kâdılıkudâtlığı yapan Takiyyüddin İbn Rezîn'in (ö. 680/1281)** oğlu Sadreddin, bu medresede müderris olmuş ve 695 (1296) yılında ölene kadar burada müderrisliğe devam etmiştir. Onun ölümünün ardından İmâmüddin el-Kazvîni, burada ders vermeye başlamıştır. Ancak İmâmüddin'in müderrislik görevi kısa sürmüş ve Dımaşk Şâfiî kâdılıkudâtı olmasıyla birlikte 696 (1297) yılında Kaymeriyye müderrisliği ondan alınarak Dımaşk Şâfiî kâdılıkudâtlığı görevinden azledilen Bedreddin İbn Cemâa'ya verilmiştir. Hatiplik göreviyle birlikte bu görevi yürüten Bedreddin İbn Cemâa'nın burada kaç yıl müderrislik yaptığı aktarılmamaktadır.²²⁷ Ancak Yûnînî, 7 Muharrem 702 (1 Eylül 1302) Cumartesi günü Dımaşk Şâfiî kâdılıkudâtı Bedreddin İbn Cemâa'nın Kahire Şâfiî kâdılıkudâtlığına nakledilmeden kısa bir süre önce bu görevden azledildiğini kaydetmektedir.²²⁸ Bu bilgidен hareket, Bedreddin İbn Cemâa'nın bu

²²² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 527.

²²³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 588.

²²⁴ Zehebî, ölüm tarihini 748 (1347-1348) olarak verirken, Nuaymî, Zehebî'den aktararak 747 (1346-1347) olarak vermektedir. Bkz. Zehebî, *el-İber*, IV, 150; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 338.

²²⁵ Tomar, "Suriye: Kültür ve Medeniyet/ Osmanlılar'dan Günümüze", *DİA*, XXXVII, 558.

* Hayatı hakkında bkz. İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, 258-263.

²²⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 337.

** Hayatı hakkında bkz. Sübkî, *Tabakât*, VIII, 46-47.

²²⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 338.

²²⁸ Yûnînî, *Zeylû Mirâti'z-zamân*, I, 680-681.

medresede altı yıl bulunduğu müderrislik görevinin üç yılını kâdılkudâtlık görevi esnasında yürüttüğü anlaşılmaktadır.

Uzun bir aradan sonra kâdılkudâtlık görevi ile Kaymeriyye medresei müderrisliği görevi yeniden birleştirilmiş ancak bu iki görev birlikte çok kısa süre aynı kişi tarafından yürütülmüştür. 15 Rebûlevvel 733 (4 Aralık 1332) tarihinde Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına atanan Cemâleddin İbn Cümle, dokuz gün sonra Kaymeriyye müderrisliğini kardeşine devretmiştir.²²⁹ Bu süre zarfında onun bu medresede ders verdiğine dair bir kayıt mevcut değildir. Cemâleddin İbn Cümle'den sonra dönemin meşhur pek çok isminin Kaymeriyye medresesinde hocalık yaptığı ancak onların önemli bir kısmının bu medresedeki görevinden sonra Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevinde bulunduğu görülmektedir.

Cemâleddin İbn Cümle'den yirmi üç yıl sonra kâdılkudâtlıkla Kaymeriyye medresesi müderrisliğinin yeniden birleştiği görülmektedir. Tâceddin es-Sübkî, kâdılkudâtlığının ilk döneminde (756-759/1355-1358) bu medresede müderrislik yapmıştır.²³⁰ Tâceddin'den sonra Sübkî ailesinin diğer üyelerinden Bahâeddin Ebü'l-Bekâi ve oğlu Veliyyüddin de burada müderrislik görevinde bulunmuşlardır. Ancak onlar, buradaki müderrisliği Dımaşk Şâfiî kâdılkudâti olarak atanmadan önce yapmışlardır.²³¹

15. Takaviyye

Sur içinde yer alan bu medrese, 574 (1178-1179) yılında Eyyûbîler'in Hama kolunun kurucusu ve ilk hükümdarı el-Melikü'l-Muzaffer Takiyyüddin (574-587/1178-1191) tarafından yaptırılmıştır.²³² Osmanlı döneminde de faal olan bu medrese²³³ ile ilgili kaynaklar önemli bilgiler kaydetmektedirler. İbn Kesîr, Dımaşk'taki meşhur medreselerden biri olan bu medresenin çok sayıda vakfı olduğunu nakletmektedir.²³⁴ Nuaymî, Dımaşk'ın Nizâmiyye'si olarak isimlendirildiğini aktarmaktadır.²³⁵ Modern araştırmacılardan Chamberlain ise bu medresede verilen eğitimin kaliteli olmasından

²²⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 353.

²³⁰ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 78.

²³¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 338.

²³² Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 162-163.

²³³ Tomar, "Suriye: Kültür ve Medeniyet/ Osmanlılar'dan Günümüze", *DİA*, XXXVII, 558.

²³⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVI, 636.

²³⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 63.

değil de burada şöhret sahibi âlimlerin toplanmasından dolayı meşhur olduğunu savunmaktadır.²³⁶ Kaynaklar Chamberlain'ın bu görüşünü destekleyici bilgiler vermektedir. Nitekim bu medresenin ilk müderrisleri arasında Eyyûbîler ve Memlûkler'in ilk yıllarında önde gelen Şâfiî ailelerden olan Benî'z-Zekî ailesi mensupları bulunmaktadır.²³⁷ Ancak, daha önce de geçtiği gibi örneğin Kaymeriyye medresesi müderrisleri arasında da çok sayıda şöhret sahibi isim bulunmuştu. Ancak kaynaklarda Kaymeriyye medresesi hakkında Takaviyye medresesinde olduğu gibi övücü ifadeler rastlanmamaktadır. Bu durum, Chamberlain'ın görüşünün isabetli olmadığını düşündürmektedir.

Memlûkler döneminde Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevi ile birlikte Takaviyye medresesinde ders veren ilk kişi Benî'z-Zekî ailesinden Bahâeddin İbnü'z-Zekî'dir. 682 (1283) yılında kâdilkudât olarak atanınca bu medresede müderrislik görevine başlamıştır. 685 (1287) yılında ölünceye kadar hem kâdilkudâtlık görevine hem de Takaviyye'de ders vermeye devam etmiştir.²³⁸ Onun ölümünden sonra kardeşi İmâdüddin Abdülazîz (ö. 699/1299-1300), Takaviyye medresesi müderrisi olarak atanmıştır. Ondan sonra da burada Benî'z-Zekî ailesi mensuplarının bir süre müderrislik yaptığı kaydedilmektedir.²³⁹

Bahâeddin İbnü'z-Zekî'den yetmiş bir yıl sonra Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı ve Takaviyye müderrisliğinin yeniden birlikte üstlenildiği görülmektedir. Babasının ölümünden sonra 756 (1355) yılında Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına getirilen Tâceddin es-Sübki, aynı zamanda Takaviyye medresesinde de ders vermeye başlamıştır.²⁴⁰ Ancak onun bu medresede kaç yıl müderrislik yaptığı tespit edilememiştir.

16. Mesrûriyye

Eyyûbî dönemi emirlerinden Fahreddin Mesrûr tarafından Safer 640 (Temmuz-Ağustos 1242) tarihinde vakfedilmiştir.²⁴¹ Kuruluşundan 693 (1294) tarihine kadar bu medresenin müderrisliğini ilmiye sınıfına mensup olduğu anlaşılan bir aile yürütmüştür.

²³⁶ Chamberlain, *Ortaçağ'da Bilgi ve Sosyal Pratik*, s. 102, dipnot: 22.

²³⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 165-166.

²³⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 90; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 267; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 166.

²³⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 167-169.

²⁴⁰ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 78.

²⁴¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 347.

Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevi ile Mesrûriyye medresesi müderrisliğinin birleştirilmesi medresenin kuruluşundan yüz on bir yıl sonraya tesadüf etmektedir. Nitekim Takiyyüddin es-Sübkî, Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevinin on ikinci yılını tesadüf eden 751 yılının başında (Mart-Nisan 1350) burada ders vermeye başlamıştır. O, bu iki görevi beş yıl birlikte yürütmüştür. Onun 756 (1355) yılındaki ölümünden sonra Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına atanan oğlu Tâceddin, aynı zamanda Mesrûriyye’de ders vermeye de başlamıştır.²⁴² Bununla birlikte Tâceddin’in Mesrûriyye medresesi müderrisliğini kaç yıl yürüttüğü tespit edilememiştir.

17. er-Rükniyyetü’l-Cevvâniyye

el-Melikü’l-Âdil Seyfeddin’in anne bir kardeşi Feleküddin Süleyman’ın (ö. 599/1202) âzatlısı Hanefî mezhebine mensup Rükneddin el-Felekî (ö. 631/1233-1234) tarafından yaptırılmıştır. Sur içinde yer alan bu medrese, Şâfiî mezhebi mensuplarına tahsis edilmiştir. Medresenin ilk müderrisleri arasında İbn Seniyyüddin ile ailesinin bazı mensupları, meşhur tarihçi ve Şâfiî fakîhi İbn Hallikân ile Ebû Şâme el-Makdisî (ö. 665/1267) gibi isimler vardır.²⁴³ Bahrî Memlûkler döneminde sadece Necmeddin İbn Seniyyüddin, 679 (1280) yılındaki kısa süreli kâdilkudâtlık görevi esnasında Rükniyye medresesi müderrisliği görevinde de bulunmuştur.²⁴⁴

18. Cevheriyye Medresesi

Memlûkler döneminde ulamanın kurduğu medreselerden biri olan Cevheriyye, Hanefî mezhebi mensuplarına tahsis edilmiştir. Necmeddin Muhammed b. Abbâs el-Cevherî (ö. 694/1295)* tarafından vakfedilen bu medresenin inşası 7 Ramazan 680 (20 Aralık 1281) yılında tamamlanmıştır. Burada ilk dersi, Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlığı görevindeki üçüncü yılını tamamlayan Hüsâmeddin er-Rûmî’nin verdiği anlaşılmaktadır.²⁴⁵ Nuaymî, bu medresenin kuruluş tarihini 676 (1277-1278) yılı olarak gösteren müelliflerin de olduğunu aktarmaktadır.²⁴⁶ Nuaymî’nin bu medrese hakkında aktardığı bilgilerden, bu medresede müderrislik yapmış tek kâdilkudâtın Hüsâmeddin

²⁴² İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 78; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 349-350.

²⁴³ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 190.

²⁴⁴ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 74.

* Hayatı hakkında bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 679.

²⁴⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 577.

²⁴⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 382.

er-Rûmî olduğu anlaşılmaktadır. 696 (1296) yılına kadar kâdılkudâtlık görevini yürüten Hüsâmeddin er-Rûmî'nin bu medresede kaç yıl müderrislik yaptığına dair bir kayda ulaşılamamıştır.

19. el-Hâtûniyyetü'l-Cevvâniyye Medresesi

el-Hâtûniyyetü'l-İsmiyye olarak da bilinen bu medrese, şehir surları içindedir. Medrese, önce Nureddin Zengî'nin ve daha sonra Selâhaddîn Eyyûbî'nin karısı olan İsmedüddin Hâtun binti Muîniddin Üner (ö. 581/1186) tarafından vakfedilmiştir.²⁴⁷ Medresenin yapımı 573 (1177-1178) yılında tamamlanmıştır.²⁴⁸ Kuruluşundan itibaren bu medresede müderrisliğin babadan oğla geçtiği daha sonra ise kâdılkudâtlık ile bağlantılı hale geldiği görülmektedir. Dımaşk'ta 664 (1266) yılında uygulanma kararı alınan yeni adlî sistemde ilk Hanefî kâdılkudât olarak atanan Şemseddin İbn Atâ, kâdılkudâtlık görevi esnasında bu medresede müderrislik yapmıştır. Kâdılkudâtlık görevinden önce de burada ders veren Şemseddin İbn Atâ, Cemâziyelevvel 673 (Kasım 1274) tarihinde ölene kadar her iki görevi de birlikte sürdürmüştür. Onun ölümünden sonra Halebli önemli bir ulemâ ailesine mensup olan Mecdüddîn İbnü'l-Adîm, kâdılkudâtlığa getirilmiştir. O, aynı zamanda bu medresede ders vermeye de başlamıştır. O, Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığını 677 (1278) yılına kadar sürdürmesine rağmen onun el-Hâtûniyyetü'l-Cevvâniyye medresesinde 675 (1276-1277) yılına kadar ders verdiği bildirilmektedir.²⁴⁹ Bu bilgiden hareketle Mecdüddîn İbnü'l-Adîm'in kâdılkudâtlıkla birlikte iki yıl boyunca el-Hâtûniyyetü'l-Cevvâniyye'de ders verdiğini ifade etmek gerekir.

Mecdüddîn İbnü'l-Adîm'den sonra çok kısa süre kâdılkudâtlık görevini yürüten Sadreddin Süleyman b. Ebü'l-İzz'in bu medresede ders verdiğinden bahsedilmemektedir. Sadreddin'den sonra kâdılkudât olarak atanan Hüsâmeddin er-Rûmî ise kâdılkudâtlık görevine ilaveten el-Hâtûniyyetü'l-Cevvâniyye medresesi müderrisliğine de getirilmiştir. Kaynaklarda onun müderrislik görevine ne zaman getirildiği açıkça zikredilmese de onun kâdılkudâtlığa atandığı 677 (1279) yılında bu görevi de üstlenmiş olduğunu düşünmek mümkündür. Nitekim Nuaymî'nin el-

²⁴⁷ Zehebî, *el-İber*, III, 83.

²⁴⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 391.

²⁴⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 392.

Hâtûniyyetü'l-Cevvâniyye medresesi müderrisleri hakkında verdiği bilgilerden de bunu desteklemek mümkündür.²⁵⁰ On dokuz yıl boyunca el-Hâtûniyyetü'l-Cevvâniyye medresesi müderrisliği ile Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığı görevini birlikte yürüten Hüsameddin er-Rûmî, 696 (1296) yılı başında Kahire Hanefî kâdılkudâtlığına terfi edilmiştir. Bunun üzerine oğlu Celâleddin, onun yerine Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığına tayin edilmiş ve aynı zamanda babasının yerine el-Hâtûniyyetü'l-Cevvâniyye medresesi müderrisliğine de getirilmiştir.²⁵¹ 696-698 (1296-1299) yılları arasında Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığı görevini yürüten Celâleddin'in kâdılkudâtlıktan sonra bu medresede ders verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim İbn Kesîr'in aktardığına göre, 6 Cemâziyelâhir 701 (6 Şubat 1302) tarihinde Dımaşk *nâibinin* izni ve Kahire'den gelen *taklid* gereğince bu medresedeki müderrisliğine devam edebileceği kendisine bildirilmiştir.²⁵²

Kaynaklardaki veriler ışığında Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığı görevi esnasında el-Hâtûniyyetü'l-Cevvâniyye'de ders veren son kişinin Tarsûsî ailesinden Necmeddin olduğu tespit edilmiştir.²⁵³ 746-758 (1346-1357) yılları arasında kâdılkudâtlık görevini yürüten Necmeddin'in bu medresede kaç yıl ders verdiğine dair bir kayda rastlanılmamıştır.

20. el-Mukaddemiyyetü'l-Cevvâniyye

Dımaşk surları içinde yer alan bu medrese, Eyyûbîler döneminin önde gelen emîrlerinden Şemseddin Muhammed b. Mukaddem (ö. 583/1188) tarafından yaptırılmıştır.²⁵⁴ Hanefîlerin istifadesi için vakfedilen bu medresenin müderrisliğinin Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığı ile birleştirilmeden önce burada iki ailenin müderrislik kadrosunu elinde bulundurduğu görülmektedir. Bu ailelerden biri de 677 (1278) yılında kısa bir süre kâdılkudâtlık görevinde bulunan Sadreddin Süleyman b. Ebü'l-İzz'in ailesidir. Ancak onun kâdılkudâtlık görevi esnasında burada ders verdiği kesin olarak tespit edilememiştir.

el-Mukaddemiyyetü'l-Cevvâniyye medresesinde, kâdılkudâtlık görevi esnasında ders veren ilk kişi Hüsameddin er-Rûmî'dir. O, kâdılkudâtlık görevine getirilişinin

²⁵⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 393-394.

²⁵¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 702; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 396.

²⁵² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 8.

²⁵³ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 118.

²⁵⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 456.

sekizinci yılında Şaban 685 (Eylül-Ekim 1286) tarihinde buraya müderris olarak atanmıştır. Hüsâmeddin er-Rûmî, 696 (1296) yılında Kahire Hanefî kâdilkudâtlığına tayin edilinceye kadar on bir yıl bu iki görevi birlikte yürütmüştür. Onun yerine oğlu Celâleddin Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlığına ve el-Mukaddemiyyetü'l-Cevvâniyye medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir.²⁵⁵ Celâleddin, bu iki görevi birlikte 698 (1299) yılına kadar sadece iki yıl yürütmüştür. Onun bu görevlerinden azledilmesinden sonra babası Hüsâmeddin er-Rûmî, ikinci kez Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlığına getirilmiş ve 698 yılı (1299) sonunda bu medresenin müderrisliğine de yeniden başlamıştır. Ancak bu göreve getirilmesinden altı ay sonra katıldığı bir savaşta kaybolması üzerine görevlerinden alınmış ve yerine atamalar yapılmıştır. Onun yerine Sadreddin el-Busrâvî, 10 Ramazan 699 (30 Mayıs 1300) tarihinde el-Mukaddemiyyetü'l-Cevvâniyye medresesi müderrisliğine getirilmiştir. Ancak o, bu tarihten yedi yıl sonra 706 (1307) yılında Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlığına tayin edilmiştir. O, kâdilkudâtlığa getirildikten sonra da burada ders vermeye devam etmiştir. Sadreddin el-Busrâvî, 727 (1327) yılında ölümüne kadar kâdilkudâtlık görevini sürdürmüştür. Fakat ölümünden bir yıl önce Cemâziyelevvel 726 (Nisan-Mayıs 1326) tarihinde el-Mukaddemiyyetü'l-Cevvâniyye'deki derslerini oğlu İzzeddin Muhammed'e (ö. 738/1337) bırakmıştır. Böylece Sadreddin, toplam yirmi yedi yıl bu medresede müderrislik görevinde bulunmuş oldu. Kâdilkudâtlık görevinde bulunmayan İzzeddin, ölene kadar on iki yıl boyunca burada ders vermeye devam etmiştir. İzzeddin'in ölümünün ardından Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlığı görevinin on birinci yılında İmâdüddin et-Tarsûsî, el-Mukaddemiyyetü'l-Cevvâniyye medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir. İmâdüddin, Reyhâniyye medresesinde ders vermeye başlayınca Şaban 745 (Aralık 1344-Ocak 1345) tarihinde el-Mukaddemiyyetü'l-Cevvâniyye'deki görevini bırakmıştır. Böylece İmâdüddin, yedi yıl boyunca kâdilkudâtlık ve el-Mukaddemiyyetü'l-Cevvâniyye medresesi müderrisliğini birlikte yürütmüş oldu. İmâdüddin'den sonra Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlığına getirilenlerin kâdilkudâtlık görevine ilaveten bu medresede ders vermedikleri anlaşılmaktadır.²⁵⁶

²⁵⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 702.

²⁵⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 459.

21. ez-Zâhiriyyetü'l-Cevvâniyye

Hanefî ve Şâfiî mezhebi müntesiplerine vakfedilen ve şehir surları içinde yer alan bu medresenin yapımına Sultan Baybars (658-676/1260-1277) tarafından başlanmış, ancak onun ölümünden sonra inşası tamamlanabilmiştir. Ayrıca medrese içinde Baybars'ın türbesi de bulunmaktadır. Sultan Bereke, babası Baybars'a duyduğu muhabbetten dolayı buradaki müderrislik görevine Sadreddin Süleyman'ı tayin etmiştir. O, 3 Safer 677 (26 Haziran 1278) tarihinde buradaki ilk ders vermiştir. Bu tarihte henüz Dimaşk kâdilkudâtlığına tayin edilmemiş olan Sadreddin, Rebûlâhir (Ağustos-Eylül) ayında kâdilkudât olarak görevlendirilmiştir. 6 Şâban 677 (23 Aralık 1278) tarihinde ölene kadar kâdilkudâtlık ve Zâhiriyye medresi müderrisliğini birlikte yürütmüştür.²⁵⁷

Sadreddin Süleyman'dan sonra Dimaşk Hanefî kâdilkudâtı olarak tayin edilen Hüsameddin er-Rûmî ve oğlu Celâleddin'in bu medresenin müderrisliğine getirilmedikleri görülmektedir. Sadreddin Süleyman'dan yirmi dört yıl sonra 701 (1301) yılında Dimaşk Hanefî kâdilkudâtlığı görevinin ikinci yılında Şemseddin İbnü'l-Harîrî, Zâhiriyye medresesi müderrisliğine de getirilmiştir. Bu medresenin müderrisliğini Dimaşk Hanefî kâdilkudâtlığı ile birlikte 705 (1306) yılına kadar dört yıl sürdürmüştür. Bu tarihte Dimaşk Hanefî kâdilkudâtlığından azledildiği halde medresedeki müderrisliği 710 (1310) yılına kadar devam etmiştir.²⁵⁸ Bahrî Memlûkler döneminde Şemseddin İbnü'l-Harîrî'den sonra görevlendirilen Dimaşk Hanefî kâdilkudâtlarının bu medresede ders vermediği görülmektedir.

22. eş-Şibliyyetü'l-Berrâniyye

Eyyûbî döneminin önemli emîrlerinden Şiblü'd-devle Kâfûr el-Hüsâmî (ö. 623/1226)²⁵⁹ tarafından sur dışında yaptırılan ve Hanefîler'e vakfedilen bu medrese, Kâsyûn dağı eteklerinde bulunmaktadır. Medresenin ihtiyaçlarının giderilmesi için geniş vakıflar tahsis eden Şiblü'd-devle'nin bu medresenin hemen yanında hankah ve türbe de yaptırdığı ve hayır işlerine önem verdiği anlaşılmaktadır.²⁶⁰ Bu medresenin ilk

²⁵⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 250.

²⁵⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 419-420.

²⁵⁹ Ebû Şâme, *Zeyl*, s. 150; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, I, 307; Zehebî, *el-İber*, III, 190; Safedî, *el-Vâfi*, XXIV, 234.

²⁶⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 156. Ayrıca bkz. İbn Tolun, *el-Kalâidü'l-cevheriyye*, I, 194.

müderisleri arasında meşhur tarihçi Sıbt İbnü'l-Cevzî (ö. 654/1256) gibi önemli isimlerin bulunduğu kaydedilmektedir.²⁶¹

Bahrî Memlûkler döneminde sadece iki Hanefî kâdılkudâtın, kâdılkudâtlık görevleri sırasında bu medresede ders verdiği görülmektedir. Bunlardan ilki Şemseddin el-Ezraî'dir. Onun bu medreseye müderis olarak ne zaman getirildiği bilinmemektedir. Ancak henüz kâdılkudâtlık görevine tayin edilmeden önce burada ders vermeye başladığı aktarılmaktadır. Şemseddin el-Ezraî, 705-706 (1306-1307) yılları arasında kâdılkudâtlık görevi sırasında da bu medresede ders vermeye devam etmiştir. Öte yandan kâdılkudâtlıktan azledildikten sonra bir süre daha bu medresede müderislik yaptığı zikredilmektedir.²⁶²

Bu medresede ders veren ikinci Hanefî kâdılkudât Necmeddin et-Tarsûsî'dir. O, babası İmâdüddin'in Dımaşk kâdılkudâtlığı sırasında 7 Zilhicce 736 (17 Temmuz 1336) tarihinde Şibliyye medresesinde şehrin önde gelenlerinin de katılımıyla ilk dersini vermiştir.²⁶³ Genç yaşta burada ders vermeye başlayan Necmeddin'in babasından sonra 746-758 (1346-1357) yılları arasında yürüttüğü Dımaşk kâdılkudâtlığı esnasında da buradaki müderislik görevine devam ettiği anlaşılmaktadır. Zira kaynaklar, onun Şibliyye medresesindeki müderislik görevinden azledildiğine dair bir bilgi vermemektedir.

23. el-Hâtûniyyetü'l-Berrâniyye

Sur dışındaki bu medrese, Suriye Selçukluları'nın (1079-1117) Dımaşk melikliğinin kurucusu Dukak'ın (ö. 497/1104)²⁶⁴ kız kardeşi Zümrüt Hâtûn tarafından 526 (1131-1132) yılında vakfedilmiştir. Onun önce Dımaşk atabeklerinden Bôri (ö. 526/1132) daha sonra da Nûreddin ile evlendiği bildirilmektedir.²⁶⁵

Memlûkler döneminde kâdılkudâtlık görevinde iken bu medresede ders veren ilk kişi Şemseddin İbnü'l-Harîrî'dir. O, henüz kâdılkudât olarak atanmadan önce 698 (1298-1299) yılında el-Hâtûniyyetü'l-Berrâniyye medresesi müderisliğine getirilmiştir. 699 (1300) yılında atandığı Dımaşk kâdılkudâtlığı göreviyle birlikte burada ders

²⁶¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 409.

²⁶² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 84; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 129; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 410.

²⁶³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 385-386.

²⁶⁴ Faruk Sümer, "Selçuklular: Suriye Selçuklular, Tarih", *DİA*, XXXVI, 385.

²⁶⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 384-386.

vermeye devam etmiştir.²⁶⁶ Ancak onun buradaki görevinden ne zaman azledildiğine dair bir kayda rastlanmamıştır.

Dımaşk'ta Hanefî kâdılkudâtlığı görevindeyken bu medresede ders veren bir diğer isim Sadreddin el-Basravî'dir. Onun burada ilk dersi ne zaman verdiği tespit edilememiştir. Ancak kâdılkudâtlık görevine getirilişinin dokuzuncu yılına tesadüf eden 16 Cemâziyelâhir 715 (17 Eylül 1315) tarihine kadar bu medresede ders verdiği kaydedilmektedir.²⁶⁷

24. Kaymâziyye

Şehir surları içindeki bu medrese, Selâhaddîn-i Eyyûbî döneminin önde gelen emirlerinden Sârimüddin Kâymâz en-Necmî (ö. 596/1200) tarafından el-Melikü'l-Efdal Ali (582-592/1186-1196) zamanında kurulmuştur.²⁶⁸ Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlarından sadece İmâdüddin et-Tarsûsî'nin kâdılkudâtlık görevi esnasında buranın müderrisliğini üstlendiği görülmektedir. İmâdüddin et-Tarsûsî, Dımaşk kâdılkudâtlığına tayin edilişinin beşinci yılına tekabül eden 9 Rebûlâhir 732 (9 Ocak 1332) tarihinde buradaki ilk dersini vermiştir. Bu ilk derse şehrin önde gelen âlimleri katılmıştır.²⁶⁹ İmâdüddin'in bu medresedeki müderrislik görevini ne zaman bıraktığına dair bir kayda ulaşılamamıştır.

25. Reyhâniyye

Sur içerisinde kalan Nûriyye medresesi yakınında olan bu medrese, Eyyûbî dönemi devlet adamlarından Cemâleddin Reyhân tarafından 565 (1169-1170) yılında yaptırılmıştır.²⁷⁰ Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlarından sadece İmâdüddin Tarsûsî'nin kâdılkudâtlık görevine ilaveten burada ders verdiği aktarılmaktadır. Onun Dımaşk kâdılkudâtlığının on beşinci yılında Reyhâniyye medresesi müderrisliğine tayin edilmesinin ardından Şaban 745 (Aralık 1344-Ocak 1345) tarihinde el-Mukaddemiyyetü'l-Cevvâniyye'de ders vermeyi bıraktığı

²⁶⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 433.

²⁶⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 144, Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 387.

²⁶⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 439.

²⁶⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 344; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 443.

²⁷⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 401.

kaydedilmektedir.²⁷¹ 746 (1346) yılında kâdılkudâtlıktan oğlu Necmeddin lehine çekilen İmâdüddin, Reyhâniyye müderrisliğine kâdılkudâtlıktan sonra da devam etmiştir.²⁷²

26. er-Rûkniyyetü'l-Berrâniyye

Sur dışında yer alan bu medrese, el-Melikü'l-Âdil Seyfeddin'in anne bir kardeşi Feleküddin Süleyman'ın (ö. 599/1202) âzatlısı Rükneddin el-Felekî (ö. 631/1233-1234) tarafından 621-624 (1224-1227) yılları arasında yaptırılmıştır. Günümüzde Cami olarak işlevini sürdürmektedir. Bu medrese Hanefî mezhebi mensuplarına tahsis edilmiştir.²⁷³ Vâkıf, medresede müderris olanların medresede ikamet etmesini şart koşturmuştur.²⁷⁴

Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk'ta Hanefî kâdılkudâtlığı görevinde bulunanlardan sadece Kefrî ailesi mensuplarından Şerefüddin ve oğlu Cemâleddin'in kâdılkudâtlık görevi sırasında er-Rûkniyyetü'l-Berrâniyye medresesinde müderrislik yaptığı kaydedilmektedir. Bunlardan Şerefüddin, kâdılkudâtlık görevinden önce de bu medresenin müderrislik kadrosuna tayin edilmiş ancak daha sonra azledilmiştir. Dımaşk kâdılkudâtlığına getirilişinin dördüncü yılına tesadüf eden 18 Zilkade 762 (19 Eylül 1361) tarihinde bu medresenin müderrisliğine yeniden atanmış ve tebrikleri kabul etmiştir.²⁷⁵ Ancak onun kâdılkudâtlıkla birlikte sadece bir yıl burada ders verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim İbn Tağrıberdî, onun kâdılkudâtlık görevini oğlu Cemâleddin'e devrettiğini ve kendini ibadete adanmış olduğunu aktarmaktadır.²⁷⁶ İbn Tağrıberdî'nin anlatımından er-Rûkniyyetü'l-Berrâniyye medresesindeki müderrislik görevini de oğluna bıraktığını anlamak mümkündür. Ancak İbn Kesîr, Şerefüddin'in yerine oğlunun kâdılkudâtlık olarak tayin edilmesinden sonra er-Rûkniyyetü'l-Berrâniyye medresesinde ikamet etmeye başladığını ve burada ders vermeye devam ettiğini belirtmektedir.²⁷⁷

27. Kassâin

Eyyûbîler döneminde askerî sınıfa mensup bir ailenin kızı olan Hâtûn bint Emîr Gökçe tarafından 593 (1196-1197) inşa ettirilmiş ve Hanefî mezhebi mensupları için

²⁷¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 459.

²⁷² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 484.

²⁷³ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 398, Abdüsselâm Uluçam, "Şam: Mimari", *DİA*, XXXVIII, 320.

²⁷⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 399.

²⁷⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 647.

²⁷⁶ İbn Tağrıberdî, *Menhel*, I, 287; a.mlf., *en-Nücûm*, XI, 106.

²⁷⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 666.

vakfedilmiştir. O, aynı zamanda Kassâin Hankahını da yaptırmıştır. Kaynaklarda kendisi ya da babası hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.²⁷⁸

Bahrî Memlûkler döneminde Kassâin medresesinde Dimaşk kâdılkudâtlığı göreviyle birlikte müderrislik görevini üstlenen ilk kişi Hüsâmeddin er-Rûmî'dir. Kaynaklardaki veriler, onun bu göreve tam olarak ne zaman getirildiğini tespit etmeyi mümkün kılmamaktadır. Ancak Bahrî Memlûkler döneminde Dimaşk kâdılkudâtlığını üstlenenlerin sosyo-kültürel kökenlerinin ele alındığı bölümde de geçtiği gibi onun bu göreve getirilmeden önce bu medresede müderrislik olarak çalışmadığını söylemek mümkündür. Nuaymî, onun Kassâin medresesi müderrisliğine 676 (1277-1278) yılında ölen İmâdüddin İbnü's-Şimâ'dan sonra getirildiğini kaydetmektedir.²⁷⁹ Yûnînî, İbnü's-Şimâ'nın ölüm tarihini 9 Receb 676 (6 Aralık 1277) olarak vermektedir.²⁸⁰ Her ne kadar bu bilgiler, Hüsâmeddin er-Rûmî'nin bu medresede ilk defa ne zaman ders verdiğini kesin olarak anlamada yardımcı olamasa da, onun kâdılkudâtlık görevine getirildiği 677 (1279) yılında ya da bundan hemen sonra burada ders vermeye başladığını söylemeye imkân vermektedir. 696 (1296) yılına kadar kâdılkudâtlık görevini yürüten Hüsâmeddin er-Rûmî'nin Kassâin medresesi müderrisliğini bu tarihten önce oğluna devrettiği, oğlunun da kâdılkudâtlık görevine getirilmesi ile bu medreseki müderrislik görevinden ayrıldığı nakledilmektedir.²⁸¹

Bahrî Memlûkler döneminin sonlarına doğru Dimaşk Hanefî kâdılkudâtlığına getirilen ve 771-777 (1370-1375) yılları arasında bu görevi yürüten Necmeddin İbnü'l-Kişk, kâdılkudâtlıkla birlikte bu medresede müderrislik görevini yürütmüştür. Ancak onun burada ilk dersi ne zaman verdiği bilinmemektedir. Bununla birlikte bu iki göreve Kahire kâdılkudâtlığına nakledildiği 777 (1375) yılına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.²⁸²

²⁷⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 434. Ayrıca bkz. Humphreys, "Women as Patrons of Religious Architecture in Ayyubid Damascus", *Muqarnas*, XI (1994), s. 39-40.

²⁷⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 435.

²⁸⁰ Yûnînî, *Zeylû Mirâti'z-zamân*, III, 298.

²⁸¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 702.

²⁸² İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 626.

28. en-Nûriyyetü'l-kübrâ

Nûreddin Mahmud Zengî tarafından yaptırılan ve 563 (1167-1168) yılında inşaatına başlanan bu medrese, mescid ve türbeden oluşan bir külliyein parçasıdır. Şehir surları içindeki medresenin yapımı, Şaban 567 (Nisan 1172) tarihinde tamamlanmıştır. Nûreddin'in yaptırdığı önemli eserlerden biri olan bu medrese, Hanefî mezhebi mensuplarına vakfedilmiştir.²⁸³ Eyyûbî döneminin en önemli Hanefî medreselerinden biri olan Nûriyye medresesinin bu konumunu, Memlûkler döneminde de sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Dımaşk Hanefî kâdılkudâtı bu medreseyi mahkeme olarak kullanmışlardır.²⁸⁴ Aynı zamanda Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlarının bu medresede ikamet ettiğine dair bazı kayıtlar da mevcuttur.²⁸⁵

İlk müderrisleri arasında bazı isimlerin Hâtûniyye medresesi müderrisleriyle akraba olduğu görülmektedir. Yine bu medresede müderrislik yapanlar arasında Eyyûbî meliki Muazzam'ın (615-624/1218-1227) hocası olan Mahmud b. Ahmed el-Hasîrî (ö. 636/1238)²⁸⁶ gibi önde gelen Hanefî fakîhleri de bulunmaktadır.²⁸⁷

Memlûkler döneminde XIV. yüzyılın başlarından itibaren Nûriyye medresesinin müderrisliği ile Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığı, zaman zaman da kâdılkudât nâibliği ile birleştirilmiştir. Dımaşk kâdılkudâtlığı görevi esnasında (705-706/1306-1307) Nûriyye medresesi müderrisliğine getirilen ilk kişi, Şemseddin el-Ezraî'dir. 2 Zilkade 705 (16 Mayıs 1306) tarihinde kâdılkudâtlığına atanan Şemseddin, aynı zamanda Nûriyye medresesi müderrisliğini de üstlenmiştir.²⁸⁸

Şemseddin el-Ezraî'den sonra kâdılkudâtlığa getirilen Sadreddin el-Busrâvî, aynı zamanda Nûriyye medresesi müderrisliğine de atanmıştır. O, kâdılkudâtlık görevinden önce de 15 Safer 701 (20 Ekim 1301) tarihinde bu medresenin müderrisliğini üstlenmiş ancak sadece altı gün burada ders vermiştir.²⁸⁹ 706-727 (1307-1327) yılları arasında yirmi bir yıl boyunca kâdılkudâtlık göreviyle birlikte Nûriyye'de

²⁸³ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 466; Engin Beksaç, "Nûreddin Zengî Külliyesi", *DİA*, XXXIII, 263.

²⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 191; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 66.

²⁸⁵ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 194-195.

²⁸⁶ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, III, 431-433, Kallek, "Hasîrî, Mahmûd b. Ahmed", *DİA*, XVI, 383; Tomar, "el-Melikü'l-Muazzam", *DİA*, XXIX, 71.

²⁸⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 475-477.

²⁸⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 84; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 66, 129.

²⁸⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 477.

ders veren Sadreddin'in ölümüyle bu görevleri sona ermiştir. Onun ardından İmâdüddin et-Tarsûsî, Dımaşk kâdılkudâtlığına ve Nûriyye medresesi müderrisliğine getirilmiştir.²⁹⁰ 727-746 (1327-1346) yılları arasında sürdürdüğü kâdılkudâtlık görevi boyunca on dokuz yıl bu medresede de müderrislik yapan İmâdüddin et-Tarsûsî, ömrünün sonlarına doğru kâdılkudâtlık görevini oğlu Necmeddin'e devretmiştir. Necmeddin, kâdılkudât olarak atanınca aynı zamanda Nûriyye medresesi müderrisliğini de üstlenmiştir.²⁹¹

Necmeddin et-Tarsûsî'den sonra kâdılkudâtlığa atanan Şerefüddin el-Kefrî'nin Nûriyye medresesinde ders verdiğine dair bir kayıt yoktur. Ancak Şerefüddin'den sonra kâdılkudâtlığa getirilen Cemâleddin es-Sirâc'ın bu medresede ders verdiğini kaydedilmektedir. Şöyle ki; 9 Şaban 759 (17 Temmuz 1358) tarihinde azledilen Dımaşk Hanefî, Şâfiî ve Mâlikî kâdılkudâtları azledilmiş ve onların yerine yeni atamalar yapılmıştır. Şerefüddin el-Kefrî yerine 27 Şaban'da (4 Ağustos) atanan Cemâleddin es-Sirâc, Şâfiî kâdılkudâtlığına getirilen Bahâeddin Ebü'l-Bekâi es-Sübki ile birlikte Emevî Camii'ne gelmişler ve burada onların *taklidleri* okunmuştur. Ardından ikisi beraberindeki heyetle birlikte Gazzâliyye medresesine gitmişler ve burada Şâfiî kâdılkudât ilk dersini vermiştir. Cemâleddin es-Sirâc, ders esnasında onun sağ tarafında oturmuştur. Bu dersin bitiminden sonra ikisi birlikte Nûriyye medresesine gitmişler ve Cemâleddin es-Sirâc, burada ilk dersini vermiştir.²⁹² Cemâleddin es-Sirâc'ın kâdılkudâtlık görevi sadece bir ay sürmüş ve 4 Şevval'de (9 Eylül) Şerefüddin el-Kefrî, kâdılkudâtlığa iade edilmiştir.²⁹³ Şerefüddin'in ikinci kez getirildiği kâdılkudâtlık görevi döneminde de Nûriyye medresesinde ders verdiğine dair bir kayda rastlanmamaktadır.

Şerefüddin el-Kefrî, kâdılkudâtlık görevini oğlu Cemâleddin'e devretmiş ve Cemâleddin, 10 Cemâziyelevvel 763 (7 Mart 1362) tarihinde kâdılkudât olarak atanmıştır. Emevî Camii'nde *taklidi* okunduktan sonra Nûriyye medresesine giderek buradaki ilk dersini vermiştir. Bu derse, babasının iştirak etmediği bildirilmektedir.²⁹⁴ Onun bu medresede kaç yıl ders verdiğine dair bir bilgiye rastlanılamamıştır.

²⁹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 280; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 478.

²⁹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 484; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 479.

²⁹² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 588.

²⁹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 590.

²⁹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 655.

29. Cevziyye Medresesi

el-Muntazam isimli tarih eseriyle meşhur Hanbelî âlimi Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) oğlu Hanbelî fakîhi Ebû Muhammed İbnü'l-Cevzî (ö. 656/1258)* tarafından yaptırılan bu medrese, sur içinde olup Emevî Camii yakınında bulunmaktadır. Nuaymî'nin aktardığı bilgiye göre hicrî 630 (1232-1233) yılından sonra el-Melikü's-Sâlih İmâdüddin döneminde inşa ettirilmiştir.²⁹⁵ Ebû Muhammed İbnü'l-Cevzî, medresenin ihtiyaçlarının karşılanması için sahip olduğu bazı arazilerin gelirlerini vakfetmiştir. Kallek, bu medresenin 652 (1254) yılında kurulduğu görüşündedir.²⁹⁶

Cevziyye medresesi, Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlarının ikamet yerleridir.²⁹⁷ Bu medresede hadis ve fıkıh hocalığı kadrosu bulunduğunu belirten Nuaymî, buradaki müderrislik görevinin çoğunlukla Hanbelî kâdılkudâtlar tarafından yürütüldüğünü vurgulamaktadır. Hatta o, isim zikretmeksizin Memlûkler döneminde Hanbelî kâdılkudâtlarından müderrislik için gerekli vasıflara sahip olmayanların de burada ders verdiklerini aktarmaktadır. Bu bilgiyi verdikten sonra da bu medresede *muîdlik** kadrosunun bulunduğunu da kaydetmektedir.²⁹⁸ Buradan hareketle Makdisi, diğer eğitim kurumlarında böyle bir kadronun zorunlu olmadığı anlamını çıkarmaktadır.²⁹⁹ Ayrıca o, bu medresede *muîd* kadrosunun bulunma sebebini de liyakat sahibi müderrislerin eksiklerinin telafisi amaçlı olduğu görüşündedir.³⁰⁰

Alâaddin el-Askalânî hariç Bahrî Memlûkler dönemindeki Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtları, kâdılkudâtlık görevleri esnasında bu medresede ders vermişlerdir. Bu bakımdan Hanbelîler için Dımaşk'taki diğer medreseler arasında Cevziyye medresesi öne çıkmaktadır. Nuaymî, bu medreseyi anlatırken burada ders veren Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlarından da bahsetmiştir. Bahrî Memlûkler döneminde Ebü'l-Ferec Ahmed

* Hayatı hakkında bkz. İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 142; VI, 247-248.

²⁹⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 23.

²⁹⁶ Kallek, "İbnü'l-Cevzî, Ebû Muhammed", *DİA*, XX, 542.

²⁹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 703.

* Medresedeki eğitim faaliyetlerinde önemli rolü olan *muîd*, müderrisin verdiği dersi tekrar etmek ve öğrenciler tarafından dersin anlaşılmasına yardımcı olurdu. Ayrıca bkz. Harun Yılmaz, *Zengîler ve Eyyûbîler Döneminde Dımaşk'ta "Medrese" (1154-1260)*, (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul 2014, s. 121-123; Sâmî es-Sakkâr, "Muîd", *DİA*, XXXI, 86-87.

²⁹⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 41-42.

²⁹⁹ Makdisi, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim*, s. 287.

³⁰⁰ Bu konuda bkz. Makdisi, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim*, s. 294, dipnot: 252.

İbn Kudâme, oğlu Necmeddin, Necmeddin'in amcasının oğlu Şerefüddin el-Makdisî,³⁰¹ Takiyyüddin Süleyman,³⁰² Şihâbeddin el-Makdisî, İzzeddin b. Takiyyüddin Süleyman,³⁰³ Şemseddin İbn Müsellem,³⁰⁴ Şerefüddin Abdullah el-Makdisî,³⁰⁵ Alâaddin İbnü'l-Müneccâ Cemâleddin el-Merdâvî,³⁰⁶ İbn Kâdî'l-Cebel³⁰⁷ ve Alâaddin İbnü'l-Müneccâ'nın yeğeni Alâaddin Ali kâdılkudâtlık görevleri ile birlikte bu medresenin müderrisliğini de üstlenmişlerdir.³⁰⁸

30. el-Eşrefiyyetü'l-Berrâniyye Dârülhadisi

Dımaşk şehrinin surları dışındaki Sâlihiyye mahallesinde Kâsyûn dağı eteklerinde, Hanefilere ait Mürşidiyye medresesinin doğusunda, Şâfîiler'e ait Atâbekiyye medresesinin batısında bulunan bu medrese, Eyyûbîler'in Dımaşk hükümdarı el-Melikü'l-Eşref Musa (597-635/1200-1237) tarafından inşa ettirilmiştir.³⁰⁹ O, burayı meşhur hadis âlimi Takiyyüddin Abdülganî'nin (ö. 600/1203) oğlu Cemâleddin Abdullah (ö. 629/1232) için yaptırmaya başlamış ve onu buraya şeyh tayin etmiştir. Fakat inşaat henüz tamamlanmadan Ramazan 629 (Haziran-Temmuz 1232) tarihinde ölmüştür. Ölümünden bir süre sonra 630 (1232-1233) yılında inşaat tamamlanarak *dârülhadis* açılmıştır.³¹⁰

664 (1266) yılında uygulanmaya başlanan yeni adli sistemle birlikte Dımaşk'ın ilk Hanbelî kâdılkudâtlığına getirilen Ebü'l-Ferec İbn Kudâme'nin 665 (1266-1267) yılında burada ilk dersini verdiği ve on beş yıl boyunca müderrislik görevine devam ettiği kaydedilmektedir.³¹¹ O, daha sonra kâdılkudâtlık ve buradaki müderrislik görevini oğlu Necmeddin'e devretmiştir.³¹² 680-689 (1281-1290) yılları arasında Dımaşk'ta kâdılkudâtlık yapan Necmeddin'in Eşrefiyye *dârülhadisi* müderrisliğini ne zaman bıraktığı tespit edilememiştir. Ancak o, henüz kâdılkudât iken onun yerine bu

³⁰¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 26

³⁰² Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 27.

³⁰³ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 29.

³⁰⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 30.

³⁰⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 31.

³⁰⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 32.

³⁰⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 34.

³⁰⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 35.

³⁰⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 36.

³¹⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 37; İbn Tolun, *Kalâ'idü'l-cevheriyye*, 156.

³¹¹ İbn Tolun, *Kalâ'idü'l-cevheriyye*, 157; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VII, 658

³¹² İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, I, 16; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 38.

medresenin müderrisliğine Şemseddin b. Kemâl (ö. 688/1289) getirilmiştir. Dımaşk'ta kâdilkudâtlık görevinde bulunmayan Şemseddin, 9 Cemâziyelâhir 688 (30 Haziran 1289) tarihinde ölmüştür.³¹³

Onun yerine müderris olarak Şerefüddin el-Makdisî tayin edilmiştir.³¹⁴ Necmeddin'in amcasının oğlu olan Şerefüddin el-Makdisî'nin henüz Dımaşk kâdilkudâtlığına tayin edilmeden önce Eşrefiyye *dârülhadisi* müderrisi olduğu anlaşılmaktadır. Kâdilkudât olarak atanınca da buradaki müderrisliğe devam etmiştir. 689-695 (1290-1296) yılları arasında kâdilkudâtlık görevinden bulunan Şerefüddin el-Makdisî'den sonra Dımaşk kâdilkudâtlığına ve Eşrefiyye *dârülhadisi* müderrisliğine Takiyyüddin Süleyman getirilmiştir.³¹⁵ O, 695-715 (1296-1316) yılları arasında bu iki görevi birlikte yürütmüştür. Onun ölümünden sonra 715 (1316) yılında yerine oğlu İzzeddin burada ders vermeye başlamıştır. Fakat babasının yerine Dımaşk kâdilkudâtlığına Şemseddin İbn Müsellem tayin edilmiştir. İzzeddin, bu *dârülhadisteki* müderrislik görevini 727 (1327) yılında Şemseddin İbn Müsellem yerine kâdilkudât olduktan sonra da sürdürmüştür. İzzeddin, kâdilkudâtlık ile Eşrefiyye'deki müderrislik görevini 731 (1330) yılında ölene kadar dört yıl birlikte yürütmüştür.³¹⁶ Böylece İzzeddin, toplamda on altı yıl Eşrefiyye *Dârülhadisinde* ders vermiştir.

İzzeddin'in ölümünün ardından oğlu Bedreddin (ö. 770/1368) Eşrefiyye *dârülhadisine* müderris olarak tayin edilmiştir. Ancak Bedreddin, Dımaşk'ta kâdilkudât nâipliği yapsa da kâdilkudâtlık makamına getirilmemiştir. O, burada fıkıh ve hadis dersi vermiştir. Ayrıca Cevziyye medresesinde de müderrislik görevinde bulunan Bedreddin, 5 Rebîülevvel 770 (18 Ekim 1368) tarihinde ölene kadar Eşrefiyye *dârülhadisinde* ders vermeye devam etmiştir.³¹⁷ Bu bilgilerden hareketle ilk bakışta onun burada otuz dokuz yıl yürüttüğü müderrislik görevi esnasında Dımaşk Hanbelî kâdilkudâtlarından Şerefüddin Abdullah el-Makdisî, Alâaddin İbnü'l-Müneccâ, Cemâleddin el-Merdâvî ve İbn Kâdî'l-Cebel'in Eşrefiyye *dârülhadisinde* ders vermediği anlaşılmaktadır. Ancak bu dört isimden üçü hariç olmak üzere, Şerefüddin Abdullah el-Makdisî'nin burada ders verdiğine dair bir kayıt yine Nuaymî'de geçmektedir. Buna göre Şerefüddin Abdullah

³¹³ Zehebî, *el-İber*, III, 367; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 38-39.

³¹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 689; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 39; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VII, 751.

³¹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 689; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 40; İbn Tolun, *Kalâ'idü'l-cevheriyye*, 159.

³¹⁶ Safedî, *A'yânü'l-'asr*, IV, 458-459; 41

³¹⁷ İbn Râfî, *el-Vefeyât*, II, 342; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 41; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VIII, 373.

el-Makdisî, Dimaşk Hanbelî kâdılkudâtı İzzeddin'in ölümünden sonra kâdılkudât olarak tayin edilmiş ve Eşrefiyye *dârülhadisi* müderrisliğine de getirilmiştir.³¹⁸ Bedreddin, burada hadis dersi verirken, Şerefüddin Abdullah el-Makdisî fıkıh dersi veriyor olmalıdır. Adı geçen diğer üç kâdılkudâtın burada ders verdiğine dair herhangi bir kayda rastlanmadığından, Bedreddin'in onların kâdılkudâtlık görevleri esnasında fıkıh dersi verdiğini düşünmek de mümkündür. Nuaymî, onun ölümünden sonra burada Hanbelî kâdılkudâtlarının ders vermeye devam ettiğini özellikle kaydetmesi de dikkat çekicidir.³¹⁹ Bununla birlikte Nuaymî, isim zikretmeden bu bilgiyi aktarmakla yetinmektedir. Ancak Bedreddin'in ölümünden sonra yaklaşık bir yıl daha kâdılkudâtlık görevini sürdüren İbn Kâdî'l-Cebel, ondan sonra 771-776 (1370-1375) yılları arasında kâdılkudâtlık görevinde bulunan Alâaddin el-Askalânî ve Bahrî Memlükler döneminin son Dimaşk Hanbelî kâdılkudâtı İbn Takiyyüddin el-Merdâvî'nin (776-788/1375-1386) burada müderrislik yaptığına dair herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

31. Ebû Ömer Medresesi

Haçlılar'ın Kudüs'ü istila etmesiyle Dimaşk'a göç eden Kudâme ailesinden Ebû Ömer Muhammed (ö. 607/1210) tarafından sur dışındaki Sâlihiyye mahallesinde yaptırılan kurumlardan biridir. O, burası için zengin vakıflar tahsis etmiş ve burayı fıkıh ile Kuran eğitimi için vakfetmiştir.³²⁰ İbn Tolun, Hanbelî medresesi olarak meşhur olan bu yapının kendi döneminde Şâfiî ve Hanefîler'e hizmet verdiğini nakletmektedir.³²¹ Hanbelî kâdılkudât Cemâleddin el-Merdâvî, yapıya bazı ilaveler yapmak istediye de vâkıfın varisleri onu bu hususta engellemiştir.³²² Bahrî Memlükler döneminde Hanbelî kâdılkudâtlardan Şerefüddin el-Makdisî'nin burada müderrislik yaptığı kaydedilmektedir.³²³ Ancak onun bu iki görevi ne kadar süreyle birlikte yürüttüğüne dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

³¹⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 31.

³¹⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 41-42.

³²⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 77-78.

³²¹ İbn Tolun, *Kalâ'idü'l-cevheriyye*, 248.

³²² İbn Tolun, *Kalâ'idü'l-cevheriyye*, 254.

³²³ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü 'z-zamân*, I, 313.

32. ez-Zâviyyetü'l-Mâlikîyye

Emevî Camii'nde ders vermek için ihdas edilmiş olan ve zaman zaman Dımaşk kâdılkudâtlarının de ders verdiği sekiz zaviyeden biri olup Mâlikî mezhebine aittir. Emevî Camii'ndeki diğer zaviyelerden üçü Hanefî, ikisi Şâfiî, biri de Hanbelî mezhebi içindir. Bu zaviyelerden medrese olarak söz edilmiştir. Buradan hareketle camii içerisindeki zaviyelerin fıkıh eğitimi yapılan bir medrese niteliğinde olduğu ileri sürülmüştür.³²⁴

Emevî Camisinin batı tarafından bulunan ve Mâlikî mezhebine tahsis edilen bu zâviye, Eyyûbî hanedanının kurucu Selâhaddîn-i Eyyûbî (ö. 589/1193) tarafından vakfedilmiştir.³²⁵ Nuaymî'nin verdiği bilgiye göre yeni adlî sistemin uygulanmasıyla birlikte Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığına getirilen Abdüsselâm ez-Zevâvî, kâdılkudâtlık göreviyle (664-673/1266-1274) birlikte dokuz yıl burada müderrislik yapmıştır. 673 (1274) yılında kâdılkudâtlık ve ez-Zâviyyetü'l-Mâlikîyye'deki müderrislik görevinden istifa etmiştir. Onun ardından buradaki müderrislik kadrosuna üç yıl atama yapılmamıştır. 676 (1277-1278) yılından 683 (1285) yılına kadar burada üç fakîh müderrislik görevinde bulunmuştur. Bunlar arasında Abdüsselâm ez-Zevâvî'den sonra Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığına getirilen ve 673-683 (1274-1285) yıllar arasında bu görevi yürüten damadı Cemâleddin Yusuf da bulunmamaktadır. Ancak onun burada kaç yıl ders verdiği tespit edilememiştir. Cemâleddin Yusuf'tan sonra 687 (1288) yılında kâdılkudâtlığa atanan Cemâleddin Süleyman aynı zamanda bu zaviyenin müderrisliğine de getirilmiştir.³²⁶ 687-717 (1288-1317) yılları arasında kâdılkudâtlık görevinde bulunan Cemâleddin Süleyman'nın buradaki müderrislik görevinin ne kadar sürdüğüne dair bir kayda rastlanmamıştır.

33. Salâhiyye (Nûriyye) Medresesi

Nûriyye hastanesi yanında bulunan ve Nûriyye medresesi olarak da isimlendirilen bu medresenin yapımına, Nureddin Zengî zamanında başlanmış olup inşası Selâhaddîn-i Eyyûbî tarafından tamamlanmıştır. Mâlikî mezhebi müntesiplerinin istifade için yaptırılan bu medrese, sur içinde yer almaktadır. Dımaşk'ta 664 (1266)

³²⁴ Makdisi, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim*, s. 56.

³²⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 3.

³²⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 4.

yılında başlanan her mezhepten birer kâdılkudât atanması uygulaması ile Mâlikî kâdılkudâtlığına getirilen Abdüsselam ez-Zevâvî, aynı zamanda bu medresede de ders vermeye başlamıştır. O, Dımaşk kâdılkudâtlığından istifa ettiği 673 (1274) yılına kadar burada ders vermeye devam etmiştir. Onun ardından kâdılkudâtlık ve Salâhiyye medresesi müderrisliğine damadı Cemâleddin Yusuf tayin edilmiştir.³²⁷ Cemâleddin Yusuf'un bu medresede kaç yıl ders verdiğine dair bir bilgi tespit edilememiştir. Ancak onun kâdılkudâtlık görevinin 683 (1285) yılında ölümüyle sona erdiği düşünüldüğünde buradaki müderrislik görevinin bu tarihte bittiğini düşünmek mümkündür.

Cemâleddin Yusuf'tan otuz dört yıl sonra kâdılkudâtlık göreviyle Salâhiyye medresesi müderrisliği yeniden birleştirilmiştir. 717-718 (1317-1319) yılları arasında Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığı görevini yürüten Fahreddin b. Sellâme, aynı zamanda bu medresede de ders vermiştir. O, buradaki ilk dersini 717 yılının Cemâziyelevvel ayının başında (Temmuz 1317) tarihinde yapmıştır.³²⁸

Fahreddin b. Sellâme'den sonra Dımaşk kâdılkudâtlığına tayin edilen İbn Hatîbü'l-Feyyûm, Salâhiyye medresesi müderrisliğine de getirilmiştir.³²⁹ 719-748 (1319-1347) yılları arasında yirmi dokuz yıl kâdılkudâtlık görevinde bulunan İbn Hatîbü'l-Feyyûm'un Salâhiyye'deki müderrisliğinin kaç yıl sürdüğüne dair bir kayda rastlanılmamıştır.

Kaynaklarda geçen bilgiler ışığında, İbn Hatîbü'l-Feyyûm'dan on bir yıl sonra Mâlikî kâdılkudâtlığı ile Salâhiyye medresesi müderrisliği yeniden birleşmiştir. Bahrî Memlûkler döneminde bu iki görevi birlikte yürüten son kişi Şerefüddin Ahmet el-Bağdadî'dir.³³⁰ 759-760 (1358-1359) yılları arasında yaklaşık bir yıl Dımaşk'ta kâdılkudâtlık görevinde bulunan Şerefüddin'in Salâhiyye medresesinde kaç yıl ders verdiği tespit edilememiştir.

34. Tenkiziyye Medresesi

Dımaşk'ta bulunmamakla birlikte müderrislik görevine bir Dımaşk kâdılkudâtının getirildiği Tenkiziyye medresesi Kudüs şehrinde bulunmaktadır. Bu

³²⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 8.

³²⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 11.

³²⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 12.

³³⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 13.

medrese, Dımaşk *nâibi* Tenkiz tarafından yaptırılmıştır. İnşaatına Şevval 727 (Ağustos-Eylül 1327) tarihinde başlanıp 729 (1329) yılında tamamlanmıştır.³³¹ Tenkiziyye Medresesinin ilk müderrisi Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı Alameddin el-İhnâî'dir. O, burada ilk dersi verdikten sonra *nâib* görevlendirmiştir.³³²

b) Medreselerin Teftişi

Medreselerin denetlenmesi ile ilgili kaynaklardaki tespit edilebilen tek örnek 22 Cemâziyelâhir 725 (5 Haziran 1325) tarihine aittir. Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı Celâleddin el-Kazvîni, aralarında evkâf nâzırı, *müstevfi*,* *müşiddü'l-evkâf* gibi görevlilerin de bulunduğu bir heyet, müderrislerin durumunu görüşmek üzere bir mahkeme tertip etmiştir. Mahkemeye medreselerde görevli olan yaklaşık altı yüz kadar Şâfiî fakîh katılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda fakîhler arasında on, on bir, on iki hatta on üç medresede kadro sahibi olanların mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bunun üzerine Şâfiî kâdilkudât Celâleddin, bir fakîhin sahip olabileceği kadro sayısının azaltılmasını ve hesapların da şeffaf hale getirilmesini karara bağlamıştır. Ancak fakîhler, gelirlerinin düşeceğini savunarak bu duruma itiraz etmiş ve kâdilkudâtın aldığı bu kararı sultana ve Dımaşk *nâibine* şikâyet etmiştir.³³³

c) Müderris Ataması

Araştırılan dönem bağlamında kâdilkudâtların, medreselere müderris atadığına dair iki kayıt bulunmaktadır. Ancak kâdilkudâtların doğrudan müderris atama yetkisinin bulunmadığını mevcut olan iki örneğin de olağanüstü koşullarda gerçekleştiğini belirtmek gerekir. Bu husustaki ilk örnek, 1 Ramazan 751 (2 Kasım 1350) tarihine aittir. İbn Kesîr'e göre uzun süredir fakîhler ve medreselerle ilgili görülmeyen garip bir olay yaşanmıştır. İbnü'n-Nâsih (ö. 751/1350) Sâlihiyye'de hanbelî fikhî okutulan Sâhibiyye medresesi müderrisliğinin yarı hissesine sahipti. Diğer yarısı da 731-732 (1331-1332) yılları arasında Dımaşk Hanbelî kâdilkudâtlığı görevinde bulunan Şerefüddin Abdullah

³³¹ Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kudüs ve'l-Halîl* (nşr. Adnan Yunus), I-II, Amman 1999, II, 78.

³³² İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü 'z-zamân*, II, 379.

* *Müstevfi*, Memlükler'de devletin malî işlerine bakan ve vezarete bağlı olan görevlilerden biridir. Detaylı bilgi için bkz. Abbas Sabbâğ-Nebi Bozkurt, "Müstevfi", *DİA*, XXXII, 147-148.

³³³ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü 'z-zamân*, II, 73-74.

el-Makdisî'nin oğlunun elinde bulunmaktaydı.³³⁴ Ona bu hisse, Hanbelî kâdilkudât Alâaddin İbnü'l-Müneccâ tarafından verilmişti. Şerefüddin Abdullah el-Makdisî'nin oğlu, diğer hisse sahibi İbnü'n-Nâsih ölünce bu hisseyi de kendi eline geçirmek için *mersûm* istedi ve Dımaşk Hanbelî kâdilkudâtı Cemâleddin el-Merdâvî'ye başvurdu. Ancak Cemâleddin el-Merdâvî, onun bu isteğine karşı çıkarken müderrislik için kendi *nâibi* Şemseddin İbn Müflih'i (ö. 763/1362) buraya atadı. Bunun üzerine Şemseddin aynı gün içinde bu medresedeki ilk dersini verdi. Ancak Şâfiî, Hanefî, Mâlikî kâdilkudâtlar ve Şerefüddin Abdullah el-Makdisî'nin oğlu, Dımaşk *nâibinin* huzuruna giderek olan biteni ona arz ettiler. Bunun üzerine Dımaşk *nâibi*, Şerefüddin Abdullah'ın oğlunun Sâhibiyye medresesi müderrisliğine yeniden atandığına dair bir *mersûm* çıkarttı. Ardından yeniden Sâhibiyye medresesi müderrisliğini elde eden Şerefüddin Abdullah'ın oğlu, bahsi geçen üç kâdilkudât ve bazı haciplerle birlikte medreseye gitti ve burada ders vermeye başladı.³³⁵

İkinci örnek ise 782 (1380) yılına aittir. Bu yılın Muharrem ayında (Nisan-Mayıs 1380) Şehâbeddin İbn Hıdır (ö. 785/1383)³³⁶, Rükniyye medresesine müderris olarak atanmak için Hanefî kâdilkudât Hümâmüddin İbn Kavvâmüddin ile görüşmüştür. Bu görüşmeden sonra Hümâmüddin, Rükniyye medresesi müderrisi Sadreddin İbn Mansûr'un (ö. 786/1384)³³⁷ fâsık olduğuna hükmetmiş ve onun yerine Şehâbeddin'i bu medreseye müderris olarak tayin etmiştir. Bunun üzerine Dımaşk'taki Hanefî âlimler, kâdilkudâta tepki göstermiş ve onu Dımaşk *nâibine* şikâyet etmişlerdir. Dımaşk *nâibi*, şikâyetin görüşülmesi için *dârüladlde* bir oturum tertip etmiş ve Dımaşk Hanefî kâdilkudâtı Hümâmüddin'in verdiği karar bozularak Sadreddin vazifesine iade edilmiştir. İbn Hacer, Hümâmüddin'in alalecele bir karar verdiğini ve bu kararında tarafgir davrandığını belirtmektedir.³³⁸

³³⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 525.

³³⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 526.

³³⁶ İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 281.

³³⁷ Kahire Hanefî kâdilkudâtlığı da yapan Sadreddin İbn Mansûr'un hayatı için bkz. İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 393-394.

³³⁸ İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 216.

III. İDARÎ VE DİNÎ GÖREVLER

İdarî ve dinî görevlerin çoğu, kâdılkudâtların doğrudan görevleri arasında yer almayıp onların geliştirdikleri çeşitli ilişkiler sayesinde edindikleri görevlerdir. Bunun yanı sıra mahkemenin başı olarak kâdılkudâtların, mahkeme görevlilerinin uyması gereken kurallarla ilgili düzenlemeler yaptıkları da görülmektedir.

a) Kazaskerlik

Memlükler’de dinî vazifelerden biri de kazaskerliktir. *Dârüladle* bağlı olarak görev yapan kazaskerler, sultanlarla birlikte sefere çıkmakta ve askerî sınıfın şer’î ve hukukî işlerini çözüme kavuşturmaktadır.³³⁹ Ele alınan dönemde Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî mezhebinden birer kazasker atanırken Hanbelî mezhebinden kazasker atanması yapılmamaktadır. Bu konuya dair açık bir bilgi aktarılmamaktadır. Ancak onların sayısının azlığı sebebiyle böyle bir uygulamaya gidildiği düşünülebilir. Kazaskerler, adlî konularda sahip oldukları yetki bakımından kâdılkudâtlardan sonra gelmektedir.³⁴⁰

Bahrî Memlükler döneminde kâdılkudâtlık görevi esnasında kazaskerlik görevini de ifa eden iki Şâfiî ve iki Hanefî kâdılkudâtın olduğu görülmektedir. Kesin olmamakla birlikte Dımaşk Hanefî kâdılkudâtı Hüsâmeddin er-Rûmî, kâdılkudâtlık görevine ilaveten kazaskerlik görevinde bulunmuştur. Kaynaklarda onun kazaskerlik görevine işaret edilmeksizin ikinci kâdılkudâtlık döneminde (698-699/1299) katıldığı bir savaşa değinilmekte ve bu savaş sırasında kaybolduğu ve kendisinden bir daha haber alınamadığı bilgisi verilmektedir.³⁴¹ Onun bu savaşa katılma sebebi cihat sevgisi olabileceği gibi kazaskerlik görevini ifa etmek de olduğunu düşünmek mümkündür.

Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığı esnasında kazaskerlik görevini de kesin olarak üstlendiği bilinen ilk kişi, Hanefî kâdılkudât Sadreddin el-Busrâvî’dir. O, kâdılkudâtlık görevinin üçüncü yılında 12 Receb 709 (16 Aralık 1309) tarihinde kazaskerlik görevini de üstlenmiştir.³⁴²

³³⁹ Kalkaşendî, *Subh*, XI, 204.

³⁴⁰ Kazaskerlik hakkında detaylı bilgi için bkz. Ziya Kazıcı, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 1999, s. 200-204; Mehmet İpşirli, “Kazasker”, *DİA*, XXV, 140-141.

³⁴¹ Makrîzî, *el-Mukaffa*, III, 304.

³⁴² Yûnînî, *Zeylû Mirâti’z-zamân*, I, 1265.

Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtları arasında kâdılkudâtlık görevi ile birlikte kazaskerlik görevini yürüten ikinci kişi Necmeddin İbn Sasrâ'dır. O, kazaskerlik görevini yürütmek üzere 1 Muharrem 715 (7 Nisan 1315) tarihinde Dımaşk *nâibi* Tenkiz'in komutasında Malatya'ya doğru hareket eden orduda bu sefere iştirak etmiştir.³⁴³

Kâdılkudâtlık ve kazaskerlik görevlerini birlikte yürüten üçüncü kişi, Cemâleddin ez-Zur'î'dir. O, 24 Rebülevvel 723 (2 Nisan 1323) tarihinde kâdılkudât olarak atandığı zaman kazaskerlik görevine de getirilmiştir.³⁴⁴ Ancak o, bu iki görevi sadece bir yıl birlikte yürütmüş ve 724 (1324) yılında kâdılkudâtlık görevinden azledilmiştir.³⁴⁵ Bunun üzerine Cemâleddin'dan sonra Dımaşk kâdılkudâtlığına Celâleddin el-Kazvîni getirilmiştir. O, 5 Receb 724 (28 Haziran 1324) tarihinde Dımaşk'a ulaştığında ona kâdılkudâtlık yanında kazaskerlik görevi de verilmiştir.³⁴⁶ Onun Kahire kâdılkudâtlığına nakledildiği 727 (1327) yılına kadar üç yıl Dımaşk kâdılkudâtlığı ile kazaskerlik görevlerini birlikte yürüttüğü anlaşılmaktadır.

b) Şeyhuşşüyûhluk

Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk kâdılkudâtlarının üstlendiği görevlerden biri de *şeyhuşşüyûhluk*tur. Başkent Kahire'de de bulunan *şeyhuşşüyûh*, genellikle sultan tarafından atanmaktadır. Dımaşk'ta ise sultanın yanı sıra bazen Dımaşk *nâibi* tarafından atandığı da kaydedilmektedir.³⁴⁷ Dımaşk *şeyhuşşüyûhu*, şehirdeki dinî görevliler arasında en yüksek konumda bulunmaktadır.³⁴⁸ O, şehirde bulunan bütün hankah ve sûfîlerin her türlü işleriyle ilgilenmektedir.³⁴⁹ Ayrıca Dımaşk *şeyhuşşüyûhu* sûfîlere vakfedilen Sümeysâtiyye Hankahı'nın şeyhliğini de yürütmektedir.³⁵⁰ Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk'ın önemli bir müessesesi olan bu hankah, zenginliği ile bilinen Ebû'l-Kasım Ali b. Muhammed es-Sümeysâtî (ö. 453/1061-1062) tarafından

³⁴³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 142, İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, II, 65.

³⁴⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 225.

³⁴⁵ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, 165.

³⁴⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 240.

³⁴⁷ Kalkaşendî, *Subh*, XII, 7. Dımaşk *nâibi* tarafından yapılan atamalara örnek için bkz. Nuaymî, II, 155-156.

³⁴⁸ Kalkaşendî, *Subh*, XII, 411.

³⁴⁹ Kalkaşendî, *Subh*, IV, 193; Muhammed Mutî' Hâfız, *el-Hankâhü's-Sümeysâtiyye bi-Dımaşk el-medresetü's-sûfiyye*, Beyrut 2006, s. 6, 11, 12.

³⁵⁰ Mutî' Hâfız, *el-Hankâhü's-Sümeysâtiyye*, s. 6, 11.

yaptırılmıştır.³⁵¹ Burası, Zengîler döneminden itibaren, Eyyûbî ve Bahrî Memlûk dönemlerinde de Dımaşk *şeyhuşşüyûhu*na ev sahipliği yapmıştır.

Dımaşk'ta ilk *şeyhuşşüyûh* atamasının Nureddin Zengî zamanında gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Kaynaklarda adından bahsedilen ilk Dımaşk *şeyhuşşüyûhu* İmâdüddin Ömer b. Ali İbn Hammûye'dir (ö. 577/1181).³⁵² O, Dımaşk başta olmak üzere Haleb, Hama, Humus ve Ba'lebek'teki bütün ribatlar ve zaviyeler ile sûfî vakıflarından sorumlu tutulmuştur.³⁵³ Onun ölümünden sonra Selâhaddîn Eyyûbî zamanında yerine oğlu Sadreddin (ö. 617/1220) bu göreve atanmıştır.³⁵⁴ Ondan sonra Memlûkler döneminin ilk yıllarında da bu ailenin Dımaşk'ta *şeyhuşşüyûh*luğu üstlendiği görülmektedir.³⁵⁵ Ancak XIII. yüzyılın sonları ile birlikte bu aile etkisini kaybetmiştir.

Bahrî Memlûkler döneminde *şeyhuşşüyûh*luğun tek bir fikhî mezhebin tekelinde olmadığı, dört mezhep mensuplarının da bu göreve getirildikleri anlaşılmaktadır. Bu dönemde kâdilkudâtlıkla birlikte Dımaşk *şeyhuşşüyûh*luğunu üstlenen ilk kişi, Bedreddin İbn Cemâa'dır. O, kâdilkudâtlığının ikinci döneminin ikinci yılına tekabül eden 29 Rebûlevvel 701 (2 Aralık 1301) tarihinde Sümeysâtiyye Hankahı sûfîlerinin isteği üzerine bu göreve tayin edilmiştir. Böylece o, Şâfiî kâdilkudâtlığı, hatiplik, müderrislik görevlerinin yanı sıra *şeyhuşşüyûh*luğu da üstlenmiştir.³⁵⁶ Bu görevlerin tek bir kişide toplanmasının daha önce görülmediği ifade edilmektedir. Öte yandan Bedreddin İbn Cemâa'dan sonra bu önemli görevlerin tek bir kişide toplandığına dair pek çok örnekle karşılaşılmaktadır. Bedreddin'in Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı ile birlikte yaklaşık bir yıl süren *şeyhuşşüyûh*luk görevi, İbn Dakîul'îd'in ölümüyle boşalan Kahire Şâfiî kâdilkudâtlığına nakledilmesi ile sona ermiştir (Safer 702/Ekim 1302).³⁵⁷

Bedreddin İbn Cemâa'dan sonra Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına Necmeddin İbn Sasrâ getirilmiştir. Fakat Necmeddin, Dımaşk *şeyhuşşüyûh*luğuna kâdilkudâtlık görevinin on dördüncü yılına tekabül eden 26 Cemâdiyelevvel 716 (16 Ağustos 1316) tarihinde tayin edilmiştir. Onun bu göreve getirilmesinde sûfîlerin isteğinin ve onların

³⁵¹ İbn Şeddâd, *el-A'lâkü'l-hatîre*, 1/II, 191.

³⁵² Ebû Şâme, *Kitâbü'r-ravzateyn*, II, 173.

³⁵³ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 120.

³⁵⁴ Ebû Şâme, *Zeyl*, s. 125.

³⁵⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 121-122; Muhammed Abdülkâdir Hıreysât, "Benî Hameviyye", *DİA*, V, 449-450.

³⁵⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 7; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 348-349.

³⁵⁷ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü 'z-zamân*, II, 621; Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 122.

bu isteklerinin yerine getirilmesi hususunda saltanat *nâib*inden aldıkları yardımın da etkisinin olduğu bildirilmektedir.³⁵⁸ Böylece on dört yıl aradan sonra Dımaşk'ta kâdılıkudâtlık ile *şeyhuşşüyûhluk* görevleri yeniden tek bir kişide birleştirilmiştir. Necmeddin İbn Sasrâ'nın Dımaşk Şâfi kâdılıkudâtlığı ile birlikte yedi yıl süren *şeyhuşşüyûhluk* görevi, 16 Rebûlevvel 723 (25 Mart 1323) tarihinde ölümüyle sona ermiştir. Onun ardından Cemâleddin ez-Zur'î, 24 Rebûlevvel 723 (1323) tarihinde Dımaşk Şâfi kâdılıkudâtlığı ile birlikte *şeyhuşşüyûhluk*, kazaskerlik, el-Âdiliyyetü'l-kübrâ, Gazzâliyye ve Atâbekiyye medreseleri müderrisliğini üstlenmiştir.³⁵⁹ Cemâleddin ez-Zur'î, Rebûlâhir 724 (Nisan 1324) tarihinde azledildiği Dımaşk Şâfi kâdılıkudâtlığı ile birlikte *şeyhuşşüyûhluk* görevini yaklaşık bir yıl yürütmüştür.³⁶⁰ Böylece Dımaşk'ta *şeyhuşşüyûhluk* ile Şâfi kâdılıkudâtlığı, 716 (1316) yılından 724 (1324) yılına kadar yaklaşık sekiz yıl kesintisiz birşekilde birlikte yürütülmüş oldu.

Cemâleddin ez-Zur'î, kâdılıkudâtlıktan azledildikten sonra, üç yıl daha *şeyhuşşüyûhluk* görevine devam etmiştir. Onun ardından *şeyhuşşüyûhluk*un Dımaşk Mâlikî kâdılıkudâtı tarafından üstlendiği görülmektedir. Cemâleddin ez-Zur'î'nin azledilmesinden sonra 26 Şaban 727 (17 Temmuz 1327) tarihinde İbn Hatîbü'l-Feyyûm, Dımaşk *şeyhuşşüyûhu* olarak atanmıştır.³⁶¹ Böylece Memlûkler döneminde ilk defa *şeyhuşşüyûhluk*, Dımaşk Mâlikî kâdılıkudâtlığında birleştirilmiş oldu. Dımaşk Mâlikî kâdılıkudâtlığına getirilmesinden sekiz yıl sonra *şeyhuşşüyûhluk*u da üstlenen İbn Hatîbü'l-Feyyûm, bu iki önemli görevi yaklaşık dört ay birlikte yürütmüştür. Onun ardından *şeyhuşşüyûhluk* yeniden Şâfi kâdılıkudâtların eline geçmiş ve kâdılıkudâtlığının henüz bir yılını doldurmayan Alâaddin el-Konevî, 4 Muharrem 728 (20 Kasım 1327) tarihinde Dımaşk *şeyhuşşüyûhu* olarak atanmıştır.³⁶² O, kâdılıkudâtlıkla *şeyhuşşüyûhluk*u 14 Zilkâde 729 (9 Eylül 1329) tarihinde ölümüne kadar yaklaşık bir yıl dört ay sürdürmüştür. Onun ölümünün hemen ardından 12 Zilhicce 729 (7 Ekim 1329) Dımaşk Mâlikî kâdılıkudâtı İbn Hatîbü'l-Feyyûm, ikinci kez *şeyhuşşüyûhluk*u getirilmiştir. Bu defasında kâdılıkudâtlıkla *şeyhuşşüyûhluk* görevlerini 2 Muharrem 748

³⁵⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 180.

³⁵⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 225.

³⁶⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 368.

³⁶¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 280.

³⁶² İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 250; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 289; Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 123.

(14 Nisan 1347) tarihinde ölümüne kadar on sekiz yıl altı ay birlikte sürdürmüştür. Toplamda ise, bu iki görevi on sekiz yıl on ay birlikte üstlenerek her iki görevi en uzun sürdüren kâdılkudât olmuştur.³⁶³

Nuaymî'nin aktardığına göre İbn Hatîbü'l-Feyyûm'dan sonra Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk *şeyhuşşüyûhluğu* daha ziyade Dımaşk sır kâtipliği ile birleştirilmiştir.³⁶⁴ Bu vazife, sivil bürokrasinin üstlendiği ön önemli görevler arasında olup, Burcî Memlûkler döneminde etkinliği daha da artmış ve protokolde vezaretin önüne geçmiştir.³⁶⁵

c) Hatiplik ve İmamlık

Az sayıdaki Dımaşk kâdılkudâtının kâdılkudâtlıkları esnasında imâmet ve hatiplik gibi dinî görevleri üstlendiği görülmektedir. Bu görevler daha çok şehrin sosyal, siyasî, ekonomik ve dinî hayatının merkezî olan Emevî Camii imamlığı ve hatipliğidir. Bunun dışında Muzafferîyye ve Yelboğa Camiileri de bulunmaktadır. Bunlardan Emevî Camii hatipliğinin Şâfiî, Muzafferîyye Camii hatipliğinin Hanbelî ve Yelboğa Camii hatipliğinin Hanefî kâdılkudâtlar tarafından yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak diğerlerine nazaran Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlarının daha çok hatiplik görevinde bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte Emevî Camii hatipliğinin özellikle Şâfiî kâdılkudâtlar tarafından yürütülmesi, bu caminin öneminden olsa gerektir.

Dımaşk kâdılkudâtlarının tahsil hayatlarının ele alındığı bölümde de bahsedildiği gibi onlardan bazılarının kıraat ilminde öne çıkmıştır. Dolayısıyla kâdılkudâtların bazılarının imamet hususunda donanımlı olduğu söylenebilir. Ancak kâdılkudâtların çok azının imamet görevi üstlenmesi, onların bu görevi elde edememesinden ziyade, bu görevden uzak durma anlayışına sahip olmalarından kaynaklı olmalıdır.

Dımaşk kâdılkudâtlarının imamlık, hatta hatiplik görevlerinde çok sık bulunmaması, bu görevlerin çok fazla gelir getirmemesi dolayısıyla olmalıdır. Ayrıca retorik kabiliyet gibi bilgi dışında başka özelliklere de sahip olmayı gerektiren hitabetin kâdılkudâtların ilgisini çekmediğini düşünmek de mümkündür.

³⁶³ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 124.

³⁶⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 124-125.

³⁶⁵ Bkz. Ayaz, "Sır Kâtibi", *DİA*, XXXVII, 116-117.

Memlûkler öncesi dönemde 468-658 (1076-1260) yılları arasında Dımaşklı yerli ailelerin mensupları hatiplik görevinde bulunmaktaydı. Söz konusu dönemde hatiplik görevi, bazı ailelerin tekeline girmiş değildi. Şehirde yapılan yeni atamaların duyurusunu yapmak da hatiplik görevi ile ilgiliydi.³⁶⁶

Memlûkler döneminde Dımaşk'ta kâdılkudâtlık ile Emevî Camii hatipliği görevini birlikte yürüten ilk kişi Bedreddin İbn Cemâa'dır.³⁶⁷ Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına ilk defa atandığı 14 Zilhicce 693 (4 Kasım 1294) tarihinde Bedreddin İbn Cemâa Emevî Camii'ndeki hatiplik görevi için Tâceddin el-Ca'birî'yi (ö. 706/1306-1307)* *nâib* edinmiştir.³⁶⁸ Dımaşk kâdılkudâtlığına getirildikten yaklaşık dokuz ay sonra 5 Şevval 694 (18 Ağustos 1295) Sultan Ketboğa tarafından tayin edilerek Emevî Camii imâm ve hatipliğini tek başına yürütmeye başlamıştır. Bu göreve atanmasından bir gün sonra 6 Şevval (19 Ağustos) Cuma günü ilk hutbesini îrad etmiştir.³⁶⁹ Bedreddin İbn Cemâa, kâdılkudâtlık ve hatiplik görevini 696 (1297) yılında kâdılkudâtlıktan azledilinceye kadar birlikte yürütmüştür. Kâdılkudâtlıktan alındıktan sonra ise Emevî Camii hatipliğine bir süre devam etmiştir.³⁷⁰ Bedreddin İbn Cemâa'nın Dımaşk kâdılkudâtlığındaki ikinci döneminde (699-702/1300-1302) de hatiplik görevinde bulunduğu aktarılmaktadır.³⁷¹ Kahire Şâfiî kâdılkudâtlığına nakledildiği 702 (1302) yılında her iki görevini de bırakmıştır.³⁷²

Bedreddin İbn Cemâa'dan yirmi iki yıl sonra Dımaşk'ta kâdılkudâtlıkla hatiplik görevi yeniden birleştirildiği görülmektedir. Uzun yıllar hatiplik yaptığı için 'hatîb' unvanıyla anılan ve bu göreve ilk defa 2 Şevval 706 (6 Nisan 1307) tarihinde atanan³⁷³ Celâleddin el-Kazvînî, 5 Receb 724 (28 Haziran 1324) tarihinde Şâfiî kâdılkudâtı olarak Dımaşk'a ulaşmış ve kâdılkudâtlıkla birlikte hatipliği de üstlenmiştir.³⁷⁴ Safedî, onun bu görevleri başarıyla ifâ ettiğini aktarmaktadır.³⁷⁵ O, 724-727 (1324-1327) yılları arasında

³⁶⁶ Gilbert, *The Ulama of Damascus*, s. 201-203.

³⁶⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 182.

* Hayatı hakkıdn bkz. İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, I, 275.

³⁶⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 667.

³⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, I, 252; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 675.

³⁷⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 697.

³⁷¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 7; İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, I, 226.

³⁷² İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 621; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 358.

³⁷³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 65.

³⁷⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 240.

³⁷⁵ Safedî, *A'yânü'l-'asr*, IV, 493-494.

yaklaşık üç yıl kâdilkudâtlık görevi yanında Emevî Camii hatipliğini de sürdürmüştür. 15 Cemâziyelâhir 727 (8 Mayıs 1327) tarihinde Kahire Şâfiî kâdilkudâtlığına nakledilince hatiplik görevi de sona ermiştir.³⁷⁶ Ancak Emevî Camii hatipliği Kazvîni ailesinde kalmıştır. el-Melikü'n-Nâsır Muhammed, Celâleddin'in oğlu Bedreddin'i Emevî Camii hatibi olarak tayin etmiştir.³⁷⁷

Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına getirildikten dört yıl sonra 18 Rebîülâhir 743 (20 Eylül 1342) tarihinde Takiyyüddin es-Sübkî, Emevî Camii hatipliğine getirilmiştir. Ancak bu duruma Dımaşk *nâibi* Seyfeddin Dokuztemur, tepki göstermiş ve Takiyyüddin'e bu görevi kabul etmemesi için baskı yapmıştır. Ona göre, geride kalabalık ve fakir bir aile bırakan müteveffâ Celâleddin Kazvîni'nin çocuklarından biri bu göreve getirilmeliydi.³⁷⁸ Bu atamadan bir ay sonra kâdilkudâtlık görevini kötüye kullandığına dair ithamların arttığı bir dönemde, Takiyyüddin es-Sübkî, Cemâziyelevvel (Ekim) ayında Kahire kâdilkudâtlığına nakledilmiştir.³⁷⁹ Ancak Kahire Şâfiî kâdilkudâtlığı görevinde sadece bir ay kalan Takiyyüddin, Dımaşk kâdilkudâti ve Emevî Camii hatibi olarak yeniden atamıştır. 8 Receb'de (7 Aralık) Dımaşk'a ulaşan Takiyyüddin'in hatiplik görevine getirilmesi insanları ikiye bölmüştür. Bir kısmı onun hatipliğe atanmasını kutlarken, bir kısmı da bu atamaya tepki göstermiştir. Bu atamaya karşı çıkanlar arasında Dımaşk *nâibi* de bulunmaktaydı. Onlar, Takiyyüddin'in Emevî Camii'nde hutbe îrad etmesine izin vermeyeceklerini belirterek, Celâleddin Kazvîni'nin oğluna bu görevin verilmesini istemekteydiler. Aralarında ülü'l-emre itaat edilmesi gerektiğini söyleyenler olsa onlar dikkate alınmadı. Yoğun tepkiler karşısında Takiyyüddin, 20 Receb (19 Aralık) Cuma günü Celâleddin el-Kazvîni'nin oğlu Tâceddin'e (ö. 749/1349) hatiplik görevini bırakmak zorunda kalmıştır. Bu durum, büyük sevinçle karşılanmıştır. Yeni hatip, hutbeye başlamadan önce camideki herkesi selamlamıştır. Cemâat, çok yüksek sesle bu selama karşılık vermiş ve ardından Takiyyüddin es-Sübkî aleyhine tezahüratlar yapılmıştır.³⁸⁰

³⁷⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 268; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 4.

³⁷⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXIII, 175; İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, II, 171.

³⁷⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 453; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, I, 306.

³⁷⁹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, I, 306.

³⁸⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 457; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, I, 310.

Tâceddin'in ölümüne kadar altı yıl süre ile Emevî Camii hatipliği görevinde bulunduğu ve yerine Cemâleddin Mahmud İbn Cümle'nin (ö. 764/1363)* getirildiği kaydedilmektedir.³⁸¹ Cemâleddin Mahmud İbn Cümle 20 Ramazan 764 (3 Temmuz 1363) tarihinde ölene kadar hatiplik görevine devam etmiştir. Böylece yirmi bir yıl boyunca Emevî Camiinin hatiplik görevine bir kâdılkudât getirilmemiştir. Cemâleddin Mahmud'un ölümünün ardından Tâceddin es-Sübkî, üçüncü kez getirildiği Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevinin altıncı ayınca onun yerine Emevî Cami hatibi olarak tayin edilmiştir.³⁸² İbn Kâdî Şühbe de Cemâleddin Mahmud'un yerine Tâceddin es-Sübkî'nin hatiplik görevine getirildiğini belirtmektedir. Fakat o, Tâceddin'in atamasıyla ilgili İbn Kesîr'den farklı iki tarihe işaret etmekte ve kendisiyle çelişmektedir. Bir yerde Tâceddin'in hatiplik görevine Zilkade ayında,³⁸³ başka bir yerde de Zilhicce ayında getirildiğini aktarmaktadır.³⁸⁴ Tâceddin es-Sübkî, Cemâziyelâhir 769 (Ocak-Şubat 1368) tarihinde beş yıl birlikte yürüttüğü Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı ve Emevî Camii hatipliği görevlerinden azledilmiştir.³⁸⁵ Onun yerine bu iki göreve de Sirâcüddin el-Bulkînî tayin edilmiştir. Ancak o, yaklaşık altı ay sonra Safer 770 (Eylül-Ekim 1368) tarihinde, hatiplik görevinden alınmış ve bu görev Tâceddin es-Sübkî'ye yeniden tevdi edilmiştir.³⁸⁶

Bu tarihten çok kısa bir süre sonra 10 Rebûlevvel'de (23 Ekim) Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Sirâcüddin el-Bulkînî yerine Tâceddin es-Sübkî tayin edilmiştir.³⁸⁷ Tâceddin'in kâdılkudâtlıkla birlikte hatiplik görevine devam ettiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte hatiplik görevini ne kadar sürdürdüğüne dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı iken hatiplik görevini üstlenen son kişi, Sübkî ailesinden Veliyyüddin'dir. O, 777 (1375) yılında

* Hayatı hakkında bkz. İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl*, s. 129.

³⁸¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 509.

³⁸² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 678-679.

³⁸³ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 221.

³⁸⁴ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 373.

³⁸⁵ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 374.

³⁸⁶ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 345-346.

³⁸⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 347.

kâdilkudâtlığa atanınca hatiplik görevine de getirilmiştir.³⁸⁸ Ancak onun hatiplik görevini ne kadar yürüttüğüne dair bir bilgi tespit edilememiştir.

Bahrî Memlûkler döneminde Dimaşk Hanefî kâdilkudâtlarından sadece birinin kâdilkudâtlıkla birlikte Yelboğa Câmii'nde hatiplik görevinde bulunduğu aktarılmaktadır. Bu Camii, Dimaşk *Nâibi* Seyfeddin Yelboğa (ö. 748/1347) tarafından ölümünden yaklaşık bir yıl önce yaptırılmıştır.³⁸⁹ Bu caminin yapılışından on altı yıl sonra Dimaşk Hanefî kâdilkudâtlığına atanan Cemâleddin el-Kefrî, kâdilkudât olduktan bir yıl sonra bu caminin hatiplik görevini de üstlenmiştir. İlk hutbeyi 26 Cemâziyelevvel 764 (13 Mart 1363) Cuma günü îrad etmiştir. Cuma namazına Dimaşk *nâibi* ve Şâfiî kâdilkudât Tâceddin es-Sübki gibi şehrin önde gelenleri de iştirak etmiştir.³⁹⁰

İncelenen dönemde Hanbelî kâdilkudâtlarından bazılarının da kâdilkudâtlıkla birlikte Muzafferîyye Câmii'nde hatiplik görevinde bulunduğu nakledilmektedir. Yapımına 598 (1201-1202) yılında başlanan bu câmii, Kudâme ailesinin VI. (XII.) asırdaki önemli isimlerinden biri olan Ebû Ömer Muhammed (ö. 607/1210)* tarafından yaptırılmıştır.³⁹¹ Dimaşk Hanbelî kâdilkudâtları arasında burada hatiplik görevine getirilen ilk kişi, Ebû'l-Ferec İbn Kudâme'dir. Onun bu göreve ne zaman getirildiği tespit edilememekle birlikte kaynaklarda bu görevi uzun yıllar yürüttüğü nakledilmektedir.³⁹² Ebû'l-Ferec İbn Kudâme'den sonra oğlu Necmeddin 680 (1281) yılında kâdilkudâtlık ve hatiplik görevine getirilmiştir.³⁹³ O, 689 (1290) yılında ölünceye kadar Dimaşk kâdilkudâtlığı görevinde bulunmuştur. Bu dokuz yıllık süre zarfında hatiplik görevinden azledildiğine dair herhangi bir kayıt tespit edilemediğinden hatiplik görevini de ölünceye kadar sürdürmüş olduğunu düşünmek mümkündür.

³⁸⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 122.

³⁸⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 326. Ayrıca bkz. Safedî, *A 'yanü'l-'asr*, V, 587; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 437; Ayaz, "Türk Memlûkler Döneminin Büyük Emîrlerinden Yelboğa el-Ömerî (ö. 768/1366) ve İdaredeki Nüfuzu", s. 98. İbn İyâs, bu Caminin Yelboğa el-Ömerî tarafından yaptırıldığını söylese de bu bilgi yanlıştır. İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, I/2, 52.

³⁹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 674.

* Hayatı hakkında bkz. Zehebî, *el-İber*, III, 147.

³⁹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVI, 716.

³⁹² İbn Receb, *Tabakât*, IV, 179-180.

³⁹³ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, I, 16; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 591; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, VII, 212.

d) Evkâf Nâzırlığı

Memlûkler döneminde memlûk askerî hiyerarşisine dayalı bir sistem oluşturulması dolayısıyla oldukça yaygın hale getirilen nâzırlık, özellikle divanlar ya da vakıflar gibi mâlî boyutları da olan kurumların idaresi ve teftişi ile ilgilenmektedir.³⁹⁴ Dimaşk kâdılkudâtlarının daha ziyade vakıfların idaresi ve vakıf şartlarına uygun hareket edilip edilmediği hususları ile ilgilenen evkâf nazırlığı görevini yürüttüklerini belirtmek gerekmektedir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla kaynaklarda üç Dimaşk kâdılkudâtının nâzırlık görevinde bulunduğu zikredilmektedir. Bunlardan Necmeddin İbn Seniyyüddavle'nin 679 (1280) yılında kısa süren Dimaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevi esnasında kâdılkudâtlık ile birlikte şehirdeki vakıfların nâzırlığını üstlendiği nakledilmektedir.³⁹⁵ Bir başka Dimaşk Şâfiî kâdılkudâtı Bedreddin İbn Cemâa'nın birinci (693-696/1294-1297) ve ikinci döneminde (699-702/1300-1302) nâzırlık görevinde de bulunduğu aktarılmaktadır.³⁹⁶ Yûnînî, onun 13 Şevval 699 (2 Temmuz 1300) Cuma günü evkâf nâzırlığına getirildiğini kaydetmektedir.³⁹⁷ 680 (1281) yılında Dimaşk Hanbelî kâdılkudâtlığına getirilen Necmeddin Ahmed'in bu görevle birlikte şehirdeki Hanbelî vakıfların nâzırlığını da üstlenmiştir.³⁹⁸

Dimaşk kâdılkudâtlarının nâzırlığını üstlendiği kurumların başında Emevî Câmii gelmektedir. Emevîler devrinde yapılmış olan ve Dimaşk'ın önemli sembolü haline gelen bu camii, başlangıçta vakıf olarak belirlenmemişse de zamanla Dimaşk'ın vakıf sisteminin önemli bir unsuru olmuştur.³⁹⁹ Şüphesiz bu yapı, içinde barındırdığı eğitim kurumları açısından da öne çıkmaktadır. Kalkâşendî, Emevî Camii nâzırlığının daha çok Şâfiî kâdılkudâtın uhdesinde olduğu bilgisini aktarmaktadır.⁴⁰⁰

Dimaşk kâdılkudâtlarının nâzırlığını üstlendiği kurumlardan bir diğeri Nûrî Bimâristân'ıdır. Nûreddin Zengî tarafından Dimaşk'ta yaptırılan üç hastaneden biri olan Nûrî Bimâristân'ı, kitâbesinden anlaşıldığına göre 549 (1154) yılında tamamlanmıştır.

³⁹⁴ Bkz. Tomar, "Nâzır", *DİA*, XXXII, 449.

³⁹⁵ İbn Tolun, *Kudâtü Dimaşk*, s. 74.

³⁹⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 7.

³⁹⁷ Yûnînî, *Zeylû Mirâti'z-zamân*, I, 310.

³⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, I, 16.

³⁹⁹ Leeuwen, *Bir Osmanlı Şehri Şam*, s. 19.

⁴⁰⁰ Kalkâşendî, *Subh*, IV, 191.

Buranın önemli bir kütüphanesi de mevcuttur.⁴⁰¹ Dımaşk'ın en büyük hastanesi olan Nûrî hastanesinin ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan vakıfların denetiminden Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtının ya da onun tayin ettiği birinin sorumlu olduğu belirtilmektedir.⁴⁰²

Şehirdeki yetimlerin ihtiyacını karşılamak için kurulan vakıfların idaresi ve denetiminden sorumlu olan *nâzıru'l-eytâmın* da Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtın sorumluluğu altında olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 10 Rebûlâhir 744 (1 Eylül 1343) tarihinde Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Takiyyüddin es-Sübkî'den kontrolü altındaki yetim mallarından borç verilmesi istenmiş ancak o buna yanaşmamıştır. Bunun üzerine Dımaşk *nâibi*, oradan zorla para almıştır. İbn Kesîr, bu olayın daha önce örneğinin görülmediğini kaydetmektedir.⁴⁰³

Mekke ve Medine'nin bakımı ve insanlara yardım için Dımaşklılar'ın verdiği yardımların denetimini yürüten *nâzıru'l-evkâfi'l-harameyn* görevinin de teorik olarak Şâfiî kâdılkudâtın sorumluluğunda olduğu ifade edilmektedir.⁴⁰⁴

e) Kadıları Tayin

Dımaşk kâdılkudâtlarının sadece *nâib*lerini atamadıkları aynı zamanda Şam bölgesinin diğer şehirlerine kadı ataması yapabildikleri görülmektedir. 727-729 (1327-1329) yılları arasında Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevinde bulunan Alâadin el-Konevî'nin Şâfiî fakîhi Ebubekir b. eş-Şerîşî'yi (ö. 769/1368) Hıms kadılığına atadığı kaydedilmektedir. Ancak bu atamanın tarihi hakkında herhangi bir rivayet aktarılmamaktadır. Bununla birlikte onun bu görevi uzun bir süre yürüttüğünden bahsedilmektedir.⁴⁰⁵

739-756 (1338-1355) yılları arasında Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı yapan Takiyyüddin es-Sübkî tarafından Şâfiî fakîhi Muhammed b. Abdülhak b. İsa (ö. 747/1346) Hıms kadılığına getirilmiştir.⁴⁰⁶ Birkaç kez Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına getirilen Tâceddin es-Sübkî, akrabası Kutbeddin es-Sübkî'yi (ö. 764/1363) Ba'lebek kadılığına tayin etmiştir. Kutbeddin'in 749-762 (1348-1361) yılları arasında Hıms

⁴⁰¹ İsmail Erünsal, "Kütüphane", *DİA*, XXVII, 18.

⁴⁰² Mandaville, *The Muslim Judiciary of Damascus* s. 79.

⁴⁰³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 466.

⁴⁰⁴ Mandaville, *a.g.e.*, s. 79.

⁴⁰⁵ İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 351; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, III, 157-158.

⁴⁰⁶ İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 492; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, III, 77-78.

kadılığı yaptığı ve bu görevinden sonra Ba‘lebek kadılığına atandığı belirtilmektedir.⁴⁰⁷ Buradan hareketle Tâceddin es-Sübkî’nin Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığının ikinci döneminde (759-763/1358-1362) bu atamayı yaptığı anlaşılmaktadır. 769-770 (1367-1368) Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevini yürüten Sirâcüddin el-Bulkînî, Şâfiî fakîhi Bedreddin el-Hakkârî’yi (ö. 786/1384) Husbân kadılığına atamıştır.⁴⁰⁸

f) Mahkeme Görevlilerinin Uyması Gereken Kuralları Düzenlemek

Mahkemelerde görevli olan şâhitlerin uyması gereken esaslara dair kâdilkudâtların düzenleme yaptıkları görülmektedir. Bu hususla ilgili iki örnek mevcuttur. Bunlardan birincisinde dört kâdilkudât bir araya gelmiş ve ortak bir karar almışlardır. Nitekim 714 yılının Rebûlevvel ayının sonunda (Temmuz 1314) dört Dımaşk kâdilkudâtı, Emevî Camii’nde şâhitlerin durumunu görüşmek üzere toplandılar. Toplantı sonucunda alınan kararlara göre, şâhitler mescidlerde oturamayacak, yetkilerini aşan işlere karışmayacak, şehâdetleri karşılığında ücret almayacak ve herhangi birinin gıybetini yapmayacaklardı. Daha sonra yine aynı mesele ile ilgili ikinci bir oturum daha düzenlenmiştir. İkinci oturumla ilgili herhangi bir bilgi aktarmayan İbn Kesîr, bu oturumda üçüncü kez toplanmak için karar alındığını ancak üçüncü toplantının gerçekleşmediğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra alınan kararlardan bazılarının uygulanmadığını da ifade etmektedir.⁴⁰⁹

İkinci örnek, 18 Zilhicce 728 (24 Ekim 1328) tarihine aittir. Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı Alâaddin el-Konevî, Dımaşk *şühûdü’l-merâkiz* ve *şühûdü’l-hâlî** başlarını perçemleri de dâhil tamamen sarık ile sarmaları ve bu hususa riayet etmeyenlerin şehâdetten men edileceğini bildirdi. İbnü’l-Cezerî, bu durumun onlara itibar kazandırdığını belirtmektedir.⁴¹⁰

g) Çeşitli Teftişlerde Yer Almak

Kâdilkudâtların idarî görevleri arasında muhtelif denetlemeler de yapmaktı. Araştırdığımız konu bağlamında bunun tespit edebildiğimiz yegâne örneği, 728 yılı

⁴⁰⁷ İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 29.

⁴⁰⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, III, 226.

⁴⁰⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 136.

* Yargılama esnasında mahkeme heyeti arasında yer alan ve kâdilkudâtın önemli yardımcıları arasında bulunan *şühûdü’l-hâl*, muhakemenin âdil bir şekilde yapıldığını ispat amacıyla mahkemede bulunmaktaydı. Detaylı bilgi için bkz. Apaydın, “Şahit”, *DİA*, XXXVIII, 279.

⁴¹⁰ İbnü’l-Cezerî, *Havâdisü’z-zamân*, II, 276.

Rebûlâhir ayına (Şubat-Mart 1328) aittir. Emevî Camiinin kible tarafındaki bir duvarın yıkılarak büyük bir hasara neden olduğu kaydedilmektedir. Bunun üzerine Dımaşk *nâibi* Tenkiz, beraberinde kâdılkudâtlar ve ustalarla birlikte camiye gelmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde gerekli tedbirlerin alınarak yapının yıkılan ve zarar gören yerlerinin onarımı için yapılması gerekenler belirlenmiştir. 27 Rebûlâhir’de (11 Mart) Cuma namazından sonra Dımaşk *nâibi* Tenkiz, sultana Emevî Camii ile ilgili bir rapor göndermiş ve ondan caminin tamirâtı için izin istemiştir. Bir süre sonra sultanın izin verdiğine dair haber Dımaşk’a ulaşmıştır. Bunun üzerine 25 Cemâziyelevvel (7 Nisan) Cuma günü yıkılan duvarın tamiratına başlanılmıştır. 19 Cemâziyelâhir (1 Mayıs) Pazar günü ise hasar gören mihrabın onarımı için harekete geçilmiştir.⁴¹¹ 20 Receb’e (31 Mayıs) gelindiğinde çalışmalar tamamlanmıştır. İbn Kesîr, Emevî Camii nâzırı İbn Merâcil’in (ö. 764/1363)** gösterdiği gayrete özellikle vurgu yapmaktadır. Ayrıca onarım işinin kısa sürede tamamlanmasında Gazzâliyye medresesi yakınında bulunan harap haldeki bir manastırın temelindeki taşların Emevî Camiinin yıkılan duvarı için kullanıldığını belirtmektedir.⁴¹² 25 Safer 729 (29 Aralık 1328) tarihinde ise Camiinin tezyinat işi de bitmiştir.⁴¹³ 730 yılı Rebûlâhir ayında (Ocak-Şubat 1330) Dımaşk *nâibi*, kâdılkudâtlar ve İbn Merâcil Emevî Camiinin doğu tarafının batı tarafına benzetilmesi için camiye gelerek incelemelerde bulunmuşlardır.⁴¹⁴ İbnü’l-Cezerî, İbn Kesîr’in detaylıca kaydettiği bu olaylardan sadece caminin batı tarafının tamiratının tamamlanmasından sonra doğu tarafının tezyinatının yeniden gözden geçirilmesine değinmektedir. Ancak onun verdiği bilgiler, İbn Kesîr’den farklılık arz etmektedir. Onun kaydettiğine göre Dımaşk *nâibi* Tenkiz, Şâfiî kâdılkudât Alameddin el-İhnâî ve Emevî Camii nâzırı İbn Merâcil, 1 Rebûlevvel 730 (23 Aralık 1329) tarihinde camiye gelerek incelemelerde bulunmuşlardır. İbn Merâcil, camiinin masrafları için kullanılabilecek yetmiş bin dirhem olduğunu belirtmiştir. Camiinin doğu yönündeki

⁴¹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 291.

** 724-731 (1324-1330) yılları arasında Emevî Câmii nâzirliği görevinde bulunan İbn Merâcil’in hayatı için bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 681.

⁴¹² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 292.

⁴¹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 310-311.

⁴¹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 322.

tezyinat çalışmalarının 4 Rebûlevvel (26 Aralık) tarihinde başlamış ve Zilhicce (Ekim) ayının sonunda çalışmalar bitmiştir.⁴¹⁵

IV. SOSYAL İÇERİKLİ FAALİYETLER

Kâdilkudâtların resmî görevleri arasında yer alması da kâdilkudâtlık makamında bulunmaları dolayısıyla yerine getirdikleri faaliyetler de bulunmaktadır. Sosyal içerikli bu faaliyetleri çeşitli merasimlere katılmak ve ilmî münâzaralara başkanlık etmek şeklinde iki başlık altında ele almak mümkündür. Kâdilkudâtların bir medreseye yapılan atama sonucu müderrislik kadrosunu elde eden bir âlimin ilk dersine, şehrin önde gelenlerinin cenaze ve evlilik törenlerine, Kahire’den gönderilen sultana ait fermanların okunduğu törenlere ve yağmurun az yağdığı dönemlerde yağmur duasına katıldıkları görülmektedir.

a) Çeşitli Merâsimlere Katılmak

Kâdilkudâtların yeni atamalar sonucu ilgili medresenin müderrislik kadrosuna sahip olanların ilk derslerine katıldıkları görülmektedir. Bu duruma örnek olabilecek altı rivayet tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, Mesrûriyye medresesine atanan Celâleddin el-Kazvînî ile ilgilidir. O, bu medresedeki ilk dersini 20 Şaban 693 (16 Temmuz 1294) Salı günü Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı Şehâbeddin el-Huveyyî, Celâleddin’in kardeşi İmâdüddin ve İbn Teymiyye de katıldığı bir dinleyici kitlesinin karşısında yapmıştır.⁴¹⁶

Diğer bir örnek, kâdilkudât Muhyiddin İbnü’z-Zekî’nin (ö. 598/1202)* torunu Kemâleddin’e (ö. 744/1343-1344)* aittir. O, 5 Rebûlâhîr 697 (20 Ocak 1298) tarihinde Emevî Camii’nde ilk dersini vermiştir. Büyük bir katılımın huzurunda yapılan bu derse, Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı İmâmüddin el-Kazvînî ve Emevî Câmii hatibi Bedreddin İbn Cemâa’nın da katıldığı nakledilmektedir.⁴¹⁷

718 yılının Şevval ayında (Kasım-Aralık 1318) vefat eden Kemâleddin eş-Şerîfî’nin yerine Ümmü Sâlih türbesi hadis müderrisliğine meşhur hadis hafızı, tarihçi

⁴¹⁵ İbnü’l-Cezerî, *Havâdisü’z-zamân*, II, 383.

⁴¹⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 666.

* Eyyûbîler döneminde Dımaşk’ta kâdilkudâtlık görevinde bulunan Şâfiî fakihi hakkında bkz. Zehebî, *el-İber*, III, 124; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVI, 717-718; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 52-55.

** Hayatı hakkında bkz. Safedî, *A ‘yanü’l-‘asr*, V, 307; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 280.

⁴¹⁷ Yûnînî, *Zeylû Mirâti’z-zamân*, I, 96.

ve Şâfiî fakîhi olan Zehebî atanmıştır. O, buradaki ilk dersini kâdılkudâtlar ve kalabalık bir heyetin iştirakiyle 20 Zilhicce 718 (12 Şubat 1319) Pazartesi günü vermiştir.⁴¹⁸

Zehebî'nin yaptığı diğer bir açılış dersi 17 Cemâziyelâhir 729 (18 Nisan 1329) Çarşamba gününe aittir. O, Dımaşk Zâhiriyye *dârülhadis*indeki ilk dersini Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Alâaddin el-Konevî'nin de aralarında bulunduğu muhaddis ve fakîhlerin huzurunda yapmıştır. Dersin akabinde Zehebî, derse katılan kâdılkudâtı tazim etmiş ve sultana, Dımaşk *nâibine* ve ona dua etmiştir.⁴¹⁹

14 Cemâziyelevvel 736 (30 Aralık 1335) Pazar günü Nâsırıyye medresesi müderrisliğine atanan Nûreddin Ferec b. Mes'ûd'un buradaki ilk dersine⁴²⁰ ve yine aynı gün Zâhiriyye müderrisliğine atanan Cemâleddin b. Muhyiddin ez-Zebdânî'nin buradaki ilk dersine dört kâdılkudât, fakîhler ve bazı âlimler katılmışlardır.⁴²¹

Kâdılkudâtların onarımı tamamlanan medresenin açılış dersine de katıldıkları görülmektedir. Nitekim vâkıfın şartına göre fıkıh dersi okutulan Simsâmiyye medresesinin bir süredir devam eden tamiratının 717 yılı Zilkade ayında (Ocak-Şubat 1318) bitmesi üzerine bir Pazar günü buranın açılış dersini Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtı Cemâleddin Süleyman'ın *nâibi* yapmıştır. Bu ilk derse, dört kâdılkudât ve İbn Teymiyye başta olmak üzere kalabalık bir heyet katılmıştır.⁴²²

İnşaatı tamamlanan ve hizmete açılan medresenin ilk dersine de kâdılkudâtların hazır bulunduğu görülmektedir. Nitekim 5 Cemâziyelevvel 751 (11 Temmuz 1350) Pazar günü eş-Şâmiyyetü'l-Cevvâniyyeye medresesi yakınında bulunan ve emîr Seyfeddin Taybân tarafından vakfedilen Taybâniyye medresesi açılmıştır. Vâkıfın vasiyeti üzerine müderrislik kadrosuna Haleb kâdılkudâtı Şâfiî fakîhi Kemâleddin İbnü'z-Zemlekânî'nin amcasının oğlu İmâdüddin b. Şerefüddin (ö. 762/1361)* getirilmiştir. Açılış dersinde Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Takiyyüddin es-Sübki ve Mâlikî

⁴¹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 180.

⁴¹⁹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü 'z-zamân*, II, 325.

⁴²⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü 'z-zamân*, II, 859-860.

⁴²¹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü 'z-zamân*, II, 860.

⁴²² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 167.

* Hayatı hakkında bkz. Safedî, *A'yanü'l-'asr*, V, 142.

kâdılkudâtı Cemaleddin el-Mesellâtî'nin yanı sıra kalabalık bir grup hazır bulunmuştur.⁴²³

Kâdılkudâtlar, muhtelif sebepler dolayısıyla açılış derslerine katılmamışlardır. Bunun bir örneği, Nâsırıyye medresesine yapılan yeni atama ile ilgilidir. Buranın müderrisliğine atanan Cemâleddin İbnü's-Şirîş, 5 Zilhicce 696 (24 Eylül 1297) Perşembe günü Dımaşk'a ulaşmış ve arafe gününe denk gelen Cumartesi günü de orada ilk dersini vermiştir. Bu açılış dersine kâdılkudâtlardan hiçbiri iştirak etmemiştir. İbnü'l-Cezerî, bunun sebebi olarak onların İbn Teymiye'ye olan tepkilerini göstermektedir.⁴²⁴

Kâdılkudâtların açılış dersine katılmadığı bir diğer örnek 718 (1319) yılına aittir. Söz konusu yılda vefat eden Kemâleddin eş-Şerîşî yerine meşhur muhaddis Mizzî atanmıştır. O, 23 Zilhicce (15 Şubat) Perşembe günü buradaki ilk dersini vermiştir. Ancak açılış dersine devlet erkânından katılım olmamıştır. İbn Kesîr, nedeni konusunda herhangi bir bilgi aktarmaksızın bu atamayı uygun bulmadıkları için onların katılmadığını kaydetmektedir. Ancak İbn Kesîr, Mizzî'yi tezkiye eden ifadeler kullanarak ondan önce bu göreve daha layık birinin gelmediğini ifade etmektedir.⁴²⁵

Kâdılkudâtların cenaze namazı kıldırıldığı ve cenaze törenine katıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 2 Cemâziyelâhir 742 (13 Kasım 1341) tarihinde ölen, Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Celâleddin el-Kâzvînî'nin oğlu Bedredin'in cenaze namazını Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Takiyyüddin es-Sübkî kıldırmıştır.⁴²⁶

Aynı şekilde 16 Ramazan 730 (3 Temmuz 1330) tarihinde ölen Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı *nâibliği* yapmış Fahreddin el-Mısırî'nin karısı Fâtıma'nın cenaze namazını Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Alameddin el-İhnâî kıldırmıştır.⁴²⁷

Diğer bir rivayette Dımaşk kâdılkudâtının cenaze namazını kıldırıldığından bahsedilmemekle birlikte merasimde hazır olduğu nakledilmektedir. Nitekim 16 Cemâziyelevvel 755 (8 Haziran 1354) Pazartesi günü aralarında Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Takiyyüddin es-Sübkî'nin de bulunduğu bir kalabalığın cenaze namazı

⁴²³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 521.

⁴²⁴ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü 'z-zamân*, I, 341.

⁴²⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 181.

⁴²⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 431.

⁴²⁷ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü 'z-zamân*, II, 433.

kıldığı bildirilmektedir. Ancak bu cenazenin kime ait olduğu hususunda herhangi bir bilgi aktarılmamıştır.⁴²⁸

Kâdılkudâtların kuraklık zamanında yağmur duasına çıktığı da görülmektedir. Nitekim 3 Receb 705 (19 Ocak 1306) Perşembe günü Dımaşk *nâibi*, dört kâdılkudât, fakîhler ve halkın geniş katılımıyla yağmur duası için Dımaşk'ın kuzeyindeki Mizze'ye gitmişlerdir. İbn Kesîr, burada önce olağanüstü içerikli bir hutbe irad edilip ardından dua edildiğini ancak yağmur yağmadığını aktarmaktadır.⁴²⁹

Kâdılkudâtların şehrin önde gelen isimlerinin çocuklarının evlilik merasimlerine iştirak ettikleri de görülmektedir. Nitekim 4 Cemâziyelevvel 736 (20 Aralık 1335) Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Şehâbeddin b. Mecdüddîn'in oğlu Takiyyüddin Abdullah'ın, Cemâleddin b. Abdülkâfi'nin* kızıyla evlilik törenine kâdılkudâtlar, âlimler, emîrler ve devlet erkânı katılmıştır. Merasim el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesinde olmuştur.⁴³⁰

Ele alınan dönemde Dımaşk kâdılkudâtlarının, sultan tarafından gönderilen fermanların okunması esnasında başta Dımaşk *nâibi* olmak üzere devlet erkânı ile birlikte hazır bulundukları görülmektedir. Kaynaklarda bunun dört örneği bulunmaktadır. İlk örnek, 711 yılı Cemâziyelevvel ayına (Eylül-Ekim 1311) aittir. Cuma namazından sonra sultanın fermanı Dımaşk *nâibi*, dört kâdılkudât ve devlet erkânının huzurunda okunmuştur. Fermanda sultan, raiyyeye ihsanda bulunulmasını ve bazı vergilerin kaldırılmasını emretmiştir.⁴³¹

Diğer bir örnek 10 Muharrem 714 (26 Nisan 1314) tarihine aittir. Cuma günü sultanın fermanı Dımaşk *nâibinin*, kâdılkudâtların ve emîrlerin huzurunda okunmuştur. Buna göre, 678-713 (1279-1314) yılları arasındaki bazı vergi borçları affedilmiştir. Ertesi hafta Cuma günü okunan fermanda ise hapistekilerin serbest bırakılması ve onlardan sadece yarım dirhem alınması emredilmiştir.⁴³²

Üçüncü örnekte sultan fermanlarının Cuma günü dışında *dârüssaâdede* okunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 29 Ramazan 719 (13 Kasım 1319) Salı günü

⁴²⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 560-561.

⁴²⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 52.

* Hayatı hakkında bkz. Safedî, *el-Vâfi*, II, 448.

⁴³⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü 'z-zamân*, II, 859.

⁴³¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 113.

⁴³² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 135.

Dımaşk *nâibi*, kâdılkudatlar ve fakîhleri darsüssaadede topladı. Burada İbn Teymiyye'nin talak meselesindeki görüşlerini geçersiz olduğuna dair sultanın ferman okundu. Fermanın okunmasının ardından toplantı sona erdi.⁴³³

Sultanın gönderdiği fermanın Emevî Camii'nde Dımaşk *nâibinin* ve dört kâdılkudâtın huzurunda okunduğunu gösteren son kayıt, 11 Rebûlâhir 724 (7 Nisan 1324) Cuma gününe aittir. Bu fermanda Şam bölgesinin tamamında tahıl ürünlerinden alınan *meks* vergisi* kaldırılmıştır. Ferman okunduktan sonra sultana bolca dua edilmiştir.⁴³⁴

b) İlmî Münâzaralara Başkanlık Etmek

Sultan Lâçin döneminin (696-698/1296-1299) sonlarına doğru İbn Teymiyye'ye muhalif bir grup fakîh harekete geçerek, onu Hanefî kâdılkudât Celâleddin er-Rumî'nin huzurunda münâzaraya davet etmişlerdir. Ancak İbn Teymiyye, bunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine muhalifler, İbn Teymiyye'nin Hamalılar'ın akaidle ilgili bazı sorularına cevap vermek üzere kaleme aldığı *el-'Akîdetü'l-Hameviyye*^{*435} aleyhinde şehirde propaganda yapmaya başlamışlardır. Ancak emîr Seyfeddin Çagân'ın (ö. 699/1300)*** İbn Teymiyye'yi desteklemesi ve onun muhaliflerini tutuklamaya başlaması üzerine muhalifler geri adım atmak zorunda kalmışlardır. Kısa süre sonra bir Cumartesi sabahı Şâfiî kâdılkudât İmâmüddin el-Kazvînî'nin huzurunda İbn Teymiyye'nin de aralarında bulunduğu bir heyet *el-'Akîdetü'l-Hameviyye*'yi müzakere etmeye başlamıştır. Müzakere esnasında İbn Teymiyye'ye muhtelif sorular yöneltilmiştir. İbn Kesîr'in aktarımına göre İbn Teymiyye, bu sorulara ikna edici cevaplar vererek tartışılan noktaları açıklığa kavuşturmuş ve muhaliflerini ikna etmiştir.⁴³⁶ Burada dikkat çeken önemli bir husus, İbn Teymiyye'nin Hanefî kâdılkudâtın huzuruna çıkmaması; ancak Şâfiî kâdılkudâtın davetini kabul etmesidir. Bu hususun ortaya çıkmasında İbn Kesîr'in

⁴³³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 192.

* Meks, gümrüklerden, şehir kapılarından ve rıhtımlardan giren ticaret mallarından alınan bir vergidir. Detaylı bilgi için bkz. Ayaz, *Memlükler Döneminde Vezirlik 1250-1517*, İstanbul 2009, s. 194-195; Kallek, "Meks", *DİA*, XXVIII, 583-588.

⁴³⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 239.

** İbn Teymiyye bu risâlede, Eş'arîlik başta olmak üzere bazı itikâdî mezheplerin görüşlerine yönelik eleştiriler getirmekte ve sıfatlar konusunda Selef anlayışını savunmaktadır. Bkz. Koca, "İbn Teymiyye, Takiyyüddin", *DİA*, XX, 392.

⁴³⁵

*** Sultan Lâçin'in memlüklerinden olan Çagân hakkında bkz. Safedî, *A 'yanü'l-'asr*, II, 150.

⁴³⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 711-712.

bir başka yerde aktardığı bir bilgi önemlidir. Buna göre bu olaydan önce İbn Teymiyye ile Şâfiî kâdılkudât arasında iyi ikili ilişkiler kurulmuştur.⁴³⁷

8 Receb 705 (24 Ocak 1306) Pazartesi dört kâdılkudât, bazı âlimler ve İbn Teymiyye, Dımaşk *nâibi* Cemâleddin Efrem'in sarayında toplanmışlardır. Bu toplantıda İbn Teymiyye'nin *el-'Akîdetü'l-Vâsıtye* isimli eserinde ileri sürdüğü bazı görüşleri müzakere edilmeye başlanmıştır. Bunlardan bir kısmı ele alındıktan sonra geriye kalan kısmı daha sonraki toplantıya bırakılmıştır. 12 Receb (28 Ocak) Cuma günü namazdan sonra ikinci kez toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıya Eş'arî kalamcısı ve Şâfiî fakîhi Safiyyüddin el-Hindî (ö. 715/1315)* ile onun öğrencisi ve İbn Teymiyye'ye husumet derecesinde muhalif olan Şâfiî fakîhi İbnü'z-Zemlekânî de katılmıştır. Uzun müzakerelerden sonra İbn Teymiyye'nin bu eserinde ileri sürdüğü fikirlerin dinî esaslara aykırı olmadığının kabul edilmesi ile bu toplantı sona ermiştir. İbn Kesîr, İbn Teymiyye'nin bu toplantıdan sonra izzet ve ikram ile evine döndüğünden bahsetmektedir. Yine İbn Kesîr'e göre bu toplantılar, İbn Teymiyye'nin aleyhinde konuştuğu sultan Baybars el-Çâşnigir'in hocası el-Menbicî (ö. 719/1319-1320)** ve Kahire Mâlikî kâdılkudâtı İbn Mahlûf gibi muhalif olanların ona karşı sultanı kışkırtmaları sebebiyle yapılmıştır. Bu olaylarda İbn Teymiyye tarafını tutan İbn Kesîr, ona muhalif olan bazı fakîhlerin İbn Teymiyye'nin devlet erkanı ve halk ile arasındaki iyi ilişkilerini çekemediğini kaydetmektedir.⁴³⁸

İbn Kesîr, bu münazaraların dışında Dımaşk *nâibinin* şehir dışında avda olduğu bir sırada şehirde bazı karışıklıkların vuku bulduğunu kaydetmektedir. Buna göre isim vermeden bir kâdılkudâtın İbn Teymiyye'nin yakın arkadaşlarından bazılarına tazir cezası verdiğini belirtmektedir. Yine İbn Teymiyye'nin yakın çevresinden meşhur hadis âlimi Cemâleddin el-Mizzî'nin de şehirdeki karışıklıklardan etkilendiğini aktarmaktadır. İstiska maksadıyla Buhârî'den bazı hadisleri okuyan Mizzî, duadan sonra Buhârî'nin *Halku ef'âli'l-'ibâd* isimli eserinden Cehmîyye'nin görüşlerinin eleştirildiği bölümü okumuştur. Mizzî'nin İbn Teymiyye hakkında yürütülen soruşturmayı protesto etmek için bu bölümü okuduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu durum, orada bulunan bazı

⁴³⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 666

* Hayatı hakkında bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 147. İlyas Çelebi, "Hindî", *DİA*, XVIII, 66-67.

** Safedî, *el-Vâfi*, XXVII, 44.

⁴³⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 53.

fakîhlerin tepkisini çekmiştir. Onlar aynı zamanda Şâfiî mezhebine mensup olan Mizzî'ye tepki göstermekle kalmamış, onu Şâfiî kâdılkudât Necmeddin İbn Sasrâ'ya da şikâyet etmişlerdir. İbn Teymiyye'nin hasımlarından biri olan Necmeddin İbn Sasrâ, Mizzî'yi hapsedtirmiştir. Onun hapsedildiğini duyan İbn Teymiyye, bu durumdan müteessir olmuş ve hapsedildiği medreseye giderek onu bizzat kendisi hapisten çıkarmıştır. Daha sonra kâdılkudâtın huzuruna gelerek onunla bu hususta tartışmıştır. Ancak Necmeddin İbn Sasrâ'nın ısrarı üzerine Mizzî yeniden hapse atılmıştır. Dimaşk nâibi şehre döndüğünde İbn Teymiyye, olan biteni ona anlatmış ve yaşanan olaylardan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. İbn Teymiyye'nin anlattıklarından etkilendiği anlaşılan Dimaşk nâibi, şehirde itikadî konularda konuşulmasını yasaklamış ve bu konuda konuşanların öldürüleceğini ilan etmiştir.

İbn Teymiyye'nin *el-'Akîdetü'l-Vâsıtiyye* isimli eserinin münazarası için üçüncü kez 7 Şâban'da (22 Şubat) toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda da bu eserde dinin esaslarına aykırı bir fikrin bulunmadığına karar verilmiştir. Fakat bu karar üzerine Şâfiî kâdılkudât Necmeddin İbn Sasrâ görevinden istifa ettiğini bildirmiştir.⁴³⁹ Ancak 26 Şâban'da (13 Mart) Menbicî'nin önerisi üzerine sultan, Necmeddin İbn Sasrâ'yı yeniden kâdılkudât olarak atadığını bildiren bir ferman göndermiştir. Ayrıca bu fermanda sultan, yapılan oturumlardan haberdar olduğunu ve bu oturumların İbn Teymiyye'nin kendisini temize çıkartması için bir fırsat olarak sunulduğunu bildirmektedir.

Üç ayrı oturum halinde yapılan bu soruşturma sonucu suçsuz bulunan İbn Teymiyye, 5 Ramazan (21 Mart) Pazartesi günü Kahire'den gelen bir emirle yeniden sorgulanmak üzere Kahire'ye çağırılmıştır. Bu sorgulamanın amacının emîr Seyfeddin Çâgân döneminde Şâfiî kâdılkudât İmâmüddin el-Kazvînî ile İbn Teymiyye arasında geçen görüşmelerin açığa çıkarılması olduğu belirtilmektedir. Kahire'ye İbn Teymiyye ile birlikte kâdılkudât Necmeddin İbn Sasrâ da davet edilmiştir. Dimaşk nâibi Cemâleddin el-Efrem ise Kahire'ye gitmemesini tavsiye ettiyse de İbn Teymiyye bunu kabul etmemiş ve Kahire'ye gideceğini ve bunda bazı maslahatlar olacağını ifade etmiştir. İbn Teymiyye'ye Kahire'ye yolculuğu esnasında bazı taraftarları da eşlik etmiştir. Necmeddin İbn Sasrâ ve İbn Teymiyye, 22 Ramazan (7 Nisan) Pazartesi günü

⁴³⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 54.

Kahire'ye ulaşmışlardır.⁴⁴⁰ Cuma namazından sonra Kale'de İbn Teymiyye için bir oturum tertip edilmiştir. Bu oturumda kâdılkudâtlar ve önde gelen devlet adamları da hazır bulunmuştur. Burada İbn Teymiyye, Allah'ı insana benzetmekle suçlanarak hapis cezasına çarptırılmıştır.⁴⁴¹

Necmeddin İbn Sasrâ'ya ise kâdılkudâtlığa yeniden atandığına dair tevki' verilmiştir. Ancak Necmeddin İbn Sasrâ'ya İbn Teymiyye'nin öğrencisi olan İbn Kesîr'in kırgın olduğu anlaşılmaktadır. 6 Zilkade (20 Mayıs) Cuma günü Dımaşk'a dönen ve Emevî Camii'ne gelen Necmeddin İbn Sasrâ, burada İbn Teymiyye'yi ve görüşlerini eleştiren bir yazı okutmuş ve bu yazının tüm beldelerde okunmasını emretmiştir.⁴⁴²

Bu müzakereler, Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı ile İbn Teymiyye arasındaki çekişme yüzünden başka bir yöne kaymış ve müzakelerin sonunda Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı gurur meselesi yaparak görevinden istifa etmiştir. Ancak bu istifa meselesinden sultan, kâdılkudâta sahip çıkmış ve onu yeniden kâdılkudâtlık görevine atamıştır.

Netice itibariyle kâdılkudâtların görevlerini resmî görevler ve bunların dışında kalan diğer görevleri olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Kâdılkudâtların en önemli görevleri yargıya dairdir. Onlar bu vazifelerini mahkeme olarak kullandıkları medreselerde ve *dârüssaâdedeki* mezâlim mahkemesinde gerçekleştirirler.

Tarihçiler, mahkemelerde görülen davalardan ilginç olanları aktarmışlardır. Onların aktardıkları dava örneklerinden yargının işleyişi ve bir davanın seyrinin nasıl olduğuna dair birtakım bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Buna göre, Memlükler döneminde bir mezhep kâdılkudâtının vermiş olduğu bir karar, başka bir mezhep kâdılkudâtı tarafından bozulabilmektedir. Bunun yanı sıra bir kâdılkudâtın görmeye başladığı bir dava, başka bir kâdılkudât tarafından devam ettirilebilmektedir. Ayrıca bir kâdılkudâtın verdiği bir karara itiraz edildiğinde dava, yeniden mezâlim mahkemesinde bakılmaktadır.

⁴⁴⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 55.

⁴⁴¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 56. Ayrıca bkz. İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, IX, 133-135; Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 72-73.

⁴⁴² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 56.

Mahkemeye başvuru yapıldıktan sonra dava konusu edilen hakkın ispatı için tarafların şahitleri dinlenir ve davalının savunması alınır. Davanın sonuçlanması kâdılkudâtın kararı ile olurken bazı durumlarda dört mezhep kâdılkudâtının ortak kararı aranır. Kaynaklarda aktarılan bilgilere göre, Bahrî Memlûkler döneminde zaman aşımına uğrayan bir dava mevcut değildir.

Mahkemelerde görülen dava konuları mürtedlik, zındıklık, dinî değerleri tahkir etme ve yapılan atamalara itiraz ile ilgilidir. *Dârüladl*deki mezâlim mahkemelerinde ise vakıflarla ilgili hususlar, vakfiyelerde belirtilen şartların uygulanıp uygulanmadığı, mühlidlik, herhangi bir konuda verilen fetvalar, özel mülklerin durumu ve alım-satım akidlerine dair davalara bakılmış ve üst düzey devlet görevlileri yargılanmıştır.

Dımaşk kâdılkudâtlarının yargısal görevlerinden sonraki en önemli vazifeleri, eğitimle ilgilidir. Eğitimle ilgili görevlerinin başında da müderrislik gelmektedir. Dımaşk'ta Şâfiî fıkhnın okutulduğu medreselerin sayısının fazla olmasından dolayıyla Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlarının müderrislik görevi elde etme imkânlarının daha fazla olduğu görülmektedir. Onların ardından Dımaşk Hanefî kâdılkudâtları gelmektedir. Eğitimle ilgili diğer görevleri arasında medrese vakıflarının düzgün işlemlerini denetleme ve doğrudan bulunmamakla birlikte istisnaî durumlarda gerçekleşen müderris ataması bulunmaktadır.

Kâdılkudâtların vazifeleri arasında doğrudan bulunmayıp muhtelif ilişkiler dolayısıyla getirildikleri idârî görevlerin de daha çok Şâfiî kâdılkudâtları tarafından üstlenildiği görülmektedir. Şâfiî kâdılkudâtlar arasında da Bedreddin İbn Cemâa ile Sübkî ailesi fertlerinin ismi öne çıkmaktadır. Bu tür görevler arasında bulunan kazaskerlik görevini ikisi Şâfiî, ikisi Hanefî olmak üzere dört kâdılkudât; *şeyhuşşüyûhluk* görevini dördü Şâfiî, biri Mâlikî olmak üzere beş; hatiplik görevini ise beşi Şâfiî ve birer Hanefî ve Hanbelî kâdılkudât olmak üzere yedi kâdılkudât üstlenmiştir.

IV. BÖLÜM

KÂDILKUDÂTLARIN GÖREVLERİNİN SONA ERMESİ ve GÖREV SONRASI HAYATLARI

İlmiye sınıfına mensup olanların Dımaşk'ta gelebileceği önemli mevkilerden biri kâdılkudâtlık idi. Bu yüzden Dımaşk'ta kâdılkudâtlık görevine getirilen bir âlimin bu görevi ölümüne kadar sürdürmek istemesi gayet doğaldı. Bunun yanı sıra Dımaşk kâdılkudâtlığından daha prestijli bir konumda bulunan Kahire kâdılkudâtlığı görevine tayin olmak da, Dımaşk kâdılkudâtlarının hedefleri arasında idi.

Bu bölüm, iki başlık altında incelenecektir. Öncelikle Dımaşk kâdılkudâtlarının görevlerinin hangi şekillerde sonra erdiği ele alınacak; ardından Dımaşk kâdılkudâtlığı görevinin sona ermesinden sonraki hayatlarında tayin oldukları vazifeler ve hayat şartları üzerinde durulacaktır.

Dımaşk kâdılkudâtlığı görevinde, Bahrî Memlûkler dönemindeki diğer vazifelerde olduğu gibi tahdit edilmiş bir süre söz konusu değildi. Bu yüzden Dımaşk kâdılkudâtlarının yaklaşık yarısı getirildikleri bu göreve hayat boyu devam edebilmişlerdir. Ancak diğer bir yarısı ise, muhtelif sebeplerden dolayı vefatlarından önce bu görevden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Sultan ya da onun yetkilendirmiş olduğu kişi tarafından azledilmeleri, bu nedenler arasında ilk sırada yer alır. Diğer taraftan Kahire kâdılkudâtlığı gibi bir üst göreve terfi etmeleri sebebiyle görevleri sona erenler de olmuştur. Bazıları ise farklı gerekçeler sebebiyle istifa etmek suretiyle görevden ayrılmışlardır. Bunlardan önemli bir kısmının, yürüttükleri bu görevi kendi oğullarına devredebilmek için bu yola başvurdıklarının özellikle altını çizmek gerekir.

Bu bölümde vefat, azil, terfi ve istifa başlıkları altında Dımaşk kâdılkudâtlarının görevlerinin sona erme biçimleri ele alınacaktır. Bu bölümün ikinci alt başlığında

kâdılkudâtlardan vefat edenler hariç hayatta kalanların kâdılkudâtlık sonrası yapmış oldukları görevler tespit edilmeye çalışılacaktır.

I- Görevlerinin Sona Ermesi

a) Vefat

Belirlenmiş bir görev süresi bulunmamasına rağmen Dımaşk kâdılkudâtlarının ancak yarısına yakın bir kısmı vefatlarına kadar bu görevi sürdürebilmişlerdir. Bu oranlama Şâfiî kâdılkudâtları ele alındığında daha düşük, Mâlikî kâdılkudâtları ele alındığında ise daha yüksektir. Halbuki aynı dönemde görev yapan Kahire kâdılkudâtlarının büyük çoğunluğu, vefatlarına kadar bu görevi sürdürebilmişlerdir. Ancak Kahire kâdılkudâtlarının görevlerinin sona erme şekilleri arasında ölüm oranının Dımaşk'ta olduğu gibi Şâfiîler arasında daha düşük, Mâlikîler arasında daha yüksek olmuştur.¹

İlginç bir şekilde Bahrî Memlûkler döneminde ilk on Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlarının görevleri, azil yoluyla sona ermiştir. Görevi başında vefat eden ilk Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı, Kalavun zamanında görev yapan Benî'z-Zekî ailesinden Bahâeddin'dir. Yedinci Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı olan Bahâeddin'in iki yıldan biraz fazla sürdürdüğü kâdılkudâtlık görevi, 11 Zilhicce 685 (28 Ocak 1287) tarihinde 45 yaşında iken ölümü ile sonlanmıştır.²

Bahâeddin İbnü'z-Zekî'nin yerine Sultan Kalavun tarafından kâdılkudât olarak atanan Dımaşk doğumlu Şehâbeddin el-Huveyyî'nin görevi de vefatıyla birlikte sona ermiştir. Onun yaklaşık yedi buçuk yıllık kâdılkudâtlık görevi, çocuk yaşta tahta çıkarılan Muhammed b. Kalavun zamanında 25 Ramazan 693 (19 Ağustos 1294) tarihinde 67 yaşında iken ölümü ile sonlanmıştır.³

Sultan Lâçin tarafından 696 (1297) yılında Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına getirilen İmâmüddin el-Kazvî, vefatına kadar bu görevi sürdürmüştür. Onun üç yıllık kâdılkudâtlık görevi, Muhammed b. Kalavun'un ikinci kez tahta oturmasından kısa bir süre sonra, 25 Rebîülâhir 699 (19 Ocak 1300) tarihinde 46 yaşında ölümüyle sona ermiştir.⁴

Sultan Muhammed b. Kalavun'un ikinci saltanat dönemine tesadüf eden 702 (1302) yılında Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına getirilen, Necmeddin İbn Sasrâ da görevi başında

¹ Bk. Escovitz, *The Office*, s. 250.

² İbnü's-Sukâî, *Tâlî*, s. 169; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 604.

³ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 256.

⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 253; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 333.

vefat etmiştir. Aralıksız yirmi bir yıl kâdılkudâtlık görevinde bulunan Necmeddin İbn Sasrâ, Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtları arasında en uzun süre görevde kalan isimdir. Necmeddin İbn Sasrâ'nın kâdılkudâtlık görevi, Sultan Muhammed b. Kalavun'un üçüncü döneminde 68 yaşında iken ölümüyle sona ermiştir. Rivayetlerde, onun vefat ettiği gün hususunda farklılıklar mevcutsa da, 723 yılı Rebîülevvel ayında (Mart-Nisan 1323) öldüğü hususunda görüş birliği vardır.⁵ Muhammed b. Kalavun'un ikinci döneminde atanan Necmeddin İbn Sasrâ'nın Sultan Baybars el-Çaşnigîr'in müdahale etmemesi üzerine bu görevini sürdürebildiği anlaşılmaktadır. Bundan sonra kendisini ilk defa kâdılkudât tayin eden Muhammed b. Kalavun'un üçüncü kez iktidarı ele geçirmesi, onun görevini vefatına kadar devam etmesini sağlamış olmalıdır.

Necmeddin İbn Sasrâ'dan sonra görevi başında ölen Bahrî Memlûkler dönemi Şâfiî kâdılkudâtlarının görev sürelerinin genelde kısa olduğu görülmektedir. Bunlardan Muhammed b. Kalavun dönemi Şâfiî kâdılkudâtlarından Alâaddin el-Konevî, iki yıl kâdılkudâtlık görevinde bulunmuş ve 14 Zilkade 729 (9 Eylül 1329) tarihinde 61 yaşında iken ölümüyle görevi sona ermiştir.⁶ Alâaddin el-Konevî'nin yerine tayin edilen Alameddin el-İhnâî'nin görev süresi Alâaddin'den biraz fazla olmuştur. Onun yaklaşık üç yıl süren kâdılkudâtlık görevi, 13 Zilkade 732 (6 Ağustos 1332) tarihinde 68 yaşında iken ölümüyle sona ermiştir.⁷

Muhammed b. Kalavun döneminde kâdılkudâtlık görevinde bulunan ve görevi ölümle sona eren bir diğer Şâfiî kâdılkudât Şehâbeddin b. Mecdüddîn'dir. Onun üç buçuk yıl süren görevi 76 yaşında iken ölümüyle sonlanmıştır. Gün ve ay hususunda bazı rivayet farklılıkları bulunmakla birlikte onun 738 (1337) yılında vefat ettiği hususunda ittifak vardır.⁸

Muhammed b. Kalavun döneminde Şehâbeddin b. Mecdüddîn'den sonra kâdılkudâtlığa ikinci kez getirilen Celâleddin el-Kazvînî, ağabeyi İmâdüddin gibi görevi başında ölmüştür. Yaklaşık bir yıl süren onun bu görevi, 739 (1338) yılında 73 yaşında gerçekleşen ölümüyle birlikte sonlanmıştır.⁹

⁵ İbnü's-Sukâî, *Tâîlî*, s. 190; Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 68.

⁶ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, II, 373.

⁷ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 574.

⁸ Krş. bkz. Zehebî, *el-İber*, IV, 110; İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, III, 1050; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 403.

⁹ Krş. bkz. Zehebî, *el-İber*, IV, 113; Safedî, *A'yânü'l-'asr*, IV, 493; a. mlf., *el-Vâfi*, III, 199; İbn Râfi', *el-Vefeyât*, I, 258; Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 262; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 5.

Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtları arasında ayrı bir konuma sahip olan Sübkî ailesi üyelerinin bazılarının görevleri ölümleri ile sonlanmıştır. Bunlardan ilki, dört dönem Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevinde bulunan Tâceddin es-Sübkî'dir. Onun Sultan Eşref Şabân zamanında bir yıldan biraz fazla süren dördüncü dönem kâdılkudâtlığı 7 Zilhicce 771 (2 Temmuz 1370) tarihinde ölümüyle 44 yaşında sona ermiştir.¹⁰

Sübkî ailesinden görevi başında ölen bir diğer kâdılkudât, Bahâeddin Ebü'l-Bekâi'dir. Üç kez bu görevi üstlenen Bahâeddin Ebü'l-Bekâi'nin Eşref Şabân zamanındaki üçüncü dönemi yaklaşık iki yıl sürmüştür ve Rebîülâhîr 777 (Ağustos-Eylül 1375) tarihinde 70 yaşında ölümüyle sona ermiştir.¹¹ Onun ölümünden sonra kâdılkudâtlığa getirilen Bahrî Memlûkler döneminin son Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı olan Veliyyüddin es-Sübkî'nin sekiz buçuk yıl sürdürdüğü görevi, 785 (1383) yılında 70 yaşındaki ölümüyle sona ermiştir.¹²

Ele alınan dönemde görev yapan yirmi bir Şâfiî kâdılkudâttan onu, görevi başında ölmüştür. Bunlar arasında sekizi Sultan Kalavun, Muhammed b. Kalavun ve Eşref Şabân gibi istikrarlı dönemlerde görev yapmışlar, ikisi ise çocuk yaştaki sultanların tahtta olduğu ve siyasî istikrarın kaybolduğu yıllarda görevde bulunmuşlardır. Öte yandan bu kâdılkudâtlardan Bahâeddin İbnü'z-Zekî, İmâdüddin el-Kazvînî, Celâleddin el-Kazvînî, Necmeddin İbn Sasrâ, Tâceddin es-Sübkî, Bahâeddin Ebü'l-Bekâi es-Sübkî ve Veliyyüddin es-Sübkî ilmiye sınıfından önemli bir aileye mensupturlar. Bununla birlikte istikrarın olduğu yıllarda nüfûzlu bir aileye mensup olmadığı halde kâdılkudâtlık görevini vefatına kadar sürdürenler de olmuştur. Ayrıca Şâfiî kâdılkudâtlarından daha çok Dımaşk dışında doğanların görevlerinin ölümle sona erdiği görülmektedir. Öte yandan görevi başında ölen Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlarından yedisi ilerlemiş bir yaşta, üçü ise genç yaşta vefat etmiştir.

Görevi başında ölen Şâfiîler ile Hanefî kâdılkudâtları arasında, oransal olarak bakıldığında, yakınlık olduğu görülmektedir. Görevi başında ölen ilk Hanefî kâdılkudâtı Şemseddin İbn Atâ'dır. Baybars devrine tekabül eden dokuz yıllık kâdılkudâtlık görevi, 78 yaşında iken 8 Cemâziyelevvel 673 (9 Kasım 1274) tarihinde ölümü ile sona ermiştir.¹³ Onun ardından kâdılkudâtlığa getirilen Mecdüddîn İbnü'l-Adîm de Baybars döneminin sonları ile Sultan Bereke döneminin ilk yılında yaklaşık iki buçuk yıl bu görevde bulunmuş ve 63 yaşında iken 16 Rebîulevvel 677 (7 Ağustos 1278) tarihinde ölümüyle görevi sona

¹⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 337; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 375; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, XI, 86.

¹¹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 501.

¹² Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 161; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 122-123.

¹³ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 188.

ermiştir.¹⁴ Mecdüddîn İbnü'l-Adîm'in yerine kâdılkudât olarak atanan Sadreddin Süleyman'ın Sultan Bereke döneminde sadece dört ay süren görevi, 6 Şâban 677 (23 Aralık 1278) tarihinde 83 yaşında ölümüyle sona ermiştir.¹⁵

İki kez Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığı görevine getirilen ve bu görevi toplamda yirmi yıl sürdüren Hüsâmeddin er-Rûmî'nin bir yıl birkaç ay süren ikinci dönemi, Muhammed b. Kalavun'un ikinci saltanatının ilk yıllarına tesadüf etmektedir. Hüsâmeddin, katıldığı bir savaşta kaybolması ve kendisinden haber alınamaması üzerine kâdılkudâtlık görevi sona ermiştir. Onun savaş meydanında son olarak 27 Rebûlevvel 699 (22 Aralık 1299) tarihinde görüldüğü ve 21 Rebûlâhîr 699'da (15 Ocak 1300) yerine atama yapıldığı aktarılmaktadır.¹⁶ Bu bilgidен hareketle, Hüsâmeddin er-Rûmî'nin ortadan kaybolması ve bir daha geri dönmemesi dolayısıyla görevinin 68 yaşında gerçekleşen gaybeti ile sona erdiğini söylemek mümkündür.

Muhammed b. Kalavun'un ikinci dönemine tesadüf eden 706 (1306) yılında Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığına tayin edilen Sadreddin el-Busrâvî, yirmi bir yıllık görev süresi ile Bahrî Memlûkler döneminde görev süresi en uzun Dımaşk Hanefî kâdılkudâtıdır. Sadreddin el-Busrâvî, Muhammed b. Kalavun'un üçüncü dönemine tekabül eden 3 Şâban 727 (24 Haziran 1327) tarihinde 85 yaşında iken görevi başında ölmüştür.¹⁷ Burada dikkat çeken husus, hemen hemen aynı dönemde aynı şekilde Şâfîî kâdılkudât Necmeddin İbn Sasrâ'nın da yirmi bir yıl görev yapmış olmasıdır. Bu iki kâdılkudâtın aynı dönemde uzun süre görevde kalmaları, bu dönemde yaşanan istikrar ile açıklanabilir.

el-Melikü'l-Kâmil Şabân'ın kısa süren saltanatına tesadüf eden 746 (1346) yılında Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığına atanan Necmeddin et-Tarsûsî'nin yaklaşık on bir yıl boyunca sürdürdüğü kâdılkudâtlık görevi, Sultan Hasan'ın ikinci dönemine tekabül eden Şâban 758 (Temmuz-Ağustos 1357) tarihinde ölümüyle sona ermiştir.¹⁸

Necmeddin et-Tarsûsî gibi genç yaşta görevi başında iken ölen bir diğer Hanefî kâdılkudât Kefrî ailesine mensup Cemâleddin'dir. Cemâleddin'in yaklaşık iki yıl süren

¹⁴ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 190.

¹⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 250.

¹⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 253.

¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 222; Safedî, *A'yânü'l-'asr*, III, 472; Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 104.

¹⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 118.

kâdilkudâtlık görevi, Eşref Şabân dönemine tesadüf eden Safer 766 (Ekim-Kasım 1364) tarihinde 42 yaşında gerçekleşen ölümüyle sona ermiştir.¹⁹

Eşref Şabân dönemi Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlarından olan Cemâleddin es-Sirâc'ın 766 (1364) yılında getirildiği kâdilkudâtlık görevi, 770 yılı sonu veya 771 yılı başında (Ağustos 1369) 76 yaşında iken ölümüyle sona ermiştir.²⁰

İncelenen dönemde tekrarsız olarak görev yapan on yedi Dımaşk Hanefî kâdilkudâtından sekizi, görevi başında ölmüştür. Bunlar arasında yedisi Sultan Baybars, Muhammed b. Kalavun, Sultan Hasan ve Eşref Şabân gibi istikrarlı dönemlerde görev yapanlar olduğu gibi biri siyasî istikrarın zayıfladığı çocuk yaştaki sultanların tahtta olduğu yıllarda görevde bulunanlar da mevcuttur. Öte yandan bu kâdilkudâtlardan Mecdüddin İbnü'l-Adîm, Hüsâmeddin er-Rumî, Necmeddin et-Tarsûsî ve Cemâleddin el-Kefrî gibi önemli bir ulemâ ailesine mensup olanlar da bulunmaktadır. Yine görevi başında ölen Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlarından altısının ilerlemiş bir yaşta, ikisinin ise genç yaşta vefat ettiği görülmektedir.

Bahrî Memlûkler döneminde görev alan Dımaşk Mâlikî kâdilkudâtlarından sadece dördünün görevi başında öldüğü tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Sultan Baybars tarafından 673 (1274) yılında Dımaşk Mâlikî kâdilkudâtlığına getirilen Cemâleddin Yusuf'tur. Onun on yıl süren kâdilkudâtlık görevi, Kalavun döneminde hac yolculuğu sırasında 5 Zilkade 683 (13 Ocak 1285) tarihinde ölümüyle sona ermiştir.²¹

Dımaşk Mâlikî kâdilkudâtlarından görevi başında ölen ikinci isim, Fahreddin b. Sellâme'dir. Muhammed b. Kalavun'un üçüncü dönemindeki yaklaşık bir buçuk yıllık görevi, 57 yaşında iken Zilhicce 718 (Ocak 1319) tarihindeki ölümüyle sona ermiştir.²²

İbn Hatîbu'l-Feyyûm, Dımaşk Mâlikî kâdilkudâtlarından görevi başında vefat eden üçüncü isimdir. Muhammed b. Kalavun'un üçüncü saltanatı devrine tesadüf eden 719 (1319) yılında bu göreve getirilmiştir. Yaklaşık yirmi dokuz yıl kâdilkudâtlık görevinde bulunan İbn Hatîbu'l-Feyyûm'un görevi, çocuk yaştaki el-Melikü'l-Muzaffer Hâccî (747-

¹⁹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 269.

²⁰ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 360.

²¹ İbn Tağrıberdî, *Menhel*, XII, 219.

²² Zehebî, *el-İber*, IV, 51; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 189; Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 9; İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 140.

748/1345-1346) döneminde 3 Muharrem 748 (15 Nisan 1347) tarihinde gerçekleşen ölümüyle sona ermiştir.²³

Cemâleddin el-Mesellâtî üç kez Dımaşk Mâlikî kâdilkudâtlığına getirilmiş ve toplamda yirmi yıl bu görevde kalmıştır. Eşref Şabân zamanına tebakül eden üçüncü dönemi, yaklaşık bir yıl gibi kısa bir zaman sürmüştür. Onun bu son dönemi 70 yaşında iken 13 Zilkade 771 (8 Haziran 1370) tarihinde gerçekleşen ölümüyle sona ermiştir.²⁴

Görevi başında ölen dört Mâlikî kâdilkudâttan üçü Sultan Kalavun, Muhammed b. Kalavun ve Eşref Şabân gibi istikrarlı dönemlerde görev yapmışlardır. Bunlardan Cemâleddin Yusuf on yıl, İbn Hatîbü'l-Feyyûm yirmi dokuz yıl süren uzun görev süreleri dikkat çekmektedir.

Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Hanbelî kâdilkudâtları arasında görevlerinin sona erme şekilleri açısından ölüm birinci sırada yer almaktadır. Bu dönemde görevi başında ölen Hanbelî kâdilkudâtlarından ilki Necmeddin Ahmed'dir.²⁵ 680 (1281) yılında Sultan Kalavun tarafından kâdilkudât tayin edilen Necmeddin, Kalavun'un saltanatının sonlarına tesadüf eden 3 Cemâziyelevvel 689'daki (14 Mayıs 1290) vefatına kadar yaklaşık dokuz yıl bu görevde kalmıştır.²⁶

Sultan Kalavun tarafından Necmeddin'den sonra 689 (1290) yılında iş başına getirilen Şerefüddin el-Makdisî, tahtın sık sık el değiştirdiği Halîl b. Kalavun, Muhammed b. Kalavun'un birinci dönemi ve Ketboğa dönemlerinde görev yapmıştır. O, sultan Ketboğa dönemine rastgelen 695 (1296) yılındaki vefatına kadar yaklaşık altı yıl kâdilkudâtlık görevinde bulunmuş; 57 veya 59 yaşında da vefat etmiştir.²⁷

Muhammed b. Kalavun'un üçüncü kez tahta çıkmasından kısa bir süre sonra 709 (1310) yılında ikinci kez kâdilkudâtlığa getirilen Takiyyüddin Süleyman, 88 yaşında iken 715 (1316) yılındaki vefatına kadar altı yıl bu görevde bulunmuştur.²⁸ Takiyyüddin Süleyman, Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk kâdilkudâtları arasında görevi başında ölen en yaşlı kâdilkudâttır.

²³ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 66; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, IX, 246.

²⁴ İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 11.

²⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 215.

²⁶ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 274.

²⁷ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 270; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 275.

²⁸ Zehebî, *el-İber*, IV, 42; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 511.

Muhammed b. Kalavun döneminde Takiyyüddin Süleyman'dan sonra iş başına gelen Şemseddin İbn Müsellem, 715-726 (1316-1326) yılları arasında yaklaşık on yıl Hanbelî kâdilkudâtlık görevini sürdürmüştür. 64 yaşında iken Zilkade 726 (Ekim 1326) tarihinde ölümüyle onun bu görevi sona ermiştir. Ölümünün ardından İzzeddin b. Takiyyüddin Süleyman, bu göreve atanmıştır.²⁹

Muhammed b. Kalavun tarafından 727 (1327) yılında kâdilkudâtlığa getirilen İzzeddin b. Takiyyüddin Süleyman, yaklaşık dört yıl bu görevde kalmıştır. 66 yaşında görevi başında iken Safer 731 (Kasım 1330) tarihinde vefat etmiştir. Onun yerine Şerefüddin Abdullah el-Makdisî atanmıştır.³⁰

Muhammed b. Kalavun dönemi Hanbelî kâdilkudâtlarından bir diğeri olan Şerefüddin Abdullah el-Makdisî, 731-732 (1331-1332) yılları arasında bir yıl bir ay bu görevde kalmıştır. Yaklaşık 86 yaşında görevi başında iken Cemâziyelevvel 732 (Şubat 1332) tarihinde vefat etmiştir. Onun ölümünün ardından Alâaddin İbnü'l-Müneccâ Dımaşk Hanbelî kâdilkudâtlığına getirilmiştir.³¹

Muhammed b. Kalavun döneminin son Dımaşk Hanbelî kâdilkudâtı olan Alâaddin İbnü'l-Müneccâ, yaklaşık on sekiz yıl iki ay bu görevi yürütmüştür. Sekiz sultan döneminde kadilkudâtlık görevinde bulunan Alâaddin, çocuk yaşta tahta geçirilen Sultan Hasan'ın birinci dönemine tesadüf eden 8 Şâban 750 (22 Ekim 1349) tarihinde 73 yaşında iken vefat etmesi üzerine kâdilkudâtlık görevi sona ermiştir.³²

Eşref Şabân döneminde Dımaşk Hanbelî kâdilkudâtlarının ilki olan İbn Kâdî'l-Cebel, 767-771 (1366-1370) yılları arasında dört yıldan biraz fazla bir süre bu görevde kalmıştır. 78 yaşında iken 10 Receb 771 (7 Şubat 1370) tarihindeki ölümüyle bu görevi sona ermiştir. Onun yerine Alâaddin el-Askalânî tayin edilmiştir.³³

Eşref Şabân döneminde İbn Kâdî'l-Cebel'den sonra Dımaşk Hanbelî kâdilkudâtlığı görevine getirilen Alâaddin el-Askalânî, 771-776 (1370-1375) yılları arasında beş yıl üç ay bu görevde kalmıştır. Altmışlı yaşlarda iken 18 Şevval 776 (22 Mart 1375) tarihinde ölümü

²⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 274.

³⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 333; Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 140.

³¹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 522-523; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 281.

³² Zehebî, *el-İber*, IV, 155.

³³ İbn Tağrıberdî, *Menhel*, I, 286; Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 334, 337.

üzerine bu görevi sona ermiştir. Ölümünün ardından ise göreve İbn Takiyyüddin el-Merdâvî atanmıştır.³⁴

Eşref Şabân tarafından 776 (1375) yılında kâdılkudât olarak tayin edilen İbn Takiyyüddin el-Merdâvî, ondan sonraki dört sultan döneminde aynı görevine devam etmiştir. Onun yaklaşık on iki yıl sürdürdüğü kâdılkudâtlık görevi, 74 yaşında iken 29 Ramazan 788 (24 Ekim 1386) tarihinde ölümü ile sona ermiştir.³⁵

Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığı görevinde bulunan on üç isimden on biri, görevi başında ölmüştür. Bu bilgi salt olarak değerlendirildiğinde Bahrî Memlûkler döneminde Hanbelî kâdılkudâtların diğer mezheplere nazaran daha az siyasî baskıya maruz kaldıkları düşünülebilir. Ancak bu yorum için daha fazla delile ihtiyaç olduğu da bir gerçektir. Kaynaklardaki mevcut bilgilerle böyle bir yorumu yapmak henüz erkendir. Bununla birlikte Dımaşk'ta Hanbelî sayısının azlığı iş yükünün az olmasını ve kâdılkudâtlık görevi için rekabetin az olmasına neden olmuştur. Öte yandan Hanbelî âlimler arasındaki rekabetin azlığı da kâdılkudâtlığa getirilen bir Hanbelî fakîhin, bu görevi ölümüne kadar devam edebilmenin yolunu açmıştır. Bunun yanı sıra Hanbelî kâdılkudâtlardan Kudâme ailesi mensuplarının bu görevi vefatlarına kadar sürdürme ihtimalleri yüksek olmuştur. Kudâme ailesinden Dımaşk kâdılkudâtlığına getirilen Necmeddin Ahmed, Şerefüddin el-Makdisî, Takiyyüddin Süleyman, İzzeddin b. Takiyyüddin Süleyman, Şerefüddin Abdullah el-Makdisî, İbn Kâdî'l-Cebel ve İbn Takiyyüddin el-Merdâvî görevi başında ölmüştür.

b) Azil

Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk kâdılkudâtlarından görevi başında ölenler dışındakilerden geriye kalanların görevlerinin daha çok azille sona erdiği görülmektedir. Kaynaklarda kâdılkudâtlık görevinin azille sona erdiğini ifade etmek için genellikle '*uzile* 'an ifadesi kullanılırken zaman zaman *surife*³⁶ ifadesi de kullanılmıştır.

Kâdılkudâtların görevlerinden azledilmesine dair usûl, tayinlerindeki gibidir. Onları azledebilme yetkisine sultan sahiptir. Ancak çocuk yaştaki sultanlar döneminde, iktidarı elinde bulunduran emîr bu konuda da etkili olmaktadır. Ele alınan döneme bakıldığında Dımaşk kâdılkudâtlarından Şâfiî mezhebine mensup olanların görevlerinin daha çok azille

³⁴ İbn Tağrıberdî, *Menhel*, VIII, 184; Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 376, 382.

³⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 193; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 206; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, XI, 254.

³⁶ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, I, 302.

sona erdiği görülmektedir. Şâfiîlerden sonra ise sırasıyla Mâlikî ve Hanefîler gelmektedir. Diğer mezheplerle karşılaştırıldığında Hanbelî kâdılkudâtlardan görevleri azille sona erenlerin sayısı sadece ikidir.

Dımaşk kâdılkudâtlarının azledilme sebeplerine gelince, tarihçilerin bazısı bunlara değinirken bazısı sebep zikredilmeksizin sadece kâdılkudâtın azledildiği bilgisi verilmekle yetinilmektedir. Zikredilen sebepler arasında kâdılkudâtın iktidara karşı tutumu, sultanın kâdılkudâta yönelik tutumu, iktidar değişikliği, başkentte yönetimi ele geçiren emîrin müdahalesi, kâdılkudâtın kendi isteği, Dımaşk *nâibinin* bir kâdılkudât hakkındaki memnuniyetsizliğini sultana iletmesi, kâdılkudâtın yetkisini kendi çıkarı için kullanması, ihtiyarlığı ve sağlık sorunu dolayısıyla görevini sürdüremez hale gelmesi, görevini ihmal, *nâibinin* ve oğlunun davranışları bulunmaktadır. Bununla birlikte bazı kâdılkudâtların azil sebebine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlarının görevi genellikle azille sona ermiştir. Görevi azille sona eren ilk Şâfiî kâdılkudât, aynı zamanda Baybars döneminde ortaya çıkan yeni adlî sistemle birlikte Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına getirilen İbn Hallikân'dır. Üç kez Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına getirilen İbn Hallikân'ın üç döneminin de azille bittiği görülmektedir. Sultan Baybars devrine tesadüf eden 664-669 (1266-1271) yılları arasındaki birinci döneminin tam olarak ne zaman bittiği hususunda rivayetlerde gün farkı bulunsa da, 669 yılı Şevval ayında (Mayıs-Haziran 1271) azledildiği konusunda ittifak vardır.³⁷ Kısa aralıklarla tahtın sık sık el değiştirdiği ve siyasî istikrarın bozulduğu bir zamana denk gelen 677-679 (1278-1280) yıllarını kapsayan ikinci döneminin ne zaman bittiği hususunda da ihtilaf bulunmaktadır. Nüveyrî, onun 11 Safer 679 (12 Haziran 1280) tarihinde,³⁸ İbn Kesîr ise 20 Safer 679 (21 Haziran 1280) tarihinde azledildiğini kaydetmektedir.³⁹ Bu konuya üç ayrı yerde temas eden Makrîzî, *es-Sulûk*⁴⁰ ve *el-Mukaffa*⁴¹ isimli eserinin bir yerinde Nüveyrî ile aynı tarihi aktarmaktadır. Ancak son eserin başka bir yerinde ise onun 22 Muharrem 679 (24 Mayıs 1280) tarihinde azledildiğini zikreder.⁴² Görevin sona erme tarihi konusunda aralarında yaklaşık bir aylık ihtilaf bulunan tarihçiler, İbn Hallikân'ın görevinin azil yoluyla sona erdiği hususunda görüş birliği içindedirler. Ancak onlar, azlin sebebiyle

³⁷ Krş. bkz. İbn Şeddâd, *Târîhü'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 236; Makrîzî, *es-Sulûk*, II, 71; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, VII, 138.

³⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 43.

³⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 565.

⁴⁰ Makrîzî, *es-Sulûk*, II, 133.

⁴¹ Makrîzî, *el-Mukaffa*, I, 616.

⁴² Makrîzî, *el-Mukaffa*, I, 617.

ilgili kesin bir açıklamada bulunmazlar. Bununla birlikte onun azledilmesi öncesinde yaşanan önemli bir olaya temas ettikleri görülmektedir.

Bu olay, İbn Hallikân'ın azledilmesi ile irtibatlandırılabilir olan Sungur el-Eşkar (ö. 691/1292)* isyanıdır. Bu isyana ve İbn Hallikân'ın azledilmesine en fazla yer veren İbn Kesîr'dir. Onun anlatımına göre, Sultan Kalavun döneminde Dımaşk *nâibi* olan Sungur el-Eşkar, isyan çıkartarak Şam bölgesinin büyük bir kısmına hâkim olmuş ve kendini sultan ilan etmiştir. Bunun üzerine Dımaşk Şâfiî kâdılkudatı İbn Hallikân'ın yetki alanını genişletmiş ve onu Haleb şehrinden de sorumlu kılmıştır. Ayrıca Emîniyye medresesi müderrisi Necmeddin İbn Seniyyüddeve'yi azlederek bu medresenin müderrisliğini de İbn Hallikân'a vermiştir. Sultan Kalavun ise Sencer el-Halebî komutasındaki bir orduyu Dımaşk'a sevk ederek Sungur'un ortadan kaldırılmasını emretmiştir. Sencer komutasındaki ordu, Sungur'un birlikleri karşısında başarılı olmuş ve iki taraf arasındaki mücadelede Sungur, tutuklanmıştır. Bunun üzerine İbn Hallikân, Sencer'i tebrik etmek üzere huzuruna gelmiştir. Ancak Sencer, onu Necîbiyye Hankahı'nda hapsedirmiş ve 25 Safer 679 (26 Haziran 1280) Perşembe günü kâdılkudâtlıktan azlederek yerine Necmeddin İbn Seniyyüddeve'yi tayin etmiştir.⁴³ İbn Kesîr'in bu anlatımında önemli bazı bilgiler verilmekle birlikte, Sencer'in İbn Hallikân'ı kâdılkudâtlıktan neden azlettiği hususu açık olarak belirtilmemiştir. Bu husus, Nüveyrî ve Makrîzî'nin aktardığı bilgilerle açıklık kazanmaktadır. Onların anlatımına göre, İbn Hallikân, Sungur'u destekleyerek onun mücadelesinin meşru olduğuna dair bir fetva vermiştir.⁴⁴ Onların verdiği bilgilerden hareketle siyasî çekişmenin âsî Dımaşk *nâibini* destekleyen İbn Hallikân'ın kâdılkudâtlık görevinden azledilmesine sebep olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Ayrıca İbn Kesîr'in mezhep taassubu sebebiyle İbn Hallikân'ın aziline dair izahattan kaçındığını söylemek mümkündür.

İbn Hallikân'ın yerine kâdılkudât olarak tayin edilen Necmeddin İbn Seniyyüddeve'nin çok kısa süren görevi de azille sona ermiştir. Bazı tarihçiler, Sultan Kalavun'un Necmeddin İbn Seniyyüddeve'nin kâdılkudât olmasını istemediğini aktarmaktadırlar.⁴⁵ Bu bilgidен hareketle Necmeddin İbn Seniyyüddeve'nin kâdılkudât olarak nasıl atandığı sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun cevabına dair bazı bilgiler

* 677-679 (1278-1280) yılları arasında Dımaşk'ta nâiblik görevini yürüten Sungur için bkz. Safedî, *el-Vâfi*, XV, 297-300; a. mlf., *Ümerâu Dımaşk fi'l-İslâm* s. 60; İbn Tolun, *İ'lâmü'l-verâ*, s. 34-35.

⁴³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 564-566.

⁴⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 43; Makrîzî, *el-Mukaffa*, I, 616.

⁴⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 43; Makrîzî, *el-Mukaffa*, I, 616.

sunulmaktadır. Nitekim Nüveyrî'nin aktardığı bir rivayete göre Necmeddin İbn Seniyyüddeve, Sultan Kalavun tarafından Dımaşk'ta devlet otoritesinin yeniden sağlanması için görevlendirilen ordunun başındaki Sencer el-Halebî'ye kâdılkudât olabilmek için rüşvet vermiştir.⁴⁶ İbn Kesîr, bu rüşvet hadisesine değinmemekle birlikte bu rivayetin doğru olabileceğine dolaylı da olsa işaret etmektedir. Onun aktardığına göre Sencer el-Halebî, İbn Hallikân'ın kâdılkudâtlıktan azletmiş ve yerine Necmeddin İbn Seniyyüddeve'yi kâdılkudât olarak tayin etmiştir. Ayrıca o, İbn Hallikân'a baskı uygulayarak Dımaşk'ın merkezinden uzaklaşmasını sağlamıştır.⁴⁷ Bu bilgiler birlikte değerlendirildiğinde, siyasî çekişme dolayısıyla İbn Hallikân'ı kâdılkudâtlıktan azleden Sencer el-Halebî'nin yine aynı sebeple Necmeddin'i kâdılkudât olarak tayin ettiği ancak sultanın onun kâdılkudâtlık görevini yürütmesini istememesi dolayısıyla kısa süre sonra görevinden azledildiği anlaşılmaktadır.

Necmeddin İbn Seniyyüddeve'den sonra yeniden kâdılkudâtlığa getirilen İbn Hallikân'ın Sultan Kalavun zamanına tesadüf eden 679-680 (1280-1281) yıllarını kapsayan üçüncü dönemi de yine azille sona ermiştir. Onun azil tarihiyle ilgili rivayetler arasında birkaç günlük farklılık bulunsa da, bunlar 680 yılı Muharrem ayında (Nisan-Mayıs 1281) azledildiği noktasında birleşirler.⁴⁸ Ancak onun azledilme sebebine dair herhangi bir bilgi aktarmazlar.

İbn Hallikân'ın birinci ve üçüncü dönemlerinden sonra olmak üzere iki kez Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına tayin edilen İzzeddin İbnü's-Sâîğ'in iki dönemi de azille sona ermiştir. Baybars devrine tesadüf eden ve yaklaşık yedi yıl süren ilk döneminin (669-676/1271-1278) ne zaman bittiğine dair kaynaklardaki bilgiler, farklılık arz etmektedir. Bunlardan en erken tarihi aktaran Nüveyrî, Receb 676 (Kasım-Aralık 1277) tarihinde İzzeddin İbnü's-Sâîğ'in azledildiğini bildirmektedir.⁴⁹ İbn Kesîr, 6 Muharrem 677 (30 Mayıs 1278) tarihinde İzzeddin İbnü's-Sâîğ'in kâdılkudâtlık görevinden ayrıldığını ifade etmektedir.⁵⁰ İbn Tolun da verdiği bilgi ile İbn Kesîr'i destekler ve 677 yılının başında (1278) İzzeddin İbnü's-Sâîğ'in azledildiğini aktarmaktadır.⁵¹ Onun azledilme sebebine dair doğrudan kayıt bulunmamakla birlikte, tahtın el değiştirmesinden kısa bir süre sonra

⁴⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 44.

⁴⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 565.

⁴⁸ Krş. bkz. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 53; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 141; İbnü'l-Furât, *Târîhü'd-düvel*, VII, 207; Aynî, *İkdü'l-cümân*, II, 266.

⁴⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 241.

⁵⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 542.

⁵¹ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 77.

görevden uzaklaştırılması onun azledilme sebebi hakkında yorum yapmaya imkân tanır. Yeni Sultan Bereke'nin iktidarı babası Baybars'tan devralması bu azlin siyasî bir çekişmeye dayanmadığını ortaya koyar. Diğer taraftan Sultan Bereke diğer mezheplerin kâdılkudâtlarını değiştirme yoluna da gitmemiştir. Dolayısıyla bu ikisi arasında geçmişten gelen bir husumetin olması ihtimal dâhilinde görülebilir. Daha iyimser bir yorumla yeni sultan Bereke başka bir isimle çalışmayı uygun görmüş olmalıdır.

İzzeddin İbnü's-Sâîğ'in Kalavun devrine denk gelen ikinci kâdılkudâtlık dönemi, 680-682 (1281-1283) yılları arasında yaklaşık iki buçuk yıl sürmüştür. Onun bu görevinin ne zaman sona erdiğine dair iki farklı rivayet bulunmaktadır. Bunlardan birinde 21 Receb 682 (15 Ekim 1283) Cuma günü azledildiği aktarılmaktadır. O gün, Emevî Camii'ne çağrılan İzzeddin İbnü's-Sâîğ'e azledildiği tebliğ edilmiştir.⁵² Diğer rivayeti nakleden İbnü'l-Furât, aynı zamanda onun azil sebebine de yer vermektedir. Buna göre 23 Receb'de (17 Ekim) zimmetine para geçirdiği iddiasıyla azledilmiştir.⁵³

İki kez Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevinde bulunan Bedreddin İbn Cemâa'nın yaklaşık iki buçuk yıl süren ve tahtın üç kez el değiştirdiği ilk dönemi (693-696/1294-1297) azille sona ermiştir. Onun Cemâziyelâhir 696 (Mart-Nisan 1297) tarihinde görevinden azledildiği nakledilmektedir.⁵⁴ Kaynaklarda onun azledilme sebebine dair herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Ancak onun görevinin sona ermesi taht değişikliğinden kısa bir süre sonrasına tesadüf eder. Sultan Lâçin'in 18 Muharrem 696'da (16 Kasım 1296) tahta oturduğu hatırlanırsa, Bedreddin İbn Cemâa'nın bundan yaklaşık dört ay sonra Dımaşk kâdılkudâtlığı görevinden azledildiği sonucuna varılacaktır. Bu durum onun iktidar değişimine bağlı siyasî çekişme nedeni ile azledildiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Nitekim o, bu göreve Sultan Lâçin'in öldürülmesinden sonra ikinci kez getirilmiştir.

Muhammed b. Kalavun'un üçüncü saltanatı döneminde (709-741/1310-1341) görev yapan Dımaşk kâdılkudâtlarından üçünün görevi azille sona ermiştir. Bunlardan ikisi Şâfiî biri de Hanbelî kâdılkudâttır. Şâfiî kâdılkudâtlardan ilki 723-724 (1323-1324) yılları arasında kâdılkudâtlık görevinde bulunan Cemâleddin ez-Zur'î'dir. Tarihçilerin çoğu onun görevden alındığına dair fermanın, 25 Rebîülâhir 724 (21 Nisan 1324) Cuma günü

⁵² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 64-65; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 174.

⁵³ İbnü'l-Furât, *Târîhu'd-düvel*, VII, 275.

⁵⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 697; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 82-83.

Dımaşk'a ulaştığını nakletmektedirler.⁵⁵ Makrîzî ise bu azlin tarihini Muharrem 724 (Aralık 1323-Ocak 1324) olarak aktarmaktadır.⁵⁶ Bu azlin sebebine işaret eden Nüveyrî, Dımaşk *nâibi* Tenkiz'in şikâyeti üzerine bu azlin gerçekleştiğini kaydetmektedir.⁵⁷

Muhammed b. Kalavun'un üçüncü hükümdarlığı döneminde görevi azille sona eren ikinci Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı Cemâleddin İbn Cümle'dir. O, 733-734 (1332-1334) yılları arasında yaklaşık bir buçuk yıl süreyle kâdilkudâtlık görevini yürütmüştür.⁵⁸ Bu azlin sebebinin görevi kötüye kullanma olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 27 Ramazan 734 (1 Haziran 1334) tarihinde kâdilkudât Cemâleddin İbn Cümle'nin baktığı bir dava neticesinde verdiği tazir cezası, büyük tepki toplamış ve bu tepki neticesinde 29 Ramazan (3 Haziran) tarihinde Dımaşk *nâibi* Tenkiz, Cemâleddin İbn Cümle'nin yargılanması için *dârüladlde* mezâlim mahkemesini toplamıştır.⁵⁹ Tenkiz'in başkanlığındaki bu mahkemeye Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî kâdilkudâtlar ile müftüler başta olmak üzere kalabalık bir heyet katılmıştır. Cemâleddin İbn Cümle'nin hakkındaki suçlamalar ve şahitler dinlenmiştir. Cemâleddin İbn Cümle, hakkındaki suçlamaları kabul etmese de onun görevden azledilmesine ve hapis cezasına çarptırılmasına karar verilmiştir. Verilen bu kararın sultanın onayından da geçtikten sonra uygulandığı aktarılmaktadır.⁶⁰

Dört kez Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına getirilen Tâceddin es-Sübkî'nin 756-759 (1355-1358) yılları arasındaki ilk dönemi, Hanefî ve Mâlikî kâdilkudâtlarla birlikte 9 Şâban 759 (17 Temmuz 1358) tarihinde azledilmesi ile sona ermiştir. Bu azlin gerçekleşmesinde Kahire'deki güç dengelerinin değişmesi ve Emîr Sırkatmış'ın iktidarda tek başına söz sahibi olması etkili olmuştur.⁶¹

Tâceddin es-Sübkî'nin yerine kâdilkudât olarak atanan Bahâeddin Ebü'l-Bekâi es-Sübkî, yaklaşık bir ay bu görevde kalabilmiş ve azledilerek görevine son verilmiştir.⁶² Emîr

⁵⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXIII, 57; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 239; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 86-87.

⁵⁶ Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 72.

⁵⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXIII, 57.

⁵⁸ Zehebî, *el-İber*, IV, 99.

⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 674.

⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 675; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 363-364. Bu olayla ilgili ayrıca bkz. Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî ahhârî'l-beşer*, s. 112; İbnü'l-Verdî, *Tetimmatü'l-Muhatar*, II, s. 305-306; Safedî, *A'yânü'l-'asr*, V, 596-597; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 97.

⁶¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 587-588.

⁶² İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 490.

Sıratmış'ın tutuklanmasının ardından Şâfîî kâdılkudât Tâceddin, Hanefî ve Mâlikî kâdılkudâtlarla birlikte görevine iade edilmiştir.⁶³

Tâceddin es-Sübkî'nin çocuk yaştaki sultanlar zamanına denk gelen ve 759-763 (1358-1362) yıllarını kapsayan ikinci dönemi de azille sona ermiştir. İbn Kâdî Şühbe, bu azlin tarihini Şâban 763 (Mayıs-Haziran 1362) olarak vermektedir.⁶⁴ İbn Hacer, 763 (1362) yılında iktidarın Yelboğa'nın elinde olduğu zamanda bu azlin gerçekleştiğine dikkat çekmektedir.⁶⁵ İbn Tolun, 5 Şâban'da (30 Mayıs) hem Dımaşk *nâibi* Ali el-Mârdini'nin (ö. 772/1370)⁶⁶ hem de Dımaşk kâdılkudâtı Tâceddin'in azledildiğini kaydetmektedir.⁶⁷ Bu bilgilerden hareketle başkentte iktidarın yeni sahiplerinin Dımaşk'taki bazı önemli görevlileri azlettiğini ve bunlar arasında Dımaşk Şâfîî kâdılkudâtı ile Dımaşk *nâibinin* de olduğu anlaşılmaktadır.

Tâceddin es-Sübkî'den sonra Dımaşk Şâfîî kâdılkudâtlığına getirilen Bahâeddin es-Sübkî'nin yaklaşık altı ay (763-764/1362) süren görevi, azille sona ermiştir.⁶⁸ Kaynaklar, bu azlin sebebini doğrudan zikretmemektedirler. Ancak verilen bilgiler ışığında Bahâeddin'in Dımaşk'ta görev yapmak istememesi bu azlin nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere o, Dımaşk kâdılkudâtlığını istemeyerek kabul etmiştir.⁶⁹ Hatta onun bu görevi kabul etmesi için Dımaşk *nâibi* Seyfeddin Kaştemur'un oldukça çaba sarf ettiğinden de bahsedilmektedir.⁷⁰ Tayininde aracı olan Kaştemur'un onun görevden azledilmesi sırasında da Dımaşk *nâibliği* görevini yürüttüğü nakledilmektedir.⁷¹ Daha önce de geçtiği gibi Bahâeddin, Dımaşk'ı sevmiyordu.⁷² Aslında bu durum onun istifa etmesini gerektirirken azledildiği görülmektedir. Muhtemelen daha sonraki tavırları onun istifasına gerek kalmadan azlini getirmiş olmalıdır.

Bahâeddin es-Sübkî'nin ardından kâdılkudâtlığa getirilen Tâceddin es-Sübkî'nin 764-769 (1363-1368) yılları arasında yaklaşık beş yıl süren üçüncü kâdılkudâtlığı da azille sona ermiştir. Onun azledilme tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte onun

⁶³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 590.

⁶⁴ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 202.

⁶⁵ İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 211-213.

⁶⁶ İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 77-78; İbn Tolun, *İ'lâmü 'l-verâ*, s. 50.

⁶⁷ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 104.

⁶⁸ İbn Tağrıberdî, *Menhel*, I, 410.

⁶⁹ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, III, 105; a. mlf., *Târîh*, II, 203.

⁷⁰ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 104.

⁷¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 680.

⁷² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 668.

yerine 28 Cemâziyelâhir 769 (19 Şubat 1368) tarihinde Sirâcüddin el-Bulkînî'nin atandığı zikredilmektedir.⁷³ Buna göre Tâceddin es-Sübkî, bu tarihten kısa bir süre önce azledilmiş olmalıdır. Sirâcüddin el-Bulkînî'nin kâdılkudâtlığa atanması, el-Melikü'l-Eşref Şabân'ın yönetimi kendi eline aldığı 6 Safer 769 (2 Ekim 1367) tarihinden sonrasına tesadüf etmektedir.⁷⁴ Bu durum, güç dengelerinin değişmesi ile Tâceddin es-Sübkî'nin görevinin sona erdiğini düşündürmektedir.

Bahrî Memlûkler döneminin sonuna doğru iki kez Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığını üstlenen Kemâleddin el-Ma'arrî'nin el-Melikü'l-Eşref Şabân'ın yönetimi eline aldığı yıllara tesadüf eden iki döneminin de azille sonlandığı görülmektedir. 772-773 (1370-1372) yıllarını kapsayan ilk dönemi, Şâban 773 (Şubat-Mart 1372) tarihinde; 773-775 (1372-1373) yıllarını kapsayan ikinci dönemi, Muharrem 775 (Haziran-Temmuz 1373) tarihinde sona ermiştir.⁷⁵ Ancak kaynaklar, onun azil sebebiyle ilgili sükût etmektedir.

İncelenen dönemde görev yapan Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlarının on beşinin görevleri azille sona ermiştir. Bunlardan dokuzu siyasî istikrarın bozulduğu çocuk sultanlar döneminde, altısı da siyasî istikrarın sağlanmış olduğu Baybars, Kalavun, Muhammed b. Kalavun ve Eşref Şabân gibi güçlü sultanlar devrinde azledilmiştir. Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlarının görevlerinin daha çok azille sona ermesi, iktidarın Şâfiî kâdılkudâtlar üzerindeki siyasî etkinliğinin daha fazla olduğunu düşünmeye imkân tanır.

Şâfiî kâdılkudâtlar kadar olmasa da Hanefî kâdılkudâtların görevlerinin sona ermesinde de azlin yaygın olduğu görülmektedir. Görevi azille sona eren ilk Dımaşk Hanefî kâdılkudâtı, Celâleddin er-Rûmî'dir. Muhammed b. Kalavun'un ikinci saltanatı döneminde görevinden azledilen ve azil sebebi birbirinden farklı olan üç Hanefî kâdılkudâtın ilkidir. Celâleddin er-Rûmî'nin (696-698/1296-1299) yaklaşık iki yıl süren kâdılkudâtlık görevi, Kahire Hanefî kâdılkudâtı olan babası Hüsâmeddin'in iyi ilişkiler kurduğu Sultan Lâçin'in katledilip Muhammed b. Kalavun'un ikinci kez tahta çıkarılmasından (Cemâziyelevvel 698/Şubat 1299) bir süre sonrasına denk gelmektedir.⁷⁶ Bu durum, Kahire'deki iktidar değişikliğinin Dımaşk Hanefî kâdılkudâtının azledilmesine sebep olduğunu göstermektedir.

Muhammed b. Kalavun'un ikinci saltanatı döneminde görevi azille sona eren ikinci Hanefî kâdılkudâtı Şemseddin İbnü'l-Harîrî'dir. Onun 699-705 (1300-1306) yılları arası

⁷³ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 316.

⁷⁴ İbn Tağrıberdî, *Menhel*, II, 442; İsmail Yiğit, "el-Melikü'l-Eşref Şa'bân", *DİA*, XXIX, 66.

⁷⁵ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 75.

⁷⁶ Makrîzî, *el-Mukaffa*, III, 304.

yürüttüğü kâdılkudâtlık görevinin hangi tarihte sona erdiği kesin olarak bilinmemektedir. Onun azledilmesine değinen tarihçilerden Nüveyrî ve Makrîzî, gün ve ay olarak kesin bir tarih zikretmemektedirler. Ancak her ikisi de bu azlin 705 (1305-1306) yılı olayları içinde gerçekleştiği hususunda hem fikirdirler. Bu iki müellif, Şemseddin İbnü'l-Harîrî'den sonra Şemseddin el-Ezraî'nin tayin edildiğini bildirdikten sonra Şemseddin İbnü'l-Harîrî'nin azledilme sebebinden bahsederler. Erken dönem Memlûk tarihçilerinden Nüveyrî, bu azlin sebebi ile ilgili daha detaylı bilgiler aktarmaktadır. Onun verdiği bilgilere göre, İbn Teymiyye'nin kaleme aldığı bazı risâlelerindeki görüşlerinin Kur'an ve Sünnet esaslarına uygun olup olmadığına dair 705 (1306) yılında yapılan üç toplantı neticesinde İbn Teymiyye hapsedilmişti.⁷⁷ Şemseddin İbnü'l-Harîrî ise bu olayda İbn Teymiyye'yi desteklemişti. Bunun üzerine Şemseddin İbnü'l-Harîrî hakkında bir toplantı tertip edilmiştir. Bu toplantıda o, İbn Teymiyye hakkında övücü ifadeler kullanmıştır. Bu sözler, özellikle Kahire Mâlikî kâdılkudâtı İbn Mahlûf'un tepkisini çekmiş ve İbn Mahlûf, onun derhal azledilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu konuda büyük gayret sarf ettiği aktarılan İbn Mahlûf, hedefine ulaşmış ve Şemseddin İbnü'l-Harîrî, Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığı görevinden azledilmiştir.⁷⁸ Makrîzî, Nüveyrî'yi destekler bir biçimde bu azlin sebebini özetleyerek nakletmektedir. Ona göre de Hanefî kâdılkudâtın azledilme sebebi İbn Teymiyye hayranlığıdır.⁷⁹

Muhammed b. Kalavun'un ikinci saltanatı döneminde görevi azille sona eren üçüncü Hanefî kâdılkudât, Şemseddin İbnü'l-Harîrî'nin yerine tayin edilen Şemseddin el-Ezraî'dir. Tarihçilerin aktardığı bilgilere göre onun (705-706/1306-1307) bir yıl süren görevi, azille sona ermiştir. Ancak kaynaklarda onun hangi tarihte azledildiği bilgisi verilmemektedir. Bununla birlikte onun yerine kâdılkudât olarak getirilen Sadreddin el-Busrâvî'nin bu göreve atandığı tarih ile ilgili bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Rivayetler arasında bu tarihle ilgili gün farkı olmakla birlikte İbnü'l-Cezerî, 706 yılı Zilkade ayında (Mayıs-Haziran 1307)⁸⁰, Nüveyrî, ise onun ataması yapıldıktan sonra 29 Zilkade 706 (1 Haziran 1307) tarihinde Dımaşk'a ulaştığını,⁸¹ Makrîzî ise 29 Zilkade 706 (1 Haziran 1307) tarihinde onun bu göreve getirildiğini zikretmektedir.⁸² Sadreddin el-Busrâvî'nin kâdılkudâtlığı üstlendiği tarihe dair aktarılan bu rivayetler, Şemseddin el-

⁷⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXII, 71-83.

⁷⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 84.

⁷⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 389-390; a. mlf., *el-Mukaffa*, VI, 201.

⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 222.

⁸¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 91.

⁸² Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 410.

Ezraî'nin 29 Zilkade 706 (1 Haziran 1307) tarihinden önce kâdılkudâtlıktan azledildiğini göstermektedir.

Şemseddin el-Ezraî'nin azledilme sebebi ile ilgili İbn Tolun, önemli bir bilgi aktarmaktadır. Buna göre, Hanefî kâdılkudât *nâibi* Şemseddin İbnü'l-İzz (ö. 722/1322)* Nûriyye medresesinde ikamet etmekteydi. Burada Şemseddin el-Ezraî'nin kayınpederine ve vârislerine ait çok sayıda ihtiyaç malzemesi ve değerli kumaş, kilitli bir şekilde muhafaza edilmekteydi. Ancak Hanefî kâdılkudât Şemseddin el-Ezraî, onun izni olmaksızın bu değerli eşyaların bulunduğu yere girmiştir. Daha sonra durumdan haberdar olan Şemseddin İbnü'l-İzz, Hanbelî kâdılkudât Takiyyüddin Süleyman'a giderek ona olanları anlatmış ve Hanefî kâdılkudât hakkında şikâyetçi olmuştur. Bunun üzerine iddialarının doğru olduğunu ispat etmek için şâhitlerini göstermesi istenmiştir. O da şâhitlerini getirerek onların bilgisine başvurulmasını sağlamıştır. Şâhitlerin dinlenmesinden sonra Hanbelî kâdılkudât, Hanefî kâdılkudâtın fâsık olduğuna hükmederek onun azledilmesi gerektiğini Kahire'ye yazılı bir şekilde bildirmiştir. İlgili yazı Kahire'ye ulaşınca Sultan Muhammed b. Kalavun, Hanefî kâdılkudât Şemseddin el-Ezraî'nin azledilmesine karar vermiştir.⁸³ Bütün bu anlatılanlardan Hanefî kâdılkudâtın işlediği alenî bir suçtan dolayı azledildiği anlaşılmaktadır. Ancak kâdılkudât konumunda bulunan bir kimsenin böyle bir suç işlemesinin oldukça düşük bir ihtimal olabileceği dikkate alındığında söz konusu metinde yer alan olayın kâdılkudât ve *nâibi* arasında mevcut olan bir çekişmenin sonucu olarak değerlendirmek de mümkündür.

Şemseddin el-Ezraî'den sonra elli iki yıl azil söz konusu olmamıştır. Bu süre zarfında görev alan kâdılkudâtların görevleri ölümle veya istifa ile sona ermiştir. Ayrıca uzun yıllar tahtta kalan Muhammed b. Kalavun dönemi de söz konusu zaman dilimi kapsamındadır. Yine bu elli iki yıl içerisinde Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığının uzun yıllar Tarsûsî ailesinin uhdesinde kaldığı görülmektedir. Tarsûsî ailesinden sonra Hanefî kâdılkudâtlığına Kefrî ailesinden Şerefüddin, bu göreve atanmıştır. İki kez Dımaşk kâdılkudâtlığı görevine getirilen Şerefüddin el-Kefrî'nin Sultan Hasan'ın ikinci saltanatı dönemine tesadüf eden ve kısa süren birinci dönemi (758-759/1357-1358), Emîr Sırkatmış'ın iktidarı tek başına ele geçirmesinden sonra, Şâfiî ve Mâlikî kâdılkudâtlarla

* Yaklaşık yirmi yıl kâdılkudât nâibliği yapan Şemseddin İbnü'l-İzz'in hayatı için bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 219.

⁸³ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 194-195.

birlikte 9 Şâban 759 (17 Temmuz 1358) tarihinde sona ermiştir.⁸⁴ İktidarın yeniden şekillenmesinin ardından Şerefüddin el-Kefrî'den sonra Emîr Sıratmış tarafından Hanefî kâdılkudâtlığına tayin edilen Cemâleddin es-Sirâc'ın kısa süren görevi de azille bitmiştir. Kahire'de iktidarını kaybeden Emîr Sıratmış'ın tutuklanmasından sonra onun yaptığı atamalar da yeniden düzenlenmiştir. Kaynaklar, Cemâleddin es-Sirâc'ın ne zaman azledildiğini kesin olarak kaydetmeseler de onun yerine kâdılkudât olarak yeniden tayin edilen Şerefüddin el-Kefrî'nin 4 Şevval'de (9 Eylül) bu göreve getirildiğini nakletmektedir.⁸⁵

Cemâleddin es-Sirâc'ın azledilmesinden sonra yirmi bir yıl azil olayına rastlanmamaktadır. Halbuki söz konusu süre, çocuk sultanların tahta geçirildiği dönemi içermektedir. Bununla birlikte merkezde yaşanan bu siyasî mücadelenin Hanefî kâdılkudâtların görevlerinden azille ayrılmalara neden olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak yirmi yıl sonra yine çocuk yaştaki bir sultan döneminde Dımaşk Hanefî kâdılkudâtının görevinin azille sonlandığı görülmektedir. Üç kez Dımaşk kâdılkudâtlığı görevine tayin edilen Necmeddin İbnü'l-İzz'in el-Melikü'l Mansûr Alâeddin Ali devrine (778-783/1376-1381) tesadüf eden üçüncü dönemi (779-780/1377-1378) azille sona ermiştir. Bu hususa dair Makrîzî, önemli bir bilgi sunmaktadır. Ona göre Rebûlâhir 780 (Temmuz-Ağustos 1378) tarihinde Necmeddin azledilmiş ve yerine Hümâmüddin İbn Kavvâmüddin atanmıştır.⁸⁶ İbn Kâdî Şühbe de Makrîzî ile aynı tarihe işaret etmekle birlikte bu azlin sebebine dair herhangi bir kayda yer vermemektedir.⁸⁷

Necmeddin'den sonra Hanefî kâdılkudâtlığına getirilen ve 780-784 (1378-1382) yılları arasında dört yıl bu görevi üstlenen Hümâmüddin İbn Kavvâmüddin'in görevi de azille sona ermiştir. İbn Kâdî Şühbe, bu azlin tarihini Rebûlevvel 784 (Mayıs-Haziran 1382) olarak vermektedir.⁸⁸ Bununla birlikte o, eserinin bir başka yerinde Hümâmüddin'in yerine kâdılkudât atamasının Safer 784 (Nisan-Mayıs 1382) tarihinde gerçekleştiğini aktarmaktadır.⁸⁹ Makrîzî de İbn Kâdî Şühbe'nin vermiş olduğu ikinci tarihi destekleyerek yeni kâdılkudâtın atanma tarihini 1 Safer 784 (16 Nisan 1382) olarak vermektedir.⁹⁰

⁸⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 587.

⁸⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 590.

⁸⁶ Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 49-50.

⁸⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 626.

⁸⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 95.

⁸⁹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 626.

⁹⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 136.

İbn Kâdî Şühbe, Hümâmüddin İbn Kavvâmüddin'in azledilme sebebini doğrudan zikretmese de verdiği bilgiler, bu hususta önemli ipuçları sunmaktadır. Buna göre Hümâmüddin'in selefi Necmeddin ile önde gelen bazı medreselerin müderrisliklerini paylaşmamamışlar ve aralarında bir husumet oluşmuştur. İbn Kâdî Şühbe, kesin bir süre belirtmemekle birlikte bu olaydan sonra Hümâmüddin'in kâdılkudâtlık görevinden azledildiğini aktarmaktadır. Ayrıca o, Hümâmüddin'in kâdılkudâtlık görevi sırasında davalarla ilgilenmeyerek bu davaları *nâib*lerine havale ettiğini de bildirmektedir.⁹¹ İbn Kâdî Şühbe'nin verdiği bu bilgilerden hareketle Hümâmüddin'in bu görevden azledilmesinin sebebi, görevini tam olarak yerine getirmemesi ve Necmeddin ile aralarında oluşan husumet neticesinde Necmeddin'in muhtemelen onun kâdılkudâtlık görevinden uzaklaştırılması yönündeki çabası neticesinde olmalıdır.

İbn Hacer de Hümâmüddin İbn Kavvâmüddin'in azledilme sebebini doğrudan zikretmemektedir. Ancak onun aktardığı rivayet ile İbn Kâdî Şühbe'nin verdiği bilgileri desteklemek mümkündür. Nitekim İbn Hacer, 782 yılı Muharrem ayında (Nisan-Mayıs 1380) Rükniyye medresesi müderrisliği kadrosuna yapılan bir atamadan ve bu atamadan sonra Hanefî kâdılkudât Hümâmüddin'in alelacele karar verdiği bir davadan bahsetmektedir. Söz konusu dava sonucunda Hümâmüddin, bahsi geçen medresenin müderrisliğine yeni bir atama yapmıştır. Ancak tarafgir bir şekilde alınan karar neticesinde yapılan atamaya itiraz edilmiş ve *dârüladl*de bu konu ele alınarak Hümâmüddin'in almış olduğu karar bozulmuştur.⁹²

İncelenen Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlarının sekizinin görevleri azille sona ermiştir. Bunların tamamının da siyasî istikrarın bozulduğu çocuk sultanlar döneminde görevlerinden azledildikleri görülmektedir. Görevi azille sona eren her bir Hanefî kâdılkudâtın azledilme sebebi de birbirinden farklı olmuştur.

Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Şâfiî ve Hanefî kâdılkudâtlarına göre Mâlikî kâdılkudâtlarının görevlerinin sona erme şekilleri arasında azil oldukça yaygındır. Onlardan beşi dışında dokuzunun görevi azille sona ermiştir. Görevi azille sona eren ilk Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtı, 687 (1288) yılında Sultan Kalavun döneminde bu göreve atanan ve 717 (1317) yılında Muhammed b. Kalavun'un üçüncü döneminde azledilen Cemâleddin Muhammed b. Süleyman'dır. Beş sultan döneminde yaklaşık otuz yıl görev yapan

⁹¹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 95.

⁹² İbn Hacer, *İnbâ*, I, 216.

Cemâleddin Muhammed, ilerleyen yaşı ve hastalığı dolayısıyla azledilmiştir. Onun azledildikten yirmi gün sonra öldüğü bilgisi verilmektedir.⁹³

Cemâleddin Muhammed b. Süleyman'dan sonraki iki kâdılkudât, ölünceye kadar görevlerinde kalmışlardır. Sonraki ilk azil, Cemâleddin el-Mesellâtî ile olmuştur. Bu iki azil arasında kırk iki yıl bulunmaktadır. Üç kez Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığı görevine getirilen ve bunlardan ikisinde görevi azille sona eren Cemâleddin el-Mesellâtî'nin on bir yıl süren ilk dönemi (748-759/1348-1358) Sultan Hasan'ın ikinci saltanatı dönemine (755-762/1354-1361) tesadüf etmektedir. Kahire'de Emîr Sıratmış'ın iktidarı tek başına ele geçirmesi neticesinde 9 Şâban 759 (17 Temmuz 1358) Salı günü Cemâleddin el-Mesellâtî, Şâfiî ve Hanefî kâdılkudâtlarla birlikte azledilmiş ve ilk kâdılkudâtlık görevi sona ermiştir.⁹⁴

Cemâleddin el-Mesellâtî'nin azledilmesinden sonra kâdılkudât olarak atanan Şerefüddin el-Bağdadî'nin görevi de azille sona ermiştir. Sultan Hasan'ın ikinci saltanatı döneminde bu göreve getirilen Şerefüddin el-Bağdadî, yaklaşık altı ay süren kâdılkudâtlık görevinden 4 Rebîülevvel 760 (3 Şubat 1359) tarihinde azledilmiştir. Emîr Sıratmış'ın iktidarını kaybetmesi neticesinde görevden alınan Şerefüddin el-Bağdadî'nin yerine Cemâleddin el-Mesellâtî, bu göreve ikinci kez getirilmiştir.⁹⁵

Cemâleddin el-Mesellâtî'nin 760 (1359) yılından 767 (1366) yılına kadar yaklaşık yedi yıl süren ikinci kâdılkudâtlık dönemi de (760-767/1359-1366) azille sona ermiştir. el-Melikü'l-Eşref Şabân devrinin (764-777/1363-1376) ilk yıllarına tesadüf eden bu azlin sebebine dair bazı bilgiler bulunmaktadır. Bu azil sebebi ile ilgili iki rivayet bulunmaktadır. Bunlardan ilki İbn Hacer'e aittir. Ona göre, Cemâleddin el-Mesellâtî'nin azledilmesinde hısmı Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Tâceddin es-Sübkî etkili olmuştur. Cemâleddin el-Mesellâtî'nin Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı Tâceddin es-Sübkî'ye baskı yaptığını ve bu baskıda aşırıya kaçtığını belirten İbn Hacer, Tâceddin es-Sübkî'nin de onun azledilmesi için çaba sarf ettiğini ve bu çabanın neticesinde azledildiğini belirtmektedir. Ardından Cemâleddin el-Mesellâtî'nin yeniden bu göreve tayin edildiğini haber vermektedir.⁹⁶ İbn Hacer, tarih zikretmeksizin Cemâleddin el-Mesellâtî'nin azledilme sebebine değinmektedir. Ancak İbn Hacer'in aktardığı bu sebebin azil için

⁹³ Safedî, *A'yânü'l-'asr*, IV, 456-7; a.mlf., *el-Vâfi*, III, 138; İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 448; Makrîzî, *el-Mukaffa*, V, 692. İbnü's-Sukâî ise 10 Cemâziyelâhir'da (20 Ağustos) öldüğünü belirtmektedir. Bkz. İbnü's-Sukâî, *Tâli*, s. 181.

⁹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 587.

⁹⁵ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 146; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 248.

⁹⁶ İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 11.

yeterli olmadığı İbn Kâdî Şühbe'nin aktardığı bilgilerden anlaşılmaktadır. İbn Kâdî Şühbe'nin verdiği bilgilere göre, Rebûlevvel 767 (Aralık 1365) tarihinde başlayan ve birkaç kez tertip edilen toplantılardan sonra Cemâleddin el-Mesellâtî'nin azli gerçekleşmiştir. Dimaşk *nâibinin* başkanlığında düzenlenen bu toplantılarda, Şâfiî kâdılkudât Tâceddin es-Sübkî ile Hanbelî ve Mâlikî kâdılkudât arasında çıkan ihtilaf ele alınmıştır. Onlar arasındaki ihtilafı gidermek ve onları barıştırmak isteyen Dimaşk *nâibi*, nihayetinde amacına ulaşmış ve ihtilafı gidererek onları barıştırmıştır.⁹⁷

İbn Kâdî Şühbe'nin muhtasar bir şekilde anlattığı bu olayın tekrarını ileride, İbn Kesîr tarafından Hanbelî kâdılkudât Cemâleddin el-Merdâvî'nin azledilme hadisesinde detaylıca aktarılacaktır. İbn Hacer'in ifadelerinin daha geniş anlatımı İbn Kesîr'in aktardığı rivayette yer almaktadır. Buna göre Hanbelî kâdılkudât Cemâleddin el-Merdâvî ile Şâfiî kâdılkudât arasında husumet bulunmaktadır ve Mâlikî kâdılkudât Cemâleddin el-Mesellâtî, Hanbelî kâdılkudâtın tarafında yer almaktadır.⁹⁸ Buradan hareketle, Mâlikî kâdılkudât Cemâleddin el-Mesellâtî'nin Şâfiî kâdılkudâta baskı yapmak suretiyle Hanbelî kâdılkudâtı desteklediği anlaşılmaktadır. Dimaşk kâdılkudâtlarının aralarındaki bu çekişmenin Dimaşk *nâibi* tarafından uzlaştırılmasından birkaç ay geçtikten sonra Şâban 767 (Nisan/Mayıs 1366) tarihinde Cemâleddin kâdılkudâtlık görevinden azledilmiştir. Onun yerine Seriyyüddin İsmail b. Hânî (ö. 771/1369) getirilmiştir.⁹⁹

el-Melikü'l-Eşref Şabân devrinde kâdılkudâtlık görevi azille sona eren bir diğer Mâlikî kâdılkudât Seriyyüddin İsmail b. Hânî'dir. 767 (1366) yılında göreve başlayan Seriyyüddin'in azledildiği tarih ve azledilme gerekçesi kaynaklarda açık bir şekilde zikredilmez. Ancak onun azledilme sebebine dair dolaylı herhangi bir bilgi de söz konusu değildir. Sadece İbn Hacer, ondan övgüyle bahseder ve kötülenebilecek bir yönü bulunmadığını belirtir. Bununla birlikte onun tek kusurunun kötü bir yaşantıya sahip olan oğlunu *nâib* edinmesi olduğunu belirtir. Ancak bu durumun onun azledilmesinde etkili olup olmadığına dair bir imada bulunmaz.¹⁰⁰ Kaynaklarda, Seriyyüddin'in Dimaşk kâdılkudâtlığı görevinden ne zaman azledildiği hakkında kesin bir tarih zikredilmemiştir. İbn Kâdî Şühbe'nin verdiği dolaylı bilgilerden onun azil tarihine ulaşmak mümkündür. Onun verdiği bilgiye göre Seriyyüddin, yaklaşık iki yıl iki ay kâdılkudâtlık görevinde

⁹⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 272-273.

⁹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 709.

⁹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 718; Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 293.

¹⁰⁰ İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 380-381.

bulunmuştur.¹⁰¹ Bu bilgiden hareketle Seriyyüddin'in kâdılkudâtlık görevinin Şevval 769 (Mayıs-Haziran 1368) tarihinde sona erdiğini söylemek mümkündür.

el-Melikü'l-Eşref Şabân'dan sonra tahta geçen el-Melikü'l-Mansûr Alâeddin Ali devrinde (778-783/1376-1381) kâdılkudâtlık görevi azille sona eren ilk Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtı Zeyneddin el-Mâzûnî'dir. 771 (1370) yılında kâdılkudâtlık görevine başlayan Zeyneddin el-Mâzûnî'nin görevinin ne zaman bittiği hususunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. İbn Kâdî Şühbe, onun Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığı görevini yaklaşık yedi yıl yürüttüğünü ve azledildikten sonra Haleb kâdılkudâtlığına atandığını haber verdikten sonra Şevval ayında (Şubat-Mart) Haleb'e doğru yola çıktığını aktarmaktadır. Buradan hareketle 771 (1370) yılında göreve başlayan Zeyneddin'in 778 (1377) yılında azledildiğini tespit etmek mümkündür. Bunun yanı sıra onun azledilme gerekçesi hakkında da bilgi bulmak mümkündür. Müellif onun dava meclislerindeki isabetsiz hükümler vermesinin Dımaşk kâdılkudâtlığından azledilmesine sebep olduğunu ifade etmektedir.¹⁰²

Zeyneddin el-Mâzûnî'den sonra Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığına getirilen Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. Yahya, Burhaneddin İbrahim es-Sinhâcî ve Alameddin el-Kafsî'nin kâdılkudâtlık görevlerine tayin, görev süreleri ve azil tarihleri konusunda kaynaklarda birbirinden farklı bilgilerin olduğu daha önce zikredilmişti. Bu üç isim el-Melikü'l Mansûr Alâeddin Ali ve Zeyneddin Hâccî dönemlerinde sık sık Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığına tayin edilip azledilmiştir. Ancak onların tayin ve azil tarihleri ile azledilme sebepleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu dönemde Mâlikî kâdılkudâtların ne zaman tayin ve azledildiğini, ne kadar görevde kaldıklarını tespit etmek oldukça zordur. Bu hususta ilk başta akla gelen Bahrî Memlûkler'in son yılları olan bu zaman diliminde bir kargaşanın var olabileceğidir. Ancak söz konusu durumun Şâfîî, Hanefî ve Hanbelî kâdılkudâtlarda olmaması bu ihtimali geride bırakmaktadır.

Ele alınan Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlarının dokuzunun görevleri azille sona ermiştir. Bunların beşi Kalavun, Muhammed b. Kalavun, Eşref Şa'bân gibi siyasî istikrarın olduğu, dördü de siyasî istikrarın bozulduğu Alâeddin Ali gibi çocuk yaştaki sultanların görevlerinden azledilmişlerdir. Bu dokuz kâdılkudâtın hepsinin azil sebebi açık bir şekilde

¹⁰¹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 368.

¹⁰² İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 567.

bilinemese de bazıları ileri yaşı, uygunsuz bir hayat tarzına sahip oğlunu *nâib* edinme ve iktidar değişikliği gibi gerekçelerle görevinden uzaklaştırılmış olmalıdır.

Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî kâdılkudâtlarına göre Hanbelî kâdılkudâtlarının görevlerinin sona erme şekilleri arasında azil oldukça azdır. Onlardan sadece üçünün görevi azil ile sona ermiştir. Bunlardan ilki, iki kez Dımaşk kâdılkudâtlığına getirilen Takiyyüddin Süleyman'dır. Onun 695 (1296) yılında başlayan ilk dönemi 81 yaşında iken 709 yılının Cemâziyelâhîr ayının başında (Kasım 1309) azille sona ermiştir.¹⁰³ Takiyyüddin Süleyman'ın azledilme sebebine dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Bununla birlikte Kahire'de iktidarın değişmesi onun görevden alınmasına neden olmuş olmalıdır. Zira o, Baybars el-Çaşnigîr'in tahta oturmasından yedi ay sonra azledilmiştir. Nitekim aşağıda ele alınacağı gibi onun tahttan indirilmesinden sonra da Takiyyüddin Süleyman'ın ikinci defa kâdılkudâtlığa getirildiği görülmektedir.

Takiyyüddin Süleyman'dan sonra kâdılkudâtlığa tayin edilen 53 yaşındaki Şehâbeddin el-Makdisî'nin sadece üç ay bu görevi yürüttüğü ve görevinin azille sona erdiği ifade edilmektedir. Tarihçiler, Şehâbeddin'in azledildiği ve yerine Takiyyüddin Süleyman'ın ikinci defa kâdılkudât olarak görevlendirilmesinin Baybars el-Çaşnigîr'in tahttan indirildiği ve Muhammed b. Kalavun'un üçüncü kez iktidarı elde ettiği zamana tesadüf ettiğine işaret etmektedirler.¹⁰⁴ Bu durum, iktidar değişikliğinin Şehâbeddin el-Makdisî'nin görevinin sona ermesine sebep olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Bahrî Memlûkler döneminde görevi azille biten son Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtı Cemâleddin el-Merdâvî'dir. 750-767 (1349-1366) yılları arasında on yedi yıl kâdılkudâtlık görevini yürüten Cemâleddin el-Merdâvî, el-Melikü'l-Eşref Şabân devrine tesadüf eden 24 Ramazan 767 (4 Haziran 1366) Perşembe günü yaklaşık 67 yaşında iken kâdılkudâtlık görevinden azledilmiştir.¹⁰⁵

Kaynaklar, Cemâleddin el-Merdâvî'nin ilmî yeterliliğe sahip, nezih ve vakur birisi olduğu hususunda ittifak halindedir. Ancak söz konusu kaynaklar, azil sebebi olarak zikretmeseler de onun bazı hususlarda alışılmışın dışında davranışlar sergilediğini ifade etmektedirler. Uzun yıllar kâdılkudâtlık görevinde bulunan Cemâleddin'in farklı tarzda giyim ve kuşama sahip olduğu, merkebe bindiği, resmî tören âdetlerine uymadığı,

¹⁰³ İbnü's-Sukâî, *Tâîl*, s. 8; İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 120.

¹⁰⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 114; İbn Receb, *ez-Zeyl*, IV, 380; İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 120.

¹⁰⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 717.

öğrencilerine karşı yumuşak ve anlayışlı olmasına rağmen yöneticilere karşı sert bir tutum içinde olduğu kaydedilmektedir.¹⁰⁶ İlk bakışta bunlar, onun azledilmesine yol açan faktörler olarak düşünülebilir. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi Cemâleddin'in sergilediği bu tutumlar bazı Hanbelî kâdılkudâtlarda da mevcuttu. Dolayısıyla onun bu tutumlarının Cemâleddin'in kâdılkudâtlıktan azledilmesine doğrudan sebep olamayacağını belirtmek gerekir.

Cemâleddin'in azledilmesinden kısa bir süre önce başından geçen iki soruşturma, onun azline zemin hazırlamış görünmektedir. Bunlardan birincisi, bu soruşturmalardan birince soruşturma meclisinde bizzat bulunmuş olan İbn Kesîr'e aittir. Bu meclis, Dimaşk nâibi Seyfeddin Mengliboğa (ö. 774/1372)¹⁰⁷ başkanlığında *dârüladlde* tertip edilmiştir. 24 Rebûlevvel 767 (4 Haziran 1366) Pazartesi günü ilk defa toplanan bu meclisin gündemi, Şâfiî kâdılkudât Tâceddin es-Sübkî hakkındaki bazı ithamlardır. Tâceddin, Kahire'de olduğundan dolayı ilk oturumlara katılmamış fakat gelişmelerden haberdar edilmiştir. Onun dışındaki diğer üç mezhebin kâdılkudâtının hazır bulunduğu bu oturumlara, devlet erkânı ve halk yoğun ilgi göstermiştir. Şâfiî kâdılkudât Tâceddin es-Sübkî hakkında biri lehte biri aleyhte iki rapor meclise sunulmuştu. Aleyhteki raporda Hanbelî ve Mâlikî kâdılkudâtların da imzaları yer almaktadır. Bu raporda Tâceddin'e ağır ithamların olduğunu ifade eden İbn Kesîr, onun ne ile itham edildiğini belirtmemektedir. Bununla birlikte o, Tâceddin hakkında övücü ifadelerin yer aldığı diğer raporda kendisinin de imzasının bulunduğunu aktarmaktadır.¹⁰⁸

Dimaşk nâibi, meclisin bir tarafına Tâceddin hakkındaki suçlamaları yapanları diğer tarafa ise onu savunanları oturtmuştur. Söz sırası Hanbelî kâdılkudât Cemâleddin el-Merdâvî'ye geldiğinde o, Tâceddin hakkında raporda yazılı olan suçlamaların geçerli olduğunu savunmuştur. Mecliste bulunan Şâfiî mezhebine mensup bazı kişiler onun Tâceddin'e olan husumetinin bilindiğini söyleyerek suçlamaların geçersizliğini savundular. Bunun neticesinde tansiyonun yükseldiği mecliste Mâlikî kâdılkudât Cemâleddin el-Mesellâtî, Hanbelî kâdılkudâtı destekleyici açıklamalarda bulundu. Gerilimin iyice artması üzerine Dimaşk nâibi araya girerek tartışmaların bitirilmesini istedi ve Hanbelî ve Mâlikî kâdılkudâtlar ile Tâceddin es-Sübkî'nin barışmalarını teklif

¹⁰⁶ İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 470; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, XII, 240; Koca, "Merdâvî, Yûsuf b. Muhammed " *DİA*, XXIX, 178.

¹⁰⁷ Dimaşk nâibliğini 764 yılı Şevval ayından (Temmuz-Ağustos 1363) 768 yılı Safer ayına (Ekim-Kasım 1366) kadar sürdürmüştür. Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 367; İbn Kâdî Şühbe, *Târih*, II, 426-427.

¹⁰⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 708-709.

etti. İbn Kesîr, kendisiyle birlikte mecliste bulunanlardan Hanbelî fakîh İbn Kâdî'l-Cebel'in Dimaşk *nâibine* destek çıktıklarını aktarmaktadır. Dimaşk *nâibinin* bu çıkışı Mâlikî kâdılkudâtın geri adım atmasına neden oldu. Ancak Hanbelî kâdılkudât, buna yanaşmadı ve ısrarcı tavrını sürdürerek netice alınamadan oturumun sonlandırılmasına yol açtı.¹⁰⁹

Kâdılkudâtlar arasındaki bu husumetin sona erdirilmesi için birkaç kez daha toplantı gerçekleştirilmiştir. Fakat bu toplantılar, herhangi bir netice alınamadan sona ermiştir. Daha sonra 19 Rebûlâhir (3 Ocak) Cuma günü namazdan sonra meclisi tekrar toplayan Dimaşk *nâibi*, onları barıştırmak için çabasını sürdürdü. Salonda bir süre yine kargaşa hâkim olduysa da bu defasında Dimaşk *nâibinin* başarıya ulaştığı görülmektedir. Dimaşk *nâibi* bu toplantıda önemli ve etkileyici bir konuşma yaparak ihtilaf ve hamasetten sonra sulhun gelmesi gerektiğini ve kâdılkudâtlar arasındaki bu sürtüşmenin devlete zarar verdiğini belirtti. Konuşması sırasında Şâfiî kâdılkudât Tâceddin'i savunarak onun hakkında ileri geri konuşanları azarladı. Konuşmasının sonuna doğru Mâide sûresinde geçen “*Allah, geçmişte olanları affetti.*” (Mâide 95) mealindeki ayeti okudu. Onun konuşması mecliste bulunanları etkiledi ve nihayet kâdılkudâtların arasındaki ihtilafın bir kenara bırakılarak sulhun sağlanması gerektiği fikri hâkim oldu. Daha sonra Dimaşk *nâibinin* sır kâtibine mecliste olanlar ile ilgili rapor yazdırarak Kahire'ye gönderdi ve böylece saray da gelişmelerden haberdar edildi. 2 Cemâziyelâhir (14 Şubat) Cuma günü Dimaşk'a ulaşan Tâceddin es-Sübkî, saltanat *nâibi* ile *dârüssaâdede* buluştu. Ardından Dimaşk *nâibi*, Hanbelî ve Mâlikî kâdılkudâtları da huzuruna çağırarak onları barıştırdı.¹¹⁰ Uzun süre Dimaşk'ta gündem oluşturduğu anlaşılan bu olayın Hanbelî kâdılkudât Cemâleddin el-Merdâvî'nin azledilmesinde oldukça etkili olduğunu düşünmek mümkündür. Zira önceden geçtiği gibi Mâlikî kâdılkudât Cemâleddin el-Mesellâtî de bu olaydan bir süre sonra görevinden azledilmişti. Bu azillerin Dimaşk kâdıllukudâtlarının kendi aralarındaki çekişmenin bir ürünü olduğunu düşünmek mümkündür. Ayrıca Dimaşk Şâfiî kâdılkudâtı Tâceddin'in Kahire ile ilişkisinin güçlü olduğu anlaşılmaktadır.

Cemâleddin el-Merdâvî'nin görevinden azledilmesi, kâdılkudâtlar arasında sulh sağlandıktan birkaç gün sonra Kahire'den gelen *mersûm* üzerine başlatılan yeni bir soruşturmanın akabinde olmuştur. Bu soruşturma, Dimaşk *nâibinin* başkanlığında tertip

¹⁰⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 709.

¹¹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 711-713.

edilen bir meclis tarafından yürütülmüştür. Bu meclis, Hanbelî kâdılkudât Cemâleddin el-Merdâvî'nin mezhep şartlarına uygun olmayan bir şekilde vakıfların satışına onay verip vermediği hususunun araştırılması için görevlendirilmiştir.¹¹¹ İbn Kâdî Şühbe, Cemâleddin el-Merdâvî'nin mezhebinin şartlarına uymaksızın vakıfların satışına izin verdiğini ve bu hususta mahkemedeki Hanbelî *şuhûdların* önemli bir kısmının onun bu konuda verdiği kararları onaylamadığını bildirmektedir. İbn Kâdî Şühbe, bu tahkikâtın kesin sonucunu bildirmez. Ancak onun verdiği bilgilerden bu soruşturmanın Cemâleddin el-Merdâvî'nin aleyhine sonuçlandığını ve onun azledildiğini düşünmek mümkündür.¹¹² Nitekim bu soruşturmanın üzerinden çok fazla bir süre geçmeden de 767 yılının Ramazan ayında (Mayıs-Haziran 1366) tarihinde Cemâleddin el-Merdâvî azledilmiştir.¹¹³

Enteresan bir şekilde Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlarda diğer mezhep kâdılkudâtlarına göre azil azdır ve sadece üçtür. Bunlardan ikisi iktidar değişiminden, biri ise bu dönemde görev yapan diğer mezhep kâdılkudâtları arasındaki çekişme sebebiyledir. Dolayısıyla diğerlerinin aksine Hanbelî kâdılkudâtların atamalarına daha az müdahale yapıldığı söylenebilir.

c) Terfi

Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk kâdılkudâtlarından sadece beşinin bir üst rütbe olan Kahire kâdılkudâtlığına terfi ettiği tespit edilmiştir. Bunların ikisinin Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığından Kahire Şâfiî kâdılkudâtlığına, üçünün Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığından Kahire Hanefî kâdılkudâtlığına tayin edildiği görülmektedir. Bu beş kâdılkudât da önemli bir ulemâ ailesinden gelmektedir.

Dımaşk kâdılkudâtı iken terfi alan ikinci kâdılkudât, Şâfiî ailelerin önde gelenlerinden Cemâa ailesine mensup olan Bedreddin'dir. İki kez Dımaşk kâdılkudâtlığı görevinde bulunan Bedreddin, ikinci görev döneminde Kahire kâdılkudâtı Takiyyüddin İbn Dakîkul'îd'in 11 Safer 702 (5 Ekim 1302) tarihinde vefat etmesi üzerine Şâban 702 (Mart-Nisan 1303) tarihinde 63 yaşında iken Kahire kâdılkudâtlığına atanmıştır. Onun Kahire kâdılkudâtlığının Dımaşk kâdılkudâtlığına göre uzun sürdüğü görülmektedir. O, Muhammed b. Kalavun'un üçüncü kez tahta çıkarılmasının ardından Safer 709 (Temmuz-

¹¹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 713.

¹¹² İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 273-274.

¹¹³ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 276.

Ağustos 1309) tarihinde görevinden uzaklaştırılmıştır. Ancak bir sene iki ay sonra 20 Rebûlâhîr 710 (16 Eylül 1310) tarihinde görevine iade edilmiştir. Yaklaşık on yedi yıl sonra 10 Cemâziyelâhîr 727 (3 Mayıs 1327) tarihinde yaşlılığı ve gözlerindeki rahatsızlığı nedeniyle istifa edene kadar Kahire kâdîlkudâtlığı görevine devam etmiştir.¹¹⁴

Kahire Şâfiî kâdîlkudâtı Bedreddin İbn Cemâa'nın ihtiyarlığını ve hastalığını sebep göstererek istifa etmesinden sonra yerine yine bir başka Dımaşk kâdîlkudâtı atanmıştır. 61 yaşındaki Dımaşk Şâfiî kâdîlkudâtı Celâleddin el-Kazvînî, Cemâziyelâhîr 727 (Nisan-Mayıs 1327) tarihinde Kahire Şâfiî kâdîlkudâtlığına tayin edilmiştir.¹¹⁵ O, Safer 738 (Ağustos-Eylül 1337) tarihinde azledilene kadar on bir yıl bu görevini sürdürmüştür.¹¹⁶

İncelenen dönemde naklen tayin edilerek terfi alan ilk kâdîlkudât Hanefî fakîhi Hüsâmeddin er-Rûmî'dir. O, on dokuz yıl yürüttüğü Dımaşk Hanefî kâdîlkudâtlığı görevinden 65 yaşında iken Safer 696 (Kasım-Aralık 1296) tarihinde Lâçin'in tahta çıkmasından kısa bir süre sonra Kahire kâdîlkudâtlığına nakledilmiştir. İbn Hacer'in verdiği bilgiye göre, Lâçin'in Dımaşk nâibliği görevi sırasında Hanefî kâdîlkudât ile aralarında güçlü bir dostluk oluşmuştur. Lâçin, tahta çıkınca onu Dımaşk Hanefî kâdîlkudâtlığından Kahire Hanefî kâdîlkudâtlığına terfi ettirmiştir. Ancak Muhammed b. Kalavun'un ikinci kez tahta geçirilmesi ile azledilmiştir. Onun Kahire Hanefî kâdîlkudâtlığı iki yıl sürmüştür.¹¹⁷

Naklen terfi eden dördüncü Dımaşk kâdîlkudâtı, Hanefî Benî'l-Kışk/Benî'l-İzz ailesine mensup olan Necmeddin İbnü'l-İzz'dir. O, Dımaşk Hanefî kâdîlkudâtlığının ikinci döneminde iken Kahire Hanefî kâdîlkudâtı Sadreddin İbnü't-Türkmânî'nin (ö. 776/1375)¹¹⁸ ölümü üzerine 8 Muharrem 777 (9 Haziran 1375) tarihinde 57 yaşında iken Kahire kâdîlkudâtlığına nakledilmiştir.¹¹⁹ Ancak onun bu görevi sadece dört ay yirmi gün sürmüştür. Onun Kahire kâdîlkudâtlığından azledilmesinden sonra yerine yine Dımaşk kâdîlkudâtlığından nakille atama yapıldığı görülmektedir. Necmeddin İbnü'l-İzz'in amcasının oğlu 46 yaşındaki Dımaşk Hanefî kâdîlkudâtı Sadreddin İbn el-İzz 4 Receb 777 (29 Kasım 1375) tarihinde Sultan Eşref Şabân tarafından naklen istenmek suretiyle Kahire

¹¹⁴ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 343-344.

¹¹⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 98; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 4.

¹¹⁶ Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 236; İbn Tağrîberdî, *Menhel*, I, 287.

¹¹⁷ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 125; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 478.

¹¹⁸ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 382; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 374; a.mlf., *ed-Dürer*, III, 477-478.

¹¹⁹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 43.

Hanefî kâdılkudâtlığına tayin edilmiş ve böylece Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığı görevi sonlanmıştır.¹²⁰

d) İstifa

Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk kâdılkudâtlarından bazılarının görevlerinin istifa ile sona erdiği görülmektedir. Bunlardan bir kısmının görevden ayrılma gerekçesini bilemesek de bazıları bu görevi oğullarına devredebilmek için istifa ettikleri açıktır. İncelenen dönemde istifa eden Dımaşk kâdılkudâtlarından sadece dördü, bu görevi oğluna bırakmayı başarmıştır. Bir kâdılkudâtın görevini oğluna devretmesi için elbette sultanın onayı da gerekliydi. Görevinden oğlu lehine çekilen kâdılkudâtların nüfûzlü bir ulemâ ailesinden geldiği ve bunlardan üçünün Hanefî, birinin de Şâfiî mezhebine mensup olduğu görülmektedir. Kaynaklarda kâdılkudâtlık görevinin devrini ifade etmek için *nezele lehu*,¹²¹ *nezele anhu*¹²² ve *tereke lehu*¹²³ gibi kavramlar kullanılmıştır.

Çok sayıda Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtı yetiştiren Sübkî ailesinin ilk Dımaşk kâdılkudâtı Takiyyüddin es-Sübkî'nin de kendisinden sonra yerine oğlunun geçmesini sağladığı görülmektedir. Kendisinden sonra oğlu Tâceddin'in Dımaşk kâdılkudâtı olmasını isteyen Takiyyüddin, bu isteğini sultana iletmiş ve sultandan olumlu bir cevap almıştır. Ardından Tâceddin es-Sübkî'nin Dımaşk kâdılkudâtı olduğuna dair yazılan *taklid* Rebûlevvel 756 (Mart-Nisan 1355) tarihinde Dımaşk'a ulaşmıştır. Cemâziyelâhir ayında (Haziran-Temmuz) Kahire'de ölen Takiyyüddin'in haberi Dımaşk'a ulaşınca Tâceddin'in kâdılkudâtlık görevi başlamıştır.¹²⁴ Abdülbâsit el-Malatî, Safer 756 (Şubat-Mart 1355) tarihinde, Dımaşk kâdılkudâtı Takiyyüddin es-Sübkî'nin oğlu Tâceddin'in babasının kayd-ı hayatı ile onun kâdılkudât *nâibi* olması, onun ölümünden sonra ise Dımaşk kâdılkudâtlığına tayin edilmesine dair *tevkînin* yazıldığını haber vermektedir. Ayrıca Takiyyüddin es-Sübkî'nin bu gelişmeleri Dımaşktakiler'den gizli tutmaya çalıştığını da kaydetmektedir.¹²⁵

Memlûkler döneminde Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlığı görevinden oğlu lehine çekilerek kendisinden sonra onun bu görevi üstlenmesini sağlayan ilk kişi İmâdüddin et-Tarsûsî'dir. Onun yerine oğlu Necmeddin, kâdılkudât olarak atanmıştır. İmâdüddin, Zilhicce 746 (Mart-Nisan 1346) tarihinde kâdılkudâtlık görevinden genç yaştaki oğlu ve

¹²⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 389; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 278.

¹²¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 685; İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebih*, III, 282.

¹²² İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebih*, I, 81.

¹²³ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 65; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 142.

¹²⁴ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 77.

¹²⁵ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, I, 279.

aynı zamanda *nâibi* olan Necmeddin lehine çekilmiştir. İmâdüddin'in kendisinden sonra oğlunun kâdılkudât olması yönündeki isteğinin gerçekleşmesi hususunda Seyfeddin Yelboğa'yı aracı tuttuğu nakledilmektedir.¹²⁶

Kendisinden sonra oğlunun kâdılkudâtlığa gelmesini başaran ikinci Hanefî kâdılkudât, Şerefüddin el-Kefrî'dir. O, kâdılkudâtlığının ikinci döneminde 72 yaşında iken 10 Cemâziyelevvel 763 (7 Mart 1362) tarihinde 39 yaşındaki oğlu Cemâleddin'e kâdılkudâtlık görevini devretmiştir.¹²⁷

Bahrî Memlûkler döneminde Hanefîler arasında en çok kâdılkudât çıkaran Benî'l-Kişk ya da Benî'l-İzz olarak bilinen ulemâ ailesi mensubu İmâdüddin İbnü'l-İzz de kâdılkudâtlık görevini oğluna devretmeyi başarmıştır. Yaklaşık 10 ay süren kâdılkudâtlık görevini Zilkade sonu 771 (Ağustos 1369) tarihinde 51 yaşındaki oğlu Necmeddin'e bırakmıştır.¹²⁸

Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk kâdılkudâtlarının kendi isteği ile görevini bıraktığını ifade etmek için *isti'fâ*,¹²⁹ *'azele nefsehu*¹³⁰ ve *tereke*¹³¹ kavramları kullanılmıştır. Bu dönemde görev alan Dımaşk kâdılkudâtlarından sadece üçünün görevinden istifa ettiği tespit edilmiştir. Bunlardan biri Hanbelî, biri Mâlikî, biri de Şâfiî mezhebine mensup olup görevinden istifa eden Hanefî bir kâdılkudât bulunmamaktadır.

Kâdılkudâtlık görevinden istifa eden ilk Dımaşk kâdılkudâtı, Mâlikî mezhebine mensup Abdüsselâm ez-Zevâvî'dir. O, Dımaşk Hanefî kâdılkudâtı Şemseddin İbn 'Atâ'nın 9 Cemâziyelevvel 673 (10 Kasım 1274) tarihinde ölümü üzerine ondan sonra kâdılkudâtlık yapmak istemediğini belirterek kâdılkudâtlıktan istifa etmiştir.¹³² Onun istifa nedeninin meslektaşına duyduğu gönül bağlılığı olduğu anlaşılmaktadır.

Ondan yaklaşık üç yıl sonra Hanbelî kâdılkudât Ebü'l-Ferec İbn Kudâme, 664-676 (1265-1277) yılları arasında yaklaşık on iki yıl sürdürdüğü kâdılkudâtlık görevinden Sultan Baybars'ın ölümü üzerine istifa ederek ayrılmıştır.¹³³ Onun istifa nedeni kuvvetle muhtemel kendisine destek veren sultanın ölümü idi.

¹²⁶ Safedî, *A 'yânü'l-'asr*, I, 101; Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 20; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, X, 144.

¹²⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 655; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, I, 287.

¹²⁸ Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 335; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, XI, 106.

¹²⁹ İbn Kâdî Şühbe, *Târih*, III, 75.

¹³⁰ Hanbelî kâdılkudât Ebü'l-Ferec İbn Kudâme için bu terim kullanılmıştır. Bkz. İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, I, 64.

¹³¹ İbn Tağrıberdî, *Menhel*, VII, 212.

¹³² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 139; XXXI, 62.

¹³³ İbn Şeddâd, *Târihü'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 237.

Kâdilkudâtlık görevinden istifa ederek ayrılan üçüncü kâdilkudât Bahâeddin Ebü'l-Bekâi es-Sübki'dir. Onun üç kez getirildiği Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlık görevi, kısa süren ikinci dönemi 773 (1372) yılındaki istifa ile sona ermiştir.¹³⁴ Kaynaklarda görebildiğimiz kadarıyla onun istifa nedenine dair herhangi bir açıklama yer almamaktadır.

İncelenen dönemde sadece tek bir kâdilkudâtın görevinin hangi yolla sona erdiğini netleştirmek zor görünmektedir. Bu durum, kaynaklardaki ihtilaftan kaynaklanmaktadır. Verilen bilgilere göre Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı olarak görev yapan Sirâcüddin el-Bulkînî'nin görevi azledilmesi ya da istifa etmesi ile sonlanmıştır. İbn Kâdî Şühbe'ye göre o, 10 Rebîülevvel 770'te (23 Ekim 1368) kâdilkudâtlık ile birlikte verilen diğer görevlerinin elinden alınıp başkalarına tevdi edilmesinden duyduğu rahatsızlık nedeniyle görevinden istifa etmek üzere ailesiyle birlikte Kahire'ye gitmiştir.¹³⁵ İbn Tolun ise İbn Kâdî Şühbe'den farklı olarak onun 17 Rebîülâhîr'da (29 Kasım) azledildiğini bildirmektedir.¹³⁶

II- Kâdilkudâtlıktan Sonraki Hayatları

Ele alınan dönemde tespit edilen altmış üç Dımaşk kâdilkudâtından otuz üçünün görevi ölümle sona ermiştir. Geriye kalanlardan beşi, kendi mezhebindeki Kahire kâdilkudatlığına terfi etmeyi başarmışlardır. Diğer taraftan kâdilkudât olamayıp medrese müderrisliği ya da başka görevler üstlenenler de vardır. Çok az bir kısmının ise hapis cezasına çarptırıldığı veya mal varlığına el konulduğu görülmektedir. Bununla birlikte Dımaşk kâdilkudâtlarının bir kısmı da görevinden sonra herhangi başka bir göreve getirilmemiş ya da kaynaklarda bu husus belirtilmemiştir.

Kahire kâdilkudâtlığına getirilenler, bu görevden sonra da Kahire'de kalmaya devam etmişlerdir. Bunların dışında kalanlar ise Dımaşk medreselerinde müderrisliğe devam etmişlerdir. Dolayısıyla biz, bu kısmı Kahire'deki merkez teşkilatta görev alanlar ve Dımaşk başta olmak üzere Kahire dışındaki taşra teşkilatında görev alanlar olmak üzere iki grup altında inceledik. Hem merkez hem taşra teşkilatında görev alanları ise üçüncü bir başlık altında ayrı olarak ele aldık. Son olarak Dımaşk kâdilkudâtlığından sonra herhangi bir görev kabul etmeyen veya kaynaklarda haklarında bilgi belirtilmeyenler dördüncü bir başlık altında inceledik.

¹³⁴ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 75.

¹³⁵ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 347.

¹³⁶ İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 110.

a-) Merkez Teşkilatında Görev Alanlar

Önceden geçtiği üzere beş Dımaşk kâdılkudâtı terfî alarak kendi mezheplerine göre Kahire kâdılkudâtlığına atanmıştı. Dolayısıyla burada bu beş kâdılkudâtın Kahire kâdılkudâtlığı esnasındaki diğer görevleri ve Kahire kâdılkudâtlığından ayrıldıktan sonraki görevleri ele alınacaktır. Ayrıca bunların dışında Dımaşk kâdılkudâtlığından azledildikten sonra kâdılkudât görevine getirilmeyen ancak Kahire'ye geçerek müderrislik görevinde bulunan Bahâeddin Ebü'l-Bekâi es-Sübkî'nin de kâdılkudâtlık sonrası görevleri de bu başlık altında ele alınacaktır.

Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlarından altısı, bu görevinden sonra Kahire'de bir göreve getirilmişlerdir. Bunlardan İbn Hallikân'ın Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığının ilk döneminden (664-669/1266-1271) sonra mallarına el konduğu ve Kahire'ye gelerek Fahriyye medresesinde ve Ezher Câmiiinde müderrislik yaptığı aktarılmaktadır.¹³⁷

Bedreddin İbn Cemâa, ikinci kez getirildiği Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığından sonra Şâban 702 (Mart-Nisan 1303) tarihinde Kahire Şâfiî kâdılkudâtlığına terfî etmiştir. İkinci kez atandığı bu göreviyle birlikte *şeyhuşşüyûhluk* ve Hâkim Camii'nde Şâfiîlere müderrislik görevlerini de üstlenmiştir. Kahire Şâfiî kâdılkudâtlığını yaklaşık bir yıl sürdürdükten sonra görevinden uzaklaştırılarak Rebûlevvel 711 (Temmuz-Ağustos 1311) tarihinde Nâsırıyye medresesi müderrisliğine getirilmiştir. Kısa bir süre sonra 21 Rebûlâhîr 711 (6 Eylül 1311) tarihinde de üçüncü kez Kahire Şâfiî kâdılkudâtlığına tayin edilmiştir. Kâdılkudâtlıkla birlikte İbn Tolun Camii, Nâsırıyye, Sâlihiyye medreselerinin müderrisliği, Kâmilîyye Darülhadişi şeyhliğini de üstlenmiştir. Hayatının sonlarına doğru görme sorunları yaşaması dolayısıyla Cemâziyelevvel 727 (Nisan 1327) tarihinde Salâhiyye medresesi müderrisliği hariç tüm görevlerini bırakmıştır. Bu göreve ömrünün sonuna kadar devam ettiği kaydedilmektedir.¹³⁸ Bedreddin İbn Cemâa'dan sonra oğlu İzzeddin (738-766/1338-1365) ve torunu Burhâneddin iki dönem olmak üzere (773-779/1371-1377 ile 781-784/1379-1382) Kahire'de uzun yıllar kâdılkudâtlık görevinde bulunmuşlardır. Bu bilgilerden hareketle Bedreddin İbn Cemâa'nın Kahire kâdılkudâtlığına getirilmesinden sonra onun çocuklarının da Kahire'de kalarak kâdılkudâtlık görevini elde ettikleri anlaşılmaktadır.¹³⁹

¹³⁷ İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukâhâi's-Şâfi'iyyîn*, II, 822; Özeydin, "İbn Hallikân", *DİA*, XX, 18.

¹³⁸ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, 343-344.

¹³⁹ Bkz. Salibi, "The Banu Jama'a, A Dynasty of Shafi'ite Jurists in the Mamluk Period", *SI IX* (1958), s. 97-109.

Celâleddin el-Kazvînî, Cemâziyelâhir 727 (Nisan-Mayıs 1327) tarihinde Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığından Kahire Şâfiî kâdılkudâtlığına naklen getirilmiştir. Ona bu görevine ilaveten Nâsırıyye, Sâlihiyye ve Kâmiliyye medreselerinin müderrislikleri de verilmiştir. On bir yıl boyunca sürdürdüğü Kahire Şâfiî kâdılkudâtlığı boyunca Sultan Muhammed b. Kalavun'la iyi ilişkiler geliştirmiştir. Fakat çocuklarının davranışları, eğlenceye düşkün olmaları ve rüşvet almaları dolayısıyla defalarca sultana iletilen şikâyetler onun Safer 738 (Ağustos-Eylül 1337) tarihinde bu görevden azledilerek kısa bir süre sonra yeniden Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına tayin edilmesine sebep olmuştur.¹⁴⁰

Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevinin ikinci döneminden (759-763/1358-1362) sonra Tâceddin es-Sübkî, Kahire'ye çağırılmıştır. Onun yerine Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına ağabeyi Bahâeddin es-Sübkî atanmış ve Bahâeddin'in Kahire'deki görevleri Tâceddin'e verilmiştir. Bu görevler arasında İbn Tolun Câmii, Şeyhûniyye, Seyfiyye, Mansûriyye medreseleri müderrisliği ve *Dârüladl* müftülüğü yer almaktadır.¹⁴¹ Kahire'deki bu görevleri yaklaşık bir yıl üstlenen Tâceddin, daha önce de geçtiği üzere, üçüncü kez Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına tayin edilmiştir. Bundan sonraki hayatını Dımaşk'ta geçiren Tâceddin'in yapmış olduğu diğer görevler, bir sonraki başlıkta ele alınacaktır.

Bahâeddin es-Sübkî, Dımaşk kâdılkudâtlığı görevinden (763-764/1362) sonra Kahire'ye dönerek kardeşi Tâceddin'in üstlendiği görevlerine iade edilmiştir. Tâceddin de onun yerine üçüncü defa Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına getirilmiştir. Daha önce bahsedildiği gibi Bahâeddin'in Kahire'deki görevleri arasında İbn Tolun Câmii, Şeyhûniyye, Seyfiyye, Mansûriyye medreseleri müderrisliği ve *Dârüladl* müftülüğü bulunmaktadır. Bu görevleri yanı sıra ona Kahire kazaskerliği de verilmiştir.¹⁴²

773 (1372) yılında kısa süren Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevinden sonra Bahâeddin Ebü'l-Bekâi es-Sübkî'nin tekrar Kahire'de müderris olarak görevlendirildiği bildirilmektedir. O, Bahâeddin es-Sübkî'nin 17 Receb 773 (24 Ocak 1372) tarihinde ölümü üzerine Mansûriyye medresesi müderrisliğine başlamıştır. Bu görevi Dımaşk Şâfiî

¹⁴⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXIII, 175; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 268; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, IX, 158; Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 23; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 4-5; a. mlf., *Ref'u'l-isr*, 367-369.

¹⁴¹ İbn Tağrıberdî, *Menhel*, I, 409; İbn Kâdî Sühbe, *Târîh*, II, 202.

¹⁴² İbn Tağrıberdî, *Menhel*, I, 410.

kâdilkudâtlığına yeniden atandığı Muharrem 775 (Haziran-Temmuz 1373) tarihine kadar devam etmiştir.¹⁴³

Dımaşk'ta kâdilkudâtlık görevinde bulunduktan sonra Kahire'de bir göreve atanan üç Hanefî âlim bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan Hüsâmeddin er-Rûmî, Dımaşk Hanefî kâdilkudâtı iken Kahire Hanefî kâdilkudâtlığına naklen tayin edilmiştir. Sultan Lâçin dönemi (696-698/1296-1299) boyunca bu görevi yürütmüştür. Muhammed b. Kalavun'un ikinci kez sultan ilan edilmesiyle görevinden azledilmiş ve Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlığına iade edilmiştir.¹⁴⁴

Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlığından sonra Kahire'de kâdilkudâtlık görevine atanan ikinci isim, Necmeddin İbnü'l-İzz'dir. İkinci kez getirildiği Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlığından sonra 8 Muharrem 777 (9 Haziran 1375) tarihinde Kahire kâdilkudâtlığına naklen tayin edilmiş,¹⁴⁵ bu görevi dört ay yirmi iki gün sürdürmüştür. Daha sonra amcasının oğlu Sadreddin İbnü'l-İzz'in yerine üçüncü kez Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlığına getirilmiştir. Sadreddin İbnü'l-İzz de onun yerine Kahire Hanefî kâdilkudâtı olarak tayin edilmiştir. Dımaşk Hanefî kâdilkudâtlığından Kahire Hanefî kâdilkudâtlığına atanan üçüncü isim olan Sadreddin İbnü'l-İzz'in bu görevi sadece iki ay sürmüş ve 9 Ramazan 777 (1 Şubat 1376) tarihinde bu görevden uzaklaştırılmıştır.¹⁴⁶ Daha sonra Dımaşk'a dönerek Kaymâziyye, Cevheriyye medreselerinde müderrislik ve Emevî Câmii'nde hatiplik görevlerinde bulunmuştur. Rebûlâhir 784 (Haziran-Temmuz 1382) tarihinde el-İzziyye el-Berrâniyye müderrisliğine başlamıştır. Aynı senenin Şevval (Aralık-Ocak) ayında vazifelerinden azledilerek hapse atılmıştır. Daha sonra serbest bırakılmış ancak *battâl* olarak yaşayarak ölümüne kadar ekonomik sıkıntı çekmiştir.¹⁴⁷

Dımaşk Mâlikî kâdilkudâtlığından sonra Kahire'ye gelen tek isim, Şerefüddin el-Bağdâdî'dir. Bu görevinden azil ile ayrılmasından sonra Kahire'ye gelen Şerefüddin, burada *nezâretü'l-hızâne**, müderrislik ve kazaskerlik olmak üzere üç ayrı görevde bulunmuştur. O, kâdilkudâtlıktan azledildikten sonra Kahire'ye giderek burada bir süre

¹⁴³ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, 364.

¹⁴⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 702; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, 125.

¹⁴⁵ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 43.

¹⁴⁶ İbn Tağrıberdî, *Menhel*, II, 38.

¹⁴⁷ İbn Tağrıberdî, *Menhel*, VIII, 128-129; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 359.

* *Nezâretü'l-hızâne*, Memlükler'de askerî görevlerden biri olup, sultana ait her türlü değerli eşyaların muhafazasından sorumluydu. Detaylı bilgi için bkz. Kalkaşendî, *Subh*, IV, 21; İbn Şâhin ez-Zâhirî, *Zübde*, s. 114, 116; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 340-341; Ayaz, *Üstâdârlık*, s. 29-30; David Ayalon, "Studies on the Structure of the Mamluk Army-III", *BSOAS* XVI (London 1954), s. 62.

ikamet etmiş ve daha sonra ölümüne kadar bazı görevlerden bulunmuştur. Onun Emîr Yelboğa tarafından Safer 763 (Kasım-Aralık 1361) tarihinde *nezâretü'l-hızâne* görevine getirildiği kaydedilmektedir. Ancak bu görevden ne zaman ayrıldığına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Daha sonra yine İbnü'l-Bâbâ meclisinde hadis dersleri vermiştir. Bunların dışında o, yine tarih zikredilmemekle birlikte onun bir süre Kahire kazaskerliği yaptığı da aktarılmaktadır.¹⁴⁸

Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk kâdılkudâtlığından sonra Kahire'de kâdılkudâtlık görevine ve müderrislik görevine getirilenler bulunmaktadır. Dımaşk kâdılkudâtlığından sonra Kahire'de kâdılkudâtlık görevine daha çok Hanefiler getirilmişlerdir. Bununla birlikte Dımaşk kâdılkudâtlığından sonra Kahire'de bir göreve getirilenler daha çok Şâfiîler olmuştur. Şâfiîler arasında Kahire'de müderrislik yapanlar çoğunlukta olmakla birlikte Kahire Şâfiî kâdılkudâtlığı görevinde bulunanlar da mevcuttur. Dımaşk kâdılkudâtlığından Kahire kâdılkudâtlığına terfi eden beş isimden üçü, Kahire kâdılkudâtlığından sonra yeniden Dımaşk kâdılkudâtlığı görevine iade edilmiştir. Bunlardan biri Şâfiî, ikisi de Hanefî kâdılkudâttır.

b-) Taşra Teşkilatında Görev Alanlar

Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlarının yedisi, bu görevleri sona erdikten sonra taşrada görevlendirilmiştir. Bunlardan birincisi olan İzzeddin İbnü's-Sâiğ, Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığının ilk döneminden (669-676/1271-1278) sonra Dımaşk'ta 'Azrâviyye müderrisliğine getirilmiştir. Bu görevi kaç yıl sürdürdüğü kesin olarak bilinmemektedir. Ancak ikinci kez Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına tayin edildiği 680 (1281) yılına kadar bu medresede ders verdiğini söylemek mümkündür.¹⁴⁹ İbn Habîb, herhangi bir yıl belirtmeksizin onun Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığı görevinden sonra eş-Şâmiyyetü'l-Berrâniyye müderrisliği yaptığını bildirmektedir.¹⁵⁰ Bu sebeple İzzeddin İbnü's-Sâiğ'in bu medresedeki müderrisliğinin kâdılkudâtlığının hangi döneminden sonra yaptığını netleştirmek zordur. Bu hususu açıklığa kavuşturmak için Nuaymî'ye başvurulduğunda, onun bu medresede müderrislik yapanlar arasında İzzeddin İbnü's-Sâiğ'i zikretmediği görülmektedir.

679 (1280) yılında kısa süren Dımaşk kâdılkudâtlığından azledildikten sonra taşrada görevlendirilen ikinci isim Necmeddin İbn Seniyyüddeve'dir. Onun 8 Muharrem 680 (29

¹⁴⁸ İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 169; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 13-14.

¹⁴⁹ Zehebî, *el-İber*, III, 354.

¹⁵⁰ İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, I, 91.

Nisan 1281) tarihindeki ölümüne kadar bir süre Haleb kâdilkudâtlığı görevinde bulunduğu kaydedilmektedir.¹⁵¹ Ancak onun bu görevi ne kadar yürüttüğüne dair bir kayıt tespit edilememiştir.

Necmeddin İbn Seniyyüddeve'den sonra üçüncü kez Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığına getirilen ve 680 (1281) yılında bu görevinden azledilen İbn Hallikân, Dımaşk'taki Emîniyye ve Necîbiyye medresesi müderrisliğine getirilmiş ve ölümüne kadar da bu medreselerde ders vermeye devam etmiştir.¹⁵²

Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığından azledildikten sonra taşrada görevlendirilenlerden dördüncüsü, Bedreddin İbn Cemâa'dır. O, Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığının ilk döneminden (693-696/1294-1297) sonra Emevî Camii hatipliğine getirilmiştir. Bunun yanı sıra onun yerine Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtı olarak atanan İmâdüddin el-Kazvînî'nin elinde bulunan Kaymeriyye müderrisliğini de üstlenmiştir. Burada ilk dersini kâdilkudâtlıktan azledildikten kısa bir süre sonra 2 Receb'de (26 Nisan) vermiştir.¹⁵³ İbn Cemâa'nın bu görevlerde ne kadar bulunduğu bilinmese de Dımaşk kâdilkudâtı olarak ikinci kez atandığı 699 (1300) yılına kadar bu görevleri sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Nitekim onun Dımaşk kâdilkudâtlığının ikinci döneminde de (699-702/1300-1302) hatiplik görevini elinde bulundurduğu bilinmektedir.¹⁵⁴

Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevinden sonra taşrada görevlendirilenlerden beşincisi olan Cemâleddin İbn Cümle, kâdilkudâtlık görevini kötüye kullanma suçundan yargılanarak hapis cezasına çarptırılmış ve görevinden azledilmiştir (734/1334).¹⁵⁵ Birkaç ay sonra affedilerek serbest bırakılan Cemâleddin İbn Cümle'nin eş-Şâmiyyetü'l-Berrâniyye medresesi müderrisliğine getirildiği kaydedilmektedir. Kâdilkudâtlık görevinden sonra bu medresede ders vermeye başlayan ikinci Şâfiî fakîhi olan Cemâleddin İbn Cümle'nin bu görevi ölümüne kadar dört yıl sürdürdüğü bildirilmektedir.¹⁵⁶

Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığı görevinden sonra taşrada görevlendirilenlerden altıncısı Tâceddin es-Sübki'dir. O, Dımaşk Şâfiî kâdilkudâtlığının üçüncü döneminde (764-

¹⁵¹ İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukâhâi's-Şâfi'iyyîn*, II, 822.

¹⁵² İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 236; İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukâhâi's-Şâfi'iyyîn*, II, 830.

¹⁵³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 697; İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 82-83.

¹⁵⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 7; İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, I, 226.

¹⁵⁵ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, II, 674-676.

¹⁵⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 405; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyetü'l-kübrâ*, X, 393. İbn Habîb ise onun 736 yılı Safer ayında (Eylül-Ekim 1335) Dımaşk kalesindeki zindandan çıkarılarak serbest bırakıldığını aktarmakta fakat herhangi bir göreve getirildiğinden bahsetmemektedir. Bkz. İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebîh*, II, 274.

769/1363-1368) kâdılkudâtlıkla birlikte yürüttüğü Emevî Câmii hatipliği görevine, kâdılkudâtlıktan azledildikten bir süre sonra Safer 770 (Eylül-Ekim 1368) tarihinde yeniden getirilmiştir.¹⁵⁷ Kâdılkudâtlık görevinden sonra Emevî Camii'nde hatiplik görevini üstlenen ikinci Şâfiî fakîhi olan Tâceddin es-Sübkî, birkaç gün sonra 9 Rebîülevvel'de (22 Ekim) hatiplik göreviyle birlikte eş-Şâmiyyetü'l-Berrâniyye ve Emîniyye medreselerinin müderrisliğine de tayin edilmiştir.¹⁵⁸ Bu medreselerde ders vermeye başlamasından çok kısa bir süre sonra da yeniden Dımaşk kâdılkudâtlığına atanmıştır.¹⁵⁹ Daha önce geçtiği gibi dördüncü kez Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığına getirilen Tâceddin, bu medresedeki müderrisliklerine devam etmiş ve 771 (1370) yılında vefat etmiştir.

Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığından azledildikten sonra taşrada görevlendirilen yedinci isim Kemâleddin el-Maarrî'dir. Onun Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlıktaki ikinci döneminden (773-775/1372-1373) sonra Şâban 775 (Ocak-Şubat 1374) tarihinde daha önce kâdılkudâtlık yapmış olduğu Haleb kâdılkudâtlığına getirilmiştir. Daha sonra ömrünün sonuna kadar birkaç kez daha azledilen ve tekrar Haleb kâdılkudâtlığına getirilen Kemâleddin'in hayatı hakkında başka bilgi bulunmamaktadır.

Dımaşk Hânefi kâdılkudâtlarından sadece ikisi, bu görevinden azledildikten sonra Dımaşk'ta başka bir göreve getirilmiştir. Bunlardan ilki Celâleddin er-Rûmî'dir. O, 698 (1299) yılında kâdılkudâtlık görevinden azledildikten sonra yine Dımaşk'ta Hanefiler'e tahsis edilen medreselerin seçkinlerinden el-Hâtûniyyetü'l-Cevvâniyye, Reyhâniyye ve Kassâin medresesi müderrisliğine getirilmiş ve ömrünün sonuna kadar ders vermeyi sürdürmüştür.¹⁶⁰ Bunlardan Hâtûniyye medresesi müderrisliğini kâdılkudâtlık görevindeyken de üstlenmiş ve 698 (1299) yılında azledildiği kâdılkudâtlık görevinden sonra burada ders vermeye devam etmiştir.¹⁶¹ Reyhâniyye medresesi müderrisliğine ise 21 Zilhicce 699 (7 Eylül 1300) tarihinde getirilmiştir.¹⁶² O, muhtemelen 745 (1344) yılındaki ölümüne kadar bu medreselerde ders vermiş olmalıdır.

Dımaşk kâdılkudâtlığından sonra Dımaşk'ta görevlendirilen Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlarından ikincisi Şemseddin el-Ezraî'dir. O, bu görevinden sonra kâdılkudâtlıkla

¹⁵⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 346.

¹⁵⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 346.

¹⁵⁹ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 347.

¹⁶⁰ Zehebî, *el-İber*, IV, 135.

¹⁶¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 8.

¹⁶² İbn Tolun, *Kudâtü Dımaşk*, s. 192.

birlikte yürüttüğü Şibliyye medresesi müderrisliğine devam etmiştir.¹⁶³ Buradaki müderrislik görevinin kaç yıl sürdüğü kesin olarak bilinmemektedir. Ancak nakledilen bilgilerden onun ölümünden kısa bir süre öncesine kadar burada ders vermeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim ölümünden kısa süre önce Kahire'ye giderek Saîdüssüedâ Hankahı'nda beş gün ikamet ettiği ve burada öldüğü aktarılmaktadır.¹⁶⁴

Kâdılkudâtlıktan sonra taşrada görevlendirilen altı Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtından ilki Cemâleddin el-Mesellâtî'dir. O, ikinci kez getirildiği kâdılkudâtlık görevinden (760-767/1359-1366) azledildikten sonra ölümüne kadar yine Dımaşk'ta müderrislik görevlerinde bulunmuştur. Onun Zâhiriye medresesinde hadis müderrisliği görevinde bulunduğu kaydedilmektedir.¹⁶⁵ 770 (1369) yılında üçüncü kez Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığına getirilen Cemâleddin el-Mesellâtî, 771 (1370) yılındaki vefatına kadar bu görevine devam etmiştir.

Cemâleddin el-Mesellâtî'nin yerine kâdılkudât olarak tayin edilen Seriiyyüddin İsmail b. Hânî, 769 (1368) yılında Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığından azledildikten hemen sonra Hama Mâlikî kâdılkudâtlığına iade edilmiştir. Bu görevi bir süre yürüttükten sonra Kahire'ye gelmiş ve burada kısa bir süre ikamet ettikten sonra ölmüştür.¹⁶⁶

Cemâleddin el-Mesellâtî'nin üçüncü döneminden (770-771/1369-1370) sonra kâdılkudâtlığa getirilen oğlu Zeyneddin el-Mâzûnî, bu görevi 771 (1370) yılında birkaç ay üstlenmiştir. Onun Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığından azledildikten sonra 778 (1377) yılında Haleb kâdılkudâtlığına atanana kadar geçen yedi yıllık süre içerisinde yaptığı görevler hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Onun 778 yılı Ramazan ayında (Ocak-Şubat 1377) Haleb kâdılkudâtlığına getirildiği belirtilmektedir. Fakat burada sadece iki ay görev yaptığı ve azledildiği bildirilmektedir. Azledildikten sonra Dımaşk'a gelen Zeyneddin, ölene kadar *battâl* olarak yaşamıştır.¹⁶⁷

Bahrî Memlûkler döneminin son yıllarında sık sık el değiştiren Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığına getirilen isimlerden biri olan ve birkaç kez bu görevi üstlenen Alameddin

¹⁶³ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 410.

¹⁶⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 129.

¹⁶⁵ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl*, 301; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 11; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 377.

¹⁶⁶ İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 380; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 368.

¹⁶⁷ İbn Hacer, *ed-Dürer*, I, 449; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 509, 567.

el-Kafsî'nin Dımaşk kâdılkudâtlığından sonra tarih belirtilmeksizin birkaç kez Haleb kâdılkudâtlığına getirildiği zikredilmektedir.¹⁶⁸

Bahrî Memlûkler döneminin son yıllarında Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığı görevinde bulunan Burhâneddin İbrahim b. Muhammed b. Yahya'nın kâdılkudâtlıktan azledildikten sonra Burcî Memlûkler döneminde de bu göreve getirildiği kaydedilmektedir. İbn Hacer, tarih zikretmeksizin onun ölümüne kadar Burcî Memlûkler döneminde dokuz kez bu göreve atandığını,¹⁶⁹ İbn Kâdî Şühbe ise sekiz kez atandığını zikretmektedir.¹⁷⁰ Bununla birlikte her iki müellif de onun toplam görev süresini on üç yıl birkaç ay şeklinde vermektedir.

Burhâneddin İbrahim es-Sinhâcî de Bahrî Memlûkler döneminin son yıllarında Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığına tayin edilmiş ve bu görevinin sona ermesinden sonra Burcî Memlûkler döneminde de ölümüne kadar birkaç kez bu göreve getirilmiştir. İbn Hacer, onun bu dönemde birkaç kez bu görevi üstlendiğini belirtse de, sadece birinin tarihini kaydetmekle yetinmektedir. Ona göre Rebûlevvel 788 (Nisan-Mayıs 1386) tarihinde Dımaşk kâdılkudâtlığına atanmış ve üç yıl bu görevi yürüttükten sonra görevine son verilmiştir.¹⁷¹

Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtları genelde vefatlarına kadar bu görevi sürdürmüşlerdir. Bu yüzden kâdılkudâtlık görevinden sonra başka bir göreve getirilen sadece Ebü'l-Ferec İbn Kudâme'dir. 79 yaşında iken 676 (1277) yılında istifa yoluyla Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığından ayrılan Ebü'l-Ferec İbn Kudâme, el-Eşrefiyye müderrisliğine atanmıştır.¹⁷² Nitekim Makrîzî de herhangi bir medrese ismi zikretmese de onun istifasından sonra tedris ve ibadet ile meşgul olduğunu teyit etmektedir.¹⁷³

Dımaşk kâdılkudâtlığı görevi sona erdikten sonra taşrada görev alan on altı kâdılkudattan on biri Dımaşk'ta, dördü Haleb ve biri Hama'da görevlendirilmiştir. Şâfîî kâdılkudâtlar, Dımaşk'ın yanı sıra Haleb'de görev almışlardır. Onlardan Dımaşk'ta görev alanlar müderrislik, hatiplik ve *dârüladl* müftülüğü görevine getirilmiştir. Haleb'de görev alan dördü ise kâdılkudâtlığa atanmışlardır.

¹⁶⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 551, 577.

¹⁶⁹ İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, II, 150.

¹⁷⁰ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, IV, 195.

¹⁷¹ İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 509.

¹⁷² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 591; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, VII, 212.

¹⁷³ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 179.

Kâdılkudâtlıktan sonra taşrada başka bir göreve atanan Hanefîler, Dimaşk'ta müderrislik ile yetinmişlerdir. Mâlikîler'de ise çeşitlilik daha çoktur ve onlar arasında Dimaşk'ta müderris olanların yanı sıra Haleb ve Hama'da kâdılkudâtlık görevinde bulunanlar da mevcuttur.

c-) Merkez ve Taşra Teşkilatında Görev Alanlar

Ele alınan dönemde Dimaşk kâdılkudâtlığı görevinden sonra bir süre Kahire'de bir süre de Dimaşk'ta bazı görevlerde bulunan sadece iki kâdılkudât bulunmaktadır. Her ikisi de önce Dimaşk'ta sonra Kahire'de bazı görevlere tayin edilmiştir.

Bunlardan ilki terfi yoluyla olmasa da Kahire Hanefî kâdılkudâtlığını üstlenen Şemseddin İbnü'l-Harîrî'dir. O, Dimaşk Hanefî kâdılkudâtlığından azledildikten sonra kâdılkudâtlık ile birlikte yürüttüğü Zâhiriyye medresesi müderrisliğine 710 (1310) yılına kadar devam etmiştir.¹⁷⁴ Aynı yıl içerisinde 1 Rebûlâhir (28 Ağustos) Kahire Hanefî kâdılkudâtlığına tayin edilmiştir. Bunun yanı sıra ona Nâsiriyye, Sâlihiyye ve Hakem Câmîi müderrisliği de verilmiştir. Bu görevleri 728 (1328) yılında ölene kadar sürdürmüştür.¹⁷⁵

Kahire'de görev alan bir diğer isim de Cemâleddin ez-Zur'î'dir. O, 724 (1324) yılında Dimaşk Şâfiî kâdılkudâtlığından azledildikten sonra kâdılkudâtlıkla birlikte yürüttüğü Dimaşk şeyhuşüyûhluğu görevini 26 Şâban 727 (17 Temmuz 1327) tarihine kadar yaklaşık üç yıl daha sürdürmüştür.¹⁷⁶ Aynı şekilde kâdılkudâtlık iken müderrislik yaptığı Atabekiyye medresesindeki görevine de kâdılkudâtlıktan ayrıldıktan sonra Zilkade 726 (Eylül-Ekim 1326) tarihine kadar devam etmiştir. Cemâleddin, 727 (1327) yılından sonra Dimaşk'tan Kahire'ye giderek buraya yerleşmiştir.¹⁷⁷ Kahire'de bir müddet bazı medreselerde ders veren Cemâleddin, aynı zamanda kazaskerlik görevinde de bulunmuştur.¹⁷⁸ İbn Hacer, diğer kaynaklardan farklı olarak onun Kahire'de bir süre *battâl* olarak yaşadığını daha sonra ona müderrislik görevi verildiğini ve ölümüne kadar ders vermeye devam ettiğini aktarmaktadır.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, I, 419-420.

¹⁷⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 103; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 39-40.

¹⁷⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 280.

¹⁷⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 270.

¹⁷⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 368; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-kübrâ*, X, 40.

¹⁷⁹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, 165.

d-) Görev Almayanlar ve Tespit Edilemeyenler

Dımaşk kâdılkudâtılarından on üçünün kâdılkudâtlık görevinden alındıktan sonra herhangi bir göreve getirilmediği görülmektedir. Bunlardan üçü Şâfiî, dördü Hanefî, üçü Mâlikî ve üçü de Hanbelîdir.

Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığının birinci döneminden sonra Kahire’de müderrislik görevine atanan İbn Hallikân’ın ikinci ve üçüncü görev döneminden sonra herhangi bir görev aldığına dair bilgi kaydedilmemektedir. Onun azille sona eren ikinci kâdılkudâtlık döneminden (677-679/1278-1280) sonra iki hafta hapse atıldığı ancak Sultan Kalavun tarafından affedildiği zikredilmektedir.¹⁸⁰

Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığının ikinci dönemi (680-682/1281-1283) 21 Receb 682 (15 Ekim 1283) tarihinde sona eren İzzeddin İbnü’s-Sâiğ,¹⁸¹ ömrünün son yedi ayının bir kısmını hapiste geçirmiş ve hapisten çıktıktan sonra herhangi bir göreve atanmayan İzzeddin İbnü’s-Sâiğ, 683 (1284) yılında ölmüştür.¹⁸²

Kemâleddin el-Ma‘arrî, Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığının birinci dönemi (772-773/1370-1372) sona erdikten sonra aynı yıl içinde yeniden bu göreve atanmıştır. İbn Kâdî Şühbe’nin verdiği bilgilerden onun kâdılkudâtlıktan azledilmesinden dört ay sonra kâdılkudâtlığa getirildiği ve bu süre zarfında başka bir göreve tayin edilmediği anlaşılmaktadır.¹⁸³

Dımaşk Hanefî kâdılkudâtlı İmâdüddin et-Tarsûsî’nin oğlu Necmeddin’e kâdılkudâtlık görevini devrettikten sonra ömrünün sonuna kadar evine çekilerek daha çok ibadetle meşgul olduğu ve herhangi bir görev üstlenmediği aktarılmaktadır.¹⁸⁴

Şerefüddin el-Kefrî de oğlu Cemâleddin lehine görevden ayrıldıktan sonra ölümüne kadar herhangi bir görev üstlenmemiş ve ibadetle meşgul olmuştur.¹⁸⁵

İmâdüddin İbnü’l-İzz de görevini oğlu Necmeddin’e devrettikten sonra herhangi bir görev üstlenmemiş ve ömrünün sonuna kadar ibadetle meşgul olmuştur.¹⁸⁶

Hümâmüddin İbn Kavvâmüddin Rebîülevvel 784 (Mayıs-Haziran 1382) tarihinde azledildikten yaklaşık bir ay sonra Rebîülâhir (Haziran-Temmuz) ayında ölmüştür.¹⁸⁷

¹⁸⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, XXXI, 43; Makrîzî, *el-Mukaffa*, I, 616.

¹⁸¹ Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, XXXI, 64-65; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 174.

¹⁸² Sübkî, *Tabakâtü’s-Şâfi’iyyeti’l-kübrâ*, VIII, 74.

¹⁸³ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 75.

¹⁸⁴ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, X, 144.

¹⁸⁵ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, XI, 106; el-Malatî, *Neylû’l-emel*, II, 73.

¹⁸⁶ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, XI, 106.

¹⁸⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, III, 95.

Kâdilkudâtlıktan sonraki bu bir aylık süre zarfında onun herhangi bir göreve tayin edildiğinden bahsedilmemektedir.

Abdüsselâm ez-Zevâvî'nin Dimaşk Mâlikî kâdilkudâtlığından istifasından sonra İbn Kesîr'e göre ölümüne kadar geçen sekiz yıl boyunca herhangi bir görev üstlenmemiştir.¹⁸⁸ Zehebî ise bu sekiz yıllık sürede ölene kadar tedris ve fetva ile meşgul olduğunu kaydetmektedir.¹⁸⁹ Bu iki farklı bilgidен onun resmî bir müderrislik görevine atanmadığını ancak ders vermeye devam ettiğini düşünmek mümkündür.

Cemâleddin Muhammed b. Süleyman ilerlemiş yaşı ve hastalığı sebebiyle Dimaşk Mâlikî kâdilkudâtlığından uzaklaştırılmış ve yirmi gün sonra 9 Cemâziyelâhir 717 (19 Ağustos 1317) tarihinde ölmüştür.¹⁹⁰ Dolayısıyla o, kâdilkudâtlıktan sonra herhangi bir göreve getirilmemiştir.

Cemâleddin el-Mesellâtî Dimaşk Mâlikî kâdilkudâtlığındaki birinci dönemi (748-759/1348-1358) daha önce de geçtiği gibi 9 Şâban 759 (17 Temmuz 1358) tarihinde sona ermiştir.¹⁹¹ Ancak yaklaşık altı ay sonra 4 Rebûlevvel 760 (3 Şubat 1359) tarihinde yeniden bu göreve atanmıştır.¹⁹² Cemâleddin el-Mesellâtî'nin bu altı ayda herhangi bir görevde bulunduğuna dair bir bilgi kaydedilmemektedir. Onun Dimaşk Mâlikî kâdilkudâtlığı görevinin ikinci dönemi (760-767/1359-1366) 30 Ramazan 767 (10 Haziran 1366) tarihinde sona erince hacca gitmiştir. Daha sonra Kahire'ye giderek kendisine destek verecek birini aramış fakat onunla ilgilenen olmadığı gibi bazı hâcibler onun aleyhinde birtakım iddialarda bulunmuşlardır. Bunun üzerine 15 Safer 768 (21 Ekim 1366) tarihinde Dimaşk'a gelmek zorunda kalmış ve burada akrabaları ve öğrencilerinin yanında konaklamıştır. Üçüncü kez Dimaşk kâdilkudâtlığına getirildiği Zilkade 769 (Haziran-Temmuz 1368) tarihine kadar herhangi bir görev üstlendiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır.¹⁹³

Takiyyüddin Süleyman'ın Dimaşk Hanbelî kâdilkudâtlığındaki ilk döneminin (695-709/1296-1309) sona erdiği 1 Cemâziyelâhir 709'dan (6 Kasım 1309), yeniden bu göreve iade edildiği 1 Ramazan 709 (2 Şubat 1310) tarihine kadar geçen üç aylık sürede kaynaklar

¹⁸⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, 587.

¹⁸⁹ Zehebî, *el-İber*, IV, 348.

¹⁹⁰ Safedî, *A'yânü'l-'asr*, IV, 457; İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 448; Makrîzî, *el-Mukaffa*, V, 692.

¹⁹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 587.

¹⁹² İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 146; İbn Tolun, *Kudâtü Dimaşk*, s. 248.

¹⁹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 723. Ayrıca bkz. İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 377.

onun herhangi bir göreve getirildiğinden bahsetmemektedirler. Zaten o, ikinci görev döneminde vefatına kadar bulunmuştur.

Şehâbeddin el-Makdisî Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığından uzaklaştırıldığı 29 Şâban 709 (21 Ocak 1310) tarihinden yedi ay sonra 29 Rebûlevvel 710 (26 Ağustos 1310) tarihinde ölmüştür.¹⁹⁴ Bu yedi aylık sürede onun herhangi bir göreve getirildiğine dair bir bilgi tespit edilememiştir.

Cemâleddin el-Merdâvî, Dımaşk Hanbelî kâdılkudâtlığı görevinin sona erdiği 24 Ramazan 767 (4 Haziran 1366) tarihinden¹⁹⁵ 8 Rebûlevvel 769 (2 Kasım 1367) tarihindeki ölümüne kadar¹⁹⁶ geçen bir buçuk yılda onun herhangi bir göreve getirildiğine dair bir kayda rastlanmamıştır.

Bu kısımda isimleri geçen Dımaşk kâdılkudâtlarının görevden alındıktan sonra vefatlarına kadar en uzun yaşayan on üç yıl ile Şerefüddin el-Kefrî, en kısa yaşayan yirmi gün ile Cemâleddin Muhammed b. Süleyman'dır. Kâdılkudâtlık görevinden ayrıldıktan sonra vefatlarına kadar kısa süre olmasından dolayı kâdılkudâtlardan bazıları görev almamıştır. Bunlardan İzzeddin İbnü's-Sâiğ ile Şehâbeddin el-Makdisî'nin Dımaşk kâdılkudâtlığından sonra başka bir göreve gelememeleri çok kısa yaşamalarındandır.

¹⁹⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 114; İbn Receb, *ez-Zeyl*, IV, 380.

¹⁹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, 717.

¹⁹⁶ İbn Râfi', *el-Vefeyât*, II, 325; İbn Kâdî Şühbe, *Târîh*, II, 344; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV, 470; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, XII, 240.

SONUÇ

Hız. Peygamber döneminde yargı ile ilgili sorunların çözülmesi için zaman zaman görevlendirme yapılmıştı. Hulefâ-yi Râşidîn dönemiyle birlikte yargı ile ilgili işlerden sorumlu müstakil kadı tayinleri gerçekleştirildi. Abbâsî Halifesi Hârûnürreşîd döneminde ise İslam tarihinde ilk defa kâdılkudât ataması yapıldı. Fâtımîler döneminde yeni bir uygulamaya geçilerek ilk defa dört mezhepten kâdılkudât ataması yapıldı. Ancak bu uygulamanın ömrü çok kısa oldu. Selefleri Eyyûbîler'in mirası üzerine devlet teşkilatını oluşturan Memlûkler, ilk yıllarda Eyyûbîler'deki gibi sadece Şâfiîlerden kâdılkudât ataması yaptılar. Ancak bu uygulama, kısa bir süre sonra Sultan Baybars döneminde iki aşamalı olarak değiştirildi ve önemli bir yeniliğe imza atıldı. İlk aşamada Şâfiî kâdılkudâta Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri mensuplarından birer *nâib* görevlendirildi. Bundan iki yıl sonra Şâfiî kâdılkudâtın yanı sıra Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinden de birer kâdılkudât atanmasına karar verildi. Dört mezhepten birer kâdılkudât tayini, 663 (1265) yılında ilk önce Kahire'de hemen ardından 664 (1266) yılında Dımaşk'ta ve zamanla diğer şehirlerde devletin yıkılışına kadar uygulandı. Bu yeni uygulamada Şâfiî kâdılkudâtın protokoldeki üstünlüğü korundu.

Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk'ta en yüksek dinî ve adlî makam olan kâdılkudâtlık görevine 32 Şâfiî, 21 Hanefî, 14'er Mâlikî ve Hanbelî ataması yapıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu dönemde görev alan Dımaşk kâdılkudâtlarından Şâfiî mezhebine mensup olanlar hakkında oldukça detaylı bilgi bulmak mümkün iken, Mâlikî kâdılkudâtlar için aynı şeyi söylemek bir hayli zordur.

Memlûkler döneminin ilk yıllarında görev alan Dımaşk kâdılkudâtları, Eyyûbî döneminin önde gelen ailelerine mensup idiler. Ancak zaman içerisinde bu ailelerin nüfuzlarını kaybettikleri ve kâdılkudâtlık görevine getirilmedikleri görülmektedir. Ele alınan dönemde Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtları arasında Sübkî ailesinin, Hanefî kâdılkudâtları arasında Tarsûsî, Kefrî ve Benî'l-Keşk (Benî'l-İzz) ailelerinin ve Hanbelî kâdılkudâtlar arasında Kudâme ailesinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Söz konusu aileler, uzun yıllar Dımaşk'ta kâdılkudâtlık görevinde bulunmuşlardır. Diğer mezheplerin aksine Mâlikî

kâdılkudâtlar arasında baskın bir aile bulunmamaktadır. Bu durum, Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtların önemli bir kısmı Mağrib kökenli olmasıyla ve çoğunlukla Memlûk sınırları dışında doğup yetişmeleri ile izah edilebilir. Mâlikîlerin aksine diğer mezhep mensubu Dımaşk kâdılkudâtlarının önemli bir kısmı, Memlûk Devleti'nin sınırları içinde doğmuştur. Ancak bunlardan yarısından daha azı Dımaşk doğumlu olup yerel bir ulemâ ailesine mensuptur. Şâfiî kâdılkudâtlarının çok azı Dımaşk'lı iken Hanefî ve Hanbelî kâdılkudâtların çoğu Dımaşk'lıdır.

Dımaşk kâdılkudâtlarından ilmiye sınıfı dışında askerî sınıfa mensup bir aileden gelen sadece Hanefî Hümâmüddin İbn Kavvâmüddin bulunmaktadır. Dımaşk kâdılkudâtlarının kâdılkudâtlıktan önceki kariyerleri dikkate alındığında, mezhepler arasında büyük farklılıklar göze çarpmamaktadır. Ancak onlar arasında yer alan Şehâbeddin el-Huveyyî, Bedreddin İbn Cemâa ve Cemâleddin ez-Zur'î Dımaşk Şâfiî kâdılkudâtlığından önce Kâhire Şâfiî kâdılkudâtı olarak görev almışlardır. Hanefîler arasında ise Sadreddin Süleyman b. Ebü'l-İzz, Dımaşk'tan önce Kahire Hanefî kâdılkudâtlığı görevinde bulunmuştur. Bununla birlikte bir kâdılkudât adayının kâdılkudâtlığa getirilmeden önce belirli görevlerde bulunması gerektiğine dair herhangi bir delil mevcut değildir.

İlmî birikim önemli bir sermaye olmakla birlikte Bahrî Memlûkler döneminde Dımaşk kâdılkudâtlığına atanmada liyakat dışında muhtelif faktörler de etkili olmuştur. Bunlar arasında aile bağı, himaye ve kâdılkudât *nâibliği* görevinde bulunma öne çıkmaktadır. Bu üç faktör arasında Dımaşk kâdılkudâtlığı vazifesine atanmada aile bağı önemli bir mekanizmadır. Ancak kâdılkudâtlığa atanmak için tek başına yeterli olmamıştır. Sübkî, Tarsûsî, Kefrî, Benî'l-Keşk (Benî'l-İzz) ve Kudâme aileleri söz konusu makam üzerinde bir nevî tekel oluşturmayı bir süre başarmış olsalar da, bu tekelin bozulduğu açıktır. Onların güçlerinin kırılmasında muhtemelen himaye ilişkilerini nesiller boyu sürdürememeleri yatmaktadır. Dımaşk kâdılkudâtlığı görevinin sultanın onayı ile bir aile arasında intikali babadan oğula, bir kardeşten diğerine ya da amcadan yeğene şeklinde olmuştur.

Dımaşk kâdılkudâtlarının en önemli fonksiyonları tabiatıyla yargı ile ilgilidir. Onlar bu fonksiyonlarını çoğunlukla mahkeme olarak kullandıkları medreselerde ve *dârüladl*deki mezâlim mahkemesinde icra ederlerdi. Onların önemli bir görevi de müderrisliktir. Bütün kâdılkudâtların müderrislik görevi bulunmaktadır. Bununla birlikte birden fazla medresede müderrislik kadrosunu ellerinde bulunduran Şâfiî kâdılkudâtlar, bu hususta daha şanslıdır.

Şâfiî kâdılkudâtlar kadar olmasa da Hanefî kâdılkudâtlar da zaman zaman birden fazla medresede müderrislik kadrosuna sahiptiler. Bu görevlerin yanı sıra sadece bazı kâdılkudâtlar, nüfûzları ve ilişkileri sayesinde kazaskerlik, *şeyhuşşüyûhluk*, hatiplik, imamlık ve Dımaşk'a bağlı beldelerin kadılarını tayin gibi görevleri yürütürdü. Bu görevlerde Şâfiî ile Hanefî kâdılkudâtların ve ulemâ ailelerinden Şâfiî mezhebine mensup Sübkî ailesinin öne çıktığı tespit edilmiştir.

Söz konusu dönemde Dımaşk kâdılkudâtlarının görevlerinin vefat, azil, terfi ve istifa ile sona erdiği saptanmıştır. Onların yarısı, görevi başında vefat etmiştir. Kâdılkudâtlık görevinin sona ermesinde Şâfiî ve Mâlikî kâdılkudâtlarda azil, Hanefî kâdılkudâtlarda ölüm ve azil, Hanbelî kâdılkudâtlarda ölüm başat faktör olmuştur. Azillerin siyasî istikrarın bozulduğu çocuk sultanlar döneminde sık görülmesi dikkat çekicidir. Terfi olarak Kahire'de kâdılkudâtlık görevine getirilen beş kâdılkudâttan üçü Hanefî biri de Şâfiî mezhebine mensuptur. Görevinden istifa ederek ayrılan kâdılkudâtların istifa gerekçeleri arasında görevi oğluna devretme en önde gelmektedir.

Dımaşk kâdılkudâtlığı görevi sonra erenler, çoğunlukla müderris olarak hayatlarına davem ettiler. Onların tercih ettiği ilk şehir Dımaşk olurken, onun ardından Kahire gelmektedir. Bu iki şehrin dışında Haleb ve Hama da bulunmaktadır. Dımaşk kâdılkudâtlarının çok az kısmı görevlerinin sona ermesinden sonra yaşlılıkları ya da taleplerinin olmaması dolayısıyla herhangi bir göreve getirilmemişlerdir.

EKLER

I- Dımaşk Kâdılkudâtları

1. Şâfiî Kâdılkudâtlar

	İsim	Göreve Başlama	Görev Bitiş
1	İbn Hallikân	664 (1266)	669 (1271)
2	İzzeddin İbnü's-Sâiğ	669 (1271)	676 (1278)
3	İbn Hallikân	677 (1278)	679 (1280)
4	Necmeddin İbn Seniyyüddeve	679 (1280)	679 (1280)
5	İbn Hallikân	679 (1280)	680 (1281)
6	İzzeddin İbnü's-Sâiğ	680 (1281)	682 (1283)
7	Bahâeddin İbnü'z-Zekî	682 (1283)	685 (1287)
8	Şehâbeddin el-Huveyyî	686 (1287)	693 (1294)
9	Bedreddin İbn Cemâa	693 (1294)	696 (1297)
10	İmâmüddin el-Kazvînî	696 (1297)	699 (1300)
11	Bedreddin İbn Cemâa	699 (1300)	702 (1302)
12	Necmeddin İbn Sasrâ	702 (1302)	723 (1323)
13	Cemâleddin ez-Zur'î	723 (1323)	724 (1324)
14	Celâleddin el-Kazvînî	724 (1324)	727 (1327)
15	Alâaddin el-Konevî	727 (1327)	729 (1329)
16	Alameddin el-İhnâî	730 (1329)	732 (1332)
17	Cemâleddin İbn Cümle	733 (1332)	734 (1334)
18	Şehâbeddin b. Mecdüddîn	734 (1334)	738 (1337)
19	Celâleddin el-Kazvînî	738 (1337)	739 (1338)
20	Takiyyüddin es-Sübkî	739 (1338)	756 (1355)
21	Tâceddin es-Sübkî	756 (1355)	759 (1358)
22	Bahâeddin Ebü'l-Bekâî es-Sübkî	759 (1358)	759 (1358)
23	Tâceddin es-Sübkî	759 (1358)	763 (1362)
24	Bahâeddin es-Sübkî	763 (1362)	764 (1362)
25	Tâceddin es-Sübkî	764 (1363)	769 (1367-1368)
26	Sirâcüddin el-Bulkînî	769 (1367-1368)	770 (1368)

27	Tâceddin es-Sübkî	770 (1368)	771 (1370)
28	Kemâleddin el-Ma‘arrî	772 (1370)	773 (1372)
29	Bahâeddin Ebü'l-Bekâi es-Sübkî	773 (1372)	773 (1372)
30	Kemâleddin el-Ma‘arrî	773 (1372)	775 (1373)
31	Bahâeddin Ebü'l-Bekâi es-Sübkî	775 (1373)	777 (1375)
32	Veliyyüddin es-Sübkî	777 (1375)	785 (1383)

2. Hanefî Kâdîlkudâtlar

	İsim	Göreve Başlama	Görev Bitiş
1	Şemseddin İbn Atâ	664 (1266)	673 (1274)
2	Mecdüddin İbnü'l-Adîm	673 (1275)	677 (1278)
3	Sadreddin Süleyman b. Ebü'l-İzz	677 (1278)	677 (1278)
4	Hüsâmeddin er-Rûmî	677 (1279)	696 (1296)
5	Celâleddin er-Rûmî	696 (1296)	698 (1299)
6	Hüsâmeddin er-Rûmî	698 (1299)	699(1299)
7	Şemseddin İbnü'l-Harîrî	699(1300)	705 (1306)
8	Şemseddin el-Ezraî	705 (1306)	706 (1307)
9	Sadreddin el-Busrâvî	706 (1307)	7727 (1327)
10	İmâdüddin et-Tarsûsî	727 (1327)	746 (1346)
11	Necmeddin et-Tarsûsî	746 (1346)	758 (1357)
12	Şerefüddin el-Kefrî	758 (1357)	763 (1362)
13	Cemâleddin el-Kefrî	763 (1362)	766 (1364)
14	Cemâleddin es-Sirâc	766 (1364)	770 (1369)
15	İbnü'l-Kişk	771 (1369)	771 (1370)
16	Necmeddin İbnü'l-Kişk	771 (1370)	777 (1375)
17	Sadreddin b. el-İzz	777 (1375)	777 (1375)
18	Necmeddin İbnü'l-Kişk	777 (1375)	779 (1377)
19	Sadreddin b. el-İzz	779 (1377)	779 (1377)
20	Necmeddin İbnü'l-Kişk	779 (1377)	780 (1378)
21	Hümâmüddin İbn Kavyâmüddin	780 (1378)	784 (1382)

3. Mâlikî Kâdîlkudâtlar

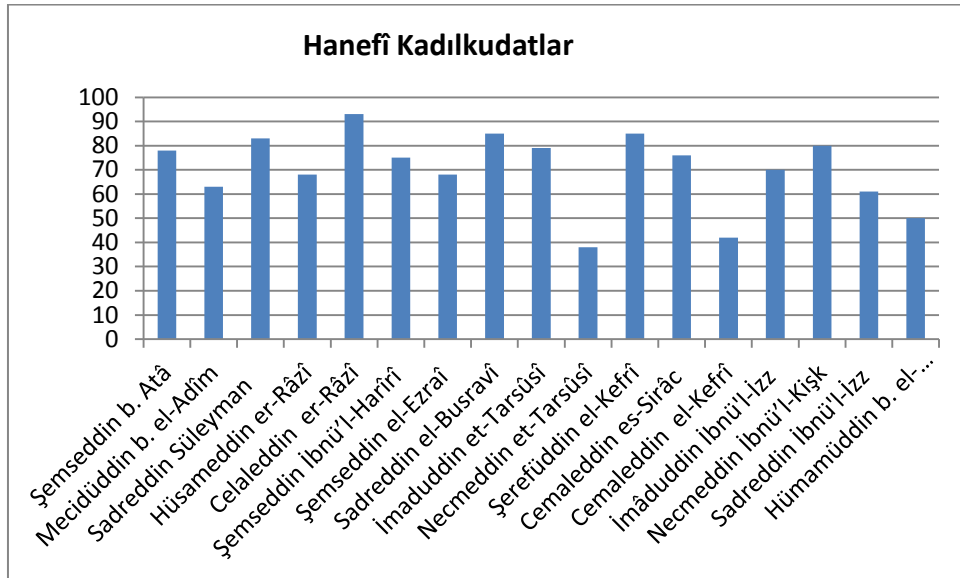
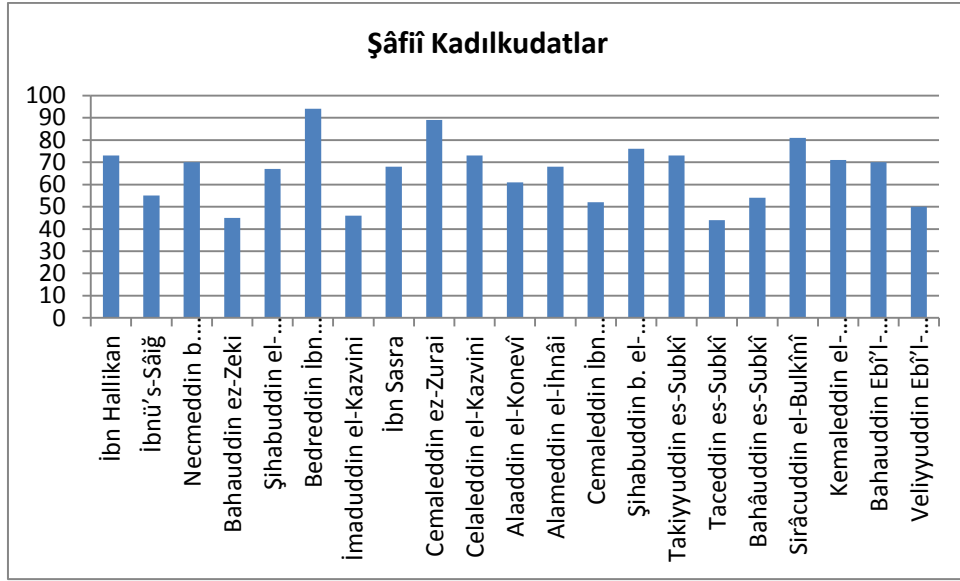
	İsim	Göreve Başlama	Görev Bitiş
1	Abdüsselam ez-Zevâvî	664 (1266)	673 (1274)
2	Cemaleddin Yusuf	673 (1274)	683 (1285)
3	Cemâleddin Muhammed b. Süleyman	687 (1288)	717 (1317)
4	Fahreddin b. Sellâme	717 (1317)	718 (1319)
5	İbn Hatîbü'l-Feyyûm	719 (1319)	748 (1347)
6	Cemâleddin el-Mesellâtî	748 (1348)	759 (1358)
7	Şerefüddin Ahmet el-Bağdâdî	759 (1358)	760 (1359)
8	Cemâleddin el-Mesellâtî	760 (1359)	767 (1366)
9	Seriyyüddin İsmail b. Hânî	767 (1366)	769 (1368)
10	Cemâleddin el-Mesellâtî	770 (1369)	771 (1370)
11	Zeyneddin el-Mâzûnî	771 (1370)	771 (1370)
12	Burhâneddin İbrahim b. Muhammed b. Yahya	?	?
13	Burhâneddin İbrahim es-Sinhâcî	?	?
14	Alameddin el-Kafsî	?	?

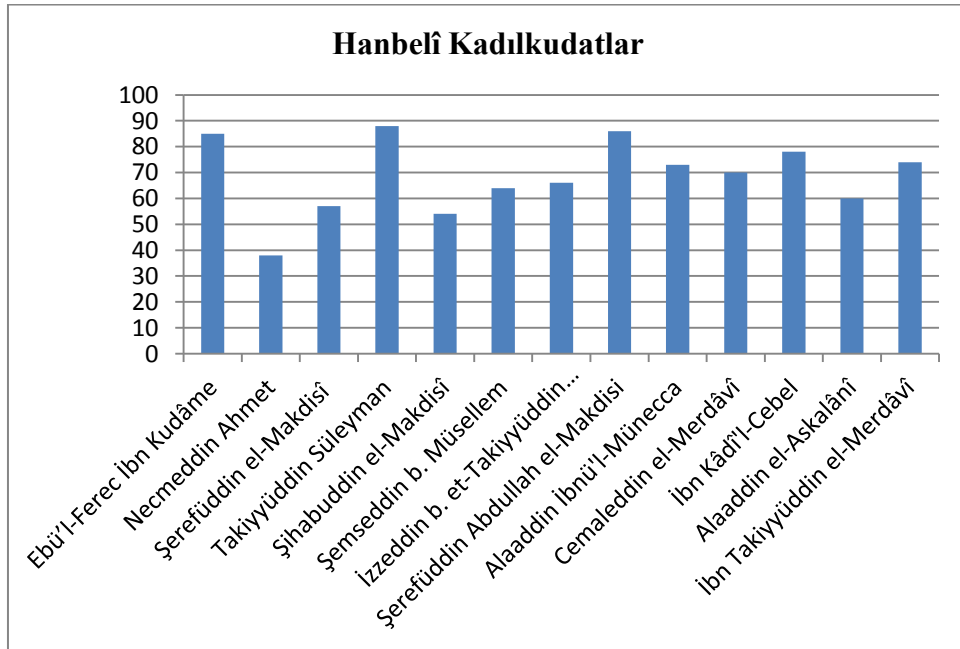
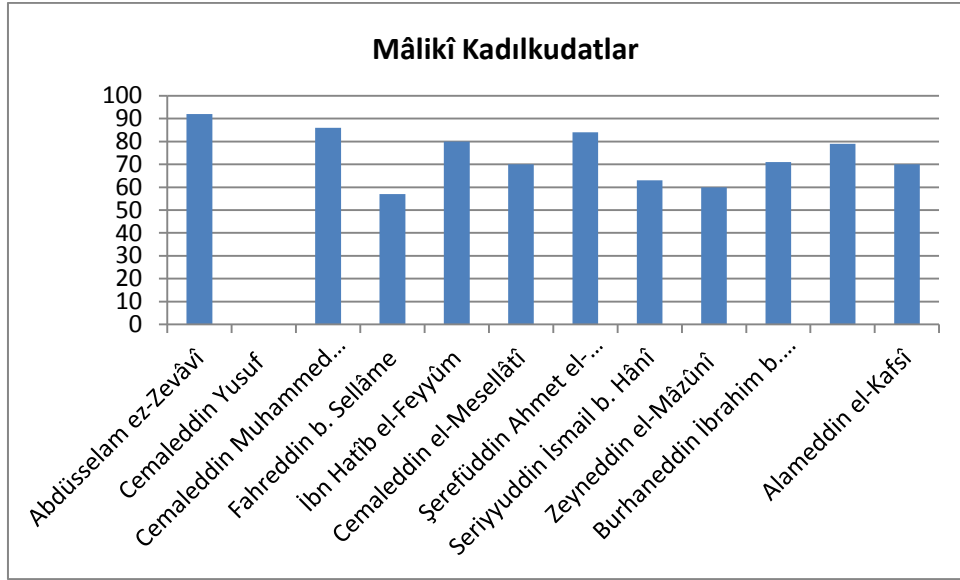
4. Hanbelî Kâdîlkudâtlar

	İsim	Göreve Başlama	Görev Bitiş
1	Ebü'l-Ferec İbn Kudâme	664 (1265)	676 (1277)
2	Necmeddin Ahmed	680 (1281)	689 (1290)
3	Şerefüddin el-Makdisî	689 (1290)	695 (1296)
4	Takiyyüddin Süleyman	695 (1296)	709 (1309)
5	Şehâbeddin el-Makdisî	709 (1309)	709 (1309)
6	Takiyyüddin Süleyman	709 (1310)	715 (1316)
7	Şemseddin İbn Müsellem	715 (1316)	726 (1326)
8	İzzeddin b. Takiyyüddin Süleyman	727 (1327)	731 (1330)
9	Şerefüddin Abdullah el-Makdisî	731 (1331)	732 (1332)
10	Alâaddin İbnü'l-Müneccâ	732 (1332)	750 (1349)
11	Cemâleddin el-Merdâvî	750 (1349)	767 (1366)
12	İbn Kâdî'l-Cebel	767 (1366)	771 (1370)

13	Alâaddin el-Askalânî	771 (1370)	776 (1375)
14	İbn Takiyyüddin el-Merdâvî	776 (1375)	788 (1386)

II- Kâdîlkudâtların Yaş Grafiği

III- Dımaşk Kâdılkudâtlarının Doğum Yerleri

	Dımaşk	Dımaşk Dışı	Bilinmeyen
Şâfiî	4	13	4
Hanefî	9	4	4
Mâlikî	-	8	4
Hanbelî	11	2	-

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülbâsit el-Malatî**, Zeynüddîn b. Halîl b. Şâhin ez-Zâhirî (ö. 920/1514), *Neylû 'l-emel fî zeyli'd-düvel* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), I-IX, Beyrut 2002.
- Abdûlmun'im Mâcid**, *Nüzûmu Devleti selâtîni 'l-Memâlik ve rûsûmühüm fî Mısır*, I-II, Kahire 1967-1979.
- Abramski, Irit Bligh**, "The Judiciary (Qādīs) as a Governmental-Administrative Tool in Early Islam", *JESHO* XXXV/1 (1992), s. 40-71.
- Akgündüz, Ahmet**, "İstibdâl", *DİA*, XXXIII, 319-320.
- Akpınar, Cemil**, "İbn Cemâa, Bedreddin", *DİA*, XIX, 388-389.
- Allouche, A.**, "The Establishment of Four Chief Judgeships in Fatimid Egypt", *JAOS* 105 (1985), s. 317-320.
- Apaydın, Yunus**, "İbn Kayyim el-Cevziyye", *DİA*, XX, 109-123.
- _____, "Şahit", *DİA*, XXXVIII, 278-283.
- Arslandaş, Nuh**, *İslâm Toplumunda Yahudiler*, İstanbul 2008.
- Atar, Fahrettin**, "Kadı", *DİA*, XIV, 66-67.
- _____, *İslâm Adliye Teşkilâtı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi*, Ankara 1979.
- Avcı, Casim**, "Nâib", *DİA*, XXXII, 311-312.
- Ayalon, David**, "Studies on the Structure of the Mamluk Army-III", *BSOAS* XVI (London 1954), s. 57-90.
- Ayaz, Fatih Yahya**, *Türk Memlükler Döneminde Saray Ağalığı Üstâdârlık (1250-1382)*, İstanbul 2008.
- _____, *Memlükler Döneminde Vezirlik 1250-1517*, İstanbul 2009.
- _____, "Türk Memlükler Döneminin Büyük Emîrlerinden Yelboğa el-Ömerî (ö. 768/1366) ve İdaredeki Nüfuzu", *ÇÜSBED* XVI/1 (Adana 2007), s. 81-100.

_____, “Memlûk-İlhanlı İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Şakhâb Savaşı (702/1302)”, *SAÜİFD* XV (Sakarya 2007), s. 1-32.

_____, “Sır Kâtibi”, *DİA*, XXXVII, 116-117.

_____, “Üstâdüddâr”, *DİA*, 393-395.

Aybakan, Bilal, “Tabakâtü’ş-Şâfiyyeti’l-Kübrâ”, *DİA*, XXIX, 303-304.

_____, “Şirâzî, Ebû İshak”, *DİA*, XXXIX, 184-186.

_____, “Sübkî, Takıyyüddin”, *DİA*, XXXVIII, 14-15.

_____, “Sübkî, Tâceddin”, *DİA*, XXXVIII, 11-13.

Aydınlı, Abdullah, “Ebû’d-Derdâ”, *DİA*, X, 310-311.

_____, “Semâ”, *DİA*, XXXVI, 457-458.

Aynî, Bedreddin Mahmud b. Ahmed (ö. 855/1451), *‘İkdü’l-cümân fî târîhi ehli’z-zamân* (nşr. Muhammed Muhammed Emin), I-IV, Kahire 1982.

Bakan, Tevhit, “Reşîd el-Attâr”, *DİA*, XXXV, 11-12.

Bakırcı, Selamî, “Ukberî”, *DİA*, XLII, 66-67.

Balcı, İsrâfil, “Mürtedlerin Yakılarak Öldürüldüğüne Dair Rivayetlerin Tahlili”, *DBAAD* VI/4 (2006), s. 23-47.

Baybars el-Mansûrî, Rükneddin en-Nâsırî ed-Devâdâr el-Hitâî (ö. 725/1325), *Zübdetü’l-fikre fî târîhi’l-hicre* (nşr. D. S. Richards), Beyrut 1998.

_____, *et-Tuhfetü’l-mülûkiyye fî’d-Devleti’t-Türkiyye: Târîhu devleti’l-memâlik el-bahriyye fî’l-fitra min 648-711 hicriyye* (nşr. Abdülhamid Salih Hamdân), Kahire 1987.

Beksaç, Engin, “Nûreddin Zengî Külliyesi”, *DİA*, XXXIII, 263.

Brinner, M., “The Banû Sasrâ: A Study in the Transmission of a Scholarly Tradition”, *Arabica* VII/2 (Leiden 1960), s. 167-195.

Bozkurt, Nahide, *Abbasiler*, İstanbul 2013.

Chamberlain, Michael, *Knowledge and Social Practice in Medieval Damascus: 1190-1350*, Cambridge 1994.

Cici, Recep, “Sübkî, Bahâeddin”, *DİA*, XXXVIII, 11.

Çelebi, İlyas, “Hindî”, *DİA*, XVIII, 66-67.

- Çetin, Abdurrahman**, “Şâtıbî, Kâsım b. Firruh”, *DİA*, XXXVIII, 376-377.
- Çetin, Altan**, “Memlûk Devletinde Battâllık ve Tarhanlık”, *Ramazan Şeşen Armağanı*, İstanbul 2005, s. 427-432.
- Çollak, Fatih**, “eş-Şâtıbiyye”, *DİA*, XXXVIII, 377-379.
- Çubukçu, Asri**, “İbn Abdüzzâhir”, *DİA*, XIX, 289-291.
- Darling, Linda**, “Medieval Egyptian Society and the Concept of the Circle of Justice”, *MSR* X/2 (2006), s. 1-17.
- Demirkent, Işın**, “Maarretünnu‘mân”, *DİA*, XXVII, 274-276.
- Durmuş, İsmail**, “İbnü’n-Nehhâs el-Halebî”, *DİA*, XXI, 177-178.
- _____, “Kazvîni, Hatîb”, *DİA*, XXV, 156-157.
- ed-Dûrî, Abdülazîz**, “Bağdat: Genel Bakış”, *DİA*, IV, 425-433.
- Ebû Şâme**, Şihâbeddin Ebû Muhammed Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî (ö. 665/1267), *Kitâbü’r-Ravzateyn fî ahhâri’d-devleteyn* (nşr. İbrahim Şemseddin), I-V, Beyrut 2002.
- _____, *Terâcimü ricâli’l-karneyni’s-sâdis ve’s-sâbi‘ ez-Zeyl ale’r-Ravzateyn* (nşr. es-Seyyid İzzet el-Attâr el-Hüseynî), Beyrut 1974.
- Ebü’l-Fidâ**, İmâdüddin İsmail b. Ali (ö. 732/1331), *el-Muhtasar fî ahhâri’l-beşer* (nşr. Muhammed Zeynühhüm Muhammed Azb), I-III, Kahire t.y.,.
- Erünsal, İsmail**, “Kütüphane”, *DİA*, XXVII, 11-32.
- _____, “XV-XVI. Asır Osmanlı Zendeke ve İlhad Tarihine Bir Katkı”, *OA* XXIV (2004), s. 127-157.
- Escovitz, Joseph**, “The Establishment of Four Chief Judgeships in the Mamluk Empire”, *JAOS* 102 (1982), s. 529-531.
- _____, *The Office of Qadi al-Qudat in Cairo under the Bahri Mamluks*, Berlin 1984.
- _____, “Patterns of Appointment to the Chief Judgeships of Cairo During the Bahri Mamluk Period”, *Arabica* XXX (1983), 147-68.
- el-Eşkâr, Muhammed Süleyman**, *Mecmu‘ fî’l-münâkele ve’l-istibdâl bi’l-evkâf*, Kuveyt 1989.
- Fayda, Mustafa**, “Askalân”, *DİA*, III, 487-488.

- Fernandes, Leonor E.**, “Between Qadis and Muftis: To Whom Does the Mamluk Sultan Listen?” *MSR* VI (2002), 95-108.
- Fuess, Albrecht**, ‘Zulm by Mazālim? The Political Implications of the Use of Mazālim Jurisdiction by the Mamluk Sultans’, *MSR* XIII (2009), 121-147.
- Gilbert, Joan E.**, *The Ulama of Medieval Damascus and The International World of Islamic Scholarship*, University of California, (yayınlanmamış doktora tezi), Berkeley 1977.
- Gözübenli, Beşir**, “Firkâh”, *DİA*, XIII, 135.
- Gül, Muammer**, “Mısır Memlûklarında Bir Sürgün Sistemi Olarak Battâllık ve Kudüs”, *Belleten* LXVI/246, Ağustos 2002, s. 361-367.
- Günay, Mehmet**, “Vakıf”, *DİA*, XLII, 475-479.
- _____, “İbnü’z-Zemlekânî”, *DİA*, XXI, 242-243.
- Hâfız, Muhammed Mutî**, *el-Hankâhü’s-Sümeysâtiyye bi-Dımaşk el-medresetü’s-sûfiyye*, Beyrut 2006.
- Hasan el-Bâşâ**, *el-Fünûnü’l-İslâmiyye ve’l-vezâif ale’l-âsâri’l-Arabiyye*, I-III, Kahire, ts.
- Hıreysât, Muhammed Abdülkâdir**, “Benî Hameviyye”, *DİA*, V, 449-450.
- Humphreys, Stephen**, “Women as Patrons of Religious Architecture in Ayyubid Damascus”, *Muqarnas* XI (1994), s. 35-54.
- İbn Abdüzzâhir**, Ebü’l-Fazl Muhyiddin (ö. 692/1293), *er-Ravzü’z-zâhir fî sîreti’l-Meliki’z-Zâhir* (nşr. Abdülaziz el-Huveytır), Riyad 1976.
- _____, *Teşrîfü’l-eyyâm ve’l-‘usûr fî sîreti’l-Meliki’l-Mansûr* (nşr. Murad Kamil), Kahire 1961.
- İbn Fazlullah el-Ömerî**, Şihâbeddin Ahmed b. Yahya (ö. 749/1349), *et-Ta’rîf bi’l-mustalahi’s-şerîf* (nşr. Semîr Mahmûd Derubi), Kerek, 1992.
- _____, *Mesâlikü’l-ebşâr fî memâliki’l-emsâr: Memâlikü Mısır ve’s-Şâm ve’l-Hicâz ve’l-Yemen* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), Beyrut 1985.
- İbn Ferhûn**, Ebü’l-Vefâ Burhâneddin İbrâhim b. Ali b. Muhammed (ö. 799/1397), *ed-Dîbâcü’l-müzheb fî ma’rifeti a’yânî ulemâi’l-mezheb* (nşr. Muhammed Ahmedî Ebü’n-Nûr), I-II, Kahire 1972.
- İbn Habîb**, Bedreddin Hasan b. Ömer (ö. 779/1377), *Tezkiretü’n-nebîh fî eyyâmi’l-Mansûr ve benîh* (nşr. Muhammed Muhammed Emin), I-III, Kahire 1986.

- İbn Hacer**, Ebü'l-Fazl Şihâbeddin Ahmed b. Ali el-Askalânî (ö. 852/1449), *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yânî'l-mietî's-sâmine* (nşr. Abdülvâris M. Ali), I-IV, Beyrut 1997.
- _____, *Ref'u'l-isr an kudâti Mısır* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1998.
- _____, *İnbâ'ü'l-gumr bi-ebnâ'i'l-'umr* (nşr. Hasan Habeşî), I-IX, Kahire 1969.
- _____, *el-Mecma'u'l-müesses* (nşr. Yusuf Abdurrahman Mar'aşlı), I-IV, Beyrut 1992-1994.
- İbn Hallikân**, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed (ö.681/1282), *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân* (nşr. İhsan Abbas), I-V, Beyrut 1978.
- İbn Hicci**, Ebü'l-Abbâs Şihâbeddin Ahmed (ö. 816/1413), *ez-Zeyl 'alâ Târîhi İbn Kesîr* (nşr. Ebû Yahyâ Abdullah el-Kundûrî), Beyrut 2003.
- İbn İyâs**, Muhammed b. Ahmed (ö. 930/1524), *Bedâiu'z-zühûr fî vekâii'd-dühûr* (nşr. Muhammed Mustafa), I-V, Kahire 1982-1984.
- İbn Kâdî Şühbe**, Takıyyüddin Ebû Bekir b. Ahmed b. Muhammed (ö. 851/1448), *Târîhu İbn Kâdî Şühbe* (nşr. Adnan Derviş), I-IV, Dimaşk 1994.
- _____, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye* (nşr. el-Hâfız Abdülalim Han), Hindistan 1978-1980.
- İbn Kesîr**, Ebü'l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki), I-XXI, Cize 1998.
- _____, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyyîn* (nşr. Abdulhâfız Mansûr), I-II, Libya 2004.
- İbn Receb**, Ebü'l-Ferec Zeyneddin Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdîrrahmân (ö. 795/1393), *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman b. Muhammed), I-V, Riyad 2005.
- İbn Şâhin ez-Zâhirî**, Garsüddin Halil (ö. 873/1468), *Zübdetü Keşfi'l-memâlik ve beyânü't-turuk ve'l-mesâlik* (nşr. Paul Ravaisse), Paris 1894.
- İbn Şeddâd**, İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim (ö. 684/1285), *el-A'lâkü'l-hatîre fî zikri ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre* (nşr. Sami ed-Dehhân), Dimaşk 1956.
- _____, *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir* (nşr. Ahmed Hutayt), Beyrut 1983.
- İbn Tağriberdî**, Ebü'l-Mehâsin Cemâleddin Yusuf (ö. 874/1469), *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kahire*, I-XII, Kahire 1956, XIII (nşr. Fehim M. Şeltût), Kahire 1970, XIV (nşr. Cemal Muhammed Muhriz-Fehim M. Şeltût), Kahire 1971, XV (nşr. İbrahim Ali Tarhan), Kahire 1972, XVI (Cemaleddin eş-Şeyyâl-Fehim M. Şeltût), Kahire 1972.

_____, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfi ba'de'l-vâfi* (nşr. Muhammed Muhammed Emin), I-VIII, Kahire 1984-1999.

İbn Tolun, Ebü'l-Fazl Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed Sâlihî (ö. 953/1546), *Kudâtü Dımaşk* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Dımaşk 1956.

_____, *İ'lâmü'l-verâ bi-men vüllîye nâiben mine'l-Etrâk bi-Dımaşki's-Şâmi'l-kübrâ* (nşr. Muhammed Ahmed Dehman), Dımaşk 1984.

_____, *Nakdü't-tâlib li-zegali'l-menâsıb* (nşr. Muhammed Ahmed Dehmân - Hâlid Muhammed Dehmân), Beyrut 1992.

_____, *Kalâ'idü'l-cevheriyye fî târîhi's-Sâlihiyye* (nşr. Muhammed Ahmed Dehman), I-II, Dımaşk 1980.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed (ö. 833/1429), *Gâyetü'n-nihâye* (nşr. G. Bergstraesser), I-II, Beyrut 1982.

İbnü'l-Cezerî, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim b. Ebû Bekir (ö. 739/1338), *Havâdisü'z-zamân ve enbâühû ve vefeyâtü'l-ekâbir ve'l-a'yân min ebnâihî* (nşr. Ömer A. Tedmürî), I-III, Beyrut 1998.

İbnü'd-Devâdârî, Seyfeddin Ebûbekir b. Abdullah b. Aybek (ö. 736/1336'dan sonra), *Kenzü'd-dürrer ve câmiu'l-gurer*, VIII (nşr. Ulrich Haarmann), Kahire 1971, IX (nşr. Hans R. Roemer), Kahire 1960.

İbnü'l-Esîr, İzzeddin Ali b. Muhammed (ö. 630/1233), *el-Kâmil fî't-târîh* (nşr. C. J. Tornberg), Beyrut 1979.

İbnü'l-Furât, Nâsiruddin Muhammed b. Abdürrahim b. Ali (ö. 807/1405), *Târîhu'd-düvel ve'l-mülûk*, VII (nşr. Kostantin Züreyk), Beyrut 1942, VIII (nşr. Kostantin Züreyk-Necla İzzeddin), Beyrut 1939.

İbnü'l-İrâkî, Ebû Zür'a Veliyyüddîn Ahmed b. Abdirrahîm (ö. 826/1423) *ez-Zeyl 'ale'l-İber* (nşr. Sâlih Mehdî Abbas), Beyrut 1989.

İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed (ö. 1089/1679), *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhâri men zeheb* (nşr. Abdülkadir Arnaûd), I-X, Beyrut 1986-1993.

İbn Râfî, Ebü'l-Meâlî Takıyyüddîn Muhammed (ö. 774/1372), *el-Vefeyât* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I-II, Beyrut 1982.

İbnü'l-Verdî, Zeyneddin Ömer (ö. 749/1349), *Tetimetü'l-Muhtasar fî ahhâri'l-beşer* (nşr. Ahmed Rifat el-Bedrâvî), I-II, Beyrut 1970.

İbnü's-Sukâî, Fazlullah b. Ebi'l-Fahr (ö. 726/1326), *Tâlî Kitâbi Vefeyâtü'l-a'yân* (nşr. Jacqueline Sublet), Dımaşk 1974.

İpşirli, Mehmet, "Kalkaşendî", *DİA*, XXIV, 263-265.

_____, “Kazasker”, *DİA*, XXV, 140-141.

İsnevî, Ebû Muhammed Cemâleddin Abdürrahim b. el-Hasan (ö. 772/1370), *Tabakâtü 'ş-Şâfi 'iyye* (nşr. Kemal Yusuf), I-II, Beyrut 1987.

Jackson, S., “The Primacy of Domestic Politics: Ibn Bint al-A‘azz and the Establishment of the Four Chief Judgeships in Mamluk Egypt,” *JAOS* CXV (1995), 52–65.

Jokisch, Benjamin, “Socio-political factor of qada in eighth/fourteenth century Syria”, *al-Qantara: Revista de estudios árabes* XX/ 2 (1999), s. 503-530.

Kalkaşendî, Ahmed b. Ali (ö. 821/1418), *Subhu'l-a‘şa fî sinâati'l-inşâ* (nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin), I-XV, Beyrut 1987.

Kallek, Cengiz, “Benî Sasrâ”, *DİA*, V, 451-454.

_____, “el-Hâvi's-Sagir”, *DİA*, XVI, 535-536.

_____, “Kudûrî”, *DİA*, XXVI, 321-322.

_____, “Hasîrî, Mahmûd b. Ahmed”, *DİA*, XVI, 383;

_____, “İbnü'l-Cevzî, Ebû Muhammed”, *DİA*, XX, 542-543.

Kanat, Cüneyt, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*, İstanbul 2010.

Kandemir, Yaşar, “Bulkînî, Abdurrahman b. Ömer”, *DİA*, VI, 409-410.

_____, “İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî”, *DİA*, XXI, 198-200.

Kazıcı, Ziya, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 1999.

Kılıç, Muharrem, “Tarsûsî, Necmeddin” *DİA*, XL, 114-115.

Koca, Ferhat, “İbn Ebü'l-İz”, *DİA*, XIX, 468-470.

_____, “İbn Kudâme, Muvaffakuddin”, *DİA*, XX, 139-142.

_____, “Kudâme Ailesi”, *DİA*, XXVI, 310-311.

_____, “İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec”, *DİA*, XX, 138-139.

_____, “İbn Müflih, Şemseddin”, *DİA*, XX, 217-218.

_____, “İbn Teymiyye, Takiyyüddin”, *DİA*, XX, 391-405.

_____, “Merdâvî, Yûsuf b. Muhammed ” *DİA*, XXIX, 178.

Koprman, Kazım Yaşar, “Divan: Memlükler'de Divan”, *DİA*, IX 383.

Kosei, Morimoto, “İbn Haldûn’un Tespitlerine Göre Memlûk Devleti Yargı Sistemi”, çev. Muhammed Tayyib Kılıç, *İSTEM* XI/21, 2013, s. 163-183.

_____, “What Ibn Khaldûn Saw: The Judiciary of Mamluk Egypt,” *MSR* VI (2002), s. 109-131.

Kök, Bahattin, “el-Melikü’s-Sâlih, Eyyûb”, *DİA*, XXIX, 80-82.

Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddin Abdülkâdir b. Muhammed (ö. 775/1373), *el-Cevâhirü’l-mudîyye fî tabakâti’l-Hanefiyye* (nşr. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv), I-V, Cize 1993.

Kuşçu, Ayşe Dudu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, Ankara 2013.

Kütübî, Muhammed b. Şâkir (ö. 764/1363), *Fevâtü’l-vefeyât ve’z-zeylû aleyhâ* (nşr. İhsan Abbas), I-V, Beyrut 1973-1974.

Lapidus, I., “Ayyubid Religious Policy and the Development of the Schools of Law in Cairo”, in *Colloque international sur l’histoire du Caire* (Cairo, 1974), s. 279-86.

Leeuwen, Richard Van, *Bir Osmanlı Şehri Şam: Vakıflar ve Şehir* (çev. H. Ebru Aksoy), İstanbul 2012.

Little, D.P., “Relations Between Jerusalem and Egypt”, *History and Historiography of The Mamluk*, London 1986, s. 73-93.

Makdisi, George, *Ortaçağ’da Yüksek Öğretim* (çev. Ali Hakan Çavuşoğlu, Tuncay Başoğlu), İstanbul 2012.

Makrîzî, Takıyyüddin Ahmed b. Ali (ö. 845/1441), *Kitâbü’l-Mevâ’iz ve’l-i’tibâr bi-zikri’l-hıtat ve’l-âsâr* (nşr. Halîl el-Mansûr), I-IV, Beyrut 1998.

_____, *Kitâbü’l-Mukaffa’l-kebîr* (nşr. Muhammed Ya’lâvî), I-VIII, Beyrut 1991.

_____, *Kitâbü’s-Sülûk li-ma’rifeti düveli’l-mülûk* (nşr. Muhammed Abdülkadir Atâ), I-VIII, Beyrut 1997.

Mandaville, Jon, *The Muslim judiciary of Damascus in the late Mamluk period* (basılmamış doktora tezi) Princeton University 1969.

Mâverdî, Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb (ö. 450/1058), *el-Ahkâmü’s-Sultâniyye ve’l-Velâyâti’d-Diniyye*, Beyrut 1985.

Merçil, Erdoğan, “Şahne”, *DİA*, XXXVIII, 292-293.

_____, “Tevkî’”, *DİA*, XLI, 35-36.

Müller, Christian, “Judging with God’s Law on Earth: Judicial Powers of the Qadi al-jama’a of Cordoba in the Fifth/Eleventh Century”, *ILS* VII/2 (2000), s. 159-186.

Nielsen, Jorgen S., *Secular Justice in an Islamic State: Mazâlim Under the Bahrî Mamluks 662/1264-789/1387*, Leiden 1985.

_____, “Sultan al-Zâhir Baybars and the Appointment of Four Chief Qādīs”, 663/1265,” *SI* LX (1984), s. 167–76.

_____, “Mazalim and Dar al-’Adl under the Early Mamluks”, *MW* 66 (1976), s. 114-132.

Nuaymî, Ebü’l-Mefâhir Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed b. Ömer (ö. 927/1521), *ed-Dâris fî tarihi’l-medâris* (nşr. İbrahim Şemseddin), I-II, Beyrut 1990.

Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb (ö. 733/1333), *Nihâyetü’l-ereb fî funûni’l-edeb*, I-XVIII, Kahire, ts., XIX-XXVII (nşr. M. Ebü’l-Fazl-Ali M. el-Bicâvî-Hüseyin Nassâr v.dğr.), Kahire 1975-1985, XXIX (nşr. M. Ziyaeddin er-Reyyis-M. Mustafa Ziyâde), Kahire 1992, XXX (nşr. Muhammed A. Şaîre- M. Mustafa Ziyâde), Kahire 1990, XXXI (nşr. el-Bâz el-Arînî-Abdülaziz el-Ehvânî), Kahire 1992; XXXII (nşr. Fehim M. Şeltût-Abdülaziz el-Ehvânî-Saîd A. Âşûr), Kahire 1998, XXXIII (nşr. Mustafa Hicâzî- M. Mustafa Ziyâde), Kahire 1997.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. yüzyıllar)*, İstanbul 1998.

Öz, Mustafa, “Zındık”, *DİA*, XLIV, 390-391.

Özaydın, Abdülkerim, “İbn Hallikân”, *DİA*, XX, 17-19.

Özdemir, Mehmet, “IX. Yüzyıl Endülü’sü’nde Zındıklık Suçlamaları”, *AÜİFD* XXXVIII (1998), s. 195-224.

Özkan, Halit, *Memlüklerin Son Devrinde Hadis (Kahire 1392-1517)*, İstanbul 2014.

Özel, Ahmet, “İbn Dakîkul’îd”, *DİA*, XIX, 407-409.

Özen, Şükrü, “Kâdîlkudât”, *DİA*, XXIV, 77-82.

_____, “Hilâf”, *DİA*, XXVII, 527-538.

_____, “İslâm Hukukuna Göre Zındıklık Suçu ve Molla Lütî’nin İdamının Fikhîliği”, *İAD* VI (2001), s. 17-62.

Öztürk, Levent, *İslâm Toplumunda Hristiyanlar*, İstanbul 1998.

Rabbat, Nasser O., “The Ideological Significance of the Dâru’ladl in the Medieval Islamic Orient”, *IJMES* XXVII/1 (Cambridge 1995), s. 3-28.

Rapoport, Yossef, “Royal Justice and Religious Law: Siyāsah and Shari‘ah under the Mamluks”, *MSR* XVI (2011), s. 71-102.

_____, “Legal Diversity in the Age of Taklîd: The Four Chief Qâdîs Under the Mamluks”, *ILS* X/2 (Leiden 2003), s. 210-228.

Sabbâğ, Abbas – Bozkurt, Nebi, “Müstevfî”, *DİA*, XXXII, 147-148.

Safedî, Selâhaddin Halîl b. Aybek (ö. 764/1363), *A ‘yânü’l-‘asr ve a ‘vânü’n-nasr* (nşr. Ali Ebû Zeyd v.dğr.), I-VI, Beyrut-Dımaşk 1998.

_____, *Kitâbü’l-Vâfi bi’l-Vefeyât* (nşr. Helmut Ritter v.dğr.), I-XXX, Wiesbaden 1962-2004.

_____, *Ümerâü Dımaşk fi’l-İslâm* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Beyrut 1983.

es-Sakkâr, Sâmi, “Muîd”, *DİA*, XXXI, 86-87.

Saklan, Bilal, “Kelâbâzî, Mahmûd b. Ebû Bekir”, *DİA*, XXV, 191-192.

Salibi, Kamal, “The Banu Jama’a: A Dynasty of Shafi’ite Jurists in the Mamluk Period”, *SI* IX (1958), s. 97-109.

Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman (ö. 902/1497), *ed-Dav‘ü’l-lâmi‘ li-ehli’l-karni’t-tâsi*, I-X, Beyrut, t.y.

Serinsu, Ahmet Nedim, “Ebû Dülef el-İclî”, *DİA*, X, 123.

_____, “Dülefîler”, *DİA*, X, 21.

Sevim, Ali, “İbnü’l-Adîm”, *DİA*, XX, 478-479.

es-Seyyid, Seyyid Muhammed, “Feyyûm”, *DİA*, XII, 514-515.

Schacht J.,-Bosworth, C. E., “al-Subkî”, *EP*, IX, 743-744.

Sübkî, Tâceddin Abdülvehhâb (ö. 771/1370), *Mu‘îdü’n-ni‘am ve mübîdü’n-nikam*, Beyrut 1986.

_____, *Tabakâtü’ş-Şâfi‘iyyeti’l-Kübrâ* (nşr. Mahmûd Muhammed Tanahi, Abdülfettah Muhammed el-Hulv), I-X, Kahire 1964.

Sümer, Faruk, “Selçuklular: Suriye Selçuklular, Tarih”, *DİA*, XXXVI, 385-386.

Şebârû, Assâm M., *Kâdi’l-kudât fi’l-İslâm*, Beyrut 1988.

Şeker, Mehmet, “Hil‘at”, *DİA*, XXVII, 22-25.

Şeşen, Ramazan, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti*, İstanbul 1983.

Tomar, Cengiz, “el-Melikü’n-Nâsır, Yûsuf”, *DİA*, XXIX, 78-79.

_____, “Suriye: Kültür ve Medeniyet/ Osmanlılar’dan Günümüze”, *DİA*, XXXVII, 557-559.

_____, “el-Melikü’l-Muazzam”, *DİA*, XXIX, 71-73.

Topaloğlu, Bekir, “Zındık”, *İA*, XIII, 558-561.

Uleymî, Ebü’l-Yümn Mücîrüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdurrahmân, *el-Ünsü’l-celîl bi-târîhi’l-Kudüs ve’l-Halîl* (nşr. Adnan Yunus), I-II, Amman 1999.

Uluçam, Abdüsselâm, “Şam: Mimari”, *DİA*, XXXVIII, 320-325.

Usta, Aydın, “Taklid”, *DİA*, XXXIX, 465-467.

Uyar, Mustafa, “İlhanlı-Memlûk Mücadelesinde Bir Kırılma Noktası: Vâdî el-Hazindâr Savaşı”, *International Congress of Asian and North African Studies*, Ankara 2007, s. 3225-3231.

Uzunpostalcı, Mustafa, “Bulkinî, Sâlih b. Ömer”, *DİA*, VI, s. 411-412.

_____, “Bulkinî, Ömer b. Raslân”, *DİA*, VI, 410-411.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara 1998.

Ünal, Halit, “Attâbî, Ahmed b. Muhammed”, *DİA*, IV, 93.

Ünal, İsmail Hakkı, “İbnü’s-Sâbûnî”, *DİA*, XXI, 193.

Ward, Seth, *Construction and Repair of Churches and Synagogues in Islamic Law: A Treatise of Taqī al-Dīn Alī b. Abd al-Kāfī al-Subkī*, (yayınlanmamış doktora tezi) Yale University 1984.

Yâfiî, Afifüddin Abdullah b. Es‘ad b. Ali el-Yemânî (ö. 768/1366), *Mir‘âtü’l-cinân ve ‘ibretü’l-yakzân fî ma‘rifeti havâdisi’z-zamân*, I-IV, Haydarâbâd 1918-1919.

Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mu‘cemü’l-büldân*, I-V, Beyrut 1977.

Yılmaz, Harun, *Zengiler ve Eyyûbîler Döneminde Dimaşk’ta “Medrese”* (1154-1260), (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul 2014.

_____, “Meşihatüşşüyûh’un Doğuşu ve Mısır’da İki Hankah: Sa’îdü’s-Sü‘adâ Siryâkûs”, *TİAAD* XV/34 (2014), s. 1-21.

Yılmaz, Saim, *Mu‘tazîd ve Müktefî Döneminde Abbâsîler*, İstanbul 2006.

Yerinde, Adem, “Zevâvî”, *DİA*, XLIV, 305-306.

Yiğit, İsmail, “Emevîler”, *DİA*, XI, 87-104.

_____, “el-Melikü’l-Eşref Şa‘bân”, *DİA*, XXIX, 66.

_____, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler*, VII, İstanbul 1991.

Yiğit, Fatma Akkuş, “Emir ve Devlet: Dımaşk *Nâibi* Emir Tengiz’in Hayatı”, *GT*, XIV (2014), s. 127-144.

Yûnînî, Kutbüddin Ebü’l-Feth Musa b. Muhammed (ö. 726/1326), *Zeylû Mir‘âti’z-zamân*, I-III, Haydarâbâd, 1954-1960.

Yûsufî, İmâdüddîn Mûsâ b. Muhammed (ö. 759/1358), *Nüzhetü’n-nâzır fî sîreti’l-Meliki’n-Nâsır* (nşr. Ahmed Hutayt), Beyrut 1986.

Yuvalı, Abdülkadir, “Gâzân Han”, *DİA*, XIII, 429-431.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1347), *el-‘İber fî haber men ‘aber* (nşr. Ebû Hâcir Muhammed es-Saîd), I-IV, Beyrut 1985.

_____, *el-Mu‘cemü’l-Muhtas* (nşr. Muhammed el-Habîb), Taif 1988.

_____, *Târîhü’l-İslâm* (nşr. Ömer Abdurrahman Tedmûrî), I-LIII, Beyrut 1990-2000.

_____, *Ma‘rifetü’l-kurrâ* (nşr. Tayyar Altıkulaç), I-IV, İstanbul 1995.